FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI.

FONTES

IURIS ROMANI ANTIQUI

EDIDIT

CAROLUS GEORGIUS BRUNS.

EDITIO TERTIA AUCTIOR EMENDATIOR.

TUBINGAE

IN LIBRARIA LAUPPIANA.

MDCCCLXXVI.

PRAEFATIO
EDITIONIS TERTIAE.

Citius, quam sperare ausus sum, secunda huius collectionis editio ante hoc quadriennium emissa inter eos qui iuri Romano operam dant divulgata est necessitasque mihi imposita, ut denuo rem pertractem novamque editionem parem. Qua quidem in re summam opusculi rationem atque dispositionem mutandam mihi non esse arbitratus sum; singulas autem partes diligentissime de integro examinavi novisque, quae accesserunt, subsidiis emendavi atque ampliavi. Gravissimae quae inde ortae sunt mutationes hae fere sunt: prae ceteris quod recipere nunc potui legis coloniae Genetivae Iuliae fragmenta a. 1871 reperta nec non contractuum cautiones e triptychis Transsylvanis a Mommseno in corpore inscr. latin. editas; praeterea praetoris edictum perpetuum, quatenus servatum nobis est, ut adderem, e re mihi videbatur, ut taceam de minoribus quibusdam tam legum quam negotiorum speciebus adiectis; partes vero e priore editione repetitae cum ubique plus minus correctae sint, hic laudare sufficiat legem Oscam tabulae Bantinae, quae auctore Fr. Buecheler, collega Bonnensi, interpretatione philologica instructa est, legemque collegii aquae fullonicae a Mommseno retractatam. Denique me XII tabularum fontes accuratius adlegavisse ordinemque legum imperialiumque constitutionum melius disposuisse, vix est cur moneam.

Finem praefandis facere non possum, nisi ut gratias publice agam primum **Th. Mommseno,** collegae amicissimo, qui in hac ut in priore editione consilio et ope ferenda me adiuvare nunquam destitit, tum iuveni ornatissimo, **Herm. Oldenberg,** doctori ph., philologo doctissimo, cuius ope auxilioque in toto opere perficiendo usus sum in quavis re ex arte philologica diiudicanda, ut totius operis quasi socium philologicum non possim quin profitear.

Scripsi **Berolini** mense Octobri a. MDCCCLXXV.

EX PRAEFATIONE EDITIONIS SECUNDAE.

In adornanda huius collectionis nova editione prioris fundamenta, usu comprobata, retinenda censui; ceterum id egi, ut addendo et emendando quasi manuale quoddam fontium iuris antiqui usque ad saeculum tertium p. Chr. n. nunc pararem. Retinui igitur trium partium dispositionem: legum, negotiorum, scriptorum. Earum autem in primam, praeter legum regiarum et XII tabularum reliquias, nunc leges, quae proprie sic appellabantur, omnes omnino recepi, quarum verba genuina aut inscriptionibus aut libris nobis sunt prodita, ut uno quasi in conspectu perspici atque inter se comparari possint; eandemque secutus rationem et senatus consulta omnia, quae ad ius pertinent, adieci. E ceteris senatus consultis itemque ex edictis foederibus privilegiis nonnisi gravissima quaeque, artiore vinculo cum iure coniuncta, recepi.

Pars secunda omnia nunc continet negotia, quae inscriptionibus nobis tradita sunt usque ad saeculum tertium. Addita sunt nonnulla, quae in titulis sepulcralibus ad ius negotiaque civilia spectant.

Tertia pars certa ratione certisque finibus circumscribi vix potest. Scriptores iuris consultos omnino omisi, cum separatim

sint collecti in Huschkii iurisprudentia anteiustiniana. Ex reliquis autem eorum modo rationem hic habendam existimavi, qui extra vulgarem et parabilem latinorum scriptorum copiam sunt et maiorem quandam in iuris doctrina habent auctoritatem. Quodsi vero quis dicat, etiam alios fuisse recipiendos, aliosve ex iis fuisse eligendos locos, sibi habeat, infiteas non ibo: liberum quoddam in tali re concedendum est arbitrium; utique cavendum mihi erat, ne nimia fieret libelli moles.

Penitus recedendum a priore editione mihi erat in constituendis tam legum quam ceterorum locorum lectionibus. Etenim abstinendum erat ab omni cui indulseram licentia, ne sermonem antiquum in recentiorem converterem neve ullo alio modo legitimas scripturas mutarem; praesertim in inscriptionibus accuratissime archetyporum textum (etiam si orthographiam spectas) servavi. Necessarias vitiorum emendationes ubique aut notis aut litterarum forma indicavi; notas vero, tam criticas quam litterarias et exegeticas, ad artos libri manualis fines redegi. Quicunque igitur accuratius aliquem locum tractare volet, ad uberiores inscriptionum collectiones aliosve libros accedat necesse est. Tantum etenim abest, ut avocare ab iis velim, ut invitare viamque ad eos aperire propositum habeam.

In titulis sepulcralibus et in omnibus, quos e scriptoribus recepi, locis brevitatis studio multa quidem, quae ad rem meam facere mihi non videbantur, omisi, semper autem certis quibusdam signis id indicavi. 'Si plus minusve secuerim, se fraude esto'.

PARS PRIMA.

LEGES.

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

PARS TERTIA.

SCRIPTORES.

Accedunt III tabulae, una chalcographica ad p. 50,
binae typographicae ad p. 178 et 185.

EXPLICATIO

SIGNORUM ET NOTARUM.

Literae cursivae ubique verba vel litteras significant, quae in textu archetypo non inveniuntur:

[*uncis quadratis*] inclusa sunt, si quae in archetypo aut deperierunt aut legi non possunt;

(*uncis rotundis*) inclusa sunt, si quae in archetypo ipso omissa videntur;

sine uncis scriptae sunt emendationes textus in archetypo exhibiti, cuius lectio in notis addita 'sicilicis' notata est.

Notarum supplementa semper u(ncis) r(otundis) notata sunt, litteris aut r(ectis) aut c(*ursivis)*, prout nota ipsa scribenda fuit.

Puncta . . . significant, verba vel litteras in archetypo aut deesse aut legi non posse neque satis certo suppleri posse.

Asteriscus * significat, unum vel duo textus verba omissa esse; lineola — significat, plura omissa esse verba.

Signum ∾ in inscriptionibus indicat, in archetypo partem versus vacuam relictam esse.

Lineolae directae | archetypi versus indicant, binae lineolae || in inscriptionibus aut initium novae tabulae significant aut ad numerum in margine notatum referendae sunt.

Ac. Abh. = academische Abhandlungen:
Berl. ac. Abh. = Abh. d. Berliner Acad. d. Wissensch., phil.-hist. Classe.
Münch. ac. Abh. = Abh. d. Münch. Ac. d. W., philos.-philol. Cl.
Annali = annali dell' instituto di corrispondenza archeologica.
Ber. = Berichte:
Berl. Ber. = Monatsber. d. Berl. Acad. d. Wissensch.
Leipz. Ber. = Ber. üb. d. Verhdl. d. Sächs. Ges. d. W. phil.-hist. Cl.
Wien. Ber. = Sitzungsber. d. Wiener Ac. d. W.
C. I. L. = corpus inscriptionum latinarum consilio acad. litter. Boruss. ed.
Grut. = Gruteri thesaurus inscr. ed. I. 1602. ed. II. 1707.
Haenel, corpus legum ab imp. Rom. ante Iustin. latarum. 1857.

Haub. = Haubold, antiquitatis Rom. monumenta legalia, ed Spangenberg. 1830.
Hermes, Zeitschr f. class. Philologie, inde ab a. 1866.
Hu. = Huschke.
Jahrb. = Jahrbuch d. gem. deut. R. ed. Bekker et Muther. 1857—1863.
I. N. = inscriptiones regni Neapolit. latinae, ed. Mommsen. 1852.
Kr. Z. = Tübinger krit. Zeitschr. f. Rechtsw. 1826—1829.
Mo. = Mommsen.
Mur. = Muratori, novus thes. inscript. 1739.
Or. = Orellii inscript. latin. collectio. 1828. Vol. III ed. Henzen. 1856.
Phil. = Philologus, Zeitschr. f. d. class. Alterthum, inde ab a. 1846.
Rh. Iur. = Rheinisches Museum f. Iurisprud. 1827—1835.
Rh. Phil. = Rhein. Mus. f. Philologie, inde ab a. 1827.
Ri. = Ritschl, priscae latinitatis monumenta epigraphica, ad archetypon repraesentata. 1862. (tab. lithogr. ad C. I. L.)
Rud. R. G. = Rudorff, röm. Rechtsgeschichte. 1857.
Spang. = Spangenberg, iur. Rom. tabulae negotiorum sollemnium. 1822.
Wi. = Wilmanns, exempla inscript. latin., II vol. 1873.
ZGR. = Zeitschr. f. geschichtl. Rechtsw., edd. Savigny aliique. 1815—1848.
ZRG. = Zeitschr. f. Rechtsgeschichte, edd. Rudorff aliique inde ab a. 1862.

Si quae praeterea primis litteris notata sunt,
quid significent litterae, in promptu est.

PARS PRIMA.

LEGES.

CAPUT I.

LEGES REGIAE.[1]

GENERALIA.

1. *Pomponius enchirid.* (*D. 1, 2, 2, 1*)*:* Initio civitatis nostrae populus sine lege certa, sine iure certo primum agere instituit, omniaque manu a regibus gubernabantur. Postea — Romulum traditur populum in triginta partes divisisse, quas partes curias appellavit, — et ita leges quasdam et ipse curiatas ad populum tulit; tulerunt et sequentes reges. 2. *Tacitus* (*ann. 3,26*)*:* Nobis Romulus ut libitum imperitaverat, dein Numa religionibus et

---

1) Inter libros, qui de regum legibus sunt scripti, primum locum tenet: *Dirksen, Uebersicht d. bisher. Versuche z. Herstellung d. Textes d. Ueberbleibsel v. d. Gesetzen d. röm. Könige. (Versuche z. Kritik — d. R. R. 1823. p. 234—58.)* Qui laudandus quidem est, quod primus ineptas istas legum fictiones et configurationes, quibus scriptores nostri inde a saec. XVI delectabantur, funditus reiecit; parem vero si de Romanis quoque scriptoribus peregisset censuram, etiam ceteras fere omnes quas recepit leges regias reiicere debuit. Quis enim, ut hoc unum dicam, patriam potestatem, confarreationem, sacrorum ritus legibus curiatis introductos hodie crediderit? Unde captiosa eius est collectio, quae reiectis quibusdam receptis ceteris vanam fidei speciem praebet. Omnino quidem leges a regibus datas esse, non is sum, qui negem; fictas autem fere omnes esse, quas Romani nobis prodiderunt leges regias, id contendere non dubito. Meum igitur id tantum esse putavi, ut antiquissimi iuris vestigia, quae a regibus Romani repetunt, in unum colligerem, in medio relinquens, utrum legibus vere introducta sint necne. Quam ob causam consulto etiam manifestas Dionysii, magni illius confabulatoris, fabulas recepi, ut quaenam isti hac in re habenda sit fides, clarius perspiceretur. — Post Dirksenium de legibus regiis disputarunt: *Rubino, röm. Verf. 1839. 399—430. Schwegler, röm. Gesch. 1853. 1, 23—28. Zumpt, Criminalr. d. röm. Rep. 1865. 1, 15—41. Modestow, d. Schrift u. d. röm. Kön. 1871. 28—46. Mommsen, röm. Staatsrecht. 1874. 2, 33—44.* —

divino iure populum devinxit, repertaque quaedam a Tullo et Anco, sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quis etiam reges obtemperarent. 3. *Cicero* (*Tusc. 4,1*): cum a primo urbis ortu regiis institutis, partim etiam legibus auspicia, caerimoniae, comitia, provocationes, — tota res militaris divinitus esset constituta, — 4. *Dionysius* (*2,24*):[1] ἐκεῖνος (ὁ Ῥωμύλος) * νόμους — ἀγράφους μὲν τοὺς πλείστους, ἔστι δ' οὓς καὶ ἐν γράμμασι κειμένους, καταστησάμενος, — 5. *Dion.* (*2,27*):[2] τοῦτον τὸν νόμον (περὶ τὴν υἱόπρασιν), — εἴτε γεγραμμένον εἴτε ἄγραφον, οὐ γὰρ ἔχω τὸ σαφὲς εἰπεῖν, — 6. *Dion.* (*2,73—4*):[3] τὰ μὲν * περὶ τὸ θεῖον νομοθετηθέντα ὑπὸ τοῦ Νομᾶ, — τὰ μὲν ἐγγράφοις περιληφθέντα νόμοις, τὰ δ' ἔξω γραφῆς εἰς ἐπιτηδεύσεις ἀχθέντα καὶ συνασκήσεις χρονίους, — 7. *Dion.* (*3,36*):[4] χαλκαῖ * οὔπω στῆλαι τότε ἦσαν, ἀλλ' ἐν δρυΐναις ἐχαράττοντο σανίσιν οἵ τε νόμοι καὶ αἱ περὶ τῶν ἱερῶν διαγραφαί. 8. *Dionys.* (*2,73*):[5] νομοθετοῦσιν (οἱ ποντίφικες) ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν. 9. *Livius* (*6,1*): quae (litterae) in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa (a Gallis) urbe pleraeque interiere. — (insequenti anno) foedera ac leges, erant autem eae XII tabulae et quaedam regiae leges, conquiri quae compararent iusserunt (tribuni militum).

10. *Pomp. ench.* (*D. 1,2,2,2*): omnes (leges regiae) conscriptae exstant in libro Sexti Papirii, qui fuit illis temporibus, quibus Superbus Demarati * filius, ex principalibus viris; is liber — appellatur ius civile Papirianum. 11. *Pomp. ench.* (*D. 1,2,2,36*): Iuris civilis — fuit * in primis peritus Publius Papirius, qui leges regias in unum contulit. 12. *Dion.* (*3,36*):[6] Ὁ Μάρκιος συγκαλέσας

---

1) (ille leges, maxima ex parte non scriptas, non nullas vero etiam literis consignatas proponens.) — 2) (hanc legem *(de filiorum venditione)* sive scriptam sive non scriptam, nil certi enim habeo dicere.) — 3) (quae Numa de rebus divinis constituerat, — partim legibus scriptis comprehensa, partim sine scriptis in consuetudinem et usum longaevum conversa.) — 4) (aeneae columnae nondum in usu tunc erant, sed in roboreis tabulis sculpebantur et leges et de sacris praecepta.) — 5) (leges dant si quid sacrorum nec scriptis nec moribus comprehensum est, diiudicantes, quaenam leges et consuetudines idoneae habendae sint.) — 6) (A. Marcius convocatis pontificibus sacrorum commentarios, quos Pompilius de rebus divinis composuerat, ab ipsis acceptos tabulis inscripsit easque in foro proposuit, quae vetustate tandem absumptae sunt; — post exactos vero reges ad inscriptionem publicam iterum redactae sunt per Gaium Papirium pon-

τοὺς ἱεροφάντας καὶ τὰς περὶ τῶν ἱερῶν συγγραφάς, ἃς Πομπίλιος συνεστήσατο, παρ᾽ αὐτῶν λαβὼν ἀνέγραψεν εἰς δέλτους καὶ προὔθηκεν ἐν ἀγορᾷ, — ἃς ἀφανισθῆναι συνέβη τῷ χρόνῳ· — μετὰ δὲ τὴν ἐκβολὴν τῶν βασιλέων εἰς ἀναγραφὴν δημοσίαν αὖθις ἤχθησαν ὑπ᾽ ἀνδρὸς ἱεροφάντου Γαΐου Παπιρίου, τὴν ἁπάντων τῶν ἱερῶν ἡγεμονίαν ἔχοντος. 13. *Paulus ad l. Jul. et Pap.* (*D. 50,16,144*)*:* Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, pellicem nunc volgo vocari *etc.* 14. *Macrob.* (*sat. 3,11*)*:* In Papirian * oiure evidenter relatum est, arae vicem praestare posse mensam dicatam. 15. *Servius* (*in Verg. Aen. 12,836*)*:* quod ait (Vergilius) 'morem ritusque sacrorum,' ipso titulo legis Papiriae usus est, quam sciebat de ritu sacrorum publicatam. '

I. ROMULUS.

a. Jus publicum.

1. *Dion.* (*2,9*)*:* [1] *Ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐπειδὴ διέκρινε τοὺς κρείττους* (*τοὺς πατρικίους*) *ἀπὸ τῶν ἡττόνων* (*τῶν πληβείων*)*, ἐνομοθέτει μετὰ τοῦτο καὶ διέταττεν, ἃ χρὴ πράττειν ἑκατέρους, τοὺς μὲν εὐπατρίδας ἱερᾶσθαί τε καὶ ἄρχειν καὶ δικάζειν, — τοὺς δὲ δημοτικοὺς — γεωργεῖν * καὶ κτηνοτροφεῖν καὶ τὰς χρηματοποιοὺς ἐργάζεσθαι τέχνας. — παρακαταθήκας δὲ ἔδωκε τοῖς πατρικίοις τοὺς δημοτικούς, ἐπιτρέψας ἑκάστῳ, — ὃν αὐτὸς ἐβούλετο νέμειν προστάτην, — πατρωνείαν ὀνομάσας τὴν προστασίαν.*

2. *Dion.* (*2,10*)*:* [2] *Ἦν δὲ τὰ ὑπ᾽ ἐκείνου τότε ὁρισθέντα —*

---

tificem maximum.) cf. *Liv. 1. 32:* 'sacra publica ut ab Numa instituta erant, — ex commentariis regis pontificem in album relata proponere in publico iubet.' *Dion. 5, 1:* '*πρῶτος ἱερῶν βασιλεὺς* (rex sacrorum) *Μάνιος Παπίριος.*'

1) (Romulus postquam potiores ab inferioribus secreverat, leges proinde tulit et, quid utrisque faciendum esset disposuit: patricii sacerdotiis et magistratibus fungerentur et iudicarent, plebeii vero agros colerent, pecus alerent et quaestuosas artes exercerent. Ut depositum vero patriciorum fidei commisit plebeios, permittens unicuique quem ipse sibi vellet eligere patronum, patronatum appellans hoc patrocinium.) cf. *Cic. de rep. 2, 9:* 'Romulus — habuit plebem in clientelas principum descriptam.' — 2) (Fuit ab illo tunc constitutum ius patronatus tale: patricios oportebat clientibus suis ius interpretari, lites pro eis, si iniuria afficerentur, intendere, agentibus subvenire; clientes vero oportebat patronos suos iuvare in collocandis filiabus, si parentes opibus carerent, ab hostibus redimere si ipsi aut liberi capti essent, et litium tam privatarum aestimationes quam publicarum poenas pecuniarias, si condemnati essent, pro eis solvere. Commune autem utrisque erat, ut neque fas neque ius esset

ἔθη περὶ τὰς πατρωνείας τοιάδε· τοὺς μὲν πατρικίους ἔδει τοῖς ἑαυτῶν πελάταις ἐξηγεῖσθαι τὰ δίκαια, — δίκας τε ὑπὲρ τῶν πελατῶν ἀδικουμένων λαγχάνειν, — καὶ τοῖς ἐγκαλοῦσιν ὑπέχειν —. τοὺς δὲ πελάτας ἔδει τοῖς ἑαυτῶν προστάταις θυγατέρας τε συνεκδίδοσθαι γαμουμένας, εἰ σπανίζοιεν οἱ πατέρες χρημάτων, καὶ λύτρα καταβάλλειν πολεμίοις, εἴ τις αὐτῶν ἢ παίδων αἰχμάλωτος γένοιτο· δίκας τε ἁλόντων ἰδίας ἢ ζημίας ὀφλόντων δημοσίας ἀργυρικὸν ἐχούσας τίμημα ἐκ τῶν ἰδίων λύεσθαι χρημάτων —. κοινῇ δ' ἀμφοτέροις οὔτε ὅσιον οὔτε θέμις ἦν, κατηγορεῖν ἀλλήλων ἐπὶ δίκας ἢ καταμαρτυρεῖν ἢ ψῆφον ἐναντίαν ἐπιφέρειν —. εἰ δέ τις ἐξελεγχθείη τούτων τι διαπραττόμενος, ἔνοχος ἦν τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας, ὃν ἐκύρωσεν ὁ Ῥωμύλος, τὸν δὲ ἁλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός.[1]

3. *Dion.* (*2.12.14*):[2] Ὁ δὲ Ῥωμύλος, ἐπειδὴ ταῦτα διεκόσμησε, βουλευτὰς εὐθὺς ἔγνω καταστήσασθαι, μεθ' ὧν πράττειν τὰ κοινὰ ἔμελλεν, ἐκ τῶν πατρικίων ἄνδρας ἑκατὸν ἐπιλεξάμενος. — καταστησάμενος δὴ ταῦτα διέκρινε τὰς — ἐξουσίας, ἃς ἑκάστους ἐβούλετο ἔχειν.

Βασιλεῖ μὲν οὖν ἐξῄρητο τάδε τὰ γέρα· πρῶτον μὲν ἱερῶν

---

alteris, alteros accusare, testimonium adversum dicere vel suffragium contrarium ferre. Quod si quis in aliquo eiusmodi facinore convictus esset, proditionis lege, quam Romulus sanxerat, obnoxius fuit, eumque interficere, ut Diti sacrum, cuilibet licebat). Cf. *Plut. Rom. 13.*

1) Vetus est disceptatio, utrum 'τῷ νόμῳ τῆς προδοσίας' generalis de proditione lex sit intellegenda, qua patronus quoque obnoxius fieri potuerit, an specialis de patroni adversus clientem fraude. Illud post alios defendit *Dieck* (*Versuche p. 15*), alterum rectius *Köstlin, (perduellio, p. 21—7.)* Eandem esse legem, quam XII tabulae 8,21 exhibent, repetitam scilicet e Romuli legibus, veri simile est. cf. *Dirksen, leg. reg. 286. Mommsen, Forschungen 1, 384 n. 52.* — 2) (Romulus cum haec constituisset, consultores instituere decrevit, quibuscum res publicas administraret, e patriciis C viros eligens. His constitutis distribuit potestates, quas unumquemque habere volebat. Ac regi quidem haecce attribuit iura: primum ut sacrorum et sacrificiorum haberet principatum, tum ut legum morumque patriorum esset custos, de gravioribus delictis ipse cognosceret, leviora senatoribus committeret, senatum et populum convocaret et in bello summum haberet imperium. Concilio senatus hanc potestatem dedit, ut deliberaret et suffragium ferret de qualibet re, quam rex ad eum retulisset. Populo vero haec tria concessit, magistratus creare, leges sancire et de bello decernere, quando rex rogationem ad eum tulisset. Suffragia autem ferebat non simul totus populus, sed curiatim convocatus.)

καὶ θυσιῶν ἡγεμονίαν ἔχειν, — ἔπειτα νόμων τε καὶ πατρίων ἐθισμῶν φυλακὴν ποιεῖσθαι, — τῶν τε ἀδικημάτων τὰ μέγιστα μὲν αὐτὸν δικάζειν, τὰ δ' ἐλάττονα τοῖς βουλευταῖς ἐπιτρέπειν, — βουλήν τε συνάγειν καὶ δῆμον συγκαλεῖν, καὶ — ἡγεμονίαν ἔχειν αὐτοκράτορα ἐν πολέμῳ.

Τῷ δὲ συνεδρίῳ τῆς βουλῆς * δυναστείαν ἀνέθηκε τοιάνδε· περὶ παντὸς ὅτου ἂν εἰσηγῆται βασιλεὺς διαγινώσκειν τε καὶ ψῆφον ἐπιφέρειν.

Τῷ δὲ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν· ἀρχαιρεσιάζειν τε καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ περὶ πολέμου διαγινώσκειν ὅταν ὁ βασιλεὺς ἐφῇ —. ἔφερε δὲ τὴν ψῆφον οὐχ ἅμα πᾶς ὁ δῆμος, ἀλλὰ κατὰ τὰς φράτρας συγκαλούμενος.

4. *Dion.* (*2,21.22*):[1] πολλοῖς σώμασιν θεραπεύειν ἀπέδωκε τὸ δαιμόνιον. — ἐξ ἑκάστης φράτρας ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι δύο τοὺς ὑπὲρ πεντήκοντα ἔτη γεγονότας, — τούτους δὲ οὐκ εἰς ὡρισμένον τινὰ χρόνον τὰς τιμὰς ἔταξεν ἔχειν, ἀλλὰ διὰ παντὸς τοῦ βίου, στρατειῶν μὲν ἀπολελυμένους διὰ τὴν ἡλικίαν, τῶν δὲ κατὰ τὴν πόλιν ὀχληρῶν διὰ τὸν νόμον. — ἅπαντας δὲ τοὺς ἱερεῖς — ἐνομοθέτησεν ἀποδείκνυσθαι μὲν ὑπὸ τῶν φρατρῶν, ἐπικυροῦσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ἐξηγουμένων τὰ θεῖα διὰ μαντικῆς.

5. *Macrob.* (*sat. 1,12,38*):[2] Haec fuit a Romulo annua ordinata dimensio, qui — annum X mensium, dierum vero CCCIIII habendum esse instituit, mensesque ita disposuit, ut quatuor ex his XXXI, sex vero XXX haberent dies.[3]

6. *Macrob.* (*sat. 1,13*): Quando * primum intercalatum sit, varie refertur, et Macer quidem Licinius eius rei originem Romulo adsignat.[4]

---

1) (Multis personis sacra administranda assignavit; legem posuit, ex singulis curiis duos creari, L annis maiores, quos non ad certum aliquod tempus honores istos habere constituit, sed quamdiu viverent, immunes a militia propter aetatem, ab urbanis vero muneribus per legem. Omnes sacerdotes a curiis constituit creari, ab interpretibus vero auspiciorum confirmari.) — 2) Similiter *Solin. 1, 35. 36.* — 3) cf. *Macr. l. c. 3:* 'primum anni mensem genitori suo Marti dicavit, quem mensem anni primum fuisse vel ex hoc maxime probatur, quod ab ipso Quintilis quintus est et deinceps pro numero nominabantur'. — 4) *Macr.* addit: Antias * Numam * sacrorum causa id invenisse contendit. Iunius Servium * primum intercalasse commemorat. — Tuditanus refert — decemviros, qui X tabulis II addiderunt, de intercalando populum rogasse (XII, 11, 2); Cassius eosdem scribit auctores. Fulvius autem id egisse M.' Acilium consulem dicit ab u. c. anno 562, — sed hoc arguit Varro scribendo, antiquissimam legem

b. Familia.

7. *Dion.* (2,25): [1] Ὁ δὲ Ῥωμύλος — ἕνα * νόμον — καταστησάμενος εἰς σωφροσύνην — ἤγαγε τὰς γυναῖκας. ἦν δὲ τοιόςδε ὁ νόμος· γυναῖκα γαμετὴν τὴν κατὰ γάμους [2] ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.

8. *Dion.* (2,25): [3] Ταῦτα * οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον· ἐν οἷς ἦν φθορὰ σώματος, καὶ — εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή. ἀμφότερα γὰρ ταῦτα θανάτῳ ζημιοῦν συνεχώρησεν ὁ Ῥωμύλος.

9. *Plut.* (*Rom.* 22): [4] Ἔθηκε δὲ καὶ νόμους τινάς (ὁ Ῥωμύλος), ὧν σφοδρὸς μέν ἐστιν ὁ γυναικὶ μὴ διδοὺς ἀπολείπειν ἄνδρα, γυναῖκα δὲ διδοὺς ἐκβάλλειν ἐπὶ φαρμακείᾳ τέκνων ἢ κλειδῶν ὑποβολῇ καὶ μοιχευθεῖσαν· εἰ δ' ἄλλως τις ἀποπέμψαιτο, τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δήμητρος ἱερὸν κελεύων· τὸν δ' ἀποδόμενον γυναῖκα θύεσθαι χθονίοις θεοῖς.

10. *Dion.* (2,26.27.): [5] (Ὁ Ῥωμύλος) ἅπασαν * ἔδωκεν ἐξουσίαν πατρὶ καθ' υἱοῦ, καὶ παρὰ πάντα τὸν τοῦ βίου χρόνον, ἐάν τε εἴργειν, ἐάν τε μαστιγοῦν, ἐάν τε δέσμιον ἐπὶ τῶν κατ' ἀγρὸν ἔργων κατέχειν, ἐάν τε ἀποκτιννύναι [6] προαιρῆται. — ἀλλὰ καὶ πωλεῖν ἐφῆκε τὸν υἱὸν τῷ πατρί, — καὶ τοῦτο συνεχώρησε τῷ

---

fuisse incisam in columna aerea a L. Pinario et Furio cos. (282), cui mentio intercalaris ascribitur. Cf. *Voigt*, *ius civ. u. gent.* 187. n. 175. *Mommsen*, *Chronol.* 11. 31. 40. *Huschke*, *röm. Stud.* 1, 55—58. —

1) (Romulus una tantum lege lata ad modestiam adduxit uxores. Quae lex haec erat: uxorem, quae nuptiis sacratis (confarreatione) in manum mariti convenisset, communionem cum eo habere omnium bonorum et sacrorum.) — 2) Ita *Sintenis* pro 'νόμους'. — 3) (De his cognoscebant cognati cum marito: de adulteriis et si qua vinum bibisse argueretur; hoc utrumque enim morte punire Romulus concessit.) Cf. *Fest.* Osculum. — 4) (Constituit quoque leges quasdam, quarum illa dura est, quae uxori non permittit divertere a marito, at marito permittit uxorem repudiare propter veneficium circa prolem vel falsationem clavium vel adulterium commissum, si vero aliter quis a se dimitteret uxorem, bonorum eius partem uxoris fieri, partem Cereri sacram esse iussit; qui autem venderet uxorem, diis inferis immolari.) cf. *Schlesinger*, *ZRG.* 8, 58. — 5) (Rom. omnem potestatem in filium patri concessit, idque toto vitae tempore, sive eum carcere includere, sive flagellare sive vinctum ad opera rustica detinere, sive occidere vellet; etiam vendere filium permisit patri; quin etiam hoc concessit patri, usque ad tertiam venditionem ex filio quaestum facere, post tertiam vero venditionem liberabatur filius a patre.) — 6) cf. *Papin. in Coll.* 4, 8: 'Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem'.

πατρί, μέχρι τρίτης πράσεως ἀφ' υἱοῦ χρηματίσασθαι. — *μετὰ δὲ τὴν τρίτην πρᾶσιν ἀπήλλακτο τοῦ πατρός.*[1]

11. *Dion.* (*2,15*):[2] *Εἰς ἀνάγκην κατέστησε* (*ὁ Ῥωμύλος*) *τοὺς οἰκήτορας* * *ἅπασαν ἄῤῥενα γενεὰν ἐκτρέφειν, καὶ θυγατέρων τὰς πρωτογόνους, ἀποκτιννύναι δὲ μηδὲν τῶν γεννωμένων νεώτερον τριετοῦς, πλὴν εἴ τι γένοιτο παιδίον ἀνάπηρον, ἢ τέρας εὐθὺς ἀπὸ γονῆς. ταῦτα δ' οὐκ ἐκώλυσεν ἐκτιθέναι τοὺς γειναμένους, ἐπιδείξαντας πρότερον πέντε ἀνδράσι τοῖς ἔγγιστα οἰκοῦσιν, ἐὰν κἀκείνοις συνδοκῇ. κατὰ δὲ τῶν μὴ πειθομένων τῷ νόμῳ ζημίας ὥρισεν ἄλλας τε καὶ τῆς οὐσίας αὐτῶν τὴν ἡμίσειαν εἶναι δημοσίαν.*

12. *Plut.* (*Rom. 22*):[3] *Ἔθηκε δὲ καὶ νόμους τινάς,* — *ἴδιον δὲ τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὁρίσαντα πᾶσαν ἀνδροφονίαν πατροκτονίαν προσειπεῖν.*

13. SI NURUS [. . *PLORASSIT*,] SACRA DIVIS PARENTUM ESTOD.[4]

II. NUMA POMPILIUS.

1. *Livius* (*1,19*): (Numa) — urbem novam, conditam vi et armis, iure * legibusque — de integro condere parat. 2. *Cic.* (*de rep. 2,14*): animos propositis legibus his, quas in monumentis habemus, — religionum caerimoniis mitigavit, — omnesque partes religionis statuit sanctissime. 3. *Cic.* (*de rep. 5,2*): legum etiam scriptor fuit,[5] quas scitis exstare.

a. Jus sacrum.

1. VINO ROGUM NE RESPARGITO.[6]

2. PELLEX ARAM IUNONIS NE TANGITO: SI TANGET, IUNONI CRINIBUS DEMISSIS AGNUM FEMINAM CAEDITO.[7]

---

1) cf. XII, 4, 2. — 2) (Necessitatem imposuit Rom. incolis, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi infans aliquis natus esset mutilus aut prodigiosus statim in ipso partu, quos a parentibus exponi non prohibuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, iique id comprobassent; in eos vero, qui legibus istis non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.) Cf. XII, 4, 1. — 3) (Constituit etiam leges quasdam; singulare autem est, quod, cum nullam in parricidas statuerit poenam, omne homicidium appellavit parricidium.) Cf. *Leg. Num. 12.* — 4) *Fest.*: 'Plorare — significat — apud antiquos inclamare; in regis Romuli et Tatii legibus: SI — ESTOD'. — 5) Ita *Halm* pro 'fuisset'. — 6) *Plin. n. h. 14, 12:* 'Numae regis Postumia (?)lex est: VINO — RESPARGITO.' — 7) *Fest.* Pellices: — 'cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac lege: PELLEX — CAEDITO.'

3. SI HOMINEM FULMEN IOVIS OCCISIT, NE SUPRA GENUA TOLLITOR. HOMO SI FULMINE OCCISUS EST, EI IUSTA NULLA FIERI OPORTET.[1]

4. CUIUS AUSPICIO CLASSE PROCINCTA OPIMA SPOLIA CAPIUNTUR, IOVI FERETRIO BOVEM CAEDITO: QUI CEPIT, AERIS CCC DARIER OPORTEAT: SECUNDA SPOLIA, IN MARTIS ARAM IN CAMPO SOLITAURILIA, UTRA VOLUERIT, CAEDITO: [*QUI CEPIT, AERIS CC DATO;*] TERTIA SPOLIA, IANUI QUIRINO AGNUM MAREM CAEDITO; C QUI CEPERIT EX AERE DATO. CUIUS AUSPICIO CAPTA, DIS PIACULUM DATO.[2]

5. *Plinius* (*nat. hist. 32,2,20*): Numa constituit, ut pisces, qui squamosi non essent, ni pollucerent.[3]

6. *Plinius* (*nat. hist. 14,12*): ex imputata vite libari vina diis nefas statuit (Numa).[4]

7. *Lyd.* (*de mens. 1,31*):[5] *καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῦ Νουμᾶ διατέθειται, ὥστε τοὺς ἱερεῖς χαλκαῖς ψαλίσιν, ἀλλ' οὐ σιδηραῖς ἀποκείρεσθαι.*

8. *Dion.* (*2,63—74*):[6] *Περιλαβὼν * ἅπασαν τὴν περὶ τὰ θεῖα νομοθεσίαν γραφαῖς διεῖλεν εἰς ὀκτὼ μοίρας, ὅσαι τῶν ἱερῶν ἦσαν αἱ συμμορίαι. (κουρίωνες, φλάμινες, ἡγεμόνες τῶν κελερίων, αὐγόρες, ἑστιάδες, σάλιοι, φετιάλεις, ποντίφικες.*

9. *Plut.* (*Numa, 10*):[7] *Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκεν αὐταῖς (ταῖς ἑστιάσιν), ὧν ἔστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προστάτου.*

---

1) *Fest.* Occisum: — 'in Numae Pompilii regis legibus scriptum esse: SI — OPORTET.' — 2) *Fest.* Opima: — 'Varro ait, — esse etiam Pompili regis legem — talem: CUIUS — DATO.' Locum corruptissimum ex emendatione *Muelleri* dedi (cf. *Hertzberg Phil. 1, 331—9.*); verba nobis tradita infra in Festi epitome proferentur. Verba 'utra voluerit', cum Scaligero interpretanda sunt 'vel maiora vel lactentia.' cf. *Plut. Marc. 8*: *φασίν, ἐν τοῖς ὑπομνήμασι N. Πομπίλιον καὶ πρώτων ὀπιμίων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων μνημονεύειν, τὰ μὲν πρῶτα* τῷ Φερετρίῳ Διὶ κελεύοντα καθιεροῦν, τὰ δεύτερα δὲ τῷ Ἄρεϊ, τὰ δὲ τρίτα τῷ Κυρίνῳ· καὶ λαμβάνειν γέρας, ἀσσάρια τριάκοντα τὸν πρῶτον, τὸν δὲ δεύτερον διακόσια, τὸν δὲ τρίτον ἑκατόν.*' *Serv. in Verg. Aen. 6, 860.* 'prima — Iovi suspendi, — secunda Marti, — tertia Quirino.' — 3) Cf. *Fest.* Pollucere. — 4) Cf. *Plut. Numa 14: μὴ σπένδειν θεοῖς ἐξ ἀμπέλων ἀτμήτων μηδὲ θύειν ἄτερ ἀλφίτων* (sine farre). — 5) (Id quoque a Numa institutum est, ut sacerdotes aeneis forficibus, non ferreis tonderentur). — 6) (Omnem de rebus divinis legislationem scriptis complexus in octo divisit partes, quot erant sacerdotum collegia.) Cf. *Liv. 1, 20:* 'Pontificem — legit (Numa), eique sacra omnia exscripta exsignataque adtribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae templa sacra fierent —. Cetera quoque omnia publica privataque sacra pontificis scitis subiecit, — ne quid divini iuris — turbaretur.' — 7) (Magnos Vestalibus dedit honores, inter quos testandi vivo patre ius, et omnia sine tutore agendi.) Cf. XII. 5, 1.

b. Familia.

10. *Dion.* (*2, 27*):[1] ἐκ τῶν Νομᾶ — νόμων, ἐν οἷς καὶ οὗτος γέγραπται· ἐὰν πατὴρ υἱῷ συγχωρήσῃ γυναῖκα ἀγαγέσθαι, κοινωνὸν ἐσομένην ἱερῶν τε καὶ χρημάτων κατὰ τοὺς νόμους, μηκέτι τὴν ἐξουσίαν εἶναι τῷ πατρὶ πωλεῖν τὸν υἱόν.

11. *Plut.* (*Numa, 12*):[2] (Ὁ Νομᾶς) τὰ πένθη καθ' ἡλικίας καὶ χρόνους ἔταξεν, οἷον παῖδα μὴ πενθεῖν νεώτερον τριετοῦς, μηδὲ πρεσβύτερον πλείονας μῆνας ὧν ἐβίωσεν ἐνιαυτῶν μέχρι τῶν δέκα, καὶ περαιτέρω μηδεμίαν ἡλικίαν, — ἐφ' ὅσον (χρόνον) καὶ χηρεύουσιν αἱ τῶν ἀποθανόντων γυναῖκες· ἡ δὲ πρότερον γαμηθεῖσα βοῦν ἐγκύμονα κατέθυεν ἐκείνου νομοθετήσαντος.

c. Jus publicum.

12. SI QUI HOMINEM LIBERUM DOLO SCIENS MORTI DUIT, PARICIDAS ESTO.[3]

13. *Servius* (*in Verg. buc. 4,43*): In Numae legibus cautum est, ut si quis imprudens occidisset hominem, pro capite occisi *ag*natis eius in *con*cione[4] offerret arietem.[5]

14. *Marcellus l. 28 dig.* (*D. 11,8,2*): Negat lex regia, mulierem, quae praegnans mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur; qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur.

15. *Fest.*: Aliuta antiqui dicebant pro aliter —; hinc est illud in legibus Numae: SI QUISQUAM ALIUTA FAXIT, IPSOS IOVI SACER ESTO.

---

1) (e legibus Numae, in quibus etiam haec est scripta: si . pater filio permiserit uxorem ducere, quae ex legibus particeps sit et sacrorum et bonorum, patri non amplius ius esse filium vendendi.) Cf. *Plut. Numa* 17. — 2) (Numa officium lugendi secundum aetates constituit, ut puerum trimulo minorem ne quis lugeat, maiorem ne plures menses, quam ille annos vixerit, usque ad decem: nec quemquam ullius aetatis ultra. Per quod spatium viduis quoque a secundis nuptiis abstinendum est; et si qua prius nupserit, bovem fetam immolare debebat ex illius lege). Cf. *Vat. fr. 320. 321:* 'Lugendi sunt parentes anno, liberi maiores X annorum aeque anno (X mensium), minores * tot mensibus, quot annorum decesserint usque ad trimatum; minor trimo non lugetur sed sublugetur, minor anniculo neque sublugetur.' — 3) *Fest.* Parrici. — 'Parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis his composita verbis: 'SI QUI — ESTO'. Cf. *Leg. Rom. 12.* — 4) Ita *J. Huschke*, pro 'et natis — cautione'. — 5) Cf. *Verg. georg. 3, 387*: 'apud maiores homicidii poenam noxius arietis damno luebat, quod in regum legibus legitur'.

16. *Dion.* (*2,74.*):[1] ἡ περὶ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν κτήσεων νομοθεσία· κελεύσας * ἑκάστῳ περιγράψαι τὴν ἑαυτοῦ κτῆσιν καὶ στῆσαι λίθους ἐπὶ τοῖς ὅροις, ἱεροὺς ἀπέδειξεν ὁρίου Διὸς τοὺς λίθους. — εἰ δέ τις ἀφανίσειεν ἢ μεταθείη τοὺς ὅρους, ἱερὸν ἐνομοθέτησεν εἶναι τοῦ θεοῦ τὸν τούτων τι διαπραξάμενον.[2]

17. *Plut.* (*Numa 17*):[3] Τῶν δὲ ἄλλων αὐτοῦ πολιτευμάτων ἡ κατὰ τέχνας διανομὴ τοῦ πλήθους μάλιστα θαυμάζεται. — Ἦν δὲ ἡ διανομὴ κατὰ τὰς τέχνας αὐλητῶν, χρυσοχόων, τεκτόνων, βαφέων, σκυτοτόμων, σκυτοδεψῶν, χαλκέων, κεραμέων. τὰς δὲ λοιπὰς τέχνας εἰς ταὐτὸ συναγαγὼν ἓν αὐτῶν ἐκ πασῶν ἀπέδειξε σύστημα· κοινωνίας δὲ καὶ συνόδους καὶ θεῶν τιμὰς ἀποδοὺς ἑκάστῳ γένει πρεπούσας —.

18. *Macrob.* (*sat. 1, 13*): Numa (anno Romuli)[4] L dies addidit, ut in CCCLIIII dies, quibus XII lunae cursus confici credidit, annus extenderetur; atque his L a se additis adiecit alios VI, retractos illis VI mensibus qui XXX habebant dies, — factosque LVI dies in duos novos menses pari ratione divisit: ac — priorem Ianuarium nuncupavit primumque anni esse voluit, — secundum dicavit Februo deo. — Paulo post Numa in honorem inparis numeri[5] — unum adiecit diem, quem Ianuario dedit —. Ianuarius igitur Apr. Iun. Sext. Sept. Nov. Dec. XXVIIII censebantur diebus; — Mart. Mai. Quin. et Oct. dies XXX * possidebant, — Febr. XXVIII retinuit dies.[6]

19. *Livius* (*1, 19*): Idem nefastos dies fastosque fecit, quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

---

1) (de terminis agrorum legislatio: iubens, unumquemque circumscribere agrum suum et lapides in finibus ponere, lapides illos Iovi Termino sacros esse destinavit: si quis vero terminos eiecisset locove movisset, deo sacrum esse qui fecisset, sanxit.) — 2) Cf. *Fest.* Termino: 'Numa Pomp. statuit, eum qui terminum exarasset et ipsum et boves sacros esse.' — 3) (Prae ceteris eius institutis maximam admirationem habet plebis per artificia distributio; haec vero fuit: tibicinum, aurificum, fabrorum, tinctorum, sutorum, coriariorum, aerariorum, figulorum: reliquas artes in unum coëgit unumque ex iis omnibus fecit corpus; consortia et concilia et sacra cuique parti attribuens consentanea.) — 4) Cf. *leg. Rom. 5.* — 5) 'impar numerus magis faustus habebatur.' *Cens. d. nat. 20, 4.* — 6) Cf. *Cens. d. nat. 20, 4:* 'Postea sive a Numa, ut ait Fulvius, sive, ut Iunius, a Tarquinio 12 facti sunt menses et dies 355.' *Liv. 1, 19*: (Numa) 'ad cursus lunae in XII menses describit annum — intercalaribus mensibus interponendis.' *Ovid. fast. 1, 43:* 'At Numa — mensibus antiquis praeposuit duos.' *Plut. Numa 18. 19. qu. Rom. 19.* Cf. *Mommsen, Chron. 18—47. Huschke, röm. Stud. 1, 27—55.*

III. TULLUS HOSTILIUS.

1. *Cicero* (*de rep. 2,17*): (Tullus) constituit ius, quo bella indicerentur, quod — sanxit fetiali religione, ut omne bellum, quod denuntiatum indictumque non esset, id iniustum esse atque impium iudicaretur.

2. *Livius* (*1,26*): Rex (Tullus) — 'Duumviros,' inquit, 'qui Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio.' Lex horrendi carminis erat: 'Duumviri perduellionem iudicent; si a duumviris provocarit, provocatione certato: si vincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito,[1] verberato vel intra pomerium, vel extra pomerium.'[2]

3. *Dion.* (*3,22*):[3] *ἔστι δὲ καὶ νόμος * δὴ ἐκεῖνο (τῶν Ὁρατίων) κυρωθεὶς τὸ πάθος, ᾧ καὶ εἰς ἐμὲ χρῶνται, — κελεύων, οἷς ἂν γένωνται τρίδυμοι παῖδες, ἐκ τοῦ δημοσίου τὰς τροφὰς τῶν παίδων χορηγεῖσθαι μέχρι ἥβης.*

4. *Dion.* (*3,30*):[4] *τοῖς ἑταίροις αὐτοῦ (τοῦ Μεττίου) καὶ συνειδόσι τὴν προδοσίαν αὐτοῦ δικαστήρια ὁ βασιλεὺς (Τύλλος) καθίσας τοὺς ἁλόντας ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸν τῶν λειποτακτῶν τε καὶ προδοτῶν νόμον ἀπέκτεινεν.*

5. *Tac.* (*ann. 12,8*): Addidit Claudius, sacra ex legibus Tulli regis piaculaque (*propter sororium Silani incestum*) — per pontifices danda.[5]

IIII. ANCUS MARCIUS.

1. *Livius* (*1,32*): Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fetiales habent, descripsit, quo res repetuntur.[6]

V. TARQUINIUS PRISCUS.

1. *Cicero* (*de rep. 2,20*): Tarquinius, — ut de suo imperio legem tulit, principio duplicavit * pristinum patrum numerum, et

---

1) Verba 'caput — suspendito' Cicero (*p. Rab. 4, 13*) legi Tarquinii Sup. adtribuere videtur. — 2) Cf. *Fest.* Sororium. *Cic. rep. 2, 31.* — 3) (Lex lata est propter illum casum, iubens, si cui trigemini nascerentur filii, de publico alimenta ad pubertatem usque suppeditari.) — 4) (sociis et proditionis consciis iudicia rex constituit et convictos ex lege de desertoribus et proditoribus interfecit) — 5) Cf. *Liv. 1, 26:* 'piacularibus sacrificiis factis, quae deinde genti Horatiae tradita sunt'. — 6) Cf. *leg. Tull. Host. 1.*

antiquos patres 'maiorum gentium' appellavit, quos priores sententiam rogabat, a se adscitos 'minorum.'[1]

2. *Dion.* (*3,61.62*):[2] *οἱ πρέσβεις (τῶν Τυῤῥηνῶν) — παρῆσαν — τὰ σύμβολα τῆς ἡγεμονίας, οἷς ἐκόσμουν αὐτοὶ τοὺς σφετέρους βασιλεῖς, κομίζοντες στέφανόν τε χρύσεον, καὶ θρόνον ἐλεφάντινον, καὶ σκῆπτρον ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, χιτῶνά τε πορφυροῦν χρυσόσημον καὶ περιβόλαιον πορφυροῦν ποικίλον. — Ταύταις ταῖς τιμαῖς ὁ Ταρκύνιος οὐκ εὐθὺς ἐχρήσατο λαβών, ὡς οἱ πλεῖστοι γράφουσι τῶν Ῥωμαϊκῶν συγγραφέων, ἀλλ' ἀποδοὺς τῇ τε βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὴν διάγνωσιν, εἰ ληπτέον αὐτά, ἐπειδὴ πᾶσι βουλομένοις ἦν, τότε προσεδέξατο.*

IV. SERVIUS TULLIUS.

1. *Livius* (*1,42*): Censum * instituit, — classes centuriasque et * ordinem ex censu descripsit.

2. *Dion.* (*4,15*):[3] *τῷ δὲ μὴ τιμησαμένῳ τιμωρίαν ὥρισε τῆς τε οὐσίας στέρεσθαι, καὶ αὐτὸν μαστιγωθέντα πραθῆναι.*

3. *Dion.* (*4,22*):[4] *Ὁ δὲ Τύλλιος καὶ τοῖς ἐλευθερουμένοις τῶν θεραπόντων — μετέχειν τῆς ἰσοπολιτείας ἐπέτρεψε. κελεύσας γὰρ ἅμα τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐλευθέροις καὶ τούτους τιμήσασθαι τὰς οὐσίας, εἰς φυλὰς κατέταξεν αὐτοὺς τὰς κατὰ τὴν πόλιν τέτταρας ὑπαρχούσας, — καὶ πάντων ἀπέδωκε τῶν κοινῶν αὐτοῖς μετέχειν, ὧν τοῖς ἄλλοις δημοτικοῖς.*

4. *Dion.* (*4,13*):[5] *τοὺς νόμους τούς τε συναλλακτικοὺς καὶ τοὺς περὶ τῶν ἀδικημάτων ἐπεκύρωσε ταῖς φράτραις· ἦσαν δὲ πεντήκοντά που μάλιστα τὸν ἀριθμόν.*

---

1) Cf. *Liv. 1, 35. Dion. 3, 67.* — 2) (Legati Etruscorum aderant insignia imperii, quibus ipsi reges suos ornabant, portantes, coronam auream, sellam eburneam, sceptrum aquila ornatum, tunicam purpuream aureo clavo praetextam, togam purpuream pictam. T. tamen his honoribus non statim usus est, ut plerique scriptorum Rom scribunt, sed senatus populique arbitrio permittens, an recipiendi honores essent, tum demum cum omnes consensissent, eos accepit.) Etiam XII lictores Dion. hic refert, quos iam a Romulo sumptos *Liv. 1, 8 et Plut. Rom. 26* tradunt. Cf. *Rubino, R. Verf.. 396.* — 3) (incensis poenam constituit, bonis privari et virgis caesos venum dari.) — 4) (Tull. servis manumissis civitatem adipisci concessit; iubens enim una cum ingenuis omnibus etiam libertos censeri, in quatuor tribus urbanas eos distribuit, — eosque ad omnia publica munia aeque admisit ac ceteros plebeios.) — 5) (leges cum de contractibus tum de delictis ad curias tulit, erant autem numero ut plurimum quinquaginta.) —

5. *Dion.* (*4,25*):[1] ἐκεῖνος διελὼν ἀπὸ τῶν ἰδιωτικῶν (ἐγκλημάτων) τὰ δημόσια, τῶν μὲν εἰς τὸ κοινὸν φερόντων ἀδικημάτων αὐτὸς ἐποιεῖτο τὰς διαγνώσεις, τῶν δὲ ἰδιωτικῶν ἰδιώτας ἔταξεν εἶναι δικαστάς, ὅρους καὶ κανόνας αὐτοῖς τάξας, οὓς αὐτὸς ἔγραψε νόμους.

6. SI PARENTEM PUER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT, PUER DIVIS PARENTUM SACER ESTO.[2]

VII. TARQUINIUS SUPERBUS.

Dion. (*4,43*):[3] (Ὁ Ταρκύνιος) τοὺς νόμους τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας — περὶ τὰ συμβόλαια πάντας ἀνεῖλε· καὶ οὐδὲ τὰς σανίδας, ἐν αἷς ἦσαν γεγραμμένοι, κατέλιπεν, ἀλλὰ καὶ ταύτας καθαιρεθῆναι κελεύσας ἐκ τῆς ἀγορᾶς διέφθειρεν.

CAPUT II.

LEGES XII TABULARUM.

HISTORIA.

Livius (*3, 9—57*):[4] C. Terentilius Arsa tribunus plebis eo anno (292) fuit. Is — maxime in consulare imperium, tanquam nimium nec tolerabile liberae civitati, invehebatur: — 'duos pro uno dominos acceptos * infinita potestate, qui * effrenati ipsi omnes metus legum — verterent in plebem; quae ne aeterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut Vviri creentur legibus de imperio consulari scribendis.' (*cap. 10.*) Anno deinde insequenti (293) lex Terentilia a toto relata collegio novos aggressa consules est. (*11.*) — patres in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. (*14.*) — per totum annum (293) artibus lex elusa est. (*15.*) Nihil novi novus annus (294) adtulerat; legis ferendae aut accipiendae cura civitatem tenebat. (*17.*) — nec lex

---

1) (ille iudiciis publicis separatis a privatis ipse quidem de publicis criminibus suscepit cognitionem, rebus privatis vero iudices privatos praeposuit, quibus normas et regulas constituit leges a se conscriptas.) — 2) *Fest.*: 'Plorare — apud antiquos — inclamare; in Romuli — legibus: Si nurus etc.; in Servi Tulli haec est: 'SI — ESTO'. — 3) (Tarqu. leges a Tullio scriptas de contractibus omnes sustulit, et ne tabulas quidem, in quibus erant scriptae, reliquit, sed has quoque ex foro summoveri iussas delevit.) Cf. *Dion.* 5, 2: (*Βροῦτος καὶ Κολλατῖνος*) *τοὺς νόμους τοὺς περὶ τῶν συμβολαίων, τοὺς ὑπὸ Τυλλίου γραφέντας, — οὓς ἅπαντας κατέλυσε Ταρκύνιος, ἀνενεώσαντο* (renovarunt). — 4) Cf. *Dion. 10, 1—60, Pompon.* in *D. 1, 2, 2, 3. 4. 24.*

tamen ferri — potuit. (*21.*) — SCta fiunt, 'neque tribuni legem eo anno ferrent, neque' *etc.* (*24.*) — tribuni (295), — comitia quaestores habere de reo (Volscio), nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. (*25.*) — consules facti (296) duas residuas anni prioris causas exceperunt, — legem — impediebant, —. Cum — tribuni de lege agerent, duum mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem, ut, cum edocuissent populum, quid fraudis occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc intervalli datum res tranquillas in urbe fecit. (*29.*) — Extremo anno agitatum de lege a tribunis est; sed, — ne quid ferretur ad populum patres tenuere. (*30.*) — initio anni (297), cum foris otium esset, domi seditiones — eadem lex faciebat, ulteriusque ventum foret, adeo exarserant animi, ni *etc.* (*31.*) Domi (298) * otium fuit. — sequente anno (299) (tribuni) legem omnibus contionibus suis celebrant. — novi consules — aiebant, 'plebem et tribunos legem ferre non posse.' Tum abiecta lege, quae promulgata consenuerat, tribuni lenius agere cum patribus: 'finem tandem certaminum facerent, — communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent, sinerent creari.' Rem non adspernabantur patres, daturum leges neminem nisi ex patribus, aiebant. Cum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciae civitatium instituta mores iuraque noscere. (*32.*) — quietus annus (301) — silentio tribunorum, quod * legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio praebuit. — Iam (302) redierant legati cum Atticis legibus. Eo intentius instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari Xviros sine provocatione, et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerenturne plebei, controversia aliquamdiu fuit; postremo concessum patribus. (*33.*) Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, * mutatur forma civitatis ab consulibus ad Xviros, — Decemviri creati Appius Claudius *etc.* (*34.*) Tum (303) legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum exspectatione propositis X tabulis, populum ad contionem advocaverunt: — 'se — omnibus, summis infimisque, iura aequasse' *etc.* — Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite editos satis correctae viderentur, centuriatis comitiis X tabularum

leges perlatae sunt, quae nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo fons omnis publici privatique est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolvi posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea exspectatio — desiderium Xviros iterum creandi fecit. (*37.*) Iam et processerat pars maior anni (304) et duae tabulae legum ad prioris anni X tabulas erant adiectae, nec quidquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo magistratu reipublicae opus esset. — (*57.*) Priusquam urbem egrederentur (consules a. 306) leges decemvirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.[1]

TABULA I.

1. SI IN IUS VOCAT, ITO. NI IT, ANTESTAMINO: IGITUR EM CAPITO.[2] 2. SI

I, 1. *Porphyrio* (*ad Hor. sat. 1, 9, 76*): 'Adversarius molesti illius Horatium consulit, an permittat, se antestari, iniecta manu extracturus ad praetorem, quod vadimonio non paruerit. De hoc autem lege XII tab. his verbis cautum est: SI IN IUS VOCATIONI TANTESTAMINIGITUR EN CAPITO. Antestari est ergo ante(*te*)stari, scilicet antequam manum iniciat'. *Cic.* (*de leg. 2, 4*): 'A parvis, Quinte, didicimus: SI IN IUS VOCAT atque[3] alias eiusmodi leges nominare'. *Gell.* (*20, 1, 25*): 'Verba sunt haec legis: SI IN IUS VOCAT'. *Rh. ad Her.* (*2, 13*): 'iussu populi sancitum est, — ut in ius eas, cum voceris'. — Cf. *Porph.* l. c. *Fest.* Em. Igitur. *Non.* Calvitur.

2. *Fest.* 'Struere antiqui dicebant pro adicere, — at in XII quod est: SI

---

1) Quaenam postea XII tabularum fuerint fata, quomodo capta a Gallis urbe interierint, num postea restitutae sint, quomodo temporum decursu textus earum sit mutatus, quinam apud veteres iis extiterint interpretes, haec omnia optime exposuit *Rudolfus Schoell*, *legis XII tab. reliquiae 1866. p. 1—39.* Quinam vero nostra aetate inde a saec. XVI colligendis et restituendis XII tab. reliquiis operam dedissent scriptores, enarravit *H. Dirksen*, Uebersicht d. bish. Versuche z. Kritik u. Herstellung d. Textes d. XII Taf. Fragmente. 1824. Qui quidem et ipse rationem et viam, quae esset ingredienda, novam constituit tantaque eruditione absolvit, ut omnes qui post eum XII tab. ediderint, in eo substiterint pauca addentes vel emendantes. Plane hoc unum omnino abfuit, ut legitima XII tab. verba, si quae tradita nobis sunt, ex artis philologicae ratione sub examen revocarentur, id quod scite perfecit Schoellius l. l., quem in plerisque secutus sum, quibusdam exceptis, quae ex iuris ratione diiudicanda sunt. Quod constituit Dirk. systema XII tab. licet omni exceptione non utique sit maius, nec Sch. mutare voluit, ne modus citandi turbaretur, nec ego volui. — 2) Ita locum e Porph. scholio iam restituit *Gothofr.*, nisi quod vocem 'ito' inseruit demum *Heindorf, ZGR. 2. 432—40.* — 3) Codd. inepte 'atque eat'.

CALVITUR PEDEMVE STRUIT, MANUM ENDO IACITO. 3. SI MORBUS AEVITASVE VITIUM ESCIT, QUI IN IUS VOCABIT IUMENTUM DATO. SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO.

4. ADSIDUO VINDEX ADSIDUUS ESTO; PROLETARIO IAM CIVI QUIS[1] VOLET VINDEX ESTO.

5. NEX ... FORTI SANATI ...

6. REM UBI PACUNT, ORATO. 7. NI PACUNT, IN COMITIO AUT IN FORO ANTE MERIDIEM CAUSSAM COICIUNTO.[2] COM PERORANTO[3] AMBO PRAESENTES. 8. POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. 9. SI AMBO PRAESENTES, SOL[4] OCCASUS SUPREMA TEMPESTAS ESTO.

CALVITUR — IACITO, alii putant significare retrorsus ire, alii *etc. Fest.:* 'Pedem struit' in XII significat 'fugit'. — Cf. *Fest.* l. c. *Non.* Calvitur. *D. 50, 16, 233 pr.*

3. *Gell.* (*20, 1, 24*): 'Verba sunt haec de lege Si in ius vocat: SI MORBUS — STERNITO'. — *Varro* (*de l. l. 5, 140*)*:* 'arcera, quae etiam in XII tab. appellatur, — factum ut arca', — Cf. *Gell. 20, 1, 11. 24—30. Fest.* Escit. *Non.* Arcera.

4. *Gell.* (*16, 10, 5*): 'Ennius verbum hoc (proletarius) ex XII tab. accepit, in quibus, si recte commemini, ita scriptum est: ADSIDUO — ESTO'. *Cic.* (*top. 2, 10*)*:* 'Cum lex[5] assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti; locuples enim est assiduus, ut ait L. Aelius'. — Cf. *Fest.* Assiduus. Vindex. *Non.* Proletarii. *D. 2, 4, 22, 1; 50, 16, 234.*

5. *Fest.* 'Sanates: ... in XII: NEX ... FORTI SANATI[6] ... In XII cautum est, ut idem iuris esset Sanatibus quod Forctibus'. Cf. *Fest.* Forctes. Horctum. *Gell.* (*16, 10, 8*)*:* 'cum proletarii et adsidui et sanates — omnisque illa XII tab. antiquitas — consopita sit', — cf. fr. 10.

6—9. *Rh. ad Her.* (*2, 13, 20*)*:* 'Pacta sunt, quae legibus observanda sunt, hoc modo: REM — COICI(*UN*)TO'. *Gell.* (*17, 2, 10*): 'Sole occaso'; non insuavi vetustate est, — in XII tab. verbum hoc ita scriptum est: ANTE MERIDIEM — ESTO'.

6. *Prisc.* (*de arte gramm. 10, 5, 32*)*:* 'antiqui pago quoque dicebant, pro paciscor'.

7. *Quinct.* (*1, 6*): 'cum in XII tab. legeremus: NI ITA PACUNT'. *Scaurus de orthogr. p. 2253*)*:* 'testantur XII tab., ubi est: NI PACUNT, — quod male quidam per C enuntiant, est enim praepositum eius pepigi a pango'. *Censor.* (*de die nat. 23*)*:* 'in XII tab. nusquam nominatas horas invenies, — sed: ANTE MERIDIEM'. — Cf. *Non.* Coicere. *Ps. Asc. in Verrin. 2, 1, 27. Gai. 4, 15.*

9. *Varro* (*de l. l. 7, 51,*)*:* 'Supremum a superrumo dictum, itaque in XII dicunt: SOLIS — ESTO'. *Macr.* (*sat. 1, 3, 14*)*:* 'sicut expressum est in XII tab.*:* SOLIS — ESTO'. *Cens.* (*d. nat. 24*)*:* 'supremam post occasum solis esse

---

1) Codd.: 'cui quis'. — 2) 'conicito', 'cuicito'. — 3) Codd. Gell.: 'coniciunt cum perorant'. Com = σύν, una, secum, invicem. *Bergk, Rh. Ph. 19, 605. Sch. 102.* — 4) Ita *Gellius*, caeteri: 'solis'. Cf. *l. Plaet.* ap. *Cens.* l. c.: 'ad solem occasum'. — 5) Codd. inepte 'Aelia Sentia'. — 6) De supplendis huius loci lacunis v. infra epitomen Festi h. v.

10. *Gell.* (*16,10,8*): cum proletarii et adsidui et sanates et 'vades' et 'subvades' et XXV asses et taliones — evanuerint, omnisque illa XII tabularum antiquitas — lege Aebutia lata consopita sit —.

TABULA II.

1. *Gaius* (*4,14*): de rebus M aeris plurisve D assibus, de minoris [*vero*] L assibus sacramento contendeb[*atur*]: nam [*ita*] lege XII tab. cautum erat. [*At si de libertate*] hominis [*contro-*]versia erat, etsi pretiosissimus homo esset, tamen ut L assibus sacramento contendere[*tur*], ea[*dem*] lege cautum est.

2 . . . MORBUS SONTICUS . . AUT STATUS DIES CUM HOSTE . . QUID HORUM FUIT VITIUM IUDICI ARBITROVE REOVE, EO DIES DIFFENSUS ESTO.

3. CUI TESTIMONIUM DEFUERIT, IS TERTIIS DIEBUS OB PORTUM OBVAGULATUM ITO.

TABULA III.

1. AERIS CONFESSI REBUSQUE IURE IUDICATIS[1] XXX DIES IUSTI SUNTO.

existimant, quia est in XII tab. scriptum sic: SOLIS — ESTO'. *Fest.* 'Supp[*remum*]: . . . in legibus XII: SOLIS . . . MA TEMPESTAS ESTO'. — Cf. *Plin.* (*n. h. 7. 60*): 'XII tab. ortus tantum et occasus nominantur'. *Varro de l. l. 6, 5; 7, 51. Fest.* Tempestatem.

II, 2. *Fest.*: 'Sonticum morbum in XII significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa'. *Gell.* (*20, 1, 27*): 'morbum vehementiorem — legum istarum scriptores — morbum sonticum appellant'. Cf. *Fest.* Insons. Sontica. *D. 50, 16, 113; 42, 1, 60.* — *Cic.* (*de off. 1, 12*): 'Hostis apud maiores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus; indicant XII tab.: AUT — HOSTE'. Cf. *Fest.* Status. *D. 50, 16, 234 pr.* (Ad iuramentum militare pertinet 'status condictusve dies' apud *Gell. 16, 4* et *Plaut. Curc. 1, 1, 4.*) — *Fest.* 'Reus: — in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: QUID — ESTO, uterque, actor reusque, — rei vocantur'. *Ulp.* (*D. 2. 11, 2, 3*): 'lex XII tab., si iudex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico impediebatur, iubet diem iudicii esse diffisum'. Cf. *leg. Urson. c. 95. 2, 21—36.*

3. *Fest.* 'Portum in XII pro domo positum, omnes fere consentiunt: CUI — ITO'. 'Vagulatio in l. XII significat questionem cum convicio: CUI — ITO'.

III. 1—4. *Gell.* (*20, 1, 42—45*): 'Confessi igitur aeris ac debiti iudicatis XXX dies sunt dati etc. Sic enim sunt, opinor, verba legis: AERIS — DATO'.

1. *Gell.* (*15, 13, 11*): 'Confessi autem aeris, de quo facta confessio est, in XII tab. scriptum his verbis: AERIS — SUNTO'. — De tempore iudicati cf. *Gai. 3, 78. D. 42, 1, 4, 5; 7.*

1) *Schoell p. 106.* verba 'rebusque iure' delenda et 'aeris confessi iudicatis' coniungenda censet, immemor ut videtur, confessum iudicari non posse in iure Romano.

2. POST DEINDE MANUS INIECTIO ESTO. IN IUS DUCITO. 3. NI IUDICATUM FACIT AUT QUIS ENDO EO[1] IN IURE VINDICIT, SECUM DUCITO, VINCITO AUT NERVO AUT COMPEDIBUS XV PONDO, NE MINORE,[2] AUT SI VOLET MAIORE[2] VINCITO. 4. SI VOLET SUO VIVITO. NI SUO VIVIT, QUI EUM VINCTUM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO. SI VOLET PLUS DATO.

5. *Gellius (20,1,46—7):* Erat autem ius interea paciscendi, ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies sexaginta. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad praetorem in comitium producebantur, quantaeque pecuniae iudicati essent, praedicabatur. Tertiis autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregre venum ibant.

6. TERTIIS NUNDINIS PARTIS SECANTO. SI PLUS MINUSVE SECUERUNT, SE FRAUDE ESTO.

7. ADVERSUS HOSTEM AETERNA AUCTORITAS [*esto*].

TABULA IIII.

1. *Cicero (de leg. 3, 8, 19):* cito legatus (*letatus? necatus? leto datus?*) tamquam ex XII tab. insignis ad deformitatem puer.

---

2. De manus iniectione cf. *Gai. 4, 21.*

3. Cf. *Ter. Phorm. 2, 2, 20:* 'ducent damnatum domum'. *Donat.:* 'secundum ius scilicet, quo obaerati, dum solvendo non essent, ipsi manu capiebantur'. *Liv. 8, 28:* 'iussi consules (a. 428) ferre ad populum, ne quis — in compedibus aut in nervo teneretur'. *Fest.* Nervum.

4. Cf. *Gai. l. II ad l. XII tab. (D. 50, 16, 234, 2)* 'Verbum vivere quidam putant ad cibum pertinere, sed Ofilius — ait, his verbis et vestimenta et stramenta contineri.'

6. *Gell. (20, 1, 48—52):* 'eam capitis poenam — horrificam — reddiderunt. Nam — secare atque partiri corpus addicti — permiserunt. Et quidem verba ipsa legis dicam, ne existimes invidiam me istam formidare: TERTIIS — ESTO'. — Cf. *Gell. l. c. 52:* 'dissectum esse antiquitus neminem equidem legi neque audivi'. — *Quinct.* 3, 6, 84. 'in XII tab. debitoris corpus inter creditores dividi licuit, quam legem mos publicus repudiavit.' *Tertull. apol. 4:* 'iudicatos in partes secari a creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas postea erasa est.' *Dio Cass. fragm. 12:* τοῦτο μὲν εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐνενόμιστο, ἀλλ' οὔ τί γε καὶ ἔργῳ ποτὲ ἐγεγόνει[3].

7. *Cic. (de off. 1, 12)* in loco supra *II, 2* exscripto addit: 'itemque: ADVERSUS — AUCTORITAS.'

IV. 1. Cf. supra *Leg. Rom. 11.*

---

1) 'In eo vindicit' sicut 'in re vindicare' apud *Gell. 20, 10, 7. 9. Sch. 92.* — 2) Ita codd. *Gell.* omnes, quod defendit *Puchta, inst. §. 179 not. i.* Verba permutanda plerique censent. *Hu., Nexum p. 38, n. 100.* — 3) Ne de bonorum sectione intellegas hanc legem, recte monet *Puchta, Inst. § 179 not. n.*

2. Si pater filium ter venum duuit[1] filius a patre liber esto.

3. *Cicero* (*Phil. 2, 28*):[2] Illam suam suas res sibi habere[3] iussit, ex XII tab. claves ademit, exegit.

4. *Gellius* (*3, 16, 12*): comperi, feminam — in undecimo mense post mariti mortem peperisse, factumque esse negotium, quasi marito mortuo postea concepisset, quoniam decemviri in decem mensibus gigni hominem, non in undecimo scripsissent.

TABULA V.

1. *Gaius* (*1, 144—5*): Veteres * voluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, — in tutela esse, — exceptis virginibus Vestalibus, quas — liberas esse voluerunt: itaque etiam lege XII tab. cautum est.

2. *Gaius* (*2, 47*): Mulieris, quae in agnatorum tutela erat,

---

2. *Ulp.* (*fr. 10, 1*): 'filius ter mancipatus, ter manumissus sui iuris fit, id enim lex XII tab. iubet his verbis: si pater — esto.' *Gai.* (*1, 132*): 'lex enim XII tab. tantum in persona filii de tribus mancipationibus loquitur his verbis: si pater — esto', — Cf. *Gai. 4, 79. Dion. 2, 27*, postquam iam a Romulo (*l. 10*) hoc constitutum esse dixit, addit: '*τοῦτον τὸν νόμον — οἱ δέκα ἄνδρες ἅμα τοῖς ἄλλοις ἀνέγραψαν νόμοις, καὶ ἔστιν ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν* *δώδεκα δέλτων*.' Quem Dion. locum, unde Dirksenius totam Romuli de patria potestate legem in XII receptam esse collegerat, ad solam venditionem filiorum pertinere recte monet *Sch. p. 52*.

3. Cf. *Gai. l. III ad XII tab.* (*D. 48, 5, 43*): 'Si ex lege repudium missum non sit', *etc.*

4. *Ulp. ad Sab.* (*D. 38, 16, 3, 9. 11.*): 'ex l. XII tab. ad legitimam hereditatem is, qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus —. Post X menses mortis natus non admittitur ad legitimam hereditatem.'

V. 1. Fortasse etiam de Vestalium hereditatibus lege XII tab. cautum aliquid erat; *Gell.* (*1, 12, 18*) dicit: 'in commentariis Labeonis, quos ad XII tab. composuit, ita scriptum est: "Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato neque intestatae quisquam." Sed bona eius in publicum redigi aiunt; id quo iure fiat, quaeritur.' Cf. *l. Num. 9.*

2. Cf. *Gai. 1, 157*: 'olim quantum ad. l. XII tab. attinet, etiam feminae agnatos habebant tutores'.

---

1) De hac futuri II forma v. *Sch. 83.* — 2) Hanc legem a *Dirks.* omissam merito restituit *Sch. 57.* — 3) Divortii formula posteriore tempore fuit: 'res tuas tibi habeto.' *D. 24, 2, 2, 1. Plaut. Amph. 928. Trin. 266*; priore tempore autem fuisse: 'baete foras', ostendit *Buecheler, Jahrb. Phil. 105, 565. Varro ap. Non.* (*77*): 'annos multos quod parere ea non poterat, mulierem foras baetere iussit.' *Plaut. Cas. 2, 2, 35*: 'M. Semper tu huic verbo vitato! C. Cui verbo? M. I foras, mulier!' *Mart. 11, 104, 1.* 'Uxor, vade foras, aut moribus utere nostris.'

res mancipi usu capi non poterant, praeterquam si ab ipsa tutore auctore traditae essent: id ita lege XII tab. cautum erat.

3. UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, ITA IUS ESTO.
4. SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO. 5. SI ADGNATUS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO.

6. *Gaius* (*1, 155*): Quibus testamento * tutor datus non sit, iis ex lege XII agnati sunt tutores.

7. a. SI FURIOSUS ESCIT, ADGNATUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAQUE EIUS POTESTAS ESTO. — b. . . AST EI CUSTOS NEC ESCIT[1] . . — c. *Ulpianus*

3. Saepissime huius legis verba a veteribus afferuntur, diverso autem modo: UTI LEGASSIT SUAE REI, I. I. E. (*Gai. 2, 224. Inst. 2, 22 pr. Pomp. D. 50, 16, 120.*); UTI LEGASSIT QUISQUE DE SUA RE, I. I. E. (*Nov. 22, 2 pr.*); PATERFAMILIAS UTI SUPER FAMILIA PECUNIAQUE SUA LEGAVERIT, I. I. E. (*Cic. de inv. 2, 50*; *Rh. ad Her. 1, 13*); UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA TUTELAVE SUAE REI, I. I. E. (*Ulp. fr. 11, 14*). Accedit quod in loco quodam *Pauli* (*D. 50, 16, 53 pr.*) verba legis laudantur: SUPER PECUNIAE TUTELAEVE SUAE, mendose ut videtur. Certe non solum de re atque pecunia sed etiam de tutela legem cavisse, confirmant quoque *Gaius* et *Paulus in D. 26, 2, 1. 20, 1.*

4. *Ulp.* (fr. 26, 1): 'cautum est lege XII tab. hac: SI — HABETO.' *Paul. ad. Sab.* (*D. 28, 2, 9, 2*): 'haec verba: SI INTESTATO MORITUR ad id tempus referuntur' *etc. Ulp. ad ed.* (*D 15, 16, 195, 1*): 'Familiae appellatio — et in res et in personas deducitur, in res — in lege XII tab. his verbis: ADGNATUS — HABETO.' Minus accurate *Cic.* (*de inv. 2, 50*) dicit: 'Lex (est): Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaque eius agnatûm gentiliumque esto.' Generaliter legem commemorant: *Gai. 3, 1. 9. 11. Paul. sent. 4, 8. Pomp. D. 50, 16, 162 pr.* alii.

5. *Ulp. lib. regul.* (*Coll. 16, 4. 2*): 'Si agnatus defuncti non sit, eadem lex XII tab. gentiles ad hereditatem vocat his verbis: SI AGNATUS — HABENTO.' — Cf. *Gai. 3, 17. Paul.* in *Coll. 16, 3, 3. Cic.* nro 4 cit.

6. *Ulp.* (*fr. 11, 3*): 'per eminentiam legitimi (tutores) dicuntur, qui ex lege XII tab. introducuntur, seu propalam, quales sunt agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni.' Cf. *D. 26, 4, 1; 4, 5, 7 pr.*

7. a. *Cic.* (*de inv. 2, 50*): 'Lex est: SI FURIOSUS — ESTO.' *Cic.* (*Tusc. 3, 5, 11*): insaniam — a furore distinguimus. — Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant XII tab. Itaque non est scriptum: Si insanus, sed: SI FURIOSUS ESCIT.'[2] *Paul. ad ed. 59* (*D. 50, 16, 53 pr.*): 'cum dicitur apud veteres: ADGNATORUM GENTILIUMQUE' etc. — Cf. *D. 27, 10, 13; 26, 1, 3 pr. Gai. 2, 64.*

b. *Fest.*: 'Nec coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: AST — ESCIT.' Cf. *Fest.* Ast.

c. *J. 1, 23, 3*: 'Furiosi quoque et prodigi — in curatione sunt agnatorum ex lege XII tab.' Cf. *D. 27, 10, 13.*

1) Haec verba priori legi post vocem 'escit' inserenda putat *Sch. 109*; at 'custode' fieri non potuit, ut agnatorum potestas excluderetur, nisi custodem intellegas aut patrem, aut tutorem, quod admitti non potest; ad aliam igitur rem spectent haec verba necesse est, fortasse ad delicta furiosi. — 2) Codd. perperam: 'esse incipit'.

ad Sab. (*D. 27, 10, 1*): Lege XII tab. prodigo interdicitur bonorum suorum administratio. *Ulp.* (*fr. 12, 2*): Lex XII tab. — prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum.[1]

8. *Ulp.* (*fr. 29, 1*): Civis Romani liberti hereditatem lex XII tab. patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. *Ulp. ad ed.* (*D. 50, 16, 195, 1*): Cum de patrono et liberto loquitur lex, EX EA FAMILIA, inquit, IN EAM FAMILIAM.

9. *Gordianus* (*C. 3, 36, 6*): Ea, quae in nominibus sunt, — ipso iure in portiones hereditarias ex lege XII tab. divisa sunt. *Dioclet.* (*C. 2, 3, 26*): ex lege XII tab. aes alienum hereditarium pro portionibus quaesitis singulis ipso iure divisum (est).

10. *Gaius ad ed. prov.* (*D. 10, 2, 1 pr.*): Haec actio (familiae erciscundae) proficiscitur e lege XII tabularum.

TABULA VI.

1. CUM NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA IUS ESTO.

2. *Cicero* (*de off. 3, 16*): cum ex XII tab. satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui infitiatus esset, dupli poenam subiret, —

---

8. *Gai.* (*3, 40*): 'ita demum lex XII tab. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus nullo suo herede relicto'. Cf. *Coll. 16, 8, 2; 9, 2. J. 1, 17:* 'Ex eadem lege XII tab. libertorum tutela ad patronos — pertinet, non quia nominatim ea lege de hac tutela cavetur, sed quia perinde accepta est per interpretationem, atque si verbis legis introducta esset'.

9. Prior locus ad activam, alter ad passivam obligationem spectat, id quod neglexit *Sch.* 132. Cf. *D. 10, 2, 25, 9. 13. C. 4, 16, 7*; *8, 36, 1.*

10. *Fest.*: 'Erctum citum fit inter consortes, ut in libris legum Romanorum legitur.' *Gell. 1, 9*: 'anticum consortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur: ercto non cito.'

VI. 1. *Fest.*: 'Nuncupata pecunia est — nominata, certa, nominibus propriis pronuntiata: CUM — ESTO, i. e. uti nominarit, locutusve sit, ita ius esto.' *Cic.* (*de or. 1, 57*): 'ut totum illud: UTI LINGUA NUNCUPASSIT non in XII tab., — sed in magistri carmine scriptum videretur.' *Ulp. in Vat. fr. 50:* 'et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat.' Cf. *Gai. 1, 119; 2, 104. Varro de l. l. 6, 60.*

---

1) *Sch.* silentio praeterit prodigum; expresse autem de eo cautum fuisse, loci citt. aperte indicant.

3. *Cicero* (*top.* 4.): usus auctoritas fundi biennium est, — ceterarum rerum — annuus est usus.

4. *Gaius* (*1, 111*): lege XII tab. cautum erat, si qua nollet eo modo (usu) in manum mariti convenire, ut quotannis trinoctio abesset atque ita usum cuiusque anni interrumperet.

5. a. SI QUI IN IURE MANUM CONSERUNT. . . — b. *Ulp. manual.* (*Vat. fr. 50*): et mancipationem et in iure cessionem lex XII tab. confirmat.[1]

6. *Livius* (*3, 44*): Advocati (Virginiae) — postulant, ut (Ap. Claudius) — lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem.

7. TIGNUM IUNCTUM AEDIBUS VINEAVE ET CONCAPIT[2] NE SOLVITO.

8. *Ulp. ad ed.* (*D. 47, 3, 1 pr.*): Lex XII tab. neque solvere permittit tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum neque

---

3. *Ciceronis* locus integer haec habet: 'Quod in re pari valet, valeat in hac, quae par est, ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium. At in lege aedes non appellantur et sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus: valeat aequitas, quae paribus in causis paria iura desiderat.' *Cic.* (*p. Caec. 19*): 'Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium'. *Gai. 2. 42:* '(*Usucapio*) mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio, et ita lege XII tab. cautum est.' *54:* 'lex enim XII tab. soli quidem res biennio usucapi iussit, ceteras vero anno.' *Boeth. in Cic. top. l. c.:* 'Hic igitur aedium usus (!) auctoritatem biennio fieri sentit (Cicero).'

4. *Gell.* (*3, 2, 13*): 'trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII tab. deberet' *etc.*

5. a. *Gellius* (*20, 10, 7. 8*): 'Manum conserere est, de qua re disceptatur in iure, — cum adversario simul manu prendere, et in ea re solemnibus verbis vindicare. Correptio (consertio?) manus in re atque in loco praesenti apud praetorem ex XII tab. fiebat, in quibus ita scriptum est: SI — CONSERUNT.'

b. *Ulpiani* locus integer haec habet: 'Pomponius putat, non posse ad certum tempus deduci (usumfructum) nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri posse; ego didici, et deduci ad tempus posse, quia et mancip'. *etc.*

6. *Pomp. enchir.* (*D. 1, 2, 2, 24*): 'Virginius — cum animadvertisset, Ap. Claudium contra ius, quod ipse ex vetere iure in XII tab. transtulerat, vindicias filiae suae a se abdixisse et secundum eum, qui in servitutem petierat, dixisse,' *etc.* Cf. *Dion. 11, 30. Liv. 3. 56.*

7. 8. *Fest.* 'Tignum non solum in aedificiis, — sed etiam in vineis, ut est in XII: TIGNUM — SOLVITO'. *Paulus ad ed.* (*D. 6, 1, 23. 6*) 'Tignum alienum aedibus iunctum nec vindicari potest propter legem XII tab., nec eo nomine ad exhibendum agi, — sed est actio antiqua de tigno iuncto, quae in duplum ex lege XII tab. descendit.' Cf. *J. 2, 1, 29. D. 46, 3, 98, 8. Hu., ad l. XII tab. de ti. iuncto. 1837. Windscheid, Pand. §. 188. n. 10—15.*

---

1) Hunc locum cum priore coniungendum esse, verisimile non est, quia in i. i. cessione contravindicatio cum manibus consertis locum non habuit. *Gai. 2, 24.* — 2) *Mo.*: 'e compage'. *O. Mueller*: 'e concape'. *Schoell:* 'e concapi'. *Hu.*: 'sei concapit.'

vindicare, — sed in eum, qui convictus est iunxisse, in duplum dat actionem.

9. . . QUANDOQUE SARPTA, DONEC DEMPTA ERUNT . . [1]

TABULA VII.

1. *Varro* (*de l. l. 5, 22*): XII tabularum interpretes 'ambitum' parietis circuitum esse describunt. — *Festus:* Ambitus * dicitur circuitus aedificiorum, patens * pedes duos et semissem. — *Maecianus* (*assis distr. 46*): Sestertius duos asses et semissem (valet), — lex * XII tab. argumento est, in qua duo pedes et semis 'sestertius pes' vocatur.

2. *Gaius l. IV ad leg. XII tab.* (*D. 10, 1, 13*): Sciendum est in actione fin. regund. illud observandum esse, quod (in XII tab.) ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse. Nam illic ita est: *Ἐάν τις αἱμασιάν etc.*

3. a. *Plinius* (*n. h. 19, 4, 50*): In XII tab. — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea 'hortus', in horti vero 'heredium.' — b. *Festus:* [*Tugu*]ria, a tecto, appellantur [*domicilia rusticorum*] sordida. . . quo nomine . . . [*in explana*]tione XII ait etiam . . .[*signifi*]cari.

4. *Cic.* (*de leg. 1, 21*): usus capionem XII tab. intra V pedes esse noluerunt.

5. SI IURGANT. . . *Cic.* (*de leg. 1, 21*): controversia est nata de finibus, in qua — ex his (XII tab.) tres arbitri fines regemus.

6. *Gaius ad ed. prov.* (*D. 8, 38*): Viae latitudo ex lege XII tab. in porrectum octo pedes habet, in anfractum, i. e. ubi flexum est, sedecim.

---

9. *Fest.*: 'Sarpiuntur vineae, i. e. putantur, ut in XII: QUANDOQUE — ERUNT.' Cf. *Fest.* Sarpta. *Julian. ex Min.* (*D. 6, 1, 59*): 'alienis aedificiis connexa, — simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti.'

VII. 3. Cf. *Fest.* Hortus. Heredium. *D. 50, 16, 180.*

5. *Cic. de rep.* (*4, 8 ap. Non. Jurgium*): 'Admiror — verborum elegantiam: SI JURGANT inquit; benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur; — iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.'

6. Cf. *Varro. de l. l. 7, 15:* 'Anfractum est flexum, — ab eo leges iubent in directo pedum VIII esse, in anfracto XVI, i. e. in flexu'. *Fest.* Viae. *D. 8, 3, 13, 2; 8, 6, 6, i. f.*

---

1) *Hu.:* [*neque vineâ*] quandoque sarptâ, donec dempta erunt, [*tigna vindicito*]; quod refutat *Sch. 104—6.*

7. VIAM MUNIUNTO: NI SAM[1]DELAPIDASSINT,[2] QUA VOLET IUMENTA AGITO.[3]

8. a. SI AQUA PLUVIA NOCE[*BI*]T, . . — b. *Paulus ad Sab.* (*D. 43, 8, 5*): Si per publicum locum rivus aquae ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege XII tab., ut noxa domino sarciatur.[4]

9. a. *Ulp. ad ed.* (*D. 43, 27, 1, 8*): lex XII tab. efficere voluit, ut XV pedes altius rami arboris circumcidantur. — b. *Pomp. ad Sab.* (*D. 43, 27, 2*): Si arbor ex vicini fundo vento inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII tab. de adimenda ea * agere potes.

10. *Plinius* (*n. h. 16, 5, 15*): Cautum est * lege XII tab., ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.

11. *Inst.* (*2, 1, 41*): Venditae * et traditae (res) non aliter emtori acquiruntur, quam si is venditori pretium solverit, vel alio modo satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato; quod cavetur * lege XII tab.[5]

12. *Ulp.* (*fr. 2, 4*): Sub hac condicione liber esse iussus, 'si ccIↄↄ heredi dederit,' etsi ab herede abalienatus sit, emtori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex XII tab. iubet.

---

7. *Fest.* Viae: 'Lex iubet XVI [*in anfracto fle*]xuque pedes latas esse vias, ut [*adiiciat:*] VIAM — AGITO'. *Cic.* (*p. Caec. 19*): 'si via sit immunita, iubet qua velit agere iumentum'.

8. a. *Pomp. ex Plautio* (*D. 40, 7, 21*): 'Et quod ita scriptum est: 'Si videbitur', pro hoc accipi debet: 'Si videri poterit'; sic et verba XII tab. veteres interpretati sunt. SI — NOCE[*BI*]T,[6] i. e. si nocere poterit'. *Cic. top. 9:* 'aqua pluvia nocens, — iubetur ab arbitro coerceri'.

9. Cf. *Paul.* (*sent. 5, 6, 13*): 'Arbor, quae — in vicini agrum imminet, nisi a domino sublucari non potest, isque conveniendus est, ut eam sublucet'. *Fest.:* 'Sublucare arbores est, ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere.

10. *Gai. l. IV ad l. XII tab.* (*D 50, 16, 236, 1*): 'Glandis appellatione omnis fructus continetur'. Cf. *D. 43, 28, 1*

11. Cf. *Pomp. ad Q. Muc.* (*D. 18, 1, 19*): 'Quod vendidi non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit aut satis eo nomine factum' —.

12. *Pomp. ad Q. Muc.* (*D. 40, 7, 29, 1*): 'quoniam lex XII tab. emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur', *etc. Modest. different.* (*ib. 25*): 'Statu liberos venum dari posse leges XII tab. putaverunt'. Cf. *Fest.* Statuliber.

---

1) 'Sam' = eam. *Fest.:* Sas. — 2) *Fest.:* 'Delapidata, lapide strata.' — 3) Locum ita expedivit *Mommsen* (*Fest. qu. XVI. p. 78*). Codd.: 'dionisam lapides sunt.' 'omsamdi lapidas . . . sunt.' 'onisandi lapidas.' — 4) Ita *Mo.* pro 'caveatur.' — 5) Omni ratione controversa est haec lex, num de venditione, traditione, mancipatione, satisfactione caverit. Cf. *Ihering, Geist d. R. R. 2, 568. Leist, Mancipation 510—25. Exner, Tradition* 338. *Goldschmidt, Handelsr.* § *81 n. 13.* — 6) Ita scr. propter antecedens 'videbitur'; in *Dig.* scriptum est 'nocet.'

TABULA VIII.

1. a. QUI MALUM CARMEN INCANTASSIT[1] .. — b. *Cic.* (*de rep. 4, 12*): XII tab. cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt: 'si quis occentavisset' [1] sive carmen condidisset, quod infamiam faceret flagitiumve alteri.

2. SI MEMBRUM RUP[S]IT,[2] NI CUM EO PACIT, TALIO ESTO. 3. MANU FUS-

---

VIII. 1. a. *Plin.* (*n. h. 28, 2, 10–17*): 'quaestionis est, valeantne aliquid verba et incantamenta carminum. — Quid? non et legum ipsarum in XII tab. verba sunt —: QUI — INCANTASSIT'.

b. *Cic.* (*Tusc. 4, 2*): 'XII tab. declarant, condi iam tum solitum esse carmen, quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam lege sanxerunt'. *Fest.*: 'Occentassit antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerit' dicimus'. *Arnob.* (*adv. gent. 4, 34*): 'Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur et vita, Xviralibus scitis evadere noluistis impune' *etc.* *Hor.* (*sat. 2, 1, 82*): 'Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est iudiciumque; — sed bona si quis —? — solventur risu tabulae'. *Porph.* et *Acron ad Hor.* l. c.: 'lege (XII tab.) cautum erat, ne quis in quemquam maledicum carmen scriberet'. *Hor.* (*ep. 2, 1, 152*): 'lex — malo quae nollet carmine quemquam describi'. *Paul.* (*sent. 5, 4, 6*): 'Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de famosis carminibus' *etc.* *Cornutus* (*in Pers. sat. 1, 137*): 'lege XII tab. cautum est, ut fustibus feriretur, qui publice invehebatur'.

2. *Fest.*: 'Talionis mentionem fieri in XII ait Verrius hoc modo: SI — ESTO'. *Gell.* (*20, 1, 14*): 'Nonnulla * in istis legibus (XII tab.) nec consistere — visa sunt, velut illa lex talionis, cuius verba, nisi memoria fallit, haec sunt: SI — ESTO'. *Gai.* (*3, 223*): 'Poena iniuriarum ex lege XII tab. propter membrum quidem ruptum talio erat'. Cf. *Paul.* (*sent. 5, 4, 6*): 'Iniuriarum actio — introducta est lege XII tab. de — membris ruptis et ossibus fractis'. *Prisc.* (*gramm. 6, 13, 69*): 'Quidam veterum — 'ossum' proferebant — Cato tamen 'os' protulit in IV. orig.: 'Si quis membrum rupit aut os fregit, talione proximus cognatus ulciscitur'.

3. 4. *Paul. de iniur.* (*Coll. 2, 5, 5*): 'Iniuriarum actio — legitima ex lege XII tab.: qui iniuriam alteri facit, V et XX HS poenam subit. Quae lex generalis fuit; fuerunt et speciales velut: MANU — SUBITO'.

3. *Gai.* (*3, 223*): 'Propter os fractum aut collisum CCC assium poena erat statuta, si libero os fractum erat, at si servo CL'. Cf. *Paul.* et *Prisc.* *supra l. 2 all.* *Gell.* (*20, 1, 32*): 'iniurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impendiore damno vindicaverunt'. *Gai.* (3, 220): 'Iniuria committitur, — cum quis pugno pulsatus aut fuste percussus — erit'.

---

1) Utramque vocem 'incantassit' et 'occentassit' in XII tab. scriptam fuisse, earumque alteram ad artes magicas alteram ad convicia famosa spectasse, e locis supra allatis patet. Unde efficitur, carmen 'malum' et carmen famosum diversam in XII tab. habuisse vim, quamquam dubium non est, quin Horatius eiusque interpretes carmini 'malo' vim famosi subiecerint. *Dirks.* et *Sch.* malum carmen perperam cum malo veneno (*fr. 25*) coniungunt. — 2) Codd.: 'rupit', 'rapit'. 'rapserit'.

TIVE SI OS[1] FREGIT LIBERO, CCC,[*SI*]SERVO, CL POENAM SUBITO.[2] 4. SI INIURIAM[3] FAXSIT, VIGINTI QUINQUE[4] POENAE SUNTO.

5. . . . RUP[*S*]IT . . . SARCITO.

6. *Ulp. ad ed.* (*D. 9, 8, 1 pr.*): Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, — lex (XII tab.) voluit, aut dari id quod nocuit, — aut aestimationem noxiae offerri.

7. *Ulp. ad Sab.* (*D. 19, 5. 14, 3*): Si glans ex arbore tua in fundum meum cadat, eamque ego immisso pecore depascam, — neque ex lege XII tab. de pastu pecoris, quia non in tuo pascitur, neque de pauperie — agi posse.

8. a. QUI FRUGES EXCANTASSIT . . — b. . . NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS [5] . . .

---

4. *Gell.* (*20, 1, 12*): 'ita de iniuria poenienda (in XII) scriptum est: SI — SUNTO'. *Fest.*: 'Viginti quinque poenae in XII significat XXV asses'. *Gai.* (*3, 223*): 'propter ceteras iniurias XXV assium poena erat constituta'. *Gell.* (*16, 10, 8*): 'cum 'proletarii' — et 'viginti quinque asses' et taliones — evanuerint, omnisque illa XII tab. antiquitas' *etc.*

5. *Fest.* 'Rupitias (*rupsit?*) in XII significat damnum dederit'. 'Sarcito in XII Ser. Sulpicius ait significare damnum solvito, praestato.'[6] *Ulp. ad ed.* (*D. 9, 2, 1 pr.*): Lex Aquilia omnibus legibus, quae ante se de damno iniuria locutae sunt, derogavit, sive XII tab. sive alia quae fuit'.

6. *Inst.* (*4, 9 pr.*): 'Animalium nomine — si — pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII tab. prodita est, quae animalia si noxae dedantur, proficiunt reo ad liberationem quia ita lex XII tab. scripta est'. Cf. *Fest.* Pauperies. Noxia.

8. a. *Plin.* (*n. h. 28, 2, 10—17*): 'quaestionis est, valeantne aliquid — incantamenta carminum. — Quid, non et legum ipsarum in XII tab. verba sunt: QUI — EXCANTASSIT?' (cf. supra *8, 1.*). *Sen.* (*nat. qu. 4, 7*): 'in XII tab. cavetur, ne quis alienos fructus excantassit'. b. *Serv.* (*Verg. ecl. 8, 99*): 'traducere messes'. Magicis quibusdum artibus hoc fiebat, unde est in XII tab.: NEVE — PELLEXERIS'. *Aug.* (*civ. dei 8, 19*): 'quod hac pestifera scelerataque doctrina fructus alieni in alias terras transferri perhibentur: nonne in XII tab. — Cicero commemorat esse conscriptum et ei, qui hoc fecerit, supplicium constitutum'. *Apul.* (*apol. 47*): 'Magia — XII tab. propter incredundas frugum illecebras interdicta'.

---

1) Ita *Lachm.* (*ZGR. 10, 311*) pro: 'manifestos' — 2) *Coll.* addit: 'sestertiorum'. — 3) *Coll.* et *Gell.* addunt: 'alteri'. — 4) *Gell.* addit: 'aeris'. — 5) Merito suspectam habet hanc formam (pers. II coniunct.) *Sch. 49. 76,* attamen neque reiicienda neque cum priore confundenda est lex: nam 'exc.' est species damni dandi, 'pell.' lucri faciendi; illud spectat *Ovid.* (*am. 3, 7, 31*): 'Carmine laesa Ceres sterilem vanescit in herbam'; alterum *Plin.* (*n. h. 18, 6, 41—2*): 'C. Fur. Cresimus, cum in parvo agello largiores fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia erat magna, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis; quam ob rem ab Sp. Albino curuli (*aedile*) die dicta, — instrumentum rusticum in forum attulit et — dixit: 'veneficia mea, Quirites, haec sunt' *etc.* — 6) Coniungendos esse hos Festi locos, iamdudum communis fuit doctorum opinio.

9. *Plin.* (*n. h. 18, 3, 12*): Frugem * aratro quaesitam furtim noctu pavisse ac secuisse puberi XII tab. capital erat, suspensumque Cereri necari iubebant, — impubem praetoris arbitratu verberari noxiamque duplione decerni (*decidi?*).

10. *Gai. l. IV ad XII tab.* (*D. 47. 9, 9*): Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari (XII tab.) iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit; si vero casu, i. e. neglegentia, aut noxiam sarcire iubetur, aut, si minus idoneus sit, levius castigatur.

11. *Plin.* (*n. h. 17, 1, 7*): cautum est XII tab., ut qui iniuria cecidisset (*succidisset?*) alienas (arbores), lueret in singulas aeris XXV.

12. SI NOX FURTUM FAXSIT, SI IM OCCISIT, IURE CAESUS ESTO.

13. (SI) LUCI ... SI SE TELO DEFENDIT, ... ENDO(QUE)PLORATO.

---

11. *Paul. ad. Sab.* (*D. 47, 7, 1*): 'Si furtim arbores caesae sint, et ex l. Aquilia et ex XII tab. dandam actionem, Labeo ait'. *Gai.* (*4, 11*): 'quod lex XII tab. ex qua de vitibus succisis actio competeret, generaliter de arboribus succisis loqueretur'. *Paul. ad ed.* (*D. 12, 2, 28, 6*): 'Colonus, cum quo propter succisas * arbores agebatur —, si iuraverit se non succidisse, sive e lege XII tab. de arboribus succisis sive e l. Aquilia — convenietur, — defendi poterit'. — Cf. *D. l. c. spr.*: 'Caedere non solum est succidere, sed etiam ferire caedendi causa'.

12. *Macr.* (*Sat. 1, 4, 19*): Xviri in XII tab. inusitatissime 'nox' pro 'noctu' dixerunt; verba haec sunt: SI — ESTO, in quibus verbis etiam id notandum, quod — non 'eum' — sed 'im' dixerunt'. (*Fest.* Im). *Gell*, (*1, 8*): 'Xviri in XII tab. 'nox' pro 'noctu' dixerunt'. (*20, 1, 7*): 'duram esse legem putas, quae — nocturnum * furem occidendi tribuit ius?'

13. *Cic.* (*p. Tull. 20, 47*): 'Atque ille mihi legem de XII tab. recitavit, quae permittit, ut furem noctu liceat occidere, et luci, si se telo defendat. (*21, 50*): Furem — luce occidi vetant XII tab. —, nisi se telo defendit, inquit; etiamsi cum telo venerit, nisi utetur telo eo ac repugnabit, non occides; quod si repugnat, endoplorato, h. e. conclamato, ut aliqui audiant et conveniant'. *Fest.*: 'Sub vos placo in precibus — id quod supplico, ut in legibus transque dato et endoque plorato'. *Prisc.* (*gr. 6, 18, 93*): 'Ennius in XVI annalium: si luci, si nox'. — Dubitari potest inde, utrum lex furem occidere permiserit, si —, an vetuerit, nisi —. *Cic.* (l. c.) habet utrumque, *Gai. ad ed.* (*D. 47, 2, 54, 2*) dicit: 'Furem interdiu deprehensum non aliter occidere lex XII tab.

Cum autem constet, in priore vocem 'in' in cod. Farn. scriptam non esse, *Mo.* coniecit, pro 'rupitias' legendum esse 'rupit in,' (vel, ut *Sch* *96* Scaligerum secutus mavult, 'rupsit in') locumque ad Fr. 2 esse referendum, *Rh. Mus. Ph. 15, 464.* At Festi interpretationem: 'rupit = damnum dederit,' non convenire cum membro rupto et talione, recte monuit *A. Pernice* (*Sachbeschäd. p. 3*); abolendae igitur licet sint 'rupitiae' istae, tamen nulla adest ratio, cur sarciri non iusserint XII tabulae id, quod praeter membrum quis 'rupsit.'

14. *Gell.* (*11, 18, 8*): Ex ceteris * manifestis furibus liberos verberari addicique iusserunt (Xviri) ei, cui furtum factum esset —; servos — verberibus affici et e saxo praecipitari; sed pueros impuberes praetoris arbitratu verberari voluerunt noxiamque — sarciri.

15. a. Concepti et oblati (furti) poena ex lege XII tab. tripli est. — b. . . . LANCE ET LICIO . . .

16. SI ADORAT FURTO, QUOD NEC MANIFESTUM ERIT . . . [*duplione damnum decidito.*]

17. *Gai.* (*2, 45*): furtivam (rem) lex XII tab. usu capi prohibet.

18. a. *Tacit.* (*ann. 6, 16*): XII tabulis sanctum, ne quis unciario fenore amplius exerceret. — b. *Cato* (*de r. r. prf.*): Maiores — in legibus posiverunt, furem dupli condemnari, feneratorem quadrupli.

19. *Paul.* (*sent. 2, 12, 11*): Ex causa depositi lege XII tab. in duplum actio datur.

---

permisit, quam si telo se defendat'. De sola permissione loquuntur *Gai. ad ed.* (*D. 9, 2, 4, 1*): 'Lex XII tab. furem — interdiu deprehensum ita permittit occidere, si is telo se defendat'. *Gell.* (*11. 18, 6*): 'Xviri — tum demum occidi (furem) permiserunt, si aut, cum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se — defenderet'. *Cic.* (*p. Mil. 3, 9*): 'XII tab. nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderet, interfici impune voluerunt'. *Ulp. ad ed.* (*Coll. 2, 7, 3, 2*): 'furem nocturnum, quem l. XII tab. omni modo permittit occidere, aut diurnum, quem aeque lex permittit, sed ita demum, si se telo defendat'.

14. *Gai.* (*3, 189*): 'Poena manifesti furti ex lege XII tab. capitalis erat, nam liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat; utrum autem servus efficeretur ex addictione, an adiudicati loco constitueretur, veteres quaerebant; in (*serv*)um aeque verberat[*um animadvertebatur*].' *Gell.* (*20. 1, 7*): 'duram esse legem putas, quae — furem manifestum ei, cui furtum factum est, in servitutem tradit?'

15. a. Cf. *Gai.* (*3, 186—7*): 'Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus praesentibus furtiva res quaesita et inventa est; — oblatum —, cum res furtiva tibi ab aliquo oblata sit, eaque apud te concepta sit'. — b. *Fest.*: 'Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena licio cinctus intrabat lancemque ante oculos tenebat'. *Gai* (*3, 192*): 'lex (XII tab.) — praecipit, ut qui quaerere velit nudus quaerat linteo cinctus, lancem habens; qui si quid invenerit, iubet id lex furtum manifestum esse' (cf. *§ 193*). *Gell.* (*11, 18, 9*): 'furta quae per lancem liciumque concepta essent, proinde ac si manifesta forent, vindicaverunt (XII tab.)' *16, 10, 8*: 'cum proletarii — furtorumque quaestio 'cum lance et licio' evanuerint omnisque illa XII tab. antiquitas' *etc.* *Inst. gl. Taur.* (*ZGR. 7, 44 n 466*): 'nudus ingrediebatur discum fictile(*m*) in capite portans utrisque manibus detentus (*detentum?*)'.

16. *Fest.*: 'Nec coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut et in XII est: — item: SI — ERIT'. *Gai.* (*3, 190*): 'Nec manifesti furti poena per legem XII tab. dupli inrogatur'. *Gell.* (*11, 18, 15*): 'furtis omnibus, quae nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli'. — Cf. *Fest.* Adorare.

17. Cf. *Gai. 2, 49. I. 2, 6, 2. D. 41, 3, 33 pr.*

20. a. *Ulp. ad ed.* (*D. 26, 10, 1, 2*): suspecti crimen e lege XII tab. descendere. — b. *Tryphon. disp.* (*D. 26, 7, 55, 1*): Si * tutores rem pupilli furati sunt, videamus an ea actione, quae proponitur ex lege XII tab. adversus tutorem in duplum, singuli in solidum teneantur.

21. PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT, SACER ESTO.[1]

22. QUI SE SIERIT TESTARIER LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FATIATUR,[2] INPROBUS INTESTABILISQUE ESTO.

23. *Gell.* (*20, 1, 53*): ex XII tab. — si nunc quoque, qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio deiceretur.

24. a. SI TELUM MANU FUGIT MAGIS QUAM IECIT . .

b. *Cic.* (*top. 17*): aries subicitur ille in vestris actionibus, si telum manu fugit magis quam iecit.

c. *Plin.* (*n. h. 18, 3, 12*): Frugem — furtim * pavisse, — XII tabulis capital erat, (*8, 9*) — gravius quam in homicidio.[3]

25. *Gai. l. IV ad XII tab.* (*D. 50, 16, 236*): Qui 'venenum' dicit, adicere debet, utrum 'malum' an bonum; nam et medicamenta venena sunt.

26. *Latro* (*decl. in Cat. 19*): Primum XII tab. cautum esse cognoscimus, ne quis in urbe coetus nocturnos agitaret.

27. *Gai. l. IV ad XII tab.* (*D. 47, 22, 4*): His (sodalibus) potestatem facit lex (XII tab.), pactionem quam velint sibi ferre,

---

20. a. *Cic.* (*de off. 3, 15*): 'dolus malus et legibus erat vindicatus, ut [in] tutela XII tabulis'. b. *Cic.* (*de or. 1, 36, 166—7*): 'turpi tutelae iudicio — alter plus lege agendo petebat, quam quantum lex in XII tab. permiserat'.

21. *Serv.* (*ad Aen. 6, 609*): 'fraus innexa clienti;' ex lege XII tab. venit, in quibus sic scriptum est: PATRONUS — ESTO'. — Cf. *Leg. Rom. 2.*

22. *Gell.* (*15, 13*): 'Item ex iisdem tabulis id quoque est: QUI — ESTO'. *Gell.* (*7, 7*): 'testabilis' — verbum est legis Horatiae; contrarium est in XII tab. scriptum: INPROBUS — ESTO'. Cf. *I. 2, 10, 6.*

24. a. *Cic.* (*p. Tull. 21, 51*): 'Quis est, cui magis ignosci conveniat, quoniam me ad XII tab. revocas, quam si quis quem imprudens occiderit? — Tamen huiusce rei veniam maiores non dederunt; nam lex est in XII tab.: SI — IECIT'. *Cic.* (*de or. 3, 39, 158*): 'Nonnumquam brevitas translatione conficitur, ut illud: SI — FUGIT'. *August.* (*de lib. arb. 1, 4*): 'homicidium — potest occidere aliquando sine peccato, — cui forte invito atque imprudenti telum manu fugit'. — b. *Cic.* (*top. 17*): 'iacere telum voluntatis est, ferire quem nolueris, fortunae; ex quo aries ille' *etc.* Cf. *Fest.* Subici. Subigere. *Leg. Num. 13.*

---

1) *Mommsen (Forsch. 1, 384)* ins.: 'Diti patri', propter *leg. Rom. 2.* ubi ὅσιος τοῦ καταχθονίου Διός. — 2) Ita *Sch. 92—4* pro 'fariatur'. — 3) Quaenam fuerit homicidii poena, veteres nobis non tradiderunt.

dum ne quid ex publica lege corrumpant; sed haec lex videtur ex lege Solonis translata esse.

TABULA. VIIII.

1. 2. *Cic.* (*de leg. 3, 4, 11; 19, 44*): 'Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitiatum — ne ferunto'. — Leges praeclarissimae de XII tab. translatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civis rogari nisi maximo comitiatu vetat.

3. *Gell.* (*20, 1, 7*): duram esse legem putas, quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem *iu*dic*a*ndam[1] pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur?

4. *Pompon. enchir.* (*D. 1, 2, 2, 23*): quaestores, — qui capitalibus rebus praeessent, * appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex XII tab.

5. *Marcian.* (*D. 48, 4, 3*): Lex XII tab. iubet eum, qui hostem concitaverit, quive civem hosti tradiderit, capite puniri.

6. *Salvian.* (*de gub. dei 8, 5*): Interfici * indemnatum quemcunque hominem etiam XII tab. decreta vetuerunt.[2]

VIIII. 1. 2. *Cic.* (*l. c.*): 'In privatos homines leges ferri noluerunt, id est enim privilegium, quo quid est iniustius, cum legis haec vis sit, scitum et iussum in omnes (*ferri. In capitali causa*)[3] ferri de singulis, nisi centuriatis comitiis noluerunt; descriptus enim populus censu, ordinibus, aetatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quam fuse in tribus convocatus'. *Cic.* (*p. Sest. 30*): 'cum et sacratis legibus et XII tab. sancitum esset, ut neque privilegium irrogari liceret, neque de capite nisi comitiis centuriatis rogari' *etc. Cic.* (*p. domo 17*): 'vetant XII tab., leges privatis hominibus irrogari, id est enim privilegium'. *Cic.* (*de rep. 2, 36*): 'laus est — C. Iulii (Xviri a. II) — quod se legem * illam neglecturum negaret, quae de capite civis Rom. nisi comitiis centuriatis statui vetaret'.

4. Cf. *Fest.* Quaestores. Parrici.

6. Cf. *Valer.* (*7, 2, 15*): 'leges Lycurgi — de indemnatis supplicium sumi vetabant'. *Vellei.* (*2, 45*): 'Clodius — legem tulit: 'Qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua et igni interdiceretur', cuius verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur'. *Cic.* (*p. domo 4, 9*): 'Eos — damnare debui, quorum lege perfectum est, ut ego indemnatus — damnatorum poenam sustinerem'. *Cic.* (*in Pis. 13*): 'indemnati civis — proscriptio'. *Cic.* (*de l. agr. 21*): 'Sulla quum bona indemnatorum civium funesta illa auctione sua venderet', *etc. D. 28, 1, 9*: 'Si quis post accusationem in custodia fuerit defunctus indemnatus, testamentum eius valebit'. *Aug.* (*de civ. dei 1*): 'vos appello, leges iudicesque Romani: post patrata facinora nec quemquam scelestum indemnatum impune voluistis occidi'.

---

1) 'dicendam'. — 2) *Sch.* (*p. 58*) hunc locum ad homicidium (*8, 24 c*) pertinere putat, 'indemnatumque' intellegit 'quasi integrum et liberum'; locis autem supra allatis evidenter probatur, potius de supplicio sumendo hic agi. — 3) Verba uncis inclusa addenda videntur. Vario modo interpretes locum corrigere studuerunt.

TABULA X[1]

1. HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO NEVE URITO.

2. . . . HOC PLUS NE FACITO: ROGUM ASCEA NE POLITO.

3. *Cic.* (*de leg. 2, 23*): Extenuato igitur sumptu, tribus ri- niis et tunicula purpurae et decem tibicinibus, tollit, iam lamentationem.

4. MULIERES GENAS NE RADUNTO, NEVE LESSUM FUNERIS ERGO HABENTO.

5. a. HOMINI MORTUO NE OSSA LEGITO, QUO POST FUNUS FACIAT.

b. *Cic.* (*l. c.*): Excipit bellicam peregrinamque mortem.

6. a. *Cic.* (*l. c.*): Haec praeterea sunt in legibus —: servilis nctura tollitur omnisque circumpotatio;[2] — ne sumptuosa espersio, ne longae coronae nec acerrae praetereantur.[3] - b. *Fest.*: Murrata potione usos antiquos, indicio est, quod - XII tab. cavetur, — ne mortuo indatur.

X. 1. *Cic.* (*de leg. 2, 23, 58*): 'Vides quae sint in pontificio iure, sed quaero, uidnam sit in legibus? — ea non tam ad religionem spectant, quam ad ius se- ulcrorum: HOMINEM — URITO, inquit lex in XII. Credo vel propter ignis ericulum'.

2. *Cic.* (*l. c. 59*): 'Iam cetera in XII minuendi sumptus sunt lamentationis- ue funebris, translata de Solonis fere legibus: HOC — POLITO'.

3. *Cic.* (*l. c.*): 'Nostis quae sequuntur; discebamus enim pueri XII, ut carmen ecessarium, quas iam nemo discit. Extenuato igitur' *etc.* *Id. 25, 64*: 'sumptu- sa * funera et lamentabilia * Solonis lege sublata sunt, quam legem eisdem prope erbis nostri Xviri in decimam tabulam coniecerunt; nam de tribus reciniis et leraque illa Solonis sunt'. Cf. *Fest.* Recinium. *Non.* Ricinum.

4. *Cic.* (*l. c. 25, 64*): 'De lamentis * expressa verbis sunt: MULIERES — ABENTO'. *Ibid.* (*23, 59*): 'tollit etiam lamentationem: MULIERES — HA- ENTO. — Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat, uod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat'. *Cic.* (*Tusc. 2, 3*): 'fletus (*lessus?*), quem XII tab. in funeribus adhiberi vetant'. *Plin.* (*n. h. 1, 58, 157*): 'Infra oculos malae —, quas prisci 'genas' vocabant, XII tab. iterdicto radi a feminis vetantes'. *Serv.* (*ad Aen. 12, 606*): 'cautum lege XII ib., ne mulieres carperent faciem, his verbis: mulier faciem ne carpito'. Cf. *Fest.* Radere.

5. *Cic.* (*de leg. 2, 24, 60*): 'funebria, quibus luctus augetur, XII sustulerunt: OMINI — FACIAT; credo quod erat factitatum, ut uni plura fierent (*funera*) ectique plures sternerentur, id quod ne fieret, lege sanctum est; excipit' *etc.*[4] Cf. *uiac. ad Pap. qu. l. II, ad D. 3, 2, 25, 1.*

6. Cf. *Leg. Numae 1.* *Fest.* Resparsum. Acerra.

---

1) Totum huius tabulae argumentum uno contextu relatum et tractatum thibet *Cic. de leg. 2, 23. 24.* (Cf. *Hu.*, *ZRG. 11, 138—42*). — 2) Al.: 'circum- ortatio', quod probat *Hu.* (*p. 139*). — 3) *Manut.* et *Hu.*: 'ne respersio (*sit*) ne - acerrae prae*fer*antur'. — 4) Verba 'credo — est' in codd. non inveniuntur oc loco, sed infra post locum nro. 7 allatum, unde *Dirks.* aliique propriam

7. QUI CORONAM PARIT IPSE PECUNIAVE EIUS VIRTUTISVE[1] ERGO ARDUUITUR EI.[2]

8. . . . NEVE AURUM ADDITO. CUI AURO DENTES IUNCTI ESCUNT, AST IM CUM ILLO SEPELIET URETVE, SE FRAUDE ESTO.

9. *Cic.* (*de leg. 2, 24, 61*): rogum bustumve novum vetat propius LX pedes adici aedes alienas invito domino.

10. *Cic.* (*leg. 2, 24, 61*): forum, i. e. vestibulum sepulcri, bustumve usu capi vetat.

TABULA XI.

1. *Cic.* (*de rep. 2, 36, 37*): (Decemviri) cum X tabulas summa legum aequitate prudentiaque conscripsissent, in annum posterum Xviros alios subrogaverunt, — qui duabus tabulis iniquarum legum additis, — connubia — ut ne plebi cum patribus essent, inhumanissima lege sanxerunt.

2. *Macr.* (*sat. 1, 13. 21*): Tuditanus refert, — Xviros, qui X

---

7. *Plin.* (*n. h. 21, 3, 7*): 'ad certamina in circum per ludos et ipsi descendebant, et servos suos equosque mittebant. Inde illa XII tab. lex: QUI — EI. Quam servi equive meruissent, 'pecunia' partam lege dici, nemo dubitavit'. *Cic.* (*de leg. 2, 24, 60*): 'Illa iam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam et ei, qui peperisset, et eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet'.

8. *Cic.* (*de leg. 2, 24, 60*): 'Qua in lege cum esset: 'NEVE — ADDITO, quam humane excipit altera lex: CUI — ESTO'.

9. 10. *Cic.* (*de leg. 2, 24, 61*): 'Duae sunt praeterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cavet; nam quod 'rogum — domino', incendium veretur acerbum; quod autem 'forum — vetat', tuetur ius sepulcrorum'. Cf. *Fest.* Forum. Bustum.

XI. 1. Cf. *Dion.* (*10, 60*): 'οἱ δὲ περὶ τὸν Ἄππιον τοὺς λοιποὺς συγγράψαντες νόμους ἐν δέλτοις δυσὶ καὶ ταύτας ταῖς πρότερον ἐξενεχθείσαις προσέθηκαν, ἐν αἷς καὶ ὅδε ὁ νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναι τοῖς πατρικίοις πρὸς τοὺς δημοτικοὺς ἐπιγαμίας συνάψαι'. *Liv.* (*4, 4*): 'Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non Xviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico cum summa iniuria plebis'? *Gai. l. VI ad XII* (*D. 50, 16, 238*): 'Plebs est ceteri cives sine senatoribus'.

2. Cf. *Leg. Rom. 6. Macr.* (*l. c. 12, 15*): 'alternis annis 22, alternis 23

---

ex iis constituerunt legem (8). Translocanda autem esse primus comprobavit *Schoemann* (*opusc. 3, 386*), quem secutus est *Sch. 155, 5.* Post locum *6a.* ponenda esse censet *Hu.* (*140*), quod non probandum videtur.

1) Propter syllabam 've' *Sch. 155* recte inserit: '*honoris* virtutisve' sec. *Fest.* Ergo: — 'statua donatus est honoris virtutisve ergo'. — 2) *Sch.*: '(*si*) arduuitor ei (*parentique eius, se fraude esto.*)'. *Mo.* (*Staatsr. 1, 343, 1*): 'ei [*familiaeve eius, ast ei mortuo domi forisve imponetur, se fraude esto.*]'

tabulis duas addiderunt, de intercalando populum rogasse. Cassius eosdem scribit auctores.[1]

3. *Cic.* (*ad Att. 6, 1, 8*): E quibus (libris de rep.) unum ἱστορικὸν requiris de Cn. Flavio, A. f. Ille vero ante Xviros non fuit. — Quid ergo profecit, quod protulit fastos? Occultatam putant quodam tempore istam tabulam, ut dies agendi peterentur a paucis.[2]

TABULA XII.

1. *Gai.* (*4, 28*): Lege * introducta est pignoris capio, velut lege XII tab. adversus eum, qui hostiam emisset nec pretium redderet; item adversus eum, qui mercedem non redderet pro eo iumento, quod quis ideo locasset, ut inde pecuniam acceptam in dapem, i. e. in sacrificium, impenderet.

(dies) — post vicesimum et tertium diem eius (Februarii) intercalabant, Terminalibus scil. iam peractis; deinde reliquos Februarii mensis dies, qui erant V, post intercalationem subiungebant'. *Cens.* (*d. nat. 20, 6*): 'cum intercalarium mensem 22 et 23 dierum alternis annis addi placuisset, — in mense potissimum Februario inter Terminalia et Regifugium intercalatum est'. *Celsus dig.* (*D. 50, 16, 98*): 'Cato putat, mensem intercalarem additicium esse; omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii attribuit Q. Mucius'. Cf. *Mommsen, Chronol. 18—40. Huschke, röm. Stud. 1, 54—60.*

3. Cf. *Cic.* (*p. Mur. 11*): 'Posset agi lege necne, pauci quondam sciebant; fastos enim vulgo non habebant. Erant in magna potentia, qui consulebantur, a quibus etiam dies tamquam a Chaldaeis petebantur. Inventus est scriba quidam, Cn. Flavius, qui cornicum oculos confixerit et singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit'. *Plin.* (*n. h. 33, 1, 17*): 'Hic (Cn. Flav.) publicatis diebus fastis, quos populus a paucis principum quotidie petebat', *etc. Liv.* (*9, 46*): 'Flavius — civile ius, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur'. *Macr.* (*sat. 1, 15*): 'Priscis ergo temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur', *etc. Val. 2, 5, 2. Diod. 20, 36.*

XII. 1. Cf. *Fest.* Daps. *D. 50, 16, 238, 2.*

---

1) Hunc locum a *Goth.* et *Dirk.* reiectum vindicavit huic tabulae *Mo.* (*Chron. 31. 210; C. J. 1, 361*). — 2) Hoc loco effici videtur, dies fastos XII tabulis constitutos esse. *Mo.* (*Chron. 31. 210; C. J. 361*) putat, tabulam 'istam' nil aliud continuisse, nisi quod nos calendarium vocamus, adiectis dierum fastorum nefastorumque notis; nimirum regis Numae tabulam fastorum, ex penetralibus pontificum prolatam, XII tabulis insertam rursusque a Cn. Flavio editam, fundamentum fuisse fastorum aetatis Augustae. Quam sententiam secutus *Sch.* (63. 165) non dubitavit universam tab. XI fastis explere, prout ex fastis Julianis restitui possunt. Id quod iusto audacius mihi esse videtur, cum scriptores supra citt. ne verbo quidem indicent, fastos Flavianos e XII tab. desumptos esse, ideoque certi quidquam de fastis XII tabularum definiri non posse putaverim. Cf. *Hu. Stud. 279.* In fine XII tab. fastos adieci.

2. SI SERVUS FURTUM FAXIT NOXIAMVE NOXIT,[1] . . *Gai.* (*4, 75*): Ex maleficiis filiorum familias servorumve — noxales actiones proditae sunt, uti liceret patri dominove aut litis aestimationem sufferre, aut noxae dedere —. Constitutae sunt — aut legibus aut edicto: legibus velut furti lege XII tab.

3. SI VINDICIAM FALSAM TULIT, SI VELIT IS . . . TOR ARBITROS TRIS DATO, EORUM ARBITRIO . . . FRUCTUS DUPLIONE DAMNUM DECIDITO.

4. *Gai. l. VI. ad XII* (*D. 44, 6, 3*): Rem, de qua controversia est, prohibemur (*lege XII tab.*) in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, — sed duplum utrum fisco an adversario praestandum sit, nihil exprimitur.

5. *Livius* (*7, 17*): in XII tab. legem esse, ut quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratumque esset.

ADDITAMENTUM INCERTAE SEDIS FRAGMENTORUM.[2]

1. *Festus:* Nancitor[3] in XII nactus erit, praenderit.

2. *Festus:* 'Quando' — in XII * cum 'c' litera ultima scribitur.[4]

3. *Festus:* 'Sub vos placo' — significat — 'supplico', ut in legibus 'transque dato' et 'endoque plorato'.[5]

4. *Donat.* (*ad Ter. Eun. 3, 3, 9*): 'dolo malo;' quod * addidit 'malo', * ἀρχαϊσμός est, quia sic in XII a veteribus scriptum est.

5. *Cic.* (*de rep. 2, 31*): ab omni iudicio poenaque provocari licere, indicant XII tab. compluribus legibus.

---

2. *Ulp. ad ed.* (*D. 9, 4, 2, 1*): 'Celsus differentiam facit inter l. Aquiliam et l. XII tab. Nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit, — servi nomine actio est noxalis, nec dominus suo nomine tenetur; at in l. Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi. — Sed si placeat, quod Iulianus — scribit: SI — NOCUIT, etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio'. Cf. *Fest.* Noxia. *D. 47, 6, 5*; *50, 16, 238, 3*. *Paul. sent. 2, 31, 7.*

3. *Fest.* Vindiciae. Totum hunc locum v. infra in Festi epitome.

5. *Liv.* (*7, 17*): 'In secundo interregno (a. 399) orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur; intercedentibusque tribunis, interrex Fabius aiebat:

---

1) Ita *Sch. 96* pro 'nocuit'. — 2) Bene congessit *Sch. 163.* talem appendicem; omittendum tantum fuit fr. 7: *Aug.* (*de civ. dei 21, 11*): 'Octo genera poenarum 'in legibus' esse, scribit Tullius.' — 3) *Mueller:* 'nanxitor', *Corssen:* 'nancsitor'. Fortasse ad *12, 1* referendum est hoc verbum, quia et in foedere Latino est: 'si quid pignoris nancitur'. — 4) Ita cod. Farn.; at vox 'ultima' ostendit, scribendum esse 'e', ut sit 'quande'. *Müller* proponit 'd', ut sit 'quandod', quem reprehendit *Sch. 65*, quia tunc littera ultima non aliter 'scripta' sed addita esset. — 5) Cf. *8, 3. Sch. 29.*

6. *Cic.* (*de. off. 3, 31*): Nullum vinculum ad adstringendam fidem iureiurando maiores artius esse voluerunt; id indicant leges in XII tab.

7. *Plin.* (*n. h. 7, 60, 212*): XII tab. ortus et occasus nominantur.[1]

8. *Gai.* (*1, 122*): — olim aereis tantum nummis utebantur, et erant asses, dupondii, semisses et quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicuti ex lege XII tab. intellegere possumus.[2]

9. *Gai. l. V ad XII* (*D. 50, 16, 237*): Duobus negativis verbis quasi permittit lex (XII tab.) magis quam prohibuit: idque etiam Servius (Sulpicius) animadvertit.

10. *Gai. l. VI ad XII* (*D. 50, 16, 238, 1*): 'Detestatum' est testatione denuntiatum.

11. *Sidon. Ap.* (*ep. 8, 6*): Per ipsum fere tempus, ut decemviraliter loquar, lex de praescriptione tricennii fuerat 'proquiritata'.

'in XII — esset, iussum populi et suffragia esse'. Cf. *Liv. 9, 34:* (Sempronius tr. pl. Ap. Claudio dixit:) — 'nemo eorum (censorum) XII tab. legit? nemo id ius esse, quod postremo populus iussisset, sciit? Immo vero omnes sciverunt' *etc.*

---

1) Cf. *1, 9.* — 2) Cf. *Mo., röm. Münzwesen. p. 175.*

Tabula fastorum.[1]

1	A	K. IAN.	F	H	K. FEB.	N	D	K. MAR.	NP.	C	K. A[*PR.*	*F*
2	B	4	F	A	4	N	E	6	F	D	4	[*F*
3	C	3	C	B	3	N	F	5	C	E	3	C
4	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	C
5	E	NON.	F	D	NON.	(NP[4])	H	3	C	G	NON.	(N)
6	F	8	F	E	8	N	A	PR.	NP[2]	H	8	NP[4]
7	G	7	C	F	7	N	B	NON.	F	A	7	N
8	H	6	C	G	6	N	C	8	F	B	6	N
9	A	AGON.	(NP)	H	5	N	D	7	C	C	5	N
10	B	4	EN	A	4	N	E	6	C	D	4	N
11	C	CAR.	NP	B	3	N	F	5	C	E	3	N
12	D	PR.	C	C	PR.	N	G	4	C	F	PR.	N
13	E	EID.	NP	D	EID.	NP	H	3	EN	G	EID.	NP
14	F	19	EN	E	16	N	A	EQ.	NP	H	18	N
15	G	CAR.	(NP)	F	LUPER.	NP	B	EID.	NP	A	FORD.	NP
16	H	17	C	G	14	EN	C	17	F	B	16	N
17	A	16	C	H	QUIR.	NP	D	LIB.	NP	C	15	N
18	B	15	C	A	12	C	E	15	C	D	14	N
19	C	14	C	B	11	C	F	QUIN.	N	E	CER.	N
20	D	13	C	C	10	C	G	13	C	F	12	N
21	E	12	C	D	FERAL.	F	H	12	C	G	PAR.	NP
22	F	11	C	E	8	C	A	11	N	H	10	N
23	G	10	C	F	TER.	NP	B	TUBIL.	NP	A	VIN.	NP
24	H	9	C	G	REGIF.	N	C	Q. REX. C.	F	B	8	C
25	A	8	C	H	5	C	D	8	C	C	ROB.	NP
26	B	7	C	A	4	EN	E	7	C	D[3]	6	F
27	C	6	C	B	EQ.	NP	F	6	NP[4]	E	5	C
28	D	5	C	C	PR.	C	G	5	C	F	4	NP[4]
29	E[3]	4	F				H	4	C	G	3	C
30	F[3]	3	NP[5]				A	3	C	H	PR.	C
31	G	PR.	C				B	PR.	C			

Litterae A—H continuo repetitae dies nundinales (quasi hebdomadarios) indicant, caeterarum significatio haec est: K(alendae), NON(ae), EID(us), PR(idie), F(astus), N(efastus), NP,[2] FP[2]? EN(dotercisus = intercisus), C(omitialis), AGON(ia), ARM(ilustrium), AUGUST(alia), CAR(mentalia), CER(ialia), CONS(ualia), DIV(alia), EQU(irria), FER(alia), FONT(inalia), FURR(inalia), LAR(entalia), LEM(uria), LIB(eralia), LUCAR(ia), LUPER(calia), MATR(alia), MEDITR(inalia),

1	*A*	*K. MAI.*	*F*	*H*	*K. JU*]N.	N	F	K. JUL.	N	E	K. [*AUG.*	*N*P[4]
2	*B*	6	*F*	*A*	4	*F*]	G	6	N	F	4	[N[4]
3	[*C*	5	*C*	*B*]	3	C	H	5	N	G	3	C
4	D	4	[*C*]	C	PR.	C	A	4	NP[4]	H	PR.	C
5	E	3	C	D	NON.	(N)	B	POPLIF.	NP	A	NON.	F
6	F	PR.	C	E	8	N	C	PR.	N	B	8	F
7	G	NON.	N	F	7	N	D	NON.	N	C	7	C
8	H	8	F	G	6	N	E	8	N	D	6	C
9	A	LEM.	N	H	VEST.	N	F	7	N	E	5	NP[2]
10	B	6	C	A	4	N	G	6	C	F	4	C
11	C	LEM.	N	B	MATR.	N	H	5	C	G	3	C
12	D	4	NP	C	PR.	N	A	4	NP[2]	H	PR.	C
13	E	LEM.	N	D	EID.	N	B	3	C	A	EID.	NP
14	F	PR.	C	E	18	N	C	PR.	C	B	19	F
15	G	EID.	NP	F	Q. ST. D.	F	D	EID.	NP	C	18	C
16	H	17	F	G	16	C	E	17	F	D	17	C
17	A	16	C	H	15	C	F	16	C	E	PORT.	NP
18	B	15	C	A	14	C	G	15	C	F	15	C
19	C	14	C	B	13	C	H	LUCAR.	NP	G	VIN.	FP
20	D	13	C	C	12	C	A	13	C	H	13	C
21	E	AGON.	NP	D	11	C	B	LUCAR.	(NP)	A	CONS.	NP
22	F	11	N	E	10	C	C	11	C	B	11	EN
23	G	TUB.	NP	F	9	C	D	NEPT.	(NP)	C	VOLC.	NP
24	H	Q. REX.	C F	G	8	C	E	9	N	D	9	C
25	A	8	C	H	7	C	F	FURR.	NP	E	OPIC.	NP
26	B	7	C	A	6	C	G	7	C	F	7	C
27	C	6	C	B	5	C	H	6	C	G	VOLT.	NP
28	D	5	C	C	4	C	A	5	C	H	5	NP[4]
29	E	4	C	D[3]	3	F	B	4	C	A[3]	4	F
30	F	3	C	E	PR.	C	C	3	C	B[3]	3	F
31	G	PR.	C				D	PR.	C	C	PR.	C

IEPT(unalia), OPAL(ia), OPIC(onsiva), PAR(ilia), POPLIF(ugium), ORT(unalia), Q(uando) R(ex C(omitiavit) F(as), Q(uando) ST(ercus) (elatum) F(as), QUIN(quatrus), QUIR(inalia), REGIF(ugium), OB(igalia), SAT(urnalia), TER(minalia), TUB(ilustrium), VEST-lia), VIN(alia), VOLC(analia), VOLT(urnalia).[6]

---

1) Fastorum tabula aetatis Caesare prioris ad nos non pervenit, anni Iu-ni vero una tabula (Maffeiana) paene integra nec non XIV aliarum fragmenta aiora minora, quae omnia edita et illustrata sunt a Mommseno in *C. I. L.*

1	[*D*	*K. SEPT.*	*F*]	B	K. OCT.	N	A	K. [*NOV.*	*F*	*G*	*K. DEC.*	*N*]
2	[*E*	4	*NP*[4]	C	6	F	B	4	F	[*H*	4	*N*]
3	F	3	NP[4]	D	5	C	C	3	[*C*	*A*	3	*N*]
4	G	PR	C	E	4	C	D	PR.	[*C*	*B*	*PR.*	*C*]
5	H	NON.	F	F	3	C	E	NO[*N.*	*F*	*C*	*NON.*	*F*]
6	A	8	F	G	PR.	C	F	8	F	[*D*	8	*F*]
7	B	7	C	H	NON.	F	G	7	C	E	7	C
8	C	6	C	A	8	F	H	6	C	F	6	C
9	D	5	C	B	7	C	A	5	C	G	5	C
10	E	4	C	C	6	C	B	4	C	H	4	C
11	F	3	C	D	MEDITR.	(NP)	C	3	C	A	AGON.	NP
12	G	PR.	N	E	AUGUST.	NP[4]	D	PR.	C	B	PR.	EN
13	H	EID.	NP	F	FONT.	NP	E	EID.	NP	C	EID.	NP
14	A	18	F	G	PR.	EN	F	18	F	D	19	F
15	B	17	N	H	EID.	NP	G	17	C	E	CONS.	NP
16	C	16	C	A	17	F	H	16	C	F	17	C
17	D	15	C	B	16	C	A	15	C	G	SAT.	(NP)
18	E	14	C	C	15	C	B	14	C	H	15	C
19	F	13	C	D	ARM.	NP	C	13	C	A	OPAL.	NP
20	G	12	C	E	13	C	D	12	C	B	13	C
21	H	11	C	F	12	C	E	11	C	C	DIV.	NP
22	A	10	C	G	11	C	F	10	C	D	11	C
23	B	9	NP[4]	H	10	C	G	9	C	E	LAR.	NP
24	C	8	C	A	9	C	H	8	C	F	9	C
25	D	7	C	B	8	C	A	7	C	G	8	C
26	E	6	C	C	7	C	B	6	C	H	7	C
27	F	5	C	D	6	C	C	5	C	A	6	C
28	G	4	C	E	5	C	D	4	C	B	5	C
29	H[3]	3	F	F	4	C	E[3]	3	F	C[3]	4	F
30	A	PR.	C	G	3	C	F	PR.	C	D[3]	3	F
31				H	PR.	C				E	PR.	C

1, 239—412. Cum autem a Caesare in fastis nil sit mutatum, nisi quod 10 novi dies mensibus 29 dierum inserti feriaeque quaedam adiectae sunt, iis detractis fasti antiqui facile restitui possunt. Attamen tabulam Iulianam integram, mutationibus tantum adnotatis, proponere malui, quam proprio Marte tabulam antiquam confingere. — Tabula Maffeiana pulcherrima candidissimi marmoris fuit, alta $2^1/_3$ ped. lata 3 p., saec. XVI Romae reperta et ab episcopo H. Maffei possessa, ab A. Manutio aliisque descripta, postea maiore ex parte deperdita. Confecta videtur intra a. 746 et 757 a. u. c. In parte superiore parva aliquot

CAPUT III.

LEGES POST XII TABULAS LATAE.

I. LEGES SAECULI IV—VI.

1. Lex Plaetoria de iurisdictione.

(*Cens. de die nat. 24:*[1] 'M. Plaetorius tribunus plebis scitum tulit, in quo scriptum est':)

Praetor urbanus, qui nunc est quique posthac fiat,[2] duo lictores apud se habeto *u*sque[3] supremam ad solem occasum iusque inter cives dicito.

2. Lex Aquilia de damno.

(*Gai. l. VII ad ed. prov.:*[4] 'Lege Aquilia capite primo cavetur:)

---

frusta defracta erant, quae facili negotio ex aliis fastis suppleri possunt. Tabulam exhibui e *Mo.* recensione (*p. 303—309. 412.*) omissis tantum, quae in hac, ut in aliis fastorum tabulis, litteris minoribus ad ludos sacrave pertinentia adnotata erant. Dierum numeros adieci. Ceterum qui accuratius rem perspicere vult, legat necesse est, quae *Mo.* disputavit de differentiis inter hos ceterosque fastos deque usu fastorum in iudiciis ordinandis *p. 366—67.* — 2) Notam NP significare non posse, ut multi putarunt, N(ef.) P(osterior) vel P(rior), P(arte), P(rincipio), *Mo. 367* comprobavit. In aliis fastis iidem dies NF notati sunt. Dies N notati a diebus NP sive NF notatis sic differre videntur, ut *Mo.* ait, ut 'illi tristes sint et cum religione coniuncti, hi ferias habeant hilares' (*Fest.* Nep.), unde *Hu.*, (*Stud. 238*) notas ita explicat: N(ef.) P(urus) vel N(ef.) F(eriatus) vel F(estus). *Mo.* notam ortam putat ex vetere litteram N scribendi modo. Nota FP in uno tantum die (19. Aug.) invenitur. *Hu.* 193 explicat F(astus) P(urus), *Mo.* incertam significationem relinquit. — 3) Dies a Caesare adiectus. Qua ex causa Caesar non in fine cuiusque mensis dies adiecerit, v. apud *Hu.*, *röm. Stud. 1, 119.* — 4) Novae feriae a Caesare aut Augusto introductae; quibus diebus quae nota antea fuerit, non constat. — 5) *Maff.* ex errore 'N', *Praen.* 'NP' ex SC., quod eo die ara Pacis Augustae dedicata est', (a. 741). *Mo. 313. 368.* — 6) Explicationem omnium harum denominationum v. apud *Mo.* l. c. *383—410.* *Hu.* l. c. *161 sqq.*

1) Aetas legis incerta est. Quum praetor in ipso legis exordio 'urbanus' cognominetur, *Mo., Staatsr. 1, 305 n. 1,* putat, nisi praetore 'peregrino' introducto legem latam esse non posse; iam antea autem illud 'urbani' cognomen in usu fuisse, ipse *Mo.* l. l. *2, 177—9* probare videtur. — 2) *Iahn:* 'fuat'. *Mo.:* 'fiet'. — 3) Ita *Lachm.* et *Iahn* pro 'isque' vel 'iisque'. *Hultsch:* 'iusque ad supremam inter cives dicito.' *Mo.* om. 'ad solem occ.' *Bergk.* (*Phil. 32, 566*) 'ac solem occasum usque ius'. — 4) *D. 9, 2, 2* cf. *Gai. 3, 210—14. I. 4, 3, pr. 9.* Latam esse hanc legem tempore tertiae secessionis plebis, c. a. 467, dicunt Byzantini, *Anon. ad Bas.* 60, 3, 1: ὅτε ἐστασίασε τὸ πλῆθος πρὸς τοὺς συγκλητικοὺς καὶ διέστη ἀπ' αὐτῶν. *Theoph.* 4, 3, 15:

Si quis[1] servum servamve alienum alienamve quadrupedemve[2] pecudem iniuria occiderit, quanti id[3] in eo anno plurimi fuit,[4] tantum aes ero[5] dare damnas esto.[6]

(*Gai. inst. 3, 215:* 'Capite secundo (*in*) adstipulatorem, qui pecuniam in fraudem stipulatoris acceptam fecerit, quanti ea res est, tanti actio constituitur'.)

(*Ulp. l. XVIII ad ed.:*[7] 'Tertio autem capite ait eadem lex Aquilia:')

Ceterarum rerum (praeter hominem et pecudem occisa)[8] si quis alteri damnum faxit, quod usserit fregerit ruperit iniuria, quanti ea res erit[9] in diebus XXX proximis, tantum ero[5] dare damnas esto.

3. Lex Silia de ponderibus publicis.

(*Fest. 246 M.:* 'Publica pondera [*ad legitimam normam exacta fuisse,*] ex ea causa Iunius in ... [*colligi*]t, quod duo Silii, P. et M.,[10] trib. pl., rogarint his verbis:')

Ex ponderibus publicis, quibus hac tempestate populus oetier solet, uti coaequetur sedulum,[11] uti quadrantal vini LXXX pondo siet; congius vini X p(ondo) siet; VI sextari congius siet vini; XLVIII sextari quadrantal siet vini; sextarius aequus aequo cum librario siet; XVI libra*ri*[12] in modio sient. Si quis magistratus adversus hac d(olo) m(alo) pondera modiosque vasaque publica modica minora maiorave faxit, iussitve[13] fieri, dolumve adduit, qu*o*[14]

κατὰ τὸν καιρὸν τῆς διαστάσεως τοῦ χυδαίου δήμου καὶ τῆς συγκλήτου. Cf. *Pernice, Lehre v. d. Sachbeschädigungen p. 11—20.*

1) Ita *Gai.; D.:* 'ut qui.'; *Bas. sch.: ἐάν τις.* — 2) Ita *Hotoman, obs. 7, 7.* cum Byzantinis; *D.:* 'vel;' *Gai.:* 'quae pecudum numero.' — 3) *Gai.:* 'ea res'. *D. l. 21 pr.:* 'ait lex: 'quanti is homo'.' — 4) *Gai.:* 'quod adiectum in lege: 'quanti — fuerit.'' *I.* § 9: 'his verbis: 'quanti — fuerit.'' *D. l. 21. pr.:* 'ait lex: 'quanti — fuisset.'' — 5) Ita *Cuiac.* propter *l. 11, 6. h. t.:* 'actio ero competit, h. e. domino.' *D. l. 2* et *Gai.:* 'domino.' — 6) In *Dig.* additum est: 'et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in duplum actio esset.' In *Bas. sch.* ipsa lex ita continuatur: *εἰ δὲ ἀρνήσεται ἐναγόμενος, διπλάσιον μετὰ τοὺς ἐλέγχους* (probationes) *καταβαλλέτω.* Praeterea etiam multam lege Aqu. esse constitutam, indicat *Cic. Brut. 34:* 'accusator — cum multam lege Aquilia — petivisset.' cf. *Pern. 102.* — 7) *D. 9, 2, 27, 5.* — 8) Haec verba suppositicia videri, recte monet *Pern. 14.* — 9) Ita *Flor. Gai.* 'fuerit.' *D. l. 29, 8. h. t.:* 'haec verba: 'quanti—fuit''. — 10) Quando vixerint et tulerint hanc legem 'duo Silii,' non constat. *Haub.*, quem secutus est *Rud. RG. 1, 92.*, statuit a. 510, nulla certa ratione. De ponderibus ipsis cf. *Boeckh, metrol. Unters. 17.* — 11 *Hu.:* (*Multa 251 n. 2.*) 'coeret pr(aetor) se dolo m(alo)'. — 12) 'librae'. — 13) 'vere'. — 14) 'que'.

ı fiant, eum quis volet magistratus multare,[1] dum minore parti milias taxat liceto; sive quis in sacrum iudicare volet, liceto.

4. Lex Papiria de sacramentis.

(*Fest. 344 M.:* 'Sacramentum aes significat *etc.* Qua de re ge L. Papiri,[2] tr. pl., sanctum est his verbis:')

Quicunque praetor posthac factus erit, qui inter cives ius cet, III viros capitales populum rogato, hique IIIviri [*capitales*], ıicunque [*posthac fa*]cti erunt, sacramenta ex[*igunto*], iudicanto-ıe, eodemque iure sunto, uti ex legibus plebeique scitis exigere dicareque esseque oportet.

5. Lex Cincia de donationibus.

(*Paul. l. LXXI. ad ed. ad Cinciam:*[3] 'Personae igitur cogna-rum excipiuntur in his verbis':)

.. sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave :opiusve eos, et[4] sive quis in alterius potestate ma*nu* ma*ncip*iove[5] it, qui eos hac cognatione attinget, quorumve (*is*) in potestate a*nu* ma*ncipi*ove[5] erit, eis omnibus inter se donare capere liceto.

(Item excipit tutorem, qui tutelam gerit, — item excipit:)

.. si quis mulieri virginive cognatus dotem conferre volet,

(Item excipit:)

.. si quis a servis quique pro servis servitutem servierunt ccipit, (*quod*) duit is.. (Verbis 'siquis a servis' *etc.*[6])

6. Lex Atinia de usucapione.

(*Gell. 17, 7:* 'Legis veteris Atiniae[7] verba sunt':)

Quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto.[8]

---

1) 'multaretur'. *Hu.* pro — 'tur' coni. 'qup', i. e. q(uantam) u(olet) p(ecu-iam). — 2) Intra a. 512 et 630 hanc legem esse latam probat *Mo. Staatsr.* , 558. — 3) *Vat. fr. 298. 305. 307.* Plebiscitum a. 550, cf. *Rud. RG. 1, 53.* — ı *Mo.* em.: 'cognat*i* cognat*ae* — eo s*i*t, *erunt.*' — 5) Cod.: mm̄ve = matri-ıoniove. — 6) Ita *Mo.;* cod.: 'accipit duit his verbis'. *Hu.:* 'accipit duitve iis,' ›ntra *§ 309*: 'ne excepti videantur, ut — capere lex iis permittat.' — 7) Aetatis ıcertae. Atinii tribuni plebis referuntur de a. 555 et 622 a *Liv. 33, 22 et epit. 59.* - 8) Cf. *D. 41, 3, 4, 6*: 'Quod autem dicit l. Atinia, ut res furtiva non usu-ıpiatur,' 'nisi in potestatem eius, cui subrepta est, revertatur', sic acceptum st, ut in domini potestatem debeat reverti.'

7. Leges de aquaeductibus.

(*Front. de aquis urb. Rom. 94:* 'dum altius repeto leges, — apud veteres — cautum ita fuit':)[1]

... ne quis privatus aliam (*aquam*) ducat, quam quae ex lacu humum accidit, ...[2]

'(haec enim sunt verba legis. — (*97*): In isdem legibus adiectum est ita':)

... ne quis aquam oletato dolo malo, ubi publice saliet. si quis oletarit, sestertiorum X milium multa esto.

(*Fest.:* 'Sifus ... [*pro tu*]bis *etc* ... [*in le*]ge rivalicia sic est, [..*rogant*]e populum Ser. Sulpi[*cio*'][3]:)

... *mon*]tani paganive si[*fis aquam dividunto*]: donec eam inter se [*diviserint, praetori*]s[4] iudicatio esto'.

8. Lex Lucerina de luco sacro.[5]

In hoce loucarid[6] stircus | ne [*qu*]is fundatid,[7] neve cadaver | proiecitad, neve parentatid.[8] | Sei quis arvorsu[9] hac faxit [*in*] ium ||
5. quis volet pro ioudicatod n(umum) I[10] manum iniect[*i*]o estod. Seive mag[*i*]steratus volet moltare, [*li*]cetod.

---

1) Aetatis incertae. Antiquissimos Romae aquaeductus a. 442 et 481 constructos esse, ipse *Front. 5—7* enarrat. — 2) Posteriore tempore ne hoc quidem licebat. *Front. c.* 111 dicit, mandatis principum caput inseri solere 'caducam neminem volo ducere, nisi qui meo beneficio aut priorum principum (*ius*) habent.' Cf. infra *l. Urs. c. 100.* — 3) ICtum Ser. Sulpicium, cons. a. 703, intellegit *Rud. RG. 1, 215* (Cf. *ZGR. 15, 209*), nulla certa ratione nisus. — 4) Ita *Urs.*, at cura aquarum ante Augustum spectabat ad censores et aediles cur. *Front. c. 94—97.* cf. *Mo. Staatsr. 2, 416—7.* — 5) E lapide, in oppido Lucera (antiqua Luceria colonia latina,) in Apulia reperto, primum edito a. 1861 in: *d'Amelis, storia di Lucera*, postea a *Mo. ephem. epigr. 2, 198,* indeque in *ZRG. 12, 127.* Lapis adhuc exstat quidem, aedificio autem a vandalico quodem cive Lucerensi ita est inaedificatus, ut conspici haud amplius possit. Ad saec. VI quin pertineat titulus, dubitari vix potest, unde, quanti momenti id sit, quod de manus iniectione multisque exhibet, facile liquet. Fusius id explicavi in *ZRG. l. c.* — 6) i. e. luco. — 7) i. e. fundito. — 8) i. e. parentato. — 9) i. e. adversus. — 10) *Mo.* coni. 'L'. Quae poena (50,000) cum nimia videatur, malim cIↃ (1000).

II. LEGES SAECULI VII.

1. Leges tabulae Bantinae.[1]

a. Lex Osca.[2]

| .. (32)[3]... . . . . vo .. (6) .. lic ... v[4] .. (18).. | 1.
| ..(26)... . . mus q. moltam angit. u .. (4) .. nur[5].. (10) .. | 2.

---

1) Fragmentum tabulae aheneae, in Lucania prope Bantiam antiquam a. 1790 (cum V frustulis minoribus) repertum, hodie Neapoli in museo nationali asservatum, latum m. 0,38, altum 0,26, totius tabulae ut plurimum pars sexta vel octava. Utrimque leges inscriptae sunt, ex altera parte lex Osca ex altera Latina. Legis latinae, quae servata sunt, capita ad extremam tantum legis partem, generales scilicet legum sanctiones, pertinent, unde ipsius legis sententia cognosci non potest. Oscam legem ad rem municipalem Bantinam spectasse, capita servata satis docent, latinam autem legem populi Romani, fortasse iudiciariam, fuisse, comprobasse videtur *Kirchhoff, Stadtr. v. Bantia. p. 90—7*, non adsentiente quidem *Mo. C. J. L. 1, 46—7.* Aetatem legis latinae intra a. 621 et 636 certa ratione constituit *Mo.*, Oscam, si prior fuit, a. 570 antecedere non potuisse, docuit *Kir. l. c.* — 2) Lex Osca binis literarum columnis tabulae incisa erat, quarum altera, intuenti dextera, tabula fracta deperiit, alterius pars media servata est, superior et inferior defractae. Singula capita nonnisi spatiis admodum parvis (quae signo ⁓ notavi) distincta sunt numerorum notis non adiectis. Singula verba plerumque punctis interpositis disiuncta sunt, neglegenter vero tam positis quam omissis. Primus ed. *Marini, atti arval. (1795) 2, 570*, accuratissima autem legis editio est: *Mo.: die unteritalischen Dialecte. (1850) p. 145—68.* Archetypi ectypon ediderunt *Rosinius* in: *Diss. isagog. ad Herculan. volum (1797) tab. 5. Lepsius, inscr. umbr. et oscae tab. 25.* Interpretandae legis quasi fundamenta posuit *Kirchhoff*, quem in quibusdam cum supplevit tum emendavit *Lange (Osk. Inschr. d. tab. Bant. 1853)*, quibus accesserunt in summa philologi omnes, singula tantum accuratius perscrutando corrigentes. Cf. *Enderis, Formenlehre d. osk. Spr. 1871.* Plane diversam interpretationem proposuit *Hu.: Osk. u. Sabell. Sprachdenkm. (1856) p. 59—140*, eamque iterum defendit 1874 in libro: *d. Multa, p. 61. 504.* Cui cum etiam *Rud. (RG. 2, 420 Anm.)* adstipulatus sit, equidem rem, non tam ex iuris ratione quam ex arte grammatica diiudicandam, iterum cum philologo summae hac in re auctoritatis, *Fr. Buecheler* Bonnensi, pertractavi, per quem persuasissimum mihi nunc est, nimium ingenio indulsisse *Hu.*, (pace v. d. sit dictum,) eaque ipsa legis verba, e quibus tota fere res pendet, veluti 'deivaum, zicolom, nesimon', contra rationes etymologicas ab eo esse explicatas, indeque universam eius interpretationem in errores abiisse. Qua de causa etiam in hac edit. veterem versionem paucis mutatis repetivi; interpretationes et etymologias, quas in notis addidi, *B.* mihi suppeditavit. — 3) *Hu.* neglegentiae me arguit, quod v. 1—4 verba, quae legi in tabula possint, omiserim; nil aliud autem, praeter litteras quasdam incertas, omisi quam supplementa, quae ipse sibi confinxerat *Hu.* In hac igitur ed. eas tantum in textum recepi litteras, quae in ectypo Rosin. conspiciuntur, cetera in notis retuli. 4) *Leps.:* 'vo .. lici[*t*]ud'. *Mo.*: 's. nom[*f*]ust izic. ru'. (incerta omnia.) — 5) *Leps.* idem.

3. | . . (18) . . deivast[1] maimas carneis senateis tanginud am[2] . . (9) . . |
iurabit maximae partis senatus sententia

4. | av. osii . . cn[3] ioc egmo comparascuster.[4] Svae pis pertemust,[5]
ea res consulta erit. Si quis peremerit,[5]

5. pruterpan . . . | deivatud sipus comonei perum dolom mallom siom ioc
priusquam . ., | *iurato sciens*[6] *in comitio sine dolo malo, se ea*

6. comono mais egm[*as tovti*]|cas amnud pan pieisum brateis auti
comitia magis rei publicae causa, quam cuiuspiam commodi aut

7. cadeis[7] amnud, inim idic siom dat senate[*is*] | tanginud maimas carneis
incommodi[7] *causa, et id se de senatus sententia maximae partis*

8. pertumum. Piei ex comono pertemest, izic eizeic zicel[*ei*] | comono
perimere. Cui sic comitia perimet, is illo die comitia

ni hipid.. ∾
ne habuerit.

(2.) Pis pocapit post exac. comono hafiest[8] meddis dat castrid
Qui quandoque post hac comitia habebit magistratus de fundo

9. lovf[*rud*[9] | *i*]n eituas,[11] factud, pous tovto deivatuns[12] tanginom
libero[9] *et pecuniae, facito ut populus iurati sententiam*

10. deicans, siom[10] dat eizaisc idic tangineis | deicum, pod valaemom[13]
dicant, se de illis id sententiae dicere, quod optimum

Mo. 'suae . . . l. l. pus—angit ug . . amnur'. *Hu.* 'neisvae pis allus q. moltam angitud in acimur'.

1) Hanc vocem, quae redit v. 5. 9. 11, *Hu.* derivat a 'dubius' et vertit 'morari'. At stirpes 'dei' et 'du' coniungi non possunt; verbum 'deiv-aum' autem flexum esse a deiv-a=diva, ostendit *Kir.* (48) quocum consentiunt omnes. — 2) *Hu.* 'ampert zicolom'. — 3) Littera 'c' potest esse 'o' mutila. *Leps.* 'amosi . . n'. *Mo.* 'XL osii . . iqu.' (incerta!) *Hu.* 'XL nesimom'. — 4) *B.* initio versus legit cum *Mo.:* 'XL' et supplet: 'am[*pert*] . . XL . . [*p*]on', vertens: 'cum [*non minus*] XL [*adfuerint*, *c*]um ea res', sicut in *l. Urs.* 126: 'cum non minus L, cum ea res consuletur, adfuerint'. Verbum 'comparascuster' derivandum a 'parasc' s. 'parsc', = lat. 'posc-ere', ortum e 'pork-sc', cognatum cum 'proc-are'; significat 'rogare'; rem in consilio 'conrogare' idem est ac 'consulere'. *L. Urs. 125*: 'cum ea res consulta erit.' — 5) sc. intercessione. — 6) i. e. sincere. — 7) i. e. privati lucri faciendi vel damni evitandi causa. 'Bratom', paratum, est munus vel lucrum, ut in tit. Anxiano (E. 14, 35) munus supremum, quod mater filio praestat, *βρατωμ* appellatur. Contra 'cadeis' comparandum cum *κᾶδος*, *κεκαδῆσαι*, (apte Hesychius: *βλάψαι κακῶσαι στερῆσαι*) lat. 'cadamitas', quod olim fuit pro calamitate. — 8) 'hafieat'. — 9) i. e. fundo, qui in libera potestate, i. e. dominio, singulorum est, non extra commercium, ut res publicae et sacrae. — 10) 'stom'. — 11) 'ei-tu-a', ab 'i(ei)-rc', significat

tovticom tadait ezum, nep fe*f*acid,[1] pod pis dat eizac egmad
publicum censeat esse, neve fecerit, quo quis de illa re
min[*s*] | deivaid dolud màlud. Svae pis contrud exe*i*c *f*efacust[2] 11.
minus iuret dolo malo. Si quis contra hoc fecerit
auti comono hipust molto etan | to[3] estud. n. ↀ ↀ In svae pis 12.
aut comitia habuerit, multa tanta esto: n. MM. Et si quis
ionc fortis meddis moltaum herest, ampert[4] minstreis aeteis[5] | eituas 13.
cum forte magistratus multare volet, dumtaxat minoris partis pecuniae
moltas moltaum licitud. ∾
multae multare liceto.

(3) Svae pis pru meddixud altrei castrous auti eituas zicolom 14.
Si quis pro magistratu alteri fundi aut pecuniae diem
dicust, izic comono ni hipid ne *p*on[6] op tovtad petirupert urust[7]
dixerit, is comitia ne habuerit nisi cum apud populum quater oraverit
sipus perum dolom | mallom, in trutum zico(lom) tovto peremust 15.
sciens sine dolo malo, et definitum diem populus perceperit

'red-i-tus', sicut εἴς-οδος, Einkommen, πόροι; idem ac 'eituva', ut: 'suavad eitiu' = sua pecunia. (E. 11, 21); 'eitiuvam, paam tristaamentud deded' = pec., quam testamento dedit (E. 11, 16), 'eitiuvad multasikad' = pec. multaticia, 'aire moltaticod' *Or.* 3147. — 12) Coniunctio pluralis 'deivatums deicans' cum singulari 'siom deicum—tadait' eadem est, ac in *l. Salp. 26:* 'iuranto: se, quod—censeat—dicturum', et *l. Bant. lat. v. 24. 25, l. Acil. v. 36. 37.* — 13) 'valae' = 'vale-re'; — 'mom' est superlativus (ut 'nesi-mom'), ergo 'validissimum'; 'val. tovticum tadait' idem est, ac. in *l. Salp. 26:* 'quod ex re communi municipum censeat.' 'Tadait' = censeat, cf. ἐπί-τηδες = consulto, ἐπι-τηδεύω.

1) 'fepacid'. — 2) 'elc pefacust'. — 3) Scriptum est v. 26 'etanio', unde *Hu.* verbum confingit 'etaneo' = evitaneus; at nonnisi sculptoris lapsu 'I' pro 'T' ibi scriptum esse, confirmatur tab. *Igu. 5b, 6:* 'etantu mutu' = tanta multa. Non significat permagnam multam, sed introducit solum ac definit multam, quae sequitur. — 4) am-pert: 'am' est particula privativa, sicut v. 22 'an-censto' = in-census; 'pert' = trans, ut in cipp. Abell. *33 (E. 3)* 'pert viam' = trans viam. Itaque am-pert' = non trans, i. e. eatenus, dumtaxat, dummodo. — 5) 'Minstreis aeteis' *Hu.* vertit 'menstruae aetatis', i. e. menstrui spatii. At littera 'e' in verbo 'μήν, μείς, mensis' nunquam est conversa in 'i'; verba 'mins, minstro' et 'mais, mestru' (umbr.) aequales sunt verbis latinis 'minus, minister' et 'magis, maior, magister'. Verbum 'ae-tis' autem non idem est, atque 'ae(vi)-tas', sed ortum ex antiquiore 'ai-tis' descendisse videtur ab 'i-re' et significare id, quod ivit s. accessit ad aliquid, i. e. partem. De re ipsa cf. *Gell.* 6, 3, 37: 'minus dimidium familiae multa esto', *l. Sil.:* 'dum minore partis familias taxat', *l. Bant. lat. v. 12.* — 6) 'don.' — 7) 'ur-um' = or-are. *Fest.:* 'Orare antiquos dixisse pro agere'; unde orare litem vel causam etiam dicit *Cic. de off. 3, 10. Brut. 12.*

16. petiropert. Neip mais pomtis[1] com preivatud[2] actud | pruter pam
quater. Neve magis quinquies[1] cum privato(reo) agito prius quam
medicatinom[3] didest[4] in pon *p*osmom[5] co*m*[6] preivatud urust,
iudicationem dabit, et cum postremum cum privato oraverit,
17. eisucen ziculud | zicolom[7] XXX nesimum[8] comonom ni hipid. Svae
ab illo die diem XXX proximum comitia ne habuerit. Si
18. pis contrud exeic fefacust, ionc suae pis | herest meddis moltaum,
quis contra hoc fecerit, eum si quis volet magistratus multare,
licitud, ampert mi(*n*)streis aeteis eituas licitud.
liceto, dumtaxat minoris partis pecuniae liceto.

19. (4.) Pon censtur | *b*ansae to*v*tam[9] censazet, pis cevs bantins
Cum censores Bantiae populum censebunt, qui civis Bantinus
20. fust, censamur esuf[10] in eituam, poizad ligud[11] | *i*osc[12] censtur
erit, censetor ipse et pecuniam, quoia lege ii censores
censaum angetuzet.[13] Avt svae pis censtomen nei cebnust dolud
censere proposuerint. At si quis in censum non venerit dolo

---

1) Nec ante quartam nec post quintam actionem iudicare debet, ergo certe in quinta. Cf. *Cic. p. domo 17:* 'ter ante magistratus accuset; — quarta sit accusatio trinum nundinum, prodicta die, qua die iudicium sit futurum'. *Lange,* 65—85. *Zumpt, röm. Crim. R. 2, c. 4. 7. 8.* — 2) 'Privatum' pro reo dictum esse, v. *Lange, p. 46—58.* — 3) 'Meddix apud Oscos nomen magistratus est,' (*Fest.*) unde 'meddixud' potestate meddicis, 'medicatom' decretum eius, 'medicatinom' iudicationem, 'medicim' magisterium. — 4) 'didist'. — 5) 'dosmon'. — 6) 'con'. — 7) 'Zicolom' derivat *Hu.* a *δίκη*, dica, et intelligit poenam s. multam. At syllaba 'di' mutata esse nequit in 'zi'; neque enim simplex 'd' transit in 'z', sed coniunctae 'dj', vocali subsequente, contrahuntur in 'z', ut 'Diovis' = *Ζεύς*, *δια* = za, dies = zes, diaeta = zaeta; quare 'z-i-colo' nil aliud est nisi: 'di-i-kulus' (E. 18, 49) s. di-e-cula = dies. — 8) 'Nesi-mum' recte quidem *Hu.* coniungit cum lat. 'nexus'; quodsi autem 'zic. nes.' interpretatur 'dicas coniunctas', neglegit, quod 'nesi-mum' superlativus est ideoque 'nexissimum s. proximum' significat, ut *Igu. tab. 6a, 9*: 'nesimei' = proxime. — 9) 'Sansae tavtam'. — 10) 'Esuf' Oscis et Umbris est, quod latine 'ipse' (ut *Tab. Igu. 2b, 40; 4, 15.* E. 13, 28): sive est participium ab 'es-um' s. 'ez-um' = es-se, (ut v. 10 et *Igu. 2b, 2*) more umbrico oscoque fictum, latine 'prae-sens', prisca vocali 'sons'; sive demonstrativi pronominis 'eso' forma est ampliata. cf. *Dion. 9, 36*: *τιμησάμενοι πολῖται σφᾶς τ'αὐτοὺς καὶ χρήματα.* Minus probanda videtur nova *Langii* interpretatio (*Rh. Phil. 30, 296*): esuf = esus — erus = heredium. Minime enim, ut taceam de philologica ratione, antiqua Romuli heredia in censu Bantino saeculi VII a ceteris praediis, quae sunt 'censui censendo', separata esse, credibile est. — 11) 'licud'. — 12) 'asc'. — 13) Etymon plane incertum, 'an' praepositio videtur; 'proposuerint' sumpsimus ex l. Iulia munic. v. 148.

mallud, | in eizeic vincter, esuf comenei lamatir[1] pr(*u*) meddixud, 21.
malo, et in eo convincitur, ipse in comitio veneat pro magistratu
tovtad praesentid, perum dolum | mallom, in amiricatud allo 22.
populo praesente sine dolo malo et immercato[2] cetera
famelo in ei(*tuo*)sivom,[3] paei eizeis fust, pae ancensto [*f*]ust, | tov- 23.
familia et pecunia tota[3] quae illius erit quae incensa erit, pub-
tico estud. ~
lica esto.

(5.) Pr. svae praefucus pod post exac bansae fust, svae pis
Praetor si praefectus quando posthac Bantiae erit, si quis
op eizois[4] com | a[*l*]trud ligud acum herest, auti pru medicatud[5] 24.
apud illos[4] cum altero lege agere volet aut pro iudicato[5]
manim aserum[6] eizazunc egmazum, | pas exaiscen ligis scriftas 25.
manum asserere[6] illarum rerum, quae hisce in legibus scriptae
set, ne pim[7] pruhipid mais zicolois X nesimois. Svae pis
sunt, ne quem prohibuerit magis diebus X proximis. Si quis
contrud | exeic pruhipust, molto etanto[8] estud: n. ↀ. in svae pis 26.
contra hoc prohibuerit, multa tanta esto: n. M., et si quis
ionc meddis moltaum herest, licitud | [*ampert*] minstreis aeteis 27.
eum magistratus multare volet, liceto dumtaxat minoris partis
eituas moltas moltaum licitud. ~
pecuniae multae multare liceto.

(6.) Pr. censtur bansae | [*ni pis fu*]id, nei svae [*q.*] fust, nep 28.
Praetor censor Bantiae [ne quis fuer]it, nisi q(uaestor) erit, neve
censtur fuid, nei svae pr. fust. In svae pis pr. in svae | [*pis* 29.
censor fuerit, nisi pr(aetor) erit. Et si quis pr(aetor) et si [quis
censtur auti] q. pis tacusim[9] nerum[10] fust, izic post eizuc tr.
censor aut] *q(uaestor) quis natu nobilium erit, is post illa trib.*

---

1) 'lamatir' = venum detur tanquam praeda, a 'lav', unde λαίς, λεία, latro. — 2) i. e. absque venditione. — 3) 'ei.' per compendium scriptum pro 'eitua'. (cf. *v. 9 n. 11.*) 'Sivom', umbr. 'sevom', cognatum cum lat. 'sollo, salvo', idem valet, quod totum. *Fest.*: 'Sollo osce dicitur, quod nos totum vocamus'. Structura dubia, aut: 'eituas sivom' = τῆς οὐσίας τὸ ὅλον, aut: 'sivom' tanquam ὅλως vel τὸ ὅλον libere interiectum. — 4) i. e. apud Bantinos, subintellegendos e praecedente Bansa. — 5) i. e. pro ioudicatod manus iniectio, ut in l. Lucer. supra p. 42, 8. — 6) 'asepum'. — 7) 'phim.' — 8) 'etanio', cf. *p. 45 n. 3.* — 9) 'tac' — componendum cum τόκῳ, τεκεῖν, unde 'tac-usim' — ex genere vel stirpitus. — 10) 'nerum' genitivus sui iuris est, significat eum qui natus patricius est optimatiumve.

30. pl. ni fuid. Svae pis | [*contrud exeic tr. pl. p*]ocapid bansa[*e*
pleb. ne fuerit. Si quis [*contra hoc trib. pleb.*] *quandoque Bantiae*
31. *f*]ust, izic amprufid facus estud. Idic medicim eizuc | . . (15) . .
erit, is improbe factus esto. Id magisterium illa | . . . .
m z . . m nerum . . (17) . . medicim . . num[1] VI nesimum | . .[2]
. . . . . *nobilium* . . . . . *magisterium* . . . . *VI proximum* | . .

b. Lex Latina.[3]

1. | . . . . (46) . . . . *ne*]que prov[*inciam* . . . . (45) . . . . . . |
2. . . (42) . . in sena[*tu seiv*]e in poplico ioudicio ne sen[*tentiam ro-*
3. *gato tabellamve nei dato* . . (32) . . | . . (42) . . *neive is testumon*]ium
deicito neive quis mag(istratus) testumonium poplice ei de[*ferri*
4. *neive den*]ontiari | [*sinito. Neive ioudicem eum neive arbitrum neive*
recupe]ratorem dato. Neive is in poplico luuci praetextam neive
5. soleas h[*abet*]o. neive quis | [*mag(istratus) ibei praetextam soleasve*
habere eum sini]to. Mag(istratus) queiquomque comitia conciliumve
6. habebit, eum sufragium ferre nei sinito, | [*neive eum censor in se-*
natum legito neive in senatu] relinquito. ~ |
7. (2.) [*Sei tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir*
a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), ioudex], quei ex hace lege plebei-
ve scito factus erit, senatorve fecerit gesseritve, quo ex hace
8. lege | [*quae fieri oporteat minus fiant, quaeve e*]x h(ace) l(ege) facere
oportuerit oportebitve non fecerit sciens d(olo) m(alo); seive ad-
9. vorsus hance legem fecerit | [*sciens d(olo) m(alo): multa tanta esto*
HS[4] . . *n(ummum) et*] eam pequniam quei volet magistratus ex-
10. sigito. Sei postulabit quei petet, pr(aetor) recuperatores | [. . (31)
. . *quos quotque dari opo*]rteat dato, iubetoque eum, sei ita pariat,
11. condumnari popul(o), facitoque ioudicetur. Sei condemnatus | [*erit,*

---

1) *Mar.* 'ziculum'. — 2) Omisi singula et truncata verba, quae ex v. 32—38. nobis servata sunt. — 3) *C. I. L. 1, 45. n. 197. Ri. tab. 19.* — De tabula et lege cf. quae supra p. 43. n. 1. notata sunt. Una tantum literarum columna haec lex incisa erat tabulae, qua de causa, cum media fere parte diffracta sit tabula, omnium versuum initia perierunt, unde nec cognosci potest, num singulis capitibus indices fuerint praescripti. Ubi vero finiebant capita, reliqua versus pars vacua remansit, quae spatia signo ~ denotavi. — 4) Hanc formulam *Mo.* e verbis legis Oscae (*v. 11—12. 26*) 'molto etanto estud n. ∞' supplevit. Quum autem in legibus Romanis nusquam inveniatur, praeferenda videtur formula: 'damnas esto dare', quam *Rud. ZRG. 15, 271* primus proposuit, postea ipse defendi, (*ZRG. 3, 365*) nuperque etiam *Hu.* (*Multa 251. n. 6*) comprobavit.

quanti condemnatus erit, praedes] ad q(uaestorem) urb(anum) det, aut bona eius poplice possideantur facito. Sei quis mag(istratus) multam inrogare volet | [*quei volet, dum minoris*] partus familias 12. taxsat, liceto, eiq(ue) omnium rerum siremps lexs esto, quasei sei is haace lege | [*pequniam, quae s(upra) s(cripta) e(st), exe-* 13. *gisset*]. ∾ |

(3) [*Co(n)s(ul), (pr(aetor), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor),* 14. *IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), qu*]ei nunc est, is in diebus V proxsumeis, quibus queique eorum sciet h(ance) l(egem) popolum plebemve | [*iousisse, iouranto, utei i(nfra)* 15. *s(criptum) est. Item*] dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), mag(ister) eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(greis) d(andeis) a(dsignandeis), ioudex, ex h(ace) l(ege) plebive scito | [*factus ... queiquomque eorum p*]ost hac factus 16. erit, eis in diebus V proxsumeis, quibus quisque eorum mag(istratum) inperiumve inierit, iouranto, | [*utei i(nfra) s(criptum) est. Eis* 17. *consistunto pro ae*]de Castorus palam luci in forum vorsus, et eidem in diebus V apud q(uaestorem) iouranto per Iovem deosque | [*Penateis: sese quae ex h(ace) l(ege) oport*]ebit facturum, neque 18. sese advorsum h(ance) l(egem) facturum scientem d(olo) m(alo), neque seese facturum neque intercesurum, | [*quo, quae ex h(ace)* 19. *l(ege) oportebit, minus fiant. Qu*]ei ex h(ace) l(ege) non iouraverit, is magistratum inperiumve nei petito neive gerito neive habeto, neive in senatu | [*sententiam deicito deicereve eum*] ni quis sinito, 20. neive eum censor in senatum legito. Quei ex h(ace) l(ege) ioudicaverit, is facito apud q(uaestorem) urb(anum) | [*eius quei ita* 21. *utei s(upra) s(criptum) e(st) iourarit nomen persc*]riptum siet; quaestorque ea nomina accipito, et eos, quei ex h(ace) l(ege) apud sed iourarint, facito in taboleis | [*popliceis perscri bat*]. ∾ | 22.

(4.) [*Quei senator est eritve inve senatu sententi*]am deixerit post 23. hance legem rogatam, eis in diebus X proxsumeis, quibus quisqu[*e eorum sciet* | *hance legem popolum plebemve iousise, i*]ouranto apud 24. quaestorem ad aerarium palam luci per Iovem deosque Penate[*is: sese quae ex h(ace) l(ege)* | *oportebit facturum esse, neque se*]se advorsum 25. hance legem facturum esse, neque seese, quominus sei ... (20) ... |
| .. (32) .. se hoice leegei .. (30) .. anodni [*io*]uraver[*int* .. (24) ... | 26.
| ..... | 27.
| .. (70) . . . . e quis magistratus p .. (24) ... | 28.
| ..... ∾ | 29.

30. | ..(70). . . . . *u*]ti in taboleis popl[*iceis*..(24)...|
31. | ..(72). . . . . *tr*]inum nondin[*um*..(28)..|
32. | ..(74). . . . . is erit u u ...(30)..|

2. Leges fragmentorum XI olim Bembinorum.[1]

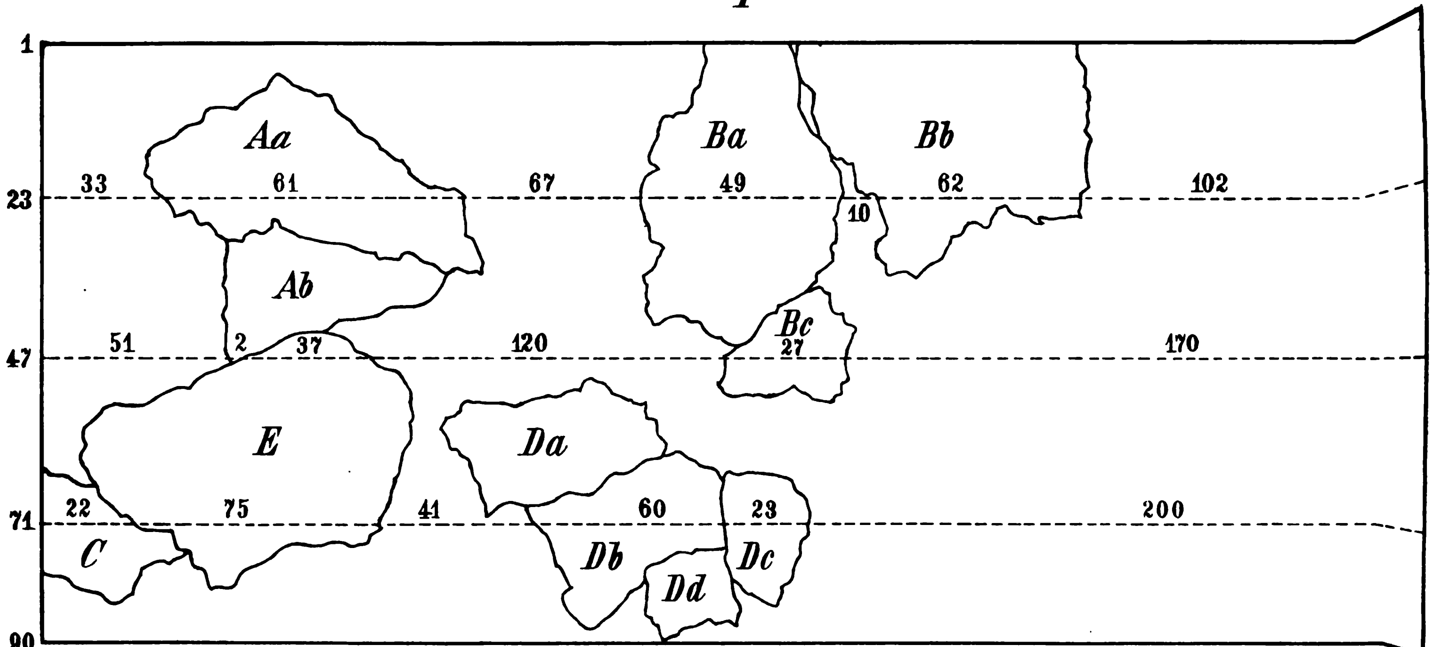
a. Lex (Acilia) repetundarum.[2]

1. [*M'. Acilius Glabrio, .. f(ilius), tr(ibunus) pl(ebei), plebem ioure*

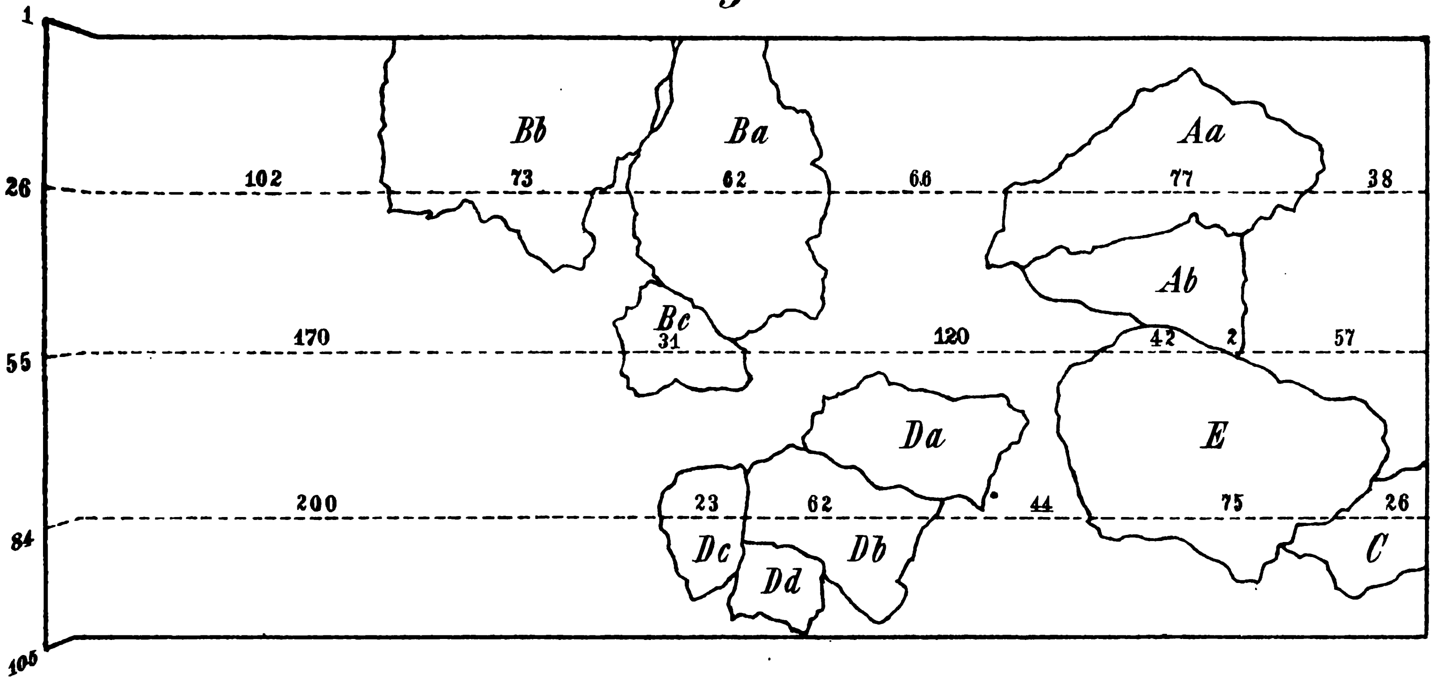
---

1) Saeculo XVI Romae XI fragmenta tabulae aheneae exstabant, cui ex antica parte levigata lex repetundarum fuerat inscripta, e postica scabra lex agraria, illa satis eleganter accurateque exarata, haec neglegenter litterisque minoribus pressiusque scriptis. Quo tempore loco modo reperta sint fragmenta, ignoratur. Duo (Aab) iam a Jac. Mazochio transcripta a. 1521 in libro eius 'Epigrammata ant. urb. Romae' (f. 180) edita sunt; quorum alterum (Ab) postea deperiit, ut eius hodie nihil nisi Mazochianum exemplar descriptum supersit; alterum nec non cetera IX fragmenta postea a card. Petro Bembo comparata in eius museo conservabantur. Quo viro mortuo (1547) ab heredibus distracta iterum dispersa sunt. Post varia fata unum (E) in Galliam translatum ibi deperiit c. finem saec. XVI, cuius exst ant exempla tria, duo descripta in Gallia a Brissonio et (neglegenter) a Boissardo, tertium originis incertae editum ab Ursino. Duo fragmenta (CDd) Vindobonam migrarunt, ubi in museo antiqu. adhuc adservantur; cetera omnia Neapolim pervenerunt, ubi in museo exstant. Omnia haec fragmenta unius esse tabulae iam Ursino liquebat, quomodo vero inter se sint iungenda nostra demum aetate docuerunt Klenzius et Rudorffius et, qui ad finem rem perduxit, Mommsenus in C. I. L. Qui quidem totius tabulae effigiem composuit (cuius generale hic adieci schema), unde tam fragmentorum quam lacunarum ratio, et quot fere in hiatibus perierint literae, cognosci possit. Tabula integra latior fuit quam altior; in latitudinem patuerit plus 2 metra necesse est, in altitudinem id quod hodie superest 0,82 m. aequat, neque vero in fine multum deesse videtur. Quae omnia accuratius explanavit *Mo.* in *C. I. L. 1, 49—54.*. — 2) *C. I. L. 1, 49. n. 198. Ri., tab. 23—25. Rudorff, ad leg. Acil. de pec. repet. 1862.* De repetundis hanc legem esse latam, ex ipsius versu 3 patet; *Zumptius* (*Röm. Crim. R. II, 1, 105—110*) generalem de magistratuum delictis legem iudiciariam fuisse contendit. Legem esse Serviliam repetundarum (c. a. 643), cuius apud Ciceronem fit mentio, iam inde a Sigonio (1574) communis fuit opinio, quae, licet iam ab Augustino nec non Ursino impugnata sit, etiam a Klenzio tenebatur, qui a. 1825 primus totam legem, singulis fragmentis certa ratione coniunctis, isto nomine inscriptam edidit. Post quem Mommsenus legem esse Aciliam (a. 631 vel 632), ab eodem Cicerone laudatam, demonstravit, cui novis additis argumentis adsensit quoque *Rud. l. c. p. 421—8.* Novissime de legis argumento disputaverunt: *Zumpt, Röm. Crim. Recht II, 1, 99. Huschke, ZRG. 5, 46.* — In hac mea editione textum a Mommseno constitutum recepi, in supplendis lacunis in quibusdam Rudorffium secutus. Neque vero universa eorum recepi supplementa, sed ea

Lex Acilia repetundarum.

Lex agraria.

1
26
55
84
105
Bb
Ba
Aa
102
73
62
66
77
38
Ab
Bc
31
170
120
42
2
57
Da
E
200
23
62
44
75
26
Dc
Db
Dd
C

rogavit, plebesque ioure scivit, . . tribus . . principium fuit, pro tribu . . preimus scivit[1] . . *(140)* . .

Quoi ceivi Romano sociũmve no]minisve Latini exterarumve nationum, quoive in arbitratu dicione potestate amicitiav[*e populi Romani*, . . *(65 ‖ 180)* . . *ab eo quei dic(tator), co(n)s(ul), pr(aetor), ma- g(ister) eq(uitum), cens(or), aid(ilis), tr(ibunus) pl(ebei), q(uaestor), IIIvir cap(italis), IIIvir a(gris) d(andis) a(dsignandis), tribunus mi*]l(itum) l(egionibus) IIII primis aliqua earum fuerit, queive filius eorum quoius erit, (*queive*) quoius(*ve*) pater senator siet, in annos singolos pequniae quod siet amp[*lius HS*... *n(ummum)*.. *(65 ‖ 215)* ... *pro inperio prove potestate ipsei regive populove suo, parentive suo, queive in potestate manu mancipio suo parentisve sui siet fuerit quo*]ive ipse parensve suos filiusve suos heres siet, ablatum captum coactum conciliatum aversumve siet: de ea re eius petitio nominisque delatio esto, [*pr(aetoris) quaestio esto, ioudicium ioudicatio leitisque aestumatio, queiquomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum hace lege esto* .. *(100 ‖ 211)* .. *Sei quis deicet, praetorem nomen ex h. l. ita non recepise, utei delatum esset, neque ioudicium ex h. l. ita datu*]m esse utei peteret: de ea re eius petit[*i*]o nominisque delatio esto, pr(aetoris) quaestio esto, ioudicium ioudicatio leitisque aestumatio, quei quomque ioudic[*ium ex h. l. erunt, eorum hace lege esto* .. *(102 ‖ 62)* ..] siv [... *(140)*... *De quo ex h. l. ioudicatum erit et contra h. l. fecise deicetur, postquam ea res ioud*]icata erit, aut quoius nomen praevaricationis caussa delatum erit, aut quoium nomen ex h. l. ex reis exemptum erit: seiquis eius nomen a[*d praetorem denuo deferre volet, de ea re eius petitio nominisque delatio esto, quaestio eius pr(aetoris) esto;*

2. 3. 4. 5.

---

tantum, quae cum satis certa mihi videbantur tum necessaria ad interpretanda ea, quae servata sunt fragmenta. — Lex in capita divisa est titulis praescriptis; cum vero neque numerorum notis signata, neque versibus separatis scripta sint, quot omnio fuerint certo constitui non potest: *Klen.* putabat esse 24, *Mo.* 57., *Rud.* 70. Quo in discrimine cum neque Mom. neque Rud. numerorum notas adposuerint, ego quoque, ne modus legem citandi turbaretur, abstinendum putavi. Nostro tamen more singula capita versibus separavi, indicesque literis latius dispositis exsignavi. Numeris literarum deperditarum simul comprehensae sunt restitutae. Quibus numeris ne quis nimium confidat, *Mo.* ipse monuit.

1) Plenam legis praescriptionem v. infra in lege Quinctia. Literis maioribus exaratam legis ipsius textui superscribere eam solebant Romani. Cum in hac lege pro eximia tabulae latitudine primum versum non expleret, ipsius legis initium in primum versum receptum literisque maioribus scriptum est, unde pauciores in primo quam in secundo versu perierunt literae.

6. *ioudicium ioudicatio leitisque* (*102* || *60*) *aestumatio quei quomque ioudicium ex h. l erunt, eorum h. l. esto. Sei quis ali*]eno nomin[*e* . . . (*134*) . . . *ex h. l. petere nomenve deferre volet, de ea re eius petitio nominisque delatio esto,*] quaestio eius pr(aetoris) esto, ioudicium[1] ioudicatio leitisque aestumatio, quei quomque ioudicium ex h. l. erunt, eorum h. l. esto. Is eum unde petet in ious ed[*ucito ad pr*(*aetorem*), *quoius ex h. l. in eum annum quaestio erit, ante k. Sept. quae eo anno*
7. *erunt* . . . (*102* || *59*) . . *post k. Sept. quod nomen deferetur, pr*(*aetor*) *recuperatores n. n. dato*] deque eo homine de[*ve eieis hominibus* . . . (*127*) . . . *ioudicare iubeto. Qu*]oius eorum ita nomen ex h. l. post k. [*Se*]pt., quae eo anno fuerint, delatum erit, quei eorum eo ioudicio condemnatus erit, quanti eius rei slis ae[*stumata erit, tantam pequniam privato, quoius slis aestumata erit, solvito* . . (*102*
8. || *54*) . . *quaeque pequnia quoique soluta erit, ea pequni*]a[2] eius esto. Pr(aetor), quei ex h. l. q[*uaeret, facito, quidquid* . . (*124*) . . *ioudicatu*]m erit, id utei privato solvatur, quei [*eoru*]m petet. ∾

D e h e i s c e, d u m m a g(i s t r a t u m) a u t i n p e r i u m h a b e b u n t, i o u d i c i u m n o n f i e t. ∾ Dic(tator), cos., pr., mag. eq., [*cens., aid., tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tr. mil. leg. IIII primis aliqua earum, dum mag*(*istratum*) *aut inperium habebit,*
9. *nei in ious educitor* . . (*102* || *52*) . . *Quei eorum e*]x eo mag(istratu) inperiove abierit, quo min[*us in ious educatur, e*(*ius*) *h. l. n*(*ihilum*) *r*(*ogato*) . . (*121*) . . ∾

De patroneis dandeis. ∾ *Quei ex h.*] l. pequniam petet nomenque detuler[*it*], quoius eorum ex h. l. ante k. Sept. petitio erit, sei eis volet sibei patronos in eam rem darei, pr(aetor), ad quem
10. [*nomen detulerit* . . (*102* || *47* . . *patronos civeis Romanos ingenuos ei dato, dum*] neiquem eorum det sciens d(olo) m(alo), quoiei is, q[*uoius nomen delatum erit,* . . (*120*) . . *gener socer vitricus privignusve siet, queive eici sobrinus siet pro*]piusve eum ea cognatione at*t*igat, queive [*ei*]ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet, quoiave in fide is erit maioresve in maiorum fide fueri*nt*,[3] [*queive in fide eius erit,*
11. *maioresve in maiorum fide fuerint* . . (*102* || *39*) . . *queive*] quaestion*e* ioudicio*q*ue puplico condemnatu[*s siet, quodcirca eum in senatum legei non liceat,* . . (*118*) . . *neive eum qu*]ei ex h. l. ioudex in eam rem erit, neive eum que[*i e*]x h. l. patronus datus erit. ∾

---

1) 'ioudiciumve.' — 2) *Mo.*: *condemnaveri*]t. In Ritschelii tabula vero potius litterae 'A' quam 'T' vestigia cognosci, *Rud.* recte monet. — 3) 'fuerit.

De patrono repudiando. ~ Quei ex h. l. patronus datus erit, sei is mori[*bus suspectus erit, is, quoi ex h. l. datus erit, eum repudiato . . (102 ‖ 38) . . Tum quos ex h. l. patronos dare licet* 12. *eor*]um pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, alium patronum eiei quem [*volet dato . . (106) . .* ~

De CDLvireis in hunc an]num legundis.[1] ~ Pr(aetor), quei inter peregrinos ious deicet, is in diebus X proxum(eis), quibus h. l. populus plebesve iouserit, facito utei CDLviros legat, quei in hac ceivit[*ate HS CCCC n(ummum) plurisve census siet . . (102 ‖ 35) . . dum nei quem eorum legat, quei tr. pl., q., IIIvir cap.,* 13. *tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, IIvi*]rum a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve, queiv[*e mercede conductus depugnavit . . (104) . . queive quaestione ioudicioque puplico conde*]mnatus siet quod circa eum in senatum legei non liceat, queive minor anneis XXX maiorve annos LX gnatus siet, queive in urbem Romam propiusve u[*rbem Romam p(assus) M domicilium non habeat, . . . (102 ‖ 33) . . queive eius mag(istratus), quei s(upra)* 14. *s(criptus) e(st), pater frater filius ve siet, queive eius, quei in senatu siet fueritve, pater frater filiusve siet, queive trans mar*]e erit. ~

Quos legerit, eos patrem tribum[2] cognomenque indicet.[3] ~ Q[*uei ex h. l. in hunc annum quaeret, . . (100) . . is die n. n. ex quo legerit, eorum, quei ex*] h. l. CDL vireis in eum annum lectei erunt, ea nomina omnia in tabula, in albo, atramento scriptos, patrem tribum cognomenque tributimque discriptos[4] hab[*eto, eosque propositos suo magistratu, ubei de plano recte legi possitur, habeto . . (102 ‖ 31) . . Sei quis describere volet, pr(aetor) potestatem* 15. *scribendi, quei volet, facito. Pr(aetor), quei legerit, eos quos e*]x h. l. CDLviros legerit, facito recitentur in contione, iuratoque: sese [*eos ex h. l. legise, de quibus sibei consultum sit . . (100) . . optumos in eam rem ioudices futuros esse, quosque ipse optumos in eam rem io*]udices exaestumaverit esse; eosque CDLviros, quos ex h. l. legerit, is pr(aetor) omnis in taboleis puplicis scriptos in perpetuo habeto. ~

De CDLvireis quotannis [*legundis. ~ Praetor, quei post h. l. rogatam ex h. l. ioudex factus erit . . (102 ‖ 27) . . is in* 16. *diebus X proxumeis, quibus quis*]que eorum eum mag(istratum)

1) Hoc caput et sequens ad verbum fere consonant cum duobus capitibus v. 16—18; invicem se supplent. — 2) 'tribunum.' — 3) 'ioudicet.' — 4) 'descriptos.'

coiperit, facito utei CDLviros ita legat. quei ha[*ce civitate HS* *CCCC n. plurisve census siet* . . (*99*) . . *d*]um nequem eorum legat, quei tr. pl., q., IIIvir cap., tr. mil. l. IIII primis aliqua earum, IIIvir a. d. a. siet fueritve, queive in senatu siet fueritve, queive

17. merc[*ede conductus depugnavit* . . (*102* || *26*) . . *queive quaestione ioudicioque puplico condemnatus siet quod circa eum in senatum legei non liceat, queive minor annis XXX maiorve a*]nnos LX gnatus siet, queive in urbe Romae propiusve urbem Roma[*m p*(*assus*) *M domicilium non habeat* . . (*99*) . . *queive eius mag*(*istratus*), *quei s*(*upra*) *s*(*criptus*) *e*(*st*) *pater frater filiusve siet*,] queive eius quei in senatu siet fueritve pater frater filiusve siet, queive trans mare erit. ~

Quos legerit, eos patrem tribum cognomenque i*n*dicet. ~ Quei ex h. l. in eu[*m annum quaeret, is die n. n. ex quo legerit, eorum, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei erunt*

18. (*102* || *27*) *ea nomina omnia in tabula, in albo, atramento scriptos, patr*]em tribu*m* cognomenque tributimque discriptos habeto, eosque propositos suo ma[*gistratu, ubei de plano recte legei possitur, habeto* . . (85) . . *Sei quis describere volet, pr*(*aetor*) *permittito, potestatem*]que scribundi, quei volet, facito. Pr(aetor) quei legerit, is eos quos ex h. l. C[*DLv*]iros legeri*t*, facito in conctione recite*n*tur, iouratoque: sese eos ex h. l. legise, de quibus sibei consu[*ltum, siet* . . (*122*) . . *optumos in eam rem ioudices futuros esse, quosque ipse optumos in eam rem ioudices exaestumaverit esse; eosque*

19. *CDLviros, quos ex h. l. legerit, is pr*(*aetor*) *omnes* (*102* || *28*) *in taboleis puplicis scriptos in perpetuo habeto.* ~

De nomine deferundo iudicibusque legundeis. ~ Quei ex h. l. pequniam ab a[*liquo eorum petet, de quibus ex h. l. ioudicium fiet,* (*82*) *is eum, unde petet, postquam CDLvirei ex h. l. in e*]um annum lectei erunt, ad iudicem, in eum annum quei ex h. l. [*factus*] erit, in ious educito nomenque eius deferto; sei deiuraverit calumniae causa non po[*stulare, is praetor nomen re-*

20. *cipito facitoque, utei is, unde petatur,* (*112* || *28*) *die n. n. ex eo die, quo delatum e*]rit de CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, arvorsario edat eos om[*nes,* . . (*82*) . . *quoi is queive ei, quoius nomen delatum erit, gener socer vitricus pri*]vignusve siet, queive ei sobrinus siet propiusve eum ea cognat[*ione*] attingat, queive ei sodalis siet, queive in eodem conlegio siet; facitoque coram arv[*orsario, is quei ita ediderit iouret: se in CDLvireis,*

quei in eum annum ex h. l. lectei erunt, nullum reliquise (*102* || *30*) 21. *nisei quei se earum aliqua necesitudine*] non attigeret, scientem d(olo) m(alo); itaque is edito, *i*ouratoque. Ubei is ita ediderit, tum in ea[*m rem, quei editi erunt, ioudices nei sunto* . . (*76*) . . *Tum pr*(*aetor*) *ad quem is, quei ex h. l. petet, nomen detole*]rit, facito utei is die vicensumo ex eo die, quo quoiusque quisque n[*omen*] detolerit, Cviros ex eis, quei ex h. l. CDLvirei in eum annum lectei erunt, quei vivat, legat, e[*datque* . . (*102* || *32*) . . *dum nei* 22. *quis ioud*]ex siet, quoi is, queive ei, quei petet, gener socer vitricus privignusve siet, queive ei sobrinus [*siet propiusve eum ea cognatione attingat, queive in eodem conlegio siet, queive* (*73*)] ei sodalis siet, queive tr. pl., q., IIIvir cap., IIIvir a. d. a., tribunus[1] mil. l. IIII prim[*is aliqu*]*a e*arum siet fueritve, queive[2] in senatu siet fueritve, queive l. Rubr[*ia IIIvir col*(*oniae*) *ded*(*ucendae*) *creatus siet fueritve* . . (*102* || *33*) . . *queive ab urbe Roma plus n. n. pas-* 23. *suum*] aberit, queive trans mare erit; neive amplius de una familia unum, neive eum [*legat edatve quei pecuniae captae condemnatus est erit,* (*67*) *aut quod cum eo lege Calpu*]rnia aut lege Iunia sacramento actum siet, aut quod h. l. nomen [*delatum sie*]t. Quos is Cviros ex h. l. ediderit, de eis ita facito iouret · palam apud se coram a[*rvorsario nullum se edidise scientem d*(*olo*) *m*(*alo*), *quem ob earum causarum aliquam, quae s*(*upra*) *s*(*criptae*) *s*(*unt*) *inter Cviros* (*102* || *34*) *edere non liceat, queive se earum aliqua*] necesitu- 24. dine atingat, quae supra scripta sient. Is[3] unde petitum erit, quomi[*nus* . . (*66*) . . *Sei is quei petet, C*]viros ediderit iuraritque, tum eis pr(aetor) facito, utei is unde petetur die L[*X postquam*] eius nomen delatum erit, quos C is quei petet ex h. l. ediderit, de eis iudices qu[*os volet L legat* . . (*103* || *35*) . . *Quei ex h. l. nomen detolerit, sei is* 25. *quoius nom*]en ex h. l. delatum erit, L iudices ex h. l. non legerit edideritve seive [*ex CDLvireis, quei in eum annum ex h. l. lectei erunt,* (*66*) *quei se affinitate cognation*]e sodalitate atingat, queive in eodem conlegio siet, ex h. l. non e[*diderit, tum ei pe*]r eum pr(aetorem) advorsariumve mor*a* non er[*it quo*]minus legat edatve [*quos volet L de eis C, quos ex h. l. ediderit* . . (*104* || *38*) . . *dum* 26. *nei quem eorum, quem ex h. l. legere edereque non liceat, sciens d*(*olo*) *m*(*alo*) *ioudic*]em legat. Quei ita lectei erunt, eis in eam

---

1) 'tribuni' — 2) 'queive queive.' — 3) 'Q.'

rem ioudices sunto eorumque eiu[*s rei ex h. l. ioudicatio leitisque aestumatio esto.* ∾ . . *(66)* . .

Iudicum patronorumque nomina] utei scripta in taboleis habeantur. ∾ Pr(aetor), quei ex h. l. quaeret, fac[*ito eos Lviros, qu*]os is quei petet et unde petetur ex h. l. legerint ed[*iderin*]t, eosque pat[*ronos, quos is quei petet ex h. l. dederit* . .
27. *(106 ‖ 42)* . . *in taboleis pupliceis scriptos habeat. Ea nomina eiei q*]uei petiverit et unde petitum erit, quei eorum volet, ex taboleis popli[*ceis describendi is pr(aetor) potestatem facito* . . *(66)* . . ∾

Eisdem ioudices unius rei in perpetuom sient. ∾ Quei iudices e[*x h. l. lectei erunt,*] quam in rem eis iudices lectei
28. erunt, e[*ius rei ioudices in perpetuom sunto* . . *(135 ‖ 43)* . . *q*]uei pequniam ex [*h. l.*] capiet, eum ob eam rem, quod pequniam ex h. l. ceper[*it* . . *(66)* . . . *neive tribu mo*]veto, neive equom adimito, neive quid ei *ob* [1] eam rem fraudei esto. ∾

[*Nomina publice sc*]ripta sient. Pr(aetor) quei ex h. l. . .
29. *(136 ‖ 48)* . . ∾

[*De iudicio in eum, quei mortuos e*]rit aut in exilium abierit. Quoium nomen ex h. l. delatum eri[*t, sei is prius mortuos erit* . . *(66)* . . *aut in exili*]um abierit, quam ea res iudicata erit, pr(aetor), ad quem eius nomen de[*latum erit, eam*] rem ab eis item quaerito, [*quei ioudicium ex h(ace) l(ege) erunt, quasei*
30. *sei is viveret inve ceivitate esset* . . *(137 ‖ 51)* . . ∾

De inquisitione facienda. ∾ *Praetor postquam*] nomen ex h. l. ad se delatum erit, facito, utei ioudicium p[*erficiatur* . . *(66)* . . *eique, quei petet, diem dato, utei q*]uod recte factum esse volet, dum nei quid advorsus h. l. fiat, [*ad inquisitionem fac*]iundam;
31. neive post h. [*l. rogatam* . . *(138 ‖ 51)* . . *iubetoque*] conquaeri in terra Italia in oppedeis foreis conciliab[*oleis, ubei ioure deicundo praesse solent, (68) aut extra Italiam in oppedeis foreis con*]ciliaboleis, ubei ioure deicundo praesse solent. In quibus di[*ebus eum quei petet prae*]tor quei ex h. l. quaere[*t, conquaerere iouserit* . .
32. *(139 ‖ 51)* . . ∾

De testumonio deicendo. ∾ *Pr(aetor) postquam*] audierit, quod eius rei quaerundai censeant refere et c[*ausam probaverit, quibus is quei petet denuntiaverit, eos homines d(um) t(axat) IIL testumonium (68) deice*]re iubeto et quom ea res agetur quam in

1) 'eius'.

rem quisque testis er[*it, in eam rem facito eis*] omnes adsient testimo[*niumque deicant, dum nei quem testumonium deicere iubeat, quei . . (140 || 51) . . quoia in fide is unde petetur siet, maioresve* 33. *in maior*]um eius fide fuerint,[1] queive in fide eius siet maioresv[*e in maiorum fide fuerint* (65) *queive eius, quoius ex h. l. nomen delatum erit c*]ausam deicet dum taxat unum, queive eius parentisve eius [*leibertus leiberta*]ve siet. ∾

De inro[*ganda multa.* ∾ . . (144 || 51) . . ∾ 34.

De testibus tabulisque producendis. ∾ *Is quei petet, sei quos ad testumonium deicendum evocari*]t secumve duxerit dum taxat homines IIL earum re[*rum causa, de quibus id ioudicium fiet . . (61) . . e*]a, quai ita conquaesiverit et sei qua tabulas libros leiterasve pop[*licas preivatasve produ*]cere proferrequ[*e volet . . (146 || 51) . . quaer*]ive de ea re volet apud pr(aetorem), is praetor 35. ei moram ne fa[*cito, quominus testes producantur, tabulae proferantur, quove minus de ea re (66) quae*]rat. ∾

Praetor utei interroget. ∾ Pr(aetor) quei ex h. l. q[*uaeret . . (178 || 51) . .* ∾ 36.

Ioudices utei iourent. ∾ *Pr(aetor) quei ex h. l. quaeret, quei in ea*]m rem ioudices erunt, ante quam primum caussa d[*icetur . . (71) . . apud se iourent facit*]o. Iudices, quei in eam rem erunt, omnes pro rostreis in forum [*vorsus iouranto . . (178 || 51) . . fac-* 37. *turumque se, utei quod recte factum esse vo*]let, utei testium, quei (*in*) eam rem erunt, verba audiat, [*. . (74) . . neque facturum quo*] eam rem minus ioudicet, nisei seiquae causa erit, quae eiei [*ex h. l. quo eam rem minus ioudicet permittet . . (180 || 51) . . Quei ita* 38. *apud se iourarint eorum nomina is praetor facito in contione r*]ecitentur, proscripta propositaque palam apud for[*um habeto, . . (76) . . neque rem agito antequam omnes iourarint quei ex e*]is C ioudicis L lectei erunt. ∾

Ioudex nei quis disputet.[2] ∾ . . (*178 || 51*) . . ∾ 39.

[*De re proferenda.* ∾ *Sei . . causam sibi esse deicet, quominus ad id*] iudicium adesse possit, de ea re praetori, quei ex hac[*e l(ege) quaeret cognoscere . . (85) . . rem proferre liceto.* ∾

De nomine refere]ndo. ∾ Quam rem pr(aetor) ex h. l. egerit, sei eam rem proferet, quoi . . (*177 || 51*) . . *sei refer*]re 40. poterit facito quoius deicet nomen referre . . (*91*) .•. rit utei *is*

1) 'quaerat.' cf. *v. 10.* — 2) Cf. *Arist. pol. 2, 8: τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν, ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους.*

ad sese veniat aut adferatur coram eo, quei postulaver[*it* . .
41. (*176* || *51*) . . *vo*]let, quoius ex h. l. *n*ominis delatio erit, ei eius rei pe[*titio esto* . . (*102*) . . *de*]que ea re hace lege iudicium litis-
42. que aestumatio esto, quasei sei eius . . (*175* || *51*) . . [*Sei ioudex, q*]uei eam rem quaeret, ex h. l. causam non nover[*it* . . (*113*) . . *is praetor c*]oram [*iudici*]bus in contione pro rostris sententia
43. ita pronontiato: 'fec[*isse videri*' . . *173* || *51*) . . *Sei de ea re*] iudicium fieri oportebit, ter[*tio die facito iudicium fiat* . . (*112*) . . *Sei ioudex, quei eam r*]em quaeret, ex h. l. causam non noverit,
44. pr(aetor) quei ex h. l. q[*uaeret* . . (*170* || *51*) . . ∾

Ioudices utei iourent, in consilium antequam eant. ∾ *Pr*(*aetor*), *quei ex h. l. quaeret, ioudices quei ex h. l. in eam rem erunt, in consilium an*]te quam ibunt, facito iurent: 'sese [. . (*128*) . . *neque facturum q*]uo quis suae alterius sententiae certior siet,
45. quod p[*er* . . (*180* || *51*) . . aturum esse. ∾

Iudice[*s*] multam suprema(*m*) de*b*ea[*nt.* ∾ . . (*128*) . . *sei ioudex, quei eam rem qu*]aeret causam non noverit, quei eorum
46. ioudex [. .(*180* || *51*) . . *excu*]satione primo quoque die deferatur, isque quaestor [. . (*126*) . . ∾

Iudices in co]nsilium quomodo eant. ∾ Pr(aetor), quei
47. ex h. l. iu[*dicium exercebit* . . (*170* || *51*) . . *nondum pl*]ur[*imis lique*]re deixerit, praetor, [*quei*] ex h. l. quaeret, ita pronon[*tiato 'amplius'* . . (*120*) . . *Ubei duae partes iudicu*]m, quei quomque
48. aderunt, iudicare [*negaverint* . . (*170* || *52*) *quei negaverit iu*]dicare is HS m. ccIↄↄ, quotiens quomque amplius bis in uno iu[*dicio negaverit iudicare* . . (*119*) . .]m quam ob rem et quantum pe-
49. qu[*niae* . . (*170* || *45*) . . ∾

De] reis quomodo iudicetur. ∾ Ubi duae partes iudicum, quei ader[*unt, causam sibi liquere deixerint* . . (*111*) . . *pr*(*aetor*), *quei de ea re quaeret, utei eis iudice*]s, quei iudicare negarint, se-
50. movant[*ur, facito* . . (*170* || *42*) . .] rem agito. Tum praetor quom soveis viatoribus apparitoribusque nei de i[*udicio iudex discedat facito* . . (*108*) . . *sitellamque latam digitos n. n. altam digitos*] XX,
51. quo ioudices sorticolas conieciant [*apponi facito* (*170* || *37*) . . *quoius*]-que iudicis is praetor sorticolam unam buxeam longam digitos IIII, la[*tam digitos n. n. ab utraque parte ceratam* . . (*108*) . . *in qua sorticola ex altera parti litera A perscripta siet, ex alte*]ra parti C, in manu palam dato, a[*b eoque iudice alteram, utram is volet, induci*
52. *iubeto* . . (*170* || *32*) . . *Iudex sortem accipito alteram literam inducito,*

eram servato] eamque sortem ex hace lege apertam bracioque ɜrto littteram digiteis opertam pala[*m ad eam sitellam deferto* . . *6*) . . *sortem populo ostendito i*]temque in eos ceteros singilatim *dices versus ostendito, itaque eam sortem in eam sitellam coniecito* (*180* || *26*) . . ∾ 53.

Sententiae quomodo pronontientur. ∾ *Quei iudex prontiationis faci*]undai causa ad sitellam sorti veniet, is in eam ;ellam manum demitito, et eam devexam popul[*o ostendito* . .)) . . *i*]udicium [. . (*50*) . . *quamque in eum r*]eum sententiam [*ea rs hab*]uerit, is ei . . (*172* || *23*) . . [*palam pronontiato, ubei A littra scripta erit 'absolvo', ubei C littera scripta erit 'con*]demno' oei nihil scriptum erit, 'seine sufragio'. Ex qua sorti pronon-arit, eam sortem proxsumo iud[*ici* . . (*29*) . . *in man*]u[*m*] trans-ito. ∾ 54.

De n[*umerandis sententiis.* ∾ . . (*255* | *21*) . . ∾ 55.

De reo apsolvendo. ∾ *Sei eae sententiae ibei plurumae equove numero erunt 'absolvo', praetor, quei ex h. l. quaeret, prontiato: 'non fecisse videri'. De quo reo pr(aetor) ita pronontia-erit, quod postea non fecerit, qu*]od praevaricationis causa factum on erit, is ex hace lege eius rei apsolutus esto. ∾

De reo condemnan[*do.* ∾ *Sei eae sententia*]e ibei plurumae runt 'condemno', pr(aetor), qu[*ei ex h. l. quaeret, pronontiato; ecisse videri*' (*cf. v. 42*) . (*252* || *13*) . . ∾ 56.

[*De iudicio iterando.* ∾ *Quei ex h. l. condemnatus*] aut psolutus erit, quom eo *h*. l. nisei quod post ea fecerit, aut nisei uod praevaricationis caussa factum erit, au[*t nisei de litibus*] aestu-nandis, aut nisei de sanctioni hoiusce legis, actio nei es[*to* . . *250* || *11*) . . ∾ 57.

De praedibus dandis. ∾ *Iudex, quei eam rem quaesierit, arum rer*]um, quei ex h. l. condemnatus erit, q(uaestori) praedes acito det de consili maioris partis sententia, quanti eis censuer[*int; ei ita p*]raedes datei non erunt, bona eius facito puplice possi-leantur conq[*uaerantur veneant. Quanta pequnia ea bona venierint, antam pequniam ab emptore iudex, quei eam rem quaesierit, exigito* . (*248* || *9*) *quaestorique*] scriptum transdito; quaestor accipito 58. et in taboleis popliceis scriptum habeto. ∾

De leitibus aestumandeis. ∾ [*Quei ex*] hace lege condem-natus erit, ab eo quod quisque petet, quoius ex hace lege peti-*tio erit, praetor, quei eam rem quaesierit, per eos iudices, quei eam*

59. *rem ioudicaverint, leites aestumari iubeto . . (244 || 8) . . quod ante h. l. rogatam consilio probabitur captum coactum ab*]latum avorsum conciliatumve esse, eas res omnis simpli, ceteras res omnis, quod post hance legem rogatam co[*nsilio probabit*]ur captum coactum ablatum avorsum conciliatumve esse, dupli; idque ad qua[*estorem, quoi aerarium provincia obvenerit, quantum siet quoiusque nomine ea lis aestumata, facito deferatur.* ∾

Pequnia utei ex aerario solvatur. ∾ *Quei iudici, quei*
60. *eam rem quaesiverit, consilioque eius maiorei parti . . (242 || 8) . . satisfecerit, nomine su*]o parentisve suei, quoive ipse parensve suos heres siet, leitem aestumatam esse; queive eiei iudicei consilioque eius maiorei pa[*rti eorum sa*]tis fecerit, regis populeive ceivisve suei
61. nomine litem aestumatam esse sibei: q[*..iudex facito..(240 || 8).. tanta pequnia, quanta ex*] hace lege in aerario posita erit ob eam rem quod eo nomine lis aestumata erit, in triduo proxsumo, quo ita satis [*factum erit,*] ex hace lege solvatur; neive quis iudex neive quaestor facito sciens dolo m[*alo, quo minus ita satis fiat,*
62. *itaque solvatur . . (238 || 8) . .* ∾

De tributo faciundo. ∾ *Quanti iudex, quei eam rem quaesierit, leites aestumaverit, sei is iud*]ex ex hace lege pequniam omnem ad quaestorem redigere non potuerit, tum in diebus X proxsumeis, quibus [*quae potue*]rit redacta erit, iudex quei eam rem quaesierit, queive iudex hace lege fac[*tus erit, quae pequnia redigi potuerit, eam pequniam inter eos, quorum leites aestumatae erunt, pro por-*
63. *tione tributum iri praedeicito . . (236 || 8) . . tempus edito, quo is, quoius lites*] aestumatae erunt, quoiusve regis populeive nomine lis aestumata erit, legati adessint, dum nei longius C dies edat. [∾

De tempore stat]*uto* servando. ∾ Ubei ea dies venerit, quo die iusei erunt adesse, iudex, quei e[*am rem quaesierit, quanta pequnia de eius, quei ex h. l. condemnatus est, bonis redacta erit, tantam pequniam in eas lites, quae aestumatae erunt, pro portioni*
64. *tribuito . . (235 || 8) . . Queique ei iudici consilioque eius maiori parti eam litem aestumatam esse sibei satis*] fecerit, ei primo quoque die quaestorem solvere iubeto, quaestorque eam pequniam eis sed fraude sua solvito. ∾

Quei aberit eius portio] in aerario siet. ∾ Quod eorum nomine, quei non aderit, tributus factus [*erit, quaestor in aerario*
65. *servato . . (227 | 8) . .* ∾

De tributo proscribendo. ∾ *Quei*] praetor ex hace lege

ribuendei causa prodeixerit, is, utei quod recte factum esse volet acito, quomodo prode[*ixerit, ea omnia m*]aiore parte diei ad eam liem, donec solutum erit, apud forum palam, ubei de plano r[*ecte egi possitur, proscripta propositaque habeat . . praetor, quei eum ributum*] (200) || fecerit die[*s . . prox*]umos, ex ea die, qua tributus 66. factus erit, apud forum palam, ubei de plano recte legi possitur, proscri[*ptum habeto.* ~

Reliqua pequnia] post quinquenium populei fiet. ~ Quae pequnia ex hace lege in aerarium posita erit, quod in anneis qu[*inque proxumeis ex ea die, qua tributus factus erit, eius pequniae quaestor ex h. l. non solverit populei esto.* ~

De pequnia a praedibus exigenda. ~ *Quei ex h. l. praedes datei erunt, quaestor, quoi aerarium provincia obvenerit, queique deinceps*] (201) || eandem provin[*ci*]am habebit, eis faciunto, utei 67. quod recte factum esse volet, quod eius is reus non solverit, ab eis pr[*aedibus primo quo*]que die pequnia exigatur. ~

Pequnia in fiscis opsignetur. ~ Quae quomque pequnia ex hace lege ad q[*uaestorem redacta erit, is quaestor ea pequnia facito in fiscis siet, signoque puplico opsignetur, et in quoque fisco scriptum habeto*] (*201*) || quis praetor litis aestumaverit et unde ea 68. pequnia redacta siet quantumque in eo fisco siet. Quaestor, quei quom[*que erit, utei quod*] recte factum esse volet, facito in diebus V proxumeis, [quibus quomque eiei aerarium provincia obvenerit, [*fisci resignentur, et sei ea pequnia, quam in eo fisco esse inscriptum erit, ibei inventa erit, denuo opsignentur* . . ~

Quaestor utei solvat. ~ *Quoi*] (*201*) || pequniam ex hace 69. lege, quod sine malo pequlat*u* fiat, pr(aetor), quei ex hace lege quaeret, darei solvi iuserit, id quaestor [*quei aerarium pro*]vinciam optinebit, sed fraude sua extra ordinem dato solvitoque. ~

Quaestor moram nei facito. ~ Q[*uaestor* . . ~

Iudicium nei quis inpediat. ~ *Quod*] (*200*) || ex hace lege 70. iudicium fieri oportebit, quom ex hace lege fieri oportebit, nei quis magistratus prove magistratu prove [*quo inperio potestateve erit facito, quo*] minus setiusve fiat iudiceturve; neive quis eum, quei ex hace lege iudicium exercebit, neive eum, que[*i iudex ex h. l. erit, neive eum, quei ex h. l. petet neive eum unde petetur, ab eo iudicio avocato neive*] (*200*) || avocarier iubeto, 71. neive abducito, neive abducier iubeto, neive facito quo quis eorum minus ad id iudicium adesse poss[*it, quove quoi eorum minus in*

eo iudici]o verba audeire in consilium eire iudicare liceat; neive iudicium dimitere iubeto, nisei quom senatu[*s ioure vocabitur* . .
72. *aut nisei quom centuriae aut*] (*200*) ‖ tribus intro vocabuntur, extra quam sei quid in saturam feretur. ~ .

(*Iudex*[1] *deinceps*[2] *faciat principe defuncto.*[3]) ~ Sei is
(79) Iudex[1] deinceps[2] faciat pr[*incipe defuncto.*[3] ~ *Sei is*
praetor quei ex hace lege quaeret sei[*ve is quaestor quoi aerarium*
praetor quei ex hace lege quaeret seive is quaestor, quoi aerarium]
vel urbana provinc]ia obvenerit (*eo magistratu*)[4] iudiciove inperiove
vel urbana provincia obvenerit eo magistratu[4] iudiciove inperiove
abierit, abdicaverit, mortuosve erit ante quam ea omnia ioudica[*ta*
abierit, abdicaveritv[*e mortuosve erit ante quam ea omnia ioudicata*
soluta factave erunt, quae eum praetorem eumve quaestorem ex h. l.
soluta factave erunt, quae eum praetorem eumve quaestorem ex h. l.
iudicari iubere solvere facere oportet, queiquomque deinceps praetor
iudicari iubere solvere facere oportet, queiquomque deinceps praetor
ex h. l. quaeret, queive quaestor aerarium vel urbanam provinciam
(80) *ex h. l. quaeret queive quaestor aerarium vel urbanam*] (201) | provinciam
73. *habebit, is, utei quod recte factum*] (*200*) ‖ esse volet, facito, utei ea
habebit, is, utei qu[*od recte factum esse vo*]let, facito, utei ea
omnia, quod ex h. l. factum non erit, faciant, fiantque quae ex
omnia, [*quod ex h. l. factum non erit, faciant, fiantque quae ex*
hace lege fieri oporteret, sei [*apud eum ea res acta esset, deque*
hace lege fieri oporteret, (*92*) *sei*] apud eum ea res acta esset, deque
ea re eiei] praetori quaestorique omnium rerum, quod ex hace lege
ea re eiei praetor(*i*) quaestor(*ique*) omnium rerum, quod ex [*hace lege*
factum non erit, siremps lèx esto, qua[*sei sei apud eum ea res acta*
factum non erit, siremps lex esto, quasei sei apud eum ea res acta
esset . . ~
esset . . ~

De rebus ante iudicatis factisve. ~ *Quibus quom ioudi-*
(81) *De rebus ante iudicatis factisve.* ~ *Quibus quom*(*200*) *ioud*]i

---

1) Qui sequuntur versus 72—78 ad verbum redire videntur v. 79—85, unde *Mommsenus* acute coniecit, dittographiam a scalptore ad emendanda quaedam, quae admiserat, vitia hic esse factam, quocum consentit *Rudorffius* (*p. 419—20. 514—26*) dissentiente *Zumptio* (*p. 418 n. 98*). Ut similitudo fragmentorum commodius perspici examinarique possit, singulis versibus versus dittographos typis minoribus subieci. — 2) 'Deinceps, qui deinde coepit, ut princeps qui primum coepit.' *Fest.* — 3) i. e. si fungi desiit (*Ru. 513*). Haec rubrica v. 72 omissa est, licet ex spatio intermisso liqueat, novum hic incipere caput. Primum hoc vitium est, quod per dittographiam erat emendandum. — 4) Haec verba in aere omissa; vitium II.

cium] (*200* ‖ fuit fuerit ve ex lege. quam L. Calpurnius, L. f(ilius) 74.
cium *fuit* fueritve ex leg[*e quam L. Calpurnius, L. f.*]
tr(ibunus) pl(ebei) rogavit, exve lege, quam M. Iunius, D(ecimi)
tribunus plebei rogav[*it, exve lege, quam M. Iunius, D.*
f(ilius), tr. pl. rogavit, quei eorum eo [*ioudicio ex earum aliqua lege*
f., tr. pl. rogavit, quei eorum eo ioudicio ex earum aliqua lege
apsolutus vel condemnatus est eritve, quo] magis de ea re eius
(97) *apsolutus vel condem*]natus est eritve quo magis de ea re eius
nomen hace lege de*f*eratur[1] quove magis[1] de ea re quom [*eo h. l.*
nomen hace lege deferatur quove magis de e[*a re quom eo h. l.*
actio siet, eius h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur,
actio siet, eius h. l. nihilum rogato. Queique contra h. l. fecise dicentur,
nisei lex (*200*) *rogata erit ante quam ea res facta*] ‖ erit, quom eis 75.
nisei lex (*200*) ‖ *rogata eri*]t, ante quam ea res [*facta erit quom eis* (82
hace lege actio nei esto. ~
hace lege a]ctio nei [*esto.* ~

De praevaricatione. ~ Praetor, quei ex hace lege quaeret,
De praevaricatione. ~ *Praetor, quei ex hace lege quaeret,*
qua de re ei prae[*tori eisque iudicibus, quei ex h. l. ad eam rem*
qua quis de re ei praetori eisque iudicibus, quei ex h. l. ad (*102*) *ea*]m rem
(*50*) *io*]udicandam adfuerint, quei vivent, eorum maiorei parti[2] *s*atis
ioudicandam adfuerit, quei vivent, eorum maior*i* parti satis
factum erit, nomen, quod ex [*h. l. quis detolerit, praevaricationis*
fecerit e[*um quei ex h. l. nomen detolerit, praevaricationis*
causa eum detulisse . . (*201*) ~ | 76.
causa id detulisse . . (*200*) ~ | (83)

| De ceivitate danda. ~ Sei quis eor*u*m, quei ceivis Roma-
| *De ceivitate danda.*] ~ Sei q[*uis eorum, quei ceivis Roma-*
nus non erit, ex hace lege alterei nomen . . (78) . . [*ad praetor*]em,
nus non erit, ex hace lege alterei nomen . . (*136*) . . *ad praetorem,*
quoius ex hace lege quaestio erit, detolerit, et is eo[3] iudicio hace
quoius e]x hace lege quaestio erit, detuler[*it, et i*]s eo ioudicio hace
lege condemnatus erit, tu[*m eis quei eius nomen detolerit, quoius*
lege condemnatus erit, tum eis qu[*ei eius nomen detolerit, quoius*
eorum opera maxime eum condemnatum esse constiterit, sei volet
eorum opera maxime eum condemnatum esse constiterit . . (*202*‖*156*) . . *sei volet* (84)
ipse filieique, quei eiei gnatei erunt, quom] . . (*201*) ‖ ceivis Romanus 77.
ipse filieique, quei eiei gnatei erunt, quom . . . ceivis *Romanus*
ex hace lege fiet, nepotesque [*tu*]m eiei filio gnateis ceiveis Romanei
ex h. l. fiet, nepotesque t]um [*eiei filio gnateis ceiveis Romanei*

1) Tab.: 'deiuraturum quove magistratus'; vitium III. — 2) Tab. 'partis'; vitium IV. — 3) Tab. 'eo eo'; vitium V.

iustei sunto [*et in quam tribum, quoius is nomen ex h. l. detolerit,*
iustei sunto et in quam tribum, quoius is nomen ex h. l. detolerit,
sufragium tulerit, in eam tribum (*82*) *sufragiu*]m ferunto inque eam
sufragium tulerit, in eam tribum sufragium ferunto inque eam
tribum censento, militiaeque eis vocatio[1] esto, aera stipendiaque
tribum censento militiaeque (*140*) *ei*]s vocatio[1] esto aera stipendia[*que*
78. o[*mnia eis merita sunto. Nei qui magistratus prove magistratu* .. (*201*) ..
eis] omnia merita sunto. Nei qui magis[*tr*]atus pr[*ove magistratu* ..
eius h. l.] ‖ nihilum rogato. ~
eius h. l. nihilum rogato. ~

De provocation[*e immunitat*]eque danda. ~ Sei quis
De provocatione immunitateque danda. ~ *Sei quis*
eorum, quei [*nominis Latini sunt* .. (*83*) .. *quei eorum in sua quis-*
(85) *eorum, quei nominis Latini sunt* .. (*204* ‖ *156*) .. *quei eorum in sua quis-*
que civitate dicta]tor praetor aedilisve non fuerint, ad praetorem,
que civitate dictator praetor aedilisve non fuerint, ad praetorem,
quoius ex hace lege quaestio erit, [*ex h. l. alterei nomen detolerit, et is*
quoius ex h. l. quaestio erit, ex h. l. alterei nomen detolerit et is
eo iudicio h. l. condemnatus erit, tum quei eius nomen detolerit, quoius
eo iudicio h. l. condem]natus erit, tum quei eiu[*s nomen*] detolerit, quoius
79. *eorum opera maxime eum condemnatum esse constiterit*] .. (*201*) ‖ eius
eorum opera ma[*xime eum condemnatum esse constiterit* .. *eius*
militiae munerisque poplici in su[*a quoiusque ceiv*]itate[2] ~
militiae munerisque poplici in sua quoiusque ceivitate .. (*215*) |
86. | (*156*) .. *quo*]i petetur, de ea re eius [*optio est*]o, utrum velit vel
87. in sua ceivitat[*e* .. (*215* ‖ *156*) .. *ha*]bere liceto. ~
[*Sei quis cei*]vis Romanus ex hace lege alte[*rei nomen detolerit*] .. (*216*)|
88. | (*156*) .. ~ Quoi ex h[*ace lege provo*]catio erit esseve oportebit .. (*227*)|
89. | (*190*) .. . . [*praetor, quei inter pe*]regrinos ious [*deicet* . .. (*233*)|
90. | (*191*) . . . . *ceivit*]atei q . . . . (*235*)|

b. Lex agraria a. 643.[3]

1. .. (*92*) .. [*tr(ibunus) pl(ebei) plebem ioure rogavit plebesque ioure scivit,*

---

1) i. e. 'vacatio', ut in *l. Iul. mun. 93.* — 2) Hac voce scalptor medium sermonem hic abrupit, parvoque spatio relicto versuum dittographiam incepit, rubricam quam supra omiserat supplens. cf. *p. 62. n. 1.* — 3) *C. I. L. 1, 175. n. 200. Ri. tab. 26—28.* Ad subvertendas C. Gracchi leges agrarias post necem eius tres de agro publico latas esse leges *Appianus* (*bell. civ. 1, 27.*) tradit: prima (a. 633) possessoribus Gracchanis agros adsignatos vendere permissum esse; secunda, Sp. Thorii, (a. 635) privatorum possessiones esse confirmatas vectigali imposito; tertia (a. 643) vectigal abrogatum esse. Legis Thoriae

tribus . . princi]pium fuit; pro tribu Q. Fabius, Q(uinti) f(ilius) rimus scivit.[1]

Quei ager poplicus populi Romanei in terram Italiam P. [uucio L. Calpur[*nio cos.* (*a. 621*) *fuit, extra eum agrum, quei ager x lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius, Ti(berii) f(ilius), tr(ibunus) pl(ebei) rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . 50 82*) . . *quem quisque de eo agro loco ex lege plebeive sc(ito)* 2. *etus possesor sibei*] agrum locum sumpsit reliquitve, quod non iodus maior siet, quam quantum unum hominem ex lege pleeive sc(ito) sibei sumer[*e relinquereve licuit;* ~

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive c(ito), quod C. Sempronius, Ti. f., tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve st nei divideretur . . (150 ‖ 108) . . quem agrum locum] quoieique 3. le eo agro loco ex lege plebeive sc(ito) IIvir sortito ceivi Ronano dedit adsignavit, quod non in eo agro loco est, quod ultr[*a . (215 ‖ 102) . .* ~ 4.

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebeive sc(ito), quod C. Sempronius, Ti. f., tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur, de eo agro loco quei ager locus ei, quei agrum privatum in publicum commutavit, pro eo agro loco a IIviro datus commutatus re]dditus est; ~

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege [*plebeive sc(ito), quod C. Sempronius, Ti. f., tr. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur . . (214 ‖ 102) . . quod eius quisq*]ue 5.

---

fragmenta nostra esse iam Sigonius (1576) putabat, eodemque nomine etiam a *Rudorffio* a. 1839 (*ZGR. 10, 1*, quocum cf. *Hu., Krit. Jahrb. 10, 579*) edita sunt. Iam vero ad tertiam potius legem referenda esse *Mo.* probavit, quippe cum v. 19. 20 vectigal potius tolli quam imponi videatur. Nomen auctoris nec ab Appiano refertur, nec aliunde erui potest; a 643 latam esse e v. 95 *Rud.* probavit, qui et ipse tres legis partes, de Italia (1—44), Africa (45—95) et Corintho (96—105), internosci posse ostendit. Legis capita nec inscriptionibus nec notis designata sunt, sed parvis tantum spatiis intermissis distincta, unde cum numerus eorum certo constitui non possit, in hac ut in repetundarum lege numerorum notis addendis abstinendum putavi, tamen capita nostro more seunxi, ubi spatia intermissa aut conspici aut praesumi possunt.

1) De hac praescriptione *v. p. 51. n. 1.* Initium legis ipsius sine ullo spatio interiecto adiunctum est.

agri locei publicei in terra Italia, quod eius extra urbem Romam est, quod eius in urbe oppido vico est, quod eius IIIvir dedit ad-
6. signavit, quod . . (*211* || *102*) . . [*tum cum haec lex rogabitur habebit possidebitve*; ~

quei ager publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex] lege plebive scito, quod C. Sempronius, Ti. f., tr. pl., rog(avit), exceptum cavitumve est, nei divideretur, quod quoieique de eo agro loco agri
7. locei aedific[*iei* . . (*140*) . . *q*]uibu[*s* . . (*68* || *102*) *i*]n terra Italia IIIvir dedit adsignavit reliquit inve formas tabulasve retulit referive iusit: ~

ager locus aedificium omnis quei supra scriptu[*s est* . . (*134*) . . *extra eum agrum locum de quo supra except*]um cavitu[*mve est*, *pri-*
8. *vatus esto* .. (*66* || *102*) .. *eiusque locei agri aedificii emptio venditi*]o ita, utei ceterorum locorum agrorum aedificiorum privatorum est, esto; censor que quei quomque erit facito, utei is ager locus aedificium, quei e[*x hace lege privatus factus est*, *ita*, *utei ceteri agri loca aedificia privata in censum referatur* . . (*127*) . . *deque eo agro loco aed*]ificio eum, quoium [*is ager locus aedificium erit*] ..
9. (*65* || *102*) . . est; neive quis facito, quo, quoius eum agrum locum aedificium possesionem ex lege plebeive scit[*o ess*]e oportet oportebitve, eum agrum l[*ocum aedificium possesionem is minus utatur fruatur habeat possideatque* . . (*124*) . . *n*]eive quis de ea re ad
10. sen[*atum referto* . . (*63* || *102*) . . *neive pro magistratu inpe*]riove sententia(*m*) deicito neive ferto, quo quis eorum, quoium eum agrum locum aedificium posse[*sio*]nem ex lege plebeive scito esse oport[*et oportebitve* . . (*121*) . . *eum agrum locum aedificium possesionem minus oetatur fruatur habeat possid*]eatque quove possesio invito mor[*tuove eo heredibus eius inviteis auferatur.* ~

Quei ager publicus populi Romani in terram Italiam P. Muucio
11. *L. Calpurnio cos. fuit* . . (*60* || *102*) . . *quod eius IIIvirei a*(*gris*) *d*(*andis*) *a*(*dsignandis*) *viasiei*]s vicaneis, quei in terra Italia sunt dederunt adsignaverunt reliquerunt: neiquis facito quo minus ei oetantur fruantur habeant po[*ssideantque*, *quod eius possesor* . . (*120*) . . *agrum locum aedifici*]um non ab alienaverit, extra eum
12. a[*grum* . . (*58* || *102*) . . *extra*]que eum agrum, quem ex h. l. venire dari reddive oportebit. ~

Quei ager locus aedificium ei, quem in [*vi*]asieis vicanisve ex s(enatus) c(onsulto) esse oportet oportebitve, [*ita datus adsignatus*

relictusve est eritve . . (*118*) . . *quo magis is ag*]er locus aedificium privatus siet, quove mag[*is censor*, *queiquomque erit*, *eum agrum locum in censum referat* . . (*53* ‖ *102*) . . *quove magis de eo agro* 13. *loco aliter*, *atque u*]tei est, siet, ex h. l. n(ihilum) r(ogato). ~

Quei ager locus publicus populi Romanei in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, extra eum agrum, quei ager ex lege plebive [*scito*, *quod C. Sempronius Ti. f. trib. pl. rogavit, exceptum cavitumve est nei divideretur* . . (*110*) . . *e*]xtraque eum agrum, quem vetus possesor ex lege plebeive [*scito sibei sumpsit reliquitve*, *quod non modus maior siet*, *quam quantum unum hominem ex lege sibei sumere relinquereve licuit*, *sei quis* . . (*45* ‖ *102*) . . 14. *agri colendi cau*]sa in eum agrum agri iugra non amplius XXX possidebit habebit ve: *i*s ager privatus esto. ~

Quei in agrum compascuom pequdes maiores non plus X pascet, quae[*que ex eis minus annum gnatae erunt post ea quam gnatae erunt* . . (*106*) . . *queique ibei pequdes minores non plus n. n.*] pascet, quaeque ex eis minus annum gnatae erunt post ea qua[*m gnatae erunt: is pro iis pequdibus* . . (*44* ‖ *102*) . . *populo aut publicano* 15. *pequniam scripturam vectigalve dare nei debeto, neive de ea re sati*]s dato neive solvito. ~

Ager publicus populi Romanei, quei in Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, eius agri IIIvir a(gris) d(andis) a(dsignandis) ex lege plebeive scito sortito quoi ceivi Roma[*no agrum dedit adsignavit* . . (*104*) . . *quod eius agri neque is abalie*]navit ab alienaveritve, neque heres eius ab alienavit ab alienav[*eritve* . . (*41* ‖ *102*) . . *quei* 16. *eorum de ea re ante eidus Martias primas, in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito d*]ecernitoque, utei possesionem secund*um*[1] eum heredemve eius det, quoi sorti is ager datus adsignatusve fuerit, quod eius agri non ab alienatum erit ita utei s(upra) s(criptum) est. ~

. . (*100*) . . [*quod eius agri IIIvir a. d. a. veteri possesori prove ve*]tere possesionem dedit adsignavit reddidit, quodque eius agri III[*vir a. d. a. in urbe oppido vico dedit adsignavit reddidit* . . (*39* | *102*) . . . *quod eius agri neque is abalienavit abalienaveritve, neque* 17. *heres eius*, *quoive ab eo hereditate testamento deditioneve obveni*]t, queive ab eorum qu*o*[2] emit: quei eorum de ea re ante eidus Martias primas in ious adierit ad eum, quem ex h. l. de eo agro ius deicere oportebit, is de ea re ita ius deicito, d[*ecernitoque, utei possesionem*

1) 'secundo.' — 2) 'quei.'

secundum eum heredemve eius det] . . (*100*) . . quoi is ager vetere prove vetere possesore datus adsignatusve (*redditusve fuerit*),[1]
18. queive a. . (*36* || *102*) . .[~

Sei quis eorum, quorum age]r s(upra) s(criptus) est, ex possesione vi eiectus est, quod eius is quei eiectus est possederit, quod neque vi neque clam neque precario possederit ab eo, quei eum ea possesione vi eiec[*erit; quem ex h. l. de ea re ious deicere oportebit, sei is quei ita eiectus est, ad eum de ea re in ious adierit ante eidus* (*100*) *Mar*]tias, quae post h. l. rog. primae erunt, facito, utei is, quei ita vi eiectus e[*rit, in eam possesionem unde vi eiectus*
19. *fuerit, restituatur.* ~ . . (*34* || *102*) . .

Quei ager locus aedificium publicus populi Romani in terra Italia P. Muucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius ex lege plebeive sci]to exve h. l. privatum factum est erit ve, pro eo agro loco aedificio proque scriptura pecoris, quod in eo agro pascitur, post quam vectigalia constiterint, quae post h. l. [*rogatam primum constiterint: nei quis mag*(*istratus*) *prove mag*(*istratu*) *facito,* (*99*) *quo quis populo aut p*]ublicano pequniam scripturam vectigalve
20. det dareve debeat, neive quis . . (*33* || *102*) . . quove quid ob eam rem populo aut publicano detur exsigaturve, neive quis quid, postea quam [*vec*]tigalia consistent, quae post h. l. rog. primum constiterint, ob eos ag[*ros locos aedificia populo aut publicano dare debeat,* (*85*) *neive scripturam pecoris, quod in eis ag*]reis pascetur, populo aut publicano dare debeat. ~

Ager locus publicus popul[*i Romani, quei in terra Italia P.*
21. *Muucio L. Calpurnio cos. fuit,* . . (*32* || *102*) . . *extra eum agrum, quem agrum L. Caecilius Cn. Domitius cens*(*ores*)] a(nte) d(iem) XI. k(alendas) Octobris oina quom[2] agro, quei trans Curione est, locaverunt, quei in eo agro loc[*o civis*] Romanus sociumve nominisve Latini, quibus ex formula togatorum [*milites in terra Italia inperare solent,* . . (*82*) . . *agrum lo*]cum publicum populi Romanei de sua possesione vetus possesor prove vetere possesor[*e dedit, quo in agro loco oppidum coloniave ex lege plebeive scito constitueretur deduceretur*
22. *conlocaretur,* . . (*33* || *102*) . . *quo in agro loco IIIvir i*]d oppidum coloniamve ex lege plebeive sc(ito) constituit deduxitve conlocavitve: quem agrum [*locum*]ve pro eo agro locove de eo agro loco, quei publicus populi Roman[*ei in terram Italiam P. Mucio*

1) Haec verba, licet tabulae lacuna hic non adsit, inserenda recte putat Mommsenus. — 2) i. e. una cum.

L. Calpurnio cos. fuit . . (*82*) . . *extra eum a*]grum locum, quei ager locus ex lege plebeive sc(ito), quod C. Semproni(us), Ti. f., tr. pl. rog(avit) exscep[*tum cavitumve est nei divideretur*, . . (*34* ‖ *102*) 23. . . *IIIvir dedit reddidit adsignavit, eius quoi is ager datus redditus adsignatus erit*,] quoive ab eo heredive eius is ager locus testamento hereditati deditionive obvenit obvenerityv[*e, queive ab eo emit e*]meritve, queive ab emptore eius emit emeritve, is ager privatus esto. ~

Que[*i ager publicus populi Romani fuit, quem IIIvir de eo agro loco pro eo agro loco*, (*76*) *qu*]o coloniam deduxsit ita utei s(upra) s(criptum) est, agrum locum aedificium dedit reddidit adsignavit, quei [*pr(aetor) consolve de eo agro loco aedificio* (*33* ‖ *102*) 24. *ex h. l. ious deicet, quo de ea re ante eidus Martias primas in ious aditum erit, is de ea re ita ious deicito decernitoque, utei possesionem secundum eum h*]eredemve eius det, quoi IIIvir eum agrum locum pro eo agro loco, quo coloniam deduxit, dedit [*reddidi*]t adsignavitve; facitoque is pr(aetor) consolve, quo de ea re in ious aditum erit, [*utei* . . (*73*) . . ~

Ager locus quei sup]ra scriptus est, quod eius agrei locei post *h.* l. rog. publicum populei Romanei erit, extra eum ag[*rum locum, quei publico usui destinatus est vel publice locatus est, in eo agro quei volet pascito* . . (*34* ‖ *102*) . .] neive is ager compascuos esto, 25. neive quis in eo agro agrum oqupatum habeto neive defendito, quo mi[*nus quei v*]elit compascere liceat. Sei quis faxsit, quotiens faxit, in agri iugra singula L[*HS n(ummos)* . . (*67*) . . *dar*]e debeto ei, queiquomque id publicum fruendum redemptum comductum habebit. ~

Boves, equ[*os, mulos, asinos* . . (*36* ‖ *102*) . . *in eo agro loco, quei* 26. *post h. l. rog. publicus populei Romanei erit, pascere ad eum numerum pecudum, que*]i numerus pecudum in h. l. scriptus est, liceto, neive quid quoi ob eam rem vectigal neive sc[*ripturam dare de*]*beto*. ~

Quod quisque pecudes in calleis viasve publicas itineris causa indu[*xerit* . . (*66*) . . *pro eo pecore, quod eius in calli*]bus vieisve publiceis pastum inpulsum itineris causa erit, neiquid populo neive publicano d[*are debeto*. ~ . . (*38* ‖ *103*) . . 27.

Quei ager publicus populi Rom. in terra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, de eo agro loco quem agrum locum populus ex publico in privatum c]ommutavit, quo pro agro loco ex privato in publicum tantum modum agri locei commutav[*it: is ager locus do*]mneis privatus ita, utei quoi optuma lege privatus est, esto. ~

Quei ager ex priva[*to in publicum commutatus est,* (*66*) *quo pro agro tantus modus agri publici ex p*]ublico imprivatum commutatus est: de eo agro siremps lex esto, quansei is ager P. Mucio L. C[*alpurnio cos. publicus fuisset. Quei ager pro agro patrito ex publico in*
28. *privatum commutatus est,* . . (*39* || *104*) . . *pr*(*aetor*) *consolve quanti agri patriti publicani publicum L. Caecilio Cn. Dom*]itio cens(oribus) redemptum habe[*n*]t, censoribus, queiquomque post hac facteis erunt, ei faciu[*nto id publicum,* (*14*) *sei*] volent, tantidem pro patrito redemptum habeant p(ro) p(atrito)[1] supsignent. ~

IIvirum, qu[*ei* . . (*66*) . . *quae viae publicae p*]er terram Italiam P. Mucio L. Calpurnio cos. *f*uerint, eas *f*aciunto pateant vacuaeque
29. sien[*t,* . . (*40* || *106*) . .

Quod quoieique ex h. l. ita] utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, qu[*ei in Ita*]lia sunt, quei P. Mucio L. Calpurnio cos. publiceis populi R[*omanei fuerunt, ceivi*] Romano facere licebit, item Latino peregrinoque, quibus M. Livio L. Calpurnio [*cos. in eis agreis id facere* . . (*66*) . . *ex lege pleb*]eive sc(ito) exve *f*oedere licuit, sed *f*raude sua *f*acere liceto. ~

Quod ex h. l. ita utei s(upra) s(criptum) est, in agreis, que[*i s*(*upra*) *s*(*cripti*) *sunt, Latinum peregrinumve facere vel non facere*
30. *oportebit* . . (*41* || *106*) . . *sei eorum*] quis, quo[*d eum ex h. l. f*]acere oportuerit, non fecerit, quodve quis eorum [*h. l. prohibitus erit, fecerit mag*(*istratus*)] prove mag(istratu), quo de ea re in ious aditum erit, quod ex h. l. petetur, item iudicium iudi[*cem recuperatoresve facito ei, quei ex h. l. petet, et in eum ita det, utei ei* (*66*)] et in eum iudicium iudicem recuperatoresve ex h. l. dare oporteret, sei quis de ea re iudiciu[*m petisset, quod civem Romanum*
31. *contra h. l. fecisse diceret.* ~ . . (*42* || *130*) . .

Sei quei ager colonieis seive moi]nicipieis seive quae pro moinicipieis colo[*nieisve sunt, civium Rom*(*anorum*)] nominisve Latini poplice deve senati sententia ager fruendus datus [*est, seive quei in trientabuleis est, quei* . . (*66*) . . *queiv*]e pro colonia moinicipiove prove moinicipieis fruentur quei(*ve*) in trientabule[*is*[2] *fruentur* . . (*44*
32. | *135*) . . *quod eius agri eis testamento hereditate deditione ob*]venit obveneritve, quibus ante h. [*l. rog. eum agrum locum con*]ductum habere frui possidere defendere licuit, extra eum agrum locu[*m, quem ex h. l.* . . (*66*) . . *venire dari reddi*]ve oportebit, id, utei

---

1) *Hu.:* p(ro) p(raede), cf. *Mo.* ad h. l. — 2) De his v. *Liv. 31, 13.*

quicquid quoieique ante h. l. r. licuit, ita ei habere o[*eti frui possidere defendere post h. l. rog. liceto* . . (*46* ‖ *136*). 33.

Quei ager locus publicus p[*opulei Romanei in te*]rra Italia P. Mucio L. Calpurnio cos. fuit, quod eius agri loci ex lege [*plebeive scito exve h. l. privatum factum est* . . (*66*) . . *sei qu*]id de eo agro loco ambigetur: co(n)s(ulis) pr(aetoris), quei quomque erit, de ea re iuris[*dictio iudici iudicis recuperatorumve datio esto* . . (*48* ‖ *137*) 34. . . *neive mag*(*istratus*) *prove mag*(*istratu*) *de eo agro loco ious deicito neive dec*]ernito neive iudicium n[*eive iudicem neive r*]ecuperatores dato, nisei co(n)s(ul) pr(aetor)ve. Quod vadimonium eius rei c[*ausa co*(*n*)*s*(*ul*) *pr*(*aetor*)*ve promitti iusserit, quei ab eo de ea re mag*(*istratus*) *adpellati erunt, quominus eius r*]ei causa decernant, eius h. l. n(ihilum) r(ogato). Quod iudicium iudex recuperator[*esve eius rei causa dati erunt* . . (*49* ‖ *138*) . . 35.

Quei ager locus post h. l. rog. publicus pop. Rom. in terra Italia erit, sei quid de eo agro loco ambigetur,] cos. pr(aetoris) cens(oris) quei quom[*que tum erit, de ea re iu*]ris dictio, iudici iudicis recuperatorum datio esto i(ta), u(tei) e(is) e r(e) p(ublica) f(ideve) s(ua) [*v*(*idebitur*) *e*(*sse*) . . (*68*) . . *neive mag*(*istratus*) *prove mag*(*istratu*) *de e*]o agro loco ious deicito neive de [*eo agro de*]cernito neive iudicium [*neive iudicem neive recuperatores dato, nisei co*(*n*)*s*(*ul*) *pr*(*aetor*) *cens*(*or*) . . (*54* ‖ *139*). *Quod iudicium iudex recuperatoresve* 36. *eius rei causa a consule praetore censoreve dati erunt, sei quis ab eo de ea re mag*(*istratus*) *appellaverit quoi eorum id iudicium e re publica*] non esse videbitur: quo [*minus id impediat ve*]l intercedat, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihilum) r(ogato).

Quoi publicano e(x) h. l. pequnia debebitu[*r, nei quis mag*(*istratus*) . . (*68*) . . *ob eam r*]em facito, quo quis pro agro minus aliterve scripturam v[*ectigalve det, atque utei ex h. l. dare debet* . . (*57* ‖ *140*) 37. . . *Sei quid publicanus eius rei causa sibi deberi*] darive oportere de[*icat, de ea re co*(*n*)*s*(*u*)*l prove co*(*n*)]s(ule) pr(aetor) prove pr(aetore), quo in ious adierint, in diebus X proxsumeis qu[*ibus de ea re in ious aditum erit*, . . (*65*) . . *recuperatores ex ci*]vibus L, quei classis primae sient, XI dato; inde alternos du[*m taxat quaternos is quei petet et is unde petetur, quos volent, reiciant facito* . . (*57* ‖ *144*) . . *quei supererunt, eos de ea re iudicare iubeto*,] quae 38. res soluta n[*on siet inve iudici*]o non siet iudicatave non siet, quod eius praevaricationus [*causa*] . . (*63*) . . mve factum non siet. Sei maior pars eorum recuperatoru[*m*] . . (*57* ‖ *146*) . . id sententia [*pro*- 39.

nontiato, quod eius] rei ioudicandae maxsume verum esse comperrit, facitoqu[*e* . . (*61*) . . *quod ita ioudicatum e*]rit, se dulo *malo*[1]
40. utei is, quei iudicatus erit dare oport[*ere, solvat* . . (*57* || *155*) . .
Quas in leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea re, quod, quei agrum publicum p(op.) R(om.) ita habebit posssidebit fruetur, utei ex h. l. licebit, eum earum q]uae ag[*rum, quem ita habebit, ha*]bere possidere fruive vetet; quasve in leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea r[*e, quod earum quae ei, quei agrum* . . (*61*) . . *aliter habebit*] possidebit fruetur, quam ex h. l. licebit, eum agrum, quem [*ita habebit, habere possidere frui permittat, is, quei earum legum pl(ebei)ve sc(itorum) quo*
41. *iurare iubetur iubebitur, non iuraverit:* . . (*57* || *178*) . . *ne ob eam rem mag(istratum) q*]uem minus petere capere gerere habereque liceto, neive q[*uid ei ea res fraudi esto.* (*61*)] ~

Si quae lex plebeve sc(itum) est, quae ma*g*(istratum), quem
42. ex h. l. . . (*57* || *180*) . . [*ea omnia sed f*]raude sua facere liceto, inque eas leges pl(ebei)ve sc(ita) de ea re, quod ex [*h. l. non decernere* . . (*71*) . . *aliterve*] decernere oportebit, sed fraude sua nei
43. iurato, neive . . (*57* || *180*) . . ~

. . tus est, dedit adsignavitve, quemve agrum locum de eo agro lo[*co* . . (*74*) . . *ex*] pl(ebeive) sc(ito), quod M. Baebius tr(ib.)
44. pl(eb.) IIIvir coloniae deducend[*ae rogavit* . . (*57* || *178*) . . *datu*]m adsignatum esse fuiseve ioudicaverit, utei in h. l. sc(riptum) est, quei l[*ocus* . . (*76*) . .] extra eum agrum locum, quei ager locus
45. in ea cen[*turia supsicivove est* . . (*57* || *177*) . . *extraque*] eum agrum locum, quem ex h. l. colonei eive quei in colonei numero [*scriptei sunt* . . (*80*) . . *oportet*] oportebitve, quod eius agri locei quoiei-
46. que emptum est, [. . (*57* || *176*) . . *m*]anceps praevides praediaque soluti sunto; eaque nomina mancup[*um* . . (*85*) . . *quaestor,*] quei aerarium provinciam optinebit, in tableis [*publiceis scripta habeto*
47. . . (*57* || *175*) . . *d*]e mag(istratu) Romano emit, is pro eo agro loco pequniam neive praevides nei[*ve praedia populo dare debeto* . . (*91*) . . *neive de ea re quis ob eam*] rem, quod praes factus est, populo
48. obligatus est[*o* . . (*57* || *174*) . . *quei ob eu*]m agrum locum manceps praesve factus est, quodque [*pr*]aedium ob [*eam rem populo obligatum est* . . (*102*) . . *q*]uei ager locus in Africa est, quei Romae
49. publice . . (*57* || *173*) . . eius esto, isque ager locus privatus vectigalisque u. . . (*113*) . . tus erit; quod eius agri locei extra terra

1) 'sedulo. mn.' *Huschke:* sedulo m(ora) n(ulla).

Italia est . . (*57* ‖ *170*) . . [*socium nominisve Latini, quibus ex for-* 50. *mula t*]ogatorum milites in terra Italia inperare solent, eis po[*puleis*] . . (*112*) . . ve agrum locum queiquomque habebit possidebit [*fruetur*, . . (*57* ‖ *170*) . . *eiusv*]e rei procurandae causa erit, in eum agrum 51. locum, in . . (*125*) . . [*se dolo m*]alo. ~

Quei ager locus in Africa est, quod eius agri . . (*57* ‖ *170*) . . 52. [*habeat pos*]sideat fruaturque item, utei sei is ager locus publi[*ce* . . (*128*) . .

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit,] in biduo proxsumo, quo factus creatusve erit, edici[*to* . . (*57* ‖ *170*) . . *in diebus*] XXV 53. proxsumeis, quibus id edictum erit . . (*128*) . . [*datu*]m adsignatum siet, idque quom profitebitur cognito[*res*] . . (*57* ‖ *170*) . . mum emptor 54 siet ab eo quoius homin[*is privatei eius agri venditio fuerit* . . (*126*) . . *P Mucio L.*] Calpurnio cos. facta siet, quod eius postea [*ne*]-que ipse n[*eque*] . . (*57* ‖ *170*) . . praefectus milesve in provinciam 55. er[*it* . . (*120*) . . *colono eive, quei in colonei nu*]mero sciptus est, datus adsignatus est, quodve eiu[*s*] . . (*9*) . . ag . . (*57* ‖ *170*) . . [*u*]tei 56. curator eius profiteatur, item ute[*i* . . (*119*) . . *ex e*]o edicito, utei is, quei ab bonorum emptore magistro curato[*reve emerit*, . . (*58* ‖ *170*) . . 57. *Sei quem quid edicto IIvirei ex h. l. profiteri oportuer*]it, quod edicto IIvir(ei) profesus ex h. l. n[*on erit*, . . (*117*) . . *ei eum agrum lo*]cum neive emptum neive adsignatum esse neive fuise iudicato. Q . . (*56* ‖ *170*) . . do ei ceivi Romano tantundem modu[*m agri*] . . (*111*) 58. . . quei ager publice non venieit, dare reddere commutareve liceto

IIvir, q[*uei ex h. l. factus creatusve erit* . . (*51* ‖ *170*) . . *de*] eis 59. agreis ita rationem inito, itaque h. . . (*108*) . . et neive unius hominis nomine, quoi ex lege Rubria, quae fuit, colono eive, quei [*in colonei numero scriptus est, agrum, quei in Africa est, dare oportuit licuitve* . . (*48* ‖ *170*) . . *data adsign*]ata fuise iudicato; neive unius hominus 60. [*nomine, quoi* . . (*107*) . . *colono, eive, quei in colonei nu*]mero scriptus est, agrum quei in Africa est, dare oportuit licuitve, amplius iug-(era) CC in [*singulos homines data adsignata esse fuiseve iudicato* . . (*43* ‖ *170*) *neive maiorem numerum in Africa hominum in colo-* 61. *niam coloniasve deductum esse fu*]iseve iudicato, quam quantum numer[*um ex lege Rubria, quae fuit* . . (*106*) . . *a IIIviris coloniae dedu*]cendae in Africa hominum in coloniam coloniasve deduci oportuit licuitve. ~

IIvir, quei [*ex h. l. factus creatusve erit*] . . (*38* ‖ *172*) . . re 62. Rom . . (*10*) . . agri . . (*40*) . . [*d*]atus ad[*signatus* . . (*50*) . . *quod eiu*]s

agri ex h. l. adioudicari licebit, quod ita comperietur, id ei here-
63. deive eius adsignat*um* esse iudicato [. . (*33* ‖ *255*) . . *quod quand*]-
oque eius agri locei ante kal. I . . (*29*) . . [*quoiei emptum*] est ab
eo, quoius eius agri locei hominus privati venditio fuit tum, quom
64. is eum agrum locum emit, quei . . (*29* ‖ *252*) . . *et eum agrum locum,
quem ita emit emer*]it, planum faciet feceritve emptum esse, q[*uem
agrum locum neque ipse*] neque heres eius, neque quoi is heres erit
abalienaverit, quod eius agri locei ita planum factum erit, IIvir
65. ita [*esse iudicato* . . (*27* ‖ *250*) . . *dato re*]ddito, quod is emptum
habuerit quod eius publice non veniei[*t. Item IIvir, sei is*] ager
locus, quei ei emptus fuerit, publice venieit, tantundem modum
agri locei de eo agro loco, quei ager lo[*cus in Africa est, quei*
66. *publice non venieit, ei quei ita emptum habuerit, reddito* . . (*24* ‖ *248*)
. . *Queique ager locus ita ex h. l. redditus erit, ei quoius ex h. l.
f*]actus erit HS n(ummo) I emptus esto, isque ager locus privatus
vectigalisque ita, [*utei in h. l. supra*] scriptum est, esto. ~

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est, ager
locus in ea centuria supsicivov[*e datus adsignatus est, quae cen-
turia quodve supsicivom in eo agro est, quei ager Romae publice*
67. *venieit venieritve* . . (*19* ‖ *246*) . . *si quid eius agri IIvir, quei ex h. l.
factus creatusve erit, ei colono minus adiudicaverit, tum pro ea
centuria supsicivove tantundem modum agri locei de eo a*]gro loco,
quei ager locus in Africa est, quod eius publice non venieit, ei he-
]*redive ei*]us IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, reddito. ~

Quoi colono eive, quei in colonei numero scriptus est fuitve,
68. [*ager locus* . . (*17* ‖ *244*) . . *tantundem modum agri loci ei, quem ita
emise habui*]seve comperietur, heredeive eius de agro, quei ager
in Africa est, pro eo agro [*IIvir reddi*]to quoieique ita reddiderit,
ei adsignatum fuisse iudicato. ~

Quoi agrum de eo agro, quei ager in Africa est, quei colono, e-
[*ive, quei in colonei numero scriptus est fuitve, datus adsignatusve*
69. *est, magistratus Romae publice vendiderit* . . (*15* ‖ *242*) . . *seiquid eius
agri IIvir ei, quoi emptum esse comperietur, emptorive eius minu*]s
adiudicaverit: tum tantundem modum agri ei, quoi ita emptum
esse comperiet[*ur, emptorive ei*]us pro curatoreve eius heredive
quoius eorum de eo agro, quei ager in Africa est, pro eo agro
IIvir reddito; quoi ita reddiderit, [*ei adsignatum fuisse iudicato.* ~
70. . . (*13* ‖ *240*) . . *p*]equniae adsignatum discriptum adsignatumve
in tabuleis publiceis est eritv[*e: tantam pequ*]niam populo ex eid-

ibus) Mart(is), quae post ea quam vectigalia consistent, quae ost h. l. r(og.) primum consistent, primae erunt, in[*ferto* .. (*13* ‖ *238*) .. 71. *eive quis eam pequniam propiore die exsigito, atque*] uteique in h. l. (criptum) est; neive quod pequniae ob eam rem propiore die ex ctum er[*it, atque uteiqu*]e in h. l. s(criptum) e(st), is quei pe- uniam populo dare debebit ei, quei eo nomine ab populo mer- assitur, ob eam rem pequniam ei nei . . (*14* ‖ *236*) . . [*pla*]num 72. iat; neive quis mag(istratus) neive pro mag(istratu) facito neive uis senator decernito, q[*uo ea pequnia*,] quae pro agreis loceis edificieis, quei s(upra) s(cripti) sunt, populo debetur debebiturve, liter exsigatur atque uteique in h. l. s(criptum) est.

. . (*14* ‖ *235*) . . [*sei ea pequnia in diebus n. n. proxsumeis, qui-* 73. *us is ager locus Romae publice venieit*] venierit, populo soluta non erit: is pro eo agro loco in diebus CXX proxsumeis ea [*prae- dia* . . (*21*) . .] quae s(upra) s(cripta) s(unt), arb(itratu) pr(aetoris), quei inter ceives tum Romae ious deicet, satis supsignato. ∾

Pr(aetor), quei inter ceives Romae ious dei[*cet* . . (*14* ‖ *235*) . . 74. *nisei*] praedium ante ea ob eum agrum locum in publico obligatum erit in publicu[*mve praes datus eri*]t, agrum locum, quo pro agro loco satis ex h. l. arb(itratu) pr(aetoris) supsignatum non erit, pequnia praesenti vendito. Que[*i* . . (*14* ‖ *227*) . . 75.

Que]i ager locus in Africa est, quei Romae publice venieit venieritve, quod eius agri [*locei, quei popul*]eis libereis in Africa sunt, quei eorum (*in*) ameicitiam populi Romanei bello Poenicio proxsumo manserunt, queive a[*d imperatorem populi Romani bello Poenicio proxsumo perfugerunt, quibus propterea ager datus adsig- natus est d*(*e*) *s*(*enatus*) *s*(*ententia*), . . (*14* ‖ *200*) . . *pro eo agro loco* 76. *IIvir in diebus n. n. proxsumeis, qu*]ibus IIvir ex h. [*l. fact*]us creatusve erit, facito, quantum agri loci quoiusque in populi lei- berei inve eo agr[*o loco, quei ager l*]ocus perfugis datus adsigna- tusve est, ceivis Romanei ex h. l. factum erit, quo pro agro loco ager loc[*us ceivi Ro*]mano ex h. l. ‖ [*datus redditus commutatusve* 77. *non erit, tantundem modum agri loci quoieique populo leibero per- fugeisve det assignetve* . . (*201*) . . ∾

II]vir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is in diebus CL proxsumeis, quibus factus creatusve erit, facito, quan[*do Xvirei, quei ex*] lege Livia factei createive sunt fueruntve, eis hominibus agrum in Africa dederunt adsignaveru[*ntv*]e, quos stipendium ‖ [*populo Romano pendere oportet, sei quid eius agri ex h. l. ceivis* 78.

Romani esse oportet oportebitve, . . (201) . . de agro, quei publicus populi Romani in Africa est, tantundem quantum de agro stipendiario ex h. l. ceivis] Romanei esse oportet oportebitve, is stipendiarieis det adsignetve id que in formas publicas facito ute[*i referatur i(ta) u(tei) e r(e) p(ublica) f(ide)*]q(ue) e(i) (esse) v(idebitur). ~

IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, is facito in diebus 79. CCL proxsumeis, quibus h. [*l.*] populus plebesve iuserit, ‖ [*utei extra eum agrum locum, quei ex lege Rubria, quae fuit, colono eive, quei in colonei numero scriptus est, datus adsignatus est . . (201) . . quo pro agro ager locus com*]mutatus redditusve non erit; extraque eum agrum, quei ager intra finis populorum leiber*o*rum Uticensium, H[*adrumetinorum, T*]ampsitanorum, Leptitanorum, Aquillitanorum, Usalitanorum, Teudalensium, quom in ameicitiam populei Romani 80. proxumum ‖ [*venerunt, fuit; extraque eum agrum, quei ager locus eis hominibus, quei ad imperatorem populi Romani bello Poenicio proxsumo perfugerunt, . . (201) . . publice datus adsignatusve est de senati*] s(ententia); ex*t*ra(*que*) eum agrum, quei ager ex h. l. privatus factus erit, quo pro agro loco ager locus redditus commutatusve [*non erit; extra*]que eum agrum locum, quem IIvir ex h. l. stipendiarieis dederit adsignaverit, quod eius ex h. l. in 81. [*f*]ormam publicam rellatum ‖ [*erit; extraque eum agrum, quem agrum . . (200) . . P. Cornelius leib*]ereis regis Massinissae dedit, habereve fruive iusi*t*; extraque eum agrum locum, quem Xvirei, quei ex [*lege*] Livia factei createive fuerunt, Uticensibus reliquerunt 82. adsignaverunt: ceterum ‖ [*agrum omnem, quei in Africa est, iei habeant possideant fruanturve, quei . . (200) . .* ~

Queiquomque de eo agro vectigal decumas scripturamve pr]o pecore ex lege Sempronia dare non solitei sunt, quei ager eis ex h. l. datus redditus commutatus eri[*t, quei eor*]u[*m eum agrum*] possidebit frueturve: pro eo agro loco ne*i* vectigal neive decumas nei[*ve*] scripturam, quod post h. l. r(og.) fruetur, dare debeto. ~ ‖

83. . . (200) . . *vectigal decumas*] scripturam populo aut publicano item dare debeto, utei pro eo agro loco, quem agrum locum populu[*s Romanus ex h. l. locabit, que*]m agrum locum ceivis Romanus ex h. l. possidebit, dare oportebit.

Pr(aetor), quoius arb(itratu) pro agro loco, quei Romae pub-84. lice venierit, ex h. l. ‖ .. (*200*) . .[*praedia empto*]ris ter tanti i*n*vito eo quei dabit accipito, facitoque quei ex h. l. praedia dederit, utei ei satis supsig[*netur neive quis quid fax*]sit, quo minus ex

. l. praedium queiquomque velit supsignet pequniamve solvat raesque quei quomque ex h. l. fieri volet, fiat. ~ ||

[*Quantum vectigal decumas scripturamve pecoris eum, quei* 85. *grum locum aedificium in Africa possidebit, . . (200) . . quei ager*] ocus populorum leiberorum perfugarum non fuerit, pro eo agro edificio locoque ex l(ege) dicta, q[*uam L Caecilius Cn. Domitius en*]s(ores) agri aedifici loci vectigalibusve publiceis fruendeis lo-andeis vendundeis legem deixerunt, publicano dare oportuit: || [*tan-* 86. *undem post h. l. rog. quei agrum locum aedificium in Africa possidet possidebit, . . (200) . . publicano vectigal decumas scriptura*]mque pecoris dare debeto, neive amplius ea aliubeive aliterve dare lebe*to*, pequsque ne[*i aliter alieisve legibus*] in eo agro pascito. ~

Quae vectigalia in Africa publica populi Romani sunt, quae L. Caecilius Cn. Domiti(us) cens(ores) fruenda || [*locaverunt vendi-* 87. *deruntve queiquomque mag(istratus) post h. l. rog. ea vectigalia locabit vendetve, quo minus publicano eam legem dicat . . (200) . . quo pl*]us populo dare debeat solvatque, e(ius) h. l. n(ihilum) r(ogato). ~

Mag(istratus) prove mag(istratu), queive pro eo inperio iudicio [. . . (48) . . *queiquomque quae*] publica populi Romani in Africa sunt eruntve, vectigalia fruenda locabit vendetve, quom ea vectigalia fruenda locabit vendetve || [*nei eis vectigalibus legem deicito,* 88. *quo inviteis ieis, quei eum agrum possidebunt, publicano quid facere liceat, (201) quod ei non licuit facer*]e ex lege dicta, quam L. Caeci(lius) Cn. Dom(itius) cens., quom eorum agrorum vectigalia fruenda locaverunt [*vendideruntve* . . (50) . . *eis agris lege*]m deixerunt; neive quod in eis agreis pequs *pas*cetur, scripturae pecoris lege*m* de*i*cito, quo inviteis eis, quei eum agrum posidebunt, || [*aliter pascantur,* 89. *quam pastae sunt ex lege dicta, quam L. Caecilius, Cn. Domitius censores legem deixerunt . . (201) . .* ~

Quae vectigalia fruenda in Africa Cn. Paperius cos. vendidit locavitve, qu]ominus ea lege [sient pareantque, quam legem Cn. Paperius cos. eis vendundeis (*locandeis deixit,*) e(ius) h. (*l.*) n(ihilum) r(ogato). ~

Quei [*ager in Africa est, . . (78) . . quae viae in eo*] agro, ante quam Cartago capta est, fuerunt: eae omnes publicae sunto limitesque inter centuria(*s*) || . . (*201*) . . 90.

[*IIvir, quei ex h. l. factus creatusve erit, sei apud eum is, quoi ager in Africa adsignatus est, eum agrum professus erit, ei eum agrum, quem a*]grum in eo numero agri professus erit, quo in

numero eum agrum, quem is, quoi adsigna[*tus est, professus erit, profiteri non oportuit,* . . (*82*) . . *nei dato*] neive reddito neive adiudicato. Quei eam rem [*ita esse*] indicio fuerit, ei eius agri,
91. quod is indicio eius, ‖ [*quei eam rem ita indicaverit, in eo numero agri, quo non oportuit, professus esse convictus fuerit,* . . (*201*) . . *partem* . . *magistratus, qui de ea re iudicaverit, dato adsignato.* ~

Quibuscum tran]sactum est, utei bona, quae habuisent, agrumque, quei eis publice adsignatus esset, haberent [*possiderent fruerenturve* . . (*83*) . . *quantus*] modus agri de eo agro, quei eis publice
92. [*datus adsign*]atus fuit, publice venieit, tantundem modum ‖ [*agri de eo agro, quei ager publice non venieit, magistratus commutato.*

Quei in Africa agrum possesionemve agrive possesionisve superficium habet possidetv]e fruiturve, quem agrum possesionemve quoiusve agri possesionisve superficium q(uaestor) pr(aetor)ve pu[*blice vendiderit* . . (*86*) . . *o*]b eum agrum locum possesione[*m*
93. *agrive superfic*]ium scripturam pecoris nei dato neive ‖ [*vectigal solvito*] . . (*200*) . . is ager ex s(enatus) c(onsulto) datus adsignatus est, ei agrei, quei s(upra) s(criptei) s(unt), possesionesque, ea omnia eorum h[*ominum* . . (*92*) . . *magistratus quo de*] ea re in ious aditum erit, [*ita de ea re iudicium de*]t, utei de ea re in *h.*
94. l. s(criptum) est, neive ‖ . . (*200*) . . os comportent, quibus ex h. l. ager locus datus redditus commutatus adsignatus [*est* . . (*97*) . . *agrum locum ex h. l.*] dari reddi adsignar[*i* . . (*19*) . . *e*]um agrum
95. locum ceivis R[*omanus*] ‖ . . (*200*) . . quodque in eo agro loco vinei oleive fiet, quae messis vindemiaque P. Cornelio, L. C[*alpurnio cos. posteave fiet* . . (*102*) . . *eo*]s fructus . . (20) . . [*q*]uei eum agrum
96. tum (*5* ‖ *200*) . .

[*Quei ex h. l. IIvir factus creatusve erit, is in diebus n. n. proxsume*]is, quibus ex h. l. IIvir factus creatusve erit, ag[*ru*]m locum, quei Corinthiorum [*fuit* . . (*133*) . . *e*]xtra eum ag[*rum*
97. *locum* . . (*7* ‖ *202*) . . *agrum locum,*] quem ex h. l. venire oportebit, omnem me[*tiun*]dum terminosque statui [*curato* . . (*136*) . . *eu*]m
98. a[*grum* . . (*22* ‖ *204*) . . *opu*]sque loc[*at*]o eique operei diem deicito,
99. u[*bei perf*]ectum siet, facitoque . . (*156* ‖ *215*) . . [*quod eius*] agri loci aedifici quoieiqu[*e emptum*] erit, is eius pecuniae, q[*uam* . .
100. (*156* ‖ *215*) . . *manceps praedia prae*]videsque nei magis solutei sun[*to; eaque*] nomina mancupu[*m is quaestor, quei aerarium provinciam optinebit, in tabuleis publiceis scripta habeto* . . (*156* ‖ *215*) . . *here*]-
101. dibusque eorum persequtio e[*sto.*

Quei] ager locus aedif[*icium* . . (*156* || *216*) . . *populo*] dare dam- 102.
.s esto. Pr(aetor) [*prove pr(aetore), quo de ea*] re in ious adi[*tum*
it . . (*156* || *227*) . . i venerit n . . (*15*) . . [*aed*]ifi[*ci* . . . (*156*) | 103.
(*233*) . . . . . . possesi[*ones* . . . . (*190*) | 104.
(*235*) . . . . pli . . . . (*191*) | 105.

3. Leges Corneliae.

a. Lex Cornelia de XX quaestoribus.[1]

VIII de XX q(uaestoribus). ~ |
principium fuit. Pro tribu |
[2] q(uaestorem) urb(anum), quei aerarium provinciam optinebit, I, 1.
am | mercedem deferto, quaestorque quei aerarium provinciam |
ptinebit, eam pequniam ei scribae scribeis que heredive | eius solvito,
dque ei sine fraude sua facere liceto, quod || sine malo pequlatuu 5.
iat, olleisque hominibus eam | pequniam capere liceto. ~ |
Co(n)s(ules) quei nunc sunt, iei ante k(al.) Decembreis primas de eis, quei | cives Romanei sunt, viatorem unum legunto,
quei in | ea decuria viator appareat, quam decuriam viatorum |
ex noneis Decembribus primeis quaestoribus ad aerarium | ap- 10.
parere oportet oportebit. Eidemque cos. ante k(al.) Decembr.
primas de eis, quei cives Romanei sunt, praeconem unum | leguunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam | decuriam praeconum ex noneis Decembribus primeis || quaestoribus ad aerarium 15.
apparere oportebit. | Deinde eidem consul(es) ante k. Decembreis
primas viatorem | unum leguunto, quei in ea decuria viator appareat, quam | decuriam viatorum ex noneis Decembribus secundeis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. || Ei- 20.

1) *C. I. L. 1, 108, n. 202. Ritschl. tab.* 29. — E tabula ahenea, Romae saec. XVI reperta, (a. 0,8 m., l. 1,07.) hodie Neapoli adservata. Tabulam 'octavam esse de XX quaestoribus' in summa margine adnotatum est; tot quaestores autem a Corn. Sulla anno fere 673 introductos esse, e *Tac. ann. 11, 22* constat. Praescriptio legis maximis litteris per omnes tabulas continuata erat, ita ut in hac tabula verba 'principium — tribu' versum primum totum expleant. In tabula sequenti finem tam praescriptionis quam legis ipsius scriptum fuisse, vix dubitari potest. Lex ipsa binis columnis exarata est. Capita legis ita distincta sunt, ut primus quisque singulorum capitum versus in tabulae marginem binis vel ternis litteris promineat, ut infra nro. 6, c, qui quidem scribendi modus inde ab illa aetate in omnibus fere Romanorum legibus observatus est. Numeri, ut in l. Rubria, adiecti non sunt. — 2) Supple 'ad.'

demque cos. ante k. Decembreis primas praeconem | unum legunto, quei in ea decuria praeco appareat, quam | decuriam praeconum ex noneis Decembribus secundeis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Deinde eidem cos. ante k. Decembreis
25. primas viatorem || unum legunto, quei in ea decuria viator appareat, | quam decuriam viatorum ex noneis Decembribus tertieis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Eidemque cos. ante k. Decembreis primas praeconem | unum legunto, quei
30. in ea decuria praeco appareat, quam || decuriam praeconum ex noneis Decembribus tertieis | quaestoribus ad aerarium apparere oportet oportebit. | Eosque viatores eosque praecones omneis, quos eo | ordine dignos arbitrabuntur, legunto. Quam in quisque |
35. decuriam ita viator lectus erit, is in ea decuria viator || esto item utei ceterei eius decuriae viatores erunt. | Quamque in quisque decuriam ita praeco lectus erit, | is in ea decuria praeco esto ita utei ceterei eius decuriae | praecones erunt. Sirempsque eis viatoribus deque |
40. eis viatoribus q(uaestori) omnium rerum iuus lexque esto, quasei || sei ei viatores in eam decuriam in tribus viatoribus | antea lectei
II,1. sublectei essent, quam in quisque decuriam eorum ex hac lege viator lectus erit. Sirempsque eis | praeconibus, deque eis praeconibus quaestori omnium | rerum iuus lexque esto, quasei sei ei
5. praecones in eam || decuriam in III praeconibus antea lectei sublectei | essent, quam in quisque decuriam eorum ex hac lege praeco lectus erit. ~ |

Quos quomque quaestores ex lege plebeive scito viatores | legere sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege | viatores
10. IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege q(uaestores), || quei nunc sunt, viatores III legerunt sublegerunt; quosque | quomque quaestores ex lege plebei ve scito praecones legere | sublegere oportebit, ei quaestores eo iure ea lege praecones | IIII legunto sublegunto, quo iure qua lege quaestores, quei | nunc sunt, prae-
15. cones III legerunt sublegerunt, dum ni quem || in eis viatoribus praeconibus legundeis sublegundeis in eius | viatoris praeconis locum viatorem praeconem legant | sublegant, quoius in locum per leges plebeive scita viatorem | praeconem legei sub legi non licebit; ita que de eis IIII | viatoribus quaestor queiquomque
20. erit viatores sumito || habeto, utei ante hanc legem rogatam de III viatoribus | viatores habere sumere solitei sunt; itaque de eis IIII | praeconibus quaestor queiquomque erit praecones sumito |

abeto, utei ante hanc legem rogatam de III praeconibus | prae-
ones habere sumere solitei sunt. Itemque eis viatoribus || prae- 25.
onibus quei ex hac lege lectei erunt, vicarium dare | subdere
is esto licetoque, utei cetereis viatoribus praeconibus, | qua in
uisque decuria est, vicarium dare subdere iuus erit | licebitque;
emque quaestor(es) ab eis vicarios accipiunto, | utei aa cetereis
iatoribus praeconibus vicarios accipei | oportebit. ~ | 30.

Viatores praecones, quei ex hac lege lectei sublectei erunt, |
is viatoribus praeconibus] magistratus prove mag. | mercedis item
antundem dato, quantum ei viator(ei) | praeconei darei opor-
eret, sei is viator de III || viatoribus isque praeco de III prae- 35.
onibus esset, | quei ante hanc legem rogatam utei legerentur |
nstitutei sunt. ~ |

Quas in decurias viatorum praeconum consul ex hac | lege
iatores praecones legerit, quorum viatorum || praeconum nomina 40.
n eis decurieis ad aedem Saturni | in pariete intra cau*l*as [1]
proxume ante hanc legem || . . . .

b. Lex Cornelia de sicariis et veneficis.[2]

(*Ulp. l. VII de off. proc.:*[3] 'Capite primo legis Corneliae de sicariis cavetur, ut':)[4]

'Is praetor iudexve quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de sicariis, eius, quod in urbe Roma propiusve M passus factum sit, uti[4] quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenerint, de capite eius, qui cum telo ambulaverit hominis necandi furtive faciendi causa, hominemve occiderit, cuiusve id dolo malo factum erit.' . . .

(*Cic. p. Cluent. 54:* 'Iubet lex ea, — iudicem quaestionis — quaerere de veneno.[5] In quem quaerere? Infinitum est':)

'quicunque venenum malum (*hominis necandi causa*[6]) fecit, fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, dederit', . . .

---

1) Ita pro 'cavias' emendavit *Lachm.* Caulae sunt saepta, quibus templa includebantur. — 2) Lata intra a. 671—674. De ea tractant *Dig. 48, 8* et *Coll. 1, 2, 3*; cf. *Sanio, obs. ad l. Corn. de sic. 1817. Zumpt, ius crim. Rom. II, 2, 9—38.* — 3) *Coll. 1, 3, 1.* — 4) Verba 'ut is' et 'uti quaerat' non consonant; primum 'ut' Ulpiani, alterum legis esse videtur, quamvis in sequenti capite scriptum sit 'quaerito'. — 5) Capite legis quinto hoc iussum esse, dicit *Marc. D. 48, 8, 3 pr.* — 6) Hoc addunt et *Marc.* in *D. l. c. 1, 1* et *3, 1,* et *Paul.* in *sent. 5, 23. 1.*

('Quid eadem lex statim adiungit? Recita':)

'deque eius capite quaerito, qui tribunus militum legionibus IIII primis, quive quaestor, tribunus plebis', . . (deinceps omnes magistratus nominantur)[1] . . '(*fuerit,*) quive in senatu sententiam dixit dixerit, qui eorum coit coierit, convenit convenerit, (*consensit*) consenserit, falsumve testimonium dixerit,[2] quo quis iudicio publico condemnaretur'[3] . . .

4. Lex Antonia de Termessibus, a. 683.[4]

I de Termesi(bus) Pisid(is) mai(oribus). ~ |

C. Antonius, M(arci) f(ilius), Cn. Corne|

C. Fundanius, C. f., tr(ib.) pl(eb.), de s(enatus) s(ententia) plebem |

~ preimus scivit.[5] ~ |

I, 1. (1.) Quei Thermeses maiores Peisidae fuerunt, queique | eorum legibus Thermesium maior*u*m Pisidarum | ante k. April., quae fuerunt L. Gellio Cn. Lentulo cos. (*a. 682*), | Thermeses
5. maiores Pisidae factei sunt, queique ab ieis prognati sunt erunt, iei omnes | postereique eorum Thermeses maiores Peisidae | leiberi amicei socieique populi Romani sunto, | eique legibus sueis ita
10. utunto, itaque ieis | omnibus sueis legibus Thermensis maioribus | Pisideis utei liceto, quod advorsus hanc legem | non fiat. ~ |

---

1) Cf. *l. Acil. v. 2.* — 2) Verba 'consenserit—dixerit' *Cic.* refert *c. 57, 157.* — 3) Minus accurate totam legem *Marc.* in *D. 48, 8, 1* refert; addit autem duo alia capita: 'quive, cum magistratus esset publicove iudicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum indicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur'; et: 'quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret.' — 4) *C. I. L. 1, 114. n. 204. Ri. tab. 31.* — E tabula ahenea (a. 0,81 m., l. 1,05 m.) Romae saec. XVI reperta, hodie Neapoli adservata. Termessus maior Pisidiae oppidum fuit, cui concessa a Cn. Manlio (a. 563) autonomia (*Liv. 38, 15. Pol. 22, 18.*) hac lege a. 683 confirmatur. Primam tantum legis tabulam hanc esse cum ex indice in summo margine notato patet, tum ex praescriptione legis, quae maximis litteris III versibus per omnes tabulas perscripta erat, (cf. *p. 79, n. 1.*) unde IV vel V tabulas deesse concludere licet. Binis columnis tabula inscripta est, quarum altera hodie valde corrupta saec. XVI adhuc integra exstabat et a M. Accursio descripta indeque a *Mur. 2, 582* edita est. Cuius quidem textum, quem ab ipso fictum hucusque omnes putabant, genuinum esse, *Mo.* demum cognovit. Attamen verba, quae hodie in aere desunt, more solito denotavi. Capitum distinctio eadem est atque in l. Corn. de quaest. Legis interpretationem scripsit *Dirksen, Versuche. 136—202.* — 5) De supplenda hac legis praescriptione v. intra l. Quinctiam p. 101.

(2.) Quei agrei quae loca aedificia publica preivatave | Thermensium maiorum Pisidarum intra fineis | eorum sunt fueruntve L. Marcio Sex. Iulio cos. (*a. 663*), | quaeque insulae eorum sunt 15. fueruntve ieis | consolibus, quei supra scriptei sunt, quodque | earum rerum ieis consulibus iei habuerunt | possederunt us[*ei fructeique*] sunt, quae de ieis rebus | locata non s[*unt, utei antea habeant possideant; q*]uaeque || de ieis rebu[*s agreis loceis aedi-* 20. *ficieis locata su*]*nt*, ac ne | locentur [*sancitum est sanctione, q*]uae facta | est e[*x*] l[*ege rogata L. Gellio Cn. Lentulo cos., e*]a omnia | Ther[*meses maiores Pisidae habean*]t possideant, | ieisque [*rebus loceis agreis aedificieis utantur fr*]uantur || ita, utei ant[*e Mitridatis* 25. *bellum, quod p*]reimum | fuit (*666—670*), habueru[*nt possederunt usei fruct*]eique sunt. ~ |

(3.) Quae Thermensorum m[*aioru*]m Pisidarum publica | preivatave praeter loca agros aedificia sunt | fueruntve ante bellum Mitridatis, quod preimum || factum est, quodque earum rerum iei 30. antea | habuerunt possederunt usei fructeive sunt, | quod eius ipsei sua voluntate ab se non abalienarunt, | ea omnia Termensium maiorum Pisidarum utei sunt | fuerunt, ita sunto, itemque ieis ea omnia || habere possidere uutei frueique liceto. ~ | 35.

(4.) Quos Thermenses maiores Pisidae leiberos servosve || II, 1. bello Mitridatis ameiserunt, magistratus pr[*ove*] | magistratu, quoia de ea re iuris dictio erit, qu[*oque*] de ea re in ious aditum erit, ita de ea re ious | deicunto iudicia recuperationes danto, utei ie*i* || eos recuperare possint. ~ | 5.

(5.) Nei quis magistratus prove magistratu legatus ne[*ive*] | quis alius meilites in oppidum Thermesum maiorum | Pisidarum agrumve Thermensium maiorum | Pisidarum hiemandi caussa introducito, neive || facito, quo quis eo meilites introducat quove 10. ibei | meilites hiement, nisei senatus nominatim, utei Thermesum | maiorum Pisidarum in hibernacula meilites | deducantur, decreverit; neive quis magistratus | prove magistratu legatus neive quis alius facito || neive inperato, quo quid magis iei dent prae- 15. beant | ab ieisve auferatur, nisei quod eos ex lege Porcia | dare praebere oportet oportebit. ~ |

(6.) Quae leges quodque ious quaeque consuetudo L. Marcio | Sex. Iulio cos. inter civeis Romanos et Termenses || maiores 20. Pisidas fuit, eaedem leges eidemque ious | eademque consuetudo inter ceives Romanos et | Termenses maiores Pisidas esto; quod-

que quibusque | in rebus loceis agreis aedificieis oppideis iouris |
25. Termensium maiorum Pisidarum ieis consulibus, || quei supra scriptei sunt, fuit, quod eius praeter | loca agros aedificia ipsei sua voluntate ab se non | abalienarunt, idem in eisdem rebus loceis agreis | aedificieis oppideis Termensium maiorum Pisidarum |
30. ious esto; et quo minus ea, quae in hoc capite scripta || sunt, ita sint fiant, eius hac lege nihilum rogatur. ~ |

(7.) Quam legem portorieis terrestribus maritumeisque | Termenses maiores Phisidae capiundeis intra suos | fineis deixserint, ea lex ieis portorieis capiundeis | esto, dum nei quid portori ab
35. ieis capiatur, quei publica || populi Romani vectigalia redempta habebunt; quos | per eorum fineis publicani ex eo vectigali transportabunt || [*fructus eorum* . . .

5. Lex vicana Furfensis templo dedicando dicta. (696 a. u.)[1]

L. Aienus, L. f., Q. Baebatius, Sex. f., aedem dedicarunt Iovis Liberi Furfone a. d. III idus Quinctileis, L. Pisone A. Gabinio cos., mense Flusare,[2] | comulateis[3] olleis legibus illeis regionibus, utei extremae undaequae[4]: Lapide | facta hoiusque aedis ergo, uteique ad eam aede(*m*) scalasque, lapide st*r*uct*a*, endo[5]
5. | columnae stant citra scalas ad aedem versus, stipitesque aedis hu*iu*s[6] tabula|mentaque, utei tangere sarcire tegere devehere defigere mandare[7] ferro oeti | promovere referre (*ius*)[8] fasque esto. Sei quod ad eam aedem donum datum donatum dedicatum|que erit, utei liceat oeti, venum dare. Ubei venum datum erit, id profanum esto. Venditio | locatio aedilis esto, quemquomque veicus Furfens(is) fecerint, quod se senti*at*[9] eam rem | sine scelere sine piaculo (*vendere locare*), alis ne potesto. Quae

1) *C. I. L. 1, 166. n. 603. Ri. tab. 82.* E lapide in ruinis Furfonis antiqui reperto. Furfo vicus ad rem publicam Peltuinatium, civitatis Sabinae, pertinebat. — Difficultates, quas titulus praebat, *Mo.* corruptelis tribuit, *Hu.* (*Jahrb. f. cl. Phil. 5, 857*) e lingua Sabina, rectius *Jordan* (*Hermes, 7, 201*) e lingua rustica explicandas censet. — 2) i. e. Florali = Iulio. *Mom. Chron. 219.* — 3) i. e. 'cumulatis'. — 4) i. e. 'undique'; deest: 'sunt'. Cf. *Or. 2489*: 'his legibus hisque regionibus dabo dedicaboque, quas hic hodie palam dixero, uti infimum solum huiusque arae titulorumque est,' *etc.* — 5) Ita *Jord.* pro: 'lapide stnuctuendo.' Primum 'N' mutilum est; false autem *Mo.* et *Jo.* scribunt: 'nauctuendo'. — 6) 'humus'. — 7) Or. 'mundar '. *Hu.* 'emendare' — 8) Ita apud *Or. 2489.* — 9) 'sentiunt.'

pequnia recepta erit, ea pequnia emere | conducere locare dare, 10.
quo id templum melius honestius seit, liceto. Quae pequnia ad eas | res data erit, profana esto, quod d(olo) m(alo) non erit factum. Quod emptum erit aere [aut argento, | ea pequnia, quae pequnia ad id templum[1] data erit, quod emptum erit, eis rebus eadem | lex esto, quasei sei dedicatum sit.

Sei qui heic sacrum surupuerit, aedilis multatio esto, | quanti volet; idque veicus Furf(ensis) m[*ai*(*or*) *p*]ars fifeltares[2] sei apsolvere volent sive condemnare | liceto. 15.

Sei quei ad h*o*c templum rem deivinam fecerit Iovi Libero aut Iovis genio, pelleis | coria fanei sunto.

6. Minora legum incertarum fragmenta.

a. Fragmentum Florentinum opisthographum.[3]

α. Antica pars.

. . *p*]ronontiat[*o* . . 1.
. . scripta sunt an . .
. . eorum, quosve is p . .
. . *p*]equniam ceperit ca . .
. . ceperit, quoive eius, qu[*i* . . 5.
. . a erit literaive testium . .
. . *e*]xemptus erit quei ab eo . .
. . *damn*]as esto eiusque pequnia[*e* . .
. . quam ex h. l. sibei deica[*t* . .
. . facito utei is eam pequ[*niam* . . 10.
. . *ut*]ei ex h. l. oportebit quod . .
. . pr. h. l. acetur non sit . .
. . *e*]t eum unde petetur e . .
. . *p*]etiverit condemnetu[*r* . .
. . *i*]n iudiciu[*m* . . 15.

---

1) *Mo.:* 'emendum. — 2) Vox corrupta videtur. *Hu.* fingit vocem Sabinam 'fifla' = fibula, 'fifeltares' = fibulati, i. e. patricii Furfenses. — 3) *C. I. L. 1, 126. n. 207. 208. Ri. tab. 3. A et B.* Quo loco et tempore repertum sit hoc fragmentum ignoratur, hodie Florentiae adservatur. Leges inscriptas aetatis fere Gracchanae esse, e scriptura probavit Mom.; ad quaestiones perpetuas pertinere, verba ipsa docent.

β. Postica pars. [1]

1. . . *iudic*]is omnis iur[*are iubeto* . .
. . esi easque pilas [2] om[*nes* . .
. . *dole*]ntur aequenturqu[*e* . .
. . pr(aetor) facito ubei pilae o[*mnes dolatae aequataeque* . .
5. . . sorticolis singolis sing[*illatim* . .
. . *quoius nomen ibe*]i scriptum erit, eius nom[*en pronontiato* . .
. . *quoius nomen ex h.*] l. pronontiatum erit, eu[*m* . .
tabol]amque, quae in eo tribun[*ali* . .
pr(aetor)] aliter ea nei deleto neiv[*e* . .
10. . . *pr. iud*]ices omnis item sortiri iu[*beto* . .
. . *sentent*]iam tolerint, quom omni[*s iudices adfuerint* . .
pro]mat in eam tabolam qu[*ae in eo tribunali* . .
. . *in quibus pileis lit*]erae duae aut nulla au[*t* . .
. . e[*r*]unt, in quibus pileis li [3] [*terae* . .
15. . . *iu*]dicis siet h. l. eas pilas om[*nes* . .
. . oportebit tum . .

b. Fragmentum Clusinum. [4]

1. . . queis m. ulaium eius . .
. . oque utei ea fima f [5] primo [*quoque die* . .
. . *bo*]neis praedibusve eius ex [*h. l. venditis* . .
. . t quoque uxorei mati . .
5. . . *quoius o*]pera maxume eum reum [*condemnatum esse* . .
. . t eique eam pequniam p[*ersolvito* . .
. . *q*]uoius h. l. quaestio erit, co[*ndemnato* . .
. . *quoi*]ve ipse parens sit, quove . .
10. . . *p*]equnia quae de ea re ex n . .
i f d d

---

1) Scripsit de hac parte *Rudorff, lex Acil. p. 485—7.* — 2) De pilis iudicum *Ascon. in Milon. p. 34 (Or. 40)* haec habet: '(Lex Pompeia) iubebat, ut — coram accusatore ac reo pilae, in quibus nomina iudicum inscripta essent aequarentur; dein — sortitio iudicum fieret, — ita ut numerus iudicum LI relinqueretur.' Ad quos LI iudices *Klenze (Lex Servil. p. IV)* literas finales versus 14 huius fragmenti 'LI' referre voluit, quem refellit Mom. In Ritschelii tabula 'EI' potius quam 'LI' scriptum videtur. — 3) Cf. supra *n. 2.* — 4) *C. I. L. l, 127. n. 209.* Lamella aerea, Clusii (hodie *Chiusi*) in Etruria reperta, post deperdita, a Gorio (*inscr. etrusc.*) 1726 edita indeque a Mom. desumpta. — 5) Versus hos corruptos nec Mom. attingere voluit.

c. Fragmentum Mediolanense.[1]

squei . .
adversus h(*anc*) l[*egem* . . . . . . *quod quis-*]
que adversus [*h. l. fecerit* . . *ei multa esto HS* . . *eiusque pecuniae*
qui volet acti[*o esto* . . . . *eamque pecuniam vel*
populi iudicio [*petere vel in sacrum iudicare liceto.* ~
Quod quisque [*huius rogationis ergo adversus alias rogationes* . . .
fecerit, du[*m ne* . .
is ro[*gato.*

III. LEGES SAECULI VIII.

1. Lex Rubria de Gallia Cisalpina.[2]

. . iussum iudicatum ve erit, id ratum ne esto; quodque quis- | I, 1. que quomq(ue) d(e) e(a) r(e) decernet interd*e*icetve seive sponsionem | fierei iudicareive[3] iubebit iudiciumve quod d(e) e(a) r(e) dabit, is | in id decretum interdictum sponsionem iudicium exceptio|nem addito addive *iu*beto: 'Q(ua) d(e) r(e) operis novi 5. nuntiationem | IIvir IIIIvir praefectusve eius municipei non remeisserit.' ~

XX. Qua de re quisque, et a quo, in Gallia cis alpeina damnei infectei ex formula restipularei satisve accipere volet, et ab eo quei | ibei i(ure) d(eicundo) [*p*(*raerit*)] postulaverit, idque non k(alumniae) k(aussa) se facere iuraverit: tum is, quo | d(e) e(a) r(e) in ius 10.

---

1) *C. I. L. 1, 556 n. 1502.* Lamella aerea, Mediolani in bibliotheca Trivultiana adservata; incertum ubi et quando reperta sit, nec non ad quam legem pertineat. — 2) *C. I. L. 1, 115, n. 205. Ri. tab. 32.* — E tabula ahenea (a. 0,54 m., l. 0,72 m.) a. 1760 inter parietinas Veleiae antiquae in vico Macinesso prope Placentiam reperta, hodie Parmae adservata. Binis columnis est inscripta, capita non solum eodem quo in l. Corn. distincta sunt modo, sed etiam numerorum notis in margine notata. Quartam legis tabulam esse, nota 'IIII' in margine inter utramque columnam posita indicat. — Iurisdictionem magistratuum municipalium in Gallia cisalpina singulari modo hac lege ordinatam esse, ipsa docet, unde latam esse oportet, postquam Caesar a. 705 eius provinciae oppida civitate donavit, ante vero quam Augustus (a. 712.) prorsus eam liberavit (ὅλως ἐλευθεροῦν, αὐτόνομον ἀφιέναι) Italiaeque adscripsit (ἐς τὸν τῆς Ἰταλίας νόμον ἐσεγέγραπτο). *App. b. c. 3,30. 5,3. 22. Dio. 41, 36, 48, 12. Mo. C. I. 1, 118. Bethm. Hollw. Proc. 2,29—31.* De interpretatione legis cf. *Mo., Jahrb. 2, 319. Hu., Gaius, 203—242.* — 3) 'iudicaveritve,' quod Mommseno insiticium magis quam corruptum videtur.

aditum erit, eum, quei in ius eductus erit, d(e) e(a) r(e) ex formu|la repromittere et, sei satis darei debebit, satis dare iubeto de|cernito. Quei eorum ita non repromeisserit aut non satis dede|rit, sei quid interim damni datum factum ve ex ea re aut ob e(am) r(em) eo|ve nomine erit, quam ob rem, utei damnei infectei re-
15. promissio | satisve datio fierei [*iubeatur*], postulatum erit: tum mag(istratus) prove mag(istratu) IIvir | IIIIvir praefec(tus)ve, quoquomque d(e) e(a) r(e) in ius aditum erit, d(e) e(a) r(e) ita ius | deicito iudicia dato iudicareque iubeto cogito, proinde atque sei d(e) e(a) r(e), quom ita postulatum esset, damn*e*i infectei ex formula | recte repromissum satisve datum esset. D(e) [*e(a) r(e)*] quod ita iudicium
20. | datum iudicareve iussum iudicatumve erit, ius ratumque esto, | dum in ea verba, sei damnei infectei repromissum non erit, iudi|cium det itaque iudicare iubeat:[1] 'I(udex) e(sto). S(ei), ant*e*quam id iudicium | q(ua) d(e) r(e) a(gitur) factum est, Q. Licinius damni infectei eo nomine q(ua) d(e) | r(e) a(gitur) eam stipulationem, quam is quei
25. Romae inter peregrei|nos ius deicet in albo propositam habet, L. Seio repromeississet: | tum quicquid eum Q. Licinium ex ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) opor|t*e*ret ex f(ide) b(ona), d(um) *t*(axat) HS. .[2] e(ius) i(udex) Q. Licinium L. Seio, sei ex decreto IIvir(ei) | IIIIvir(ei) praefec(tei) ve Mutinensis, quod eius [*is*] IIvir IIIIvir praefec(tus) | ve ex lege Rubria, seive id pl(ebei)ve sc(itum)
30. est, decreverit, Q. Licinius eo | nomine qua d(e) r(e) a(gitur) L. Seio damnei infectei repromittere no|luit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(arret) a(bsolvito);' aut sei damnei infectei satis datum non erit, | in ea verba iudicium det: 'I(udex) e(sto). S(ei), antequam id iudicium q(ua) d(e) r(e) a(gitur) | *f*actum est, Q. Licinius damnei infectei eo nomine q(ua) d(e) r(e) a(gitur) ea | stipulatione, quam is
35. quei Romae inter peregrinos ius deicet | in albo propositam habet, L. Seio satis dedisset: tum q(uic) q(uid) eum | Q. Licinium ex ea stipulatione L. Seio d(are) f(acere) oporteret ex f(ide) b(ona), d(um) t(axat) *HS* . .[2] | e(ius) i(udex) Q. Licini*um* L. Seio, sei ex decreto IIvir(ei) IIIIvir(ei) praef(ectei)ve Muti|nensis, quod eius is IIvir IIIIvir praefect(us)*ve* ex lege Rubria, sei|ve id pl(ebei)ve sc(itum) est, decre-
40. verit, Q. Licinius eo nomine q(ua) d(e) r(e) a(gitur) | L. Seio damnei infectei satis dare noluit, c(ondemnato); s(ei) n(on) p(arret), a(bsol-

---

1) De formulis, quae sequuntur, cf. *Hu. Gaius. p. 203—42.* — 2) Pro summa taxationis in tabula spatium vacuum relictum est.

vito);' dum IIvir IIIIvir i(ure) d(eicundo) praefec(tus)ve d(e) e(a) r(e) ius ita deicat curetve, utei ea no|mina et municipium colonia locus in eo iudicio, quod ex ieis | quae proxsume s(cripta) s(unt) accipi*e*tur, includ*a*ntur concipiantur, | quae includei concipei s(ine) d(olo) m(alo) oporteret debebitve,[1] ne quid | ei, quei d(e) e(a) r(e) 45. aget petetve, captionei ob e(am) r(em) aut eo nomine esse | possit; neive ea nomina, qu*ae* in earum qua formula, quae s(upra) | s(criptae) s(unt), (*scripta sunt,*) aut 'Mutina' in eo iudicio includei concipei curet, nise*i* iei, quos inter id iudicium accipietur leisve contestabitur, | ieis nominibus fuerint, quae in earum qua formula s(upra) s(cripta) *sunt,*[2] | et nisei sei Mutinae ea res agetur; neive 50. quis mag(istratus) prove mag(istratu), | neive quis, pro quo imperio potestateve erit, intercedito, nei|ve quid aliud facito, quo minus de ea re ita iudicium detur || iudiceturque. ∾ | II, 1.

XXI. A quoquomq(ue) pecunia certa credita, signata forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), in eorum quo o(ppido) m(unicipio) c(olonia) p(raefectura) | f(oro) v(eico) c(onciliabulo) c(astello) t(erritorio)ve, quae sunt eruntve in Gallia cisalpeina, petetur, quae res non | pluris HS X̅V̅ erit, sei is eam pecuniam in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ei quei | eam petet, aut 5. ei quoius nomine ab eo petetur, d(are) o(portere) debereve se confessus | erit, neque id quod confessus erit solvet satisve faciet, aut se sponsione | iudicioque utei[3] oportebit non defendet, seive is ibei d(e) e(a) r(e) in iure non | responderit, neque d(e) e(a) r(e) sponsionem faciet neque iudicio utei oportebit | se defendet: tum de eo, a quo ea pecunia peteita erit, deque eo, quoi eam | pecuniam 10. d(arei) o(portebit), s(iremps) res lex ius caussaque o(mnibus) o(mnium) r(erum) esto, atque utei esset esseve | oporteret, sei is, quei ita confessus erit aut d(e) (ea) r(e) non responderit aut se | sponsione iudicioque utei oportebit non defenderit, eius pecuniae iei, | quei eam suo nomine petierit, quoive eam d(arei) o(portebit), ex iudicieis dateis, iudi|careve recte iusseis, iure lege damnatus esset fuisset. Qu*e*ique quomque | IIvir IIIIvir praefec(tus)ve *i*bei i(ure) 15. d(eicundo) p(raerit), is eum, quei ita quid confessus erit | neque id solvet satisve faciet, eum(*ve*), quei se sponsione iudiciove utei[4] | oportebit non defenderit aut in iure non responderit neque id

---

1) *Mom.* coniicit: 'oportere ei videbuntur.' — 2) 'est.' — 3) 'uteive.' — 4) 'uteive'.

solvet | satisve faciet, t(antae) p(ecuniae), quanta ea pecunia erit de qua tum inter eos ambigetur, dum t(axat) [*HS*] X̄V s(ine)
20. f(raude) s(ua) duci iubeto; queique eorum quem, ad quem | ea res pertinebit, duxserit, id ei fraudi poenaeve ne esto; quodque ita fac|tum actum iussum erit, id ius ratumque esto. Quo minus in eum, quei ita | vadimonium Romam ex decreto eius, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), non promeisserit | aut vindicem locupletem ita non dederit, ob e(am) r(em) iudicium recup(erationem) is, quei | ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), ex h. l. det iudicareique d(e) e(a) r(e) ibei curet, ex h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ |

25. XXII. A quo quid praeter pecuniam certam creditam, signatam forma p(ublica) p(opulei) R(omanei), | in eorum quo o(ppido) m. c. p. *f.* v. c. c. t. ve[1] quae sunt eruntve in Gallia cis Alpeis, | petetur, quodve quom eo agetur, quae res non pluris HS X̄V erit, et sei ea res erit, de qua re omnei pecunia ibei ius deicei iudiciave darei ex h. l.[2] o(portebit), | sei is eam rem, quae ita ab eo petetur deve
30. ea[3] re cum eo agetur, ei quei eam (*rem*) | petet deve ea re aget, aut iei quoius nomine ab eo petetur quomve eo age|tur in iure apud eum, quei ibei i(ure) d(eicundo) p(raerit), d(are) *f*(acere p(raestare) restituereve oportere aut | se debere, eiusve eam rem esse aut se eam habere, eamve rem de | qua arguetur se fecisse, obligatumve se eius rei noxsiaeve esse, confes|sus erit deixseritve, neque d(e) e(a)
35. r(e) satis utei oportebit faciet, aut, sei | sponsionem fierei oportebit, sponsionem non faciet, [*aut*] non restituet, | neque se iudicio utei oportebit defendet, aut sei d(e) e(a) r(e) in iure | nihil responderit, neque d(e) e(a) r(e) se iudicio utei oportebit defendet: | tum de eo, a quo ea res ita petetur quomve eo d(e) e(a) r(e) ita agetur, deque | eo, quoi eam rem d(arei) f(ierei) p(raestarei) restitui satisve d(e) e(a)
40. r(e) fierei oportebit, | s(iremps) l(ex) r(es) i(us) c(aussa)q(ue) o(mnibus) o(mnium) r(erum) e(sto), atque utei esset esseve oporteret, sei is, quei ita | quid earum rerum confessus erit aut d(e) e(a) r(e) non responderit neq(ue) | se iudicio utei oportebit defenderit, de ieis rebus Romae apud pr(aetorem) | eumve, quei de ieis rebus Romae i(ure) d(eicundo) p(rae) esset, in iure confessus esset | aut ibei d(e)
45. e(a) r(e) nihil respondisset aut iudicio se non defendisset; | pr(aetor)q(ue), isve quei d(e) e(is) r(ebus) Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit), in eum et in heredem eius d(e) e(is) r(ebus) om|nibus ita

1) v. c. XXI. — 2) Tab. repetit: 'd(are),' quod delendum est. — 3) Scribendum fuit 'qua.'

ıs deicito decernito, eosque duci bona eorum possideri | proscrei-
ıeive veneireque iubeto, ac sei is heresve eius d(e) e(a) r(e) in |
ıre apud eum pr(aetorem), eumve quei Romae i(ure) d(eicundo)
ıraesset, confessus es|set aut d(e) e(a) r(e) nihil respondisset neque
e iudicio utei oportuis|set defendisset; dum ne quis d(e) e(a) r(e) 50.
ıisei pr(aetor), isve quei Romae i(ure) d(eicundo) p(raerit), | eo-
'um quoius bona possiderei proscreibei veneire, duceique | eum,
ubeat. ∾ |

XXIII. Queiquomque in eorum quo o(ppido) m. c. p. f. v. c. c.
:(erritorio)ve[1] quae in Gal|lia cisalpeina sunt erunt, i(ure) d(ei-
:undo) p(raerit), is inter eos, quei de fami|lia erceiscunda deivi- 55.
dunda iudicium sibei darei reddei ve, | in eorum quo o. m. c. p. f.
v. c. c. t. ve,[1] quae s(upra) s(cripta) s(unt), postu|laverint, ita ius
deicito decernito iudicia dato iudicare | iubeto, utei in eo o. m. c.
p. f. v. c. c. t. ve[1], in quo is, quoius || [*de boneis agetur, domicilium habuerit* . . .

2. Lex Iulia municipalis.[2]

. . . || (1.) Quem h(ac) l(ege) ad co(n)s(ulem) profiterei oportebit, sei is, quom eum profiterei oportebit, Romae non erit, tum quei eius | negotia curabit, is e*a*dem omnia, quae eum, quoius negotia curabit, sei Romae esset h. l. profiterei | oporte*re*t,[3] item isdemque diebus ad cos. profitemino. ∾ |

(2.) Quem h. l. ad cos. profiterei oportebit, sei is pup(illus) seive ea pu(pilla) erit, tum quei eius pup(illi) pu(pillae)ve tutor erit, item eadem|que omnia in iisdem diebus ad cos. profitemino, 5.

1) v. c. XXI. — 2) *C. I. L. 1, 119. n. 206. Ri. tab. 33. 34.* — E permagna tabula ahenea (a. 1,33 m. l. 0,38 m.). ex antica parte graece inscripta, cuius dimidia fere pars inferior in alveo fluvii Salandrellae prope Heracleam antiquam a. 1732 reperta in museum regium Neapolitanum inlata est; pars superior, a. 1735 demum reperta Britannoque cuidam vendita, in Angliam migravit, ubi a. 1750 Ph Carteret Webb, cuius tunc fuit, libellum de ea edidit; postea vero precibus regis Neap. Caroli III motus Webbius suam tabulae partem Neapolim remisit, ubi cum altera conglutinata in museo hodie exstat. Tabulam esse partem legis municipalis a Iul. Caesare a. 709 latae, *Savignius* (*verm. Schr. 2,279*) probavit. Quanta vero legis pars sit, constitui non potest. Legis capita eodem quo in l. Corn. distincta sunt modo, numerorum notae ut in l. Rubr. non sunt appositae. Commentarios scripserunt: *Mazochi, com. in tab. Her. 1754. II. vol. fol. Marezoll, fragm. tab. Heracl. 1816. Dirksen, obs. ad tab. Heracl. 1817. Idem, civ. Abhdl. 2, 145, 1820 Savigny l. c. 1838. 1843. 1849.* — 3) 'oportebit'.

ita utei *et* quae quibusque di*e*bus eum eamve, sei pup(illus) pu(pilla)ve non | ess*e*t, h. l. profiterei oporteret. ~ |

(3.) Sei cos., a*d* que*m*[1] h. l. professiones fierei oportebit, Romae non erit, tum is, quem profiterei oportebit. quod eum profiterei | oportebit, ad pr(aetorem) urb(anum), aut sei is Romae non erit, ad eum pr(aetorem), quei inter peregrinos ius deicet, profitemino, ita utei | eum ad cos., sei tum Romae esset, h. l. profiterei oporteret. ~ |

10. (4.) Sei ex eis cos. et pr(aetoribus), ad quos h. l. professiones fierei oportebit, nemo eorum Romae erit, tum is, quem profiterei oportebit, | *q*uod[2] eum profiterei oportebit ad tr(ibunum) pl(ebei) profitemino, ita ute*i* eum ad cos. pr(aetorem)*que* urb(anum) eumque quei inter peregrinos ius deicet, sei tum Romae esset, h. l. profiterei oporteret. ~ |

(5.) Quod quemquem h. l. profiterei oportebit, is, apud quem ea professio fiet, eius que*i* profitebitur nomen, et ea quae professus erit, et quo die professus sit, in tabulas publicas referunda

15. curato, eademque omnia, quae uteique in tabulas rettulerit, *i*ta in tabulam in album referunda (*curato*), idque aput *f*orum, et quom frumentum populo dabitur, ibei ubei frumen|tum populo dabitur, cottidie maiorem partem diei propositum habeto, u(nde) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossit). ~ |

(6.) Queiquomque frumentum populo dab*i*t[3] damdumve curabit, nei qu*oi*[4] eorum, quorum nomina h. l. ad cos. pr(aetorem) tr(ibunum) pl(ebis) in ta|bula in albo proposita erunt, frumentum dato neve dare iubeto neve sinito. Quei ad versus ea eorum qu*o*i[5] frumentum | dederit, is in tr(itici) m(odios) I[6] HS IↃↃↃ populo dare damnas esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ~ |

20. (7.) Quae viae in urbem Rom(am), propiusve u(rbem) R(omam) p(assus) M, ubei continente habitabitur, sunt erunt, quoius ante aedificium earum quae | vi*a* er*i*t,[7] is eam viam arbitratu eius aed(ilis), quoi ea pars urbis h. l. ob venerit, tueatur;[8] isque aed(ilis) curato, uti, quorum | ante aedificium erit, quamque viam h. l. quemque tueri oportebit, ei omnes eam viam arbitratu eius tueantur, neve eo | loco a*qua*[9] consistat, quo minus commode populus ea via utatur. ~

---

1) 'atque.' — 2) 'et quod eum eum.' — 3) 'dabunt.' — 4) 'que'. — 5) 'quei.' — 6) i. e. singulos. — 7) 'viae erunt.' — 8) *Mo.*: 'tueto'? — 9) 'ao.'

(8.) Aed(iles) cur(ules) aed(iles) pl(ebei), quei nunc sunt, 25.
ueiquomque post h. l. r(ogatam) factei createi erunt eumve mag(i-
stratum) inierint, iei in diebus V proxumeis, | quibus eo mag(istratu)
esignatei erunt eumve mag(istratum) inierint, inter se paranto
ut sortiunto, qua in partei urbis quisque | eorum vias publicas
n urbem Roma*m*[1], propiusve u(rbem) R(omam) p(assus) *M*,[2] re-
iciundas sternendas curet, eiusque rei procurationem | habeat. Quae
ars quoique aed(ilei) ita h. l. ob venerit, eius aed(ilis) in eis loceis,
uae in ea partei erunt, viarum reficiendarum tuemdarum pro-
uratio esto, utei h. l. oportebit. ∾ |

(9.) Quae via *int*er[3] aedem sacram et aedificium locum ve
ublicum et inter aedificium privatum est erit, eius | viae partem 30.
limidiam is aed(ilis), quoi ea pars urbis ob venerit, in qua parte
ea aedis sacra erit seive aedificium | publicum seive locus publicus,
tuemdam locato. ∾ |

(10.) Quemquomque ante suum aedificium viam publicam h. l.
tueri oportebit, quei eorum eam viam arbitratu eius aed(ilis), |
quoius oportuerit, non tuebitur, eam viam aed(ilis), quoius arbi-
tratu eam tuerei oportuerit, tuemdam locato; | isque aed(ilis) die-
bus ne minus X, antequam locet, aput forum ante tribunale suom
propositum habeto, quam | viam tuendam et quo die locaturus sit, 35.
et quorum ante aedificium ea via sit; eisque, quorum ante aedificium |
ea via erit, procuratoribusve eorum domum denuntietur facito, se eam
viam locaturum, et quo die locaturus | sit; eamque locationem pa-
lam in foro per q(uaestorem) urb(anum), eumve quei aerario prae-
rit, facito. Quamta pecunia eam | viam locaverit, tamtae pecuniae
eum eosque, quorum ante aedificium ea via erit pro portioni, quam-
tum | quoiusque ante aedificium viae in longitudine et in latitu-
dine erit, q(uaestor) urb(anus), queive aerario praerit, in tabula*s* 40.
publicas pecuniae factae referundum curato. Ei quei eam viam
tuemdam redemerit, tamtae pecuniae eum eos|ve ad tribuito sine
d(olo) m(alo). Sei is, quei ad tributus erit, eam pecuniam diebus
XXX proxum*e*is, quibus ipse aut pro|curator eius sciet adtribu-
tionem factam esse, ei, *q*uoi ad tributus erit, non solverit neque
satis fecerit, is | quamtae pecuniae ad tributus erit, tamtam pecu-
niam et eius dimidium ei, quoi ad tributus erit, da*r*e debeto, | inque
eam r*e*m is, quo quomque de ea re aditum erit, iudicem iudiciumve

---

1) 'Roma'. — 2) 'L.' cf. c. 16. 17. — 3) 'viam per'.

45. ita dato, utei de pecunia credita | (*iudicem*) iudicium*ve*[1] dari oporte*re*t.[2] ~ |

(11.) Quam viam h. l. tuemdam locari oportebit, aed(ilis), quem eam viam tuendam locare oportebit, is eam viam per | q(uaestorem) urb(anum), queive aerario praerit, tuemdam locato, utei eam viam arbitratu eius, quei eam viam locandam | curaverit, tueatur. Quamtam pecuniam ita quaeque via locata erit, t(antam) p(ecuniam) q(uaestor) urb(anus), queive aerario praerit | redemptorei, quoi e lege locationis dari oportebit, heredeive eius damdam ad tribuendam curato. ~—

50. (12.) Quo minus aed(iles) et IIIIvir(ei) vieis in urbem purgandeis, IIvir(ei) vieis extra propiusve urbem Rom(am) passus [*M*] | purgandeis, queiquomque erunt, vias publicas purgandas curent eiusque rei potestatem habeant, | ita utei legibus pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)*ve* c(onsultis) oportet oportebit, e(*or*)um h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ |

(13.) Quoius ante aedificium semita in loco erit, is eam semitam, eo aedificio perpetuo lapidibus perpetueis | integreis continentem, constratam recte habeto arbitratu eius aed(ilis), quoius in ea

55. parte h. l. viarum | procurat*io*[3] erit. ~ |

(14.) Quae viae in u(rbem) R(omam) sunt erunt intra ea loca, ubi continenti hab*i*tab*i*tur, ne quis in ieis vieis post k. Ianuar. primas plostrum interdiu post solem ortum, neve ante horam X diei ducito agito, nisi quod aedium | sacrarum deorum inmortalium caussa aedificandarum, operisve publice faciumdei causa, adv*e*hei porta|ri oportebit, aut quod ex urbe ex ve ieis loceis

60. earum rerum, quae publice demolienda[*e*] loca[*tae*] erunt, publice ex portarei oportebit, et quarum rerum caussa plostra h. l. certeis hominibus certeis de causeis agere | ducere licebit. ~ |

(15.) Quibus diebus virgines Vestales re*gem*[4] sacrorum flamines plostreis in urbe sacrorum publicorum p(opuli) R(omani) caussa vehi oportebit, quaeque plostra triumphi caussa, quo die quisque triumpha*b*it, ducei oportebit, quaeque | plostra ludorum, quei Romae aut urbei Romae [*p*(*ropius*) *p*(*assus*) *M*][5] publice feient,

65. inve pompam ludeis circiensibus ducei agei opus | erit: qu*o*[6] minus

---

1) 'iudiciumque'. — 2) 'oportebit.' De c. 7—10 cf. quae scripsi in libro: *Symbolae Bethmanno Hollwegio oblatae. Ber. 1868. p. 45—53.* — 3) 'procurator'. — 4) 'rex'. — 5) *Mom.* supplevit ex v. 77. — 6) 'quove.'

arum rerum caussā eisque diebus plostra interdiu in urbe ducanur agantur, e(ius) h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur). ~ |

(16.) Quae plostra noctu in urbem inducta erunt, quo minus ea plostra inania aut stercoris ex portandei caussa, | post solem ortum h(oris) X diei bubus iumenteis ve iuncta in u(rbe) R(oma) et ab u(rbe) R(oma) p(assus) M esse liceat, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ |

(17.) Quae loca publica porticusve *p*ublicae in u(rbe) R(oma) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M sunt erunt, quorum locorum quoiusque porticus | aedilium *e*orumve mag(istratuom), quei vieis loceisque publiceis u(rbis) R(omae) p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M purgandeis praerunt, legibus | procuratio est erit, nei quis in ieis loceis inve ieis porticibus quid in aedificatum inmolit*u*mve habeto, | neve ea loca porticumve quam possideto, neve eorum quod saeptum clausumve habeto, quo minus eis loceis porticibusque populus utatur pateantve, nisi quibus uteique leg(ibus) pl(ebei)ve sc(itis) s(enatus)ve c(onsultis) concessum permissumve e(*st*). ~ | 70.

(18.) Quibus loceis ex lege locationis, quam censor aliusve quis mag(istratus) publiceis vectigalibus ultrove tributeis | fruendeis tuendeis ve dix*i*t dixerit, eis, quei |ea fruenda tuendave conducta habebunt, ut utei fruei liceat | *a*ut utei ea ab eis custodiantur, cautum est: ei quo minus ieis loceis utantur fruantur ita, utei quo*i*que eorum[1] | [*ex l*]e[*ge loca*]tionis ieis [*sine d*(*olo*) *m*(*alo*)] utei fruei licebit, ex h. l. n(ihil) r(ogatur), ~ | 75.

(19.) Quos lud[*os*] quisque Romae p(ropius)ve u(rbei) R(omae) p(assus) M faciet, quo minus ei eorum ludorum caussa scaenam pulpitum ceteraque, | quae ad eos ludos opus erunt, in loco publico ponere statuere, eisque diebus, quibus eos faciet, loco publico utei | liceat, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ |

(20.) Quei scribae librarei magistratibus apparebunt, ei quo minus loceis publiceis, ubei is, [*quoi*] quisque eorum apparebunt, iuserit, apparendi caussa utantur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ | 80.

(21.) Quae loca serveis publiceis ab cens(oribus) habitandei utendei caussa ad tributa sunt, ei quominus eis loceis utantur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ~ |

---

1) Hic explicit aes quod vocant Britannicum, incipit aes Neapolitanum.

(22.) Queiquomque in municipieis coloneis praefectureis foreis conciliabuleis c(ivium) R(omanorum) IIvir(ei) IIIIvir(ei) erunt, aliove | quo nomine mag(istratum) potestatemve su*f*ragio eorum,
85. quei quoiusque municip*i* coloniae praefecturae | for*i* conciliabuli erunt, habebunt: nei quis eorum que*m* in eo municipio coloni*a* praefectur*a* *f*oro conciliabu|lo (*in*) senatum decuriones conscriptosve legito neve sublegito neve c*o*ptato[1] neve recitandos curato, | nisi in demortuei damnateive locum eiusve, quei confessus erit, se senatorem decurionem conscreiptumve | ibei h. l. esse non licere. ∾ |

(23.) Quei minor annos XXX natus est erit, nei quis eorum
90. post k. Ianuar. secundas in municipio colonia praefe|ctura IIvir(atum) IIIIvir(atum) neve quem alium mag(istratum) petito neve capito neve gerito, nisei quei eorum stipendia | equo in legione III, aut pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castreis inve provincia maiore*m* | partem sui quoiusque anni fecerit, aut bina semestria, quae ei pro singuleis ann*u*eis procedere oporteat,[2] aut ei vocat*i*o[3] rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(itis) exve foidere erit, quocirca eum inveitum merere non | oporteat. Neve quis, que*i* praeconium dissignationem libitinamve faciet, dum eorum
95. quid faciet, in muni|cipio colonia praefectura IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliumve quem mag(istratum) petito neve capito neve gerito neve habeto, | neve ibei senator neve decurio neve conscriptus esto, neve sententiam dicito. Quei eorum ex eis, quei s(upra) s(criptei) s(unt), | adversus ea fecerit, is HS Iↄↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾

(24.) Queiquomque in municipio coloni*a* praefectura post k. Qui*n*ct(iles) prim(as) comitia IIvir(eis) II*I*Ivir(eis) aleive quoi mag(istratui) | rogando sub rogandove habebit, is ne quem, quei
100. minor anneis (*XXX*)[4] natus est erit, IIvir(um) III*I*vir(um), quei*ve* ibei | alium mag(istratum) habeat, renuntiato neve renuntiarei iubeto, nisi quei stipendia equo in legione III, aut sti|pendia pedestria in legione VI fecerit, quae stipendia in castreis inve provincia maiorem partem sui | quoiusque anni fecerit, aut bina semestria, qua*e* ei pro singuleis annueis procedere oporteat, cum

---

1) 'coaptato.' — 2) Excidisse hic et inserenda censet *Mom.* verba v. 102—103: 'dum taxat quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit.' — 3) i. e. vacatio. — 4) Suppletum e v. 89.

eo[1] | quod ei legibus pl(ebei)ve sc(iteis) procedere oportebit, aut ei vocatio rei militaris legibus pl(ebei)ve sc(iteis) ex ve foedere | erit, quo circa eum invitum merere non oporteat. Neve eum, quei praeconium dissignationem libitina*m*ve faciet, dum eorum quid | faciet, IIvir(um) IIIIvir(um), queive ibei mag(istratus) sit, 105. renuntiato, neve in senatum neve in de|curionum conscriptorum*ve* numero legito, sub legito coptato neve sententiam rogato neve dicere neve | ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo). Quei ad versus ea fecerit, is HS Iↄↄↄ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. ∾

(25.) Quae municipia coloni*ae* *etc.*[2] c(ivium) R(omanorum) sunt erunt, nei quis in eorum quo municipio | colonia *etc.*[2] *in* senatu decurionibus conscreipteisque esto, neve quo*i* ibi in eo ordine | sente*n*tiam deicere ferre liceto: quei furtei, quod i*ps*e fecit fecerit, 110. condemnatus pactusve est erit; | queive iudicio fiduci*ae* pro socio tutelae mandatei iniuriarum deve d(olo) m(alo) condemnatus est erit; queive lege | Plaetoria ob eamve rem, quod adversus eam legem fec*i*t fecerit, condemnatus est erit; queive depugnandei | caussa auctoratus est erit fuit fuerit; queive in iure *(bonam copiam abiuravit)* abiuraverit, bonamve copiam iuravit iuraverit; quei*ve* sponsoribus creditoribusve sueis renuntiavit renuntiaverit, se soldum solvere non posse, aut cum eis | pactus est erit, se soldum 115. solvere non posse; prove quo datum depensum est erit; quoiusve bona ex edicto | eius, qu(ei) i(ure) d(eicundo)[3] praefuit praefuerit, praeterquam sei quoius quom pupillus esset reive publicae caussa abesset, | neque d(olo) m(alo) fecit fecerit quo magis r(ei)p(ublicae) c(aussa) a(besset), (*bona possessa proscriptave sunt erunt*),[4] possessa proscriptave sunt erunt; queive iudicio publico Romae | condemnatus est erit, quo circa eum in Italia esse non liceat, neque in integrum resti(*tu*)tus est erit; queive in eo | municipio colonia praefectura foro conciliabulo, quoius erit, iudicio publico condemnatus est erit; quemve | k(alumniae) praevaricationis caussa 120. accussasse fecisseve quod iudicatum est erit; quoive aput exercitum ingnominiae | caussa ordo ademptus est erit; quemve imperator ingnominiae caussa ab exe*r*citu decedere ius*i*t iuserit; | queive ob caput c(ivis) R(omanei) referundum pecuniam praemium aliudve

1) Fortasse: 'dum t'(axat). cf. v. 92. — 2) ut cap. 22. — 3) 'quid.' — 4) Supplevit *Mo.*

quid cepit ceperit; queive corpore quaestum | fecit fecerit; queive lanistaturam artemve ludicram fecit fecerit; queive lenocinium faciet. Quei | adversus ea in municipio colonia praefectura[1] foro
125. conciliabulo (*in senatu*)[2] decurionibus conscripteisve fuerit | sentemtiamve dixerit, is HS IↃↃↃ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei volet petitio esto. |

(26.) Quoi h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo senatorem decurionem conscriptum esse, | inque eo ordine sentemtiam dicere ferre non licebit, nei quis, quei in eo municipio colonia praefectura | foro conciliabulo senatum decuriones conscriptos habebit, eum in senatum decuriones conscriptos | ire iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve eum ibei sentemtiam rogato neive dicere neive ferre iubeto sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis,
130. quei | in eo municipio colonia *etc.* sufragio eorum maxumam potestatem habebit, | eorum quem ibei in senatum decuriones conscriptos ire, neve in eo numero esse neve sentemtiam ibei dicere | ferreve sinito sc(iens) d(olo) m(alo); neve quis eius rationem comitieis conciliove (*habeto, et si creatus erit, eum adversus h. l. ieis comitieis conciliove*)[2] creatum esse[3] renuntiato; neve quis, quei ibei mag(istratum) potestatemve habebit, eum cum senatu decurionibus conscript(*eis lud*)os[4] spectare neive in convivio | publico esse sinito sc(iens) d(olo) m(alo). ∾ |

135. (27.) Quibus h. l. in municipio colonia praefectura foro conciliabulo in senatu decurionibus conscripteis esse | non licebit, ni quis eorum in municipio colonia praefectura foro conciliabulo IIvir(atum) IIIIvir(atum) aliamve | quam potestatem, ex quo honore in eum ordinem perveniat, petito neve capito; neve quis eorum ludeis, | cumve gladiatores ibei pugnabunt, in loco senatorio decurionum conscriptorum sedeto neve spectato; | neve convivium publicum is inito; neive quis, quem adversus ea creatum renun-
140. tiatum erit, ibei IIvir IIIIvir | esto, neve ibei m(agistratum) potestatemve habeto. Quei adversus ea fecerit, is HS IↃↃↃ p(opulo) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae quei | volet petitio esto. ∾ |

(28.) Quae municipia coloniae praefecturae c(ivium) R(omanorum) in Italia sunt erunt, quei in eis municipieis coloneis | praefectureis maximum mag(istratum) maximamve potestatem ibei habebit tum, cum censor aliusve | quis mag(istratus) Romae populi

1) 'praefecturave.' — 2) Supplevit *Mo.* — 3) 'est.' — 4) 'conscriptos.'

nsum aget, is diebus LX proxumeis, quibus sciet Romae *cen*m populi | agi, omnium municipium colonorum suorum queique 145.
ıs praefecturae erunt, q(uei) c(ives) R(omanei) erunt, censum |
*i*to, eorumque nomina praenomina, patres aut patronos, tribus,
gnomina, et quot annos | quisque eorum habet, et rationem peniae, ex formula census, quae Romae ab eo, qui tum censum |
puli acturus erit, pro posita erit, a*b* ieis iurateis accipito;
que omnia in tabulas publicas sui | municipi referunda curato,
sque libros per legatos, quos maior pars decurionum conscriprum | ad eam rem legarei mittei censuerint tum, cum e*a* res 150.
nsuleretur, ad eos, quei Romae *c*ensum agent, | mittito; curaque, utei, quom amplius dies LX reliquei erunt, ante quam diem
queiquomque Romae | censum age*t*, finem populi ce*n*sendi faınt, eos adea*n*t librosque eius | municipi coloniae praefecturae |
ant; isque censor, seive quis alius mag(istratus) censum populi
et, diebus V proxumeis, quibus legatei eius | municipi coloniae
aefecturae adierint, eos libros census, quei ab ieis legateis daıntur, accipito | s(ine) d(olo) m(alo), exque ieis libreis, quae 155.
ei scripta erunt, in tabulas publicas referunda curato, easque
bulas | eodem loco, ubei ceterae tabulae publicae erunt, in
ibus census populi perscriptus erit, condenda*s* curato. ∾ |

(29.) Qui pluribus in municipieis coloneis praefectureis domilium habebit, et is Romae census erit, quo magis | in municipio
lonia praefectura h. l. censeatur, e(ius) h. l. n(ihil) r(ogatur). ∾ |

(30.) Quei lege pl(ebei)ve sc(ito) permissus est *f*uit, utei leges
ı municipio fundano municipibusve eius municipi daret, | sei 160.
ui*d* is post h. l. r(og.) in eo anno proxumo, quo h. l. populus iurit, ad eas leges (*addiderit commutaverit conrexerit*,) municip*i*s
ındanos | item teneto, utei oporteret, sei ea*e* res ab eo tum,
uom primum leges eis municipibus lege pl(ebei)ve sc(ito) dedit, |
d eas leges additae commutatae conrectae essent; neve quis inrcedito neve quid facito, quo minus | ea rata sint, quove minus
ıunicipis fundanos tenea*n*t eisque optemperetur. ∾ ||

3. Lex Falcidia, a. 714.

(*Paul. l. sing. ad l. Falc.*[1]: 'Lex Falcidia lata est, quae primo
apite liberam legandi facultatem dedit his verbis':)

---

1) *D. 35, 2, 1.*

Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, ius potestasque esto, ut hac lege sequenti[1] licebit.

(‘Secundo capite modum legatorum constituit his verbis’:)

Quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam iure publico dare legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum,[2] ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant, (*itaque*)[3] eis, quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare iussus[1] damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam (*dare*)[3] damnatus est.

4. Lex Iulia de vi publica et privata.

(*Ulp. l. VIIII de off. procons. sub tit. ad l. Iul. de vi publ. et priv.*[4]: ‘Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis, c. LXXXVII et c. LXXXVIII; in hoc vero his verbis’[5]:)

His hominibus hac lege in reum testimonium dicere ne liceto: qui se ab eo parenteve eius, libertove cuius eorum liberaverit, quive impubes erit, quive (*iudicio publico damnatus erit qui*)[6] eorum in integrum restitutus non est, quive in vinculis custodiave publica erit, quive depugnandi causa auctoratus erit, quive ad bestias depugnare se locavit locaverit, praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, (*quaeve*)[7] palam corpore quaestum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum (*vel non dicendum*)[6] pecuniam accepisse iudicatus erit, ne quis eorum hac lege in reum testimonium dicat.

(‘Capite octogesimo septimo’:)

Hi homines inviti in reum testimonium ne dicunto: qui sobrinus est ei reo, propioreve cognatione coniunctus, quive socer, gener, vitricus, privignusque eius erit.

---

1) Delendam hanc vocem censet *Mo.* — 2) *Cuiac.*: ‘detur legetur.’ — 3) Ins. *Mo.* — 4) *Coll. 9, 2.* Sententia legis etiam in *D. 22, 5, 3, 5* relata est e Callistrati l. de cogn. Utrum Caesaris an Augusti sit haec lex, non constat, nec quo anno sit lata. Cf. *Rud. RG. 1, 85.* — 5) Ita *Rud. üb. d. lib. de off. proc. p. 314.* *Codd.*: ‘in haec verba his verbis.’ —6) E *Dig.* — 7) Ita *D.*, *Coll.*: ‘palamve.’

5. Lex Iulia de adulteriis, a. 736.

I. (*Ulp. l. I de adult.*[1]*:* 'Haec verba legis':)

... ne quis posthac stuprum adulterium facito sciens dolo malo

II. ('Quod ait lex':)[2] (*Pater si*) in filia (*sua, quam in potestatem habet, aut in ea, quae* (*eo*) *auctore, cum in potestate esset, viro in manum convenerit,*) adulterum (*domi suae generive sui*) deprehenderit, (*isque in eam rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude occidat, ita ut*) in continenti filiam occidat.

V. (*Ulp. l. II ad l. Iul. de adult.:*[3] 'Capite quinto legis Iuliae ita cavetur ut':)

. . (*viro adulterum in uxore sua deprehensum, quem aut nolit aut non liceat occidere, retinere horas diurnas nocturnasque continuas non plus quam XX*) testandae eius rei gratia (*sine fraude sua iure liceto* . .)

VII. (*Ulp. l. II de adult.*[4]*:* 'Legis Iul. de adult. capite septimo ita cavetur':)

.. ne quis inter reos referat eum, qui tum sine detrectatione rei publicae causa aberit . .

Cap. inc. (*Ulp. l. IV de adult.*[5]*:* — 'lex ita locuta est':)

... (*qui uxorem in adulterio deprehensam retinuerit*), adulterum in domo deprehensum dimiserit, . .

6. Lex Quinctia de aquaeductibus[6], a. 715.

T. Quinctius Crispinus consul (*de senatus sententia*) populum iure rogavit populusque iure scivit in foro pro rostris aedis divi Iulii pr(idie) *k.* Iulias. Tribus Sergia principium fuit, pro tribu Sex(tus),[7] L(ucii) f(ilius), Varro, (*primus scivit.*)

Quicunque post hanc legem rogatam rivos specus fornices

---

1) *D. 48, 5, 12.* Cf. *Paul.* in *Coll. 4, 2*: 'primum caput legis Iul. de adult. prioribus legibus pluribus abrogat; secundo vero capite permittit patri' *etc.* — 2) *D. 48, 5, 23, pr. 4.* Verba inclusa *Paulus* l. l. refert. Cf. *Coll. 4, 12, 1 Paul. sent. 2, 26, 1.* — 3) *D. 48, 5, 25, pr. 5.* Verba uncis inclusa ab Ulp. indirecto sermone relata sunt, tum autem addit: 'Quod adicitur: 'testandae'' *etc.* — 4) *D. 48, 5, 15, 1. 2.* — 5) *D. 48, 5, 29, pr.* cf. *Paul. sent. 2, 26, 8. Coll. 4, 12, 7.* — 6) Haec lex a Frontino in librum de aquis urbis Romae c. 129 integra recepta est. Omnium omnino populi Romani legum unica est, quae integra cum plena praescriptione nobis sit tradita. Textum corruptum emendavit et supplevit *Buecheler* in ed. Front. 1858. — 7) Nomen gentilicium deesse monet *Bue.*

fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem (*Romam*) ducuntur (*ducentur*), sciens dolo malo foraverit ruperit foranda rumpendave curaverit peiorave fecerit, quominus eae aquae earumve quae (*pars*) in urbem Romam ire cadere fluere pervenire duci (*possit*,) quove minus in urbe Roma et in iis locis (*aedificiis*), quae (*loca*) aedificia urbi continentia sunt erunt, in his hortis praediis locis, quorum hortorum praediorum locorum dominis possessoribusve aqua data vel adtributa est vel erit, saliat distribuatur dividatur in castella lacus immittatur: is populo Romano HS C milia dare damnas esto; et qui d(olo) m(alo) quid eorum ita fecerit, id omne sarcire reficere restituere aedificare ponere et celere demolire damnas esto sine dolo malo; atque omnia ita, ut (*curator aquarum iusserit*;) quicumque curator aquarum est erit, (*aut*) si curator aquarum nemo erit, tum is praetor, qui inter cives et peregrinos ius dicet, multa pignoribus cogito coercito; eique curatori, aut si curator non erit, tum ei praetori eo nomine cogendi coercendi multae dicendae sive pignoris capiendi[1] ius potestasque esto. Si quid eorum servus fecerit, dominus eius HS C milia populo (*R*(*omano*))[2] d(are) d(amnas) e(sto). Si qui (*locus*) circa rivos specus fornices fistulas tubulos castella lacus aquarum publicarum, quae ad urbem Romam ducuntur et ducentur, terminatus est et erit, ne quis in eo loco post hanc legem rogatam quid obponito molito obsaepito figito statuito ponito conlocato arato serito, neve in eum quid immittito, praeterquam eorum faciendorum reponendorum causa, quae hac lege licebit oportebit. Qui adversus ea quid fecerit, adversus eum[3] siremps lex ius causaque omnium rerum omnibusque esto, atque uti esset esseve oporteret, si is adversus hanc legem rivum specum rupisset forassetve. Quominus in eo loco pascere herbam fenum secare sentes (*tollere liceat, e*(*ius*) *h*(*ac*) *l*(*ege*) *n*(*ihil*) *r*(*ogatur*);) curatores aquarum, qui nunc sunt quique erunt (*faciunto, ut in eo loco, qui locus*) circa fontes et fornices et muros et rivos et specus terminatus est, arbores vites vepres sentes ripae maceria salicta harundineta tol-

1) *Mo. Staatsr. 1, 139 n. 5:* 'cogendi coercendi multa dicenda pignoribus capiendis.' — 2) Ins. *Bue.*, quem inconsulto reprehendit *Hu.* (*Multa, 260 n. 35*), quia nunquam in legibus haec vox addita sit; immo in l. agr., l. Rubria, l. de Term., l. de imp. Vesp., saepissime scriptum est: 'pop. Rom'.; solam l. Iuliam munic. ante oculos habuisse videtur *Hu.* — 3) Verba 'adv. eum' delenda censet *B.;* rationem non video, cum 'de eo siremps' in *l. Rubr. 2, 10. 40* scriptum sit.

lantur excidantur effodiantur excodicentur, uti quod recte factum esse volent; eoque nomine iis pignoris capio multae dictio coercitioque esto, idque iis sine fraude sua facere liceat ius potestasque esto. Quominus vites arbores, quae villis aedificiis maceriisve inclusae sunt, maceriae, quas curatores aquarum causa cognita ne demolirentur dominis permiserunt, quibus inscripta insculptaque essent ipsorum qui permisissent curatorum nomina, maneant, hac lege nihilum rogator. Quominus ex iis fontibus rivis specibus fornicibus aquam sumere haurire iis, quibuscumque curatores aquarum permiserunt permiserint, praeterquam rota calice machina liceat, dum ne qui puteus neque foramen novum fiat, eius hac lege nihilum rogator.

7. Lex Iulia et Papia Poppaea, a. 757 et 762.[1]

(I) (*Paul. l. I. ad l. Iul. et Pap.*[2]*:* 'Lege Iulia ita cavetur':)

Qui senator est, quive filius, neposve ex filio, proneposve ex (*nepote*) filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit; neve senatoris filia, neptisve ex filio, proneptisve ex nepote filio nato nata[3] libertino eive, qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto, neve quis eorum dolo malo sciens sponsam uxoremve eam habeto.

(VI) (*Paul. l. II ad l. Iul. et Pap.*[4]*:*)

Qui libertinus duos pluresve a se genitos[4a] natasve in sua potestate habebit, praeter eum, qui artem ludicram fecerit quive operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locaverit: ne quis eorum operas doni muneris aliudve quicquam libertatis causa patrono patronae liberisve eorum, de quibus iuraverit vel promiserit obligatusve erit, dare facere praestare debeto.

(XIII) (*Ulp. l. III ad. l. Iul. et Pap.*[5]*:* 'Quod ait lex':)

1) Gemina lex, auctore Augusto populo reluctante perlata, de qua v. *Rud. RG. 1, 64.* Longissimae huius legis verba legitima pauca tantum nobis servata sunt. Totam legem componere et restituere studuerunt: *Iac. Gothofredus, fontes IV iur. civ. (1653) p. 264—350. Heineccius, ad leg. Iul. et P. P. (1726). den Tex, fontes III iur. civ. (1840) p. 31—40. Demelius, legum quae ad ius civ. spect. fragmenta. (1857) p. 45—58.* Numerorum notae, quas singulis capitibus praeposui, ad Heineccii dispositionem spectant. — 2) *D. 23, 2, 44, pr.* — 3) Delendum censet *Mo.* — 4) *D. 38, 1, 37, pr.* — 4a) *Mo.* coni: 'ex se natos'. — 5) *D. 24, 2, 11, pr. 1.*

Divortii faciendi potestas libertae, quae nupta est patrono, ne esto, quamdiu patronus eam uxorem esse volet .. (*neve*) invito patrono[1] (*alii nubere potestas esto.*)

(XXXIV) (*Ulp. l. VII ad l. Iul. et Pap.*[2]: 'Si vero — maritus dotalem servum voluntate eius (mulieris) manumiserit, — ait lex':)

... quod ad eum pervenit, et si dolo malo aliquid factum est, quominus ad eum perveniat, .. quanta pecunia erit, tantam pecuniam dato.

8. Lex Iunia Vellea, a. 27 p. C.[3]

I. (*Scaev. l. VI quaest.*: 'Nunc de lege Vellea videamus, — et videtur primum caput eos spectare, qui *etc.* — Ita verba sunt':)

Qui (*civis Romanus post hanc legem rogatam*)[4] testamentum faciet, is omnes virilis sexus, quei ei suus heres futurus erit,[5] (*heredes instituendi* (*nominatimve exheredandi*) *postestatem habeto;*[6] *quique heredes instituti* (*exheredative ita*)[7] *erunt, si nascentur testamentum ne rumpunto*,)[8] etiamsi parente vivo nascentur.[9]

II. Si quis ex suis heredibus suus heres esse desierit, liberi eius[10] [*vel nepotes pronepotes,*[11] *qui heredes instituti nominatimve*

---

1) Haec verba ex eodem Ulp. libro referuntur in *D. 23, 2, 45, 5*, praemissis verbis: 'Deinde ait lex;' quae explicantur principio eius loci. — 2) *D. 24, 3, 64, pr. 6. 7. 10.* Perperam editores *p. 103 not. 1* citt. omnes hunc locum non de servo manumisso sed de universa dote intellexerunt. — 3) Ultima fere omnium legum ad populum latarum haec esse videtur, cum sub Tiberio demum a. 780 (27 p. C.) sit lata, id quod *Mo.*, qui imperatorum aetatis eam esse antea negaverat (*Jahrb. 2, 338*), nunc (ad *D. 26, 2, 10, 2*) et ipse contendit. Verba legis nonnisi in *D. 28, 2, 29, 12. 14* eaque interrupta, tradita sunt, quibus supplendis operam dederunt: *Mühlenbruch*, (*Glück 36, 202—36*) *Vangerow* (*Pand. 2, 220*), *Leist* (*bon. poss. 2, 241*), *Schmidt* (*Notherb. 30—34*). Quae ipse probavi, Digestorum locis confirmare studui. — 4) E lege Falcidia talia verba adducenda videntur. — 5) In *Dig.* hic additur 'et cetera,' et tunc sequuntur capitis verba finalia 'etiamsi' *etc.* — 6) *L. 29 cit. § 15*: 'superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permittit (lex.)' — 7) *D. 28, 3, 3, 1:* 'qui post testamentum factum in vita nascuntur, ita demum per legem Velleam rumpere testamentum prohibentur, si nominatim sint exheredati.' — 8) *D. 28, 5, 6, 1*: 'nepotes et deinceps ceteri, qui ex lege Vellea instituti non rumpunt testamenta.' — 9) Flor. corrupte: 'vovente patre vivo'. *Mo.* haec verba legis esse non putat, at cf. § 11: 'voluit (lex) vivis nobis natos non rumpere.' § 12: 'si — vivo te nepos nascatur? ex verbis (legis) dicendum est non rumpi.' § 15: 'isque nascatur vivo patre suo.' — 10) In *Dig.* hic ut supra *n. 5.* additur 'et cetera,' et tum sequuntur capitis verba finalia: 'in locum' *etc.* — 11) *L. 29 cit. § 13:*

xheredati erunt, testamentum ne rumpunto, neve id ob eam rem minus atum esto, quod] in locum suorum sui heredes succedunt.[1]

9. Leges colonicae.[2]

a. Lex Mamilia Roscia Peducea Alliena Fabia.[3]

LIII. Quae colonia hac lege deducta quodve municipium raefectura forum conciliabulum constitutum erit, qui ager intra ines eorum erit, qui termini in eo agro statuti erunt, quo in loco erminus non stabit, in eo loco is, cuius is ager erit, terminum estituendum curato, uti quod recte factum esse volet; idque nagistratus, qui in ea colonia municipio praefectura foro conciiabulo iure dicundo praeerit, facit ut fiat.

LIIII. Qui limites decimanique hac lege[4] deducti[5] erunt, uaecumque fossae limites[6] in eo agro erunt, qui ager hac lege[7] latus adsignatus erit, ne quis eos[8] limites decimanosve[9] obseptos

---

sequenti parte — ita interpretandum est, ut si et filium et nepotem et pronepotem habeas' *etc.*

1) *L. 29 § 15*: 'posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod succedit.' *D. 28, 3, 13:* 'nominatim — nepotem — necesse est — instituere vel exheredare, ne — succedendo — rumpat, — idque lege Iunia Vellea provisum est'. — 2) Leges, quibus Romanorum municipia coloniaeve ordinabantur, plerumque non a populo ipso datae sunt, sed per viros qui leges darent a populo permissos, ut in *l. Iul. mun. c. 30* dictum est: 'Quei lege permissus est, utei leges in municipio daret.' Leges tamen illae appellabantur, legum vicem obtinebant, legibusque populi quam maxime consonae concipiebantur, ut facile confundi cum iis possint, quod ne fieret praemonuit *Mo. C. I. L. 1, 263,* qui etiam sub imperatoribus huiusmodi leges datas esse ostendit in libro: *Stadtr. v. Malag. u. Salp. 390—394.* Parva, quae nobis servata sunt eiusmodi legum fragmenta, huc congessi. — 3) Tria huius legis capita in collectione scriptorum gromaticorum nobis servata sunt: *Röm. Feldmesser, ed Lachmann, 1,263.* Praeterea c. 54 ad verbum fere redit in c. 104 legis col. Genetivae Iuliae, c. 55 vero in *D. 47, 21, 3* refertur praemissis verbis: 'Lege agraria, quam C. Caesar tulit.' Unde, cum etiam in lege col. Gen. c. 97 legis Iuliae (sc. agrariae) mentio fiat, *Mo.* comprobat, generalem exstitisse legis agrariae formam, Caesaris iussu per Vviros conceptam et l. Iulia agr. confirmatam, unde in singularum coloniarum leges quae necessaria erant translata esse. *Röm. Feld. 2, 221. Ephem. epigr. 2, 120. cf. ZRG. 12, 100.* — 4) Gen. pro 'hac lege' habet: 'intra fines col. Gen.' — 5) G. ins. 'factique.' — 6) G. 'limitales.' — 7) G. pro 'qui — lege' habet: 'qui iussu C. Caesaris dict. imp. et lege Antonia senat. que cons. pl. que scitis ager'. — 8) G. om. — 9) G. 'decumanosque'. —

neve quid in eis molitum[1] neve quid ibi oppositum[2] habeto, neve eos arato, neve eis fossas opturato, neve qui saepito[3], quominus suo itinere aqua ire fluere possit. Si quis adversus ea quid fecerit[4], in res singulas, quotienscumque fecerit, HS IIII[5] colonis municipibusve[6] eis, in quorum agro id factum erit, dare damnas esto, pecuniaeque[7] qui volet petitio hac lege esto.

LV. Qui hac lege coloniam deduxerit, municipium praefecturam forum conciliabulum constituerit, in eo agro, qui ager intra fines eius coloniae municipii fori conciliabuli praefecturae erit, limites decimanique ut fiant terminique statuantur, curato: quosque fines ita statuerit, ii fines eorum sunto, dum ne extra agrum colonicum territoriumve fines ducat. Quique termini hac lege statuti erunt, nequis eorum quem eicito neve loco moveto sciens dolo malo. Si quis adversus ea fecerit, is in terminos singulos, quos eiecerit locove moverit sciens dolo malo, HS V m(ilia) n(ummum) in publicum eorum, quorum intra fines is ager erit, dare damnas esto; deque ea re curatoris, qui hac lege erit, iuris dictio reciperatorumque datio addictio esto. Cum curator hac lege non erit, tum quicumque magistratus in ea colonia municipio praefectura foro conciliabulo iure dicundo praeerit, eius magistratus de ea re iurisdictio iudicisque datio addictio esto; inque eam rem is, qui hac lege iudicium dederit, testibus publice dumtaxat in res singulas X denuntiandi potestatem facito ita, ut e re publica fideque sua videbitur. Et si is, unde ea pecunia petita erit, condemnatus erit, eam pecuniam ab eo deve bonis eius primo quoque die exigito; eiusque pecuniae quod receptum erit partem dimidiam ei dato, cuius unius opera maxime is condemnatus erit, partem dimidiam in publicum redigito. Quo ex loco terminus aberit, si quis in eum locum terminum restituere volet, sine fraude sua liceto facere, neve quid cui is ob eam rem hac lege dare damnas esto.

b. Lex coloniae Genetivae Iuliae s. Ursonitana, a. 710[8].

Tab. I. 1, 1. [*XCI. Si quis ex hac lege decurio augur pontifex coloniae Genetivae Iuliae factus creatusve*] erit, tum quicumque decurio augur pontifex huiusque | col(oniae) domicilium in ea col(onia) oppido

1) G. pro 'in eis mol.' habet: 'immolitum'. — 2) G. 'opsaeptum. — 3) G. pro 'qui saepito' habet 'opsaepito'. — 4) G. ins. 'is'. — 5) G. 'HS ∞'. — 6) G. 'c(olonis) c(ol.) G(en.) I(ul.)'. — 7) G.: 'eiusque pec.' — 8) A. 1870 in Hispania

propiusve it oppidum p(assus) ∞ | non habebit annis V proxumis, unde pignus eius quot satis | sit capi possit, is in ea col(onia) augur pontif(ex) decurio ne es||to, qui*q*ue[1] IIviri in ea col(onia) erunt, eius nomen de decurio|nibus sacerdotibusque de tabulis publicis eximendum | curanto, u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olent), idq(ue)[2] eos IIvir(os) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto). Tab.I. *1*, 5.

XCII. IIviri quicumque in ea colon(ia) mag(istratum) habebunt, ei de legatio|nibus publice mittendis ad decuriones referunto, cum || m(aior) p(ars) decurion(um) eius colon(iae) aderit, *1*, 10.

---

prope oppidum Osuna in provincia Andalusia (antiqua Baetica) in medio fere inter urbes Sevillam et Malagam tres tabulae aheneae effossae sunt, quarum duae ternis columnis inscriptae m. 0,93 longae, 0,60 altae sunt, tertia minor, II columnis inscripta, l. 0,68 a. 0,60 est. Quam tertiam de altera maiore diffractam esse facile perspici potest, ut integra tabula V columnas habuerit et latitudinem m. 1,61. Alteram maiorem autem, cum aeque e latere dextro defracta sit, olim cum altera quadam minore II columnarum coniunctam fuisse, ut eiusdem magnitudinis ac prima fuerit, verisimile est. Adservantur tabulae hodie Malacae in museo marchionis *de Loring*. Lex inscripta in capita divisa est, numeris in margine adiectis. Edita est primo in Hispania, commentario adiecto, a *M. R. de Berlanga*, advocato Malacitano, qui idem a. 1853 etiam leges Malacitanam et Salpensanam (infra c. III n. IV,) primus ediderat; tum in Germania legem publicavit accuratiusque recensuit illustravitque *Mo.* in *ephem. epigr. 2, 105*, et iterum ex ectypo accuratissimo a Berlanga misso *ib. 2, 221*, quam editionem equidem repetivi in *ZRG. 12, 82*, commentario adiecto. — Tabulas esse fragmenta legis colonicae, (de quibus cf. *p. 105 n. 2*) et quidem coloniae Genetivae Juliae, eamque coloniam iussu C. I. Caesaris a. 710 deductam esse, ipsa lege c. 104. 125. 131 docemur. Deducta est haec colonia in agrum Ursaonum, sive in oppidum Ursonem, quod cum in bello civili a partibus Pompei pertinaciter adversus Caesarem dimicasset, postremo devictum et dirutum erat (*bell. Hisp. c. 22. 26. 28. 41. 42.*). Legem coloniae datam esse ipso tempore deductionis, e c. 93. 125 colligere licet, attamen tabulas exeunte demum saeculo primo p. C., eodemque tempore, quo leges Mal. et Salp. scriptae sunt, exaratas esse, e litterarum forma scribendique ratione probaverunt *Huebner* et *Mo.* (*l. c. p. 107. 120*); unde *Mo.* conicit, omnia provinciae Baeticae oppida, postquam imp. Vespasianus Hispaniae civitates Latio donaverat, suam quodque legem publice proponere iussa esse. Differt vero tabula tertia mirum in modum a prioribus coniunctis: scripturam exhibet minorem et magis compressam; capp. 129—31 litteris perexiguis scripta post caetera demum interposita esse videntur; praeterea formularum conceptio profusior est, totaque tabula interpolationibus aut superfluis aut ineptis scatet, (quas, *Mo.* praeeunte, lineola subducta indicavi). Posteriore igitur tempore conscriptam esse necesse est, in locum fortasse tabulae deperditae, licet ratio interpolationum ne inde quidem liqueat.

1) 'quive.' — 2) '.i.dq.'

Tab. I. quotque de his rebus | maior pars eorum qui tum aderunt constituerit, | it ius ratumque esto. Quamque legationem ex h(ac) l(ege) exve | d(ecurionum) d(ecreto), quot ex h(ac) l(ege) factum erit, obire oportuerit | neque obierit[1] qui lectus erit, is pro se vica-
1, 15. rium ex eo || ordine, uti hac lege de(curionum)ve (*decreto*) d(ari) o(portet), dato. Ni ita dederit, in | res sin(gulas), quotiens ita non fecerit, HS ccIↄↄ colon(is) hu|iusque col(oniae) d(are) d(amnas) e(sto) eiusque pecuniae *q*ui[2] volet petitio | persecutioque esto.

XCIII. Quicumque IIvir post colon(iam) deductam factus
1, 20. creatusve || erit quive praef(ectus)[3] ab IIvir(o) e lege huius coloniae relic|tus erit, is de loco publico neve pro loco publico neve | ab redemptor*e*[4] mancipe praed(e)ve donum munus mercedem aliutve quid kapito neve accipito neve facito, quo | quid ex ea
1, 25. re at se suorumve quem perveniat. Qui at||versus ea fecerit, is HS ccIↄↄ ccIↄↄ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) Iul(iae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae *q*ui vo*l*et[5] petitio persecutioque esto.

XCIIII. Ne quis in hac colon(ia) ius dicito neve cuius in ea colon(ia) | iuris dictio esto nisi IIvir(i) aut quem IIvi*r*[6] praef(ectum) | reliquerit aut aedil(is), uti h(ac) l(ege) o(portebit). Neve
1, 30. quis pro eo || imper(io) potestat(e)ve facito, quo quis in ea colonia | ius dicat, nisi quem ex h(ac) l(ege) dicere oportebit.

XCV. Qui reciperatores dati erunt, si eo die quo iussi erunt | non iudicabunt, IIvir prae*f*(ectus)ve[7] ubi e(a) r(es) a(gitur) eos rec(iperatores) | eumque cuius res a(gitur) adesse iubeto
2, 1. diemque cer||tum dicito, quo die atsint, usque ateo, dum e(a) r(es) | iudicata erit, facitoque, uti e(a) r(es) in diebus XX | proxumis, quibus d(e) e(a) r(e) rec(iperatores) dati iussive e|runt iudicare, iudic(etur), u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet).
2, 5. Testibusque || in eam rem publice dum ta*xa*t h(ominibus) XX, qui colon(i) | incolaeve erunt, quibus is[8] qui rem quaere*t*[9] volet, denuntietur facito. Quibusq(ue) ita tes|timonium *d*enuntiatum[10] erit
2, 10. quique in tes|timonio dicendo nominati erunt, curato, || uti at it iudicium atsint. Testimoniumq(ue), | si quis quit earum rer(um), quae res tum age|tur, sciet aut audierit, iuratus dicat faci|to, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet), dum ne omnino amplius | h(o-
2, 15. mines) XX in iudicia singula testimonium dice||re cogantur. Neve

1) 'obi.erit'. — 2) 'cvi'. — 3) 'praef qui.' — 4) 'redemptori.' — 5) 'cvi voiet.' — 6) 'iiviri.' — 7) 'praeive.' — 8) 'his.' — 9) 'qvaere|re.' — 10) 'renvntiatvm.'

quem invitum testimo|nium dicere cogito, *q*ui ei, *cuia*[1] r(es) tum Tab. I. age|tur, gener socer, vitricus privignus, patron(us) | lib(ertus), consobrinus (*sit*) propiusve eum ea cogna|tione atfinitateve[2] contingat. Si IIvir || praef(ectus)ve, qui ea re colon(is)[3] petet, non *2*, 20. ade|rit[4] ob eam rem, quot ei morbus sonticus, | vadimonium, iudicium, sacrificium, funus | familiare feriaeve de*n*icales[5] erunt, quo | minus adesse possit, sive is propter magistra||tus potestatemve *2*, 25. p(opuli) R(omani) minus atesse poterit: | quo magis eo absente de eo cui is[6] negotium | facesset recip(eratores) sortiantur reiciantur res iu|dicetur, ex h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur). Si privatus petet et is, cum | de ea re iudicium fieri oportebit, non aderit || neque arbitratu IIvir(i) praef(ecti)ve ubi e(a) r(es) a(getur) *2*, 30. excu|sabitur e*i*[7] · harum quam causam esse, quo minus | atesse possit, morbum sonticum, vadimonium, | iudicium, sacrificium, funus familiare, feria*s*[8] | de*nic*ales*s* eumve propter mag(istratus) potestatemve || p(opuli) |R(omani) atesse non poss*e*:[9] post ei *2*, 35. earum *rerum*, quarum[10] | h(ac) l(ege) quaestio erit, actio ne esto. Deq(ue) e(a) r(e) siremps || lex resque esto, qu*a*si[11] si *3*, 1. neque iudices relecti[12] neq(ue) recip(eratores) | in eam rem dati essent.

XCVI. Si quis decurio eius colon(iae) ab IIvir(o) praef(ecto)ve postulabit, | u*ti*[13] ad decuriones referatur de pecunia publica de||que multis poenisque deque locis agris aedificis | publicis quo *3*, 5. facto qu*a*eri[14] iudicarive oporteat: tum | IIvir[15] qui*v*e[16] iure dicundo praerit d(e) e(a) r(e) primo | quoque die decuriones consulito decurionum|que consultum facito fiat, cum non minus m(aior) p(ars) || decurionum atsit, cum ea re*s*[17] consuletur. Uti m(aior) *3*, 10. p(ars) | decurionum, qui tum aderint, censuer(int), ita ius | ratumque esto.

XCVII. Ne quis IIvir neve quis pro potestate in ea colon(ia) | facito neve ad decur(iones) referto neve d(ecurionum) d(ecretum) facito || fiat, quo quis colon(is) colon(iae) patron(us) sit *3*, 15.

---

1) 'Cvi.ei.qvae;' *cf. Cic. Verr. 1, 54, 142:* 'cuia res est'. — 2) 'atfinitatemve.' 3) *Mo. ex con. Dernburgii:* 'e[*x*] re colon(iae)'. — 4) *Mo.* ins.: 'cum de ea re iudicium fieri oportebit, eo absente de eo cui is negotium facesset reciperatores sortiuntor reiciuntor res iudicator: si non aderit'. — 5) 'Dedicales.' — 6) 'iis' — 7) et'. — 8) 'feriae'. — 9) 'possit'. — 10) 'qvarvm' r. r. — 11) 'qvos.' — 12) *Mo.*: [*d*]electi *Hu.* re[*i*]ecti. — 13) 'vii.' — 14) 'qveri.' — 15) 'viri.' — 16) 'qviqve'. — 17) 're': cf. *SC. de bachan. v. 7. 9. L. Iul. mun. v. 150.*

Tab. 1. atoptetur|ve praeter eum, *cui*[1] c(olonis) a(grorum) d(andorum) a(t-signandorum) i(us) ex lege Iulia est, eum|que, qui eam colon(iam) deduxerit, liberos posteros*q*ue[2] | eorum, nisi de m(aioris) p(artis) decurion(um) (*qui tum ad*)erunt per tabellam | sententia,[3] cum 3, 20. non minus L aderunt, cum e(a) r(es) || consuletur. Qui atversus ea *f*ecerit,[4] HS ꟾↄↄ colon(is) | eius colon(iae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae colon(orum) eius | colon(iae) *q*ui[5] volet petitio esto.

XCVIII. Quamcumque munitionem decuriones huius|ce colo-3, 25. niae decreverint, si m(aior) p(ars)[6] decurionum || atfuerit, cum e(a) r(es) consuletur, eam munitionem | fieri liceto, dum ne amplius in annos sing(ulos) in|que homines singulos puberes operas quinas et | in iumenta plaustraria iuga sing(ula) operas ter|nas decer-3, 30. nant. Eique munitioni aed(iles) qui tum || erunt ex d(ecurionum) d(ecreto) praesunto. Uti decurion(es) censu|erint, ita muniendum curanto, dum ne in|vito eius opera exigatur, qui minor anno-r(um) XIIII | aut maior annor(um) LX natus erit. Qui in ea 3, 35. colon(ia) | intrave eius colon(iae) *fines*[7] domicilium praedi||umve habebit neque eius colon(iae) colonus) erit, is ei|dem munitioni uti colon(us) pareto.[8]

XCVIIII. Quae aquae publicae in oppido colon(iae) Gen(eti-II. 4, 1. vae) || adducentur, IIvir, qui tum erunt, ad decuriones, | cum duae partes aderunt, referto, per quos agros | aquam ducere liceat. Qua p*ar*s[9] maior decurion(um), | qui tum aderunt, duci decreve-4, 5. rint, dum ne || per it aedificium, quot non eius rei causa factum | sit, aqua ducatur, per eos agros aquam ducere | i(us) p(otestas)-que esto, neve quis facito, quo minus ita | aqua ducatur.

4, 10. C. Si quis colon(us) aquam in privatum caducam du||cere volet isque at IIvir(um) adierit postulabit|*q*ue,[10] uti ad decurion(es), referat, *t*um[11] is IIir, a quo | ita postulatum erit, ad decuriones, cum non mi|nus XXXX aderunt, referto. Si decuriones m(aior) p(ars), qui | tum atfuerint, aquam caducam in privatum duci || 4, 15. censuerint, ita ea aqua utatur, quot sine priva|ti[12] iniuria fiat, i(us) potest(as)que e(sto).

CI. Quicumque comitia magistrat*ib*us[13] creandis subrogan|dis

1) 'qve.' — 2) 'posterosve.' — 3) 'sententiam.' — 4) 'iegerit.' — 5) 'cvi.' — 6) post 'M.P' in aere erasae sunt litterae duae, fortasse 'D.D'. — 7) 'finis.' — 8) 'parento.' — 9) 'pras'. — 10) 've.' — 11) 'cvm.' — 12) 'priva|tim.' — 13) 'magistratus.'

habebit, is ne qu(em)[1] eis comitis pro tribu acci|pito neve renun- Tab. II.
tiato neve renuntiari iubeto, || qui *(in)* e*a*rum qua[2] causa erit, 4, 20.
(e) qua[3] eum h(ac) l(ege) in colon(ia) | decurionem nominari creari
inve decurionibus | esse non oporteat non liceat.

CII. IIvir qui h(ac) l(ege) quaeret iud(icium)*(ve)* exercebit,
quod iudicium | uti uno die fiat h(ac) l(ege) praestitu*tu*m[4] non
est, ne quis || eorum ante h(oram) I neve post horam XI diei 4, 25.
quaerito | neve iudicium exerceto. Isque IIvir in singul(os) | accu-
satores, qui eorum delator erit, ei h(oras) IIII, qui | subscriptor
erit, h(oras) II accusandi potest(atem) facito. Si | quis accusator
de suo tempore alteri concesserit, || quot eius cuique concessum 4, 30.
erit, eo amplius cui | concessum erit dicendi potest(atem) facito.
Qui de suo | tempore alteri concesserit, quot eius cuique conces-|
serit, eo minus ei dicendi potest(atem) facito. Quot horas | om-
nino omnib(us) accusatorib(us) in sing(ulas) actiones di||cendi 4, 35.
potest(atem) fieri oporteb(it), totidem horas et alterum tantum
reo quive pro eo dicet in sing(ulas) actiones || dicendi potest(atem) 5, 1.
facito.

CIII. Quicumque in col(onia) Genet(iva) IIvir praef(ectus)ve
i(ure) d(icundo) praerit, *eum*[5] colon(os) | incolasque contributos[6]
quocumque tempore colon(iae) fin(ium) | *defend*endorum[7] causa
armatos educere decurion(es) cen(suerint), || quot m(aior) p(ars) qui 5, 5.
tum aderunt decreverint, id e(i) s(ine) f(raude) s(ua) f(acere) l(i-
ceto). *Ei*|que[8] IIvir(o) aut *q*uem[9] IIvir armatis praefecerit idem |
ius eademque animadversio[10] esto, *uti*[11] tr(ibuno) mil(itum) p(opuli)
R(omani) in | exercitu p(opuli) R(omani) est, itque e(i) s(ine)
f(raude) s(ua) f(acere) l(iceto) i(us) p(otestas)que e(sto), dum it, quot
| m(aior) p(ars) decurionum decreverit qui tum aderunt, fiat. ||

CIIII. Qui limites decumaniqu*e*[12] intra fines c(oloniae) G(ene- 5, 10.
tivae) deducti facti|que erunt, quaecumq(ue) fossae limitales in eo
agro erunt, | qui iussu C. Caesaris dict(atoris) imp(eratoris) et
lege Antonia senat(us)que | c(onsultis) pl(ebi)que sc(itis) ager datus
atsignatus erit, ne quis limites | decumanosque opsaeptos neve quit
immolitum neve || quit ibi opsaeptum habeto, neve eos arato, neve 5, 15.
eis fossas | opturato neve opsaepito, quo minus suo itinere aqua |

---

1) 'qva.' — 2) 'eorvm qvae' cf. *l. Mal. 54.* — 3) 'qvae evm.' — 4) 'praestitvm' — 5) 'is.' — 6) *Hu.*: contributosque. — 7) 'dividendorum'. — 8) 'isqve'. — 9) 'ovem'. — 10) 'anima.adversio.' — 11) 'mii.' — 12) 'decvmani.qvi.'

Tab. II. ire fluere possit. Si quis atversus ea quit fecerit, is in | res sing(ulas), quotienscumq(ue) fecerit, HS ∞ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto, | eiusq(ue) pecun(iae) *qui*[1] volet petitio p(ersecutio)q(ue) esto.[2] ||

5, 20. CV. Si quis quem decurion(um) indignum loci aut ordinis de|curionatus esse dicet, praeterquam quot libertinus | erit, et ab IIvir(o) postulabitur, uti de ea re iudici|um reddatur, IIvir, quo de ea re in ius aditum erit, | ius dicito iudiciaque reddito.

5, 25. Isque decurio, || qui iudicio condemnatus erit, postea decurio | *ne*[3] esto neve in decurionibus sententiam dici|to neve IIvir(atum) neve aedilitatem petito neve | quis IIvir comitis suffragio eius rationem

5, 30. | habeto neve IIvir(um) neve aedilem renunti||ato neve renuntiari sinito.

CVI. Quicumque c(olonus) c(oloniae) G(enetivae) erit, quae iussu C. Caesaris dic*t*(atoris)[4] ded(ucta) | est, ne que*m*[5] in ea col(onia) coetum conventum coniu|[*rationem* . . .

— — — — — — — — — — — — — — —

[CXXIII] *IIvir ad quem de ea re in ius aditum erit, ubi iudicibus, apud quos ea res agetur, maiori parti eorum planum factum*

Tab.III. *non erit, eum de quo iudicium datum est decurionis loco indignum*

6, 1. *esse, eum*] qui accusabitur ab his iudicibus eo iudicio absolvi iubeto. Qui ita absolutus erit, quod iudicium *pr*aevari[6]|cation(is) causa f*ac*tum[7] non sit, is eo iudicio h(ac) l(ege) absolutus esto.

CXXIIII. Si quis decurio c(oloniae) G(enetivae) decurionem

6, 5. c(oloniae) G(enetivae) h(ac) l(ege) de indignitate ac||cusabit, eum(*que*) quem accusabit eo iudicio h(ac) l(ege) condemna|rit, is qui quem eo iudicio ex h(ac) l(ege) condemnarit, si volet, | in eius locum qui condemnatus erit sententiam dice|re, ex h(ac) l(ege) liceto itque eum s(ine) f(raude) s(ua) iure lege recteq(ue) fa|cere

6, 10. liceto, eiusque is locus in decurionibus sen||tentiae dicendae rogandae h(ac) l(ege) esto.

CXXV. Quicumque locus ludis decurionibus datus *at*signatus[8] | relictusve erit, ex quo loco decuriones ludos spectare | o(portebit), ne quis in *eo*[9] loco, nisi qui tum decurio c(oloniae) G(enetivae) erit, qui|ve tum magistratus imperium potestatemve colono[*r*(*um*)][10]

---

1) 'cvi.' — 2) Hoc caput ex *l. Mamilia c. 54* desumptum est. Cf. supra p. 105 n. 3; *ZRG. 12, 99.* — 3) 'ni.' — 4) 'dici.' — 5) 'neqve.' — 6) 'aevari.' 7) 'fqitvm.' — 8) 'designatvs.' — 9) 'io.' — 10) 'colonos.'

Tab. III.

suffragio geret iussuque C. Caesaris dict(atoris) co(n)s(ulis) prove 6, 15. co(n)s(ule) habebit, quive pro quo imperio potestateve tum | in col(onia) Gen(etiva) erit, quibusque locos[1] in decurionum loco | ex decreto) d(ecurionum) col(oniae) Gen(etivae) d(ari) o(portebit), quod decuriones[2] decr(everint),[3] cum non minus | dimidia pars decurionum adfuerit cum e(a) r(es) consulta erit, || ne quis praeter 6, 20. eos, qui s(upra) s(cripti) s(unt), qui locus decurionibus datus atsignatus relictusve erit, in eo loco sedeto neve | quis alium in ea loca sessum ducito neve sessum (*d*)uci | iubeto s(ciens) d(olo) m(alo). quis adversus[4] ea sederit sc(iens) d(olo) m(alo) (*siv*)e | quis adversus ea sessum duxerit ducive iusserit sc(iens) d(olo) m(alo), is in res sing(ulas), quotienscumque quit d(e) e(a) r(e) atver- 6, 25. sus[5] ea | fecerit, HS Ↄↄ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae *qui*[6] eorum | volet rec(iperatorio) iudicio aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio persecutio ex (*h*(*ac*) *l*(*ege*) i(us) potest(as)que e(sto).

CXXVI. IIvir, aed(ilis), praef(ectus) quicumque c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, si||ve quis alius c(olo- 6, 30. niae) G(enetivae) I(uliae) ludos scaenicos faciet, colonos Geneti|vos incolasque hospites(*que*) atventoresque ita sessum du|cito, ita locum dato distribuito atsignato, uti d(e) e(a) r(e) de | eo loco dando atsignando decuriones, cum non min(us) | L decuriones, cum e(a) r(es) c(onsuletur), in decurionibus adfuerint, || decreverint statue- 6, 35. rint s(ine) d(olo) m(alo). Quot ita ab decurionib(us) | de loco dando atsignando statu*tum*[7] decretum erit, | it h(ac) l(ege) i(us) r(atum)q(ue) esto. Neve is qui ludos faciet aliter aliove | modo sessum ducito neve duci iubeto neve locum dato | ne(*ve*) dari iubeto neve locum attribuito neve attribui || iubeto neve locum at- 6, 40. signato neve atsignari iubeto ne|ve quit facito, quo[8] aliter aliove modo, adque uti | locus datus atsignatus attributusve erit, sedeant, neve facito, quo quis alieno loco sedeat, sc(iens) d(olo) m(alo). Qui atver|sus ea fecerit, is in res singulas, quotien(*sc*)umque quit atversus ea fecerit, HS Ↄↄ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) 6, 45. d(are) d(amnas) e(sto), eiu(*squ*)e pecuni|ae *qui*[9] volet rec(iperatorio) iudicio aput IIvir(um) praef(ectum)ve actio pe|titio persecutioque h(ac) l(ege) ius potestasque esto.

1) 'locvs'. — 2) 'decvrionis.' — 3) 'der.' — 4) 'adversvsve.' — 5) 'atviesvs.' — 6) 'pecvnia // vi.' — 7) 'statvendo:' *Hübner:* 'attribuendo statutum'. — 8) 'qvod.' — 9) 'cvi.'

b. III. CXXVII. Quicumque ludi scaenici c(oloniae) G(enetivae)
7, 1. I(uliae) fient, ne quis in or|chestram ludorum spectandor(um) causa praeter mag(istratus) | prove mag(istratu) p(opuli) R(omani), quive i(ure) d(icundo) p(raerit) (*e*)t si quis senator p(opuli) R(omani) est erit | fuerit, et si quis senatoris f(ilius) p(opuli) R(omani) est erit fuerit, et si | quis praef(ectus) fabrum eius mag(i-
7, 5. stratus) prove magistrat*u*,[1] || qui provinc(iarum) Hispaniar(um) ulteriorem Baeticae pra|erit optinebit, er*i*t,[2] et quos ex h(ac) l(ege) decurion(um) loco | decurionem sedere oportet oportebit, praeter eos | qui s(upra) s(cripti) s(unt) ne quis in orchestram ludorum spectan|dorum causa sedeto, neve quisque mag(istratus) prove
7, 10. mag(istratu) || p(opuli) R(omani) q(ui) i(ure) d(icundo) p(raerit) ducito, neve quem quis sessum ducito, | neve in eo loco sedere sinito, uti q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) (*volet*) s(ine) d(olo) m(alo).

CXXVIII. II(vir) aed(ilis) pra*e*f(ectus)[3] c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumque erit, is suo quoque anno[4] mag(istratu) | imperioq(ue) facito curato, quod eius fieri poterit, | u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) e(sse) v(olet)[5] s(ine) d(olo) m(alo), mag(istri) ad fana
7. 15. templa delubra, que*m*[6] || ad modum decuriones censuerin(*t*), suo quo|que[7] anno fiant e*i*qu*e*[8] d(ecurionum) d(ecreto) suo quoque anno | ludos circenses, sac*r*ificia, pulvinariaque | facienda curent, que(*m*) ad modum quitquit de iis | rebus, mag(istris) creandis,
7, 20. (*lu*)dis circensibus facien||dis, sacrificiis procu(*r*)andis, pulvinaribus fa|ciendis decuriones statuerint decreverint, | ea omnia ita fiant. Deque iis omnibus rebus | quae s(upra) s(criptae) s(unt) quotcumque decuriones statuerint | decreverint, it ius ratumque esto, eiq(ue)
7, 25. omnes, || at quos ea res pertinebit, quot quemque eorum | ex h(ac) l(ege) facere oportebit, faciunto s(ine) d(olo) m(alo). Si quis | atversus ea *f*ecerit[9] quotiens(*cum*)que quit atver|sus ea fecerit, HS ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecun(iae) | *q*ui[10] eorum volet rec(iperatorio) iudic(io) aput
7, 30. IIvir(um)||praef(ectum)(*ve*) actio petitio persecutioq(ue) e(x) h(ac) l(ege) | ius pot(estas) esto.

CXXIX. IIvir(i) aediles praef(ectus) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) quicumqu(*e*) erunt decurionesq(ue) c(oloniae) G(enetivae)

1) 'magistrato.' — 2) 'ervnt.' — 3) 'praf.' — 4) 'sui quoiusque anni' cf. *L. Iul. mun. v. 92, 101.* — 5) 'v.o.r.f.i.v.' — 6) 'qve.' — 7) 'qveınqve.' — 8) 'eaqv.' 9) 'iecerit.' — 10) 'cui.'

ıliae) quicumq(*u*)e erunt, ei[1] omnes d(ecurionum) d(ecretis) Tab. III.
ligenter parento optemperanto s(ine) d(olo) m(alo) faciuntoque
i quot *que*mq(ue)[2] eor(um) decurionum d(ecreto) agere facere
ɔortebit) ea omnia agant *f*aciant,[3] u(ti) q(uod) r(ecte) f(actum) 7, 35.
ɜse) v(olent) s(ine) d(olo) m(alo). Si quis ita non fecerit sive
ıit atversus[4] ea fecerit sc(iens) d(olo) m(alo), is in res sing(ulas)
S ccIↃↃ (*c*(*olonis*)) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas)
ɜto), eiusque pecuniae *q*ui[5] | eor(um) volet rec(iperatorio) iudic(io)
ıut IIvir(um) praef(ectum)ve actio petitio persecutioque ex h(ac)
ɜge) | ius potestasque e(sto).

CXXX. Ne quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) c(oloniae) G(eneti-
.e) I(uliae) quicunque erit ad decurion(es) c(oloniae) G(enetivae)
ferto[6] neve decurion(es) || consulito neve d(ecretum) d(ecurio- 7, 40.
ım) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas p(ublicas) referto neve
ferri iubeto | neve quis decur(io) d(e) e(a) r(e), q(ua) d(e) r(e)
getur), in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(e-
rionum) scribito, neve in tabulas pu[*b*]licas referto, neve re-
rundum curato, quo quis | senator senatorisve f(ilius) (populi)
'omani) c(oloniae) G(enetivae) patronus atoptetur sumatur fiat
si de trium partium d(ecurionum)[7] senten[*t*(*ia*)] per tabellam
cito et nisi de eo homine, de quo || tum referetur consuletu[*r*, 7, 45.
ecretum)] d(ecurionum) fiat, qui, cum e(a) r(es) a(getur), in
aliam sine imp*e*rio[8] privatus | erit. Si quis adversus ea ad
ec]urion(es) rettulerit d(ecurionum)ve d(ecretum) fecerit facien-
ımve | curaverit inve tabulas p[*ublicas*] rettulerit referrive ius-
rit sive quis in decurionib(us) | sententiam di(*x*)erit d(ecurio-
ım)ve [*d*(*ecretum*) *scrips*]erit in(*ve*) tabulas publicas rettulerit
ferendumve | curaverit, in res sing(ulas) quo[*tienscu*]mque quit
ıversus ea fecerit, *is*[9] HS cccIↃↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae)
uliae) || d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae *q*ui[5] [*eor*(*um*) *vole*]t 7, 50.
ɜc(iperatorio) iudic(io) a*p*ut[10] IIvir(um) interregem praef(ectum) actio
petitio persecutioqu[*e ex h*(*ac*) *l*(*ege*) *i*(*us pot*]est(as)que e(sto).

CXXXI. Neve quis IIvir aed(ilis) praef(ectus) [*c*(*oloniae*) *G*(*e-
etivae*) *I*(*uliae*) *quicu*]mque erit ad decuriones c(oloniae) G(ene-
.vae) referto neve d(ecuriones) con||sulito neve d(ecretum) d(ecu- 8, 1.
ionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas referto neve

1) 'Ii.' — 2) 'cnmq.' — 3) 'iaciant.' — 4) 'suc.' — 5) 'cui.' — 6) 'peferto.'
) 'd.d.' — 8) 'impeeio.' — 9) '/x.'. — 10) 'aivt.'

tb. III. referri iubeto | neve quis decurio d(e) e(a) r(e) in decurionib(us) sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) scribito ne|ve in tabulas publicas referto neve referundum curato, quo quis *s*enator[1] | senatori[*s*]ve f(ilius) p(opuli) (Romani) c(oloniae) G(enetivae) I(u-
8, 5. liae) hospes atoptetur, hospitium tesserave[2] hospitalis cum || quo fi[*at*, *n*]isi de maio*r*is[3] p(artis) decurionum sententia per tabellam facito et nisi | de eo [*h*]omine, de quo tum referetur consuletur, d(ecretum) d(ecurionum) *fiet*,[4] qui, cum e(a) r(es) a(getur), in Italiam | sine imperio privatus erit. Si quis adversus ea ad decuriones rettulerit d(ecretum)ve | d(ecurionum) fe[*c*]erit faciendumve curaverit inve tabulas publicas rettulerit re|f[*e*]rrive iusserit sive quis in decurionibus sententiam dixerit d(ecretum)ve d(ecurionum) ||
8, 10. scripserit in(*ve*) tabul(as) public(as) rettulerit referendumve curaverit, | is in res sing(ulas), quotienscum*que quit*[5] atversus ea fecerit, HS ccIↃↃ c(olonis) c(oloniae) | G(enetivae) Iuliae d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae *q*ui[6] eorum volet recu(peratorio) iudic(io) | aput IIvir(um) pr*a*ef(ectum)ve[7] actio petitio persecutioque h(ac) l(ege) ius potest(as)que esto.

CXXXII. Ne quis in c(olonia) G(enetiva) post h(anc) l(egem)
8, 15. datam petitor kandidatus. || quicumque in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) mag(istratum) petet, *m*agistratus[8] peten|di causa in eo anno, quo quisque anno petitor | kandidatus mag(istratum) petet petiturusve erit, mag(istratus) pe|tendi convivia facito neve at cenam quem[9] | vocato neve convivium habeto neve facito sc(iens)
8, 20. d(olo) m(alo), || quo qui*s*[10] suae petitionis causa convi(*vi*)um habeat | ad cenamve quem[11] vocet, praeter dum quod ip|se kandidatus petitor in eo anno, (*quo*) mag(istratum) petat, | vocar(*it*) dum taxat *in* dies sing(ulos) h(ominum) VIIII convi(*vi*)um| habeto, si
8, 25. volet, s(ine) d(olo) m(alo). Neve quis petitor kandidatus || donum munus aliudve quit det largiatur peti|tionis causa sc(iens) d(olo) m(alo). Neve quis alterius petitionis | causa convivia facito neve quem ad cenam voca|to neve convivium habeto, neve quis alterius
8, 30. pe|titionis causa cui quit *don*um[12] munus aliutve quid || dato donato largito sc(iens) d(olo) m(alo). Si quis atversus ea | fecerit, HS IↃↃ c(olonis) c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae *q*ui[6] eor(um) | volet rec(uperatorio) iudic(io) aput

1) 'sinator.' — 2) 'tesserasve.' — 3) 'maiosis.' — 4) 'hit.' — 5) 'cvmoveovit.' — 6) 'cvi.' — 7) 'prefve.' — 8) '/agistratvsve.' — 9) 'qvemve.' — 10) 'qvit.' — 11) 'qvemve'. — 12) 'o//vm'.

IIvir(um) praef(ectum)(*ve*) actio petitio per|sec(utio)que ex h(ac) l(ege) i(us) potest(as)que esto. Tab. II.

CXXXIII. Qui col(oni) Gen(etivi) Iul(ienses) h(ac) l(ege) sunt erunt, eorum omnium uxo||res, quae in c(olonia) G(enetiva) I(ulia) h(ac) l(ege) sunt, eae mulieres legibus c(oloniae) G(enetivae) I(uliae) vi|rique[1] parento iuraque ex h(ac) l(ege), quaecumque in hac lege scripta sunt, omnium rerum ex h(ac) l(ege) haben|to s(ine) d(olo) m(alo). 8, 35.

CXXXIV. Ne quis IIvir aedil(is) praefectus c(oloniae) G(enetivae), quicumque erit, post || h(anc) l(egem) ad decuriones c(oloniae) G(enetivae) referto n*e*ve[2] decuriones consu|lito n*e*ve[2] d(ecretum) d(ecurionum) facito neve d(e) e(a) r(e) in tabulas publicas re|ferto neve referri iubeto neve quis decurio, cum e(a) | r(es) a(getur), in decurionibus sententiam dicito neve d(ecretum) d(ecurionum) | scribito neve in tabulas publicas referto nev[*e re-*] || ferundum curato, quo cui pecunia publica a[*liutve*] | quid honoris habendi causa munerisve d[*andi pol*]|licendi (*prove*) statua danda ponenda detur do[*netur* . . . . 8, 40. 8, 45.

c. Fragmentum Tudertinum.[3]

(1.) . . [*De quibus poenis ob iura sepulcrorum violata cautum iure Qui*]ritium comprehensumve est uti dentur p(opulo) R(omano), u[*ti eaedem dentur colonis eius coloniae, ius esto* . . | . . *utique magistratus eius coloniae, si quis*] eorum qui quoque anno inferiarum[4] sacri[*s fungentur, propter eam rem apud se damnatus* | *erit, tantam pecuniam, quantam is damnatus sit, ei coloniae d*]andam adtribuendam curent. ~ | 1. 2. 3.

(2.) [*Quae quem ex hac rogatione agere facere opor*]tet, agito facito, neve quid adversus hanc rog[*ationem agito facito sciens d*(*olo*) *m*(*alo*). *Si quis* | *quid adversus hanc rogationem egerit feceri*]*t* sciens d(olo) m(alo), ei multa esto HS |X|[5], eiusque pecuni[*ae qui* 4. 5.

1) *Mo:* 'aeque'. — 2) 'nive'. — 3) *C. I. L. 1, 263, n. 1409. Ri. tab. 35.* Fragmentum tabulae aeneae, (alt. m. 0,25, lat. m. 0,27) a. 1729 in Tiberis alveo prope antiquum Tuder (hodie Todi) erutum, nunc Neapoli adservatum. Legem inscriptam colonicam esse, non populi Romani, Mom. probavit adversante *Hu. Multa, p. 277.* Lamina, utpote inferior tabulae pars, tam a superiore quam a dextra et laeva parte fracta, finem tantum legis continet. Aetatis Augustae esse videtur. Lacunas supplevit *Mo.* — 4) Propter haec verba lex 'de sacris inferiarum' apud nostros vulgo appellatur, si non inepte certe non apte. — 5) Etiam in tabula ipsa haec numeri nota lineis inclusa est.

6. *volet magistratus petitio esto . . | . . eamque pecuniam vel*] populi iudicio petere vel in sacrum iudicare licet[*o.* ~ |

7. (3.) *Si quis quid adversus alias rogationes*] huius rogationis ergo fecerit, quodve ex earum [*aliqua facere eum oporteret, huius*

8. *rogationis ergo . . | . . n*]on fecerit, id ei fraudi multae poenae ne esto. ~ |

9. (4.) *Ne quis hanc rogationem abrogato neve huic rog*]ationi obrogato neve de hac rogatione derogato, [*quod eius contra leges*

10. *publicas populi Romani . . | . . senatusve populi Romani iu*]ssionem factum non erit. Quod aliter rogatum e[*rit in hac rogatione . .* |

11. . . *eius*] h(ac) l(ege) n(ihil) r(ogatur).

d. Fragmentum Florentinum.[1]

I, 1. . . . || in res singulas HS X c(olonis) e(ius) c(oloniae) d(are) d(amnas) e(sto), [*i*]sque locus, ubi | quis adversus ea humatus sepultusve erit, purus et religione solutus esto, eumque s(ine)

3. f(raude) s(ua) | qui volet exarato. Item ne quis alvos apium | . .

II, 1. [*cum IIviro* || *praefe*]ct(o)ve de [*e*]a re cog[*noscere non licebit legibus*] | eius c(oloniae) ita uti lege Aeli[*a . . (24) . . cautum*] | est, d(ecreto) d(ecurionum) ad pr(aetorem) de ea re refe[*rto isque praetor proponere*] | edicereque debeto eam [*rem . .*

e. Lex rivi incerta.[2]

Lex rivi Ul . . . | Si quis in eo m|ixserit spurcit(iam) | fecerit,[3] in tem(plum) | Iovis d(omestici?) X.[4] I d(ato). De|l(atoris) pars dim(idia) esto[5]. | Nesi L. P. V.[6]

IIII. LEGES SAECULI VIIII.

1. Lex de imperio Vespasiani.[7]

. . . || foedusve cum quibus volet facere liceat ita, uti licuit divo Aug(usto), | Ti(berio) Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari Aug(usto) Germanico; ~ |

---

1) *C. I. L. 1, 263 n. 1409.* Lamina Florentiae in museo Riccardiano adservata, duabus paginis scripta, fracta cum a parte superiore et inferiore, tum a parte dextra. Quo loco et tempore reperta sit non constat. — 2) E lapide in Savoia prope oppidum 'Echelles' ad flumen 'Gayer' a. 1787 reperto. *Mo. Herm. 4, 283. Wilm. 2730.* — 3) Cf. supra *p. 42 l. Luc.*, infra *P. II, X, 27.* — 4) i. e. denarios. — 5) Praemium delationis in titulis sepulcralibus saepius additur; cf. infra *P. II, X, 17*; *Wilm. 293*: 'qui detulerit, accipere debebit um(mae) s. s. quartas;' *C. I. L. 3, 125, n. 684*: 'delatori *den.*cc n.' — 6) Notae quid significent, non liquet. — 7) E tabula ahenea Romae saec. XIIII reperta

utique ei senatum habere, relationem facere remittere, senatus | consulta per relationem discessionemque facere liceat | ita, 5. uti licuit divo Aug(usto), Ti(berio) Iulio Caesari Aug(usto), Ti(berio) Claudio Caesari | Augusto Germanico; ∾ |

utique cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius | praesenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde | habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset habereturque; ∾ |

utique quos, magistratum potestatem imperium curationemve | 10. cuius rei petentes, senatui populoque Romano commendaverit, | quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum | comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur; ∾ |

utique ei fines pomerii proferre promovere, cum ex republica | censebit esse, liceat ita, uti licuit Ti(berio) Claudio Caesari Au- 15. g(usto) | Germanico; ∾ |

utique quaecunque ex usu rei publicae maiestate divinarum | humanarum publicarum privatarumque rerum esse | censebit, ei agere facere ius potestasque sit ita, uti divo Aug(usto), | Tiberio- 20. que Iulio Caesari Aug(usto), Tiberioque Claudio Caesari | Aug(usto) Germanico fuit; ∾ |

utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug(ustus), | Tiberiusve Iulius Caesar Aug(ustus), Tiberiusque Claudius Caesar Aug(ustus) | Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp(erator) Caesar | Vespasianus solutus sit; 25. quaeque ex quaque lege rogatione | divum Aug(ustum), Tiberiumve Iulium Caesarem Aug(ustum), Tiberiumve | Claudium Caes(arem) Aug(ustum) Germanicum facere oportuit, | ea omnia imp(eratori) Caesari Vespasiano Aug(usto) facere liceat; ∾ |

utique quaecunque ante hanc legem rogatam acta gesta | decreta imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug(usto) | 30.

---

ibique etiam nunc in museo Capitolino adservata. Capita more solito distincta sunt. Saepissime est edita lex, novissime aere collato a *C. Göttling, XV Urkunden. 1845. p. 20.* Legem hanc esse, imperiumque Vespasiani spectare, tabula ipsa dicit; formulis quidem 'uti liceat' 'uti habeatur' verbum 'placuit' subesse videtur, quod a legibus alienum in SCtis usitatum est; accedit, quod *Tac.* (*hist. 4, 3*) de a. 823 a. u. (70 p. C.) narrat: 'senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit,' de lege et comitiis nil adiiciens; cum autem etiam *Gai. 1, 5* dicat: 'imperatorem per legem imperium accipere,' praesumi debet, senatus decretum comitiorum suffragia esse secuta. Cf. *Mo. Stadtr. v. Mal. u. Salp. 391 n. 8. Staatsr. 2, 818.*

iussu mandatuve eius a. quoque sunt, ea perinda iusta rataq(ue) | sint, ac si populi plebisve iussu acta essent. ∾ |

∾ Sanctio. ∾ |

Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve 35. scita | senatusve consulta fecit fecerit, sive, quod eum ex lege rogatione | plebisve scito s(enatus)ve c(onsulto) facere oportebit, non fecerit huius legis | ergo, id ei ne fraudi esto, neve quit ob eam rem populo dare debeto, | neve cui de ea re actio neve iudicatio esto, neve quis de ea re apud | [*se a*]gi [1] sinito. ∾ ||

2. Leges municipales Hispanicae. [2]

a. Lex Salpensana. [3]

[*R*(*ubrica.*) *Ut magistratus civitatem Romanam consequantur.*

XXI. . . *Qui IIvir aedilis quaestor ex hac lege factus erit*,

1) In tabula partem litterae 'S' conspici, dicit *Göttl.*, at nil nisi partem litterae 'A' servatam esse, ipse Romae vidi. — 2) *C. I. L. 2, 253. n. 1963. 1964.* — A. 1851 in Hispania prope urbem Malagam duae tabulae aheneae effossae sunt, altera l. m. 0,93, a. m. 0,76, II columnis inscripta, altera l. m. 1,29, a. m. 0,94, V columnis inscripta. Consilio non casu terrâ conditae esse videntur, cum tegulis substructis impositae apparuerint, immo etiam telae linteae, qua involutae fuerant, reliquiae repertae sint, unde contigit, ut prorsus integrae optimeque conservatae in lucem prodierint. Nec tamen leges integras sed abruptas tantum legum partes tabulae exhibent, minor c. 21—29, maior c. 51—69, quae capita numerorum notis rubricisque supra scriptis, littera 'R' cuivis praemissa, distincta sunt. Partes esse legum municipalium municipiorum Salpensae et Malacae ex ipsis satis patet, quas leges a. Fl. Domitiano imperatore (81—96 p. C.) datas esse cum ex cognomine municipiorum 'Flavii' Salp. et Mal. (*S. 26, 28, 29. M. 58, 61, 62, 64.*) intellegitur, tum ex formula iuris iurandi (*S. 25, 26. M. 59*) aliisque (*S. 22—24*). Cum autem Domitiano cognomen 'Germanici,' quod 84 p. C. accepit, additum nondum sit, intra a. 81 et 84 scriptae sint necesse est. — Editae sunt primum in Hispania a. 1853 ab advocato Malacitano *R. de Berlanga*, in Germania 1855 a *Mommseno* adiecto commentario (*Die Stadtrechte d. latin. Gem. Sal. u. Mal.*), novissime ab *Hübnero* in C. I. L. cit. De tabularum fide dubitare non licet; quae tamen movit dubia *Ed. Laboulaye* (*Les tables de M. et S. 1856*) temereque recantavit *G. Asher* (*Sur l'époque d. tab. de Mal. 1866. Ueber Cap. 22 d. Taf. v. Salp. 1867.*), refutarunt *C. Giraud* (*Les tables de S. et M. 1856. La lex Malac. 1868*) et *L. Arndts, ZRG. 6, 393.* Ad illustrandos singulos iuris articulos quibus lucem attulerunt tabulae, non pauci contulerunt operas suo quisque loco, universas tabulas praeter Mom. tractaverunt Batavi *van Lier, de aere S. et M. 1865*, et *van Swinderen, de aere S. et M. 1866.* — 3) Salpensa oppidum prope Hispalim.

cives Romani sunto, cum post annum magistratu] || abierint, cum I, 1. parentibus coniugibusque *ac* liberi*s*, qui legitumis nuptis quaesiti in potestatem parentium fuer*i*nt, item nepotibus filio | (*natis*) nata*bus*s,[1] qui quaeque in potestate parentium fuerint; dum ne plures c(ives) R(omani) | sint, qua[*m*] quod ex h(ac) l(ege) magistratus creare oportet. ∾ ||

R. Ut qui civitat(em) Roman(am) consequantur, maneant in eorundem m(ancipi)o m(anu) | potestate. ∾ | 5.

XXII. Qui quae*ve*[2] ex h. l. exve[3] edicto imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Vespasiani, imp(eratoris)ve Titi | Caesaris Aug(usti), aut imp(eratoris) Caesaris Aug(usti) Domitiani, p(atris) p(atriae), civitatem Roman(am) | consecutus consecuta erit: is ea in eius, qui c(ivis) R(omanus) h(ac) l(ege) factus erit, potestate || manu mancipio, cuius esse deberet si civitate Romana[4] muta- 10. tus | mutata non esset, esto, idque ius tutoris optandi habeto, quod | haberet, si a cive Romano ortus orta neq(ue) civitate mutatus mu|tata esset.

R. Ut qui c(ivitatem) R(omanam) consequentur, iura libertorum retineant. |

XXIII. Qui quaeve (*ex*) h(ac) l(ege) exve edicto imp(eratoris) Caes(aris) Vesp(asiani) Aug(usti), imp(eratoris)ve Titi Caes(aris) Vespasiân(i) Au(gusti) || aut imp(eratoris) Caes(aris) Domitiani Au- 15. g(usti) c(ivitatem) R(omanam) consecutus consecuta erit: is in | libertos libertasve suos suas paternos paternas, qui quae in c(ivitatem) R(omanam) *n*on | venerit, deque bonis eorum earum et is, quae libertatis causa inposita | sunt, idem ius eademque condicio esto, quae esset, si civitate mutat*u*s | mut*a*ta[5] non esset.

R. De praefecto imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti.) ||

XXIIII. Si eius municipi decuriones conscriptive munici- 20. pesve imp(eratori) Caesar*i* Domitian(o) | Aug(usto) p(atri) p(atriae) IIviratum communi nomine municipum eius municipi de|tuler*i*nt, imp(erator)*q*ue Domitian*u*s Caesa*r* Aug(ustus) p(ater) p(atriae) eum IIviratum receperit | et loco suo praefectum quem esse iusserit: is praefectus eo *iure*[6] esto, quo | esset si eum IIvir(um)

1) 'natalis.' — 2 'quaeque.' — 3) 'exve ex.' — 4) Delendum videtur, cf. v. 12. 18 — 5) 'mutatis mutatae.' — 6) 'eo ve.'

i(ure) d(icundo) ex h(ac) l(ege) solum creari oportuisset, isque ex
25. h(ac) l(ege) solus || IIvir i(ure) d(icundo) creatus esset.

R. De iure praef(ecti), qui a IIvir(o) relictus sit. |

XXV. Ex IIviris qui in eo municipio i(ure) d(icundo) p(raeerunt), uter postea ex eo municipio proficiscetur | neque eo die in id municip*i*um esse se rediturum arbitrabitur, quem | praefectum municipi non minorem quam annorum XXXV ex | decurionibus conscriptisque relinquere volet, facito ut is iuret per
30. Iovem et divom Aug(ustum) et div*o*m Claudium et divom Vesp(asianum) et divom | Titum Aug(ustum) et genium imp(eratoris) Caesaris Domitiani Aug(usti) deosque P*e*nates: | quae IIvi*r*(um), qui i(ure) d(icundo) p(raeest), h(ac) l(ege) facere oporteat, se, dum praefectus erit, d(um)*t*(axat) quae eo | tempore fieri possint facturum, neque adversus ea *f*acturum scientem | d(olo) m(alo); et cum ita
35. iuraverit, praefectum eum eius municipi relinquito. Ei [1] || qui ita praefectus relictus erit, donec in id municipium alteruter ex IIviris | adierit, in omnibus rebus id ius e*a*que potestas esto, praeterquam de praefec|to relinquendo et de c(ivitate) R(omana) consequenda, quod ius quaeque potestas h(ac) l(ege) IIviri(*s qui*) iure dicundo praeerunt datur. Isque dum praefectus erit quo|tiensque municipium egressus erit, ne plus quam singulis diebus abesto. ||

40. R. De iure iurando IIvir(um) et aedil(ium) et q(uaestorum.) ∾ |

XXVI. Duovir(i) qui in eo municipio *i*(*ure*) d(icundo) p(raesunt), [2] item aediles (*qui*) in eo municipio sunt, item | quaestores qui in eo municipio sunt, eorum quisque in diebus V | proxumis post h(anc) l(egem) datam, quique IIvir(i) aediles quaestoresve postea ex h(ac) l(ege) | creati erunt, eorum quisque in diebus
45. V proxumis, ex quo IIvir || aedil*i*s quaestor esse coeperit, prius-
II, 1. quam decuriones conscriptive || habeantur, iuranto pro contione per Iovem et divom Aug(ustum) et divom Claudi|um et divom Vespasianum Aug(ustum) et divom Titum Aug(ustum) et genium Domitiani | Aug(usti) deosque Penates: se, quodqu*o*mque ex h(ac) l(ege) exqu*e* re [3] communi m(unicipum) m(unicipi) Flavi |Salpensani censeat, recte esse facturum, ne*q*ue [4] adversus h(anc)

---

1) 'ii'. — 2) 'f. d. p.' — 3) 'quod quemque ex h. l. ex quod re'. — 4) 'necve.'

l(egem) remve commu‖ne*m* municipum eius municipi facturum 5. scientem d(olo) m(alo), quosque prohi|bere possit prohibiturum, neque se aliter consilium habiturum neq(ue) aliter | daturum. neque sent*e*ntiam dicturum, quam ut *ex* h(ac) l(ege) exqu*e* re[1] communi | municipum eius municipi censeat fore. Qui ita non iuraverit, is HS X | municipibus eius municipi d(are) d(amnas) esto, eiusque pecuniae deque ea pecunia mu|nicipum eius municipi *q*ui volet, cuique per hanc legem licebit, actio peti|tio perse- 10. cutio esto. ∾

R. De intercessione IIvir(um) et aedil(ium) [*et*] q(uaestorum). |

XXVII. Qui IIvir(i) aut aediles aut quaestores eius municipi erunt, his IIvir(is) inter | se et cum aliq*u*is alterutrum eorum aut utrumque ab aedile aedilibus | aut quaestor*e* quaestoribus appellabit, item aedilibus inter se, (*item quaestoribus inter se*) inter‖cedendi in triduo proxumo quam appellatio facta erit poterit- 15. que | intercedi, quod eius adversus h(anc) l(egem) non fiat, et dum ne amplius quam semel | quisque eorum in eadem re appelletur, ius potestasque esto, neve quis | adversus ea qui*d*, qu*o*m[2] intercessum erit, facito. ∾ |

R. De servis apud IIvir(um) manumittendis. ∾ ‖

XXVIII. Si quis municeps municipi Flavi Salpensani, qui 20. Latinus erit, apud IIvir(os), | qui iure dicundo praeerunt eius municipi, servom suom servamve suam | ex servitute in libertate*m* manumiserit liberum liberamve esse iusserit, | dum ne quis pupillus neve quae virgo mulierve sine tutore auctore | quem quamve manumittat liberum liberamve esse iubeat: qui ita ‖ manumissus 25. liberve esse iussus erit, liber esto, quaeque ita manumissa | liberave (*esse*) iussa erit, libera esto, uti qui optum*o* iure Latini libertini li|beri sunt erunt; *d*um is qui minor XX annorum erit ita manumittat, | si causam manumittendi iusta*m* esse is numerus decurionum, per quem | decreta h(ac) l(ege) facta rata sunt, censuerit.

R. De tutorum datione. ‖

XXIX. Cui tutor non erit incertusve erit, si is e*a*ve[3] muni- 30. ceps municipi Flavi Salpensani | erit, et pupilli pupillaeve non

1) 'quamve h. l. ex qua re'. — 2) 'quicquam'. — 3) 'ereve'.

erunt, et ab IIviris, qui i(ure) d(icundo) p(raeerunt) eius municipi, postulaverit, uti sibi tutorem det, (*et*) eum, quem dare volet, nominaverit: *t*um[1] is, | a quo postulatum erit, sive unum sive plures collegas habebit, de omnium colle garum sententia,
35. qui tum in eo municipio intrave fines municipi eius erit, || causa cognita, si ei videbitur, eum qui nominatus erit tutorem dato. Sive | is eave, cuius nomine ita postulatum erit, pupil(lus) pupillave erit, sive is, a quo | postulatum erit, non habebit collegam[2] (*collegave*)[2] eius in eo municipio intrave | fines eius municipi nemo erit: *t*um is, a quo ita postulatum erit, causa co gnita in diebus
40. X proxumis ex decreto decurionum, quod cum duae partes || decurionum non minus adfuerint factum erit, eum, qui nominatus | erit, quo ne ab iusto tutore tutela *a*beat, ei tutorem dato. Qui tutor h(ac) l(ege) | datus erit, is ei, cui datus erit, quo ne ab iusto tutore tutela *a*beat, tam iustus | tutor esto, quam si is c(ivis) R(omanus) et (*ei*) adgnatus proxumus c(ivis) R(omanus) tutor esset. ∾ ||

b. Lex Malacitana.[3]

[*R. De nominatione candidatorum.*

I,1. *LI. Si ad quem diem professio*] || fieri oportebit, nullius nomine aut | pauciorum, quam tot quod creari opor|tebit, professio facta
5. eri*t*, sive ex his, | quorum nomine pr*o*fessio facta erit, || pauciores erunt quorum h(ac) l(ege) comitiis ra|tionem habere oporteat, quam tot (*quot*) cre|ari oportebit: tum is qui comitia ha|bere debebit proscribito, ita u(t) d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint),
10. | tot nomina eorum, quibus per h(anc) l(egem) || eum honorem petere licebit, quod de|runt ad eum numerum, ad quem crea|ri ex h(ac) l(ege) oportebit. Qui ita proscripti | erunt, ii, si volent,
15. aput eum, qui ea co|mitia habiturus erit, singuli singu||los eiusdem condicion*i*s nominato, | ique item, qui tum ab is nominati erunt, si | volent, singuli singulos aput eun|dem e*a*demque con-
20. dicione nomina|to; isque, aput quem ea nominatio fac||ta erit, eorum omnium nomina pro|ponito ita ut[4] d(e) p(lano) r(ecte) l(egi) p(ossint), deque is om|nibus item comitia habeto, perinde ac si eorum quoque nomine ex h(ac) l(ege) de | petendo honore

1) 'dum'. — 2) 'collegamque,' omissa voce sequenti. — 3) Vide supra *p. 120. n. 2.* — 4) 'ut u. d'.

ofessio facta esset ‖ intra praestitutum diem, petereque | eum 25.
norem sua sponte *co*episseut ne|que eo proposito destitissent. |

R. De comitiis habendis. |

LII. Ex IIviris qui nunc sunt, item ex is, qui ‖ deinceps in 30.
municipio IIviri erunt, | uter maior natu erit, aut, si ei causa
.|ae inciderit q(uo) m(inus) comitia habere pos|sit, tum alter ex
s comitia IIvir(is), item | aedilibus, item quaestoribus rogan-
s ‖ subrogandis h(ac) l(ege) habeto; utique ea dis|tributione 35.
riarum, de qua supra con|prehensum est, suffragia ferri de-
|bunt, ita per tabellam ferantur facito. | Quique ita creati erunt,
annum unum ‖ aut, si in alterius locum creati erunt, | reliqua 40.
rte eiius anni in eo honore | sunto, quem suffragis erunt con-
cuti. |

R. In qua curia incolae suffragia | ferant. ∾ ‖

LIII. Quicumque in eo municipio comitia IIviris, | item aedi- 45.
ius, item quaestoribus rogan|dis habebit, ex curiis ducito unam, |
qua incolae, qui cives R(omani) Latinive cives | erunt, suffra-
um[1] ferant, eisque in ea cu|ria suffragi latio esto. ∾ | 50.

R. Quorum comitis rationem habe|ri oporteat. ∾ |

LIIII. Qui comitia habere debebit, is primum IIvir(os) | qui
.re dicundo praesit ex eo genere in genuorum hominum, de quo 55.
ac) l(ege) cau|tum conprehensumque est, deinde proxi|mo quo-
ue tempore aediles item quaesto|res ex eo genere ingenuorum
ominum, | de quo h(ac) l(ege) cautum conprehensumque est, ‖
reandos[2] curato; dum ne cuiius comi|tis rationem habeat, qui 60
[viratum pe|*tet*[3] qui minor annorum XXV erit, qui ve intra quin-
uennium in eo honore | fuerint; item qui aedilitatem quaestu-
am‖ve petet, qui minor quam annor(um) XXV erit, | quive in 65.
arum qua causa erit, propter ‖ quam, si c(ivis) R(omanus) esset, II, 1.
ı numero decurio|num conscriptorumve eum esse non lice|ret.

R. De suffragio ferendo. |

LV. Qui comitia ex h(ac) l(ege) habebit, is municipes cu|ria- 5.
m ad suffragium ferendum voca|to ita, ut uno vocatu omnes
urias in | suffragium vocet, eaeque singulae in | singulis con-

1) 'suffragio'. — 2) 'creando'. — 3) 'petet et'.

saeptis suffragium per ta|bellam ferant. Itemque curato, ut ad
10. cis||tam cuiiusque curiae ex municipibus | eiius municipi terni
sint, qui eiius cu|riae non sint, qui suffragia custodiant, diribeant,
et uti ante quam id faciant qu|isque eorum iurent: se rationem
15. suffra||giorum fide bona habiturum relaturum|que. Neve prohibito,
q(uo) m(inus) et qui hono|rem petent singulos custodes ad sin-
gu|las cistas ponant. Iique custodes ab eo | qui comitia habebit,
20. item ab his positi || qui honorem petent, in ea curia quis|que
eorum suffragi*um*[1] ferto, ad cuiius cu|riae cistam custos positus
erit, e*o*rum|que suffragia perinde iusta rataque sun|to ac si in
25. sua quisque curia suffragium || tulisset.

R. Quid de his fieri oporteat, qui | suffragiorum numero pares erunt. |

LVI. Is qui ea comitia habebit, uti quisque curiae | cuiius
plura quam alii suffragia habue|rit, ita priorem ceteris eum pro
30. ea curia || factum creatumque esse renuntiat*o*, | donec is numerus,
ad quem creari opor|tebit, expletus sit, Qu*a* in curia totidem |
suffragia duo pluresve habuerint, ma|ritum, quive maritorum nu-
35. mero erit, || caelibi liberos non habenti qui mari|torum numero
non erit; habentem libe|ros non habenti; plures liberos haben|tem
pau*c*iores habenti praeferto priorem|que nuntiato ita, ut bini
40. liberi post no||men inpositum aut singuli puberes amis|si v*i*rive
potentes amissae pro singulis | sospitibus numerentur. Si duo
pluresve to|tidem suffragia habebunt et eiiusdem | condicionis
45. erunt, nomina eorum in|| sortem coicito, et uti *c*uiusque nomen
sor|ti ductum erit, ita eum priorem alis renunti|at*o*.

R. De sortitione curiarum et is, qui cu|riarum numero pa*r*es erunt. |

LVII. Qui comitia h(ac) l(ege) habebit, is relatis omnium ||
50. curiarum tabulis nomina curiarum in sor|tem coicito, singularum-
que curiarum no|mina sorte ducito, et ut cuiiusque curiae | no-
men sorte exierit, quos ea curia fecerit, | pronuntiari iubeto; et
55. uti quisque prior || maiorem partem numeri curiarum con|fecerit,
eum, cum (hac) l(ege) iuraverit caverit|que de pecunia communi,
factum crea|tumque renuntiato, donec tot magistra|tus sint quod

1) 'suffragio'.

ıc) l(ege) creari oportebit. Si toti||dem curias duo pluresve 60.
ɔebunt, | uti supra conprehensum est de is qui | suffragiorum
mero pares essent, ita | de is qui totidem curias habebunt fa-
·o, eademque ratione priorem quem||que creatum esse renun- 65.
to. |

R. Ne quid fiat, quo minus comitia ha|beantur. ~ |

LVIII. Ne quis interceditō neve quit aliut fa|cito, quo mi-
s in eo mun*i*cipio h(ac) l(ege) || comitia habeantur perficiantur. | 70.
i aliter adversus ea fecerit sciens || d(olo) m(alo), is in res sin- III, 1.
las HS X(milia) mu|nicipibus munic*i*pii Flavi Malacitani | d(are)
ımnas) e(sto), eiiusque pecuniae deque ea pecun(ia) | municipi
ıs municipii, qui volet cuique || per h(anc) l(egem) licebit, actio 5.
titio persecutio esto. |

R. De iure iurando eorum, qui maiorem | partem numeri curiarum expleverit. |

LIX. Qui ea comitia habebit, uti quisque eorum, | qui IIvi-
tum aedilitatem, quaesturam||ve petet, maiiorem partem numeri 10.
ria|rum expleverit, priusquam eum factum | creatumque renun-
ɪt, iusiurandum adi|gito in contionem palam per Iovem et di-|
m Augustum et divom Claudium et divom || Vespasianum Au- 15.
ustum) et divom Titum Aug(ustum) | et genium imp(eratoris)
ıesaris D[*omitia*]ni[1] Aug(usti) | deosque Penates: *e*um qu*ae*[2] ex
ac) l(ege) facere | oportebit facturum, neque adversus | h(anc)
ɜgem) fecisse aut facturum esse scientem || d(olo) m(alo). 20.

R. Ut de pecunia communi munici|pum caveatur ab is, qui IIviratum | quaesturamve petet. |

LX. Qui in eo municipio IIviratum quaesturam|ve petent
uique propterea, quod pauciorum || nomine quam oportet professio 25.
ıcta | esset, nominatim in eam condicionem | rediguntur, ut de
ıis quoque suffragi|um ex h(ac) l(ege) ferri oporteat: quisque
orum, | quo die comitia habebuntur, ante quam || suffragium 30.
eratur, arbitratu eius qui ea | comitia habebit praedes in com-
nune mu|nicipum dato pecuniam communem eo|rum, quam in
ıonore suo tractaverit, | salvam is fore. Si d(e) e(a) r(e) is prae-

1) Litterae inclusae in aere data opera post mortem Domitiani propter lamnatam eius memoriam erasae sunt. — 2) 'se eumque'.

35. dibus minus || cautum esse videbitur, praedia subsignato | arbitratu eiiusdem. Isque ab iis praedes prae|diaque sine d(olo) m(alo) accipito, quoad recte cau|tum sit, uti quod recte factum
40. esse volet. | Per quem eorum, de quibus IIvirorum quaes||torumve comitiis suffragium ferri opor|tebit, steterit, q(uo) m(inus) recte caveatur, eius qu*i* co|mitia habebit rationem ne habeto. |

R. De patrono cooptando. |

45. LXI. Ne quis patronum publice municipibus muni||cipii Flavi Malacitani cooptato patrocini|umve cui deferto, nisi ex maioris partis de|curionum decreto, quod decretum factum | erit, cum duae partes non minus adfue|rint et iurati per tabellam senten-
50. tiam tu||lerint. Qui aliter adversus ea patronum | publice municipibus municipii Flavi Ma|lacitani cooptaverit patrociniumve cui | detulerit, is HS X (milia) n(ummum) in *p*ublicum munici|pibus
55. municipii Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto); *et* is,[1] || qu*i* adversus h(anc) l(egem) patronus cooptatus cui|*ve*[2] patrocinium delatum erit, ne magis | ob eam rem patronus municip*u*m muni|cipii Flavi Malac*itani* esto. |

60. R. Ne quis aedificia, quae restitutu||rus non erit destruat. |

LXII. Ne quis in oppido municipii Flavi Malacita|ni quaeque ei oppido continentia aedificia | erunt, aedificium detegito
65. destruito demoliundumve curato, nisi (*de*) decurionum con||scriptorumve sententia, cum maior pars | eorum adfuerit, quod restitu[*tu*]rus intra proxi|mum annum non erit. Qui adversus ea fece|rit, is quanti e(a) r(es) e(rit), t(antam) p(ecuniam) municipibus municipi | Flavi Malacitani d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuniae
70. deque ea pecunia municipi eius municipii | qui volet, cuique per
IIII, 1. h(anc) l(egem) lice*b*it, actio petitio || persecutio esto. ~ |

R. De locationibus legibusque locatio|num proponendis et in tabulas mu|nicipi referendis. ~ ||

5. LXIII. Qui IIvir i(ure) d(icundo) p(raeerit), vectigalia ultroque tributa, | sive quid aliut communi nomine munici|pum eiius municipi locari oportebit, lo|cato. Quasque locationes fecerit

1) 'eIs.' Excidisse hic videtur formula usitata '*eiusque pecuniae — esto,*' ut in c. *58. 26. 67. Salp. 26. ZRG. 3, 364. n. 80.* — 2) 'ius'.

asque | leges dixerit, quanti quit locatum sit et (*qui*) prae||des 10.
:epti sint quaeque praedia subdita | subsignata obligatave sint
ique prae|diorum cognitores accepti sint, in tabu|las communes
ınicipum eius municipi | referantur facito et proposita habeto
r || omne reliquom tempus honoris sui, ita ut | d(e) p(lano) 15.
:cte) l(egi) p(ossint), quo loco decuriones conscripti|ve proponenda
;e censuerint. |

R. De obligatione praedum praediorum | cognitorumque. ~ ||

LXIV. Quicumque in municipio Flavio Malacitano | in com- 20.
ıne municipum eiius municipi | praedes facti sunt erunt, quae-
e praedia | accepta sunt erunt, quique eorum prae|diorum cog-
:ores facti sunt erunt: ii om|nes et quae cuiiusque eorum tum 25.
ıerunt) erunt, cum | praees cognitorve factus est erit, quaeque
s|tea esse, cum ii obligati esse coeper*unt*, *co*e|perint, qui eorum
.uti liberatique non sunt | non erunt aut non sine d(olo) m(alo)
nt erunt, ea|que omnia, quae[1] eorum soluta liberata|que non 30.
nt non erunt aut non sine | d(olo) m(alo) sunt erunt, in com-
ıne municipum | eiius municipii item obligati obli|gat*a*que
nto, uti ii e*a*ve p(opulo) R(omano) obligati obli|gatave essent, 35.
aput eos, qui Romae aera|rio praessent, ii praedes i*i*que cog-
to|res facti eaque praedia subdita subsigna|ta obligatave essent.
)sque praedes eaque | praedia eosque cognitores, si quit eorum,
|| quae cognitores facti erunt, ita non erit, | qui quaeve soluti 40.
)erati soluta libera|taque non sunt non erunt aut non sine | d(olo)
(alo) sunt erunt, IIviris, qui ibi i(ure) d(icundo) prae|runt, am-
)bus alter*i*ve[2] eorum ex de|curionum conscriptorumque decreto, 45.
ı|od decretum cum eorum partes tertiae | non minus quam duae
lessent factum | erit, vendere legemque his vendundis dicere | ius
)testasque esto; dum ea*m* legem is re|bus vendundis dicant, 50.
ıam legem eos, | qui Romae aerario praeerunt, e lege prae|dia-
ria praedibus praedisque vendun|dis dicere oporteret, aut, si lege
'aedia|toria emptorem non inveniet, quam le|gem in vacuom vendendis 55.
cere opor|teret; et dum ita legem dicant, uti pecu|niam inforc[3]
unicipi Flavi Malacitani | referatur luatur solvatur. Quaeque
x | ita dicta *e*rit, iusta rataque esto. ||

1) 'quaeque'. — 2) 'alteriusve'. — 3) Sic aes. *Mo.:* 'pecunia inde redacta commune'. *Lab.:* 'in foro'. *Dernb.:* 'in publ.' Secundum V, 12 et 20 emen-ndum est: *'pecunia in publicum municipum'*.

60. R. Ut ius dicatur e lege dicta praedibus | et praedis vendundis. |

LXV. Quos praedes quaeque praedia quosque cog|nitores IIviri municipii Flavi Malaci|tani h(ac) l(ege) vendiderint, de iis
65. quicumque || i(ure d(icundo) p(raeerit), ad quem de ea re in ius aditum erit, | ita ius dicito iudiciaque dato, ut ei, qui | eos praedes cognitores ea praedia mer|cati erunt, praedes socii[1] heredes-
70. que eorum | i*i*que,[2] ad quos ea res pertinebit, de is rebus || agere easque res petere persequi rec|te possit.

R. De multa, quae dicta erit. |

V. 1. LXVI. Multas in eo municipio ab IIviris prae||fectove dictas, item ab aedilibus quas ae|diles dixisse se aput IIviros ambo alter|ve ex is professi erunt, IIvir, qui i(ure) d(icundo)
5. p(raeerit), in | tabulas communes municipum eiius mu||nicipi referri iubeto. Si cui ea multa dicta | erit aut nomine eiius alius postulabit, ut | de ea ad decuriones conscriptosve refe|ratur, de ea decurionum conscriptorum|ve iudicium esto. Quae-
10. que multae non || erunt iniustae a decurionibus con|scriptisve iudicatae, eas multas IIviri | in publicum municipum eiius muni-|cipii redigunto. ~ |

15. R. De pecunia communi municipum || deque rationibus eorundem. |

LXVII. Ad quem pecunia communis municipum | eiius municipi pervenerit, heresve ei|ius isve ad quem ea res pertinebit,
20. in die|bus XXX proximis, quibus ea pecunia || ad eum pervenerit, in publicum muni|cipum eiius municipi eam referto. Qui|que rationes communes negotiumve qu|od commun*e* municipum eius
25. munici|pi gesserit tractaverit, is, heresve eiius || (*isve*) ad quem ea res pertinebit, in diebus XXX | proximis, quibus ea negotia easve ratio|nes gerere tractare desierit quibusque | decuriones
30. conscriptique habebuntur, | r*at*iones edito redditoque decurioni||*b*us conscriptisve cuive de his accipi|endis cognoscendis ex decreto decurio|num conscriptorumve, quod decretum | factum erit cum
35. eorum partes non mi|nus quam duae tertiae adessent, nego||tium datum erit. Per quem steterit, q(uo)|m(inus) ita pecunia redige-

1) cf. *Cic. p. domo 18:* 'praedem socium'. — 2) 'isque'.

retur referre|tur quove minus ita rationes redde|rentur, is, per quem steterit q(uo) m(inus) rationes | redderentur quove minus pecunia redige||retur referret[*ur*], heresque eius isque ad qu|em 40. ea res qua de agitur pertinebit, q(uanti) e(a) r(es) | erit, tantum et alterum tantum munici|pibus eiius municipi d(are) d(amnas) e(sto), eiusque pecuni|ae deque ea pecunia municipum muni||cipii 45. Flavi Malacitani[1] qui volet | cuique per h(anc) l(egem) licebit actio pe|titio persecutio estò. |

R. De constituendis patronis causae, cum || rationes 50. reddentur. ∾ |

LXVIII. Cum ita rationes reddentur, IIvir, qui decurio|nes conscriptosve habebit, ad decuriones | conscriptosve referto, quos placeat publi|cam causam agere, iique decuriones con||scriptive 55. per tabellam iurati d(e) e(a) r(e) decer|nunto, tum cum eorum partes non minus | quam duae tertiae aderunt, ita ut tres, qu|os plurimi per tabellam legerint, causam || publicam agant, iique qui 60. ita lecti erunt tem||pus a decurionibus conscripti*s*ve, quo cau|sam cognoscant actionemque suam or|dinent, postulanto, eoque tempore quod is | datum erit transacto, eam causam uti quod | recte factum esse volet agunto. ||

R De iudicio pecuniae communis. | 65.

LXIX. Quod m(unicipum) m(unicipii) Flavi Malacitani nomine pe|tetur ab eo, qui eius municipi munice|*p*s[2] incolave erit, quodve cum eo agetur | quod pluris HS cIↃ sit neque tanti sit, ut || [*de ea re proconsulem ius dicere iudiciaque dare ex hac lege oporteat: de ea re IIvir praefectusve, qui iure dicundo praeerit eius municipii, ad quem de ea re in ius aditum erit, ius dicito iudiciaque dato* . . . .

CAPUT IIII.

SENATUS CONSULTA.

I. SCC. SAECULI VI—VIII a. u. c.

1. SC. de Bacchanalibus, a. 568.[3]

[*Q.*] Marcius, L(ucii) f(ilius), S.[4] Postumius, L. f, cos. senatum consoluerunt n(onis) Octob. apud aedem | Duelonai. Sc(ribendo)

1) Verba 'ea pecunia — Malacitani' bis scripta sunt. — 2) 'municipes'. — 3) *C. I. L. 1, 43. n. 196. Ri. tab. 18.* — E tabula ahenea (a. 0,27 m.,

arf(uerunt) M. Claudi(us), M. f., L. Valeri(us), P. f., Q. Minuci(us), C. f.

De bacanalibus, quei foideratei | esent, ita exdeicendum censuere: 'Neiquis eorum *b*acanal habuise velet; sei ques | esent, quei sibei deicerent necesus ese bacanal habere, eeis[1] utei ad
5. pr(aetorem) urbanum | Romam venirent, deque eeis rebus, ubei eorum ver*b*a audita esent, utei senatus | noster decerneret, dum ne minus senatorbus[2] C adesent [*quom e*]a res cosoleretur. | Bacas[3] vir nequis adiese[4] velet ceivis Romanus neve nominus Latini neve socium | quisquam, nisei pr. urbanum adiesent,[4] isque [*d*]e senatuos sententiad, dum ne | minus senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur, iousis*e*t.[5] Ce[*n*]suere. |
10. Sacerdos nequis vir eset; magister neque vir neque mulier quisquam eset; | neve pecuniam quisquam eorum comoine[*m h*]abuise ve[*l*]et; neve magistratum, | neve pro magistratu*d*,[6] neque virum [*neque mul*]ierem quiquam fecise velet; | neve post hac inter sed conioura[*se nev*]e comvovise neve conspondise | neve conpro-
15. mesise velet, neve quisquam fidem inter sed dedise velet; | sacra in *o*quoltod ne quisquam fecise velet; neve in poplicod neve in preivatod neve extrad urbem sacra quisquam fecise velet, nisei | pr. urbanum adieset,[4] isque de senatuos sententiad, dum ne minus | senatoribus C adesent quom ea res cosoleretur, iousis*e*t.[5] Censuere. |

Homines plous V oinvorsei virei atque mulieres sacra ne quis-
20. quam | fecise velet, neve inter ibei virei plous duobus, mulieribus plous tribus | arfuise velent, nisei de pr. urbani senatuosque sententiad, utei suprad | scriptum est.

Haice utei in coventionid exdeicatis ne minus trinum | noundinum, senatuosque sententiam utei scientes esetis, eorum | sen-

l. 0,28 m.) a. 1640 in vico '*Tiriolo*' Calabriae (hodiernae) effossa, nunc Vindobonae adservata. Litteris admodum parvis sed bene sculptis est scripta; capita non sunt distincta, spatia quaedam passim intermissa inconsulto relicta videntur. — SC. de bacchanalibus a. 568 esse factum e *Liv. 39, 8—19* constat. Hac autem tabula non ipsum SC. exhiberi, sed epistolam a consulibus datam ad magistratus 'in agro Teurano' (in Bruttiis), e *v. 22—30* satis liquet. — 4) Scrib. 'Sp(urius)', cf. *Liv. 39, 6,* et fast. cons. a. 568.

1) i. e. 'ei,' nam 'eis' antiqua forma nomin. plur. est pro 'i,' ut 'facteis' in *l. agr. r. 28.* — 2) De suppressa littera 'I' v. *Ri. p. 122 col. 3.* — 3) i. e. 'bacchas'. *Liv. 39, 9. 10. 13:* 'bacchis initiari'. — 4) i. e. adiisse *etc.* — 5) 'iousisent', quod defendit *Weissbrodt, spec. gramm. p. 16.* — 6) 'magistratuo'.

tentia ita fuit: 'sei ques esent, quei arvorsum ead fecisent, quam suprad | scriptum est, eeis rem caputalem faciendam censuere;' 25. atque utei | hoce in tabolam ahenam inceideretis, ita senatus aiquom censuit, | uteique eam figier ioubeatis, ubei facilumed gnoscier potisit; atque | utei ea bacanalia, sei qua sunt, exstrad quam sei quid ibei sacri est, | ita utei suprad scriptum est, in diebus X, quibus vobeis tabelai datai | erunt, faciatis utei dismota sient. ~ 30. In agro Teurano.

2. SC. de philosophis et rhetoribus, a. 593.

(*Suet. de clar. rhet. c. 1.*: 'vetus SC. item censorium edictum[1] subiiciam':)

C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala cos. M. Pomponius praetor senatum consuluit. Quod verba facta sunt de philosophis et de rhetoribus, de ea re ita censuerunt: ut M. Pomponius praetor animadverteret curaretque, uti ei e republica fideque sua videretur, ut Romae ne essent.

3. SC. de Tiburtibus, saec. VII.[2]

L. Cornelius, Cn. f., pr(aetor) sen. cons(uluit) a. d. III. nonas Maias sub aede Kastorus. | Scr. adf. A. Manlius, A. f., Sex. Iulius . . . L. Postumius, S. f. | Quod Teiburtes v(erba) f(ecistis) quibusque de rebus vos purgavistis, ea senatus | animum advortit ita utei aequom fuit. Nosque ea ita audiveramus, || ut vos deixsistis 5. vobeis nontiata esse. Ea nos animum nostrum | non indoucebamus ita facta esse propter ea quod scibamus | ea vos merito nostro facere non potuisse, neque vos dignos esse, | quei ea faceretis, neque id vobeis neque rei poplicae vostrae | oitile esse facere. Et postquam vostra verba senatus audivit, || tanto magis animum 10. nostrum indoucimus, ita utei ante | arbitrabamur de eieis rebus af vobeis peccatum non esse. | Quonque de eieis rebus senatuei purgati estis, credimus vosque | animum vostrum indoucere oportet, item vos populo | Romano purgatos fore.

1) Utrumque exhibet etiam *Gell. 15, 11;* ed. cens. v. infra *c. V.* III. — 2) *C. I. L. 1, 107 n. 201.* E tabula ahenea, quae saec. XVI Tibure reperta hodie aut periit aut latet. Primum edita est ab *Ursino* (ad *August. de leg. 22*), postremo e tabula ipsa ab *Ennio Visconti* (*icon. rom. 1, 89*). Aetas incerta est: in bello sociali a. 664 conscriptam putat *Visc.*, ad coniurationem Sertorianam a. 676 refert *Mo.* Ipsum SC. non esse, sed responsum potius praetoris ex SC. redditum, conversa oratione ex tertia persona in secundam, iam existimavit *Urs.*, id quod comprobat *Mo.*

4. SC. de Asclepiade Clazomenio sociisque, a. 676.[1]

Ἐπὶ ὑπάτων Κοΐντου Λυτατίου, Κοΐντου υἱοῦ, Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμι[λίου, Κοΐντου υἱοῦ] | Μάρκου υἱωνοῦ, Λ(ε)π(ί)δου, στρατηγοῦ δὲ κατὰ πόλιν καὶ ἐπὶ τῶν ξένων Λευκίου Κορνηλίο[υ 3. . . . υἱοῦ] | Σισέννα, μηνὸς Μαΐου. Κόϊντος Λυτάτιος, Κοΐντου υἱὸς, Κάτλος ὕπατος συγκλήτῳ συνεβούλ[ευσεν] | πρὸ (ἡ)μερῶν ἕνδεκα καλανδῶν Ἰουνίων ἐν κομετίῳ. Γραφομένῳ παρῆσαν Λεύ- 5. κιος Φαβέριος, Λευκίου υἱὸς, Σεργία,[2] Γάϊο[ς . . . Λευ]|κίου υἱὸς, Ποπλι(λ)ία, Κόϊντος Πετίλλιος, Τίτου υἱὸς, Σεργία.[2]

Περὶ ὧν Κόϊντος Λυτάτιος, Κοΐντου υἱὸς, Κάτ(λ)ος ὕπατος λόγους ἐποιήσατο, Ἀ[σκληπιάδην] | Φιλίνου υἱὸν, Κλαζομένιον, Πολύστρατον, Πολυάρκου υἱὸν, Καρύστιον, Με(νί)σκον Εἰρηναίου, τὸν γε(γο)νότα 7. Μενίσκον Θαργηλίου,[3] υἱὸν Μιλή[σιον, ναυάρχους] | ἐν τοῖς πλοίοις παραγεγονέναι τοῦ πολέμου τοῦ Ἰταλικοῦ ἐ(ξ)αρχομένου,[4] τούτους ἐργασίαν ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς

[Consulibus Quinto Lutatio, Quinti filio, Catulo, et Marco Aemilio, Quinti filio, | Marci nepote, Lepido, praetore urbano et inter peregrinos Lucio Cornelio, . . filio, | Sisenna, mense Maio. Quintus Lutatius, Quinti filius, Catulus consul senatum consuluit | ante diem XI kalendas Iunias in comitio. Scribundo adfuerunt Lucius Faberius, Lucii filius, Sergia,[2] Gaius . . . Lu|cii filius, Poplilia, Quintus Petillius, Titi filius, Sergia.[2]

Quod Quintus Lutatius, Quinti filius, Catulus consul verba fecit, Asclepiadem, | Philini filium Clazomenium, Polystratum, Polyarci filium, Carystium, Meniscum Irenaei, qui fuit Meniscus Thargelii,[3] filium Milesium, navarchos | in navibus adfuisse bello Italico coepto,[4] eos operam fortem et fidelem rei publicae nostrae navasse, | eos se

---

1) *C. I. L. 1, 110. n. 203. Ri. tab. 30.* E fragmento tabulae aheneae, cui SC. utraque lingua inscriptum erat, latina ex superiore, graeca ex inferiore parte. Pars graeca paene integra servata est, de latina nonnisi versuum finalium fragmenta supersunt. Tabula Romae saec. XVI reperta hodie Neapoli adservatur. — Pertinet SC. ad tres navarchos Graecos propter merita in rempublicam Romanam in amicorum populi Romani formulam referendos. Haud raro singulos homines in populi amicitiam ita receptos esse, satis constat. Iam de a. 583 *Liv. 44, 16* refert: 'senatus in formulam sociorum eum (Onesimum Macedonem) referri iussit, locum lautia praeberi,' iisdem fere verbis usus, quibus hoc SC. v. 7 et 8 superstitibus. Anno 676 (78 a. C.) factum esse, e praescriptione liquet. In textu graeco aerarii menda correcta uncis ( ) indicavi. — 2) scil. tribu. 3) Thargelii filius adoptione filius Irenaei factus est. — 4) i. e. bello contra piratas duce P. Servilio Vatia gesto.

ἡμετέρ[οις παρεσχηκέ]ναι, τούτους ἑαυτὸν κατὰ τὸ τ(ῆ)ς συγκλήτου δόγμα εἰς τὰς πατρίδας ἀπολῦσαι βούλεσθαι, ἐὰν αὐτ(ῇ) φαίνηται, ὅπως ὑπὲρ τῶν καλῶς πεπραγμένων ὑπ' αὐ[τῶν καὶ ἀνδρα]γα(θη)μάτων εἰς τὰ δημόσια πράγματα τὰ ἡμέτερα κατα- 9. λογὴ αὐτῶν γένηται· περὶ τούτου τοῦ πράγματος οὕτως ἔδοξεν.

Ἀσκληπιάδην Φιλίνου υἱὸν Κλαζ[ομένιον], Πολύστρατον Πολυάρκου υἱὸν Καρύστιον, Μενίσκον Εἰρηναίου υἱὸν Μιλήσιον τὸν γεγονότα Μενίσκον ἄνωθεν δὲ Θαργηλίου, ἄνδρας καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ φί[λους προσ]αγορεῦσαι· τὴ(ν σ)ύ(ν)κλητον καὶ τὸν 11. δῆμον τὸν Ῥωμαίων διαλανβάνειν τὴν τούτων ἐργασίαν καλ(ὴν) καὶ ἔπανδρον καὶ πιστὴν τοῖς δημοσίοις πράγμασιν τοῖς ἡμετ(έ)ρο[ις γεγ]ονέναι, | δι' ἥ(ν) αἰτίαν τὴν σύνκλ(η)τον κρίνειν, ὅπως οὗτοι τέκνα ἔκγονοί τε αὐτῶν ἐν ταῖς ἑαυτῶν πατρίσιν ἀλειτούργητοι πάντων τῶν πραγμάτων (κ)αὶ ἀνείσφοροι ὦσιν· εἴ τινες εἰσφ[οραὶ] ἐκ τῶν | ὑπαρχόντων αὐτῶν εἰσπεπραγμέναι εἰσὶν μετὰ τὸ τού- 13. τους τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάρ(ιν) ὁρμῆσαι, ὅπως αὗται αὐτοῖς ἀποδ(ο)θῶσιν ἀποκατασταθῶσιν· εἰ τέ τινε(ς) | ἀγροὶ οἰκίαι ὑπάρχοντα αὐτῶν πέπρανται μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δημοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετ(έ)ρων χάριν ὁρμῆσαι, ὅπως ταῦτα πάντα αὐτοῖς εἰς ἀκέραιον ἀποκατασταθ(ῇ)· εἴ τέ 15. τις προθεσμία παρε(λ)ήλυθεν, ἀφ' οὗ ἐκ τῆς πατρίδος τῶν δη-

ex senatus consulto in patriam dimittere velle, si ei videretur, ut pro rebus bene gestis ab eis et meritis | in rem publicam nostram adlectio eorum fieret: de ea re ita censuerunt.

Asclepiadem Philini filium Clazomenium, | Polystratum Polyarci filium Carystium, Meniscum Irenaei filium Milesium qui fuit Meniscus ante Thargelii, viros bonos probosque et amicos adpellari; | senatum populumque Romanum existimare eorum operam bonam et fortem et fidelem rei publicae nostrae fuisse, | quam ob causam senatum censere, uti ii liberi posterique eorum in suis patriis vacui omnium munerum et tributorum immunes sint: si qua tributa ex | bonis eorum exacta sunt, posteaquam rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea iis reddantur restituantur; sique qui | agri aedificia bona eorum venierunt, postquam e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, ut ea omnia eis in integrum restituantur; | sique qui dies constitutus exierit, ex quo e patria rei publicae nostrae causa profecti sunt, nequid ea res eis noceat | neve quid eis ob eam causam minus debeatur neve quid minus eis persequi exigere liceat, quaeque

μοσίων πραγμάτων τῶν ἡμετέρων χάριν ὥρμησα(ν), μή τι τοῦτο τὸ πρᾶγμα αὐτοῖς βλαβερὸν γένηται | μηδέ τι αὐτοῖς διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἔλασσον ὀ(φ)είληται μηδέ τι ἔλασσον αὐτοῖς μεταπορεύεσθαι πράσσειν ἐξ(ῇ), ὅσαι τε κληρονομίαι αὐτοῖς ἢ τοῖς τέκνοις

17. *αὐτῶν | παρεγένοντο, ὅπως ταύτας ἔχωσιν διακατέχω(σ)ιν καρπεύωνταί τε· ὅσα τε ἂν αὐτοὶ τέκνα ἔκγον(ο)ι γυναῖκέ(ς) τε αὐτῶν παρ' ἑτέρου μεταπορεύωνται, ἐάν τέ τι πα|ρ' αὐτῶν τέκνων ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἕτεροι μεταπορεύωνται, ὅπως τούτων τέκνων*

19. *ἐκγόνων γυναικῶν τε αὐτῶν ἐξουσία καὶ αἵρεσις (ᾖ), ἐάν τε ἐν ταῖς πα|τρίσιν κατὰ τοὺς ἰδίους νόμους βούλωνται κρίνεσθαι, ἢ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἀρχόντων ἐπὶ Ἰταλικῶν κριτῶν, ἐάν τε ἐπὶ πόλεως ἐλευθέρας τῶν διὰ τέλους | ἐν τῇ φιλίᾳ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων μεμενηκυιῶν, οὗ ἂν προαιρῶνται, ὅπως ἐκεῖ τὸ κρ(ι)τήριον περὶ*

21. *τούτων τῶν πραγμάτων γίνηται· εἴ τινα κριτήρια | περὶ αὐτῶν ἀπόντων μετὰ τὸ ἐκ τῆς πατρίδος ὁρμῆσαι γεγονότα ἐστίν, ταῦτα ὅπως εἰς ἀκέ(ρ)αι(ον) ἀποκατασταθῇ καὶ ἐξ ἀκεραίου κριτήριον κατὰ | τὸ τῆς συνκλήτου δόγμα γένηται· εἴ τι(ν)α χρήματα αἱ πόλεις αὐτῶν δημοσίᾳ ὀφείλωσιν, μή τι εἰς ταῦτα τὰ χρήματα δοῦναι ὀφείλωσιν.*

23. | *Ἄρχοντες ἡμέτεροι, οἵτινες ἂν ποτε Ἀσίαν Εὔβοιαν μισθῶσιν ἢ προσόδους Ἀσίᾳ Εὐβοίᾳ ἐ(π)ιτιθῶσ(ι)ν, φυλάξωνται μή τι οὗτοι δοῦναι ὀφείλωσιν· | ὅπως τε Κόϊντος (Λ)υτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι, ἐὰν α[ὐ]τ[οῖς φ]αίνηται, τούτους*

1. *hereditates*] eis[1] leiberisve eor[*um obvenerunt, ut eas habeant possideant fruanturque; quaeque* | *ei liberi posteri uxoresve eorum ab altero persequentur, sive quid*] ab eis leibereis postereis ux[*oribusve*

3. *eorum alii persequentur, ut eis liberis posteris uxoribusve* | *eorum ius et potestas sit, seive in patria suis propriis legibus velint iudi*]cio certare seive apud magistratus [*nostros Italicis iudicibus, seive in civitate libera* | *aliqua earum, quae semper in amicitia populi Romani manseru*]nt, ubei velint utei ibei iudicium de eis rebus fiat. Sei qua [*iudicia de eis absentibus, postquam e patria profecti sunt,*

5. *facta sunt, ea ut in integrum restitu*]antur et de integro iudicium ex s(enatus) c(onsulto) fiat. Sei quas pecunias ci[*vitates eorum publice debeant ne quid in eas* | *pecunias dare debeant. Magistrat*]us nostri queiquomque Asiam Euboeam locabunt vectigalve Asiae

7. [*Euboeae imponent, curent, ne quid ei dare debeant.* | *Utque Quintus Lutatius, Marcus*] Aemilius cos. a(lter) a(mbove), s(ei) e(is) v(ideretur), eos in ameicorum formulam referundos curarent eis[*que*

1) Hic incipiunt verba textus latini in tabula servati.

εἰς τὸ τῶν φί(λ)ων διάταγμα ἀνενεχθ(ῆ)|ναι φροντίσωσιν· τούτοις 25. τε πίνα(κα) χαλκοῦν φιλίας ἐν τῷ Καπετωλίῳ ἀναθεῖναι θυσίαν τε ποιῆσαι ἐξ(ῇ), ξένιά τε αὐτοῖς κατὰ τὸ διάταγμα τόπον παροχήν τε τὸν ταμίαν τὸν κατὰ πόλιν τούτοις μισθῶσαι ἀποστ(εῖ)λαί τε κελεύσωσιν· ἐάν τε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων | πρεσβευτὰς 27. πρὸς τὴν σύγκλητον ἀποστέλλειν αὐτοί τε παραγίνεσθαι προαιρῶνται, ὅπως αὐτοῖς τέκνοις ἐκγόνοις τε αὐτῶν | πρεσβευταῖς παραγίνεσθαι καὶ ἀποστέ(λ)λειν τε ἐξῇ· ὅπως τε Κόϊντος Λυτάτιος, Μάρκος Αἰμίλιος ὕπατοι, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφότεροι, | ἐὰν αὐτοῖς φαίνη- 29. ται, γράμματα πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες Ἀσίαν Μακεδονίαν ἐπαρχείας (δ)ιακατέχουσιν, | καὶ πρὸς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν ἀποστείλωσιν τὴν σύνκ(λ)ητον θέ(λ)ειν καὶ δίκαιον ἡγεῖσθαι ταῦτα οὕτω γίνεσθαι, | οὕτως ὡς ἂν αὐτοῖς ἐκ τῶν δημοσίων 31. πραγμάτων πίστεώς τε τῆς ἰδίας φα[ί]νηται. ∾Ἔδοξεν. — |

Ἀσκληπιάδου τοῦ Φιλίνου Κλαζομενίο[υ]. Πολυστράτου τοῦ Πολυάρκου | Καρυστίου. Μενίσκου τοῦ Εἰρηναί[ου Μ]ιλησίου. 33.

tabulam aheneam amicitiae in Capitolio ponere | *sacrificiumque*] facere liceret, munusque eis ex formula locum lautiaque q(uaestorem) urb(anum) *e*is locare mittereq[*ue i*]ube[*rent. Seique de suis rebus legatos ad senatum* | *mitt*]ere lega[*teive*] veneire vellent, uti *e*is lei- 9. bereis postereisque eorum legatos venire mittereque liceret: uteiq[*ue Quintus Lutatius Marcus Aemilius cos. alter ambove,*] sei v(ideatur) e(is), litteras ad magistratus nostros, quei Asiam Macedoniam provincias optinent, et ad magistratus eorum mitta[*nt, senatum velle et*] | aequom censere ea ita fierei ∾ i(ta) u(tei) e(is) 11. e r(e) p(ublica) f(ideve) s(ua) v(ideatur). C(ensuere). —

5. SCC. de ludis saecularibus, a. 737.[1]

I. . . . [*scribendo adfuerunt*] . . s, L. Cestius, L. Petronius Ru[*fus* . . | . . *Quod C. Silanus C. Furnius cos.*][2] v(erba) f(ecerunt),

1) Haec SCC. e duabus tabulis marmoreis primum edita sunt ab *Ursino* (*ad Augustin. de leg. n. 25*) postea a *Grut. 328, 1* aliisque. Lapides utrum unius tabulae fuerint partes, an diversarum, non constat. Hodie inferior pars deperiit, altera denuo excussa est a *Mommseno* nec non *Henzeno*, qui apographa facta comiter mecum communicaverunt, unde textum Ursini in quibusdam tam corrigere quam supplere potui. Lacunas supplendi periculum, quod fecit *Heineccius, ad l. Iul. et Pap. p. 43*, emendatione textus maiore ex parte refutatur. De notione saeculi cf. *Mommsen, Chronol. 172*; de ludis saecul. *Roth, Rh. Mus. 8, 364.* — 2) *Cens. de nat. 17*: 'Quintos ludos (saec.) C. Furnio C. Iunio Silano cos. (a. 737) Caesar Augustus et Agrippa fecerunt'.

ludos saecularis post complur . . . [*curantibus Caesare* | *et M. Agrip*]pa, tribunic(ia) potestate, futuros, quos . . | . . imat, qui
5 etiam quod tali spectaculo[1] . . | . . [*iuvenib*]us,[2] qui nondum sunt maritati,[3] sib[4]. . | . . *con*]stituti neque ultra quam semel ulli mor[*talium*] . . | . . ent s(ine) f(raude) s(ua) spectare liceat ieis, qui lege de marita[*ndis ordinibus*[5] . . | . . *scribendo iid*]em adfuer(unt) et senatus consultum factum es[*t* . . | . . *perti*]nere ad
10. conservandam memoriam tantae b . . | . . [*in tabul*]am aeneam et marmoream inscribi st . . | . . nt, q. d. e. r. f. p. d. e. r. i. c.,[6] uti cos. a(lter) a(mbo)ve adfu[7] . . | . . *tabulam aeneam et m*]armoream, in quibus commentariu[*s* . . | . . p inperent, uti redemptoribus ea[*s tabulas faciundas locent* . . | . . *edict*]um[8] propositum
15. est: ∾ XVvir[*i*[9] *sacris faciundis*] . . | . . s existumavimus, ut omnes lib[*erei* . . | . . *fili*]ei coniugesque . .

1. II. [*Quod C. Silanus C. Furnius*] cos. v(erba) f(ecerunt) de lucari[10] ludorum sa[*ecularium, unde id sumi placeat,* | *quo ludi saecul. rite*] fierent, q. d. e. r. f. p. d. e. r. i. c.: Uti quoniam ant[*iquitus lucorum reditus* | *ad faciundos ludos*] saeculares XV vir(is) sacr(is) faciund(is) in summa constitu[*ti sunt,* | *cosque ieis etiam ad ludos,*] quos pro
5. salute Caesaris fecerunt, lucaris nomine cons[*tituit senatus*] .. | ..it inperent, uti eam pecuniam dandam adtribuendam [*curent quaestores*] . . | . . anno C. Silano C. Furnio cos. a. d. XIII kal. Mart. senat[*us censuit, uti treis arae faciundae*[11] | *ad sac*]reficium saeculare locarentur in ea verba, qu[*ae*] . . | . . ulla. Scribundo adfuer(unt)
10. M. Iunius, M. f., Si . . | . . rinus, C. Asinius, Cn. f. . .

---

1) *Hor. carm. saec. 23:* 'Ter die claro totiesque grata Nocte frequentes' *Cens. de nat. 17:* 'Diti patri et Proserpinae ludi — fierent tribus noctibus'. — 2) Litera 'V' manca est. — 3) *Suet. Oct. 31:* 'saec. ludis iuvenes — prohibuit ullum nocturnum spectaculum frequentare, nisi cum aliquo maiore natu propinquorum'. — 4) Litterae 'B' vestigia tantum supersunt. — 5) Ipsa lex nondum perlata erat illo anno, senatus tamen de ea decretum iam prodierat, quod spectat *Hor. c. saec. 17:* 'patrumque prosperes decreta super — lege marita'. — 6) i. e.: quid de ea re fieri placeret, de ea re ita censuerunt. — 7) Pro 'F' fortasse 'B'; litera 'V' manca. — 8) *Cens.* l. c.: 'tam commentarii XVvirorum quam d. Augusti edicta'. — 9) *Zos. hist. 2, 5: δοῦλοι δὲ τούτων οὐ μετέχουσιν, ἀλλὰ ἐλεύθεροι μόνοι.* — 10) *Fest.:* 'Lucar * aes, quod ex lucis captatur'. *Plut. qu. rom. 88: Λοῦκαρ καλοῦσιν,* * *ὅτι πολλά ἐστιν ἄλση* (luci) *περὶ τὴν πόλιν ἀνειμένα θεοῖς, — καὶ τὴν ἀπὸ τούτων πρόσοδον εἰς τὰς θέας ἀνήλισκον.* — 11) *Zos.* l. c.: *ἐπὶ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ τριῶν κατασκευασθέντων βωμῶν.*

6. SC. de aquaeductibus, a. 743.

(*Front. de aquis urb. Romae*[1] *c. 127:* 'Quae omnia SCto, quod subieci, provisa sunt':)

Quod Q. Aelius Tubero, Paulus Fabius Maximus cos. v(erba) f(ecerunt), aquarum, quae in urbem venirent, itinera occupari monumentis et aedificiis et arboribus conseri, q(uid) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): cum ad reficiendos rivos specusque . . .[2] per quae *ea*[3] opera publica corrumpantur, placere, circa fontes et fornices et muros utraque ex parte XV pedes patere, et circa rivos, qui sub terra essent, et specus intra urbem et urb*i*[4] continentia aedificia, utraque ex parte V pedes vacuos relinqui ita, ut neque monumentum in is locis neque aedificium post hoc tempus ponere, neque conserere arbores liceret, sique nunc essent arbores intra id spatium, exciderentur, praeterquam si quae villae continentes et inclusae aedificiis essent. Si quis adversus ea conmiserit, in singulas res poena HS X milia essent, ex quibus pars dimidia praemium accusatori daretur, cuius opera maxime convictus esset qui adversus hoc SC conmisisset, pars autem dimidia in aerarium redigeretur; deque ea re iudicarent cognoscerentque curatores aquarum.

7. SC. de mense Augusto, a. 746.

(*Macrob. sat. 1, 12, 35:* 'Augustus deinde (mensis) est, qui Sextilis antea vocabatur, donec honori Augusti daretur ex SC.,[5] cuius verba subieci':)

Cum imperator Caesar Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit et triumphos tres in urbem intulerit et ex Ianiculo legiones deductae secutaeque sint eius auspicia ac fidem, sed et Aegyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta sit finisque hoc mense bellis civilibus inpositus sit, atque ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit ac fuerit, placere senatui, ut hic mensis Augustus appelletur.[6]

---

1) *Frontinus (ed. Buecheler 1858) c. 100—127* sex SCC. a. 743 (11 a. C.) de aquaeductibus refert, e quibus hoc unum hic recepisse sufficiat. — 2) Desint quaedam necesse esse, monet *B.* — 3) Ita *Buech.* pro 'et'. — 4) Ita *Buech.* pro: 'et extra urbem'. — 5) Anni 746 esse, *Cens. d. nat. 22* dicit. Cf. *Suet. Oct. 31, Dio 55, 6.* — 6) *Macr.* addit: 'Item plebiscitum factum ob eandem rem, S. Pacuvio tr. pl. rogante'.

8. SC. de collegiis.[1]

(Caput ex SC. de collegiis titulo collegii Lanuvini nobis traditum est, quem integrum v. infra P. II, XII, 2.)

9. Senatus auctoritas, a. 703.[2]

(*Cic. ad fam. 8, 8: Caelius:* 'saepe re dilata et graviter acta — SC., quod tibi misi, factum est, auctoritatesque perscriptae':)[3]

Prid. kal. Octob. in aede Apollinis. Scrib. affuerunt L. Domitius — (*sex alii*). Quod M. Marcellus cos. v(erba) f(ecit) de provinciis, d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): Senatum existimare, neminem eorum, qui potestatem habent intercedendi impediendi, moram afferre oportere, quominus de r(e) p(ublica] p(opuli) R(omani) Q(uiritium) ad senatum referri senatique consultum fieri possit; qui impedierit prohibuerit, eum senatum existimare contra rem publicam fecisse; si quis huic SC. intercessisset, senatui placere, auctoritatem perscribi et de ea re ad senatum populumque[4] referri.

Huic SC intercessit C. Caelius, L. Vinicius, P. Cornelius, C. Vibius Pansa (*tr. pl.*).

II. SCC. SAECULI I—II. p. C. n.

1. SC. Velleianum, a. 46.

(*Ulp. l. XXIX ad ed.*[5]*:* 'Postea factum est SC., — cuius SCti verba haec sunt':

Quod Marcus Silanus et Velleus Tutor consules[6] verba fecerunt de obligationibus feminarum, quae pro aliis reae fierent, qui*d* de ea re fieri oportet, de ea re ita cens*uere*: Quod ad

1) Aetas SCti incerta est; Augusto id adtribuit *Mo. de coll. p. 81.* — 2) Ad illustrandam eorum SCC. formam, quae propter intercessionem factam 'auctoritates senatus' appellabantur, exemplum recepi de inclitis istis SCC., quae pr. kal. Oct. a. 703 facta quasi initium dederunt bello civili inter Pompeium et Caesarem. Cf. *Cic. l. c. Mo. röm. Gesch. 3, 333.* — 3) Cf. *Cic. ad fam. 1, 2*: *Caelius:* 'De his rebus — senatus auctoritas gravissima intercessit; cui cum Cato et Caninius intercessissent, tamen est perscripta'. *Dio. 55, 2*: *ἡ γνώμη συνεγράφετο, οὐ μέντοι καὶ τέλος τι — ἐλάμβανεν, ἀλλὰ ἀουκτώριτας ἐγίγνετο· — ἐλληνίσαι αὐτὸ καθάπαξ ἀδύνατόν ἐστι.* — 4) Delendum censet *Mo. Forsch. 1, 177. n. 2.* — 5) *D. 16, 1, 2, 1.* — 6) Valerium Asiaticum, qui cum M. Silano a. 46 consul fuit, mox se abdicasse *Dio. 60, 27* narrat. Cui suffectum esse Q. Sulpicium Camerinum apparet ex edicto Claudii infra c. VI, 2 relato. Huius in locum kal. Iuliis successisse videtur Vellaeus, (ita enim hoc nomen scribendum est) a quo hoc SC. nominatum est.

fideiussiones et mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, pertinet: tametsi ante videtur ita ius dictum esse, ne eo nomine ab his petitio (*sit*), neve in eas actio detur, cum eas virilibus officiis fungi et eius generis obligationibus obstringi non sit aequum, arbitrari senatum, recte atque ordine facturos, ad quos de ea re in iure aditum erit, si dederint operam, ut in ea re senatus voluntas servetur.

2. SC. Ostorianum, a. 41—47.[1]

(*Ulp. l. XIV ad Sab.*: 'SCto, quod factum est Claudianis temporibus Velleo Rufo et Osterio Scapula cos. de adsignandis libertis in haec verba cavetur':)

Si, qui duos pluresve liberos iustis nuptiis quaesitos in potestate haberet, de liberto libertave sua significasset, cuius ex liberis suis eum libertum eamve libertam esse vellet, is eave, quandoque is, qui eum eamve manumisit inter vivos vel testamento, in civitate esse desisset: solus ei patronus solave patrona esset, perinde atque si ab eo eave libertatem consecutus consecutave es*se*t. Utique, si ex liberis quis in *civ*itate esse desisset, neque ei liberi ulli essent, ceteris eius liberis, qui manumisit, perinde omnia iura serv*ar*entur, ac si nihil de eo liberto eave liberta is parens significasset.

3. SCC. de aedificiis non diruendis, a. 41—56.[2]

I. Cn. Hosidio Geta L. Vagellio cos. | X. k(al.) Octobr. SC. |

Cum providentia optumi principis tectis quoque | urbis nostrae et totius Italiae aeternitati prospexerit, quibus | ipse non solum praecepto augustissimo set etiam exsemplo | suo prodesset, con- 5. veniretq(ue) felicitati saeculi instantis | proportione publicorum

1) *D. 38, 4, 1 pr.* Cum in *I. 3, 8, 3* dicatur: 'SCto, quod Claudianis temporibus factum est Suillo Rufo et Ostorio Scapula cos.', et Suillius Rufus Claudii temporibus etiam apud Tacitum et Plinium et in titulo (*Mur. 304, 4*) commemoretur, nomen eius in *Dig.* corruptum esse videtur. Attamen SC. a certo alterius consulis nomine denominare malui, cum etiam alia SCta a secundo consule nomen traxerint, ut Vellei. Trebell. Iuvent. Annus SCti certus constitui non potest; vulgo putant a. 46 propter Vellaeum cos. — 2) Haec SCC., quorum alterum intra a. 41—46, alterum a. 56 factum est, uni tabulae inscripta Herculanei circa a. 1600 reperta sunt. Tabula ipsa aut deperiit aut latet, edita autem est iam a. 1607 a *Capaccio* (*hist. Neap. 2, 9*); alterum exemplar, idque diligentius descriptum, a *Mommseno* Parisiis investigatum a 1850 editum est (*Leipz. Berichte 4, 272.*). Utriusque SC. interpretationem dedit: *Bachofen, ausgew. Lehren d. röm. Civ. R. p. 187,* textu Capaccii usus sicut *Or. 3115.*

operum etiam privatorum custodi*a*, | deberentque apstinere se omnes cruentissimo genere | negotiationis, ne*c* inimicissimam pace
10. faciem inducere | ruinis domum villarumque, placere: si quis negotiandi causa | emisset quod aedificium, ut diruendo plus adquireret quam | quanti emisset, tum duplam pecuniam, qua mercatus eam rem | esset, in aera(rium) inferri, utiq(ue) de eo nihilo minus ad senatum | referretur. Cumque aeque non oportere*t* malo
15. exsemplo vendere quam | emer*e*, *ut* venditores quoque coercerentur, qui scientes dolo malo | intra hanc senatus voluntatem vendidissent, placere: tales | venditiones irritas fieri. Ceterum testari senatum, domini[*s nihil*] | constitui, qui rerum suarum possessores futuri aliquas [*partes*] | earum mutaverint, dum non negotiationis causa
20. id factum [*sit*]. | Censuere. In senatu fuerunt CCCLXXXIII. |

II. [*Q*.] Volusio, P. Cornelio cos. VI non. Mart. SC. |

Quod Q. Volusius, P. Cornelius verba fecerunt de postulatione necessari[*orum*] | Alliatoriae Celsil*l*ae, q. d. e. r. f. p., d. e. r. i. c.: |

Cum SC., quod factum est Hosidio Geta et L. Vagellio cos.,
25. clarissimis viris, ante d[*iem X. k.*] | Oct. auctore divo Claudio, cautum esset, ne[1] quis domum villamve dirueret, qu[*o plus*] | sibi adquireret, neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve, | poenaq(ue) in emptorem, qui adversus id SC. fecisset, constituta esset [*haec, ut*] | qui quid emisset duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogere|tur et eius qui vendidisset inrita fieret venditio, de iis au-
30. tem, qui rerum | suarum possessores futuri aliquas partes earum mutassent, dummodo | non negotiationis causa mutassent, nihil esset novatum; et necessari | Alliatoriae Celsil*l*ae, uxoris Atilii Luperci ornatissimi viri, exposuis|sent huic ordini, patrem eius Alliatorium Celsum emisse fundos cum aedificis in | regione Muliniensi, qui vocarentur campi
35. Matri, in quibus locis mercatus a*g*i supe|rioribus solitus esset temporibus, iam per aliquod annos desisset haberi, eaque | aedificia longa vetustate dilaberentur neq(ue) refecta usui essent futura, quia neq(ue) | habitaret in iis quisquam nec vellet in deserta *ac* ruentia commigrare: ne quid | fraudi multae poenaeq(ue) esset Celsil*l*ae, si ea aedificia, de quibus in hoc ordine actum | esset, aut demolita fuissent,
40. aut ea condicione sive per se sive cum agris vendi|disset, ut emptori sine fraude sua ea destruere tollereque liceret, | in futurum autem admonendos ceteros esse, ut apstinerent se a tam foedo genere nego-

1) Ab hoc verbo usque ad vocem 'venditio' (v. 29) SC. ad verbum fere relatum est a Paulo in *D. 18, 1, 52.*

tion(is), hoc praecipue saeculo, quo excitari nova | et ornari universa, ibus felicitas orbis terra|rum splenderet, magis conveniret, quam inis aedificiorum ullam partem deformem [*reddi*] | Italiae et adhuc tinere priorum temporum . . . | ita ut diceretur senectute actum . . | Censuere. In senatu [*fuerunt*] . . . . 45.

4. SC. Trebellianum, a. 57.[1]

(*Ulp. l. III fideic.:* 'Factum est SC. temporibus Neronis VIII. l. Sept., Annaeo Seneca et Trebellio Maximo cos., cuius verba ec sunt':)

Cum esset aequissimum, in omnibus fideicommissariis heretatibus, si qua de his bonis iudicia penderent, ex his[2] eos subire, quos ius fructusque transferretur, potius quam cuique periculosam se fidem suam: placet, ut actiones, quae in heredem heredibusque ri solent, eas neque in eos neque his dari, qui fidei suae comissum sic, uti rogati essent, restituissent, sed his et in eos, ibus ex testamento fideicommissum restitutum fuisset: quo magis reliquum confirmentur supremae defunctorum voluntates.

5. SC. Macedonianum, a. 69—79.[3]

(*Ulp. l. XXIX ad ed.:* 'Verba SCti Macedoniani haec sunt':)

Cum inter ceteras sceleris causas Macedo, quas illi natura ministrabat, etiam aes alienum adhibuisset et saepe materiam ccandi malis moribus praestaret, qui pecuniam (ne quid amplius ceretur) incertis nominibus crederet: placere, ne cui, qui filio milias mutuam pecuniam dedisset, etiam post mortem parentis us, cuius in potestate fuisset, actio petitioque daretur: ut scirent i pessimo exemplo faenerarent, nullius posse filii familias bonum men, exspectata patris morte, fieri.

6. SC. Rubrianum, a. 103.

(*Ulp. l. V fideicomm.:*[4] 'Subventum libertatibus est SCto, quod ctum est temporibus d. Traiani Rubrio Gallo et Caelio Hispone[5] s. in haec verba':)

1) *D. 36, 1, 1, 1. 2.* Annus non constat, cum consules nominati suffecti sint 2) *Mo.* coni. 'eas lites'. — 3) *D. 14, 6, 1.* De aetate SCti hoc loco ni ctum est; apud *Suet. Vesp. 11* relatum vero est: 'Auctor senatui fuit (Vesp.) cernendi, — ne filiorum familiarum feneratoribus exigendi crediti ius unquam set'; quae verba de hoc SC. intellegenda videntur. — 4) *D. 40, 5, 26, 7.* — *Plin. ep. 4, 9:* 'Caepio Hispo'. *Or. 3670:* 'Caepioni Hisponi cos.' cf. *Mo- orsch. 1, 51.*

Si hi, a quibus libertatem praestari oporteret, evocati a praetore adesse noluissent, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum servari, ac si directo manumissi essent.

7. SC. Iuncianum, a. 127.[1]

(*Ulp. l. V fideic.:* 'Factum est SC., Aemilio Iunco et Iulio Severo cos., in haec verba':)

Placere, (*ut*) si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deberent servo, qui mortis tempore eius, qui rogavit, non fuerit, adesse negabitur: praetor cognoscat; et si in ea causa esse videbitur, ut, si praesens esset, manumittere cogi deberet: id ita esse pronuntiet. Cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, si ita, ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset.

8. SC. Iuventianum, a. 129.

(*Ulp. l. XV ad ed.*[2]: 'de petit. hered., de distractis rebus hereditariis *etc.* — cum forma SCto sit data, optimum est ipsius SCti interpretationem facere, verbis eius relatis':)

Pridie idus Martias Q. Iulius Balbus et P. Iuventius Celsus Titius Aufidius Oenus[3] Severianus consules[4] verba fecerunt de his, quae imperator Caesar, (*divi*) Traiani Parthici filius, divi Nervae nepos, (*Traianus*) Hadrianus Augustus, imperator[5] maximusque princeps (proposuit)[6] quinto nonas Martias quae proximae fuerunt libello[7] complexus esset, quid fieri placeat; de qua re ita censuerunt: cum, antequam partes caducae ex bonis Rustici fisco peterentur, hi qui se heredes esse existimant,[8] hereditatem dis-

---

1) *D. 40, 5, 28, 4.* — 2) *D. 5, 3, 20, 6.* — 3) Secundum fastos a Borghesio compositos scribendum est: 'Titus — Hoenius'. — 4) Quatuor consules, binos ordinarios et binos suffectos, hic nominatos esse, plerique putaverunt, et quia in nullo alio SCto coniunctim scripti sunt, *Rud. R. G. 1, 117,* legendum putavit: 'Balbo — Celso cos. Titius — Oenus cos;' nunc autem *Mo.* (*Hermes 3, 75*) ostendit, Celsum potius inter 'πολυωνύμους' referendum esse. — 5) Pro verbo 'imperator' iam antea posito *Mo.* coni. 'optimus'. — 6) Verbum hoc non convenit coniunctioni verborum: 'de his, quae imp. — complexus esset'; unde iam *Pithoeus* coniecit, notam 'PP', i. e. 'p(ater) p(atriae)', perperam conversam esse in: 'p(ro)p(osuit)'. — 7) Pro 'libello' etiam 'oratio' Hadriani allegata est in *l. 22* et *40 h. t.* — 8) *L. 20, § 12*: 'ita senatus locutus est: 'eos qui — existimassent'.

traxerint: placere, redactae ex pretio rerum venditarum pecuniae usuras non esse exigendas; idemque in similibus causis servandum. Item placere: a quibus hereditas petita fuisset, si adversus eos iudicatum esset, pretia, quae ad eos rerum ex hereditate venditarum pervenissent, etsi ea*e* ante petitam hereditatem deperissent deminutaeve fuissent, restituere debere. Item: eos, qui bona invasissent, cum[1] scirent ad se non pertinere, etiamsi ante litem contestatam fecerint, quo minus possiderent, perinde condemnandos, quasi possiderent; eos autem, qui iustas causas habuissent, quare bona ad se pertinere existimassent, usque eo dumtaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent. Petitam autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse, quo primum scierit quisque, eam a se peti, id est, cum primum aut denuntiatum esset ei, aut litteris vel edicto evocatus esset. Censuerunt.

9. SC. Cassianum de nundinis, a. 138.[2]

SC. de nundinis saltus[3] Beguensis in t(erritorio) | Casensi, descriptum et recognitum ex libro[4] sen|tentiarum in senatu dic[*ta*]rum k(apite) septimo, T. Junii Nigri, C. Pompo|ni Camerini cos., in quo scripta erant A[*frica*]ni[5] iura[6] et id | quod i(nfra) s(criptum) est. ||

In comitio in curia;[7] [scr]ibu*n*do | adfuerunt Q. Salonius Q. f. Quir. Longus, . . . Quar[*t*]inus, | C. Oppius C. f. Vel. Severus, C. Fi . . ., [*S. Eru*]cius | M. f. Quir. Clarus, P. Cassius L. f. Aem. Dexter q(uaestor)[4], P. Nonius M. f. Ouf. Mac|rinus q(uaestor)[4]. In senatu fuerunt C . . . || SC. per discessionem factum. 5. 10.

1) *L. 25, § 2*: 'ait senatus: — 'bona — quae scirent'. — 2) Binis exemplis, lapidibus inscriptis, hic titulus repertus est in ruinis antiquae Beguae in Africae regno Tunetano, alterum a. 1860 a *V. Guérin* (*voy. arch. 1, 391*), alterum in investigando illo a *G. Wilmanns* a. 1873, qui utrumque coniunctum edidit (*Eph. epigr. 2, 272*) commentario adiecto, cui notas addidit *Mo.* — Luculenter illustrantur hoc titulo loci iam dudum noti de nundinarum iure a privatis possesso. *D. 50, 11. C. 4, 60. Plin. ep. 5, 4. Suet. Claud. 12. cf. C. I. L. 3, 523. n. 4121:* 'Imp. — Constantinus — nundinas die solis perpeti anno constituit'. — 3) *Front. grom. 53:* 'in Africa saltus non minores habent privati, quam respublica territoria, — immo — longe maiores'. — 4) Iam libera republica fuit moris ut acta senatus, tam 'sententiae dictae' quam SCta quotannis in singulis libris a quaestoribus conscriberentur. *Cic. Att. 13, 33, 3.* Inde in hoc SCto explicandum est, quod et consulum nomina secundo casu scripta, et quaestores post eos, qui 'scribendo adfuerunt', subscripti sunt. — 5) i. e. Lucilii Africani infra nominati. — 6) i. e. possessiones et latifundia, in quibus ut nundinas habere sibi permitteretur petierat. — 7) i. e. in curia Hostilia vel Iulia in comitio positis. Cf. supra *SC. I, 4, v. 4:* 'ἐν κομετίῳ.'

Quod P. Cassius Se|cundus, P. Delphius Peregrinus Aleius Alennius Maxi|mus Curtius Valerianus Proculus M. Nonius Mucianus[1] | coss. verba fecerunt de desiderio amicorum Lucili Africani c(larissimi) v(iri), qui petunt: ut ei permittatur in provincia Afric(a), 15. regione || Beguensi, territorio Musulamiorum[2] ad Casas, nundinas | IIII nonas Novemb. et XII k. Dec., ex eo omnibus mensibus IIII non. | et XII k. sui cuiusq(ue) mensis instituere habere, quid fieri | placet, de ea re ita censuerunt:

permittendum Lu|cilio Africano, c. v., in provincia Afric(a) 20. regione Beguensi, || territorio Musulamiorum ad Casas, nundinas[3] IIII non. | Novemb. et XII k. Decembr. et ex eo omnibus mensibus IIII non. et XII k. | sui cuiusq(ue) mensis instituere et habere, eoque vicinis | advenisq(ue) nundinandi dumtaxat causa coire conve|nire sine iniuria incommodo cuiusquam liceat. ||

25. Act(um) idibus Octobr. P. Cassio Secundo, M. Nonio Muciano. | Eodem exemplo de eadem re duae tabellae signatae sunt. | Signatores: T. Fl. Comini scrib(ae), C. Juli Fortunati scrib(ae), M. Caesi Helvi Euhelpisti, —(*IV alii.*).

10. SC. Orfitianum, a. 178.

(*Ulp. l. XII. ad Sab.*:[3] 'Sive ingenua sive libertina mater est, admitti possunt liberi ad hereditatem eius ex SCto Orphitiano. — dicitur:')

. . . Si nemo filiorum eorumve, quibus simul legitima hereditas defertur, volet ad se eam hereditatem pertinere, ius antiquum esto.

('Ait senatus:')

. . . quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneant . . .

---

1) Consul 'πολυώνυμος', sicut Iuventius Celsus supra *p. 144 n. 4.* — 2) *Tac. ann. 2, 52*: 'Musulanorum — valida gens, et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu'. *Ptolem. 4, 3, 24:* 'Μισουλάμοι' cf. *Wilm. 278—9.* — 3) *D. 38, 17, 1, pr. 9. 12.* cf. *I. 3, 4 pr.*: 'ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur,' SCto Orfitiano effectum est, quod latum est Orfito et Rufo cos. d. Marci temporibus'. Codicem Flor. constanter scribere 'Orphitianum' monet *Mom.*

CAPUT V.

EDICTA.

I. Edictum perpetuum praetoris.[1]

(*Pars I. De litis exordio.*)[2]

De iurisdictione.[3] 1. Si quis ius dicenti non obtempera-erit,[4] . . . (*quanti ea res est, iudicium datur.*) (*U. 1. D. 2, 3.*)

2. Si quis in ius vocatus non ierit,[5] . . . (multa pro iuris-ctione iudicis damnabitur.) (*U. 1. D. 2, 5, 2, 1.*)

1) Edicta praetorum nusquam fere nisi in Iustiniani libris digestorum tra-ta nobis sunt; pauca tantum addi possunt e Cicerone, Festo, aliis; inscrip-onibus nihil ad nos pervenit. In dig. autem quae habemus edicta, cuncta re ex Ulpiani libris ad edictum sunt recepta, quem non ad genuina vetera icta libros suos scripsisse, sed ad edictum illum perpetuum, quod Hadriani ip. iussu Salv. Iulianus ICtus composuit, neminem latet. Qua de causa c in colligendis edictis is mihi observandus videbatur modus, ut seriem se-tus librorum Ulpiani quaecunque in iis edictorum verba genuina servata sunt, ngererem, itaque edicti Iuliani quasi effigiem quandam, prout fieri potest, stituerem. Nimirum ut integrum restitui possit, tantum abest, ut vix di-idia edictorum pars nobis supersit. Deperditorum sententiae quidem magna parte e digestis aliisque libris plus minus colligi possunt, cuius rei periculum mma cum doctrina fecit *Rudorffius* (*ed. perp. quae reliqua sunt, 1869*), in hoc tem libro meo ab eiusmodi coniecturis capiendis abstinendum erat atque id tius expetendum, quod Rudorffii libro deest, ut ea quae servata sunt ita mponantur, ut uno in conspectu omnia videri possint. Unde deperditorum lictorum, quae certa videntur, indices referre satis habui, actionumque for-ulas, si quas habemus, in notis indicare. Uncis inclusi, si qua verba ad in-llegenda verba edictalia e commentariis adicere necesse erat. — 2) Neque in rtes neque in libros divisum fuisse edictum perpetuum, inter omnes constat; tulis autem singula edicta, quae ad eandem rem pertinent, comprehensa isse, tam Ulpianus quam alii dicunt; titulisque rubricae inscriptae erant, quae agna ex parte etiam in digestis adhuc repetitae sunt, veluti de 'in ius vo-ndo', de i. i. restitut.', 'de reb. creditis' *etc. Gai. 4, 46. D. 3, 1, 1; 4, 1, 1; 1, 1; 43, 1, 2, 3; 50, 16, 195, 3.* Titulorum series ex Ulpiani aliorumque libris ad l. facile cognoscitur, quaenam autem fuerit disponendi ratio, vehementer inter ostros disceptatur. Ut mihi quidem videtur, edictum perpetuum neque codex ris, neque ordo iudiciarius, neque liber actionum dici potest, sed specialiter ntum ex ea quam in iure dicendo praetores obtinebant parte recte diiudicari otest. Officium autem ius dicentis eo maxime continebatur: 1, ut litis exor-ium ordinaret; 2, ut actiones, quibus litigare possent, constitueret; 3, ut in ne litis opem ferret adversus reum vel condemnatum vel confessum, nec non defensum, et tam singulis actoribus quam pluribus, qui in bonis eius con-

3. (Si intra diem a praetore constituendum (damni infecti) non caveatur, in possessionem) eius rei (mittendus est,) . . . dum ei, qui aberit, prius domum denuntiari iubeam. (*U. 1. D. 39, 2, 4, 1. 5.*)

(4—6. *De fugitivis, de foro, de albo corrupto. U. 1. 2. 3. D. 11, 4, 1. — 5, 1, 1. 2; 50, 1, 1. 27. — 2, 1, 7.*)

7. Qui magistratum potestatemve habebit, si quid in aliquem novi iuris statuerit, ipse quandoque adversario postulante eodem iure uti debet. Si quis apud eum, qui magistratum potestatemque habebit, aliquid novi iuris obtinuerit, quandoque postea adversario eius postulante, eodem iure adversus eum decernetur: praeterquam si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset. (*U. 3. D. 2, 2, 1, 1; 2, 4.*)

De edendo. 1. Argentariae mensae exercitores rationem, quae ad se pertinet, edant adiecto die et consule. (*U. 4. D. 2, 13, 4, pr.*)

2. Argentario eive, qui iterum edi postulabit, causa cognita edi iubebo. (*U. 4. D. 2, 13, 6, 8.*)

De pactis. Pacta conventa, quae neque dolo malo, neque adversus leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, (*decreta*) principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, servabo. (*U. 4. D. 2, 14, 7, 7.*)

De in ius vocando. 1. Parentem, patronum, patronam, liberos, parentes patroni patronae in ius sine permissu meo ne quis vocet.[1] (*U. 5. D. 2, 4, 4, 1.*)

2. Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat,[2] neve faciat dolo malo, quo magis eximeretur, . . . (*U. 5. D. 2, 7, 3, 2; 4, 2.*)

3. Si quis parentem, patronum, patronam, liberos aut parentes patroni patronae, liberosve suos, eumve quem in potestate habebit,

---

currerent. Quo ordine in disponendis edictis servato re ipsa effectum est, ut tres principales possint distingui partes, quibus quarta accedit, singularia iurisdictionis praetoriae, interdicta, exceptiones, stipulationes praetorias amplectens. Difficilior explicatu est ordo titulorum secundae partis, qua de re videas *Rudorffii* commentationem in *ZRG. 3, 53*, licet summam quam ille proponit divisionem in edicta de iure et de possessione equidem non comprobaverim. — 3) *Rubrica D. 2, 1.* — 4) Sunt verba *rub. D. 2, 3;* persaepe enim edictorum verba initialia digestorum titulis ut rubricae inscripta sunt. — 5) *Rub. D. 2, 5.*

1) Formulam actionis, quae huic edicto adiecta fuit, refert *Gai. 4, 46.* — 2) *Rub. D. 2, 7.*

vel uxorem, vel nurum in iudicium vocabit: qualiscumque fideiussor iudicio sistendi causa accipiatur. *(U. 5. D. 2, 8, 2, 2.)*

4. In bona eius, qui iudicio sistendi causa fideiussorem dedit, si neque potestatem sui faciet, neque defendetur, iri iubebo. *(U. 5. D. 42, 4, 2, pr.)*

De postulando. 1. (Minor annis XVII, surdus) . . . si non habebunt advocatum, ego dabo. *(U. 6. D. 3, 1, 1, 3. 4.)*

2. Qui lege plebiscito, senatusconsulto, edicto, decreto principum, nisi pro certis personis, postulare prohibentur, hi pro alio, quam pro quo licebit, in iure apud me ne postulent. *(U. 6. D. 3, 1, 1, 8.)*

3. Infamia notatur: (I) qui ab exercitu ignominiae causa ab imperatore eove, cui de ea re statuendi potestas fuerit, dimissus erit; (II) qui artis ludicrae pronuntiandive causa in scenam prodierit; (III) qui lenocinium fecerit; (IV) qui in iudicio publico calumniae praevaricationisve causa quid fecisse iudicatus erit; (V) qui furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, de dolo malo et fraude, suo nomine damnatus pactusve erit; (VI) qui pro socio, tutelae, mandati, depositi, suo nomine, non contrario iudicio, damnatus erit; (VII) qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, antequam virum elugeret, in matrimonium collocaverit, eamve sciens quis uxorem duxerit, non iussu eius, in cuius potestate est; et qui eum, quem in potestate haberet, eam, de qua supra comprehensum est, uxorem ducere passus fuerit[1]; (VIII) quive suo nomine, non iussu eius, in cuius potestate esset, eiusve nomine, quem quamve in potestate haberet, bina sponsalia binasve nuptias in eodem tempore constitutas habuerit. *(U. 6. D. 3, 2, 1, 1.)*[2]

4. Qui ex his omnibus, qui supra scripti sunt, in integrum restitutus non erit, eum . . . .

. . . pro alio ne postulent, praeterquam pro parente, patrono patrona, liberis parentibusque patroni, patronae; liberisve suis,

---

1) Haec classis VII etiam in *Vat. fr. 320* relata est, minus diligenter et omissis verbis quibusdam. Addita autem in fine sunt, quae in dig. non recepta sunt: 'quaeve virum parentem liberosve suos, uti moris est, non eluxerit, quaeve cum in parentis sui potestate non esset, viro mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere virum moris est, nupserit'. — 2) De inscriptione huius loci v. *Rud praef. p. 10.*

fratre, sorore, uxore, socero, socru, genero, nuru, vitrico, noverca, privigno, privigna, pupillo, pupilla, furioso, furiosa, cui eorum a parente, aut de maioris partis tutorum sententia, aut ab eo, cuius de ea re iurisdictio fuit, ea tutela curatiove data erit. (*U. 6. D. 3, 1, 1, 9. 11; 3, pr.*)

(*De vadimoniis.*) Si ex noxali causa agatur[1], (si quis eum, de quo noxalis actio est, iudicio sisti promisit) . . . in eadem causa eum exhibere, in qua tunc est, donec iudicium accipiatur, (*iubebo.*) (*U. 7. D. 2, 9, 1, pr.*)

De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus. 1. Alieno nomine, item per alios agendi potestatem non faciam in his causis, in quibus ne dent cognitorem neve dentur, edictum comprehendit. (*U. 7.*[2] *Vat. fr. 322.*)

2. Ei qui cognit[*orem dederit, causa cognita permittam iudicium transfer*]re. (*U. ? Vat. fr. 341.*)

3. Procuratorem ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit, iudicium accipere cogam. (*U. 8. D. 3, 3, 8, 3.*)

4. Cuius nomine quis actionem dari sibi postulabit, is eum viri boni arbitratu defendat: et ei, quo nomine aget, id ratum habere eum, ad quem ea res pertinet, boni viri arbitratu satisdet. (*U. 9. D. 3, 3, 33, 3.*)

5. Quod cuiuscunque universitatis nomine agatur, . . . (*U. 10. D. 3, 4, 7.*)

6. Si quis negotia alterius, sive quis negotia, quae cuiusque, quum is moritur, fuerint, gesserit: iudicium eo nomine dabo. (*U. 10. D. 3, 5, 3 pr.*)

(*De calumniatoribus. U. 10. D. 3, 6, 1; 3, 2.*)

De in integrum restitutionibus. 1. Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo. (*U. 11. D. 4, 2, 1.*)

2. Quae dolo malo facta esse dicentur, si de his rebus alia actio non erit, et iusta causa esse videbitur, iudicium dabo. (*U. 11. D. 4, 3, 1, 1.*)

3. Quod cum minore, quam viginti quinque annis natu, gestum esse dicetur, uti quaeque res erit, animadvertam. (*U. 11. D. 4, 4, 1, 1.*)

4. Qui quaeve posteaquam quid cum his actum contractumve sit, capite deminuti deminutae esse dicentur, in eos easve perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo. (*U. 12. D. 4, 5, 2, 1.*)

5. Si cuius quid de bonis, cum is metu aut sine dolo malo

1) *Rubr. D. 2, 9.* — 2) Inscriptio mutila est. *Mo.* conicit 'LXXVII'.

reipublicae causa abesset, inve vinculis servitute hostiumque potestate esset, *(posteave non utendo deminutum esse,)*[1] sive cuius actionis eorum cui dies exisse dicetur; item, si quis quid usu suum fecisse, aut, quod non utendo amisit[2], consecutus, actioneve qua solutus ob id, quod dies eius exierit, cum absens non defenderetur inve vinculis esset secumve agendi potestatem non faceret, aut cum eum invitum in ius vocari non liceret neque defenderetur; sive cui, cum magistratus de ea re adpellatus esset pro*ve* magistratu,[3] sine dolo ipsius actio exempta esse dicetur: earum rerum actionem intra annum, quo primum de ea re experiundi potestas erit, item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam, quod eius per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum licebit. (*U. 12. D. 4, 6, 1, 1.*)

6. Quod eo auctore, qui tutor non fuerit, *(gestum esse dicetur,)* si id actor ignoravit, dabo in integrum restitutionem. In eum, qui, cum tutor non esset, dolo malo auctor factus esse dicetur, iudicium dabo, ut, quanti ea res erit, tantam pecuniam condemnetur. (*U. 12. D. 27, 6, 1, 1. 6; 7 pr.*)

7. . . . quaeve alienatio iudicii mutandi causa facta erit . . . (*in integrum restituam.*[4]) (*U. 13. D. 4, 7, 3, 4. 8, 1.*)

(*De receptis.*) 1. Qui arbitrium pecunia compromissa receperit, . . . (*eum sententiam dicere cogam.*) (*U. 13. D. 4, 8, 3, 2; 15.*)

2. Nautae caupones stabularii quod cuiusque salvum fore receperint, nisi restituent, in eos iudicium dabo. (*U. 14. D. 4, 9, 3, 1.*)

(*Pars II. De actionibus, quae in litem deducuntur.*)

(*De her. petitione, de rei vindicatione*[5]). (*U. 15. 16. D. 5, 2—6; 6, 1.*)

De Publiciana in rem actione. Si quis id, quod traditur[6] ex iusta causa non a domino et nondum usucaptum petet, iudicium dabo. (*U. 16. D. 6, 2, 1 pr.*)[7]

---

1) Haec e *Bas. 10, 35, 1 ins. Mo.* — 2) *21 pr.:* 'sit amissum'. — 3) Ita *Mo.*, *Fl.* 'cumve — esset sive cui'. — 4) *D. 4, 7, 3, 4. C. 2, 55, 1.* — 5) Formulam vindicationis v. *Cic. Verr. 2, 2, 12. Gai. 4, 41. 51.* — 6) *Hu., Public. Klage, 1874, p. 3—8:* coni.: 'quod tradit*um* — non a domino *est*, nondum — petet'. — 7) In 7, 11 verba referuntur: 'qui bona fide emit', quae *Mo.* edicto inserenda censet ita: 'id, quod b. f. emit, tradit*um*'; partem formulae esse contendunt *Rud. §. 62* et *Hu. p. 12—15.* Formulam actionis v. *Gai. 4, 36.*

(*Si ager vectigalis petatur, si usus fructus petatur, si servitus vindicetur. U. 17. D. 6, 3; 7, 6; 8, 5.*)

(*De noxa et damno.*) 1. Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur. . . . (*U. 18. D. 9, 1, rub. et 1, 3.*)[1]

2. Si fatebitur, iniuria occisum esse, in simplum, et cum diceret[2] . . (*U. 18. Coll. 2, 4; 12, 7.*)

(*De iudiciis divisoriis. U. 19—21. D. 10, 1—3.*)

De interrogationibus in iure faciendis. Qui in iure interrogatus responderit, . . .

. . . omnino non respondisse . . . (*U. 22. D. 11, 1, 4, 1; 11, 5.*)

De iureiurando. Si is, cum quo agetur, conditione delata iuraverit, eius rei, de qua iusiurandum delatum fuerit, neque in ipsum, neque in eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo. (*U. 22. D. 12, 2, 3 pr. 7.*)

De his, qui effuderint. 1. Unde in eum locum, quo vulgo iter fiet vel in quo consistetur, deiectum vel effusum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum iudicium dabo. Si eo ictu homo liber perisse dicetur, quinquaginta aureorum iudicium dabo. Si vivet, nocitumque ei esse dicetur, quantum ob eam rem aequum iudici videbitur eum, cum quo agetur, condemnari, tanti iudicium dabo. Si servus insciente domino fecisse dicetur, in iudicio adiciam: aut noxam dedere. (*U. 23. D. 9, 3, 1 pr.*)

2. Ne quis in suggruenda protectove supra eum locum, quo vulgo iter fiet inve quo consistetur, id positum habeat, cuius casus nocere cui possit. Qui adversus ea fecerit, in eum solidorum decem in factum iudicium dabo; si servus insciente domino fecisse dicetur, (*aut idem dari*) aut noxae dedi iubebo. (*U. 23. D. 9, 3, 5, 6.*)

(*De noxali causa.*) Si is, in cuius potestate esse dicetur, negavit, se in sua potestate servum habere, utrum actor volet, vel deierare iubebo, in potestate sua non esse, neque se dolo malo fecisse, quo minus esset, vel iudicium dabo sine noxae deditione. (*U. 23. D. 9, 4, 21, 2.*)

De servo corrupto. Qui servum servam alienum alienam recepisse persuasisseve quid ei dicetur dolo malo, quo eum eam

---

1) *Coll. 7, 3:* 'sub tit.: Si qu. paup. dederit'. — 2) In Coll. utroque loco scriptum est: 'Ulp. ad ed. sub titulo: Si fatebitur — diceret.' *Hu.* (*ZGR. 13 32*) coni.: 'ut condiceret', quod probat *Ru. §. 69.*

teriorem faceret, in eum, quanti ea res erit, in duplum iudicium bo. (*U. 23. D. 11, 3, 1 pr.*)

De aleatoribus. Si quis eum, apud quem alea lusum esse :etur, verberaverit damnumve ei dederit, sive quid eo tempore domo[1] eius subtractum est, iudicium non dabo: in eum, qui ›ae ludendae causa vim intulerit, uti quaeque res erit, animvertam. (*U. 23. D. 11, 5, 1, pr. 4.*)

(*Ad exhibendum, si mensor. U. 24. D. 10, 4; 11, 6.*)

De religiosis. 1. Sive homo mortuus, ossave hominis mortui, locum purum alterius, aut in id sepulcrum, in quo ius non erit, illata esse dicentur, . . . (qui hoc fecit, in factum actione ıetur et poena pecuniaria subicietur.) (*U. 25. D. 11, 7, 2, 2.*)

2. Quod funeris causa sumptus factus erit, eius reciperandi mine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo. (*U. 25. . 11, 7, 8, 5.*)

De sepulcro violato. Cuius dolo malo sepulcrum violatum se dicetur, in eum in factum iudicium dabo: ut ei, ad quem rtineat, quanti ob eam rem aequum videbitur, condemnetur. nemo erit, ad quem pertineat, sive agere nolet: quicumque agere let, ei centum aureorum actionem dabo. Si plures agere volent, ius iustissima causa esse videbitur, ei agendi potestatem faciam. quis in sepulcro dolo malo habitaverit, aedificiumve aliud, quam ıod sepulcri causa factum sit, habuerit: in eum, si quis eo nomine ;ere volet, ducentorum aureorum iudicium dabo. (*U. 25. D. ', 12, 3 pr.*)

De rebus creditis.[2] 1. Si certum petetur,[3] . . . (*U. 26. D. ', 1, rub.*)

2. Eum, a quo iusiurandum petetur, solvere aut iurare cogam. ıcerdotem Vestalem et flaminem Dialem in omni mea iurisdic›ne iurare non cogam. (*U. 26. D. 12, 2, 34, 6. Gell. 10, 15.*)

(*3. De eo, quod certo loco dari oportet. U. 27. D. 13, 4.*)

4. Qui pecuniam debitam (*creditam?*) constituit, . . . Si pareat, eum qui constituit neque solvere neque fecisse neque r actorem stetisse, quominus fieret, quod constitutum est, eam-

---

1) *Fl.* 'dolo'. — 2) *L. 1, § 1:* 'Quoniam multa ad contractus varios pertintia iura sub hoc titulo praetor inseruit, ideo rerum creditarum titulum praesit; — sub hoc titulo praetor et de commodato et de pignore edixit.' — 3) rmulam condictionis v. *Gai. 4, 41. 42.*

que pecuniam, cum constituebatur, debitam fuisse,[1] . . . (*U. 27. D. 13, 5, 1, 1; 16, 2; 18, 1.*)

5. Quod quis commodasse dicetur, de eo iudicium dabo. (*U. 28. D. 13, 6, 1 pr.*)

(6. *De pigneraticia actione. U. 28. D. 13, 7.*)

Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur. (1—3. *de exercitoria, institoria, tributoria actione. U. 28. 29. D 14, 1. 3. 4.*)

4. In eum, qui emancipatus aut exheredatus erit, quive abstinuit se hereditate eius, cuius in potestate cum moritur fuerit, eius rei nomine, quae cum eo contracta erit, cum is in potestate esset, sive sua voluntate, sive iussu eius in cuius potestate erit, contraxerit, sive in peculium ipsius, sive in patrimonium eius cuius in potestate fuerit ea res redacta fuerit, actionem causa cognita dabo in quod facere potest. (*U. 29. D. 14, 5, 2 pr.*)

5. Quod cum eo, qui in alterius potestate esset, negotium gestum erit, ... (aut de peculio, aut de in rem verso, aut quod iussu oritur actio.) (*U. 29. D. 15, 1, pr.—2.*)

6. Post mortem eius, qui in alterius potestate fuerit, posteave quam is emancipatus manumissus alienatusve fuerit, dumtaxat de peculio et si quid dolo malo eius, in cuius potestate est, factum erit quo minus peculii esset, in anno, quo primum de ea re experiundi potestas erit, iudicium dabo. (*U. 29. D. 15, 2, 1 pr.*)

De deposito.[2] Quod neque tumultus neque incendii neque ruinae neque naufragii causa depositum sit, in simplum, ex earum autem rerum, quae supra comprehensae sunt, in ipsum in duplum, in heredem eius quod dolo malo eius factum esse dicetur, qui mortuus sit, in simplum, quod ipsius, in duplum iudicium dabo.[3] (*U. 30. D. 16, 3, 1, 1.*)

(*De actione mandati, pro socio, empti venditi,*[4] *locati conducti. U. 31. 32. D. 17—19.*)

(*De re uxoria, rerum amotarum. U. 33. 34. D. 24. 25.*)

De inspiciendo ventre. Si mulier mortuo marito praegnantem se esse dicet, his, ad quos ea res pertinebit, procuratorive eorum, bis in mense denuntiandum curet, ut mittant, si velint,

1) De hoc edicto cf. *ZRG. 1, 43—8.* — 2) In dig.: 'depositi vel contra', in cod. Greg. et Herm. (Coll. 10, 2. 8.): 'de deposito'. — 3) Duplicem actionis formulam, tam in ius quam in factum conceptam, v. *Gai. 4, 47.* — 4) Formulam actionis v. *Gai. 4, 40. 41. 131. Cic. de off. 3, 16, 66.*

quae ventrem inspicient. Mittantur autem mulieres liberae dumtaxat quinque: haeque simul omnes inspiciant: dum ne qua earum, dum inspicit, invita muliere ventrem tangat. Mulier in domu honestissimae feminae pariat, quam ego constituam. Mulier ante dies triginta, quam parituram se putat, denuntiet his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, ut mittant, si velint, qui ventrem custodiant. In quo conclavi mulier paritura erit, ibi ne plures aditus sint, quam unus: si erunt, ex utraque parte tabulis praefigantur. Ante ostium eius conclavis liberi tres et tres liberae cum binis comitibus custodiant. Quotiescumque ea mulier in id conclave aliudve quod, sive in balineum ibit, custodes, si velint, id ante prospiciant et eos, qui introierint, excutiant. Custodes, qui ante conclave positi erunt, si volunt, omnes, qui conclave aut domum introierint, excutiant. Mulier, cum parturire incipiat, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum denuntiet, ut mittant, quibus praesentibus pariat. Mittantur mulieres liberae dumtaxat quinque, ita ut, praeter obstetrices duas, in eo conclavi ne plures mulieres liberae sint, quam decem, ancillae, quam sex. Hae, quae intus futurae erunt, excutiantur omnes in eo conclavi, qua praegnans sit. Tria lumina, ne minus, ibi sint. Quod natum erit, his, ad quos ea res pertinet, procuratoribusve eorum, si inspicere volent, ostendatur. Apud eum educetur, apud quem parens iusserit. Si autem nihil parens iusserit, aut is, apud quem voluerit educari, curam non recipiet, apud quem educetur, causa cognita constituam. Is, apud quem educabitur, quod natum erit, quoad trium mensum sit, bis in mense; ex eo tempore, quoad sex mensum sit, semel in mense; a sex mensibus, quoad anniculus fiat, alternis mensibus; ab anniculo, quoad fari possit, semel in sex mensibus, ubi volet, ostendat. Si cui ventrem inspici, custodirive, adesse partui licitum non erit, factumve quid erit, quo minus ea ita fiant, uti supra comprehensum est: ei, quod natum erit, possessionem causa cognita non dabo. Sive quod natum erit, ut supra cautum est, inspici non licuerit: quas utique actiones me daturum polliceor his, quibus ex edicto meo bonorum possessio data sit, eas, simihi iusta causa videbitur esse, ei non dabo. (*U. 34. D. 25, 4, 1, 10.*)

2. Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem dolo malo ad alium translata esse dicetur, . . . (*U. 34. D. 25, 5.*)

3. Si mulier ventris nomine in possessione calumniae causa esse dicetur, . . . (*U. 34. D. 25, 6.*)

que pecuniam, cum constituebatur, debitam

D. 13, 5, 1, 1; 16, 2; 18, 1.) *rum, de tigno iun*

5. Quod quis commodasse dicetur ... *31. 38. D. 47, 2. 3. 5.*

28. D. 13, 6, 1 pr.) ... (*U. 38. D. 47, 6.*)

(6. *De pigneraticia actio* ... *puisse* quid dicetur. . . . (*U.*

Quod cum eo, qui in

gestum esse dicetur. ... furtum fecisse dicetur, item *si*

tributoria actione. ... ad quos ea res pertinet, non exhi-

4. In eum, qui e ... noxae deditione iudicium dabo. (*U. 38.*

stinuit se heredita

eius rei nomine. ... *rum. U. 38. D. 38, 2; 40, 14, 6.*)

esset, sive su ... *possessionibus.* (*I. Contra tab.*) 1. . . .

contraxerit ... *iure*) institui non possunt, (nec contra tabulas

cuius in ... possunt.) (*U. 39. D. 37, 4, 3, 10.*)

cognita ... *legatis praestandis, de collationibus de con-*

5 ... *emancipato liberis eius. U. 40. D. 37, 6—8.*)

gest ... ventrem cum liberis in possessionem esse iubebo. (*U. 41.*

or ... *40. 4. 13, 3.*)

Carbonianum edictum. U. 41. D. 37. 10.)

(*II. Secundum tab.*) 1. Si de hereditate ambigitur, et tabulae testamenti obsignatae non minus multis signis, quam e lege oportet, ad me proferentur, secundum tabulas testamenti potissimum possessionem dabo. Si tabulae testamenti non proferentur[2] . . . (*U. 41. D. 37. 10. Cic. in Verr. 2, 1, 45: 3, 7.*)

(2. *De bonis libertorum. U. 42. D. 38, 2, 1.*)

3. Si donum munus operas redemerit (libertus, bon. poss. patrono non datur.) (*U. 43. D. 50, 16, 53 pr. 194.*)

4. Si quid in fraudem patroni factum sit, . . . (*U. 44. D. 38, 5.*)

5. In eo, qui a patre avove paterno proavove paterni avi patre . . . (manumissus est, perinde defert praetor bon. poss. c. t., atque si ex servitute manumissus esset.) (*U. 45. D. 37, 12, 1, 1. 2.*)

(*III. Intestati.*) 1. Si tabulae testamenti nullae exstabunt, (*primo liberis.*) tum quem ei heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset[3] . . . (*bon. poss. defertur.*) (*U. 46. D. 38, 6, rub.; 7, 1.*)

---

1) *D. 50, 16, 194, 3:* 'in edicto praetoris ostendimus sub titulo 'de furtis', ubi praetor loquitur de familia publicanorum'. — 2) Quae sequebantur, *Cic.* (*Verr. 2, 1, 44*) sic refert: 'Semper hoc iure usi sumus: si tabulae testamenti non proferrentur, tum uti quemque potissimum heredem esse oporteret, ita secundum eum possessio daretur'. Cf. infra III. 1. — 3) Cf. supra II, 1. et n. 2.

(2. *Bon. poss. cognatorum et coniugum. U. 46—48. D.* ;, *8. 11.*)

Ut ex legibus SC.ve b. p. detur. Uti me quaque lege natusve consulto bonorum possessionem dare oportebit, ita dabo. *I. 49. D. 38, 14, 1.*)

(*Successorium edictum. Quis ordo in b. p. servetur.* . *49. D. 38, 9. 15.*)

De testamentis[1]. (*De condicionibus institutionum,* ? *aperiundis testamentis, de omissa causa testamenti.* . *50. D. 28, 7; 29, 3—5.*)

De legatis[2]. (*U. 51. D. 30, 71; 36, 4.*)

De operis novi nuntiatione[3]. (*U. 52. D. 39, 1, 1.*)

De damno infecto. Damni infecti suo nomine promitti ieno satisdari iubebo ei, qui iuraverit, non calumniae causa id postulare, eumve, cuius nomine aget, postulaturum fuisse in m diem, quam causa cognita statuero. Si controversia erit, minus sit, necne, qui cavebit: sub exceptione satisdari iubebo. e eo opere, quod in flumine publico ripave eius fiet, in annos cem satisdari iubebo. Eum, cui ita non cavebitur, in possessionem us rei, cuius nomine ut caveatur postulabitur, ire, et, cum sta causa esse videbitur, etiam possidere iubebo. In eum, qui que caverit, neque in possessione esse, neque possidere passus it, iudicium dabo: ut tantum praestet, quantum praestare eum orteret, si de ea re ex decreto meo, eiusve, cuius de ea re risdictio fuit, quae mea est, cautum fuisset. Eius rei nomine, cuius possessionem misero, si ab eo, qui in possessione erit, mni infecti nomine non satisdabitur: eum, cui non satisdabitur, mul in possessione esse iubebo. (*U. 53. D. 39, 2, 7 pr.*)

De aqua pluvia arcenda[4]. (*U. 53. D. 39, 3, 1.*)

De liberali causa. Si controversia erit, utrum ex servitute libertatem petatur, an ex libertate in servitutem,[5] . . . (*U. 54.* ;. *D. 40, 12, 1—7. 8—22.*)

De publicanis[6]. Quod publicanus (*sociusve*[7]) eius publici

---

1) *D. 28, 5, 32. 33:* 'Gai. l. I. II de testam. ad ed. pr. urb.' — 2) *D. 30, 65.*). *73:* 'Gai. l. I. II. III de legatis ad edictum praetoris'. — 3) *D. 39, 1, 9:* ai. ad edictum urbicum titulo de o. n. n.' — 4) *D. 39, 3, 13:* 'Gai. ad ed. pr. b. titulo de aqua pl. arc.' — 5) Tituli rubricam exhibet *Gai. l. 2—11 h. t.,* xtum *Dioclet.* in *C. 7, 16, 21,* teste Thalelaeo in *schol. Bas. 48, 20, 21.* — Rubricam exhibet *Gai.* in *D. 39, 4, 5.* — 7) Inserit *Rud.* § *182.*

nomine[1] vi ademerit, quodque familia publicanorum: si id restitutum non erit, in duplum; aut si post annum agetur, in simplum iudicium dabo. Item si damnum iniuria furtumve factum esse dicetur, iudicium dabo. Si ii[2], ad quos ea res pertinebit, non exhibebuntur,[2] in dominos sine noxae deditione iudicium dabo. (*U. 55. D. 39, 4, 1 pr.*)

De praediatoribus[3]. (*U. 56. D. 50, 16, 40.*)

De vi bonorum raptorum. 1. Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum esse dicetur, sive cuius bona rapta esse dicentur, in eum, qui id fecisse dicetur, iudicium dabo. Item si servus fecisse dicetur, in dominum iudicium noxale dabo. (*U. 56. D. 47, 8, 2 pr.*)

2. Cuius dolo malo in turba damnum quid factum esse dicetur: in eum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, in duplum, post annum in simplum iudicium dabo. (*U. 56. D. 47, 8, 4 pr.*)

3. In eum, qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata quid rapuisse recepisse dolo malo, damnive quid in his rebus dedisse dicetur: in quadruplum in anno, quo primum de ea re experiundi potestas fuerit, post annum in simplum iudicium dabo: item in servum et in familiam iudicium dabo. (*U. 56. D. 47, 9, 1 pr.*)

De iniuriis. 1. Qui agit iniuriarum, certum dicat, quid iniuriae factum sit, et[4] taxationem ponat non m[*ai*]orem[5], quam quanti vadimonium fuerit[6].

2. Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse, cuiusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret: in eum iudicium dabo.

3. Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prouti quaeque res erit, animadvertam[7].

4. Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse, deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur: in eum iudi-

---

1) *Bas. 56, 1, 1:* 'ὀνόματι τοῦ τέλους'. — 2) *Fl.*: 'id — exhibebitur.' — 3) Rubricam exhibet *Gai.* in *D. 23, 3, 54.* Adiunctum fuisse hunc titulum titulo de publicanis, colligere licet e *D. 39, 4, 4*; *50, 16, 39. 40.* — 4) Verba, quae sequuntur, in dig. omissa, leguntur in *Coll. 2, 6, 1.* — 5) Ita *Rud.* pro 'minorem'. — 6) *Coll. 2, 6, 4:* 'formula proposita est: 'Quod A. A. a N. N. pugno mala percussa est''. — 7) *Coll. 2, 6, 5:* 'sic enim et formula concepta est: 'Quod Ns Ns sillum (sibilum *Hu.*) inmisit Ao Ao infamandi causa''.

cium dabo. Item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo.

5. Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur, et neque is, cuius in potestate est, praesens erit, neque procurator quisquam exsistat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicetur, iudicium dabo. (*U. 57. D. 47, 10, 7 pr.; 15, 2. 25. 34; 17, 10.*)

(*Pars III. De finibus litium.*)

De re iudicata[1]. 1. . . . iudicatus ut pecuniam solvat, . . . (*U. 58. D, 42, 1, 4, 3.*)

2. . . . cuius de ea re iuris dictio est . . . (*U. 59. D. 42, 1, 5.*)

Quibus ex causis in possessionem eatur. 1. Qui fraudationis causa latitabit[2], si boni viri arbitratu non defendetur, eius bona possideri vendique iubebo. (*U. 59. D. 42, 4, 7, 1.*)

2. a. Qui absens iudicio defensus non fuerit[3] . . . (*eius bona possidentur*) . . . et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, bona veneant, praeterquam pupilli et eius, qui sine dolo malo rei publicae causa abfuit. (*U. 59. D. 42, 4, 6, 1.*)

b. Si is pupillus in suam tutelam venerit, eave pupilla viripotens fuerit, et recte defendetur, eos qui bona possident, de possessione decedere iubebo. (*U. 59. D. 42, 4, 5, 2.*)

3. Qui exsilii causa solum verterit... (*eius bona possidentur.*) (*Cic. p. Quinctio. 19.*)

4. a. Cui heres non exstabit, . . . (*eius bona possidentur.*) (*Cic. p. Quinctio. 19. U. 60. D. 42, 4, 8.*)

b. Si tempus ad deliberandum petet, dabo. Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc datum sit, bona interea deminui, nisi si iusta causa esse videbitur,[4] causa cognita boni viri arbitratu, vetabo. (*U. 60. D. 28, 8, 1, 1; 7 pr.*)

c.... si per eum eamve factum erit, quo quid ex ea hereditate amoveretur . . . (suus abstinendi beneficium non habebit.) (*U. 61. D. 29, 2, 71, 3. 4.*)

De bonis possidendis et vendendis. 1. Qui ex edicto meo in possessionem venerint, eos ita videtur in possessione esse

1) Rub. exhibet *Gai. 42, 1, 7.* — 2) Cf. *Cic. p. Quinct. 19:* 'ubi latitavit'. — 3) Cf. *Cic. p. Qu. 19.* — 4) Ita *Mo. Fl.* verba 'si — videbitur' habet post 'datum sit'.

oportere: quod ibidem recte custodire poterunt, id ibi custodiant; quod non poterunt, id auferre et abducere licebit. Dominum invitum detrudere non placet. (*Cic. p. Quinct. 27.*)

2. Si quis cum in possessione bonorum esset, quod eo nomine fructus ceperit, ei, ad quem ea res pertinet, non restituat; sive quod impensae sine dolo malo fecerit, ei non praestabitur; sive dolo malo eius deterior causa possessionis facta esse dicetur: de ea re iudicium in factum dabo. (*U. 62. D. 42, 5, 9 pr.*)

(3. *De privilegiis creditorum*, *U. 63. D. 42, 5, 17. 19.*)

4. Quod postea contractum erit, quam is, cuius bona venierint, consilium receperit fraudare, sciente eo, qui contraxerit, ne actio eo nomine detur. (*U. 64. D. 42, 5, 25.*)

(5. *De separationibus, de curatoribus et magistris. U. 64. 65. D. 42, 6. 7.*)

6. Quae fraudationis causa gesta erunt cum eo, qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum, vel ei, cui de ea re actionem dare oportebit, intra annum, quo experiundi potestas fuerit, actionem dabo: idque etiam adversus ipsum, qui fraudem fecit, servabo. (*U. 66. D. 42, 8, 1 pr.*)

(*Pars IV. Additamenta iuris dictionis praetoriae.*)

(*I. Interdicta.*)

1. a. Quorum bonorum ex edicto meo illi possessio data est; quod de his bonis pro herede aut pro possessore possides, possideresve si nihil usucaptum esset; quod quidem dolo malo fecisti, uti desineres possidere: id illi restituas. (*U. 67. D. 43, 2, 1. pr.*)

b. (Quod legatorum nomine non ex) voluntate eius, ad quem ea res pertinet, (possides) aut dolo desiisti possidere, nisi satis datum sit, (aut) si per bonorum possessorem non stet, ut satis detur, (id illi restituas.)[1] (*U. 67. D. 43, 3, 1 pr. 1. 2. 7. 11. 16; 2, 1.*)

c. Quas tabulas Lucius Titius ad causam testamenti sui pertinentes reliquisse dicetur, si hae penes te sunt, aut dolo malo tuo factum est, ut desinerent esse; ita eas illi exhibeas. — Item si

1) Cf. *Vat. fr. 90,* ubi utile Qu. leg. hac formula: 'Quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris, quodque dolo malo fecisti, quominus possideres utereris fruereris', . . .

libellus aliudve quid relictum esse dicetur, decreto comprehendam. (*U. 68. D. 43, 5, 1 pr.*)

2. a. In loco sacro facere, inve eum immittere quid veto. (*U. 68. D. 43, 6, 1 pr.*)

b. Quo quave illi mortuum inferre invito te ius est, quo minus illi eo eave mortuum inferre et ibi sepelire liceat, vim fieri veto. (*U. 68. D. 11, 8, 1 pr.*)

c. Quo illi ius est invito te mortuum inferre, quo minus illi in eo loco sepulcrum sine dolo malo aedificare liceat, vim fieri veto. (*U. 68. D. 11, 8, 1, 5.*)

3. a. Ne quid in loco publico facias, inve eum locum immittas, qua ex re quid illi damni detur: praeterquam quod lege, senatusconsulto, edicto, decretove principum tibi concessum est: de eo, quod factum erit, interdictum non dabo. (*U. 68. D. 43, 8, 2 pr.*)

b. Quo minus loco publico, quem is, cui locandi ius fuerit, fruendum alicui locavit, ei, qui conduxit, sociove eius, e lege locationis frui liceat, vim fieri veto. (*U. 68. D. 43, 9, 1 pr.*)

4. a. In via publica itinereve publico facere immittere quid, quo ea via idve iter deterius sit fiat, veto. (*U. 68. D. 43, 8, 2, 20.*)

b. Quod in via publica itinereve publico factum immissum habes, quo ea via idve iter deterius sit fiat, restituas. (*U. 68. D. 43, 8, 2, 35.*)

c. Quo minus illi via publica itinereve publico ire agere liceat, vim fieri veto. (*U. 68. D. 43, 8, 2, 45.*)

d. Quo minus illi viam publicam iterve publicum aperire reficere liceat, dum ne ea via idve iter deterius fiat, vim fieri veto. (*U. 68. D. 43, 11, 1 pr.*)

5. a. Ne quid in flumine publico ripave eius facias, ne quid in flumine publico neve in ripa eius immittas, quo statio iterve navigio deterior sit fiat. (*U. 68. D. 43, 12, 1 pr.*)

b. Quod in flumine publico ripave eius fiat, sive quid in id flumen ripamve eius immissum habes, quo statio iterve navigio deterior sit fiat, restituas. (*U. 68. D. 43, 12, 1, 19.*)

c. In flumine publico inve ripa eius facere, aut in id flumen ripamve eius immittere, quo aliter aqua fluat, quam priore aestate fluxit, veto. (*U. 68. D. 43, 13, 1 pr.*)

d. Quod in flumine publico ripave eius factum, sive quid in

flumen ripamve eius immissum habes, si ob id aliter aqua fluit, atque uti priore aestate fluxit, restituas. (*U. 68. D. 43, 13, 1, 11.*)

e. Quo minus illi in flumine publico navem ratem agere, quove minus per ripam onerare exonerare liceat, vim fieri veto. Item ut per lacum fossam stagnum publicum navigare liceat, interdicam. (*U. 68. D. 43, 14, 1 pr.*)

f. Quo minus illi in flumine publico ripave eius opus facere, ripae agrive, qui circa ripam est, tuendi causa, liceat, dum ne ob id navigatio deterior fiat, si tibi damni infecti in annos decem, viri boni arbitratu, vel cautum vel satisdatum est, aut per illum non stat, quo minus viri boni arbitratu caveatur vel satisdetur, vim fieri veto. (*U. 68. D. 43, 15, 1 pr.*)

6. a. Unde tu aut familia aut procurator tuus illum aut familiam aut procuratorem illius in hoc anno vi deiecisti, cum ille possideret, quod eius nec vi nec clam nec precario possideret ab eo, qui eum ea possessione vi eiecit, eo illum quaeque tunc ibi habuit restituas. (*U. 69. Cic. p. Tull. 44. p. Caec. 19. 30. Lex agr. a. 643 v. 18.*)

b. . . . de eo quaeque ille tunc ibi habuit tantummodo intra annum, post annum de eo, quod ad eum, qui vi deiecit, pervenerit, iudicium dabo.[1] (*U. 69. D. 43, 16, 1 pr.*)

c. Unde tu aut familia aut procurator tuus illum aut familiam aut procuratorem illius hominibus coactis armatisve vi deiecisti, eo illum quaeque tunc ibi habuit restituas. (*U. 69. Cic. p. Caec. 8. 21. 30. 31. p. Tull. 46*)[2].

7. a. Uti nunc possidetis eum fundum, quo de agitur, quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita possideatis, adversus ea vim fieri veto. (*Fest. v. possessio.*)

b. Uti eas aedes, quibus de agitur, n. v. n. cl. n. pr. alter ab altero possidetis, quominus ita possideatis v. f. v. — De cloacis hoc interdictum non dabo. (*U. 69. D. 43, 17, 1 pr.*)

c. . . . neque pluris quam quanti ea res erit, intra annum, quo primum experiundi potestas erit, agere permittam[3]. (*U. l. c.*)

---

1) Haec formula est actionis in factum, de qua v. *D. h. t. 1, 43.* In dig. interdicti et actionis formulae immutatae et in unum conglutinatae sunt: 'unde tu illum vi deiecisti, aut familia tua deiecit, de eo — iudicium dabo'. — 2) Cf. *D. h. t. 3 pr. 1. Gai. 4, 155. Cic. ad. fam. 15, 16, 3:* 'in hoc interd. non solet addi 'in hoc anno''. — 3) Hanc formulam ad iudicium secutorium (*Gai. 4, 166—9*) pertinere verisimile est. *Keller, ZGR. 11, 307.*

8. a. Quem fundum . . . (*vindicare velit, si rem nolis dedere, . . . restituas.*) *U. 70. Ulp. inst. 4. Vat. fr. 92. D. 50, 156; 6, 1, 25; 39, 2, 45.*)

b. Quem usumfructum vindicare velit . . . (*Vat. fr. 92.*)

c. Quam hereditatem . . . (*Ulp. inst. 4.*)

9. Uti ex lege locationis sive conductionis superficie, qua agitur, nec vi n. cl. n. pr. alter ab altero fruemini, quo minus famini, vim fieri veto. Si qua alia actio de superficie postulatur, causa cognita dabo. (*U. 70. D. 43, 18, 1 pr.*)

10. a. Quo itinere actuque privato, quo de agitur, vel ., hoc anno nec vi n. cl. n. pr. ab illo usus es, quo minus ita aris, vim fieri veto.[1] (*U. 70. D. 43, 19, 1 pr.*)

b. Quo itinere actuque hoc anno, non vi n. cl. n. pr. ab alio us es, quominus id iter actumque, ut tibi ius esset, reficias, vim ri veto. — Qui hoc interdicto uti volet, is adversario damni inti, quod per eius vitium datum sit, caveat. (*U. 70. D. 43, 19, 3, 11.*)

11. a. Uti hoc anno aquam, qua de agitur, non vi n. cl. pr. ab illo duxisti, quo minus ita ducas, vim fieri veto. (*U. . D. 43, 20, 1 pr.*)

b. Uti priore aestate aquam, qua de agitur, nec vi n. cl. n. pr. illo duxisti, quo minus ita ducas, vim fieri veto. — Inter heredes, ptores, et bonorum possessores interdicam. (*U. 70. D. 43, 20, 1, 29.*)

c. Quo ex castello illi aquam ducere ab eo, cui eius rei ius t, permissum est, quo minus ita, uti permissum est, ducat, vim ri veto. — Quandoque de opere faciendo interdictum erit, damni 'ecti caveri iubebo. (*U. 70. D. 43, 20, 1, 38.*)

d. Rivos specus septa reficere purgare aquae ducendae usa quo minus liceat illi, dum ne aliter aquam ducat, quam uti iore aestate non vi n. cl. n. pr. a te duxit, vim fieri veto. (*U. . D. 43, 21, 1 pr.*)

e. Uti de eo fonte, quo de agitur, hoc anno aqua nec vi n. n. pr. ab illo usus es, quo minus ita utaris, vim fieri veto. — lacu puteo piscina item interdicam. (*U. 70. D. 43, 22, 1 pr.*)

f. Quo minus fontem, quo de agitur, purges reficias, ut aquam ercere utique ea possis, dum ne aliter utaris, atque uti hoc anno n vi n. cl. n. pr. ab illo usus es, vim fieri veto. (*U. 70. D. , 22, 1, 6.*)

1) *D. 43, 1, 2, 3*: 'Adip. poss. est: 'Quo itinere venditor usus est, quonus emptor utatur, v. f. v."

12. a. Quo minus illi cloacam, quae ex aedibus eius in tuas pertinet, qua de agitur, purgare reficere liceat, vim fieri veto. — Damni infecti, quod operis vitio factum sit, caveri iubebo. (*U. 71. D. 43, 23, 1 pr.*)

b. Quod in cloaca publica factum sive in ea immissum habes, quo usus eius deterior sit fiat, restituas. Item ne quid fiat immittaturve, interdicam. (*U. 71. D. 43, 23, 1, 15.*)

13. Quod vi aut clam factum est, qua de re agitur, id (*si non plus quam annus est,*)[1] cum experiendi potestas est, restituas. (*U. 71. D. 43, 24, 1 pr.*)

14. a. Quod ius sit illi prohibere, ne se invito fiat, in eo nuntiatio teneat; ceterum nuntiationem missam facio. (*U. 71. D. 43, 25, 1 pr.*)

b. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur, quod in eo loco, antequam nuntiatio missa fieret, aut in ea causa esset ut remitti deberet, factum est, id restituas. (*U. 71. D. 39, 1, 20 pr.*)

c. Quem in locum nuntiatum est, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur, si de ea re satisdatum est, quod eius cautum sit, aut per te stat quo minus satisdetur; quo minus illi in eo loco opus facere liceat, vim fieri veto. (*U. 71. D. 39, 1, 20, 9.*)

15. Quod precario ab illo habes, aut dolo malo fecisti, ut desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas. (*U. 71. D. 43, 26, 2 pr.*)

16. a. Quae arbor ex aedibus tuis in aedes illius impendet, si per te stat, quo minus eam adimas, tunc, quo minus illi eam arborem adimere sibique habere liceat, vim fieri veto. (*U. 71. D. 43, 27, 1 pr.*)

b. Quae arbor ex agro tuo in agrum illius impendet, si per te stat, quo minus pedes quindecim a terra eam altius coerceas, tunc, quo minus illi ita coercere lignaque sibi habere liceat, vim fieri veto. (*U. 71. D. 43, 27, 1, 7.*)

17. Glandem, quae ex illius agro in tuum cadat, quo minus illi tertio quoque die legere auferre liceat, vim fieri veto. (*U. 71. D. 43, 28, 1.*)

18. a. Quem liberum dolo malo retines, exhibeas. (*U. 71. D. 43, 29, 1 pr.*)

---

1) Ins. *Rud.* propter *D. 43, 24, 15, 3. 4.*

b. Qui quaeve in potestate Lucii Titii est, si is eave apud te est, dolove malo tuo factum est quo minus apud te esset, ita eum eamve exhibeas. (*U. 71. D. 43, 30, 1 pr.*)

c. Si Lucius Titius in potestate Lucii Titii est, quo minus eum Lucio Titio ducere liceat, vim fieri veto. (*U. 71. D. 43, 30, 3 pr.*)

19. Utrubi hic homo, quo de agitur, maiore parte huiusce anni fuit: quo minus is eum ducat, vim fieri veto. (*U. 72. D. 43, 31, 1.*)

20. Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis permissu meo eiusve, cuius ea iurisdictio fuit, in possessionem bonorum sit, in eum in factum iudicium, quanti ea res fuit, ob quam in possessionem missus erit, dabo. (*U. 72. D. 43, 4, 1 pr.*)

21. Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut quae in eam habitationem, qua de agitur, introducta importata ibi nata factave essent, ea pignori tibi pro mercede eius habitationis essent: sive ex his rebus est et ea merces tibi soluta eove nomine satisfactum est, aut per te stat quo minus solvatur: ita quo minus ei, qui eum pignoris nomine induxit, inde abducere liceat, vim fieri veto. (*U. 73. D. 43, 32, 1 pr.*)

22. Quae Lucius Titius fraudandi causa, sciente te, in bonis, quibus de [ea re][1] agitur, fecit, ea illis, si eo nomine, quo de agitur, actio ei ex edicto meo competere esseve oportet, et si non plus quam annus est, cum de ea re, qua de agitur, experiundi potestas est, restituas. — Interdum causa cognita, etsi scientia non sit, in factum actionem permittam. (*U. 73. D. 42, 8, 10 pr.*)

(*II. Exceptiones.*)

1. (Si quis iudicio se sisti promiserit, et valetudine vel tempestate vel vi fluminis prohibitus se sistere non possit, exceptione adiuvatur.) (*U. 74. D. 2, 11, 2, 3.*)

2. E. pacti et transacti: Si intra A. A. et N. N. non convenit, ne ea pecunia peteretur. (*U. 74. D. 2, 15, 2. Gai. 4, 119.*)

3. E. mercis non traditae[2]: Si ea pecunia, q. d. a., non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est. (*U. 74. D. 50, 16, 66; 19, 1, 25.*)

1) Haec verba quin delenda sint, vix dubitari potest. — 2) *Sic: D. 44, 4, 5, 4.*

4. E. redhibitionis[1]: Quod pecunia ob hominem illum expromissa est, qui redhibitus est. (*U. 74. D. 21, 1, 59; 42, 1, 14.*)

5. (*E. temporis.*) (*U. 74. D. 44, 3, 1.*)

6. E. procuratoria. (*U. 74. D. 3, 3, 57.*)

7. E. rei in iudicium deductae. (*U. 74. D. 44, 2, 5.*)

8. E. rei iudicatae: Si ea res iudicata non sit inter me et te, s. et eum, cui vendidisti. (*U. 75. D. 44, 2, 9, 2; 11, 1.*)

9. E. praeiudicii: Quod praeiudicium hereditati, (praedio, fundo) partive eius, non fiat. (*U. 75. D. 5, 3, 5 i. f. 6; 44, 1, 13. 16. 18.*)

10. E. doli: Si in ea re nihil dolo malo actoris factum est. (*U. 76. D. 44, 4, 2 pr. 1.*)

11. E. metus: Si in ea re nihil metus causa factum est. (*U. 76. D. 44. 4, 4, 33.*)

12. E. iurisiurandi. (*U. 76. D. 44, 5, 1 pr.—3.*)

13. E. onerandae libertatis. (*U. 76. D. 44, 5, 1. 5—12.*)

14. E. litigiosi. (*U. 76. D. 44, 6, 1.*)

15. E. rei venditae et traditae. (*U. 76. D. 21, 3, 1.*)

16. E. legis Cinciae. (*U. 76. D. 39, 5, 19.*)

(*III. Stipulationes praetoriae.*)

1. Iudicio sisti. (*U. 77. D. 2, 11, 9.*)

2. Iudicatum solvi. (*U. 77. 78. D. 46, 7, 3. 5. 6.*)

3. Legatorum servandorum causa. (*U. 79. D. 36, 3, 1.*)

4. Legis Falcidiae causa: Quod amplius legatorum nomine ceperis, quam e lege Falcidia capere licet, . . . (*U. 79. D. 35, 3, 1, 10.*)

5. Stipulatio collationis.[2] (*U. 79. D. 37, 6, 5.*)

6. Evicta hereditate legata reddi. (*U. 79. D. 35, 3, 3, 6—10.*)

7. Cautio usufructuaria. (*U. 79. D. 7, 9, 1—7.*)

8. Rem pupilli salvam fore. (*U. 79. D. 46, 6, 2. 4.*)

9. Ratam rem haberi. (*U. 80. D. 46, 8, 10. 12.*)

10. Duplae stipulatio de evictione. (*U. 80. D. 21, 2, 51.*)

11. Stip. ex operis novi nuntiatione. (*U. 80. D. 39, 1, 21.*)

12. Damni infecti. (*U. 81. D. 39, 2, 24—30.*)

---

1) *Sic: D. 44, 4, 5, 4.* — 2) *Sic: D. 37, 6, 5, 1.*

II. Edicta aedilium.[1]

1. (*De mancipiis.*) Qui mancipia vendunt, certiores faciant emptores,[2] quid morbi vitiive cuique sit, quis fugitivus errove sit noxave solutus non sit; eademque omnia, cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto. Quodsi mancipium adversus ea venisset sive adversus quod dictum promissumve fuerit, cum veniret, fuisset: quod eius praestari oportere dicetur, emptori omnibusque, ad quos ea res pertinet, iudicium dabimus, ut id mancipium redhibeatur.

Si quid autem post venditionem traditionemque deterius emptoris opera, familiae procuratorisve eius, factum erit; sive quid ex eo post venditionem natum adquisitum fuerit; et si quid aliud in venditione ei accesserit, sive quid ex ea re fructus pervenerit ad emptorem: ut ea omnia restituat. Item, si quas accessiones ipse praestiterit, ut recipiat.

Item si quod mancipium capitalem fraudem admiserit, mortis consciscendae sibi causa quid fecerit, inve arenam depugnandi causa ad bestias intromissus fuerit: ea omnia in venditione pronuntianto: ex his enim causis iudicium dabimus. Hoc amplius, si quis adversus ea sciens dolo malo vendidisse dicetur, iudicium dabimus. (*D. 21, 1, 1, 1.*)

(*Si emptor ea omnia, quae supra scripta sunt, praestet,*) . . . et quanta pecunia pro eo homine soluta accessionisve nomine data erit, non reddetur, cuiusve pecuniae quis eo nomine obligatus erit, non liberabitur, . . . (condemnatio fit quanti ea res erit in duplum.) (*l. l. 25, 9. 10.*)

2. (*De iumentis*). Qui iumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi vitiique sit; utique optime ornata vendendi causa fuerint, ita emptoribus tradentur. Si quid ita factum non erit, de ornamentis restituendis, iumentisve ornamentorum nomine redhibendis, in diebus sexaginta; morbi autem vitiive causa inemptis faciendis, in sex mensibus; vel quo minoris, cum venirent, fuerint, in anno iudicium dabimus.

Si iumenta paria simul venierint, et alterum in ea causa fuerit, ut redhiberi debeat, iudicium dabimus, quo utrumque redhibeatur. (*l. l. 38 pr.*)

---

1) *E Dig. 21, 1,* ubi ex Ulpiani libris II ad ed. aed. cur. recepta sunt. — 2) Exordium edicti apud *Gell. 4, 2* ita refertur: 'titulus servorum singulorum scriptus sit curato ita, ut intellegi recte possit, quid' *rel.*

Quae de iumentorum sanitate diximus, de cetero quoque pecore omni venditores faciunto. (*l. l. 38, 5.*)

3. (*De feris.*) Ne quis canem, verrem, vel minorem aprum, lupum, ursum, pantheram, leonem,[1] qua vulgo iter fiet, ita habuisse velit, ut cuiquam nocere damnumve dare possit. Si adversus ea factum erit, et homo liber ex ea re perierit, solidi ducenti; si nocitum homini libero esse dicetur, quanti bonum aequum iudici videbitur, condemnetur; ceterarum rerum, quanti damnum datum factumve sit, dupli. (*l. l. 40. 42.*)

III. Edictum censorum, a. 662.[2]

(*Suet. de clar. rhet.*: ('Cn. Domitius Aenobarbus L. Licinius Crassus censores ita edixerunt':)

Renuntiatum est nobis, esse homines, qui novum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuventus in ludum conveniat; eos sibi nomen imposuisse 'Latinos rhetoras,' ibi homines adulescentulos dies totos desidere. Maiores nostri, quae liberos suos discere et quos in ludos itare vellent, instituerunt. Haec nova, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent neque recta videntur. Quapropter et iis, qui eos ludos habent, et iis, qui eo venire consuerunt, videtur faciundum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere.

IIII. Edictum praefecti Aegypti, a. 68 p. C.[3]

(1. *Ἰούλιος Δημήτριος, στρατηγὸς*[4] *Ὀάσεως Θ[ηβ]αΐδος, τοῦ*

(1.) *Iulius Demetrius, nomarcha*[4] *Oasis Thebaidis edicti a domino prae-*

1) In dig. hic interpositus est locus *Pauli:* 'et generaliter aliudve, quod noceret animal, sive soluta sint, sive adligata ut contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint'. Perperam, verba edicti haec esse, vulgo putant. — 2) Idem refert *Gell. 15, 11.* cf. supra SC. a. 593. — 3) Hoc edictum a. 1818 in Aegypti superioris oasi maiore in primo propylo templi muro incisum a Francogallo *F. Cailliaud* inventum et transscriptum est editumque in itineris descriptione: *Voyage à l'oasis de Thèbes. p. 115. tab. 24.* Iam antea ediderat, qui post eum viserat et descripserat, Anglus *Hyde, Class. Journ. 23, 156.* Post eos ediderunt 1822: *Letronne* c. vers. gall. (*Journ. des sav. 1822. p. 674*); *Edmonstone* (c. vers. angl. *Journey to the oases. p. 75*); 1828: *Rudorff* c. comment. (*Rh. Mus. Phil. 2, 64, 138.*) Denuo transscripsit et edidit 1837 *Hoskins, Visit to the gr. oasis. p. 301.* Novissime editum est 1853 in *C. I. Gr. III, 4957. p. 445.* ab *Io. Franz.* — Emissum est edictum ad tollendos pravos quosdam usus, quibus in vectigalibus aliisque rebus fiscalibus Aegyptii a magi-

πεμφθέντος μοι διατάγματος ὑπὸ τοῦ κυρίου ἡγεμόνος | Τιβερίου Ἰουλίου Ἀλεξάνδρου τὸ ἀντίγραφον ὑμεῖν ὑπέταξα, ἵν' εἰδότες ἀπολαύητε τῶν εὐεργεσιῶν. L.[1] Β̄ Λουκίου Λιβίου Σεβαστοῦ Σουλπικίου | Γάλβα αὐτοκράτορος, Φαωφὶ Ᾱ,[2] Ἰουλίᾳ Σεβαστῇ.[3] 3.

(2.) Τιβέριος Ἰούλιος Ἀλέξανδρος λέγει· — —

(4.) Ἐπειδὴ ἔνιοι προφάσει τῶν δημοσίων καὶ ἀλλότρια δάνεια παραχωρούμενοι, εἴς τε τὸ πρακτόρειόν[4] τινας παρέδοσαν καὶ εἰς ἄλλας φυλακάς, ἃς καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο | ἔγνων ἀναιρεθείσας, ἵνα αἱ πράξεις τῶν δανείων ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὦσι καὶ μὴ ἐκ τῶν σωμάτων, ἑπόμενος τῇ τοῦ θεοῦ Σεβαστοῦ βουλήσει, κελεύω μηδένα τῇ τῶν δημοσίων προφά|σει παραχωρεῖσθαι παρ' ἄλλων δάνεια, ἃ μὴ αὐτὸς ἐξ ἀρχῆς ἐδάνεισεν, μηδ' ὅλως κατακλείεσθαί τινας ἐλευθέρους εἰς φυλακὴν ἡντινοῦν, εἰ μὴ κακοῦργον, μηδ' εἰς τὸ πρακ|τόρειον, ἔξω τῶν ὀφειλόντων εἰς τὸν κυριακὸν λόγον. 15. 17.

(5.) Ἵνα δὲ μηδαμόθεν βαρύνῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους συναλλαγὰς τὸ τῶν δημοσίων ὄνομα, μηδὲ συνέχωσι τὴν κοινὴν πίστιν | οἱ τῇ πρωτοπραξίᾳ πρὸς ἃ μὴ δεῖ καταχρώμενοι, καὶ περὶ ταύτης ἀναγκαίως προέγραψα. ἐδηλώθη γάρ μοι πολλάκις, ὅτι ἤδη τινὲς καὶ ὑποθήκας ἐπείρασαν ἀφελέσθαι νομίμως | γεγονυίας, καὶ ἀποδεδομένα δάνεια παρὰ τῶν ἀπολαβόντων ἀναπράσσειν πρὸς βίαν, καὶ ἀγορασμοὺς ἀναδάστους ποιεῖν, ἀποσπῶντες τὰ κτήματα τῶν 19.

fecto mihi transmissi exemplar vobis subieci ut cognito eo beneficiis fruamini. Anno II L. Livii Augusti Sulpicii Galbae imperatoris, Phaophi I, Iulia Augusta. (2.) *Tiberius Iulius Alexander dicit:* — — (4.) *Cum quidam (magistratus) praetextu fisci, alienis creditis redemptis, debitores in practorium[4] aliasque custodias deduxerint, quas ob id ipsum sublatas novi, ut debitorum exactiones e bonis non e corporibus fierent, d. Augusti voluntati obtemperans iubeo, ne quis sub praetextu fisci ab aliis credita redimat, quae non ipse ab initio crediderit, neve omnino homines liberos in custodiam qualemcumque includat, nisi maleficos, neve in practorium, nisi qui Caesaris rationi obnoxii sunt.* (5.) *Ne autem umquam fisci nomen privatorum contractibus molestiam afferat, neve publicam fidem cohibeant si qui privilegium exhibendi ubi non licet usurpent, etiam de hoc praescribere necessarium fuit. Saepe enim mihi denuntiatum est, quod quidam (magistratus) hypothecas legitime constitutas auferre conati sint, nec non debita soluta ab iis qui acceperint per vim reposcere, et emptiones irritas facere emptoribusque res emptas eripere, quippe qui aut ab iis emissent, qui reliqua traxissent*

---

stratibus vexabantur. Perlongi edicti eam tantum partem (sextam fere), quae ad ius privatum pertinet, recepi, de qua praeter *Rud.* cit. cf. *Schrader, kr. Z. 1, 127. Bachofen, röm. Pfandr. 241. Bechmann, röm. Dotalr. 1, 112. Czyhlarz, röm. Dotalr. 411.* — 4) 'στρατηγούς' civiles esse magistratus, 'nomorum' praesides, demonstrat *Rud. 75—7.*

1) 'L' nota antiqua pro 'Λ'(υκάβαντος) i. e. anni. — 2) Dies 28 mensis Sept. De mensibus Aegypt. v. *Ideler, Chronol. 1, 97. 143.* — 3) Diei designatio eponymica. — 4) i. e. *Schuldgefängniss* (πράσσειν = exigere).

21. ὠνησαμένων, ὡς | συμβεβληκότων τισὶν ἀναβολικὰ εἰληφόσ[ι] ἐκ τοῦ φίσκου, ἢ στρατηγοῖς, ἢ πραγματικοῖς, ἢ ἄλλοις τῶν προςοφειληκότων τῷ δημοσίῳ λόγῳ. κελεύω οὖν, ὅστις ἂν ἐνθάδε | ἐπίτροπος τοῦ κυρίου ἢ οἰκονόμος ὕποπτόν τινα ἔχῃ τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις πράγμασι ὄντων, κατέχεσθαι αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἢ προ-
23. γράφειν, ἵν[α μηδ]εὶς τῷ τοιούτῳ συνβάλλῃ, | ἢ μέρη τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ κατέχειν ἐν τοῖς δημοσίοις γραμματοφυλακίοις πρὸς ὀφείλημα. Ἐὰν δέ τις, μήτε ὀνόματος κατεσχημένου, μήτε τῶν ὑπαρχόντων κρατου|μένων, δανίσῃ νομίμως λαβὼν ὑποθήκην, ἢ φθάσῃ ἃ ἐδάνισεν κομίσασθαι, ἢ καὶ ὠνήσηταί τι, μὴ κατεχομένου τοῦ ὀνόματος, μηδὲ τοῦ ὑπάρχοντος, οὐδὲν πρᾶγμα ἕξει |
25. τὰς μὲν γὰρ προῖκας, ἀλλοτρίας οὔσας καὶ οὐ τῶν εἰληφότων ἀνδρῶν, καὶ ὁ θεὸς Σεβαστὸς ἐκέλευσεν καὶ οἱ ἔπαρχοι ἐκ τοῦ φίσκου ταῖς γυναιξὶ ἀποδίδοσθαι, ὧν βεβαίαν δεῖ | τὴν πρωτοπραξίαν φυλάσσειν. — —

ex fisco,[1] sive a strategis, sive a publicanis, sive ab aliquo eorum, qui publicae rationi obnoxii sunt. Iubeo igitur, si quis posthac procurator Caesaris aut dispensator suspectum aliquem eorum habeat, qui in publicis negotiis versantur, aut nomen eius retineri, aut proscribi, ne quis cum eo contrahat, aut partes bonorum eius pro debitis retineat in publicis archivis. Si quis autem alicui, cuius neque nomen retentum neque bona possessa sunt, crediderit hypotheca legitime accepta, aut quae crediderit recuperare festinaverit, aut si quis emerit aliquid, neque nomine neque bonis retentis, nihil negotii ei fiet. Dotes enim, cum alienae sint neque virorum qui eas acceperant, etiam d. Augustus iussit et praefecti a fisco mulieribus reddi, quarum privilegium exigendi (in dotibus) firmum servari oportet.

CAPUT VI.

CONSTITUTIONES IMPERATORUM.

I. Edictum Augusti de aquaeductu Venafrano.[2]

Dici[*t*] im[*perator*][3] . . 10 . . Caesar . . 30 | . . (*desunt versus IV*)[4] . . | 52 . . in oppid(um) | Venafranorum . . 9 . . duc[*t*]u[*s*] . . 9 . . [*c*]olonis V[*e*]naf[*ranis ei*]ve, qui colon(orum) | Venafranorum nomin[*e*] . . 19 . . aique . . 18 . . que. |

Qui rivi specus saepta . . 18 . . que aquae ducendae reficiundae

1) Ita iam *Letr.* et post eum *Bach.*, perperam *Edm.*: '*who received property for a term,*' et *Fr.*: 'qui societatem haberent cum debitoribus publicis.' — 2) Hoc edictum Mommsenus e lapide marmoreo, quem muro insertum Venafri invenit, primus edidit (*ZGR. 15,287*), postea ab Henzeno ex gypseo lapidis ectypo suppletum est editumque in: *annali dell' instit. archeol. Rom. 1854. p. 6.* (imagine photographica adiuncta) et in *Or. 6428.* — Venafrum oppidum fuit Samniticum, quo ab Augusto colonia deducta est. Aquaeductum ibi ab ipso esse exstructum

| causa supra infrave libram recte aedificati structi sunt, sive 10. quod | aliut opus eius aquae ducendae r[*ef*]iciundae causa supra infrave libram | factum est, uti quidquid earum rerum factum est, ita esse habere itaque | reficere reponere restituere resarcire semel saepius, fistulas canales | tubos ponere, aperturam committere, sive quid aliut eius aquae ducendae causa opus erit, facere 15. placet: dum qui locus ager in fundo, qui | P. [*Vel*]imni, L. f., Ter. est esseve dicitur, et in fundo, qui L. Pompei, M. f., Ter. Sullae | est esseve dicitur, maceria saeptus est, per quem locum subve quo loco | specus eius aquae transit, ne ea maceria parsve quae eius maceriae | aliter diruatur mo[*ve*]a[*t*]ur, quam specus reficiundi aut inspiciundi cau|s[*a*], n[*ev*]e q[*ui*]d in [*eo pri*]va[*t*]i sit, quominus 20. ea aqua ire fluere ducive pos|s[*it. Per omnem f*]undum d[*ex*]tra sinistraque circa eum rivom circaque | op[*er*]a, qua[*e*] eius aquae du[*ce*]ndae causa facta sunt, octonos pedes agrum | vacuum es[*s*]e placet; per quem locum Venafranis eive, qui Venafranorum | [*nom*]in[*e*] *a* iium ai[1] iter facere eius aquae ducendae operumve eius aquae | [*ductus faciend*]orum rificiendorum, quod eius s(ine) d(olo) m(alo) 25. fiat, ius sit liceatque, | quaeque earum rerum cuius faciendae reficiendae causa opus erunt, quo | proxume poterit, advehere adferre adportare, quaeque inde exempta erunt, | quam maxume aequaliter dextra sinistraque p(edes) VIII iacere, dum ob eas res damni | infecti iurato promittatur. Earumque rerum omnium ita habendarum | II[*viris*] Venafranis ius potestatemque esse placet, 30. dum ne ob id opus dominus eorum cuius agri locive, per quem agrum locumve ea aqua is aquae ductus s[*ub*]it, invius fiat; neve ob id opus minus ex agro suo in partem agri | quam transire transferre transvertere recte possit; neve cui eorum, per quo|rum agros ea aqua ducitur, eum aquae ductum corrumpere abducere avertere facereve, quominus ea aqua in oppidum Venafranorum 35. recte duci | fluere possit, liceat. ∾ |

Quaeque aqua in oppidum Venafranorum it fluit ducitur, eam aquam | distribuere discribere vendundi causa, aut ei rei vectigal inponere consti|tuere, IIviro IIviris praefec(to) praefectis eius co-

iusque eius edicto constitutum, ex aliis inscriptionibus Venafri repertis *Mo.* probavit. Bina capita quae distinxi, in lapide versibus in marginem una littera prominentibus notata sunt. — 3) [*E*]dic[*tum*] im[*peratoris*]? — 4) In his versibus singula tantum verba vel litterae, quae sensum non praebent, legi potuerunt, aeque atque infra v. 51—62.

1) *Mo.*: 'facit lubeat.'

40. loniae ex maioris partis decurionum decreto, quod decretum ita factum erit, cum in decurionibus non | minus quam duae partes decurionum adfuerint, legemque ei dicere ex | decreto decurionum, quod ita ut supra scriptum est decretum erit, ius po|testatemve esse placet; dum ne ea aqua, quae ita distributa discripta deve qua | ita decretum erit, aliter quam fistulis plumbeis d(um)t(axat)
45. ab rivo p(edes) L ducatur; neve | eae fistulae aut rivos nisi sub terra, quae terra itineris viae publicae limi|tisve erit, ponantur conlocentur; neve ea aqua per locum privatum in|vito eo, cuius is locus erit, ducatur. Quamque legem ei aquae tuendae ope|ribusve, quae eius aquae ductus ususve causa facta sunt erunt, tuendis | [*IIviri praefect*]i ex decurion(um) decreto, quod ita ut
50. s(upra) s(criptum) e(st) factum erit, dixerint, | [*eam legem firma*]m ratamque esse placet ∾ . . | . . (*desunt vv. XII*) . . | 18 . . cui viro n[*u*]n[*t*]iatio quam colono aut incola[*e*] . . 8 | 14 . . cui ex
65. decreto decurionum ita, ut supra comprensum est, ne|gotium datum erit, agent: eum, qui inter civis et peregrinos ius dicet, iudicium | reciperatorium in singulas res HS X reddere, testibusque dumtaxat X denun|tiandis [*potestatem*] facere, placet; dum reciperatorum reiectio inter eum qui aget et | eum quocum agetur ita fie[*t, ut lege Iulia,*] quae de iudicis privatis lata est | licebit oportebit . . .

II. Edictum Claudii de civitate Anaunorum, a. 46 p. C.[1]

M. Iunio Silano Q. Sulpicio Camerino cos. | idibus Martis ∾ Bais in praetorio edictum | Ti. Claudi Caesaris Augusti Germanici propositum fuit id | quod infra scriptum est: ∾ ||

5. Ti Claudius Caesar Augustus Germanicus pont. | maxim., trib(unicia) potest(ate) VI, imp(erator) XI, p(ater) p(atriae), cos. designatus IIII, dicit: |

(1.) Cum ex veteribus controversis pe*nd*entibus[2] aliquamdiu etiam | temporibus Ti. Caesaris patrui mei, ad quas ordinandas |
10. Pinarium Apollinarem miserat, quae tantum modo || inter Comenses essent (quantum memoria refero) et | Bergaleos,[3] isque primum

1) E tabula aenea, quae a. 1869 prope Tridentum in vico '*Cles*' vallis '*di Non*' effossa est, (a. 0,5 m., l. 0,38.) primum edita a *Mo. Herm. 4, 99* (indeque in *ZRG. 9, 179.*), post eum a *F. Kenner, Edict d. Kais. Claud. 1869* cum tabula ad archetypon depicta et commentario. — 2) 'petentibus'. — 3) Hodie '*Bergell*' sive '*Val di Bregaglia*'.

›sentia pertinaci patrui mei, | deinde etiam Gai principatu, quod
› eo non exigebatur referre (non stulte quidem) neglexserit, et
›steac | detulerit Camurius Statutus ad me, agros plerosque || et 15.
.ltus mei iuris esse: in rem praesentem misi | Plantam Iulium
nicum et comitem meum, qui | cum, adhibitis procuratoribus
eis quique[1] in alia | regione quique in vicinia erant, summa cura
qui|sierit et cognoverit, cetera quidem, ut mihi demons|trata
mmentario facto ab ipso sunt, statuat pronun||tietque ipsi per- 20.
itto. ∾ |

(2.) Quod ad condicionem Anaunorum et Tulliassium et Sindu-
›|rum[2] pertinet, quorum partem delator adtributam Triden|tinis,
ırtem ne adtributam quidem arguisse dicitur, || tametsi animad- 25.
:rto non nimium firmam id genus homi|num habere civitatis
omanae originem: tamen, cum longa | usurpatione in posses-
onem[3] eius fuisse dicatur et ita permix|tum cum Tridentinis, ut
duci ab is sine gravi splendi[*di*] municipi | iniuria non possit,
ıtior eos in eo iure, in quo esse se existima||verunt, permanere 30.
:nificio meo, eo quidem libentius, quod | plerique[4] ex eo genere
›minum etiam militare in praetorio | meo dicuntur, quidam vero
dines quoque duxisse, | nonnulli *a*llecti[5] in decurias Romae res
dicare. ∾ |

(3.) Quod benificium is ita tribuo, ut quaecumque tanquam ||
ves Romani gesserunt egeruntque, aut inter se aut cum | Tri- 35.
:ntinis alisve, rata esse iubea*m*,[6] nominaque ea, | quae habuerunt
ıtea tanquam cives Romani, ita habere is permittam.

III. Epistula Vespasiani ad Vanacinos, a. 71.[7]

Imp. Caesar Vespasianus Aug. | magistratibus et senatoribus |
ınacinorum[8] salutem dicit. |

Otacilium Sagittam, amicum et procu||ratorem meum, ita 5.
bis praefuisse, | ut testimonium vestrum mereretur, | delector.
ə controversia finium, quam ha|betis cum Marianis,[8] pendenti
| is agris, quos a procuratore meo || Publilio Memoriale emistis, 10.

1) 'quisque'. — 2) Hodie '*Non, Dolas, Saone*', in pago '*Giudicaria*' prope identum. — 3) Nota 'possessionem civitatis', ut infra nro VIII possessionem .vilegii. — 4) 'plerisque'. — 5) 'collecti'. — 6) 'ratam — iubeat'. — 7) E nina aerea, reperta in vico quodam Corsicae, ed. a *Mur. 1091, 1* aliisque. *Or.* *31*. — 8) *Οὐανακῖνοι* (ap. Ptolem.) et Mariani gentes erant in parte septenonali insulae Corsicae.

ut | finiret Claudius Clemens, procu|rator meus, scripsi ei et mensorem | misi. Beneficia tributa vobis ab divo | Augusto post 15. septimum consu||latum, quae in tempora Galbae reti|nuistis, confirmo. |

Egerunt legati | Lasemo, Leucani f., sacerd(os) Aug(usti), 20. Eunus, Tomasi f., sacerd. Aug. || C. Arruntio Catellio Celere, M. Arruntio Aquila cos. IIII. idus Octobr.

IV. Epistula Vespasiani ad Saborenses, a. 78.[1]

Imp. Cae. Vespasianus Aug. pon|tifex maximus, tribuniciae | potestatis VIIII, imp. XIIX, consul | VIII, p(ater) p(atriae), salutem 5. dicit IIIIviris et || decurionibus Saborensium.

Cum multis difficultatibus infirmita|tem[2] vestram premi indicetis, per|mitto vobis, oppidum sub nomine meo, ut | voltis, in planum[3] extruere. Vecti|galia, quae ab divo Aug. accepisse 10. dici||tis, custodio; si qua nova adicere vol|tis, de his procos. adire debebitis, ego | enim nullo respondente[4] constitu|ere nil possum. Decretum vestrum[5] | accepi[5] VIII ka. August. Legatos 15. dimi||si IIII. ka. easdem. Valete. |

IIviri C. Cornelius Severus et M. Septimius Severus publica pecunia in aere | inciderunt.[6]

V. Epistula Domitiani, a. 82.[7]

Imp. Caesar, divi Vespasiani f., Domitianus Augustus | pontifex max., trib. potest., imp. II, cos. VIII, designat. VIII, | p. p., salutem dicit | IIIIviris et decurionibus Faleriensium ex Piceno. 5. Quid constituerim de | subsicivis cognita causa inter vos et Firmanos, ut notum haberetis, | huic epistulae subici iussi. | P. Valerio Patruino... cos. | XIIII kal. Augustas. |

Imp. Caesar, divi Vespasiani f., Domitianus Aug. adhibitis 10. utriusque || ordinis splendidis viris cognita causa inter Falerienses et Firmanos pronuntiavi quod subscriptum est. ~ |

1) *C. I. L. 2, 195, n. 1423.* E lamina aerea, in oppido Cañete (intra Malagam et Sevillam) saec. XVI reperta, quae nunc in bibl. Escorialensi esse dicitur. Titulus saepius descriptus est, sed ita ut exemplaria et editiones differant; cf. *Grut. 164.* — 2) *Gr.* 'civitatem'. — 3) *Gr.* 'in planitiem.' — 4) *Gr.* 'responso prius ab eo non accepto'. — 5) *Gr.* om. — 6) *Gr.* 'p. p. f(ieri) c(uraverunt)'. — 7) E tabula aenea, in Piceno effossa a. 1590, ed. a *Grut. 1081, 2* aliisque *Or. 3118.*

Et vetustas litis, quae post tot annos retractatur a Firmanis adversus Fale|rienses, vehementer me movet, cum possessorum securitati vel minus | multi anni sufficere possint, et divi Augusti diligentissimi et indulgentissimi || erga quartanos[1] suos principis, 15. epistula, qua admonuit eos, ut omnia | subsiciva sua colligerent et venderent, quos tam salubri admonitioni | paruisse non dubito; propter quae possessorum ius confirmo.[2] | Valete.

D(atum) XI k(al). Aug. in Albano, | agente curam T. Bovio Vero, legatis P. Bovio Sabino, P. Petronio Achille, d(ecreto) 20. d(ecurionum) p(ublico).

VI. Epistula Traiani vel Hadriani.[3]

. . . . *fi*]eri
. . . . *cog*]nitio —|
. . . .
[*Ad fiscum meum si quae cuius cunque rei*] nuntiationes[4]
[*posthac fient, in iudice uno eadem*] observari debe- 5.
[*bunt, quae cum inter privatos ad unu*]m iudicem ibitur;
[*reciperatores autem ubi de ea re sortie*]ntur eodem modo
[*ut in causa fisci sortiantur fieri d*]ebet, quo, ut recipe-
[*ratores de re vestra sortiant*]ur, lege, quam vobis
. . . . [*dedit,*] fit. 10.

---

1) i. e. milites legionis IV. — 2) *Hygin. de gen. controv.* (*ed. Lachm.*) *133, 9—13:* 'cum d. Vespasianus subsiciva omnia, quae non veniissent, — sibi vindicasset, — Domitianus per totam Italiam subsiciva possidentibus donavit.' cf. *Front. de contr. agr. 53—54. Rudorff, röm. Feldmesser 2, 456.* — 3) E lamina aerea, quae in Hispania prope Sevillam in parietinis antiqui oppidi Italicae, (*la Talca*), de quo v. *Hübnerum C. I. L. 2, 145*, a. 1868 effossa nunc Sevillae adservatur. Lamina, l. m. 0,21, a. 0,16, paene undique eftracta est Litterarum forma similis est eius, quam prior tabula Ursonensis (*supra p. 107*) monstrat, quare et ipsa esse videtur saeculi primi exeuntis vel ineuntis secundi. Unde colligere licet, aut Traiani aut Hadriani epistulam ea contineri, cum e *Plin. paneg. 35—6* constet, a Traiano demum ordinem iudiciorum privatorum ad causas fiscales plene esse translatum, licet praetorem, qui inter fiscum et privatos ius diceret, iam a Nerva introductum esse e *D. 1, 2, 2, 32* liqueat. *Plinius* dicit: 'tribunal excogitatum principatui est, par ceteris. — Sors et urna fisco iudicem adsignat, licet reicere, licet exclamare: 'hunc nolo''. — Lamina edita est primum a *Berlanga* in ed. legis Urson. (*supra p. 107*) addita laminae imagine, postea a *Mo.* (*eph. ep. 2, 149*) qui lacunas supplevit. Cf. *ZGR. 12, 126.* — 4) De nuntiationibus, quae ad fiscum fiunt, v. *D. 49. 14, 1.*

VII. Decretum M. Aurelii et Commodi, a. 176—180.[1]

Imp. Caesar M. Aurelius | Antoninus, Aug. | Germanicus
5. Sarmat., et | imp. Caesar L. Aurelius || Commodus, Aug. | Germanicus Sarmatic., | hos lapides constitui iusserunt | propter con-
10. troversias, quae | inter mercatores et mancipes || ortae erant, uti finem | demonstrarent vectigali foriculiari(i) et ansarii[2] | promercalium secundum | veterem legem semel dumtaxat exigundo.

VIII. Epistula Severi et Caracallae ad Tyranos, a. 201.[3]

[*Misimus tibi epistulam ad Heraclitum*, *unde intelleges*, *quid statuerimus de immunitate*, *quam Tyrani sibi concessam esse contendunt. Quam licet admittere non soleamus nisi* | *privile*]gii auct-[*oritate perpensa et origine immu*]||nitatis inspecta, quod us[*u receptum esse qua*]|qua ratione videbatur, cum iusta [*moderati*]|one
5. servavimus, ut neque ipsi cons[*uetudi*]||ne diuturna pellerentur, et in poste[*rum*] | decreta civium adsumendorum consil[*iis*] | praesidis provinciae c(larissimi) v(iri) perpenderentu[*r*]. |

~ Exemplum epistulae ad Heraclitum. ~ | Quamquam Ty-
10. ranorum civitas oreginem || dati beneficii non ostendat, nec facile quae | per errorem aut licentiam usurpata sunt, prae|scriptione temporis confirmentur,[4] tamen, | quoniam divi Antonini parentis nostri[5] litte|ras sed et fratrum imperatorum[6] cogitamus, item Antonii Hiberi gravissimi praesidis, quod attinet | ad ipsos Tyranos quique ab iis secundum leges | eorum in numerum civium adsumpti sunt, ex pri|stino more nihil mutari volumus. Retineant
15. igitur quaqua ratione quaesitam sive possessam[7] || privilegii causam

---

1) E lapide, Romae ante portam Salariam reperto. *Or. 3347.* Etiam ante ceteras portas eius modi lapides positos fuisse, verisimile est. Duo alii reperti sunt, in quorum altero Commodi nomen erasum est, in altero in loco erasi nomen Alexandri positum est, *Mo. Leipz. Ber. 2,309.* — 2) Genera vectigalium, quorum significatio non liquet. Cf. titulum in ripa Tiberis repertum, *Or. 3348*: 'Quicquid usuarium (i. e. usui ipsius emptoris destinatum) invehitur, ansarium non debet'. — 3) *C. I. L. 3, 147 n. 781.* E tabula marmorea, a. 1847 in ripa fluminis Tyrae (hodie *Dniestr*) in Bessarabia prope urbem Ak-Kerman effossa, primum edita in actis soc. hist. Odessitanae. Initium supplevit *Mo.* In tabula exstat extrema pars rescripti imp. Severi et Caracallae, quod, adiecta vetustiore eorum epistula, praesidi provinciae ab imperatoribus transmissum erat, ut Tyranis promulgaretur, id quod epilogo graeco addito ab eo factum est. — 4) Cf. *D. 1, 3, 39:* 'Quod — introductum — errore primum, deinde consuetudine obtentum est, in aliis non obtinet.' — 5) i. e. d. Pii. — 6) i. e. M. Aurelii et L. Veri. — 7) Nota 'possessionem privilegii', ut supra nro II poss. civitatis.

in promercalibus quoque re|bus, quas tamen pristino more professionibus | ad discernenda munifica mercimoniorum eden|das esse meminerint. Sed cum Illyrici fructum[1] | per ambitionem deminui non oporteat, sciant, || eos, qui posthac fuerint adsumpti, fructum | 25. immunitatis ita demum habituros, si eos legatus | et amicus noster v. c. iure civitatis dignos esse de|creto pronuntiaverit. Quos credimus satis a|bundequae sibi consultum, si grati fuerint, exi||- 30. stimaturos, quod, origine beneficii non quaesi|ta, dignos honore cives fieri praeceperimus. |

Οουΐνιος Τέρτυλλος[2] *ἄρχουσι βουλῇ δήμῳ Τυρανῶν χαίρειν.* ~ |*Ἀντίγραφον τῶν θείων γραμμάτων, πεμ||φθέντων μοι ὑπὸ* 35. *τῶν κυρίων ἡμῶν ἀνει|κήτων καὶ εὐτυχεστάτων αὐτοκρατόρων, τούτοις μου τοῖς γράμμασιν προέταξα, ὅ|πως γνόντες τὴν θείαν εἰς ὑμᾶς μεγαλο|δωρίαν τῇ μεγάλῃ αὐτῶν τύχῃ εὐχαριστή||σητε.* 40. *Ἐρρῶσθαι ὑμᾶς καὶ εὐτυχεῖν πολ|λοῖς ἔτεσιν εὔχομαι. Ἀπεδόθη πρὸ | ιγ' καλανδῶν Μαρτίων Ληνεῶνος*[3] *η'.* | *Ἀνεστάθη — ἐπὶ Μουκιανοῦ καὶ Φαβιανοῦ ὑπάτων ἐν τῷ ερμ ἔτει*[4], || *ἀρχῆς Π. Αἰλίου* 45. *Καλπουρνίου.*[5]

VIIII. Privilegia veteranorum de civitate vel connubio.[6]

1. Diploma militis peregrini, a. 71 p. C.[7]

Imp. Caesar Vespasianus Aug., pont(ifex) | max(imus), tr(ibunicia) pot(estate) II, imp(erator) VI, p(ater) p(atriae), cos. III, desig- I, 1.

1) i. e. tributum omnium populorum ab Istri fontibus usque ad mare Ponticum. *App. Illyr. 6.* — 2) *D. 49, 15, 9:* 'Ovinium Tertullum, praesidem provinciae Mysiae (i. e. Moesiae) inferioris.' — 3) Mensis anni Milesiaci. — 4) i. e. a. 145 postquam a Romanis a. 57 p. C. subacta erat Tyra. — 5) i. e. magistratus municipalis Tyrani, qui adscripsit et diem acceptae epistulae (*ἀπεδόθη*) et annum, quo publice proposita est (*ἀνεστάθη*). — 6) Civitas vel connubium libera re publica non nisi a populo legeque dari potuit; postea ad imperatores quidem id ius translatum est, semper autem legis loco habebantur eiusmodi concessiones, ut semper in aere incisae in loco publico proponendae essent. Saepissime militibus emeritis illa privilegia ab imperatoribus dabantur, peregrinis civitas, civibus connubium cum peregrinis, plerumque una cum missione vel brevi post eam, interdum etiam non dimissis eo tempore quo mitti debuerunt, semper autem coniunctim una imperatoris constitutione omnibus militibus emeritis vel certae legionis vel certarum cohortium in Italia provinciave aliqua una militantium. Quae constitutio aeri incisa, adscriptis omnium nominibus, in Capitolio affigebatur, unde singulis exempla descripta et in formam diptychi redacta, quo ius suum probarent, dabantur. E magna eiusmodi diplomatum copia per omnes imperii provincias dispersa hodie 57 in diversis regionibus reperta

(natus) | IIII, veteranis,[1] qui militaverunt[2] in | classe Ravennate
5. sub Sex(to) Lucilio Basso, || qui sena et vicena[3] stipendia aut plura | meruerunt et sunt deducti in Panno|niam,[4] quorum nomina subscripta | sunt, ipsis liberis posterisque eorum[5] | civitatem[6] dedit
II, 1. et conubium cum || uxoribus, quas tunc habuissent, cum | est civitas is data, aut si qui caelibes | essent cum iis, quas postea
5. duxissent, | dumtaxat singulis singulas. Non. April. || Caesare, Aug(usti) f(ilio), Domitiano, Cn. Pedio Casco cos.[7] |

---

sunt. Ad imperatores quidem pertinent a Claudio usque ad Diocletianum, tamen eiusdem fere cuncta sunt argumenti iisdemque concepta formulis. Gravissimum discrimen in eo est, utrum militibus peregrinis an civibus sint data, qua de causa utriusque generis exemplum integrum proposui, minores autem differentias in notis adieci. — Edita sunt prout reperta sunt; collectionem edidit post alios plenissimam et accuratissimam, commentario totam rem illustrante adiecto, *Mo.* in *C. I. L. 3, 2. 843—919.* — 7) E II tabellis aeneis in forma diptychi, quae Salonae saec. XVI repertae hodie Berolini in bibliotheca regia adservantur, ubi ipse eas descripsi, cum ante secundam huius libri editionem sine mendis nondum essent editae. Nunc cf. *Mo. p. 853.* Aequales sunt et forma et magnitudine, a. 0,167, l. 0,128. Quo melius diptychorum forma perspici possit, quae eadem fere in omnibus diplomatis est, accuratam utriusque tabulae imaginem hic adieci. Notae, quibus litterae *a, b, c, d* adscriptae sunt, foramina significant, quibus tabulae perforatae sunt. Per foramina *b* et *d* fila aenea (*e* et *f*) transducta sunt, quibus tabulae ita copulantur, ut libelli duorum foliorum sive IV paginarum instar sint: etenim pag. 2 et 3 scripturam principalem eandemque interiorem continent, pag. 4 scripturam exteriorem, i. e. accuratam interioris repetitionem, pag. 1 obsignationem diptychi. Libello scilicet clauso per foramina *a* et *c* triplex (i. e. tripliciter tortum) filum aeneum transducebatur, cui colligato in pag. 1 a septem testibus signa imponebantur, nominibus utrimque adscriptis. Cum eandem formam etiam in contractuum et testamentorum tabulis ligneis ceratis veteres observaverint, nisi quod filis linteis in iis utebantur, inde illustratur locus *Pauli, sent. 5, 25, 6:* 'ordo decrevit* tabulas — ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringantur, atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut exteriori scripturae fidem interior servet.' Cf. *Suet. Ner. 17.*

1) In aliis dipl.: 'equitibus et peditibus' vel 'trierarchis et remigibus,' vel 'classicis,' vel aliud simile. — 2) In aliis: 'qui militant'. — 3) In classicis nominantur stip. XXVI (posteriore aetate XXVIII), in militibus auxiliaribus XXV, in legionariis XX. — 4) In aliis 'et sunt dimissi honesta missione,' vel 'emeritis et dimissis hon. miss.', vel coniunctim cum sequentibus: 'honestam missionem et civitatem dedit'; in aliis autem: 'qui militant, — item dimissis hon. miss.' — 5) In aliis liberi posterique omissi sunt, in aliis additum est: 'ipsis filiisque eorum, quos susceperint ex mulieribus, quas secum ex concessa consuetudine vixisse probatae sint.' — 6) In al. additum: 'Rom., qui eorum non haberent'. — 7) In aeris scriptura exteriore duo menda sunt, v. 3 'veterani', v. 10 'conudium'.

O
(a)

IMP CAESAR VESPASIANVS AVG PONT
MAX TR POT $\overline{II}$ IMP $\overline{VI}$ P P COS $\overline{III}$ DESIG
$\overline{IIII}$ VETERANIS QVI MILITAVERVNT IN
CLASSE RAVENNATE SVB SEX LVCILIO BASSO
QVI SENA ET VICENA STIPENDIA AVT PLVRA
MERVERVNT ET SVNT DEDVCTI IN PANNO
NIAM QVORVM NOMINA SVBSCRIPTA
SVNT IPSIS LIBERIS POSTERISQVE EORVM
CIVITATEM DEDIT ET CONVBIVM CVM

(b) O (c) O (d) O

Tab. I. Pag. 2.

(e) (f)

O (b) O (c) O (d)

VXORIBVS QVAS TVNC HABVISSENT CVM
EST CIVITAS IS DATA AVT SIQVI CAELIBES
ESSENT· CVM IIS QVAS POSTEA DVXISSENT
DVM TAXAT SINGVLIS SINGVLAS *NON· APRIL*
CAESARE· AVG· F· DOMITIANO· CN· PEDIO· CASCO· COS·
PLATORI· VENETI· F· CENTVRIONI· MAEZEIO
DESCRIPTVM· ET RECOGNITVM EX TABVLA
AENEA QVAE FIXA EST ROMAE· *IN· CAPITOLIO· AD*
ARAM GENTIS· IVLIAE· DE· FORAS· PODIO· SINISTERIORE
TAB· $\overline{I}$· PAG· II· LOC· $\overline{XXXXIIII}$

(a)
O

Tab. II. Pag. 3.

(Interpuncta verborum ex aere tam posita quam omissa sunt.)

Scriptura exterior.

Tab. I. Pag. 1.

O (a)

T· IVLI· RVFI	*(Filum cum VII signis)*	SALONIT· EQ· R·
P· VIBI· MAXIMI		EPITAVR· EQ· R
T· FANI· CELERIS		IADESTIN· DEC
C· MARCI· PROCVLI		IADESTIN· DEC
P· CAETENNI CLEM		ENTIS· SALON
P· LVRI· MODERA		TI· RISINITAN·
Q· POBLICI CRES		CENTIS IADEST

(d) O (c) O (b) O

(e) (f)

Tab. II. Pag. 4.

O (d) O (c) O (b)

IMP· CAESAR· VESPASIANVS· AVG· PONT
MAX· TR· POT· II IMP· VI· P· P· COS· $\overline{\text{III}}$ DESIG
$\overline{\text{IIII}}$· VETERANI· QVI· MILITAVERVNT· IN
CLASSE· RAVENNATE· SVB· SEX· LVCILIO
BASSO· QVI· SENA· ET· VICENA· STIPENDIA
AVT· PLVRA· MERVERVNT· ET· SVNT· DE
DVCTI IN PANNONIAM· QVORVM NO
MINA SVBSCRIPTA· SVNT· IPSIS· LIBE
RIS· POSTERISQVE· EORVM CIVITATEM
DEDIT· ET· CONVDIVM· CVM· VXORIBVS
QVAS· TVNC· HABVISSENT· CVM· EST· CIVI
TAS· IIS· DATA· AVT· SIQVI· CAELIBES· ESSENT
CVM· IIS· QVAS· POSTEA· DVXISSENT· DVM
TAXAT· SINGVLIS· SINGVLAS· *NON· APRIL*
CAESARE· AVG· F· DOMITIANO· CN· PEDIO· CASCO· COS
PLATORI· VENETI· F· CENTVRIONI·
MAEZEIO
DESCRIPTVM· ET· RECOGNITVM· EX TABVLA
AENEA QVAE FIXA· EST· ROMAE· *IN*
CAPITOLIO· AD· ARAM· GENTIS IVLIAE· DE
FORAS· PODIO· SINISTERIORE· TAB· $\overline{\text{I}}$·
PAG· $\overline{\text{II}}$· LOCO· XXXXIIII·

(a) O

(Duo in aeris scriptura sunt menda: v. 3 'veterani', v. 10 'contudium'.)

Platori, Veneti f(ilio), centurioni, Maezeio.[1] |

Descriptum et recognitum ex tabula | aenea, quae fixa est Romae in Capitolio ad | aram gentis Iuliae,[2] de foras podio sinisteriore, || tab. I pag. II loc. XXXXIIII. | [3] 10.

2. Diploma militis civis Romani, 76 p. C.[4]

Imp. Caesar Vespasianus Augustus, | pontifex maximus, tribunic(ia) potestat(e) | VIII, imp. XVIII, p(ater) p(atriae), censor, cos. VII, design(atus) VIII. |

Nomina speculatorum, qui in praetorio || meo militaverunt, item[5] 5. militum, qui | in cohortibus novem praetoriis[6] et quat|tuor urbanis, subieci,[7] quibus fortiter et pie militia functis ius tribuo[7] conu|bi,[8] dumtaxat cum singulis et primis || uxoribus, ut etiamsi 10. peregrini iu|ris feminas matrimonio suo iunxe|rint, proinde liberos tollant, ac si ex | duobus civibus Romanis natos. | A. d. IV non. Decembr., || Galeone Tettieno Petroniano, | M. Fulvio Gillone cos. | 15.

Coh(ortis) VI pr(aetoriae) | L. Ennio, L. f., Tro(mentina tribu) Feroci, Aquis Statellis.[9] |

Descriptum et recognitum ex tabula || aenea, quae fixa est 20. Romae in Capitolio | in basi Iovis Africi.

---

1) *Dio 55, 32.* '*Μαζαῖοι, Δαλματικὸν ἔθνος*'. Verba: 'non Apr. — Maezeio,' itemque infra: 'in Capitolio' usque ad finem, in utraque tabula post cetera demum litterisque tenuioribus adiecta esse, monet *Mo.* (*850*), id quod propter testium religionem factum esse videtur, qui nisi post recognitionem ab ipsis factam nomina sua inscribi noluerunt, de quo v. *Mo. p. 904.* (In tab. adiecta verba illa litteris inclinatis data sunt.) — 2) In aliis alia loca sunt scripta, post Domitianum vero semper: 'in muro post templum divi Aug(usti) ad Minervam'. — 3) Nomina testium in tabula adiecta videas; omnes sunt Dalmatae ex oppidis Dalmaticis Salona, Epidauro, Iadera, Risinio. — 4) E lamina reperta in litore maris nigri prope oppidum Bulgaricum '*Kustendie*'. *C. I. L. 3, 2, 853.* Septem tantum diplomata civium hucusque reperta sunt. *Mo. nro. 10, 47, 48, 49, 52, 54, 57.* — 5) In ceteris dipl. speculatores qui hic antecedunt, non nominantur. — 6) In ceteris dipl. plerumque addita sunt verba: 'piis vindicibus'. — 7) Ubi duo Augusti loquuntur: 'subiecimus,' 'tribuimus'. — 8) Quae sequuntur verba usque ad finem v. 13 in omnibus dipl. eadem sunt, illustranturque verbis *Gai. 1, 57:* 'veteranis * concedi solet — conubium cum his Latinis peregrinisve, quas primas post missionem uxores duxerint, et qui ex eo matrimonio nascuntur, et cives Romani et in potestatem parentum fiunt'. — 9) Locus salubrium aquarum in Liguria, hodie '*Acqui*'.

PARS SECUNDA.

NEGOTIA.

I. MANCIPATIONES.

1. Mancipatio fiduciae causa. (Saec. I—II. p. C.)[1]

Dama L. Titi ser(vus) fundum Baianum, qui est in agro, qui | Veneriensis vocatur, pago Olbensi, uti optumus maxumusq(ue)| esset HS n(ummo) I et hominem Midam HS n(ummo) I fidi fiduciae causa man|cipio accepit ab L. Baianio, libripend*e*[2] antest(ato).[3]
5. Adfines *f*undo[4] | dixit L. Baianius L. Titium et C. Seium et populum et si quos dicere oportet. |

Pactum comventum factum est inter Damam, L. Titi ser(vum) et L. Baian(ium): | quam pecuniam L. (*Titius L.*) Baian*i*o dedit dederit, credidit crediderit, ex|pensumve tulit tulerit, sive quid pro eo promisit promiserit, | spopondit (*spoponderit*), fideve quid
10. sua esse iussit iusserit, usque eo is fundus | eaque mancipia fiducia(*e*) essent, donec ea·omnis pecunia fides|ve persoluta[5] L. Titi soluta liberataque esset; si pecunia sua qua|que die L. Titio

1) *C. I. L. 2, 700. n. 5042.* E tabula aenea, (a. 0,156 m., l. 0,26 m.) in Hispania a. 1867 ad ostia Baetis fluminis reperta, nunc Sevillae iure privato servata. Ediderunt cum commentario: *Degenkolb, ZRG. 9, 117. 407, Krüger, krit. Versuche, p. 41—58. Rud. ZRG. 11, 52.* Saeculo I propter formam litterarum tabulam adtribuit *Hue.*, addubitante *Krue.* nec non *Mom.* Cum partem tantum negotii tabula exhibeat, altera adiuncta fuerit necesse est, diptychon tamen fuisse non videtur, cum omnis scriptura exterior desit. Accedit, quod nomina, quibus personae negotii appellantur, Titi, Seii, Damae, Midae. tam generalia sunt, ut generalis potius forma fiduciae contrahendae, quam certarum personarum negotium vere contractum subesse videatur. Cf. *Rud. p. 76.* — 2) 'libripendi.' — 3) Nomina libripendis et antestati omissa sunt, fortasse quia forma tantum contrahendi, non verus contractus fuit. Cf. *p. 182 lit. b, v. 11. 12.* — 4) 'ad fines eundo'. — 5) Transpositis verbis legendum censet *Deg.*: 'pecunia persoluta fidesve'; textum defendit *Mom.*

h(eredi)ve eius data soluta non esset, tum uti eum | fundum eaque mancipia, sive quae mancipia ex is vellet L. Titi|us, h(eres)ve eius vellet, ubi et quo die vellet pecunia praesenti | venderet; 15. mancipio pluris HS n(ummo) I invitus ne daret, neve sa|tis secundum mancipium daret, neve ut in ea verba, quae in ver|ba satis s(ecundum) m(ancipium) dari solet, repromitteret, neve simplam neve | [*duplam* . . .

2. Mancipationes donationis causa.

a. Donatio Fl. Artemidori. (Saec. II p. C.)[1]

D(is) m(anibus) | M. Herenni | Proti, v(ixit) a(nnos) XXII | m(enses) II d(ies) V. Fecerunt parentes, || M. Herennius Agricola 5. et | Herennia Lacena, filio. |

Chirographum: Ollaria n(umero) III, | cineraria n(umero) IIII,[2] intrantibus par|te laeva que sunt in monumento | T. Flavi Artemidori, quod est via || Salaria in agro Volusi Basilides | ientibus 10. ab urbe parte sinistra, do|nationis causa mancipio accepit | M. Herennius Agricola de T. Flavio | Artemidoro HS n(ummo) I, libripende M. || Herennio Iusto; antestatus est Ti. | Iulium Erotem, 15. inque vacuam possessionem earum ollarum | et cinerariorum T. Flavius Arte|midorus Herennio Agricole ire | aut mittere ossaque inferre per||misit, sacrumque quotiens face|re vellit Herennius 20. Agricola | heredesve eius permisit, clavisve eius monumenti potestatem factu|rum se dixit, dolumque malum | huic rei abesse afuturumque || (*es*)se. Haec recte dari fieri praestari|que stipu- 25. latus est M. Herennius | Agricola, spepondit T. Flavius | Artemidorus.

Act(um) XVIII. k. Ianuar. | C. Calpurnio Flacco, L. Trebio || Germano cos.[3] 30.

b. Donatio Statiae Irenes. (252 p. C.)[4]

Monumentum, quot est via triumpale | inter miliarium secundum et tertium | euntibus ab urbe parte laeva in clivo | Cinnae,

1) E cippo marmoreo, qui prope Romam repertus postea in Angliam translatus est. *Or. 4358, Wi. 310,* cf. *Huschke, Syntr. don. p. 7.* — 2) Exemplum Londini descriptum habet: LIM, unde *Or.*: LIII. — 3) Consules anni incerti quos sub Hadriano ponit *Borghesius.* — 4) E tabula marmorea, quae Romae a. 1554 effossa ibidem adservatur. *Grut. p. 1081, 1;* inde *Huschke, Syntr. don. 7, Wi. 311,* cf. *Brummer, ad leg. Cinciam, c. 14.*

5. et est in agro Aureli Primiani || fictoris pontificum, cc. vv.[1] et appella|tur Terentianorum, iuxta monumentum | Claudi quondam Proculi et si qui ali atfine|s sunt et qua quemque tangit et po-
10. pulum, | Statia Irene, ius[2] liberorum habens, M. Licinio || Timotheo donationis mancipationisque cau|sa HS n(ummo) I mancipio dedit, libripende Claudio | Dativo, antestato Cornelio Victore; | inque vacuam[3] possessionem monumenti s(upra) s(cripti) cessit, | et ad
15. *id* monumentum itum aditum ambitum a||quae[4] haustum, coronare, vesci, mortuum mortuas mortuosve ossa inferre ut liceat. Quot | mihi Licinnio Timotheo tu Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens) | monumentum s(upra) s(criptum) HS n(ummo) I mancipio dedisti, | de ea re dolum abesse afuturumque esse | a te herede tuo et ab
20. his omnibus ad quos || ea res pertinebit, haec sic recte dari fie|ri praestarique stipulatus est Licinius Ti|moteus, spopondit Statia Irene i(us) l(iberorum) h(abens).

Ac|tum pr. kal. Aug. impp. dd. nn. Gallo Aug. II. | et Volusiano Aug. coss.

25. Isdem coss. eadem || die Statia Irene i(us) l(ib.) h(ab.) donationi monumenti | s(upra) s(cripti) sic ut supra scriptum est consensi sub|scripsi . . . et atsignavi. ~ Actum.

c. Donatio Iuliae Monimes. (Saec. II—III p. C.)[5]

Locus, sive is ager | est, qui est via Appia inter | milliarium
5. secundum et III | euntibus ab Romae parte dexteriori, || in agro Curtiano Talarchiano in | praedis Iuliaes Monimes et sociorum, | locus, in quo aedificata est schola sub por(ticu) | consacrata Silvano et collegio eius sodalic(i), | mancipio acceperunt immunes et
10. curator || et pleps universa collegi eius de Iulia Monime et | socis eius sestertio nummo uno donationis | causa, tutore C. Memio Orione Iuliaes Monimes; | et ad eum locum itum, actum, aditum,
15. ambitum, | sacrificia facere, vesci, epulari ita liceat, || quandiu is collegius steterit; quod si aliter | factum fuerit, quod ad collegium pertinet | [*Si*]lvani, is locus sacratus restituetur | . . . pi sine ulla controversia. Haec | . . . . sunt.

---

1) i. e. clarissimorum virorum. — 2) 'Stati Aireneius'. — 3) 'vacua cuam'. — 4) 'adque'. — 5) E cippo Romae detecto a. 1773. *Or. 4947* ex *Amadutii anecd. 3, 466.*

d. Donatio Flavii Syntrophi. (Saec. II—III p. C.)[1]

T. Flavius Syntrophus, priusquam hortulos Epagathianos Dadu[*chianos .. 10 .. ianosque*] | cum aedificio et vineis maceria clusis, ita ut instructi sunt, qui sunt via Labi[*cana inter miliarium I et II*] | euntibus ab urbe parte laeva ad viam, Aïthale liberto suo mancipio daret, test[*atus est, se in hanc condi*]|cionem mancipare, ut infra scriptum est[2]:

Si tibi hortos Epagathianos Dad[*uchianos .. 10 .. ianosque,*]| q(uibus) d(e) a(gitur) q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mancipio dedero 5. vacuamque possessionem tradidero, tum per te no[*n fieri factumve iri neque*] per | heredem tuum, eumve ad quem ea res q(ua) d(e) a(gitur) pertinet pertinebit, quominus ii ho[*rti aedificiumve sit com*]|mune tibi cum conlibertis tuis utriusque sexus, qui a me testamento codicillisv[*e nominati erunt,*[3] *cumque iis fru*]|aris; parique portione inter eos reditum eius custodiatis ita, ut die parentali [*meo, item XI. k. Apr. die viola*]|tionis,[4] item XII k. Iunias die rosationis,[4] item III k. Ianuar. die natali meo, cu[*m mortuus ero, tum ut*] | quisque vestrum vivet quive ex vobis geniti erunt aut 10. a quo vestrum quis ma[*numissus erit, ad quem unum*] | pluresve portio similiter huius loci aedificiive pertinebit, id ex formula su[*pra scripta dividatis; et si quis*] | ibi inhabitare voluerit ex communi omnium consensu maiorisve partis [*eorum qui vivent, id ei liceat;*] | quae autem menbra aedifici vacabunt, in reditu sint ita, ut huic volunta[*ti parentes, deducta summa*][3] | impensae et quod ad tutelam aedifici opus erit, quod reliquom erit, inter v[*os dividatis; et sic horti cum aedi*]|ficis instrumentoque omni, quod die 15.

1) E lapide, cuius quidem exigua tantum pars Romae adhuc exstat, duo vero apographa saec. XVII descripta sunt, quorum alterum a *Ritschelio* Romae in bibl. Vallicellina repertum ab *Hu.* (*Fl. Syntrophi donat. instrum. 1838*) editum est, alterius (a *Z. Castellino* descripti) a *Mo.* in bibl. Parisina reperti diversa lectio publicata est (*Leipz. Ber. 1,288*), unde *Or. 7321, Wi. 313.* Lapidi tertia fere pars, intuenti a latere dextro, deerat, unde omnium versuum litteras finales 20—40 non habemus; supplevit *Hu.*, quem in quibusdam emendavit *Mo.* Quatuor veluti capita, quae distinxi, in apographo Vallic. permagnis interpositis virgulis notata sunt, quae in Cast. desunt. — 2) *Hu. p. 22* recte monet, non simplicem donationem hanc esse, ut superiores, sed ob causam magis dationem (*D. 39, 5, 5. 6.*) Sane quod stipulanti promittit is, in quem liberalitas confertur, non impedit, quominus donatio dicatur, multaque in hanc rem exempla exstant. *D. 45, 1, 122, 2; 135, 2.* — 3) Haec restituit *Mom.* — 4) i. e. die violarum — rosarum.

mortis meae ibi habuero, usui vestro [*deserviant*, *quamdiu vivetis.*] | Quive ex vobis novissimus morietur, eodem modo testamento suo [*caveat*, *ut q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt)*, *quive*] | ex iis prognati erint, aequaliter in familiam nominis mei permanea[*nt*, *eodemque quo vos iure sint. Et*] | ab hac re promissioneque dolus malus cuius vestrum, de quibus agitur,[1] [*absit. Si adversus ea f(actum) erit*, *q(uanti) e(a) r(es) e(rit)*] | tantam pecuniam dari, et amplius poenae nomine HS L m(ilia) n(ummum), stipulatu[*s est T. Flavius*
20. *Syntrophus*,] | spopondit T. Flavius Aïthales libertus.

Tum hortulos cum aedificio e[*t vineis maceria clusis*, *ita ut*] | empti sunt et quae postea iis accesserunt, mancipio accepit T. Flavius Aïtha[*les lib(ertus) de T. Flavio Syntropho HS n(umm)o I*,] | libripende Ti. Claudio Phileto.

Antestatus est T. Flavium Theopom[*pum*, *et in vacuam possessionem horto*]|rum, qui s(upra) s(cripti) s(unt), ex causa supra scripta ire aut mittere iussit T. Flavius Sy[*ntrophus T. Flavium Aïthalem lib(ertum)*, *seque*] | inde excessisse desisseque possidere[2] dixit, salva volu[*ntate sua si ossa sepulcris*, *quae sunt in illis*] |
25. hortis, inferri consacrarive voluerit.[3] Actum III ..... S. M.[4] [.. *40* .. *cos. Nomina testium:*] | M. Clodi Saturnini, A. Cascelli[5] Dorýphori, T. Flavi Pii, T. St. . . . ., [*T. Flavii Theopompi antestati*,] | ~ Ti. Claudi Phile[*ti libripendis.*]

e. Aliae donationes.

1.[6] — Hoc monimentu(m) L. Titurius Sabinus se viv|o donavit L. Salvio Symphoro mancu|pavitque sestertio nummo uno.

2.[7] D. M. Sex. Iulio Stratonico amico | optimo M. Aur. Fortunatus | et M. Aur. Alexander daede|runt donaveruntque, cui | et fruendum mancipatio|nem fecerunt SS n(ummo) I. *etc.*

3.[8] Cosmus, aedituus matris d(eum) m(agnae) Idaeae, | Antiocho sacerdote annis $\overline{XII}$ eiusd(em) loci, | ab imp. Augusto gratis manumissus, ol[*laria*, *quae* | *scripta*] supra sunt, HS n. L. donationis causa mancip[*avit.*]

4.[9] Hoc monumentum sive | sepulcrum cum area sua | T. Fu-

---

1) Post 'agitur' *Cast.* habet fragmentum literae 'M.' — 2) 'possidereque.' — — 3) *Mo.: [si quae post hunc diem]* h. i. c. voluerint. — 4) Ita *Cast.* — 5) 'Ac Ascelli.' — 6) Romae. *Or. 4567, Wi. 266.* — 7) Romae. *Or. 4571.* — 8) Romae. *Or. 2984.* — 9) Romae. *Fabretti, inscr. 283.*

o o o

Dasius Breucus emit mancipioque accepit
puerum Apalaustum, sive is quo alio nomine
est, n. Grecum, apocatum pro uncis duabus
X DC de Bellico Alexandri, f. r. M. Vibio Longo.
Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaque
solutum, erronem fugitium caducum non esse
prestari, et si quis eum puerum, q. d. a.,
partenve quam quis ex eo evicerit, q. m.
emptorem s. s., eunve ad q. ea res pertinebit,
uti frui habere possidereq. recte liceat,
tunc quantum id erit, quod ita ex eo evic-
tum fuerit, o

Tab. I. Pag. 2.

o

duplam
t. p. p r. d. f. r. Dasius Breucus, d f. p.
Bellicus Alexandri. Id . . fide sua esse
iussit Vibius Longus.

Proque eo puero, q. s. s. est, pretium
eius X DC accepisse et habere se dixit
Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco.

Act. kanab. leg. XIII g. XVII kal. Iunias
Rufino et Quadrato cos.

o o o

Tab. II. Pag. 3.

o o o

o

Tab. III. Pag. 6.

Für den Buchbinder: Dieses Blatt wird nur in der Mitte angeheftet, oben und unten wird so viel abgeschnitten, dass man die beiden Tafeln umklappen kann.

Tab. I. Pag. 1.

o o o

o

Tab. II. Pag. 4.

o

Dassius Breucus . . .
cipioque accepit . . e . .
Apalaustum, sive is quo ali . .
nomine est, n. Grecum, a . .
citatum pro uncis duabus
X DC de Bellico Alexandri
f. r. M. Vibio Longo
Eu . . . um sanum traditum
. . . furtis noxaque so-
. . . m, erronem fugili-
vum kaducum non esse
prestari; et si quis eum pu-
erum, q. d. a., partemve
quam quis ex eo evicerit,

Linum cum signis.

Appi Procli vet.
leg. XIII g.
Antoni Celeris
Iul. Viatoris
Ulp. Severi-
ni
L. Firmi Primiti-
vi
M. Vibi Longi
fideiussor.
Bellici Alexan-
dri vendit.

o o o

Tab. III. Pag. 5.

o o o

quominus emptorem s. s. eumve, ad quem ea res
pertinebit, uti frui habere possideretque rec-
te liceat; um quantum id erit, quod ita ex eo e-
victum fuerit, tantam pecuniam duplam
probam recte f. r. Dassius Breuci, d. f. p. Bel-
licus Alexandri. Idem fide sua esse iussit M.
Vibius Longus.

Proque eo puero, qui s. s. . . . . etium eius X DC acc . .
pisse et habere se dixit Bellicus Alexand .
ab Dassio Breuci.

o

ius Felix | de Iulia Rufina donationis | causa mancipio accepit |
S. n. uno, quod comparavit | Fuficiae Ampliatae | coniugi carisnae *etc.*

5[1]. C. Avilio Lescho Ti. Claudius — columbaria IIII oll(aria) II a solo | ad fastigium mancipio | dedit. |

II. IN IURE CESSIO.[2]

. . . .
hu]ic [*mo*]numento c[*edunt*] . . .
parte [*s*]inisteriore ti . . . . .
is cohaerentis cub[*iculi. Quatenus*]
ad Caecilium Troph[*imum heredesve eius*]
pertinuit, id omne iu[*s per mancipationem*]
sive per cessione[*m in iure pertinet ad*]
Teles[*phorum.*]

III. EMPTIONES.[3]

1. Emptio pueri servi, 142 p. C.[4]

Dasius Breucus emit mancipioque accepit | puerum Apalaustum, I, 1.
ve is quo alio nomine | est, n(atione) Graecum, apocatum[5] pro

1) Romae. *Or. 4544.* — 2) Titulus, qui in iure cessionis faciat mennem, hucusque unus tantum, isque mutilus, repertus est Ostiae a. 1825. pplevit *Mo. ZRG. 15, 369.* — 3) Quae hic subsequuntur negotia XII (III—I, 1.) e tabellis ceratis desumpta sunt, quae in metallis aurariis Transsylnicis prope oppidum *Verespatak*, ad finem Transsylvaniae occidentalem, de ab a. 1786 usque 1855 repertae sunt. Cautiones exhibent contractuum forma triptychorum conscriptas. Quae cum diptychis aeneis supra *p. 178* deriptis similia sint, pauca tantum hic addere opus est. In vulgaribus vitae gotiis cum impeditior esset aenearum tabularum usus, ligneas adhibebant, ae excavatae cera nigra, eaque tenuissima, inducebantur, cui scriptura stilo cideretur. Haec ne laederetur, tres copulabant tabulas, ut sex essent paginae, arum quatuor tantum interiores cera inductae inscribebantur, binae exriores, scribendo non aptatae, operculum scripturae interiorum praebebant, sicut tabula numero 1 adiecta clarius intellegitur. Magnitudine diptychis aeneis miles erant, longae m. 0,14—16, latae m. 0,060—0,13. Perforabantur et filo nteo colligabantur eodem modo ac diptycha; obsignatio autem scripturae prinpalis, et distinctio scripturae interioris et exterioris, cum eodem modo fieri n posset, ita ordinabatur, ut pagina secunda ac tertia interiorem scripturam ntinerent, quarta obsignationem et initium scripturae exterioris, quinta eius nem (cf. tab. adi.). — Repertae sunt omnino tabellae plus XL, triptycha integra tem solummodo IIII, ceterorum nonnisi tabulae singulares, eaeque magna ex

uncis duabus, | X DC de Bellico Alexandri, f(ide) r(ogato) M. Vibio
5. Longo. || Eum puerum sanum traditum esse, furtis noxaque | solutum, erronem, fugiti(*v*)um, caducum non esse, | prestari, et si quis eum puerum q(uo) d(e) a(gitur) | partenve[2] quam quis ex eo evicerit, q(uo) m(inus) emptorem s(upra) s(criptum), eunve ad
10. q(uem) ea res pertinebit, | uti frui habere possidereq(ue) recte liceat, | tunc quantum id erit, quod ita ex eo evic|tum fuerit, ||
II, 1. t(antam) p(ecuniam) duplam pro(bam) r(ecte) d(ari) f(ide) r(ogavit) Dasius Breucos, d(ari) f(ide) p(romisit) | Bellicus Alexandri, id[*em*] fide sua esse | iussit Vibius Longus, | proque eo puero, q(ui) s(upra)
5. s(criptus) est, pretium || eius X DC accepisse et habere se dixit | Bellicus Alexandri ab Dasio Breuco. |

Act(um) kanab(is)[3] leg(ionis) XIII g(eminae), XVII kal. Iunias | Rufino et Quadrato cos.[4]

---

parte laesae vel mutilatae, ut in multis, quasnam ad res pertineant, vix cognosci possit. Conservantur maiore ex parte Pestini in museo nat. Scriptae sunt omnes litteris cursivis, lectu difficillimis, unde accidit, ut a. 1840 demum primum explicandi et edendi periculum faceret *F. Massmann* (*libellus aurarius.*). Post eum alii alia ediderunt; omnium collectionem confecit, opem in explicandis figuris ferente *C. Zangemeister*, *Mo.* in *C. I. L. 3, 921—59.* Exhibet XXV cautionum reliquias, XII autem adeo mutilatas, ut omitti hic possint. Ceterarum cum primam in tabella adiecta integram repraesentaverim, in libro ipso textum referre duplicisque scripturae differentias, si quae adsunt, adnotare satis habui. — Conscriptae sunt cautiones, de quibus agitur, ab a. 131 p. C. usque 167 (initium belli Marcomannici), pleraeque in vico Alburno maiore, prope quem repertae sunt, singulae in vicis vicinis, una in canabis (castrorum) legionis XIII gem., quae postea municipium Apulum fuerunt (*Mo. p. 182*). Ius, in quo versantur, est Romanum, personae autem contrahentium magna ex parte peregrini sunt ex gente Dalmatica Pirustarum (cf. *Caes. b. g. 5, 1*), quos ex aurifodinis Dalmaticis in Dacicas a Traiano imp. deductos esse verisimile est (*Mo. p. 214*). — 4) *C. I. L. 3, 941.* E triptycho Transsylv., quod integrum servatum est. cf. n. 3. — 5) i. e. 'apochatum', ut infra nro. 3 v. 3. *Mo.* intellegit eum, 'de cuius pretio is, qui eum olim vendidit venditori apocham dedit'. Infra autem nro 3 v. 3. 4, mulier vendita aeque 'apochata pro uncis II' dicitur, neque verisimile est, venditorem servos, quos 600 et 420 den. vendit, aeque $166^1/_2$ emisse. Verbum 'apochare' cum in *C. Th. 11, 2, 1. 2* ad tributa aestimanda referatur, simile quid etiam hic intellegendum videtur.

1) Ext. 'fugitivum'. — 2) Ext. 'partemve'. — 3) De canabis cf. infra *Isid. 15, 12, 2.* — 4) Signatores v. in tab. adi. Inter quos cum etiam ipse venditor eiusque fideiussor sint, ceteri tantum V testes habendi sunt, illi autem obsignando ipsi cautionem comprobant atque confirmant. Idem est in ceteris triptychis, tantum quod in VII, 1 praeter debitorem duo tantum testes adsunt,

2. Emptio puellae servae, 139 p. C.[1]

Maximus Batonis puellam, nomine | Passiam, sive ea quo alio nomine est, an|norum circiter p(lus) m(inus) sex, empta sportellaria[2], emit mancipioque accepit | de Dasio Verzonis, Pirusta ex Kavieretio, | X ducentis quinque. || Iam[3] puellam sanam esse, a[4] furtis noxisque[5] | solutam, fugitium[6] erronem non esse, | praestari: quotsi quis e(*a*)m puellam, | partemve quam ex eo[7] quis evicerit, || quominus Maximum Batonis, quo|ve ea res pertinebit, habere possi|dereque recte liceat, tum quanti | ea puella empta est, (*tan*)-tam pecuni(*a*)m || et alterum tantum dari, fide rogavit | Maximus Batonis, fide promisit Dasius | Verzonis, Pirusta ex Kavieretі(*o*); | proque ea puella, quae s(upra) s(cripta) est, X ducen||tos quinque accepisse et habere | se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis. |

I, 1. — 5. — 10. — II, 1. — 5.

Actum Karto XVI k. Apriles, | Tito Aelio Caesare Antonino Pio II et Bruttio | Praesente II cos. ||

(*Nomina signatorum:*) Maximi Veneti principis. Masuri Messi dec(urionis). Anneses Andunocnetis. Plani Verzonis Sclaietis. Liccai Epicadi Marciniesi. Epicadi Plarentis, qui et Mico. Dasi Verzonis ipsius venditoris.

3. Emptio mulieris servae, a. 160 p. C.[8]

Cl(audius) Iulianus mil(es) leg(ionis) XIII g(eminae) Ↄ[9] Cl. Mari, emit mancipio|que accepit mulierem nomine Theudotem, sive ea | quo alio nomine est, n(atione) Creticam, apochatam pro uncis | duabus X quadringentis viginti de Cl. Phileto || f(ide) a(ccepto) Alexandro Antipatri. | Eam mulierem sanam traditam esse emptori s(upra) s(cripto), et si | quis eam mulierem, q(ua) d(e) a(gitur), partemve quam quis ex ea | quid evicerit, q(uo)m(inus) emptorem

5.

---

et in IV, 2 tres vel quatuor praetor debitorem fideiussoremque. Omnino cf. de signatoribus *Mo. p. 922—3.*

1) *C. I. L. 3, 937.* E tript. Transs. tab. I et II, periit III, cf. *p. 185 n. 3.* 2) Vox hucusque incognita. *Mo.* intellegit puellam, quae non proprio pretio empta sit, sed ut infans in emptione matris, accessionis loco, sportulae, i. e. munusculi, causa adiecta sit. — 3) Ext. 'eam'. — 4) Ext. om. — 5) Ext. 'noxaque'. — 6) Ext. 'fugitivam'. — 7) Sic etiam ext., certe quia generali contractuum forma utebantur, in qua scriptum erat: 'hominem partemve ex eo'. *Mo. p. 923.* — 8) E tript. Transsyl. integro. cf. *p. 185 n. 3. C. I. L. 3, 959.* Emendationes quasdam, tabella ab *Hirschfeldio* collata, ed. *Mo. eph. ep. 2, 467.* — 9) i. e. centuria.

s(upra) s(criptum) eumve, at[1] quem | ea res pertinebit, uti frui
10. habere possidereque recte || liceat, tunc quantum id erit, quot ita ex ea quit[2] | evictum ablatunve fuerit, sive quot ita licitum | non erit, tantam pecuniam probam recte dari f(ide) r(ogavit) | Cl. Iulianus mil(es) s(upra) s(criptus), d(ari) f(ide) p(romisit) Cl. Phi-
15. letus. | Id fide sua esse iussit Alexander Antipatri. || Inque ea(m) mulierem, quae s(upra) s(cripta) est, pretium eius X ccccxx | accepisse et habere se dixit Cl. Philetus a Claudio | Iuliano mil(ite) s(upra) s(cripto).

Act(um) canab(is)[3] leg(ionis) XIII g(eminae) IIII nonas Octobres Bradua et Varo cos.

(*Nom. sign.:*) Val(eri) Valentis (le)g. XIII g(em.). Cn. Vari A . . ae. Ael(i) Dionysi vet(erani) leg(ionis) Paulini s . . . ris. Iul. Victorini. *Αλεξανδϱ*(us) *'Αντιπατϱι σεκο(ν)δ . . αὐκτωϱ σεγναι*[4]. Cl. Phileti venditoris ibsius.

4. Emptio domus, a. 159 p. C.[5]

Andueia Batonis emit manci[*pioque accepit*] | domus partem dimidiam, interantibus partem [*dex*]|tram, que est Alb(urno) maiori vico Pirustar[*um in*]t[*er*] ad[*fines Platorem Accep*]|tianum et
5. Ingenum Callisti[6] X trecentis de Veturi[*o Valente.*] || Eam domus partem dimidiam, q(ua) d(e) a(gitur), cum su[*is s*]aepibus sae-| pimentis, finibus, aditibus, claustris, fienestris, ita uti | clao fixsa et optima maximaque est[7], h(abere) r(ecte) l(iceat); [*e*]t si quis eam domum partemve quam quis [*e*]x [*ea*] | evicerit q(uo) m(inus) Andueia Batonis e(ive), a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinebit), h(a-
10. bere) p(ossidere) || u(suque) c(apere)[8] r(ecte) l(iceat), qu[*o*]d ita licitum n[*o*]n erit[9], t(antam) | p(ecuniam) r(ecte) d(ari), f(ide) r(ogavit) Andueia Batonis,[10] fide promisit | Veturius Valens. Proque ea do[*mu partem* | *dim*]idiam pretium X ccc Vetur[*ius V*]ale(*n*)s
15. a[*b A*]n[*du*]ei[*a Ba*]tonis accepiss[*e et*] ab[*ere se dixit*]. || Con-

---

1) Ext. 'eumve, ad.' — 2) Ext. om. recte. — 3) De hac voce cf. *Isid. or. 15, 12, 2.* — 4) i. e. 'secundus auctor signavi.' *D. 21, 2, 4 pr.:* 'fideiussorem, — quem vulgo auctorem secundum vocant.' — 5) *C. I. L. 3, 944.* E tript. Transs. integro, cf. *p. 185 n. 3.* — 6) Ext. addit: 'filium et si qui ali adfines sunt et viam publicam.' — 7) Ext. ins.: 'Andueia Batonis.' — 8) Ext. 'usuque capere'. — 9) Ext. ins. 'tum quantum id erit qu[*od ita habere possidere licitum non erit*]'. — 10) Ext. ins. 'dari.'

venitq(ue) in[*e*]r eos, [*uti*] Veturius Va[*lens pro ea*] | domo tributa usque ad recensum dep[*e*]n[*dat.*] |

Act(um) Alb(urno) maiori prid. nonas Maias | Quintillo et Prisco cos. (*Nom. sign.*:) L. Vasidius Victor sign(avit). T. Fl. Felicis. M. Lucani Melioris. Platoris Carpi. T. Aureli Prisci. Batonis Annaei. Veturi Valentis venditoris.

IV. MUTUI DATIONES.

1.[1] X centum quadraginta sortis et eorum | usuras ex ea die sing(ulas) centesimas[2], quandiu | abstinuerit,[3] id utrumque probos recte dari | f(ide) r(ogavit) Anduenna Batonis, d(ari) f(ide) sua promisit || Iulius Alexander; quos eae reddere debe|bit, qua die 5. petierit, cum usuris s(upra) s(criptis). | Id utrumque sorte(m) et usuras probos rec|te dari fide rogavit Anduenna s(upra) s(cripta), | dari fide sua promisit Iulius || Alexander. | 10.

Actum Deusare XII kal. Iulias | Rustico II et Aquilino cos (*a. 162*)[4]

2[5]. X $\overline{LX}$ q(ua) d(ie) p(etierit), p(robos) r(ecte) d(ari) f(ide) r(ogavit)[6] Iul(ius) Alexander, dari f(ide) p(romisit) | Alexander Cari(cci), et se eos X $\overline{LX}$, q(ui) s(upra) s(cripti) s(unt), mutuos | numeratos accepisse et debere se dixit, ||et eorum usuras ex hac die in dies $\overline{XXX}$[7] Ↄ I[8], || dari Iul. Alexandro e(ive) a(d) q(uem) e(a) 5. r(es) p(ertinebit), f(ide) r(ogavit) Iul. Alexander, | dari f(ide) p(romisit) Alexander Caricci. || Id fide sua esse iussit Titius Primitius, 10. d(ie) s(upra) s(cripta) s(ortem) cum u(suris) r(ecte) p(robe) s(olvi). |

Act(um) Alb(urno) maiori, XIII k(al.) Novembr. | Rustic(o) II et Aquilino cos. (*162 p. C.*) •

(*Nom. sign.*) L. Vasidii Victoris . . . Batonis Pr. . . . Tovetis. Titius Primitius. Alexandri Caricci, ipsius debitoris.

3.[9] . . . . . || *καὶ τῶν λοιπῶν κ'* . . (*5*) . . *γων* X *κ'γ, κ[αὶ]* | 5.

1) E tript. Transs. integro. cf. *p. 185 n. 3. C. I. L. 3, 930.* — 2) i. e. in XXX dies, ut scriptum infra *nro. 2, v. 4.* Ita us. cent. in *D.* et *C.* semper intelleguntur; 'cent. singulae' appellatae sunt, quia etiam 'duae centesimae' deberi potuerunt, ut *C. 4, 32, 2.* Recte igitur *Mo.* reprobat supplere sing(ulis) sc. diebus. — 3) i. e. retinuerit. — 4) Nomina signatorum non plene legi possunt. — 5) *C. I. L. 3, 934.* E tript. Transs. tabb. I et II, periit III. Cf. *p. 185 n. 3.* — 6) Omnia haec verba in scr. ext. plene perscripta sunt. — 7) Similiter in *D. 45, 1, 135 pr.* — 8) i. e. centesimas singulas. cf. supra *nro 1 n. 2.* — 9) *C. I. L. 3, 933.* E tript. Transs. tab. III, perierunt I et II. Cf. *p. 185,*

τούτων ἑκατοστὴ[ν τίσει]ν ἀπὸ τῆς | προγεγραμμένης ἡμέρας εἰς
5. [τὴν δ'] κ. Ὀκ[τω]|βρίας· ἐὰν δὲ μὴ ἀποδῶ σ[οι εἰς] τὴν ἡ|μέραν ὡρισμένη[ν], ἀποδώσω ὡ[ς] | παριὸν ἔτι X κέ. Ἐγένετο εἰς [Ἀλ-]|β[ουρ]νον | μεγάλην.

V. DEPOSITUM, a. 167.[1]

Vero III Quadrato cons. IIII Kal. Iunias | X quinquaginta L commendatos[2] Lupus Ca|rentis dixit, se accepisse et accepit a
5. Iulio | [*Al*]exandro, quos ei reddere deb[*e*]t || sine ulla controversia. Actum Albur[*no*] maiori.

VI. SOCIETAS, a. 167 p. C.[3]

Inter Cassium Frontinum et Iulium | Alexandrum societas dani[*st*]ariae[4] ex | X Kal. Ianuarias, q(uae) p(roximae) f(uerunt) Pudente e*t* Polione cos. in | prid*i*e idus Apriles proximas venturas
5. ita conven||*i*t, ut quidq[*ui*]d in ea societati arre|natum[5] fuerit, lucrum damnumve acciderit, | aequis portionibus s[*uscip*]ere debebunt. | In qua societate intuli[*t Iuli*]us Alexander nume|ratos
10. sive in fructo X [*qu*]ingentos, et Secundus || Cassi Palumbi servus a[*ctor*] intulit X ducentos | sexaginta septem p[*ro Fron*]tin[*o* . . (*27*) . . | *mi*]ssum Alburno . . (*8*) . . d[*ebe*]bit. | In qua societ[*ate*] si quis d[*olo ma*]lo fraudem fec[*isse de*]|prehensus fue[*rit,*] in
15. a[*sse*] uno X unum . . (*10*) . . || [*denarium*] unum X XX . . (*5*) . . alio inferre deb[*ebi*]t, | et tempore perac*t*o de[*duc*]to aere alieno sive | summam s(upra) s(criptam) s[*ibi recipere sive*], si quod superfuerit, | dividere d[*ebebunt*]. Id d(ari) f(ieri) p(raestari)que sti-

---

n. 3. Versione latina: 'reliquorum XX ... X XXIII et horum centesimam me soluturum ex die supra scripto in diem IV k. Oct.; si vero non tibi dedero in diem constitutum, dabo ut accessionem etiam X XXV. Act. Alb. mai.' Accuratius tabulam commentatus est *Detlefsen, Wien. Ber. 27, 89,* qui primus eam legit ediditque, in eo tantum errans, quod ad emptionem potius quam ad creditum eam pertinere putavit, quod contra ipse l. c. sententiam Girtanneri protulit.

1) *C. I. L. 3, 949, XII.* E tript. Transs. tab. I.; II et III perierunt. *Cf. p. 185, n. 3.* — 2) *D. 16, 3, 24, pr.:* 'centum — commendasti —. Respondi, depositi actionem locum habere; quid est enim aliud commendare, quam deponere?' — 3) *C. I. L. 3, 950.* E tript. Transs. tab. I, perierunt II et III. Cf. *p. 185, n. 3.* — 4) i. e. negotium mensae argentariae, a δανειστής. — 5) i. e. sub arrha (pignore) mutuo datum. Vox hucusque incognita. Pignus etiam arrham dictum esse, *v. Muther, Sequestration, 369.*

pulatus est | Cassius Frontin[*us, spopon*]dit Iul. Alexander. || De 20. qua re dua paria [*ta*]bularum signatae sunt[1]. | [*Item*] debentur Lossae X L, quos a socis s(upra) s(criptis) accipere debebit. |

[*Act*(*um*) *Deusa*]re V Kal. April. Vero III et Quadrato cos.

VII. LOCATIONES.

1. Locationes operarum.

1.[2] [*Macri*]no et Celso cos. (*a. 164*) XIII kal. Iunias Flavius Secundinus scripsi rogatus a Mem|mio Asclepi, quia se lit[*ter*]as scire negavit, it quod dixsit se locas[*se*] et locavit | operas s[*ua*]s opere aurario Aurelio Adiutori ex ha[*c*] die [*in*] idus Novembris | proxsimas [X *se*]ptaginta liberisque. [*Mercede*]m per [*te*]mpora accipere || debebit. Su[*a*]s operas sanas va[*le*]ntes [*ede*]re debebit 5. conductori [*s*(*upra*) *s*(*cripto*).] Quod si invito condu[*c*]tore recedere aut cessare voluer[*it, da*]re | debebit in dies singulos HS. V numeratos [. . . (*11*) *Quodsi*] | fluor inpedierit, pro rata conputare debebi[*t*]. Conduc[*t*]or si tem[*po*]re peracto mercedem sol[*v*]endi moram fecerit, ead[*em*] p[*oena*] || tenebitur exceptis cessatis tribus. 10.

Actum Immenoso maiori. | Titus Beusantis, qui et Bradua. Socratio Socrationis. [*M*]emmius Asclepi.

2.[3] Laelia[*no*] et [*Pa*]store cos. (*a. 163*) X k(a)l. Novembr. Adiutor Macari scripsi rogatus | [*co*]ram ipso pra[*e*]senti L. Ulpio Valerio, quia s[*e*] litteras scire negavit, it q[*uod*] di|xit: se loca[*sse*] et locavit Socrationi S[*o*]catis [*op*]eras suas ex [*ha*]c [*d*]ie in i[*dus*] sequentes anno uno X [*sept*]aginta. Mer[*c*]edes suis tem[*poribus solv*]entu[*r*]. || Quas operas sanas valentes [*ede*]re debebit 5. [. . . (*16*) *con*]ductor . . . (*16*) | impedierit . . . (*22*) [*d*]ebe[bit . . . (*26*) discedere vel cessare . . . (*54*) | cessatis . . .

A[*ct. A*]l[*b*] ma[*iori.*]

3.[3] . . . . | cus scripsi rogatus per. . . .(*4*). . m Restitutum agnom(ine)| Senioris, quia se litter[*a*]s scire negavit: fatetu[*r*] | se locasse et [*l*]oca[*v*]it oper[*as s*]uas opere aurioius| . . (*5*) . . quidquit opus fuerit ex hac die in id[*u*]s || Novemb. proximas venturas Tito Beusantis 5. qui et Bradua X centum quinque. Ex qua mer|cede a[*d*]huc in

1) Cf. supra *p. 146 v. 26.* — 2) *C. I. L. 3, 948—9.* E tript. Transs. tab. I, perierunt II et III. Cf. *p. 185, n. 3.* — 3) *C. I. L. 3, 948. X.* E tript. Transs. tab. II, perierunt I et III. Cf. *p. 185 n. 3.* — 4) *C. I. L. 3, 949, XI.* E tript. Transs. tab. I, perierunt II et III. Cf. *p. 185, n. 3.*

cesso accepit X viginti quin|qu[*e*]. Reliqua[m] mercedem per tem-
10. pora | acci[*pe*]re debebit. Quas operas sanas valen||tes edere debebit conductori s(upra) s(cripto). Quod si in[*vi*]to conductore a re cessa[*b*]it, in dies | . . .

2. Locatio rerum[1].

1.[2] Insula Arriana | Polliana *Cn* Al(*le*)i[3] Nigidi Mai | locantur ex i(dibus)[4] Iulis primis tabernae | cum pergulis suis et *c*enacula[5]||
5. equestria[6] et domus. Conductor | convenito Primum *Cn*. Al(*le*)i[3] Nigidi Mai ser(vum).

2.[7] In praedIs Iuliae, Sp(urii) f(iliae), Felicis | locantur | balneum Venerium[8] et nongentum[9], tabernae, pergulae, | cenacula ex idibus Aug. primis in idus Aug. sextas annos continuos quin-
10. que. | S. q. d. l. e. n. c.[10]

3.[11] Hospitium hic locatur | triclinium cum tribus lectis.

3. Locatio operis.

Lex parieti faciendo Puteolana, 649 a. u.[12]

I, 1. Ab colonia deducta anno XC, | N. Fufidio, N. f(ilio), M. Pullio duovir(eis), | P. Rutilio Cn. Mallio cos., | operum lex II. ~ ||

---

1) Ex inscriptionibus parietariis Pompeianis, quas edidit *C. Zangemeister* in *C. I. L. vol. IV.* — 2) *C. I. L. 4, 15 n. 138.* Inscr. picta in pilastro aedificii, *'sopra un intonaco riquadrato a nero carattere'*. Deperiit, superest nonnisi *Romanellii* apographum parum accurate descriptum. — 3) *Rom.:* 'Gn. Alifum', corr. *Guarini, fasti Pomp. 193. 197*, e multis titulis, qui Cn. Alleium Nigidium Maium exhibent. *C. I. L. 4, 499. 504. 1177—80. 1483.* — 4) *Or. 4324* proponit 'K'(al.) propter *Suet. Tit. 35*, at cf. tit. sequ. — 5) *Rom.* 'coenac.', at 'cena, cenare, cenacula' *n. 1136. 1880. 1884. 1937.* — 6) *Za.* proponit 'aquil(ia) tria', *Mo.* 'et vestibula'. — 7) *C. I. L. 4, 66 n. 1136, Wi. 1959.* Insc. 'picta colore nigro in tectorio.' Exstat Neap. in museo. — 8) a Venere cognominatum. — 9) Difficile explicatu. *Mo.* affert *Plin. n. h. 33, 2, 31:* 'iudices — nongenti vocabantur. — cum alius se nongentum, alius selectum appellaret.' — 10) Notae nondum explicatae. *Rosin.: 'Si quis domi* (vel *damnatum*) *lenocinium exerceat, non conducito'*. *Guar.*: *'Si quem deceat locatio eorum, nos convenito'*. *Fior.: 'Si quinquennium decurrerit, locatio esto nudo consensu'*. (At non solum relocatio sed quaevis locatio fit nudo consensu.) *Winckelm.: 'Si quis dominam loci eius non cognoverit, a(deat) Suettium Verum aedilem.'* At verba 'A. Suettium' etc., ad alium titulum pertinere, comprobavit *Za.*, et intellegi potest ex ectypo in *Diss. isag. ad Herculan. vol. tab. IV.* — 11) *C. I. L. 4, 49. n. 807.* — 12) *C. I. L. 1, 163. n. 577. Ri. tab. 66, Wi. 697.* E tabula marmorea (a. 0,48, l. 1,32), III columnis inscripta, Puteolis reperta, hodie Neapoli adservata. Opus

Lex parieti faciendo in area, quae est ante | aedem Serapi 5. trans viam: qui redemerit, | praedes dato praediaque subsignato| duumvirum arbitratu. |

In area trans viam paries, qui est propter || viam, in eo 10. pariete medio ostiei lumen | aperito, latum p(edes) XI altum p. VII facito. Ex eo | pariete antas duas ad mare vorsum proicito | longas p. II, crassas p. I. In super id[1] limen | robustum, long(um) p. VIII, latum p. I ∓[2], altum p(edis) s(emissem) ∓ || inponito; 15. insuper id et antas mutulos robustos | II, crassos s(emissem) =[2], altos p. I proicito extra pariete(m) | in utramq(ue) partem p. IV. Insuper simas pictas | ferr*o* *f*igito.[3] Insuper mutulos trabiculas abiegineas II, crassas quoque versus s(emissem) inpon*i*to || ferroque II, 1. figito; inasserato asseribus abiegnieis, | sectilibus, crasseis quoque versus = =[2]; disponito ni plus s(emisse) ∓, | operculaque abiegnea inponito; ex tigno | pedario facito. Antepagmenta abiegnea lata s. ∓[2], crassa ε[4], || cumatiumque inponito, ferroque plano figito, | portula(m)- 5. que tegito, tegularum ordinibus seneis | quoque versus. Tegulas primores omnes in ante|pagmento ferro figito, marginemque inponito. | Eisdem fores clatratas II cum postibus aesculnieis || facito, statuito, 10. ocludito, picatoque ita, utei ad aedem | Honorus facta sunt. Eisdem maceria extrema paries | qui est, eum parietem cum margine altum facito p. X. | Eisdem ostium introitu in area quod nunc est, et | fenestras, quae in pariete propter eam aream sunt, || parie- 15. tem opstruito; et parieti, qui nunc est propter | viam, marginem perpetuom inpon*i*to, eosq(ue) parietes | marginesque omnes, quae lita non erunt, calce | harenato lita politaque et calse uda dealbata recte | facito. Quod opus structile fiet, in te*r*ra calcis || restinctai 20. partem quartam indito; nive maiorem | caementa(m) struito, quam quae caementa arda | pendat p(ondo) XV, nive angolaria(m) altiorem = = ε facito.[5] || Locumque purum pro eo opere reddito. | Eidem III, 1. sacella' aras signaque, quae in | campo sunt, quae demonstrata erunt, | ea omnia tollito deferto componito || statuitoque, ubei locus 5. demonstratus | erit, duumvirum arbitratu. |

---

ipsum licet iam a. 649 sit locatum et perfectum, tamen inscriptionem aetate imperatoria demum esse incisam vel restitutam e scribendi dicendique genere ostendit *Mom.*

1) Delendum videtur. — 2) i. e. III vel II vel IV uncias. — 3) 'offigito'. — 4) i. e. semiunciam. — 5) Explicavit hunc locum *Jahnius, bullet. archeol. 1841 p. 11.*

Hoc opus omne facito arbitratu duovir(um) | et duoviralium,[1] qui in consilio esse | solent Puteoleis, dum ni minus viginti ||
10\. adsient, cum ea res consuletur. Quod | eorum viginti iurati probaverint, probum | esto. Quod ieis inprobarint, inprobum esto. Dies operis: k. Novembr. primeis. Dies pequn(iae): | pars dimidia
15\. dabitur, ubei praedia satis || subsignata erunt; altera pars dimidia solvetur | opere effecto probatoque.

C. Blossius, Q. f., | HS CIↃ D, idem praes. Q. Fuficius Q. f., | Cn. Tetteius, Q. f., C. Granius, C. f., Ti. Crassicius.

VIII. PROMISSIONES POPULARES.

1.[2] Urna aenia pereit de taberna. | Sei quis rettulerit, dabuntur HS LXV; sei furem | dabitundis*m|imvari **[3]

2.[4] — *παῖς ἀνακεχώρηκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ᾧ ὄνομα Ἕρμων, — ὡς ἐτῶν ΙΗ (18), — ἔχων — περὶ τὸ σῶμα χλαμύδα καὶ περίζωμα. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγάγῃ, λήψεται χαλκοῦ τ(ά)λ(αντα) Β,Γ*[5], *ἐφ' ἱεροῦ δείξας τλ. Α,Β*[6]; *παρ' ἀνδρὶ ἀξιοχρέῳ καὶ δωσιδίκῳ, τλ. Γ,Ε. Μηνύειν δὲ τὸν βουλόμενον τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.*

Ἔστιν δὲ καὶ ὁ συναποδεδρακὼς αὐτῷ Βίων, δοῦλος —. τοῦτον ὃς ἂν ἀναγ(άγ)ῃ, λήψεται ὅσα καὶ ὑπὲρ τοῦ προγεγραμμένου. Μηνύειν δὲ καὶ ὑπὲρ τούτου τοῖς παρὰ τοῦ στρατηγοῦ.

3\. (*Petron. sat. 97*:) praeco cum servo publico — haec proclamavit: 'Puer — aberravit annorum circa XVI, — nomine Giton. Si quis eum reddere aut commonstrare voluerit, accipiet nummos mille.'

4\. (*I. Victor, ars rhet. 4, 4*:)[7] Is cui filius non comparebat, edixit se certam pecuniam daturum ei, qui filium sibi exhibuisset. Quidam mortuum ostendit, petit indicivam. Contradicitur. — An cum promiserit, exsolvere debeat, an non debeat, quod mortuum ostendit?

5\. (*Chir. Fortunatianus, ars rhet. 1, 18*:)[7] Cuius servus fugerat libello proposito vel per praeconem nuntians dixit, daturum se

---

1) 'duoviratium'. — 2) Pompeiis, inscr. pariet. picta. *C. I. L. 4, 6 n. 64* et *tab. II, 1.* cf. supra *p. 194 n. 1.* — 3) *Zangem.*: 'plus centies inspecto titulo nil assecutus sum, nisi quae supra posui'. In tabula lithogr. videtur esse 'unde . . . . | . avar . . .' *Mo. C. I. L. 1, 249 n. 1254* legerat: 'dabitur duplum. Avario'. — 4) E papyro Aegyptiaco a. 146 a. C. ed. *Letronne, Récompense promise etc. 1833. Brunet de Presle,* in: *Notices des manuscrits de la bibl. imp. 18, 178. 1865.* Locum attulit ad hanc quaestionem *Tzschirner, D. de indole promiss. pop. 1869. p. 25.* — 5) i. e. II talenta et III milia drachmarum. —

enarios mille ei, qui ad se servum perduxisset. Quidam perduxit; erductus in libertatem assertus est et liber pronuntiatus. Petit le mille denarios; contradicit qui dominus fuerat.

IX. SERVITUTES.

1.[1] M. Holconius Rufus, d(uum)v(ir) i(ure) d(icundo) terium), | C. Egnatius Postumus, d. v. i. d. iter(um), | ex d(ecreto) ecurionum) ius luminum | opstruendorum HS CIↃ CIↃ CIↃ | redeerunt, parietemque | privatum c(oloniae) Ven(eriae) Cor(neliae)[2] usque at tegulas faciundum coerarunt.

2.[3] Itus actusque est | in hoce delubrum | Feroniai ex hoce co | in via poplicam | Campanam qua | proxsimum est | p. cIↃ ccx.

3.[4] Iter privatum a via publica | per hortum, pertinens | ad onimentum sive sepulchrum, | quod Agathopus, Aug(usti) lib(ertus), vitator, | vivus et Iunia Epictesis fecerunt.[5] | Ab iis omnibus dos malus abesto et ius civile.[6]

4.[7] *P*er Q. Critonii | iter debetur | *Q*. Critonio Q. f. et | . . omponio Siloni | [*ali*] nulli.

5.[8] Via priva|ta C. Q. Lar|gis L. f. et. C. | Oli Salvi. | Iter ebet|ur fundo | Eniano et . .

6.[9] Huius mon|ument(*i*) | emptioni accessit | iter ac*t*us ad u|teum haustus | aquae ex subur|bano Rutiliano.

7.[10] Iter privat(um) | Anni Largi; | precario utitur | Antonius | stralis. — 8.[11] Iter | precar(ium) | Q. Gavi Phari. — 9.[12] Vieam recaream. — 10.[13] Privatum precario adeitur.

---

i. e. 'in templo (sc. in quod refugit) indicans tal. I dr. II milia'. — 7) *Rhet. t. min. ed. Halm. p. 95. 390.* Haec et alia exempla, praesertim poetica, ntulit *Tzschirner* n. 4 cit.

1) Pompeiis. *C. I. L. 1, 248. n. 1252. Ri. tab. 94 f.* — 2) i. e. coloniae a orn. Sulla Pompeios deductae. — 3) Coppiti in dioecesi Aquilana. *C. I. L. 1, 63. n. 1291; Ri. tab. 62 b.* — 4) Romae. *Or. 4391, Wi. 277.* — 5) Etiam culi, qui ad ipsum Agath. et Epict. monumentum pertinent, reperti sunt, *Or. 321* et *Grut. 598, 6.* — 6) Ius civile vehementer abhorruisse videtur hic 'intator Augusti', cum etiam monumenti ipsius titulo hanc clausulam adiecerit. alio titulo ap. *Orelli 4374* clausula est: 'huius mon. dolus malus abesto iurisconsultus'. — 7) Ateste. *C. I. L. 5, 248 n. 2547.* — 8) Ateste. *I. L. 5, 248. n. 2548.* — 9) Veronae, super flumine Athesis. *C. I. L. 5, 38 n. 3849.* — 10) In via Appia. *Or. 5069.* — 11) Veronae. *C. I. L. 5, 355. 3472.* Cf. *3473.* 'Iter T. Vibi T. l(iberti), Eronis p(edes) || HS l(atum).' —) Tergesti. *C. I. L. 1, 270. n. 1464.* — 13) Neapoli. *I. N. 2476; C. I. L. 1, 5. n. 1215; Ri. 69 d; Or. 4339; Wi. 2726.*

11.[1] Precario aqua recipitur tegul(is) LXXXX.

12.[2] C. Sennius — praef(ectus) fabr(um) | balineum campum porticus ac aquas iusque | earum aquarum tubo ducendarum, ita ut recte | praefluere possint, vicanis Albinnensibus[3] d(e) s(uo) d(edit).

13.[4] Mummius Niger | Valerius Vegetus consular(is) | aquam
5. suam Vegetianam, quae | nascitur in fundo Antoniano || maiore P. Tulli Varronis, cum[5] eo loco, | in quo is fons est emancipatus, *d*uxi*t* | per millia passum VDCCCCL in vil|lam suam Calvisianam, quae
10. est | ad aquas Passerianas suas, compara||tis et emancipatis sibi locis itineri|busque eius aquae a possessoribus | sui cuiusque fundi, per quae aqua s(upra) s(cripta) ducta est per latitudinem struc-
15. tu|ris pedes X, fistulis per latitudi||nem p. VI, per fundum Antonian(um) | maiorem et Antonianum minor(em) | P. Tulli Varronis et Baebianum et | Philinianum A. Ulcei Commodi | et Petronianum
20. P. Tulli Varronis || et Volsonianum Herenni Polybi | et Fundanianum Caeteuni Proculi | et Cuteolonianum[6] Corneli Latial(*is*) | et Serranum inferiorem Quintin(*i*) | Verecundi et Capitonianum Pisi-
25. rani || Celsi, et per crepidinem sinisterior(*em*) | viae publicae Ferentiensis, et Scirpi|anum Pisiraniae Lepidae, et per viam | Cassiam in villam Calvisianam suam, | item per vias limitesque publicos
30. || ex permissu SC.

14.[7] Dis M(anibus). | Ab ostio intro|itus partem dex|teriorem, porticum | subsolarium, aedic(u)lam | et ollaria fructuario|rum.[8]

15.[9] In his praediis insula Sertoriana bolo esse Aur. Cyriacetis, filie meae, cinacula n(umero) VI, tabernas n. XI, et repossone subiscalire.[10] Feliciter.

---

1) Nolae. *I. N. 2052.* — 2) Genevae. *Or. 199.* — 3) '*Alby*' etiam hodie vicus est prope Genevam. De tubis et tubulis v. *D. 8, 2, 13; 43, 23, 1, 6.* — 4) Viterbii in specu aquaeductus antiqui. *Or. 6634;* quaedam *Bormannus* lapide collato correxit. — 5) *Hen.* coni. 'c(lar.) v(iri) ex'; sed 'cum' in lapide esse confirmavit *Borm.* — 6) Nomen hoc incertum esse monet *Borm.* — 7) Hunc titulum, saec. XVI Sabionetae prope Mantuam in domo ducali a P. Manutio descriptum, hucusque nondum editum, *Mo.* mihi concessit. Origine autem urbanum esse, Sabionetam transvectum, v. in *C. I. L. 5, *43. n. *436, 3.* — 8) Notandum est, quod ollaria (i. e. loculi, in quibus ollae mortuorum cinere impletae ponuntur) fructuariorum esse possunt, cum usus fructus morte finiatur, neque usufructuarius ipse locum religiosum facere possit. *D. 11, 7, 2, 7.* — 9) Titulus Romae detectus a. 1819, editus Hafniae a. 1820 a *B. Thorlacio*, Dano, in: *Herholdt*, solenn. acad., unde *Spbg. 399.* — 10) i. e. repositiones subscalares, i. e. repositoria sub scala parieti inserta.

X. SUPERFICIES.

1. Aedificium Puteolanum. (Saec. II. p. C.)[1]

Quarto non. Septembr. in curia templi basilicae Augusti Annianae. Scribundo adfuerunt: | Q. Granius Atticus, M. Stlaccius 2. Albinus, A. Clodius Maximus, M. Amullius Lupus, M. Fabius Firmus. ~ |

Quod T. Aufidius Thrasea, Ti Claudius Quartinus IIviri v(erba) f(ecerunt) de desiderio Laeli Atimeti optimi civis, q(uid) d(e) e(a) r(e) f(ieri) p(laceret), d(e) e(a) r(e) i(ta) c(ensuerunt): |

Cum M. Laelius Atimetus, vir probissimus et singulis et uni- 4. versis karus, petierit in ordine nostro, uti solarium | aedifici, quod extruit in transitorio, remitteretur sibi ea condicione, ut ad diem vitae eius usus et fructus | potestasque aedifici sui ad se perti- 6. neret, postea autem rei p(ublicae) nostrae esset, placere huic ordini: tam gratam voluntatem optimi civis | admitti remittique ei solarium, cum plus ex pietate promissi eius res publica nostra postea consecutura sit.

In curia | f(uerunt) n(umero) LXXXXII. 8.

2. Aedificium post columnam d. Marci. (193 p. C.)[2]

Libellus L. [*Septimii*, *Aug*(*usti*) *l*(*iberti*), *Adrasti*, *pro*- I, 1. *c*(*uratoris*)] | operum publ[*icorum a columna d. Marci*], | script*us* Severo [*Augusto in haec verba:*] |

Domine permitta[*s rogo*, *ut rectius fungar of*]||ficio meo, 5. pos colu[*mnam centenariam divorum*] | Marci et Faustina[*e pecunia mea loco publi*|*co*] pedibus plus min[*us* . . *aedificium me exs*|*tru*]ere et in matri[*culam referri*, *quod sine* | *in*]iuria cuiusqua[*m fiat; et reliqua fieri*] || secundum litter[*as Ael. Achillis Cl.* 10. *Perpetui*] | rationalium [*tuorum*, *quas huic libello*] | subieci. Da-[*tum* . . *Romae Falcone et Claro cos.*]

Exemplaria litte|rarum rationali|um dominorum nn. | scrip- II, 1. tarum, pertinen|tes ad Adrastum, | Augg. nn. lib(ertum),

---

1) E lapide a. 1861 Puteolis reperto, hodie Neapoli adservato, edidit post alios *H. Degenkolb, ZRG. 4. 474,* cum commentario et imagine ad ectypon depicta. — 2) E II lapidibus, qui muro aedificii, de quo agitur, inserti erant A. 1777 effossi pluries editi sunt: *C. Fea, fasti 77. Rudorff, ZGR. 11, 219. Mommsen ibid. 15, 335. Or. 39,* quem lapide secundo inspecto correxit *Henzen, Or. 3, 1. ad. n. 39.*

quibus aei permissum sit, aedifi|care loco cannabae | a solo (*aedi-*
10. *ficium*)[1] iuris sui pecunia | sua, prestaturus solari||um sicut ceteri:

(1.) Aelius Achilles Cl. Perpetu|us Flavianus Eutychus Epaphrodito suo salutem. | Tegulas omnes et impensa | de casulis item cannabis | et aedificiis idoneis adsigna | Adrasto, procuratori | columnae divi Marci, | ut ad voluptatem suam hospi|tium sibi
20. exstruat, quod ut || habeat sui iuris et ad heredes transmittat. — | Litterae datae VIII idus | Aug. Romae Falcone et | Claro cos. |

(2.) Aelius Achilles Cl. Perpetu|us Flavianus Eutychus Aqui|lio Felici. — Hadrasto Aug(usti) lib(erto) | ad aedificium, quod custo-
30. di|ae causa columnae cente||nariae pecunia sua exstruc|turus est, tignorum vehes | decem, quanti fisco consti|terunt cum pontem neces|se fuit compingi, petimus | dare iubeas. — Litterae datae XIIII kal. Sept. Romae Falcone et Claro cos. |

(3.) Rationales Seio Superstiti | et Fabio Magno. — Procu-
40. ra|tor columna(*e*) centenariae | divi Marci exstruere habi||tationem in conterminis | locis iussus opus adgredie|tur, si auctoritatem ves|tram acceperit. Petimus | igitur, aream, quam demo|nstraverit Adrastus lib(ertus) | domini n(ostri), adsignari ei iube|atis, praestaturo secundum | exemplum ceterorum so|larium. — Litterae
50. datae || VII idus Sept. Romae; red|ditae IIII idus Sept. Romae isdem cos. |

XI. OBLIGATIO PRAEDIORUM.

1. Ex institutione alimentaria Traiani.[2]

a. **Tabula Veleias.** (103 p. C.)[3]

Obligatio praediorum ob HS deciens quadraginta quatuor milia (1044000), ut ex indulgentia optimi maximique principis

---

1) Haec vox omissa videtur vitio aut auctoris tituli aut quadratarii. — 2) Iam Nervam imperatorem 'puellas puerosque natos parentibus egestosis sumptu publico per Italiae oppida ali' iussisse, ex *Aur. Vict. ep. 12, 4* constat. Quae inierat consilia, ad exitum perduxit Traianus imp., isque tam solida stabilique ratione, ut ad Diocletianum usque permanserit eius institutio. Rem confecit certas pecunias singulis oppidis adtribuendo, quarum ex reditu alimenta per certos magistratus praestarentur. Adtributionem autem neque ita instituit, ut nostro more pia corpora, quae personarum vice fungerentur, constitueret; neque ita ut pecunias ipsis civitatibus administrandas concederet, sed ita ut privatis hominibus, fundos possidentibus, pecunias fenori daret, qui praedia sua tam pro sorte quam pro usuris imperatori vel reipublicae obligarent. Neque tamen

imp. Caes. Nervae Traiani Aug., Germanici Dacici,[1] pueri puellaeque alimenta accipiant: legitimi n(umero) CCXLV in singulos HS XVI n(ummum),[2]

		f(iunt)	HS	$\overline{\text{XLVII}}$XL[3]	(47040) n(umm.)
legitimae n(umero)	XXXIV	sing(ulae)	HS	XII n(umm.),	
		f(iunt)	HS	$\overline{\text{IV}}$DCCCXCVI	(4896) n(umm.)
spurius	I		HS	CXLIV	(144)
spuria	I		HS	CXX	(120)
		summa	HS	$\overline{\text{LII}}$CC	(52200)

quae fit usura ⁼–⁼ (*i. e. quinaria*) sortis supra scribtae.

(1.) C. Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volum(nium) Diadumenum libertum suum professi sunt fundum Quintiacum, Aurelianum, collem Muletatem cum silvis, qui est in Veleiate pago Ambitrebio, adfinibus M. Mommeio Persico, Satrio Severo et pop(ulo), Hs $\overline{\text{CVIII}}$ (108000); acciper(e) debe(*n*)t HS $\overline{\text{VIII}}$ DCLXXXXII (8692) n(um.) et fundum s(upra) s(criptum) obligare.

---

privato fiduciarum vel hypothecarum iure eam obligationem factam esse, quod *Savigny* (*verm. Schr. 5, 57*) et *Puchta* (*Inst. § 118*) putaverunt, sed, ut omnes privatorum adversus rempublicam obligationes, sola subsignatione praediorum in tabulas publicas referenda esse peractam, e lege Malac. *c. 60. 63* colligere licet. Unde nec eo mancipationum et remancipationum circuitu, quo Plinius ut privatus simili in re usum se esse refert (*ep. 7, 18*), opus hic fuit, ut putaverunt *Bachofen* (*röm. Pfandr. 1, 227*) et *Henzen* (*tab. alim. Baeb. 25, 26*). Tabulam vero non ipsam obligationem vel subsignationem praediorum factam testari, sed praeparatorium quendam indicem esse, verba sollemnia: 'professus est — accipere debet et obligare', satis declarant. — Ex omnibus per universam Italiam tunc contractis praediorum obligationibus duae tantum ad nos pervenerunt tabulae, professionum indicibus impletae, altera Veleiatium, altera Baebianorum. Quas integras cum longum sit hic exhibere, eas tantum partes recepi, quibus summa rei et quaestio supra scripta illustratur. Totius institutionis alimentariae historiam conscripsit *Henzen, l. c. 7—57,* cui add. *Mom. Berl. Ber. 1861, p. 87. C. I. L. 2, 157. n. 1174, Hermes 3, 101. 124.* — 3) Tabula permagna (a. 1, 35 m., l. 3 m.) VII columnis (772 versibus) inscripta, quibus praescriptio litteris maioribus superscripta est, reperta a. 1747 in ruinis Veleiae antiquae, hodie Parmae adservata. Edita est a *F. A. Wolf, Stiftung Trajans, 1808. P. de Lama, tav. alim. Vellej. 1819, Desjardins, de tabulis alim. 1854,* quocum cf. eiusdem libellum: *Véleia. Roma 1858.*

1) Quod cognomen cum Dacia demum devicta Traianus sibi assumpserit, ante a. 102 tabula confecta esse non potest. — 2) In legitimis menstrua, in spuriis annua alimenta computata sunt. — 3) Numerorum notae, quibus lineae suprascriptae sunt, milia significant in hac tabula; quae lineis inclusae sunt (*n. 13. 17. 43*) centena milia.

(2.) M. Virius Nepos professus est praedia rustica, deducto vectigali, HS $\overline{\text{CCCX}}$DXXXXV (310545) n.; accipere debet HS $\overline{\text{XXV}}$ CCCLIII (25353) n., et obligare fundum Planianum, qui est in Veleiate pago Iunonio *etc.*

(10.) M. Vibius — professus est praedia rustica HS $\overline{\text{XXC}}$ (80000), accipere debet HS $\overline{\text{VI}}$CCCCXXXVIII (6438) n., et obligare fund(um) Mucian(um) —, quem professus est HS $\overline{\text{LVI}}$ (56000), in HS $\overline{\text{V}}$ (5000), item fund. Gellianum —, quem professus est HS $\overline{\text{XXIIII}}$ (24000), in HS $\overline{\text{I}}$CDXXXVIII (1438) n.

(13.) M. Mommeius Persicus professus est praed. rustica in Veleiate et Placentino, deducto vectigali et eo quod Cornelius Gallicanus obligavit |$\overline{\text{X}}$| $\overline{\text{CLXXX}}$ DC (1,180600) n., accip(ere) debet HS $\overline{\text{XCIIII}}$ DCCLXV (94,765) n. et oblig(are) fund. Attianum *etc.*

(16.) C. Coelius Verus per Onesimum ser(vum) suum prof(essus) est praed. rustica in Plac(entino) —, deducto vectigali et is, quae ante Cornelius Gallicanus et Pomponius Bassus obligaverunt, HS $\overline{\text{DCCCXLIII}}$DCCCLXXVIIII (843879) n., accipere debet *etc.*

(17.) L. Annius Rufinus — professus est praed(ia) rustica, deducto vectigali et quod Pomponius Bassus obligavit, HS |$\overline{\text{X}}$| $\overline{\text{XIIII}}$ XC (1,014090) n., accipere debet *etc.*

(43.) Coloni Lucenses publice professi sunt saltus praediaque Bitunias, sive quo alio vocabulo sunt, pro indiviso pro parte tertia, quae pars fuit C. Atti Nepotis, — et saltus praediaque Velianium vectigal(ia) et non vectigal(ia), sive alis nominib(us) vocabulisque sunt, qui sunt in Lucensi et in Veleiate et in Parmense —, deductis reliquis colonorum et usuris pecuniae et pretis mancipiorum, quae in emptione eis cesserunt, habita ratione etiam vectigalium, HS |$\overline{\text{XVI}}$| (1,600000); accipere debent HS $\overline{\text{CXXVIII}}$ DCC LXXX (128780) n., et obligare saltus sive praedia, quae s(upra) s(cripta) s(unt), deducta parte quarta. (*Sequuntur III. alii debitores.*)

Item[1] obligatio praediorum facta per Cornelium Gallicanum ob HS $\overline{\text{LXXII}}$ (72000), ut ex indulgentia optimi maximique principis imp. Caes. Nervae Traiani Augusti Germanici, pueri puel-

1) Hic in tabula ipsa altera addita est obligatio iam antea per Gallicanum praefectum alimentorum facta (i. e. accepta), cum Traianus nondum Dacicus cognominabatur. Cf. supra *n. 13. 16. 17.*

laeq(ue) alimenta accipiant: legitimi n(umero) XIIX in singulos HS XVI n(ummum), fiunt HS $\overline{\text{III}}$CCCCLVI (3456), legitima HS XII; fit summa utraque HS $\overline{\text{III}}$DC (3600), quae fit usura $\bar{\underline{\ }}-\bar{\underline{\ }}$ summae s(upra) s(criptae).

(1.) C. Coelius Verus professus est saltus Avegam (*et alios*), qui sunt in Veleiate pag(o) Albense et Velleio, adf(inibus) rep(ublica) Lucensium et rep(ubl.) Veleiatium, HS $\overline{\text{XC}}$ (90000); accipere debet HS $\overline{\text{IX}}$ (9000). (*Similiter quinque alii debitores.*)

b. Tabula Baebianorum. (101 p. C.)[1]

[*Imperatore Caesare*] Nerva Traiano Aug. [*Germanic*]o $\overline{\text{IIII}}$., [*Q*.] Articuleio Paeto [*II cos. ob liberalitatem optim*]i maximiq(ue) principis obligarunt prae[*dia ex propos*]ito Ligures Baebia[*ni et Corneliani*[2] *u*]t ex indulgentia eius pueri puellaeq(ue) al[*imenta a*]ccipiant.

[*Debentur a*:[3] . . . .]

(18.) Crispia Restituta fund(i) Pomponiani, pertica Benevent(ana), pago Aequano in Ligustino, adf(ine) Nasidio Vitale, aest(imati) HS $\overline{\text{L}}$ (50000), in HS $\overline{\text{III}}$ DXX (3520) HS LXXXIIX (88).

(42.) C. Valerio Pietate, fund(i) Herculeiani, adf(ine) Caes(are) n(ostro), aest. HS $\overline{\text{XXV}}$ (25000), in HS $\overline{\text{II}}$ (2000); item oblig(atione) VIIII[4] fund(i) Vibiani —, aest(imati) HS $\overline{\text{XV}}$ (15000), in HS MD (1500); f(iunt) HS $\overline{\text{XXXX}}$ (40000) in HS $\overline{\text{III}}$ D (3500), HS LXXXVIIS (87½).

2. Ex institutione alimentaria Pliniana. (97—100 p. C.)[5]

Plinius Caninio s. s. — Deliberas mecum, quemadmodum

1) Haec tabula a. 1831 loco dicto *Macchia* prope Beneventum est effossa; hodie adservatur Campolattari. Tribus columnis est inscripta, quarum primae pars dimidia per longitudinem defracta deest. Edita est cum commentario ab *Henzeno, tab. al. Baeb. 1843*, postea tabula denuo excussa a *Mommseno, I. N. 1354;* inde a *Desjardins, p. 198 n. 3* cit., *Or. 6664.* — 2) i. e. Ligures, qui a. 572 victi a Cornelio et Baebio consulibus traducti sunt publico sumptu ad XL milia capitum in agrum publicum, qui erat in Samnitibus prope Beneventum. *Liv. 40, 37. 38.* — 3) Priorum XVII obligationum nonnisi fragmenta in tabula exstant. — 4) Haec verba, ternis tabulae locis repetita, inde explicanda videntur, quod novem imperatoris largitiones praediorumque obligationes huic decimae praecesserunt. cf. *Henzen, l. c. p. 14—15.* — 5) E *Plin. epist. 7, 18.* De tempore, quo facta sit haec institutio, v. *Mommsen, Hermes 3, 101.*

pecunia, quam municipibus nostris in epulum optulisti, post te quoque salva sit. — Numeres reipublicae summam? Verendum est ne dilabatur. Des agros? Ut publici neglegentur. Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam pro D milibus nummum, quae in alimenta ingenuorum ingenuarumque promiseram, agrum ex meis longe pluris actori publico mancipavi, eundem vectigali inposito recepi, XXX milia annua daturus. Per hoc enim et reipublicae sors in tuto nec reditus incertus, et ager ipse propter id, quod vectigal large supercurrit, semper dominum, a quo exerceatur, inveniet.

3. Alia obligatio praediorum.[1]

L. Septimio | Liberali, | VI vir(o) Aug(ustali), | vicani vici Germali ob | merita eius, quot decurion(ibus) | et vicanis vicor(um) VII sing(ulos) | in annos | X III in perpet(uum) rel(iquit) | et in eam rem fundos XXI | obligari iussit, quorum | partem VI legis Falc(idiae) nomin(e) | deductam ab tutoribus | Septimiae Priscae, matris | suae, Lepidia Septimina | populo concessit.

XII. TESTAMENTA.

1. Testamentum Dasumii. (109 p. C.)[2]

[*Test*]amentu[*m Dasumi.*]

[*Quoniam est r*]ectum, praest[*are*] . . (*12*) . . amicus rarissim[*us*. . (*52*) | . . *si se nome*]n meum laturum p[*romiserit* . . | . . *mearum fortu*]narum ex uncia [*heres esto, eamque nominis bonorumque here-*
5. *ditatem cernito in die*||*bus centum prox*]imis, quibus scie[*rit poteritque. Quodni ita creverit, tunc Septuma Secundina,* | *matertera mea p*]ientissima, mihi [*heres esto ex eadem parte. Si nec ea mihi heres*

1) Ex inscr. Ariminensi *Or. 3116*, cf. *3, 270; Wi. 2121.* — 2) Magnae tabulae marmoreae, cui inscriptum erat hoc testamentum, (a. 3 m., I. 1 m.) frustula quaedam a. 1820 et 1830 prope Romam reperta sunt, quae in longitudine quidem totam paene tabulam amplectuntur, in latitudine vero vix septimam partem. Media e tabula effracta sunt, ita ut per totam tabulam omnium versuum litterae initiales 10—13 desint, finales vero 40—50. Lacunas suppleverunt *Ambrosch, annali 1831 p. 388*, tum plenius (immo audacius in quibusdam) *Rudorff, ZGR. 12, 301; Wi. 314.* — Testamentum a. 109 p. C. factum esse ex *v. 123* liquet. Dasumius autem quis fuerit, num auctor SC. Dasumiani, cuius in *D. 40, 5, 36. 51, 4* fit mentio, non constat. Novissime lapidem excussit *Mommsenus*, cuius schedis in corrigendo textu uti mihi licuit.

erit, tunc | . . *f*]ilia Serviani ex [*eadem uncia mihi heres esto. Ex reliqua parte Ursus Ser*|*vianus dominus*] meus mihi here[*s esto. Si Servianus mihi heres non erit, tunc* . . | . . *mi*]hi heredes sunto. [*Si* . . *mihi heredes non erunt, tunc Dasumia* . . || . . *mi*]hi heres esto. Si 10. Da[*sumia mihi heres non erit, tunc* . . | . . *mihi heredes sun*]to, iique cernunto [*in diebus centum proximis, quibus scierint poteruntque. Si nec* | *eorum quisquam*] creverit tunc Sy[*che nutrix mihi heres esto.*

Amicis meis | *bene merentibus*] infra scriptis, qu[*isquis mihi heres erit, eum rogo fideique eius committo,* | *uti det singulis*] auri p(ondo) libras: Iuli[*o*] . . || . . no, Volusio Iuliano . . | . . [*Plinio*] 15. Secundo, Cornelio [*Tacito*] (*multisque aliis usque ad v. 25.*)

|| . . *Sempronio Pr*]oculo iurisconsulto, Ateio M. . . | . . no, 26. Cornelio Seni, Iulis Threp[*to* . . | . . *Apollo*]doro adfini meo X CXXV co[*nferri volo* . . | . . *fideiq*]ue eius eorumque comitto, ut . . || . . 30. ei consecrent Cordubae, it[*a ut* . . | . . *sub inscri*]ptione nominis mei consec[*rentur* . . | . . opera supra scripta fiant ei[*us eorumque arbitratu* . . | . . *fidei*]que eius eorumque commit[*to, ut*] . . | . . est.

Dasumiae Syche nutric[*i*] . . || . . venucum arum piscator[*es*] 35. . . | . . elegerit, praeter quam ac . . | . . [*argenti es*]cari et potori ex meo quod e[*legerit* . . | . . *chartam si*]ve philuram calculatoriam. . |

. . et Sabinum notarium et my . . || . . [*rat*]ionibus redditis, 40. cum cont[*ubernalibus suis liberos esse iubeo* . . | . . m cocum et Gammicum c . . | . . et Diadumenum notarium . . | . . mnem sumptuarium, ration[*ibus redditis, cum contubernali liberum esse volo,* | *ita ut eam in m*]atrimonio habeat, fidelem[*que*] . . || . . rculis pusillis 45. componit, v. . |

. . [*Dasumio C*]olono lib(erto) X M, Dasumiae Sy[*che nutrici* . . | . . *li*]b. X M, Heliopaedi lib. X M, Ca. . | . . singulis X M, Eurotae lib. X . . |

. . [*Si E*]ros vestiarius ratione[*m actus sui heredi meo reddiderit, liber esto; item* . . || . . *paeda*]gogus ratione reddita Pho[*ebus* 50. . . *liberi sunto, prae*|*terquam si que*]m ex his alio scripto liberum [*esse vetuero. Quem enim ita vetuero, is neque* | *liber esto, ne*]que vicensimae nomine ei [*prove eo pub(licano) XX libertatis heres meus quidquam dato.* | *Ceteros omn*]es, quos liberos esse iussi, eos [*ex meo accipere volo, quod eo nomine pub(licano) debe*|*bunt; fidei aut*]em eorum committo quis[*quis mihi heres heredesve erunt, ut eam pecuniam sin*||*gulis dent tri*]buant concedant sine ulla [*controversia:* 55.

et cum primum quisque eorum liber | *factus fuerit, ho*]c amplius X v, et hoc ampli[*us*] .. | .. cum primum manumissa [*fuerit* .. | .. *a*]rculam tha(lamariam) cum ornato ..

Hoc amplius here|*des mei praefa*]ti dent tribuant concedan[*t*
60. *sine ulla controversia* .. ‖ .. *Har*]masto Anatellonti liberti[*s in singulos annos, quandiu quis eorum vivet, ini*|*tio cuiusque an*]ni vestiari nomine singulis .. | .. [*Te*]rpno Achilli Heliopaedi lib[*ertis initio cuiusque anni vestiari nomine sin*|*gulis in sing*]ulos annos, quandiu quis eo[*rum vivet*,.. | ..*libertis quand*]iu quis eorum vivet,
65. initio c[*uiusque anni*.. ‖ ..*ipsi danto, cura*]ntove dare infra scriptis c[*onditionibus.*

Hoc amplius heredes mei supra | *scripti lance*]m auream meam maxima[*m, quae*.. | ..*e*]st et Diadumenum cubicul[*arium*.. | .. *e*]t Stephanum dropacatorem .. | .. orem et Faustum sutorem e[*t* ..
70. ‖ .. *aut paria*] mularum, quae elegerit, cum [*carruchis et mulionibus danto Septumae materte*|*rae meae pienti*]ssimae. Hoc amplius Epaphroditum .. | .. tum medicum, Philocyrium .. | .. [*signa mea aure*]a et argentea omnia et ima[*gines argenteas eidem Septumae materterae dari* | *volo, et rogo pie*]tatem tuam, ut cures in pub[*lica*
75. *eas porticu poni, quam Cordubae exstrui iussi*; ‖ *sigillaria vero*, | quae ubique habeo, in amicos [*fidelissimos, quos voles, conferas. Hoc amplius* .. | .. *di*]spensatorem, rationibus .. | .. em et Eutychen, cubicul(o) maio[*ri praepositum* .. | .. *dari volo mat*]erterae Septumae Secundin[*ae. Hoc amplius, matertera carissima, commendo tibi* .. | .. *E*]rotem, Menecraten et Paeder[*otem* .... *et rogo*
80. *pietatem tuam*, ‖ *ut in eodem o*]pere illos habeas donec viv[*ent* ... .. *quoniam nullo merito meo tam valde* .. | .. *reli*]qua Septumae materterae m[*eae commendo* .. | .. *reb*]us meis habuit, fideique
85. eius n. . | . . *Hoc a*]mplius Septumae materterae m[*eae* .. ‖ .. *c*]ursorem, Encolpium actorem ..

[*Praedium suburba*|*num sestertiu*]m sexagies, quod beneficio [*imp. Caesaris Traiani Augusti Germanici Dacici* | *consecutus sum,*] intra biennium, quam mo[*rtuus ero, libertis in alimenta dari volo. Fidei ita*|*que heredum com*]mitto, uti praedium, in quo [*corpus meum sepeliri volo, cum in eo .. amicus* | *meus rarissim*]us, reliq(uias) meas
90. cond[*iderit, exceptis locis religiosis et monimento* ‖ *quo reliquiae*] meae inlatae fuerint, cui[*cunque sive testamento anteave libertatem dedi sive* | *codicillis ded*]ero, praeterquam Hymno pess[*ime de me merito et ingrato erga patronum suum,* | *cum pascuis sal*]tibus silvis

instructum ma[*ncipio dent, ita ne de nomine libertorum exeat, neve* | *ii vendant pig*]nore den*t* cedant condonen[*t, eius autem portio, qui ex his decesserit, reliquis* | *adcrescat, done*]c in rerum natura esset un[*us eorum. Quodsi liberti libertaeque in rerum natura* || *omnes* 95. *esse de*]sierin*t, t*unc ad libertorum [*meorum filios posterosque, donec esset unus eorum,* | *idem volo perti*]nere. Quodsi esse desierit, [*tunc ad Serviani mei libertos posterosque eorum* | *pertineat. Cum a*]utem in tam multas partes [*praedium praefatum distributum iri intellegam,* | *nec possint om*]nes universa possidere, rel[*iquum est, huic quoque difficultati consulere. Ita*|*que Terpnum,*] Achillen, Heliopaeden Cymb[*alistam curatores do, et siquis ex his decesserit,* || *tunc* 100. *alium cur*]atorem substitui curatori [*defuncto reliquorum suffragio iubeo, et ab his* | *curatoribus*] alimenta omnia computa[*ri et reditus distribui libertis volo, qua re effec*|*tum iri exist*]imo, ut ab uno omnia percip[*iant omnes.*

Hoc amplius heredes meos rogo fidei|*que omnium here*]dum meorum committo, [*maxime vero a tua, Serviane domine, erga me benevolen*|*tia peto, ne pati*]aris post me quemquam il[*lorum, quos sive testamento sive codicillis manumittes,* || *aut etiam vet*]erum liberto- 105. rum tuorum p[*oni in monimento meo, aut quemquam ex meis libertis* | *praeter Encol*]pu(m) et Harmastum et Anate[*llonta. Aditum autem ambitum et accessum in monimento* | *volo habere om*]nes, quos sive ante testamen[*tum sive testamento manumisi, praeterquam te,* | *Hymne, qui quamvis*] plurimum tibi praestitiss[*e me agnoveris, adeo tamen ingratus exstitisti, ut* | *propter ea, qua*]e a te passus sim aut timuer[*im, etiam a tumulo meo removendum te statuerim.* || *Reliquias meas U*]rsi Serviani domini mei et . . [*amici rarissimi* 110. *curae commendo,* | *capulum aute*]m ferri volo per Serviani mei li[*bertos. Per eundem amicum intra biennium post*|*quam defu*]nctus ero consummari inc[*hoatum iubeo monimentum, sumptuumque in eam rem facto*|*rum rationem cu*]m reddere volo Serviano me[*o, et, quo notior sit voluntas mea, lapidi incidi testa*|*menti exemplu*]m et poni ad latus monimen[*ti mei.*

Hoc amplius quisquis mihi heres heredesve || *erit eruntve, e*]um 115. eosque rogo fideique eiu[*s eorumque committo, ut quaecunque hoc testamento* | *cuiquam dedi l*]egavi, ea vicensimis omnib[*us modis liberent, ita ut eas aut solvant iudiciave* | *suscipiant eo*] nomine, aut vicensimae n[*omine cum publicano, qui id vectigal conductum habe*|*bit, aut pacis*]cantur aut decidant aut in [*arbitrum compromittant.*

Novissime, si quid co|dicillis alio]ve quo ge[*ner*]e scriptum si[*gna-*
120. *tumque reliquero, valere volo, quasi testamento* || *scriptum signa-*
tu]mque reli[*quisse*]m. Liturae, [*inductiones, superinductiones, quae in eo* | *inveniuntur, i*]am testamenti faciundi et [*signandi tempore factae sunt. Testamentum scriben|dum curavi per Ve*]ntidiu[*m C*]ampanum, testa[*mentarium, iuris studiosum* .. | .. *Romae, Ael*]io [*Hadri*]ano, et Trebatio Pris[*co cos.* ∾ |

... Do lego damnasq[*ue esto quisquis mihi heres erit dare* || ..
125. *imp. Caes. Traiano*] Aug. Germanic[*o Dacico* .. | .. *Sosi*]o Senecioni singu[*lis* .. | .. *argent*]i p(ondo) V, Otacilio or .. | .. medico
130. HS XI .. | .. HS cccc, ex qu .. || .. [*Anatellonti*] Eurota(e) lib ..|
.. ione di[*lexerunt*] .. | ..

2. Testamentum Galli cuiusdam civis Romani. (Saec. I. p. C.)[1]

I, 1. .. [*cellam, quam* | *a*]edificavi memoriae, perfici volo ad exemplar quod dedi ita, ut exe|[*d*]ra sit eo (*loco*), in quo statua sedens ponatur marmorea ex lapide | quam optumo transmarino, *vel*[2] aenea ex aere tabulari quam optumo, | alt*a* ne minus p(edes) V. Lectica
5. fiat sub exedra et II subsellia ad || duo latera ex lapide transmarino. Stratui ibi sit quod sternatur | per eos dies, quibus cella memoriae aperietur, et II lodices et cervi|calia duo par(ia) cenator(ia) et aboll*ae* II *et*[3] tunica. Araq(ue) ponatur ante | id aedific(ium) ex lapide Lunensi quam optimo sculpta quam optume, in qua ossa mea reponantur. Cl*a*udaturq(ue) id aedific(ium) ex|
10. lapide Lunensi ita, ut facile aperiri et denuo cludi possit.

Colaturq(ue) id ae|dificium et ea pomaria et lacus arbitratu Philadelphi et Veri liber|torum meorum, impensaq(ue) praestetur [*ad*] reficien*d*um restituend(um), si quid | ex iis vitiatum corru*p*-

1) Hoc testamenti fragmentum folio membranaceo saec. X scriptum in bibliotheca Basileensi a *W. Wackernagel* repertum, ab *Ad. Kiessling* (*Anecdota Basileensia. 1863*) primum editum est; denuo cum notis criticis et exegeticis ab *E. Huebner, annali 36, 200; Wi. 315.* — De monumento quodam sepulcrali quin descriptum sit, dubitari vix potest. Testatorem natione Gallum fuisse civitatis Lingonum in Gallia Lugdunensi, e *col. II. v. 6* patet, unde, cum iure civili testamentum sit conceptum, *H.* recte conicit, conditum esse postquam Lingones ab imperatore Othone civitate Romana donati sint (*Tac. hist. 1, 79*), neque vero multo post, cum stricta iuris observatio et genus dicendi saec. I indicent. Textum mendose descriptum emendarunt cum *K.* et *H.* tum *Mo.*, ab utroque consultus, et *Henzenus* in notis ad *H.* Novissime rem tractavit *Hu. Multa, 305—7.* — 2) 'ubi'. — 3) 'abollet II'.

tumq(ue) fuerit; colaturq(ue) a trib(us) topiaris et | discentib(us) eorum, et si quis ex iis decesserit decesserintve subtra [*c*]tusve 15. erit in vicem eius eorumve alius al*i*ve substituant(ur); acci|piant*q*ue singuli ex trib(us) tritici modios LX in ann(os) sing(ulos) et vesti|ar(i) nomine XXX.[1] Aquila autem nepos meus et h(eredes) eius haec prae|stare debeto debento. III.[2] Scribanturq(ue) in aedificio extrinsecus | nomina mag(istratuum), quib(us) coeptum erit id aedificium et quot annis vixero.

Si || quis alius aliave unquam in iis pomariis, quemadmodum 20. eos | . . 12 . . eri . 5 . ac umii . . 20 . . industi[3], combustus | sepultusve confossusve conditusve consitusve (*erit*), propiusve (*quis*) iis po|m*a*ris aliquid adversus ea facturus fuerit, quae s(upra) s(cripta) s(unt), id h(eres) h(eredes)q(ue) mei[4] d(amnas) [*d*(*amnates*)] esto sunto, ea omnia ita fieri neq(ue) aliter fieri.

Loco || autem huic lex haec in perpetum dicitur: n*e* quisquam 25. post me do|minium potestatemve eorum locorum habeto nisi in hoc, (*ut*) melius co|lantur et conserantur perficianturq(ue). Aditum [*itum actum ad id aedific*(*ium*) *20* | *18 habeant quicumque*] ad id colen*d*um pedib(us) et vehiculis et staticulis | [*adibunt . . . . Ubi vero quis*][5] || combustus suffossusve moniment*um*ve[6] factum illatave II, 1. ossa propius impo*sitave* | qu*id*ve *a*[7] quibus factum fuerit i*n* iis pomariis et locis et s*a*eptis eorum que[*m*]|admodum supra scripsi, Sex. Iul(ius), Sex. Iuli Aquilini[8] fil(ius), Aquila et h(eres) h(eredes)q(ue) eius, (*si*), s(icut) s(upra) s(cripsi), ita factum non fuerit adversusve aliquit factum fuerit, aut non caver[*int*] || ab herede 5. heredibusque suis, ut ita omnia serventur quemadmodum s(upra) (*s*(*cripsi*). *d*(*are*) *d*(*amnas*)) d(amnates) e(sto) s(unto) *rei*[9]public(ae) civitatis Ling(onum) HS n(ummum) C.[10] Haec poena omnibus domini[*s*] | huius possessionis in perpetu*m* inferatur.

Om(ne)s aute*m* liberti mei et liber[*tae*], | quos et vivos et quos

1) *M.* putat, ideo dari triticum, ne monetae depravatio libertis noceat, unde post Neronem conditum esse testamentum colligit. *Henzenus* emendare vult: 'XXX'. — 2) Quid velit haec nota, in cod. correcta e 'IIII', non liquet. *Hu.* coni. '*in*scrib.' — 3) *H.*: ['*locos coli, cons*]eri, [*perfici*], a[*dit*]um [*ad eos fieri i*]ussi'. *M.*: ['*hortos det*]er[*minavi et l*]acum [*margine*] in[*cl*]ussi'. — 4) *Hu.* coni.: 'heredesque mei heredis' propter I, 17. II, 3. 5. 9. — 5) *Hu.* rectius: 'Si vero, quae s. s. s., facta non fuerint, sive quis alius unquam'. — 6) 'monumentive'. — 7) 'imponi queant'. *Mo.*: 'monimento quidve.' — 8) Monet *K.*, hanc cognominis adiectionem alienam esse a more Romano. — 9) 'desit'. — 10) Intellege 'C̄', i. e. centum milia.

hoc testamento manumisi, stipem conferant | quotannis singul[*i* *nummos sing(ulos)*. *Et*] Aquila nepos meus et [*h(eres) eius*]
10. pr[*a*]estet quotanni[*s n(ummos)* . .], || ex quibus edulia [*quisque sibi*] paret et potui, quod profanetur infra ante cel|lam memoriae quae est Litavicrari,[1] et ibi consumant . . 14 . .[2] | morenturque ibi donec eam summam consumant.

Vicibus ex se cura|tores ad hoc officium nominent, qui id officium annu*um*[3] habeant, habe|antque potestatem exigendi hos
15. nummos; mandoque hanc curam || Prisco Phoebo Philadelpho [*V*]ero[4] posteris(*que*) eoru(*m*),[5] curatoresque[6] ita nom[*i*]nati *s(acra) f(aciant)*[7] quotannis in ara quae s(upra) s(cripta) est kalendis Aprilibus Maiis Iu|niis Iuliis August(is) Octobri(bus).

Mando autem curam funeris mei exequia|rum et rerum omnium et aedificiorum monumentorumque meorum Sex. | Iulio Aquilae nepoti meo et Macrino Regini f(ilio) et Sabino Dumnedor[*igis*][8]
20. ||f(ilio) et Prisco l(iberto) m(eo) et procuratori, et eos rogo agant curam harum rerum | omnium, eorumq(ue) probatio sit earum rerum, quas iussi post mortem | meam fieri.

Volo autem omne instrumentum meum, quod ad ve|nandum et aucupandum paravi,[9] mecum cremari cum lanceis, gladei[*s*], | cultris, retibus, plagis, laqueis, thalamis,[10] tabernaculis, formidini-
25. bus, || balnearibus, lecticis, sella gestatoria et omni medicament[*o et*]. | instrumento illius studi, et navem Liburnam[11] ex sc*irpo*,[12] ita (*ut*) in|de nihil subtrahatur, et vestis polymit(ae) et pluma*tae*,[13] | quidquid reliquero et stellas[14] omnes ex cornibus alcinis || . .

3. Gesta de aperiundo testamento. (474 p. C.)[15]

III, 8. Leone iun. p(atre) p(atriae) Aug(usto) (cos.) s(ub) d(ie) prid.

1) Utrum loci an personae hoc sit nomen, non liquet. In mentem rovocat *K.* Litavicum Haeduum e *Caes. bell. gall. 7, 37.* — 2) *M.* proponit: 'accepta', *K.*: 'die natali meo' vel 'die parentaliorum.' — 3) 'annua.' — 4) Initio *K.* legerat 'ex'; renovata inquisitione legit 'ero.' cf. *I, 11.* — 5) Non nisi litteras 'pos' manifestas esse, ceteras dubias dicit *K.* — 6) 'qui'. — 7) Cod. iterum habet 'qui', quod *K.* emendavit in 'sacrificent', *H.* melius in 's. f.' — 8) In memoriam revocat *K.* Dumnorigem, principem Haeduorum, Lingonibus confinium, e *Caes. b. g. 1, 9.* — 9) Venatum et aucupium Romanorum in moribus non fuisse, constat. Cf. *Tac. ann. 2, 56*: 'venatu * et quae alia barbari celebrant.' — 10) 'calamis' (aucupatoriis) e *Mart. 14, 218* coniecit *Hercher*. — 11) 'Ibis Liburnis inter alta navium'. *Hor. epod. 1, 1.* — 12) 'et scurfo;' *K.* emendavit e *Plin. h. n. 7, 206;* 'naves in Nilo ex papyro et scirpo'. — 13) 'plumari quod'. 14) *K.* commendat 'sellas'. — 15) In bibliotheca imperiali Parisiensi charta

nonar. Novembr. Rav(ennae) apud Pompul[*ium Proiecticium iun. et Fl. Proiectum*, | *et it*(*erum*)[1] *mag*(*istratibus*) *praesentibus*] Aelio Marino Commodiano iun. Tremodio Victore Popilio Calomnioso et Melminio Cassiano principalibus,[2] Pascasia h(onesta) f(emina) d(ixit):

'Offero carta(m) testamenti, [*quam mihi Constantius maritus meus commendandam credidit. Peto ut*] | eam suscipi iubeatis, testibus praesentibus ostendi, ut, si signacula vel superscribtiones suas recognoscunt, dignentur edicere; eam resignari praecipiatis, [*linum incidi, aperiri et per ordinem recitari faciatis, quo voluntas defuncti possit agnosci.*' | 10.

Pomp]ulius Proiecticius iun. et Fl. Proiectus mag(istratus) d(ixerunt):

'Suscipiatur carta testamenti, quae offertur; testibus praesentibus ostendatur, ut, si signacula vel superscriptiones [*suas recognoscunt, singuli edicere non morentur.*' |

Cumque carta] testamenti suscepta f(uisset) et testibus ostensa, Fl. Bonifacius, v(ir) d(evotus), apparitor in c(*lassensis*) p(raefecturae) o(fficio)[3], dixit: — 12.

'Ego in hoc testamento interfui, agnosco anuli mei signaculum *et* superscribtionem meam, sed et — | intrensicus subscribsi.'

(*Similiter duo alii testes, Heraclius et Probacius.*)

Et iterum mag(istratus) d(ixerunt): 14.

'Quid [*et de aliis testibus, quorum*] signacula hoc testamento infixa [*vidimus?*]'

Fl. Bonifacius, Proba[*cius*], Heraclius vvv. ddd. d(ixerunt):

'Constat, una nobiscum Simplicium, . . | qui mortuus est, Exuperium v(irum) d(evotum), Pamonium v. d., et Georgio viro devoto, qui absentes sunt, in hoc testamento interfuisse, quorum signacula et superscribtiones recognoscimus.' | IV, 1.

---

papyracea permagna, pluribus e foliis composita, adservatur, quae VIII columnis (103 versibus) protocollum continet saec. VI Ravennae conscriptum, in quo rogante ecclesia Rav. quinque protocolla, iam antea diversis temporibus de aperiundis testamentis confecta, in unum congregata sunt. Ex iis antiquissimum, a. 474 conscriptum, e col. III et IV hic recepi. Universum protocollum primum editum est a. 1757 in *Nouveau traité de diplomatique, 3, 629;* tum: *Marini, papiri diplomatici 1805 p. 110. Spang. 90. Savigny, verm. Schr. 3, 122.*

1) i. e. iam antea cum omni dignitate scriptos. — 2) i. e. primatibus inter curiales. cf. *C. Th. 12, 1, 151:* 'Municipalia gesta non aliter fieri volumus, quam trium principalium praesentia'. (396 p. C.). — 3) 'bpo'.

hoc testamento manumisi, stipem **conferant** |
nummos sing(ulos). Et] Aquila nepos m ... ibus testium
10. pr[*a*]este*t* quotanni[*s n(ummos)* . .], ‖ ex ... gnetur, linum
sibi] paret et potui, quod **profanetur** i ... *ir*]; |
quae est Litavicrari,[1] et ibi **consu**r ...
ibi donec eam **summam consumar** ... ublicus, procedens
Vicibus ex se **cura|tores** ... cogitans conditiones
officium annu*um*[3] **habeant**, ... bus testibus numero
15. nummos; **mandoque hanc** ... feci, idque scribendum
posteris(*que*) **eoru(*m*)**,[5] ... lique, litteras ignorans.
ciant)[7] **quotannis in** ... , | quod testamentum meum.
bus **Maiis Iu|niis** ... praetorio vel alia quaelibet iuris
Mando au ... potuerit, etiam ab intestato vice codicel-
nium **et aedi** ... *orum* valere illud | volo, hac valeat, ratamque hanc
nepoti m ... *rum meorum voluntatem* meam esse cupio et iubeo: Pascasia, h(onesta)
20. ‖f(ilio) ... *femina*), iugali[*s mea heres mihi esto etc.*
cura
re

4. Laudationes funebres.[1]

a. Laudatio Turiae. (746—752 a. u.)[2]

. . . . *mo*]rum probit[*ate* . . . . .
1.1. | rum . . . . permansisti prob . . . .
Orbata es re[*pente ante nuptiar*]um diem utroque pa[*rente in*
penatium soli]tudine una o[*ccisis. Per te maxi*]me, cum ego in

1) Laudationes funebres, (quas inde ab a. 563 etiam pro mulieribus habitas refert *Liv. 5, 50*) pro singulari Romanorum ingenio plerumque etiam quid in re familiari egerit defunctus, enarrare solebant, unde negotia causasque iuris privati optime edocere nos possent, si servatae nobis essent. Sed duarum tantum (marmori incisarum) ad nos pervenerunt reliquiae, quae ad ius privatum pertinent; eas hic recepi ob negotia in eis commemorata. — 2) Perlonga haec fuit laudatio; versus 121 nobis sunt servati, magna tamen pars deest. Tabulae, cui inscripta erat, inferior tantum pars Romae adhuc exstat, superioris partis saecul. XVI tria quidem exstabant frusta et descripta sunt (duo ab *I. M. Suarez*, tertium ab *Iacobo Sirmond*), hodie vero latent; immo latuit id quoque quod Sirmondus descripserat folium (frustraque divinando id restituere studuit *Hu. Syntr. 55*), donec a. 1860 in bibliotheca Parisiensi a *G. B. de Rossi* repertum est, quo facto totius tabulae omnia quae exstant *Mo.* edidit commentario adiecto (*Zwei Sepulcralreden, 1864. Berl. ak. Abh. 1863 p. 455*). Textus repetitus est in: *ZRG. 5, 161,* cui disputatio Huschkii de iis, quae ad ius in laudatione

Macedo[*niam abissem*], | vir sororis tua[*e C. Cluvius in A*]fricam 5.
provinciam, [*non remansit inulta*] | mors parentum. |

Tanta cum industria m[*unere es p*]ietatis perfuncta ef[*flagitando inquirendo*] | vindicando, ut, si praes[*to fu*]issemus, non ampliu[*s praestitissemus. At*] | haec habes communia cum [*s*]anctissima femina s[*orore tua.*] |

Quae dum agitabas, ex patria domo propter custodia[*m pudicitiae, sumpto*] | de nocentibus supplicio, e vest[*i*]gio te in domum ma[*terterae*[1] *contulisti, ubi*] | adventum meum expectast[*i.*] | 10.

Temptatae deinde estis, ut testamen[*tum patris*], quo nos eramus heredes, rupt[*um diceretur*] | coemptione facta cum uxore: ita necessario te cum universis pat[*ris bonis in*] | tutelam eorum, 15. qui rem agitabant, reccidisse: sororem omni[*um rerum*] | fore expertem, quod emancupata esset Cluvio. Qua mente ista acc[*eperis, qua iis prae*]|sentia animi restiteris, etsi afui, conpertum habeo. |

Veritate caussam communem [*t*]utata es: testamentum ruptum non esse, ut [*uterque potius*] | hereditatem teneremus, quam omnia bona sola possideres, certa qui[*dem sententia*] | te ita patris acta 20. defensuram, ut si non optinuisses, partituram cum s[*orore te existi*]mares: nec sub condicionem tutelae legitumae venturam, quoius per [*legem in te ius non*] | esset, neque enim familia[*e*] gens ulla probari poterat, quae te id facere [*cogeret:*] | nam etsi patris testamentum ruptum esset, tamen iis, qui intenderen[*t, non esse id*] | ius, quia gentis eiusdem non essent. |

Cesserunt constantiae tuae neque amplius rem sollicitarunt: 25. quo facto [*reverentiae in patrem,*] | pietatis in sororem, fide[*i*] in nos patrocinium succeptum sola peregisti. |

Rara sunt tam diuturna matrimonia, finita morte, non divertio in[*terrupta: nam contigit*] | nobis, ut ad annum XXXXI sine 29. offensa perduceretur.[2] — — —

Omne tuom patrimonium acceptum ab parentibus communi 37.

---

spectant, addita est. — Scripta est oratio in laudem uxoris defunctae ab ipso marito; qui cum ipse dicat (II, 1—20), se proscriptum, ab uxore conservatum, a Caesare restitutum esse, *Mom.* merito coniecit, eum esse C. Lucretium Vespillonem, quem proscriptum ab uxore Turia ex caede ereptum esse, *Val. Max.* *6, 7, 2* narrat. Defuncta esse videtur intra a. 746 et 752 a. u. Laudationis eas tantum quae ad ius spectant partes recepi; capita in tabula ipsa per prominentes in marginem litteras distincta sunt.

1) *Hu.*: 'mariti'. — 2) Sequentes versus VIII omisi.

diligentia cons[*ervavimus*]: | neque enim erat adquirendi tibi cura, quod totum mihi tradidisti; officia [*ita par*]titi sumus, ut ego tu[*t*]elam tuae fortunae gererem, tu meae custodiam sust[*ineres*.
40. *Multa*] | de hac parte omittam, ne tua propria mecum communicem: satis sit [*hoc*] mi[*hi tuis*] | de sensibus [*indi*]casse. |

[*Liberali*]tatem tuam c[*u*]m plurumis necessariis tum praecipue pietati praesti[*tisti*]; | *18* . . is alias nominaverit, unam dumtaxat simillimam [*tui* | *18* . . *h*]abuisti sororem tuam: nam pro-
45. pinquas vestras d[*ignas* | *18* . . *of*]ficiis domibus vestris apud nos educavistis. Eaedem u[*t condicio*|*nem dignam famili*]ae vestrae consequi possent, dotes parastis: quas quid[*em a vobis* | *constitutas comm*]uni consilio ego et C. Cluvius excepimus et probantes [*liberalitatem,* | *ne vestro patrimo*]nio vos multaretis, nostram rem familiarem sub[*didimus* | *nostraque praedia*] in dotes dedimus.
50. Quod non venditandi nostri c[*ausa rettuli,* | *sed ut illa consi*]lia vestra concepta pia liberalitate honori no[*s duxisse consta*|*ret exequi de nos*]tris.[1]

b. Laudatio Murdiae. (Saec. I p. C.)[2]

II, 1. [∾ *Dis Manibus*] . . || Murdiae L(uci) f(iliae) matris. ∾ || . . . [*filiis praecepit, ut bona sua non fiducia hereditatis*,][3] || sed propriis viribus adlevent, caetera quo firmiora | probabilioraque sint.

Omnes filios aeque fecit heredes, partitione filiae data. Amor
5. | maternus caritate liberum, aequalitate partium constat. |

Viro certam pecuniam legavit, ut ius dotis honore iudici augeretur. |

Mihi, revocata memoria patris eaque in consilium et fide sua ad|hibita, aestumatione facta, certas res testamento praelegavit,
10. neque ea mente, quo me fratribus meis quom eorum aliqua | contumelia praeferret, sed, memor liberalitatis patris mei, | reddenda

---

1) Hic desinit superius tabulae fragmentum; inferius ad ius non spectat. — 2) Haec laudatio lapidi binis columnis inscripta erat (dedicatione supra scripta), quarum altera penitus deperiit, altera a Winckelmanno reperta a *C. Fea* a. 1784 edita (*Storia delle arti — di Winckelm. 3, 200*) indeque, cum lapis ipse hodie ubi sit ignoretur, a *Rudorffio* denuo edita commentarioque illustrata est (*Berl. ak. Abh. 1868. p. 217. ZRG. 9, 287*). Murdiae matri a filio habitam vel scriptam esse hanc laudationem, textus ipse docet. Murdiorum nomen liberae reipublicae temporibus nusquam occurrit, imperatorum autem saeculo primo in inscriptionibus saepius invenitur, sub cuius finem haec laudatio scripta videtur. — 3) Hunc prioris columnae finem proponit *Rud.*

mihi statuit, quae iudicio viri sui ex patrimonio | meo cepisset, ut ea, ussu[1] suo custodita, proprietati meae resti|tuerentur.[2]

XIII. IURA SEPULCRORUM.[3]

1. Prohibitiones alienandi.

1.[4] D(is) M(anibus). A. Larcius Adiutor fecit monumentum sibi suis libertis libertabusque posterisque eorum.[5] Hoc m(onumentum) veto veniri, veto donari.

2.[6] — hoc*mon. cum aedificio neque mutabitur neque vaeniet neque donabitur neque pignori obligabitur, sed nec ullo modo abalienabitur, ne de nomine exeat familiae suae.

3.[7] — fecerunt sibi et suis libertis libertabusque posterisque eorum, ut usque ad unum ex domo eorum qui extiterit possideat, ne at exterum perveniat.

4.[8] — fecit Terentia*et sibi et suis posterisque eorum ita, ne de nomine libertorum libertarumve meorum posterisque eorum exeat.

5.[9] — ux(ori) — f(ecit) et s(ibi) v(ivus), inq(ue) memoriam perpetuam hortos coherentes sive suburbanum tradidit lib(ertis) libertabusque ex familia ux(oris), — excepitq(ue), ne quis eos venderet, set per genus ipsorum posessio decurreret vel per atnatos vel manumissos.

6.[10] — hi horti ita uti opt(imi) maximique sunt, cineribus serviant meis, — hos neque dividi neque alienari volo.

7.[11] — ne veneat, ne fiduciare liceat, nec de nomine exire liceat secundum sententias pontificum *etc.*

---

1) i. e. usu. — 2) Qui sequuntur vv. XVII omisi. — 3) Inscriptiones sepulcrales cum singulae tanti momenti plerumque non sint, ut ius ex iis comprobari possit, coniunctae vero communi concentu vim qualemqualem obtineant, ampliorem copiam congessi, omissis tamen quae ad ius non spectant verbis. Cf. *Lübbert, commentationes pontificales p. 54—70; Mo. Staatsrecht 2, 66; Hu. die Multa 315.* — 4) Romae. *Or. 4388.* Integer hic titulus est. — 5) Omnes fere qui sequuntur tituli aut liberis aut libertis aut utrisque posterisque eorum scripti sunt, inter quos id tantum differt, quod liberi ius sepeliendi habent, sive heredes patri exstiterint sive se abstinuerint, liberti autem non aliter, 'nisi heredes extiterint patrono, quamvis quidam inscripserint, monumentum sibi libertisque suis fecisse.' *D. 11, 7. 6.* — 6) Romae. *Or. 4386.* — 7) Romae. *Or. 4403.* — 8) In villa Pelucchi. *Or. 4387.* — 9) Cordubae. *C. I. L. 2, 583 n. 4332.* — 10) Montisferrati. *Or. 4417.* — 11) Romae. *Or. 7331.*

8.[1] — ea condicione, ne fiducient, ne vendant, neve alio quo genere id sepulcrum, sive monumentum est, alienare ulli potestas sit *etc.*

2. Multae alienationum prohibitarum.

9.[2] — si qui — hoc monumentum — vendere volent, tunc ad rempublicam coloniae Puteolanae pertinebit.

10.[3] — neque ulli liquebit locationis causa in annis centum quandoque transvendere; quodsi qui adversus it fecerint, eorum bona (!) pertinere debebunt ad rempublicam Brundisinorum.

11.[4] — ne de nomine meo exiat; quod si quis id mon. partenve eius vendere quis volet, vel donationis causa cui mancipare voluerit, aliove quo nomine eius monimenti partem alienare temptaverit, dare damnas esto aerario populi Romani HS XV m(ilia) n(ummum) et collegio pontificum HS XV m. n. et emptor et venditor.

12.[5] — si quis hoc — mon. — vendere vel donare voluerit vel corpus alienum invehere vellit, dabit poenae nomine ark(ae) pontif(icum) HS C̄ n., et ei cui donatum vel venditum fuerit, eadem poena tenebitur.

13.[6] — *h*oc mon. ne de nomine nostro exiat; *q*ui exterum inducere voluerit, poenae *n*omine inferet arcae pontificum HS L m. n.

14.[7] — quod si quis hunc mon. — donationis causam vel alioque nomine temptaverit facere, dare damnas esto aerario populi Romani HS L m. n., item v(irginibus) V(estalibus) HS L m. n.

15.[8] — ita ut ne quis ex hoc agro aedificisve, quibus donationis causa emancipatum erit, de nomine alienasse velit, nisi in persona filiorum aut libertorum suorum, ne simili (?) poena sepulchri teneatur.

16.[9] — huic munimento intercedet lex, ne donatio fiat; quodsi quis admiserit, inferet aerario p(op.) R(om.) HS XXX n.

17.[10] — si q(uis) hanc ar(cam) vender(e) aut emere aut exacisclaver(it), tunc poen(ae) nom(ine) dabit rei p(ublicae) Aquil(eiensis) HS XX n., delator quart(am) accip(iet.)

18.[11] — quisqu(is) hunc mon. — immutare alioque quo genere

1) Romae. *Grut. 638, 4.* — 2) Puteolis. *Or. 4430.* — 3) Brundisii. *Or. 4431.* — 4) Romae. *Or. 4425.* — 5) Romae. *Or. 4427.* — 6) Romae. *Grut. 765, 5.* — 7) Romae. *Or. 4428. I. N. 6916.* — 8) Romae. *Or. 4421.* — 9) Veronae, sed tituli origo Romam videtur referenda. *Maffei, museum Ver. p. 320.* — 10) Aquileiae. *Or. 7337.* Similiter *Donii inscr. ant. 12, 27:* 'arcam aperuerit aut exacisclaverit, et aliut corpus posuerit'. — 11) In via Appia. *Grut. 1133, 3.*

vendere aut donare voluerit, tunc dare debebit HS L m. n. aerario p. R.

19.[1] — hoc mon. — si quis vendere vel donare voluerit, inferet virginib(us) Vestalib(us) HS XX n. aut aerario pop. Rom. *etc.*

20.[2] — si quis autem istam memoriam ex numero filiorum sibe libertorum distrahere voluerit, inf. aer. p(ublico) p(op.) R(om.) HS I (*L?*) m. n.

21.[3] — si quis autem hoc vendere voluerit, arkae ponteficum HS X m. n. inferet, vel si quis alienum corpus hic intulerit, poenam supra scriptam inferet.

21a.[4] — hoc mon. | si quis donationis vel emancipa|tionis causa ali tradere voluerit, pri|us inferet arce pontificum SS C. m. denarii. | *etc.*

3. De sepulcro violato et de mortuo inferendo.

22.[5] — huic monimento manus qui intulerit, dabit sestertios XX.

22a.[6] — qui man. intul. virginebus Vestalibus solvet poena HS n. V. X. X.

23.[7] — si quis titulum meum violaverit, inferat aerario HS IX n.

24.[8] — si quis autem infringere vel aperire ausus fuerit, is tum inferet poene nomine reip(ublicae) folles M.

25.[9] — si quis aeam arcam post mortem eorum aperire voluerit, inferat decuriae meae[10] X XXV . . .

26.[11] — sibi — libertabusque suis, ita ne quis ubi ego conquiesco, comburat aut cineres suas ponat; quae adversus fecerit, virginibus damnas esto d(are) HS m(ilia) *etc.*

27.[12] — huic monumento ustrinum applicari non licet.

28.[13] — in hoc monimento ali inuri licet nulli, nisi quorum nomina s(upra) s(cripta).

29.[14] — quisquis hunc titulum — deasciaverit aut violaverit vendiderit, HS CC m. n. aerario pop. Rom. damnas estto dare *etc.*

---

1) Romae. *Grut. 861, 13.* Similiter *Grut. 881, 9. Or. 2145. 4509. 4549. 4610.* — 2) Romae. *Grut. 827, 2.* — 3) Romae. *Grut. 835, 8.* — 4) Romae. *Fabretti, inscr. p. 49 n. 281.* — 5) Romae. *Or. 4423.* — 6) Romae. *Or. 7339, Wi. 291.* — 7) Romae. *Or. 4424.* — 8) Buccini Lucaniae. *Grut. 810, 10.* — 9) Aspalath in Dalmatia. *Or. 4429. C. I. L. 3, 321, n. 2107.* — 10) scil. collegii fabrorum et centonariorum. — 11) Oxoniae, origo Romam pertinet. *Or. 4393.* — 12) Romae. *Or. 4384, Wi. 259.* In alio: 'ne quis hic urina(m) faciat'. *Or. 7302. 7334. Petron. 71.* — 13) Canusii Neap. *Or. 7332.* — 14) Ostiae. *Or. 7338.*

30.[1] — si quis huic mon. post me aliquam controversiam facere voluerit aut de nomine auferre, inferet aerario p. R. HS V m. n. *etc.*

31.[2] — si quis eum titul(um) adulteraverit, alienigenum corp(us) aut ossa aut cineres in hoc monum. inferre volens, ad hum(andum) non haberet, dare debeat a(erario) p(op.) R(om.) HS L m. n. Huic mon(umento) dol(us) mal(us) abesto.

32.[3] D. M. P. Alfeni Anterotis locus exc(eptus) sepulchri et itineris, in front(e) p(edes) XL, in agr(o) p. XXXIIII, et poena excepta HS XX *etc.*

33.[4] . . . Hora[*tius*. .*f*] Balb[*us*] | municipibus [*su*]eis incoleisq(ue) | loca sepulturae d(e) s(ua) p(ecunia) dat, | extra auctorateis
5. et || quei sibei laqueo manus | attulissent[5] et quei | quaestum spurcum
10. | professi essent, singuleis | in fronte p. X in agrum p. X. || inter
13. pontem Sapis *etc.* — || In quibus loceis nemo huma|tus erit, qui volet sibei | vivous monumentum faci|et; in quibus loceis hu|mati erunt, ei d(um)t(axat) quei | humatus erit postereis|que eius monu-
20. mentum | fieri licebit.

4. De aditu ad sepulcrum.[6]

34.[7] — sibi et — uxori et libertis * posterisque eorum omnibus. Taberna cum aedificio et cisterna monimento custodia cedit. Lege publica uti liceat itum, aditum, ambit(um), haustum aquae, ligna sumere.

35.[8] — Iobacchus fecit — excipit itus, actus, aditus, ambitus, item aquae, aeram(enta), funem, pistrini, furni, virgar(um), ligni sacrificiis faciundis et cetera, quae in lege publica continentur *etc.* (*a. 149 p. C.*)

36.[9] — praecepit, ut ad id sepulchrum hortus, qui est cinctus maceria, et dieta aiuncta ianuae custodiae causa sepulchro cedat, et itum aditum ambitum sacrificique faciundi causa proximis eius recte liceat.

37.[10] — in hoc mon. itus aditus ambitus libertis libertabusque

1) Romae. *Or. 2691.* — 2) Prope Romam. *Or. 5048.* — 3) Miseni. *Or. 4423.* — 4) Sassinae Umbr. *C. I. L. 1, 265, n. 1418, Wi. 316.* — 5) 'Cautum fuerat in pontif. libris, ut qui laqueo vitam finisset, insepultus abiceretur'. *Serv. in Verg. Aen. 12, 603.* — 6) Cf. supra *p. 182, b. 15; c. 13.* — 7) Romae. *Or. 4085, Wi. 2556.* 8) Romae. *Or. 4379, Wi. 287.* — 9) Romae. *Or. 4373.* — 10) Romae. *Or. 4374.*

meis omnib(us) pateat, h[*er*]es [*st*]ruem dato ad sacrificia facienda quotiens quomque opus erit.

38.[1] Hostilius — libertis*suis posterisque eorum fecit; exterae familiae aditus non datur, nec iure quis in hoc mon. ollas emet.

39.[2] C. Plarius — se vibo cessit Plariae*libertae suae — adcumbitorium cum conditibum — ita, ut liceat ei itum aditum ambitum humandumve sacrificandum caussa habere *etc.*

40.[3] — et in eo mon. itu(m), act(um), amb(itum), inlat(ionem), mort(uum) mort(uam) inferre, coron(are), sacrif(icare), sacrif(icium) fac(ere) ei, a(d) q(uem) e(a) r(es) p(ertinet) p(ertinebit), r(ecte) l(iceto) *etc.*

41.[4] — et posteris excepto[5] M. Antonio Athenione, quem veto in eo mon. aditum habere, neque iter ambitum introitum ullum in eo habere, neque sepulturae causa reliquias eius posterorumque eius inferri. Quod si quis adversus hoc quis fecerit, tunc is qui fecerit poenae nomine pontificibus aut antescolaris[6] virginum HS L̄. m. n. inferre debebit; ideo quia me pos multas iniurias parentem sibi amnegaverit *etc.*

5. Cognitio de sepulcris.

42.[7] — Aelius Dignus, Paccius Charito et socii hoc cepotaphium muro cinctum cum suo iure omni ex auctoritate et iudicio pontificum possederunt.

43.[8] — petit a pontifices, ut sibi permitterent reficere n(ovum) monum. iuris sui, lib(ertis) libertabusque sibi et suis posterisque eorum.

44.[9] — hoc vas disomum sibi et Felicitati suae posuit, et tribunal ex permissu pontif(icum) perfecit.

45.[10] — in hoc monumento sive sepulc(ro) corp(us) per(missu) aedil(ium) inferri licebit.

46.[11] — abscessit Selinunte, pri. idus Augus. Nigro et Apro-

1) Romae. *Or. 4392.* — 2) Ostiae. *Or. 4511.* — 3) Romae. *Or. 4382.* Similiter *4380. 4500. 4509. 4513. I. N. 212.* — 4) Prope Romam. *Or. 1175.* 5) Similiter *Or. 3032. 7343.* — 6) Cf. *Petron. sat. 81:* 'antescholanus'. — 7) Romae. *Or. 4515, Wi. 258.* — 8) Romae. *Or. 4406.* cf. *D. 47, 12, 7:* 'lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere'. *D. 11, 8, 5:* 'sed si religiosus locus iam factus sit, pontifices explorare debent, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum sit'. — 9) Beneventi. *I. N. 1537.* — 10) Romae. *Or. 4355.* — 11) Romae *Or. 794,* emend. *3, 78, Wi. 257;* cf. *Paul. sent. 1, 21, 1. D. 11, 7, 8. 44, 1.*

niano cos. (*117 p. C.*), reliquiae treiectae eius III non Febr. ex permissu collegii pontific(um), piaculo facto, Catullino et Apro cos. (*130 p. C.*) *etc.*

47.[1] — isdem corporibus tralatis perm(issu) trib(unorum) pl(ebis).

6. Sentencia de sepulcris. (Saec. II—III p. C.)[2]

In his aedificis et locis | puris adiacentibus aedificis, sive is locus ager est, | P. Aeli Rufini militis, | in quibus se possessorem 5. esse ex causa emptionis P. | Aeli Abascanti, patris sui, Alfenio Senecioni subpraef(ecto) | class(is) pr(aetoriae) Mis(enensis) probavit et meruit sententiam, quam ius|su eiusdem Senecionis subpraef. huic titulo proscripsit. |

'Senecio c(um) c(onsilio) c(ollocutus) dixit: | Necessariam fuisse 10. inspectionem aedificiorum et | loci, de quibus apu*t* me actum est, re ipsa manifestatur. | Cum igitur aedificia solo puro posita deprehende|rim neque ullo sepulchro superposita vel coniuncta, ap|paret venditionem eorum iure factam, ideoque ad Aelium | 15. Rufinum militem ex causa emptionis pertinere videntur; | loci vero sive agri, quem adiacentem aedificis Aelius Abas|cantus, pater Rufini, ab heredibus Patulci Diocletis aeque | mercatus est, cum habeat plurima et dispersis locis sepul|chra, ius per venditionem transferri ad emptorem | non potuit, set, cum pater Rufini 20. et postea Rufinus, quam|quam non iure facta emptione, semper in possessionem | fuerint, nullo iure eum locum vindicare sibi Patulcii pos-|

sunt. Plane cum in re praesenti inspexerim litura[*tum ag. et*][3] | erasum, Patulci dicunt, reman[*ere in stipul. capita quaedam*] | exprimentia haec [*verba:* '*Actius Dioc(les), Patul(cii) Dioc(letis)* | 25. *f(ilius), cum fratrib(us), qui nunc hic adsunt, vendunt P. Aelio*

---

1) Romae. *Grut. 662, 8.* — 2) *I. N. 2646* et in '*Corrig.*' *p. XXIII i. f.* Neapoli hoc monumentum fuisse dicitur, hodie vero nonnisi exempla saec. XVI a Mar. Accursio, Manutio, Pighio descripta exstant, de quibus v. *Mo. l. c.* Inferior tituli pars inde a. v. 22—24 iam tum defuit, neque nisi ex arbitrio suppleta videtur, cum contra antiquam scribendi consuetudinem sit concepta et sententia ab omni iuris ratione sit aliena, licet *Lübbert comm. pontif. 58:* 'religionis et iustitiae plenam' eam dicat. — 3) Incipiunt hic supplementa, unde magna varietas lectionis: 'ag. et', 'agrum aedificiisque', 'aed. q.', 'agrum erasumque;' *Cuiac. obs. 18, 32* habet: 'inspexerim oblitteratum atque erasum Patulci Dioc. nomen, et remanere inscripta capita' *etc.*

Abascanto | *locum purum, in quo nulla sepulcra facta*[1] *superposita neq(ue) coniuncta* | *apparent, lib(eris) nep(otibus) pronep(otibus)q(ue)'* *et reliqua.*

Ob contemptum tamen religionis | *Rufinus, P. Aeli Abas. f(ilius), agro privetur, fietq(ue) pub(licus) sepeliendor(um) militum* | *class(is) pr(aetoriae) Mis(enensis) in usum. Heredes vero Patul(cii) Dioc(letis) mulctentur sorte* | *una cum anatocismo binae centesimae* 30. *usurae propter neglectam* | *religionem sepulchrorum clam dirutor(um), pauperesq(ue) milites* | *class(is) pr(aet.) Mis. donati sint, dum aegrescunt et moriuntur, ne aere* | *conlato curentur sepelianturq(ue).'*

Quam sententiam sanctam esse, | *omnes sciunto, idq(ue) totum testatur marmor.*]

XIV. IUS HOSPITII ET CLIENTELAE.[2]

1.[3] P. Sulpicio Quirinio, C. Valgio cos. (*742 a. u.*) | senatus populusque civitatium stipendiariorum | pago Gurzenses[4] hospitium fecerunt quom L. Domitio, | Cn. f., L. n., Ahenobarbo[5] procos., eumque et postereis || eius sibi posterisque sueis patronum 5. coptaverunt, | isque eos posterosque eorum in fidem clientelamque suam recepit. |

Faciundum coeraverunt: Ammicar, Milchatonis f., | Cynasyn(us), Boncar, Azzrubalis f., Aethogursensis, | Muthunbal, Saphonis f., Cynas(inus) Uzitensis.[6] |

2.[7] M. Licinio Crasso, | L. Calpurnio Pisone cos. (*27 p. C.*) | IIII k. Maias | gentilitas Desoncorum ex gente Zoelarum[8] || et 5. gentilitas Tridiavorum ex gente idem | Zoelarum hospitium vetustum antiquom | renovaveruut, eique omnes alis alium in fi|dem clientelamque suam suorumque libero rum posterorumque receperunt.

1) 'iacta'. — 2) Cf. *Mommsen, d. röm. Gastrecht u. d. röm. Clientel,* in libro: *Röm. Forschungen, 1, 319.* Antiquissimas tantum recepi tesseras hospitales, alias v. apud *Or. 3056—63.* — 3) E lamina ahenea, Cortonae reperta et adservata. *Marini, atti de' frat. arv.* (1795.) *2,782. Or. 3693.* — 4) Gorza, oppidum Africae Zeugitanae prope Uticam, *Polyb. 1,74.* In alia tessera: 'civitas Gurzensis ex Africa'. *Mar. 2, 783.* — 5) Avo imp. Neronis. cf. *Suet. Nero. 1—6. Tac. ann. 4, 44.* — 6) *Hirt., b. Afr. 41. 51:* 'oppidum Uzitta,' in Africa Byzacena. 7) *C. I. L. II, 366 n. 2633.* E tabula ahenea, quae hodie in museo Berolinensi adservatur, a. 0,32. l. 0,20. — 8) Zoelas *Plin. h. n. 3, 3, 28* inter Asturum populos enumerat, alio loco (*19, 2, 10*) eam civitatem 'Gallaeciae et oceano propinquam' appellat. cf. *Huebn. l. c. p. 363.*

10. Egerunt || Arausa Blecaeni et Turaius Clouti, Docius Elaesi, | Magilo Clouti, Bodecius Burrali, Elaesus Clutami, | per Abienum Pentili magistratum Zoelarum. | Actum Curunda. |
15. Glabrione et Homullo cos. (*152 p. C.*) V idus Iulias || idem gentilitas Desoncorum et gentilitas | Tridiavorum in eandem clientelam, eadem | foedera receperunt: ex gente Avolgigorum | Sempronium Perpetuum Orniacum, et ex gente | Visaligorum An-
20. tonium Arquium, et ex gente || Cabruagenigorum Flavium Frontonem Zoelas. | Egerunt | L. Domitius Silo et | L. Flavius Severus, | Asturicae.

XV. COLLEGIA.

1. Collegium symphoniacorum.[1]

Dis manibus. Collegio symphoniacorum, qui sacris publicis praestu sunt,[2] quibus senatus c(oire) c(onvocari) c(ogi) permisit[3] e lege Iulia[4] ex auctoritate Aug(usti) ludorum causa.

2. Collegium fratrum Arvalium. (120 p. C.)[5]

Cum aditi essent fratres Arvales a Bittio Callistrato nomine Bitti Thalli calatoris Bitti Proculi [*petente*], ut ei ob introitum redderetur, quaerereturque, an legitimi calatoris loco habendus esset, qui [*in numero calator*]um sine introitu fuerat, placuit, cum calator accessio sit sacerdotis, semel ob [*int*]roitum inferri [*debere, licet alius ca*]lator ab eodem sacerdote substitueretur.

3. Collegium funeraticium Lanuvinum. (133 p. C.)[6]

L. [*Ceionio*] Commodo, Sex. Vetuleno Civica Pompeiano cos. (*a. 136*) a(nte) d(iem) $\overline{\text{V}}$ idus Iun(ias).

---

1) Unus de 400 titulis unius columbarii a. 1847 prope Romam detecti. Edidit *Mommsen, ZGR. 15, 353, Wi. 1344.* → 2) *Or. 2448:* 'Collegio tibicinum et fidicinum Romanorum, qui s. p. p. s.' (111 p. C.) Similiter *Or. 1803. Grut. 269, 2.* Cf. tibicinum secessionem Tiburtinam ap. *Liv. 9, 30.* — 3) Illustrantur haec verba loco *Dig. 3, 4, 1:* 'neque collegium neque * corpus passim omnibus habere conceditur. — collegia * certa sunt, quorum corpus SCC. atque constit. principum confirmatum est'. Inde in collegiorum titulis additum est: 'quibus ex SC. coire permissum est,' vel 'licet,' *Or. 1567. 2787. 4075. 4115. 4235;* in uno: 'quibus ex permiss(u) div(i) Pii arcam habere permiss(um).' *Or. 3913.* In aliis appellantur 'corpora licite coeuntia'. *Grut. 399, 4. 431, 1.* cf. *Mommsen, de collegiis. 80.* — 4) Caesaris videtur esse. *Suet. Caes. 42:* 'cuncta collegia praeter antiquitus constituta distraxit'. *Oct. 32:* 'collegia praeter antiqua et 'legitima' dissolvit'. — 5) Ex actis fratrum Arvalium, ed. *Henzen, p. CLX* Cf. *Mo. Staatsr. 1, 283 n. 3* —

| [*Lanuvii in municipio in t*]emplo Antinoi, in quo L. Caesen- I, 1. nius Rufus, | [*dict(ator) III et patronu*]s municipi, conventum haberi iusserat per L. Pompeium | . . (*9*). . um, q(uin)q(uennalem) cultorum Dianae [*e*]t Antinoi, pollicitus est, se [*in annum d*]aturum eis ex liberalitate sua HS X̄V̄ m(ilia) n(um.) usum, die | [*natali*]s Dianae, idib. Aug. HS CCCC n(um.), et die natalis An- 5. tinoi V k. | [*Decemb.*] HS CCCC n(um.), et praecepit legem ab ipsis constitutam sub tetra[*stylo A*]ntinoi parte interiori perscribi in verba infra scripta: |

[*M. Antonio Hiber*]o, P. Mummio Sisenna cos. (*a. 133*) k. Ian. collegium salutare Dianae | et Antinoi constitutum, L. Caesennio, L(ucii) f(ilio), Quir(ina), Rufo, dict(atore) III idemq(ue) patr(ono.) |

Kaput ex SC. p(opuli) R(omani.) |

Quib[*us coire co*]nvenire collegiumq(ue) habere liceat. Qui 10. stipem menstruam conferre vo|len[*t in fune*]ra, in it collegium coeant, neq(ue) sub specie eius collegi nisi semel in men|se c[*oeant con*]ferendi causa, unde defuncti sepeliantur. |

[*Quod bonum fa*]ust[*um fe*]lix salutareq(ue) sit imp. Caesari Traiano Hadriano Aug., totiusque | [*do*]mus Au[*gust.*], nobis [*n*]o- 15. stris collegioq(ue) nostro. Et bene adque industrie contraxerimus, ut | [*e*]xitus [*defu*]nctorum honeste prosequamur, itaq. bene conferendo universi consentire | debemus, u[*t long*]o tempore inveterescere possimus. Tu, qui novos in hoc collegio | intrare vole[*s, p*]rius legem perlege et sic intra, ne postmodum queraris aut heredi tuo | controver[*s*]iam relinquas. ~

Lex collegi. ~ |

[*Placu*]it universis, ut quisquis in hoc collegium intrare vo- 20. luerit, dabit kapitulari nomine | HS C n(um.) et v[*ini*] boni amphoram, item in menses sing(ulos) a(sses) V. > Item placuit, ut quisquis mensib(us) | contin[*uis II*] non pariaverit et ei humanitus acciderit, eius ratio funeris non habebitur, | etiamsi [*test*]amentum factum habuerit. > Item placuit: quisquis ex hoc corpo|re n(ostro) pariat[*us*] decesserit, eum sequentur ex arca HS CCC n(ummi),

---

6) E tabula marmorea, quae exstat in oppido '*Civita - Lavigna*', edita a *N. Ratti, atti d. accad. pont. 2, 462.* Inde primum eam edidit et illustravit *Mom., de collegiis 1843 p. 98—116* (cf. *Huschke, ZGR. 12, 207*); postea lapide ipso excusso titulum correxit *Mo. ZGR. 15, 357;* cf. *Or. 6086, Wi. 319.* Est tabula duabus columnis inscripta; capita sunt distincta.

25. ex qua summa decedent exe|quiari nomine HS L n(um.), qui ad rogus dividentur; exequiae autem pedibus fungentur. |

Item placuit: quisquis a municipio ultra milliar(ium) XX decesserit et nuntiatum fuerit, eo exire debebunt | electi ex corpore n(ostro) homines tres, qui funeris eius curam agant, et rationem populo reddere debebunt | sine dolo m[*al*]o: et si quit in eis fraudis causa inventum fuerit, eis multa esto quadruplum. Quibus | [*funeraticium*] eius dabitur, hoc amplius viatici nomine ultro citro 30. sing(ulis) HS XX n(um.). Quod si longius | [*a municipio su*]pra mill. XX decesserit et nuntiari non potuerit, tum is, qui eum funeraverit, testa|[*tor rem tabul*]is signatis sigillis civium Romanor(um) VII, e[*t*] probata causa funeraticium eius, sa|[*tisdato ab i*]is neminem petiturum, deductis commodis et exequiario, e lege colegi dari | [*sibi petito a co*]llegio; dolus malus abesto. Neque II, 1. patrono neque patronae neque d[*omino*] || neque d[*o*]minae neque creditori ex hoc collegio ulla petitio esto, nisi si quis testamento here[*s*] | nomina[*tus e*]rit. Si quis intestatus decesserit, is arbitrio quinq(uennalis) et populi funerabitur. | > Item placuit: quisquis ex hoc collegio servus defunctus fuerit, et corpus eius a domino dominav[*e*] | iniquitatae sepulturae datum non fuerit, neque ta- 5. bellas fecerit, ei funus imag[*ina*]|rium fiet. > Item placuit: quisquis ex quacumque causa mortem sibi adsciveri[*t*], | eius ratio funeris non habebitur. |

Item placuit, ut quisquis servus ex hoc collegio liber factus fuerit, is dare debebit vin[*i bo*]|ni amphoram. > Item placuit: quisquis magister suo anno erit ex ordine a[*lbi*] | ad cenam faciendam et non observaverit neque fecerit: is arcae inferet HS XXX n(um.), 10. | insequens eius dare debebit et is eius loco restituere debebit.

Ordo cenarum: VIII id. Mar. natali Caesenni . . patris; V k. Dec. nat. Ant[*inoi*]; | idib. Aug. natali Dianae et collegi; XIII k. Sept. na[*t. Caesc*]nni Silvani fratris; pr. n[*onas*] . . | natali Corneliae Proculae matris; XIX k. Ian. n[*at. Caes*]enni Rufi, patr(oni) muni[*cipii.*] |

15. Magistri cenarum ex ordine albi facti, q[*u*]o ordine homines quaterni (*erunt,*) ponere debeb[*unt*] | vini boni amphoras singulas, et panes a(ssium) II, qui numerus collegi fuerit, et sardas | [*nu*]mero quattuor, strationem, caldam cum ministerio. |

Item placuit, ut quisquis quinquennalis in hoc collegio factus fuerit, is a sigillis eius temporis, | quo quinquennalis erit, immunis

esse debebit; et ei ex omnibus divisionibus partes dupl[*as*] | dari, item scribae et viatori a sigillis vacantibus partes ex omni divisione sesquip[*las*] | dari placuit. ∾ | Item placuit, ut quisquis quinquennalitatem gesserit integre, ei ob honorem partes se[*squi*]|plas ex omni re dari, ut et reliqui recte faciendo idem sperent. |

Item placuit: si quis quid queri aut referre volet, in conventu referant, ut quieti e[*t*] | hilares diebus sollemnibus epulemur. | 25.

Item placuit, ut quisquis seditionis causa de loco in alium locum transierit, ei multa es|to HS IIII n(um.). > Si quis autem in obbrobrium alter alterius dixerit aut tu[*mul*]|tuatus fuerit, ei multa esto HS XII n(um.). > Si quis quinquennali inter epul[*as*] | obbrobrium aut quid contumeliose dixerit, ei multa esto HS XX n(um.). . . |

Item placuit, ut quinquennalis sui cuiusque temporis diebus 30. solemn[*ibus ture*] | et vino supplicet et ceteris officiis albatus fungatur, et die[*bus natalibus*] | Dianae et Antinoi oleum collegio in balinio publico po[*nat, antequam*] | epulentur.

4. Collegium Aesculapii et Hygiae. (153 p. C.)[1]

Lex collegi Aesculapi et Hygiae. | Salvia C. f. Marcellina — | — donum dedit collegio Aesculapi et Hygiae locum aediculae cum pergula et — solarium tectum iunctum, in | quo populus collegi s. s.[2] epuletur; — item | collegio s. s.[2] dedit donavitque HS L m(ilia) n(um.) hominibus n(umero) LX, sub hac condicione: ut ne plures adlegantur, quam numerus s. s., et ut in locum | de- 5. functorum loca veniant, et liberi adlegantur, vel si quis locum suum legare volet, filio vel fratri vel liberto dumtaxat, ut inferat arkae n(ostrae) partem | dimidiam funeratici;[3] et ne eam pecuniam s. s. velint in alios usus convertere, sed ut ex usuris eius summae diebus infra scriptis locum confrequentare; | ex reditu eius summae si quod comparaverint, sportulas hominib(us) n. LX ex decreto universorum — | — dividerent. —

Item | —in conventu placuit universis, ut diebus s. s. ii qui 16. ad epulandum non convenissent, sportulae et pane et vinu | eorum venirent et praesentibus divideretur, excepto eorum, qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinetur.

---

1) E tabula marmorea Romae in aedibus Barberinis adservata. Primum ed. in *Sponii miscell. p. 52,* inde *Or. 2417, Wi. 320.* — 2) s(upra) s(cripti). — 3) De hoc capite scripserunt *Mo. de colleg. 93. Hu. ZGR. 12, 185.*

19. Item P. Aelius dedit *etc.* — Quodsi ea pecunia omnis, quae
20. s. s. est, — in alios usus convertere voluerint, quam in eos usus, qui s. s. s.,[1] quos ordo collegi n(ostri) decrevit, et uti | haec omnia, quae s. s. s., suis diebus ut ita fiant dividantque, quod si adversus ea quid egerint sive quid ita non fecerint, tunc q(uin)q(uennales)
22. vel curatores | eiusdem collegi, qui tunc erunt, si adversus ea quid fecerint, q. q. et curatores s. s. uti poenae nomine arkae n(ostrae) inferant HS XX m. n. |

Hoc decretum ordini n(ostro) placuit in conventu pleno, quod gestum est in templo divorum in aede divi Titi, $\overline{\text{V}}$ id. Mart.,
24. G. Bruttio | Praesente, A. Iunio Rufino cos., q. q. C. Ofilio Hermete, curatorib(us) P. Ael. Aug. lib. Onesimo et C. Salvio Saleuco.

5. Collegium funeraticium Alburnense. (167 p. C.)[2]

I, 1. Descriptum et recognitum factum ex libello, qui propositus | erat Alb(urno) maiori ad statione(m) Resculi, in quo scriptum erat | id quod i(nfra) s(criptum) est: |

Artemidorus Apolloni, magister collegi Iovis Cerneni, et
5. Valerius Niconis et Offas Menofili questores collegi eius|dem, posito hoc libello publice testantur: | ex collegio s(upra) s(cripto), ubi erant ho[*m*](ines) LIIII, ex eis non plus | remasisse ad Alb(urnum), quam quot h(omines) XVII; Iulium Iuli quoque, | commagistrum
10. suum, ex die magisteri sui non accessisse || ad Alburnum, neq(ue) in collegio; seque eis, qui pre|sentes fuerunt, rationem reddedisse,
II, 1. et si quit | eorum (h)abuerat, reddedisset sive funeribus, || et cautionem suam, in qua eis caverat, recepisset; | modoque autem neque funeraticis sufficerent | neque loculum (h)aberet, neque quisquam tam magno | tempore diebus, quibus legi continetur,
5. convenire || voluerint aut conferre funeraticia sive munera. |

Seque i[*d*]circo per hunc libellum publice testantur, | ut, si quis defunctus fuerit, ne putet se colle|gium (h)abere aut ab eis aliquem petitio|nem funeris (h)abiturum. ||

10. Propositus Alb(urno) maiori, V idus Febr. imp. L. Aur(elio) Vero III | et Quadrato cos. | Act(um) Alb(urno) maiori.

---

1) s(upra) s(cripti) s(unt). — 2) *C. I. L. 3, 924.* E tript. Transsylv. integro. Cf. *p. 185 n. 3.* Cf. *Mo. de coll. 94. Hu. ZGR. 12, 173.*

6. Collegium aquae. (Saec. I p. C.)[1]

. . . .

mult]a esto a.[2] D. 1.

(I.) [*Cui magisteriu*]m ex h. l.[3] capere gerere licebit, s[*i is* |*magister factus erit, ei, nisi luci pal*]am in conlegio aquae intra paticabulum, |quo die mag(isterio) [*abibit, iuraverit, se hoc conlegium re*]mque[4] hoiusce conlegi, quod |quidquid penus sese venit, [*recte administravisse, neque se adversus h.*] l. fecisse scientem d. 5. |m.[5] in suo magisterio, suosque prohibuisse, [*quominus adversus h. l. facerent, quod eius sat*]is sit, a. D multa esto.

(II.) [*Qui magister ita non iuraverit, is deinde ma*]g. ni esto nive |suffragium inito; si quis adversus ea faxit, multa [*esto a. C. Ei, qui excusabitur, necesse sibi esse, i*]re peregre[6] |longius p. $\overline{\text{CXX}}$ reip. e*t l*itis[7] causa, magistrorum [*iudicium esto. Qui ita post tempus excusabitur, ei multa*] esto a. |L. Idcirco nihilominus deieratio esto apud magistros, [*ita uti s. s. e.;*[8] *si non deieraverit ita,*] uti s. s. e., a. C multa esto. 10.

(III.) [*Nuntius, per quem quis ita se excusavit, tempore ius*]to si non |denuntiarit, ipsius multam sufferto, [*aut cum eo tantae pecuniae, quantae quis ita multatus erit, ex hac*] |lege actio esto.

(IV.) [*Magister si cui fulloni ex h. l. multam dicere volet,*] liceto, si |semel si saepius volet; dictio esto a. I.

---

1) Ex inscriptionibus a card. *F. Barberini* saec. XVII collectis hunc titulum ed. *G. Marini, atti degli arvali (1795) 1, 70;* inde *Dirksen, Beitr. (1825) p. 216, Haub. 177;* denuo collato apographo *Rudorff, ZGR. 15, 203,* cui additiones adiecit *Mo. ibid. p. 345;* novissime *Hu. Multa 533.* Unde sit descriptus, in apographo notatum non est. Tituli et initium et finis desunt et tota pars laeva, quam quidem coniecturis supplere conati sunt tam *Rud.* quam *Hu.* Quae recepi supplementa, *Mommseni* sunt, qui ipse in excursu infra adiecto fusius ea explanavit. Numeri uncis inclusi capita a *Mo.* distincta indicant. — 2) a(ssium). — 3) h(ac) l(ege). — 4) Tab. habet '. . . m. qui'. — 5) d(olo) m(alo). — 6) 'peregere'. — 7) Ita *Hu.* pro: 'rei peritis'. — 8) s(upra) s(criptum) e(st).

(V.) [*Pro collegio ni quis fulloniam fecisse*] nive cretulentum exegisse |velit, nisi in duabus lacunis p(opuli) R(omani) ius emet;

15. [*qui contra fecerit, adversus eum qui volet rem collegii*] gerere, liceto, |magistrisve denuntiamino in biduo continuo; ni nuntiab[*itur,* [*si magister ad collegium non fuerit neque ad fonte*]m venerit, multa |a. V esto.

(VI.) [*In eum, qui contra h.l. fulloniam fecerit cretulentumque exeg*]erit, |ex h. l. magister magistrive iudicium danto. Qui *ni* iuraverit,[1] [*paratum se esse, excipere iudicium praeto*]ris, recuperatorem unum |communem adeunto simulque iuranto: [*se non calumniae causa fecisse facturumve esse.*] Ni ita iurassit, |multa esto a. D.

20. (VII.) [*Quem magister ex h. l. iudicare iusserit, is ni*] iudicassit ita |uti s. s. e., multa esto recuperatore uno quotque [*in consilio ei erunt in singulos a. V.*]

(VIII.) [*Praeterquam si cui non liquebit, qua de re mag. fac*]ito uti iuret, |isque sibi testium causa esse dicet magis quam [*iuris rem dubiam, qui s. s. s. ex magistrorum edictis perpe*]tuis |rem iudicanto; ni ita iudicarint, ita multa esto recuper- [*atore uno quotque ei in consilio erunt, uti s. s. e.*]

(IX.) [*Praeterquam si qui iuraverit corporis vitium sibi impedimen*]to |esse, ita gnatum esse, ni iudicassit, a. V multa esto. Id [*vitium si . . ., multa*] esto a. V.

. . . .

7. Excursus Mommseni.

Capitis primi argumentum evidenter apparet; agitur nimirum de iure iurando magistratus abeuntis, quod imitatur eiurationem publicam (*Staatsrecht 1, 511*). Locutio *'quod quidquid penus sese venit'*, ut *quidquid* relativa vi careat, cum formula *quoquo modo* similiter passim usurpetur, et ipsa admitti poterit (cf. *Lachm. ad Lucr. p. 286. Madvig de fin. p. 645*). *Huschkiana* restitutio ut in aliis peccat, ita concinnitatem enuntiati, quod unum est omnino, perperam solvit. — Capite secundo quo *Hu.* credit caveri, cur quis magister creari nequeat, nec per se recte excogitatum est (nam ab eiuratione ita reicimur ad comitia, i. e. a calce ad caput), et omnino eo refutatur, quod v. 9 deierationis vocabulum legitur, ut certum sit totum hoc caput et ipsum ad eiurationem spectare. Etiam quae sequuntur

1) Tab.: 'iniuraverit'.

apud *Hu.* multa continent parum apta, ut illud *profectus pereger*, quod tam est Latinum quam futurum paullo ante ab *Hu.* restitutum *abiet*, et quod sequitur *longius pedum centum milia*, quasi pro passu etiam pes in eiusmodi mensura locum obtineat, et *centum milia* quasi notari possint absurdis istis notis C. M., quas temere substituit plane sanae lectioni CXX, i. e. *centum et viginti milia*, ut certissimae quaeque numerorum notarumque leges eadem qua grammaticae ruina pereant. Sed satis sit de istis. Mihi videtur tractatus de eiuratione ita continuari, ut primum qui eiurationem omiserit, praeter multam honore et suffragio deinceps careat, multa quoque contra eam legem facienti adiecta, deinde pergatur ad excusationem eiurationis et iudicium de excusatione ea instituendum. Quod de ea posui, ut nequaquam certum est, ita opinor per se probabile; nempe iudicium penes magistros esse, excusationem autem admitti magistri, qui quo die magisterio sibi abeundum sit, rei publicae aut litis causa consistat in loco dierum sex pluriumve itinere ab urbe Roma remoto; eum, qui non ante diem eiurationis excusationem adleget, multam, exiguam tamen assium L, sufferre debere; denique ab eiuratione recte excusatum nihilo minus quo tempore poterit eiurare oportere, ut multa quoque, quamquam non gravissima, non eiuranti ita imponatur. Quae emendatio mihi admittenda fuit, ut haec ita ordinarentur, REIP· ET· LITIS pro REIPERITIS, ea *Huschkio* accepto ferenda est. — Capite tertio quod posui, simplicitate opinor praestat invento Huschkiano et recte aptatur prioribus. Nempe absens si per alium se excusavit neque is iusto tempore nuntiavit, multa quidem eadem est, sed multam eam aut nuntius statim inferat necesse est, aut eam, si magister intulit, a nuntio repetere potest. Pro *tantae pecuniae* cui magis placebit, quod *Hu.* posuit, *dupla pecunia*, ei non contra dico. — Capitis quarti sententiam recte opinor perspexit *Rudorffius:* scilicet ut praeter multas ex lege descendentes maiores praetori publico pop. Rom. permissum est civi cuivis multam dicere quam vocant maximam, id est non maiorem assium MMMXX (*Staatsrecht 1, 128*), ita magistro collegii fullonum simile ius adversus fullones tribuitur, modo asses singulos singulae multae ne excedant. — Capite quinto ante omnia ineptum illud '*prius*' ita tollendum est, ut substituatur iusta interpunctione P· R· IVS. Quo posito probabiliter inde efficietur in collegium hoc eum admissum esse, qui duas lacunas, id est fontes publicos populi Romani utendos sibi ab eo comparasset, vectigal inde aerario solvens; ei condicioni qui satis fecisset, ius fuisse fulloniae exercendae exigendaeque pecuniae pro creta, id est opinor pro usu fontis ad lavanda et perpolienda vestimenta. Sequuntur cauta de eo qui condicione illa non impleta pro fullone se gerat. Primum denuntiat eum qui vult magistro, deinde magister iubetur per omne biduum continuum ad fontem accedere, scilicet ut deprehendat si qui iniuste ibi vestimenta lavant, multa, sed, ut consentaneum est, perparva, magistro contra facienti praescripta; sed ne ea quidem exigitur, si qui contra fecerit denuntiatus erit, cum ita absentia magistri collegio damnum non attulerit. — Sequitur capite sexto iudicium contra eum qui sic ut diximus denuntiatus est vel deprehensus. Quae ibi posui, posse eum provocare ad iudicium praetoris eaque provocatione iureiurando firmata liberari a magistris; id autem qui non faciat, una cum magistro (hunc enim crediderim ut apud Ursonenses in simili privato rei publicae iudicio actoris partibus fungi) ad recuperatorem unum adire; utrumque autem calumniam iurare oportere multa non iuranti proposita, ea ut non omnia certa sunt, ita non habent opinor in rebus verbisve quod offendat. — Caput septimum aperte vertitur in quaestione, quomodo iudex ex hac lege factus cogi possit iudicium reddere; sed pleraque incerta sunt. In principio in universum videtur perscriptum fuisse, recuperatorem illum unum quique ei in consilio essent (ita enim suppleo propter pluralem v. 22 '*iudicanto*' et '*iudicarint*'), ni iudicarent, multam sufferre oportere; restitui ita, ut

inter v. 20 et 21 non perscriptum in parte nobis servata interposuerim. Sequuntur cap. octavo et nono exceptiones, quarum primam *Hu.* vidit agere de iis, qui sibi non liquere iurent. Secunda ni fallor eos complectitur, quibus morbus causave sontica est. Edicta perpetua horum magistrorum si qui non probabunt, quidvis aliud substituant; nec magis nego mire omnino vitium corporis quocum natus sis, solum nominari v. 24. Sed manum de tabula, ne ut fit in talibus a certis ad probabilia, a probabilibus ad lusus perveniatur. — Ad aetatem quod attinet, lex ante Tiberium scripta est, cum *conlegium*, non *collegium* in ea scribatur (v. Ephemeris epigraphica 1 p. 79.)

11. 8. Collegium militum. (203 p. C.)[1]

—[2] Cor(nicularii) leg(ionis)[3] III Aug(ustae) P(iae) V(indicis):
30. | L. Clodius Secundus, opt(io); C. Iulius Felix, (*et XXXII alii.*)

Scamnari n(omine)[4] dabunt col(legae) qui fac(ti) fuer(int) | X DCCL. Si qui d(e) col(legis) tram(are) pro(ficiscetur), cum | pr(ofecturus) s(it)[5] acc(ipiet) viat(icum) pro m(ari)[6] X CC, eq(ue) a(bsentia) r(egressus)[5] D. | Item vet(*e*)ranis[7] anularium[8] nom(ine) X
35. D. | Item si qui ex coll(egio) amplio(re) grad(u) prof(iciscetur), accip(iet) X D. | Item si qui obitum naturae redd(iderit), acc(ipiet) her(es) ips(ius) sive proc(urator) X D. | Item quod abom(inamur), si q(uis) locu(m) su(*um*) amis(erit), accipiet X CCL. | EISTM,[9] qui arc(a) solut(i) sunt, et si quis de tironib(us) ab hac die satis arcae fec(erit), accipiet quitquit debet(ur).

Lex fact(a) XI kal. Sep. [*Plautiano*] | II et Geta II cos. . . . .

XVI. CAUSAE FORENSES.

1. Sententia Minuciorum. (a. 637 a. u.)[10]

Q. M. Minucieis, Q. f., Rufeis[11] de controvorsieis inter | Ge-

1) Templo Aesculapii inscriptum, cuius parietinae adhuc Lambaese in Numidia exstant. Ed. *Renier, inscr. rom. de l'Algérie. 1858. p. 15 n. 70.* Inde *Henzen, Or. 3, 516. n. 7420a. Wi. 1482. Cohn, röm. Vereinsr. 129,* qui omnes in explicandis tituli notis quam maxime discrepant. Recepi, quae *Ren.* et *Hen.* dederunt. — 2) Omisi prooemium, quo imperator Severus cum filiis Antonino et Geta invocatur. — 3) Cf. *D. 47, 22, 1:* 'ne — milites collegia in castris habeant'. — 4) i. e. pro introitu, pro sedendo in scamnis collegii. — 5) *Co.*: 'p(lebis) r(eipublicae) s(it) — e(t) q(uaestor) a(rcae) r(eipublicae)'. De 'plebe' et 'republica' collegiorum cf. *Or. 4104. 4107. 7191. Wi.:* 'eq(ues) a(ccipiet) X', pro 'R'. — 6) *Co.* 'mense'. — 7) 'vitranis'. — 8) i. e. pro annulis comparandis. Cf. *Ren. n. 60:* 'veter(ani) * missi accipiant kal. Ian. anularium, singuli HS VI mil. n., quae anularia sua die quaestor sine dilatione adnumerare curabit'. *n. 63:* 'dimittentur anulari n(omine) sing[*ulis*]' *etc.* Cf. *Or. 6790. Co. 133.* — 9) e(t) ist(i) m(ilites)? *Co.* 'e(t) i(mpendantur) st(ipes) m(enstruae), q(uae) i(n) arc(am) solut(ae) sunt'. — 10) *C. I. L. 1, 72 n. 190. 5, 886 n. 7749, Wi. 872, Ri. tab. 20.* E tabula ahenea, a. 0,37, l. 0,47, a. 1506 prope Genuam reperta, hodie

nuateis et Veiturios in re praesente cognoverunt, et coram inter eos controvosias composeiverunt, | et qua lege agrum possiderent et qua fineis fierent, dixserunt. Eos fineis facere terminosque statui iuserunt; | ubei ea facta essent, Romam coram venire iouserunt. Romae coram sententiam ex senati consulto dixerunt eidib(us) | Decemb(ribus) L. Caecilio, Q. f., Q. Muucio, Q. f., cos.: 5.

Qua ager privatus casteli Vituriorum est, quem agrum eos vendere heredemque | sequi licet, is ager vectigal nei siet. ~

Langatium fineis agri privati: Ab rivo infimo, qui oritur ab fontei in Mannicelo ad flovium | Edem; ibi terminus stat. Inde flovio suso vorsum in flovium Lemurim. Inde flovio Lemuri susum usque ad rivom Comberane(am). | Inde *etc.*[1] 8.

Agri poplici quod Langenses posident hisce finis videntur esse: Ubi comfluont | Edus et Procobera, ibei terminus stat. Inde Ede flovio sursuorsum in montem Lemurino infumo; ibei terminus stat. Inde sursum vorsum iugo recto monte Lemurino; ibei terminus stat. Inde *etc.*[1] 14.

Quem agrum poplicum | iudicamus esse, eum agrum castelanos Langenses Veiturios po[*si*]dere fruique videtur oportere. Pro eo agro vectigal Langenses | Veituris in poplicum Genuam dent in anos singulos vic(toriatos)[2] n(ummos) CCCC. Sei Lan- 24.

---

ibidem in curia adservata. Capita distincta non sunt, nisi quod v. 37 vocis 'prata' littera 'P' in marginem prominet. De editionibus prioribus v. *C. I.* cit. Addendum, quod Rudorffii commentatio laudata a. 1861 iterum edita est in: *ZRG. 1, 168* (cf. *ib, 2, 473*, et *Rh. Mus. 18, 452*). Genuatium civitas saec. VII libera quidem adhuc fuit, sed iam inde a bellis Punicis Romanorum imperio quodammodo subdita est. Vicos castellaque vicina subiecta quidem habebat, ita tamen, ut lite cum iis de finibus agrorum exorta, non ipsa per magistratus suos rem diiudicare posset, sed a senatu Romano arbitros finium regundorum petere cogeretur. Dati sunt Q. et M. Minucii Rufi fratres, nepotes fortasse eius, qui Ligures a. 557 subegerat, Q. Minucii. Qui quidem Genuam profecti causa cognita controversiam composuerunt, finesque agrorum terminari iusserunt; quo facto Romae, partium legatis praesentibus, hance quam habemus sententiam dixerunt, cuius quidem summa in eo est, quod finibus agri tam privati quam publici Langensium determinatis, agri publici condicio varie ex agris cultis, compascuis, pratis definitur. — 11) i. e. Q. et M. Minucii, Q. filii, Rufi. Nam 'eis' antiqua forma est nom. plur., vide supra *p. 132 n. 1.*

1) Finium descriptionem longam omisi. — 2) Nummus illa aetate in regione circumpadana vulgaris; IV vict. = III den., cf. *Mommsen, Münzwesen p. 389* et infra notam ad *Fest.* v. sesterti.

genses eam pecuniam non dabunt neque satis facient arbitratuu Genuatium, quod per Genuenses mo[*r*]a non fiat, quo setius eam pequniam acipiant: tum quod in eo agro | natum erit frumenti partem vicensumam, vini partem sextam Langenses in poplicum Genuam dare debento | in annos singolos.

Quei intra eos fineis agrum posedet Genuas aut Viturius, quei eorum posedeit k. Sextil(ibus) L. Caicilio | Q. Muucio cos., eos ita posidere colereque liceat. E*i*s quei posidebunt, vectigal Langen-30. sibus pro portione dent ita, uti ceteri | Langenses, qui eorum in eo agro agrum posidebunt fruenturque. Praeter ea in eo agro ni quis posideto nisi de maiore parte | Langensium Veituriorum sententia, dum ne alium intro mitat nisi Genuatem aut Veiturium colendi causa. Quei eorum de maiore parte | Langensium Veiturium sententia ita non parebit, is eum agrum nei habeto nive fruimino.

Quei | ager compascuos erit, in eo agro quominus pecus [*p*]ascere Genuates Veituriosque liceat ita, utei in cetero agro Genuati compascuo, ni quis prohibeto, nive quis vim facito, neive prohibeto quo minus ex eo agro ligna materiamque | sumant utan-35. turque.

Vectigal anni primi k. Ianuaris secundis Veturis Langenses in poplicum Genuam dare | debento. Quod ante k. Ianuar. primas Langenses fructi sunt eruntque, vectigal invitei dare nei debento. ∾ |

Prata quae fuerunt proxuma faenisicei L. Caecilio Q. Muucio cos. in agro poplico, quem Vituries Langenses | posident et quem Odiates et quem Dectunines et quem Cavaturineis et quem Mentovines posident, ea prata, | invitis Langensibus et Odiatibus et Dectuninebus et Cavaturines et Mentovines, quem quisque eorum 40. agrum | posidebit, inviteis eis ni quis sicet nive pascat nive fruatur. Sei Langueses aut Odiates aut Dectunines aut Cavaturines | aut Mentovines malent in eo agro alia prata inmittere defendere sicare, id uti facere liceat, dum ne ampliorem | modum pratorum habeant, quam proxuma aestate habuerunt fructique sunt. ∾

Vituries, quei controvorsias | Genuensium ob iniourias iudicati aut damnati sunt, sei quis in vinculeis ob eas res est, eos omneis | solvei mittei leiber(*are*)ique Genuenses videtur oportere ante 45. eidus Sextilis primas. Sei quoi de ea re | iniquom videbitur esse,

ad nos adeant primo quoque die et ab omnibus controversis et. honopubl. li.[1] |

Leg(ati) Mogo Meticanio, Meticoni f(ilius), Plaucus Peliani(o), Pelioni f(ilius).

2. Pronuntiatio Agrippae proconsulis. (a. 68 p. C.)[2]

Imp. Othone Caesare Aug. cos. XV k. Apriles | descriptum et recognitum ex codice ansato[3] L. Helvi Agrippae procons(ulis), quem protulit Cn. Egnatius | Fuscus scriba quaestorius, in quo scriptum fuit it, quod infra scriptum est, tabula V (capitibus)[4] VIII | et VIIII et X:

III idus Mart. L. Helvius Agrippa proco(n)s(ul) caussa cognita pronuntiavit: |

Cum pro utilitate publica rebus iudicatis stare conveniat, et de 5. caussa Palvicensi|um M. Iuventius Rixa vir ornatissimus procurator Aug(usti) saepius pronuntiaverit

fi|nes Palvicensium ita servandos esse, ut in tabula ahenea a M. Metello ordinati | essent,

ultimoque pronuntiaverit:

Galillenses frequenter retractantes controver|sia*m*[5] nec parentes decreto suo se castigare voluisse, sed respectu clementiae optumi | maximique principis contentum esse edicto admonere, 10. ut quiescerent et rebus | iudicatis starent et intra k. Octobres primas de praedis Palvicensium recederent vacuam|que possessionem traderent; quodsi in contumacia perseverassent, se in auctores | seditionis severe animadversurum;[6]

et postea Caecilius Simplex vir clarissi|mus ex eadem caussa aditus a Galillensibus dicentibus:

tabulam [*s*]e ad eam rem | pertinentem ex tabulario principis 15. adlaturos,

pronuntiaverit:

humanum esse, | dilationem probationi dari,

[*et in*] k. Decembres duum mensum spatium dederit,

---

1) Ita *Ri.* tab. *Or.* conicit: 'et one(ribus) publ(icis) li(beri) [*sint*]'. At onerum publicorum mentio vix aptum hic praebet sensum; utique scribendum erat 'popl.' — 2) E tabula ahenea (a. 0,40, l. 0,55.) a. 1866 in Sardinia reperta ibique edita, tum a Mommseno edita et commentata: *Hermes 2, 102; 3, 167*, indeque repetita: *ZRG. 8, 159.* — 3) i. e. codice tabularum copulatarum, cui ansa adiuncta est. — 4) Tab.: 'ↄ'. — 5) 'controversiae'. — 6) 'anima adversurum'.

in|tra quam diem nisi forma allata esset, se eam, quae in provincia esset, secuturum;

| ego quoque aditus a Galillensibus excusantibus, quod nondum forma allata esset, in | k. Februarias qua[*e*] p(roximae) f(uerunt) spatium dederim, et moram illis possessoribus intellegam esse 20. iucun|dam:

Galillenses ex finibus Palvicensium Camianorum, quos per vim occupaverant, intra k. | Apriles primas decedant. Quodsi huic pronuntiationi non optemperaverunt, sciant, | se longae contumaciae iam saepe denuntiatae animadversioni obnoxios | futuros.

In consilio fuerunt: M. Iulius Romulus, leg. pro pr(aetore). T. Atilius Sabinus, q(uaestor) | pro pr(aetore). M. Stertinius Rufus f(ilius). *(V alii.)* Signatores: Cn. Pompei Ferocis, Aureli | Galli. (*IX aliorum.*)

3. Sententia arbitri ex compromisso. (saec. I p. C.)[1]

C. Helvidius Priscus, arbiter | ex compromisso inter Q. | Tillium Eryllum, procurato|rem Tilli Sassi, et M. Paquium Aulanium, 5. || actorem municipi Histoniensium, | utrisque praesentibus iuratus sententiam | dixit in ea verba, q(uae) inf(ra) s(cripta) s(unt): |

'Cum libellus vetus ab actoribus Histoniensium | prolatus sit, 10. quem desideraverat Tillius || Sassius exhiberi, et in eo scriptum fuerit, | eorum locorum, de quibus agitur, fa|ctam determinationem per Q. Coelium Gal|lum, M. Iunio Silano, L. Norbano Balbo | cos. 15. (*a. 19 p. C.*) VIII k. Maias; inter P. Vaccium Vitulum || auctorem Histoniensium fundi Heriani|ci, et Tit*u*ria*m F*laccillam, proauctorem Tilli Sassi fundi Vellani, a(ctum) e(sse) in re praesenti | de controversia finium ita, ut utrisque | dominis tum fundorum 20. praesentibus || Gallus terminaret, ut primum palum | figeret a quercu, pedes circa undec|im abesset autem palus a fossa, (neque | apparet, quot pedes scripti essent, | propter vetustatem libelli inter-25. rupti || in ea parte, in qua numerus pedum | scri(*p*)tus videtur fuisse), inter fos|sam autem et palum iter commune | esset, cuius proprietas soli Vacci Vituli esset; | ex eo palo e regione ad fraxi-30. num notatam pal||um fixum esse a Gallo, et ab eo palo e regione

1) E lapide in ruinis Histonii ad litora maris Adriatici reperto, edito a *Mommseno, Stadtrechte, p. 484, Wi. 873.*

ad | supercilium ultimi lacus Serrani in partem sinisterio(*re*)m erectam palum ab eodem Gallo . . .

4. Lis fullonum de pensione solvenda. (244 p. C.)[1]

Herculi sacrum posuit
P. Clodius Fortunatus q. q.[2] perpetuus huius loci.
Interlocutiones
Aeli Floriani, Herenni Modestini et Faltoni
Res(*ti*)tutiani, praeff. vigil. p. p. v. v.[3] 5.

Florianus d(ixit): 'Quantum ad formam a me datam perti|net, quoniam me convenis,[4] de hoc inprimis tractan|dum est. Ita interlocutum me scio esse hesterna | die: 'docere partem diversam[5] oportere, hoc || ex sacra auctoritate descendere, ut pensiones[6] | 10. non dependerentur;' et respondit:[7] 'se quibus | cumque rationibus posse ostendere, hoc | ex sacra auctoritate observari;' et hodie hoc | dicit:[7] 'ex eo tempore, inquit, ex quo Augustus || rem publi- 15. cam obtinere coepit, usque in hodiernum | [*num*]quam haec loca pensiones pensitasse.' |

Et infra. Florianus d(ixit): 'Vidi locum dedicatum | imaginibus sacris.'[8]

Et alio capite. | Modestinus d(ixit): 'Si quid est iudicatum, habet || suam auctoritatem, si est, ut dixi, iudicatum; | interim 20. aput me nullae probationes exhi[*bent*]ur, quibus doceantur fullones in pen[*sione*]m iu[*r*]e conveniri.'

Et alio capite. | [*Rest*]itu[*tia*]nus c(um) c(onsilio) c(ollocutus) d(ixit): 'Manifestum est, quid || iudicav[*erint*] pp. vv.; nam Flo- 25.

---

1) *C. I. L. 6, 50 n. 266.* E tabula marmorea, quae Romae in Esquilino a. 1701 reperta postea in II partes dissecta parieti affixa est in museo Capitolino. Pars dextra, cui finis tituli inde a v. 29 inscriptus est, nunc quidem mutila universo latere dextro caret, adhuc integram autem descriptam exhibent *Fabretti* (*inscr. 278*) et *Bianchini* (*sch. Ver. 348*), quorum prior eundem tituli finem etiam ex alio quodam frusto, in eodem loco tunc defosso, descriptum profert. Cuius fidem in dubium quidem revocavit *Bremer* (*Rh. Mus 1866, p. 10*), comprobavit autem *Mo.* l. c. Equidem titulum, uti nunc Romae exstat, dedi, supplementis Fabrettianis adiectis. De re ipsa cf. *Brem.* et *Mo.* l. c. — 2) i. e. q(uin)q(uennalis), sc. collegii fullonum. — 3) i. e. perfectissimorum virorum. — 4) Quis sit, qui eum convenerit, num curator aquarum vel operum publicorum, non liquet. — 5) i. e. fullones, contra quos actum est. — 6) i. e. publicae pensiones, quae pro aqua publica in opera fullonica vertenda solvendae erant. — 7) scil. pars diversa, i. e. fullones. — 8) Fullones docuisse videntur, locum, de quo agatur, sacrum esse.

rianus partibus | suis diligentissime functus est, qui, cum in rem praesentem venisset, locum inspexit, | et universis indiciis examinatis senten-||

[1]tiam de eo loco, d[*e quo maxime*] II, 1.
30. queritur, protu[*lit, a quo provoca(tum)*]
non est.' Et in[*fra. Restitutianus d(ixit):*]
'Modestinus quo[*que, secutus res*]
a Floriano [*iu*]di[*catas, pensiones*] 5
exigi prohibu[*it.' Et infra.*]
Restitutia[*nus d(ixit): 'Illut servabitur*]
35. fontanis, quo[*d obtinuerunt*]
aput suos iudic[*es et quod habue-*]
runt in hodier[*num sine pensione.'*][2] 10.
Ex Alexandro Au[*g. II et Marcello II cos.*]
40. litigatum est [*in*] . . .
Peregrino et [*Aemiliano cos.*][3] (*226—244 p. C.*)

---

1) Hic incipit lapis secundus, cuius dextrum latus deest. — 2) Exemplum Fabr. II hic inserit: 'Actum IIII idus Mar. ann(i), quo victoriam percepimus'. — 3) Exemplum Fabr. II habet: 'Litigatum est ex Alexandri Aug. II et Marcelli II cos. in Peregrini et Aemiliani cos. dies'.

PARS TERTIA.

SCRIPTORES.

I. SEXTUS POMPEIUS FESTUS.

E libris de verborum significatione.[1]

Abacti magistratus dicebantur, qui coacti deposuerant imperium. *P. 23.*

Abgregare —, adgregare —, segregare —. Quorum verborum frequens usus non mirum, si ex pecoribus pendet, cum apud antiquos opes et patrimonia ex his praecipue constiterint, ut adhuc etiam pecunias et peculia dicimus.[2] *P. 23.*

---

1) Festus, grammaticus saeculi, ut videtur, III vel IIII, nulla alia re notus nobis est, nisi quod M. Verrii Flacci, qui sub Augusto floruit, eruditissimum 'de verborum significatione' opus in epitomen coegit. Cuius epitomes, cum Verrii opus ipsum penitus perierit, pars quaedam duplici modo ad nos pervenit. Saeculo IX Paulus quidam, clericus Romanus, epitomes quasi epitomellam conscripsit, quae Carolo M. dedicata multis codicibus mss. exstat. Praeterea ipsius Festi operis integri etiam saec. XI exaratus est codex membranaceus, cuius mutila pars saec. XV Romae in manibus fuit Pomponii Laeti, saec. XVI in bibliothecam Farnesianam pervenit, saec. XVIII Neapolim migravit, ubi etiamnunc in bibl. publica exstat. Misere quidem iam tunc codex erat truncatus: XVI quaternionum, binis columnis scriptorum, VII primi omnino deerant, nec non reliquorum plura folia, omniumque margo igni ita fuit adustus, ut alterius columnae plerumque maior pars consumpta sit. Ac ne sic quidem Verrii reliquiis pepercit fatum. Nam tres postea etiam perierunt quaterniones, VIII, X, XVI, quorum quidem apographa saeculo XV exeunte sunt facta, neque tamen satis accurata, neque inter se consonantia. Sed ne unquam desisteret fatum, apographa, quae sub titulo 'e schedis P. Laeti' a. 1581 una cum codice Farnes. ipso edidit *F. Ursinus*, postea perierunt. — Editionum praeter Ursinianam et Scaligerianam una nominanda est *C. O. Muelleri* a. 1839, qui cod. Farn., Pauli epit., et schedas P. Laeti accuratissime castigatas coniunxit. Cum vero codicem Farn. ipse conferre non potuisset, a. 1848 *H. Keil*, nova collatione facta, menda deprehensa edidit in: *Rh. Mus. 6, 618—26*. Denique *Mommsenus*,

Abemito significat demito vel auferto; emere enim antiqui dicebant pro accipere. *P. 4.*
Aborigines appellati sunt, quod errantes convenerint in agrum, qui nunc est populi Romani; fuit enim gens antiquissima Italiae. *P. 19.*
Accensi dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, dicti ita, quia ad censum adiciebantur. *P. 18.*
Actus modo significant — iter inter vicinos IV pedum latum; modo in geometrica minorem partem iugeri, i. e. CXX pedum. *P. 17.*
Adorare apud antiquos significabat agere, unde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt. *P. 19.*
Adpromissor est, qui, quod[1] suo nomine promisit, idem pro altero quoque promittit. *P. 15.*
Adscripti* qui in colonias nomina dedissent, ut essent coloni. *P. 14.*
Adscripticii veluti quidam scripti dicebantur,[2] qui supplendis legionibus adscribebantur; hos et accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti; quidam velatos, quia vestiti inermes sequerentur exercitum. *P. 14.*
Aedilis initio dictus est, qui aedium non tantum sacrarum, sed etiam privatarum curam gerebat; postea hoc nomen et ad magistratus translatum est. Dictus est autem aedilis, quod facilis ad eum plebi aditus esset. *P. 13.*
Aerarii tribuni a tribuendo aere sunt appellati. *P. 2.*
Aerarium* populus Romanus in aede Saturni habuit. *P. 2.*
Aestimata poena ab antiquis ab aere dicta est, qui eam aestiverunt aere, ovem decussi*bus*, bovem centussi*bus*. *P. 24.* (*cf. Maxima.*)
Aliuta *etc. v. Leg. Num. 15. P. 6.*
Allecti dicebantur apud Romanos, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatorum sunt numero adsumpti. Nam patres dicuntur,

---

repertis trium quaternionum deperditorum aliis apographis praeter schedas Laetinas, a. 1864 '*Festi cod. quat. XVI*' denuo edidit. — In hac mea collectione textum e recensione Muelleri recepi, notis ubi opus videbatur adiectis, singula verba ex ordine alphabetico disposui, litteris *P(aulus) F(arn.) L(aetus) K(eil) Mue. Mo.* fontes denotavi, numerorum notis paginas editionis *Mue.* indicavi. Ubi *P.* supplet *F.*, utrumque nominavi. — 2) 'Pecunia ipsa a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis censoriis pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat'. *Plin. h. n. 18, 3, 11.*

1) Scribendum: 'quod quis suo nomine' *etc.?* — 2) 'vel, uti quidam, adscriptivi' *Walch,* ad *Tac. Agric. 265.* cf. *Varro, l. l. 7, 56.*

qui sunt patricii generis; conscripti, qui in senatu sunt scriptis annotati. *P. 7.*

Ambitus proprie dicitur circuitus aedificiorum patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium. *P. 5.*

Ambitus proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus. Ex quo etiam honoris ambitus dici coeptus est a circumeundo supplicandoque. *P. 16.*

Amsegetes dicuntur, quorum ager viam tangit. *P. 21.*[1]

Annaria lex — ea, qua finiuntur anni magistratus capiendi. *P. 27.*

Aqua et igni tam interdici solet damnatis, quam accipiuntur nuptae,* quia hae duae res humanam vitam maxime continent.[2] *P. 2.*

Arbiter dicitur iudex, quod totius rei habeat arbitrium et facultatem. Arbitrium dicitur sententia, quae ab arbitro statuitur. Arbitrarium, cum adhuc res apud arbitrum geritur. *P. 15.*

Armita dicebatur virgo sacrificans, cui lacinia togae in humerum erat reiecta. Legibus etiam Laurentum sanctum est, ne pomum ex alieno legatur in armum, i. e. quod humeri onus sit.[3] *P. 4.*

Assiduus dicitur, qui — quasi consedisse videatur; alii assiduum locupletem, quasi multorum assium, dictum putarunt; alii eum, qui sumptu proprio militabat, ab asse dando vocatum existimarunt. *P. 9.*

Ast significat at, sed, autem.[4] *P. 6.*

Aurichalcum vel orichalcum quidam putant compositum ex aere et auro, sive quod colorem habeat aureum; orichalcum sane dicitur, quia in montuosis locis invenitur; mons etenim Graece ὄρος appellatur.[5] *P. 9.*

Bustum proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus, diciturque bustum quasi bene ustum; ubi vero combustus quis tantummodo, alibi vero est sepultus, is locus ab urendo ustrina vocatur; sed modo busta sepulcra appellamus. *P. 32.*

Caduceatores legati pacem petentes. Cato 'caduceatori', inquit, 'nemo homo nocet.' *P. 47.*

---

1) *Bergk* (*ZGR. 14, 143*): 'am segetes,' quia 'veteres 'an' pro 'circum' ponere consuerunt,' teste *Macr. sat. 1, 14.* — 2) Cf. *D. 24, 1, 66, 1.* — 3) Cf. *Grimm, deutsche R. Alterth. 554.* — 4) *Charis. gramm. 229, 30:* 'Ast apud veteres variam vim contulit vocibus pro atque, pro ac, pro ergo, sed, tamen, tum, cum, ut in glossis antiquitatum legimus scriptum'. Cf. *Sch. 110.* — 5) *Fest.* 'Cadmea terra, quae in aes coicitur, ut fiat orichalcum'. *P. 47.*

Celeres antiqui dixerunt quos nunc equites dicimus, a Celere, interfectore Remi, qui initio a Romulo iis praepositus fuit; qui primitus electi fuerunt ex singulis curiis deni, ideoque omnino CCC fuere. *P. 55.*

Censio hastaria dicebatur, cum militi multae nomine ob delictum militare indicebatur, quod hastas daret. *P. 54.*

Censionem facere dicebatur censor, cum multam equiti irrogabat. *P. 54.*

Censores dicti, quod rem suam quisque tanti aestimare solitus sit, quanti illi censuerint. *P. 58.*

Censui censendo agri proprie appellantur, qui et emi et venire iure civili possunt. *P. 58.*

Centenariae coenae dicebantur in quas lege Licinia non plus centussibus praeter terra nata impendebatur, i. e. centum assibus, qui erant breves numi ex aere. *P. 54.*

Centumviralia iudicia a centumviris sunt dicta. Nam cum essent Romae XXXV tribus, quae et curiae sunt dictae, terni ex singulis tribubus sunt electi ad iudicandum, qui centumviri appellati sunt; et licet quinque amplius quam centum fuerint, tamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt dicti. *P. 54.*

Centuria in agris significat CC iugera, in re militari C homines. *P. 53.*

Centuriata comitia item curiata dicebantur, quia populus Romanus per centenas turmas divisus erat. *P. 54.*

Centuriatus ager in ducena iugera definitus, quia Romulus centenis civibus ducena iugera tribuit. *P. 53.*

Classici testes dicebantur qui signandis testamentis adhibebantur. *P. 56.*

Coelibari hasta caput nubentis comebatur, quae in corpore gladiatoris stetisset abiecti occisique, ut quemadmodum illa coniuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel quia matronae Iunonis Curitis in tutela sint, quae ita appellabatur a ferenda hasta, quae lingua Sabinorum 'curis' dicitur; — vel quod nuptiali iure imperio viri subiicitur nubens, quia hasta summa armorum et imperii est: quam ob causam — captivi sub eadem veneunt. *P. 62.*

Coenacula dicuntur, ad quae scalis ascenditur. *P. 44.* (*D. 43, 17, 3, 7.*)

Cognitor est, qui litem alterius suscipit coram eo, cui datus est; procurator autem absentis nomine actor fit. *P. 57.*

Comitiales dies appellabant, cum in comitio conveniebant; qui locus a coeundo, i. e. insimul veniendo, est dictus. *P. 38.*
Compascuus ager, relictus ad pascendum communiter vicinis. *P. 40.*
Compraedes eiusdem rei populo sponsores. *P. 39.*
Conciliabulum locus, ubi in concilium convenitur. *P. 38.*
Concilium dicitur a populi consensu: sive concilium dicitur a concalando, i. e. vocando. *P. 38.*
Contio significat conventum, non tamen alium, quam eum, qui a magistratu vel a sacerdote publico per praeconem convocatur. *P. 38.*
Condicere est dicendo denuntiare. *P. 64.*
Condictio in diem certum eius rei, quae agitur, denuntiatio. *P. 66.*
Condictum est, quod in commune est dictum. *P. 39.*
Conscripti dicebantur, qui ex equestri ordine patribus ascribebantur, ut numerus senatorum expleretur. *P. 41.*
Consponsor coniurator. *P. 59.*
Consposos antiqui dicebant fide mutua colligatos. *P. 41.*
Contestari litem dicuntur duo aut plures adversarii, quod ordinato iudicio utraque pars dicere solet: 'Testes estote.' *P. 57.*
Contestari est, cum uterque reus dicit: 'Testes estote.' *P. 38.*
Contrarium aes, grave aes. *P. 64.*
Conventae conditio dicebatur, cum primus sermo de nuptiis et earum conditione habebatur. *P. 62.*
Conventus quatuor modis intellegitur: — tertio, cum a magistratibus iudicii causa populus congregatur. *P. 41.*
Cum imperio est dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo dabatur imperium. Cum potestate est dicebatur de eo, qui a populo alicui negotio praeficiebatur. *P. 50.*
Cum populo agere hoc est populum ad concilium aut comitia vocare. *P. 50.*
Curatores — rei frumentariae agrisve dividendis praepositi. *P. 48.*
Curia locus est, ubi publicas curas gerebant. Calabra curia* ubi tantum ratio sacrorum gerebatur. Curiae etiam nominantur, in quibus uniuscuiusque partis populi Romani quid geritur, quales sunt hae, in quas Romulus populum distribuit, numero XXX, quibus postea additae sunt V, ita ut in sua quisque curia sacra publica faceret feriasque observaret, iisque curiis singulis nomina Curiarum virginum imposita esse dicuntur, quas virgines quondam Romani de Sabinis rapuerunt. *P. 49.*

Curiales, eiusdem curiae, ut tribules et municipes. *P. 49.*
Curiales flamines, curiarum sacerdotes. *P. 64.*
Curionia sacra, quae in curiis fiebant. *P. 62.*
Curionium aes dicebatur, quod dabatur curioni ob sacerdotium curionatus. *P. 49.*
Curis est Sabine hasta, unde Romulus Quirinus, quia eam ferebat —; quidam eum dictum putant a Curibus, quae fuit urbs* Sabinorum. *P. 49.*
Curules magistratus appellati sunt, quia curru vehebantur. *P. 49.*
Custodelam dicebant antiqui, quam nunc dicimus custodiam. *P. 51.*
Decima quaeque veteres diis suis offerebant. *P. 71.*
Decimanus appellatur limes, qui fit ab ortu solis ad occasum; alter ex transverso currens appellatur cardo. *P. 71.* (*Isid. 15, 14, 4.*)
Deminutus capite*, qui civitate mutatus est; et ex alia familia in aliam adoptatus; et qui liber alteri mancipio datus est; et qui in hostium potestatem venit; et cui aqua ignique interdictum est. *P. 70.*
Depeculatus a pecore dicitur; qui enim populum fraudat, peculatus poena tenetur. *P. 75.*
Depontani senes —, qui sexagenarii de ponte deiiciebantur. *P. 75.*
Derogare proprie est, cum quid ex lege vetere, quo minus fiat, sancitur lege nova; derogare ergo detrahere est. *P. 69.*
Diffareatio genus erat sacrificii, quo inter virum et mulierem fiebat dissolutio, dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito. *P. 74.*
Dirutum aere militem dicebant antiqui, cui stipendium ignominiae causa non erat datum, quod aes diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. *P. 69.*
Disertiones divisiones patrimoniorum inter consortes. *P. 72.*
Dispensatores dicti, qui aes pensantes expendebant, non adnumerabant. *P. 72.*
Doli vocabulum nunc tantum in malis utimur, apud antiquos autem etiam in bonis rebus utebatur. *P. 69.*
Duicensus dicebatur cum altero, i. e. cum filio, census. *P. 66.*
Duplionem antiqui dicebant, quod nos duplum. *P. 66.* (*XII, 12, 3.*)
Eiuratio significat, id, quod desideretur, non posse praestari. Plautus: 'Eiuravit militiam.'. *P. 77.*
Em, tum. *P. 76.* Em pro eum, ab eo, quod est 'is.' *P. 77.*
Emancipati — intelleguntur aut ii, qui ex patris iure exierunt,

aut ii, qui aliorum fiunt dominii; quorum utrumque fit mancipatione. *P. 77.*

Emere, quod nunc est mercari, antiqui accipiebant pro sumere. *P. 76.*

Endoplorato, implorato, quod est cum questione inclamare. Implorare namque est cum fletu rogare, quod est proprie vapulantis. *P. 77.*

Endo procinctu, in procinctu: significat autem, cum ex castris in proelium exitum est, procinctos, quasi praecinctos atque expeditos; nam apud antiquos togis incincti pugnitasse dicuntur. *P 77.*

Equestre aes, quod equiti dabatur. *P. 81.*

Erctum citumque fit inter consortes, ut in libris legum Romanarum legitur. Erctum a coercendo dictum, — citum — a ciendo. *P. 82.*

Escit erit. *P. 77.* (*XII, 5, 4. 5. 7. Schoell 98.*)

Everriator vocatur, qui iure accepta haereditate iusta facere defuncto debet: qui si non fecerit, seu quid in ea re turbaverit, suo capite luat. Id nomen ductum a verrendo; nam 'exverrae' sunt purgatio quaedam domus, ex qua mortuus ad sepulturam ferendus est, quae fit per everriatorem certo genere scoparum adhibito. *P. 77.*

Exrogare est ex lege vetere aliquid eximere per novam legem. *P. 82.*

Extrarius est, qui extra focum sacramentum iusque sit. *P. 78.*

Familia antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux et princeps generis vocabatur pater et mater familiae; unde familia nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Et familiares, ex eadem familia. Postea hoc nomine etiam famuli appellari coeperunt. *P. 86.*

Famuli origo ab Oscis dependet, apud quos servus 'famel' nominabatur,[1] unde et familia vocata. Famuletium * quod nunc servitium. *P. 87.*

Farreum, genus libi ex farre factum. *P. 88.*[2]

Fastis diebus iucunda (*iuridica?*) fari licebat, nefastis quaedam non licebat fari. *P. 93.* (*Varro, l. l. 6, 29. 30.*)

Fastorum libri appellantur, in quibus totius anni fit descriptio.[3] Fasti enim dies festi sunt. *P. 87.*

1) *Lex Osc. Bant. v. 22.* — 2) *Plin. h. n. 18, 3, 10:* 'in sacris nihil religiosius confarreationis vinculo erat, novaeque nuptae farreum praeferebant'. Cf. *Gai. 1, 112.* — 3) 'Priscis * temporibus, antequam fasti a Cn. Flavio scriba invitis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae lunae primum observaret aspectum visamque regi sacrificulo nuntiaret; itaque, sacrificio — celebrato, idem pontifex calata, i. e. vocata, in Capitolium plebe, — quot numero dies a kalendis ad nonas superessent, pro-

Fenus et feneratores et lex de credita pecunia fenebris a fetu dicta, quod crediti nummi alios pariant. *P. 86.*

Feretrius Iuppiter dictus a ferendo, quod pacem ferre putaretur; ex cuius templo sumebant sceptrum, per quod iurarent, et lapidem silicem, quo foedus ferirent. (*v. Lapidem*) *P. 92.*

Ferias antiqui fesias vocabant; et aliae erant sine die festo, ut nundinae, aliae cum festo, ut Saturnalia. *P. 86.*

Fetiales a feriendo dicti: apud hos enim belli pacisque faciendae ius est. *P. 91.* (*Non. v. Fetialis. Varro, l. l. 5, 86.*)

Flaminius camillus puer dicebatur ingenuus patrimes et matrimes, qui flamini Diali ad sacrificia praeministrabat: antiqui enim ministros camillos dicebant. *P. 93.*

Flammeo amicitur nubens ominis boni causa, quod eo assidue utebatur flaminica, i. e. flaminis uxor, cui non licebat facere divortium. *P. 89.*

Flammeo vestimento flaminica utebatur, i. e. Dialis uxor et Iovis sacerdos, cui telum fulminis eodem erat colore. *P. 92.*

Foedus appellatum ab eo quod in paciscendo foedere hostia necaretur, — vel quia in foedere interponatur fides. *P. 84.*

Forctes (*forctus?*), frugi et bonus, sive validus. *P. 84.* (*cf. Sanates*).

Forum sex modis intellegitur: primo negotiationis locus —; alio, in quo iudicia fieri, cum populo agi, conciones haberi solent; tertio, cum is, qui provinciae praeest, forum agere dicitur, cum civitates vocat et de controversiis eorum cognoscit; quarto, cum id forum antiqui appellabant, quod nunc vestibulum sepulcri dicari solet; *etc. P. 84.*

Fulguritum, id quod est fulmine ictum, qui locus statim fieri putabatur religiosus, quod eum deus sibi dicasse videretur. *P. 92.*

Fundus * dicitur populus esse rei, quam alienat, hoc est auctor. *P. 89.*

Gens Aelia appellatur, quae ex multis familiis conficitur. *P. 94.*

Gentilis dicitur ex eodem genere ortus, et is, qui simili nomine appellatur, ut ait Cincius: 'Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur'. *P. 94.*

Grave aes dictum a pondere, quia deni asses, singuli pondo

---

nuntiabat; — et hunc diem, qui ex his diebus, qui calarentur, primus esset, placuit kalendas vocari; verbum autem καλῶ graecum est, i. e. voco'. *Macr. sat. 1, 15.*

libras, efficiebant denarium, ab hoc ipso numero dictum. Sed bello Punico populus Romanus, pressus aere alieno, ex singulis assibus librariis senos fecit, qui tantundem ut illi valerent. *P. 98.* (*cf. Sextantari.*)

Hastae subiciebantur ea, quae publice venundabant, quia signum praecipuum (*belli*) est hasta. *P. 101.*

Heredium, praedium parvulum.[1] *P. 99.*

Heres apud antiquos pro domino ponebatur. *P. 99.*

Horctum et forctum pro bono dicebant. (*XII. 1, 5.*) *P. 102.*

Hordiarium aes, quod pro hordeo equiti Romano dabatur. *P. 102.*

Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi, qui arma capere possint, orirentur. *P. 102.*

Hostia dicta est ab eo, quod est hostire ferire. *P. 102.*

Hostis apud antiquos peregrinus dicebatur, et qui nunc hostis, perduellio. *P. 102.* (Perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. *P. 66.*)

Igitur nunc quidem pro — ergo; sed apud antiquos ponebatur pro inde et postea et tum. (*XII. 1, 1.*) *P. 105.*

Ignis Vestae si quando interstinctus esset, virgines verberibus afficiebantur a pontifice.[2] *P. 106.*

Illicium dicitur, cum populus ad concionem elicitur, i. e. vocatur. *P. 114.* Inlicium vocare antiqui dicebant ad concionem vocare. *P. 113.*

Impensam stipem, aes sacrum, quod nondum erat pensum. *P. 108.*

Implorare, inclamare, ad auxilium invocare. (*cf. Endopl.*) *P. 109.*

Improlus vel improlis, qui nondum esset adscriptus in civitate. *P. 108.*

Incomitiare significat tale convicium facere, pro quo necesse sit in comitium, h. e. in conventum, venire. Plautus: 'quaeso ne me incomities.' *P. 107.*

Inferiae sacrificia, quae dis Manibus inferebant. *P. 112.*

Infitiari, creditum fraudare. *P. 112.*

In procinctu factum testamentum dicitur, quod miles pugnaturus nuncupat praesentibus commilitonibus. *P. 109.*

Insons, extra culpam, a quo dici morbus quoque existimatur sonticus, quia perpetuo nocet. *P. 111.*

Insulae dictae proprie, quae non iunguntur communibus parietibus cum vicinis, circuituque publico aut privato cinguntur. *P. 111.*

---

1) *Plin. h. n. 19, 4, 50:* 'in XII tab. — nusquam nominatur villa, semper in significatione ea hortus, in horti vero heredium'. cf. *Varro, r. r. 1, 10.* — 2) Exemplum refert *Liv. 28, 11.*

Internecivum testamentum est, propter quod dominus eius necatus est. *P. 114.* (*Isid. 5, 26, 18.*)
Iurare flamini Diali fas non erat. *P. 104.*
Iurgatio, iuris actio. *P. 103.*
Iustum vadem, idoneum sponsorem. *P. 113.*
Lacit decipiendo inducit. Lax etenim fraus est. *P. 116.*
Lance et licio dicebatur apud antiquos, quia, qui furtum ibat quaerere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiae aut virginum praesentiam.[1] *P. 117.*
Lapidem silicem tenebant iuraturi per Iovem, haec verba dicentes: 'Si sciens fallo, tum me Dispiter salva urbe arceque bonis eiciat, uti ego hunc lapidem.' (*Polyb. 3, 25. Gell. 1, 21.*) *P. 115.*
Liberalia Liberi festa, quae apud Graecos dicuntur *Διονύσια.* *P. 116.*
Licitati in mercando sive pugnando contendentes. *P. 116.*
Limis — transversus —. Limites in agris nunc termini, nunc viae transversae. Limitatus ager est in centurias dimensus. *P. 116.*
Litis cecidisse dicitur, qui eius rei, de qua agebat, causam amisit. *P. 116.*
Lituus appellatus, quod litis sit testis; est enim genus bucinae incurvae, quo qui cecinerit, dicitur liticen. *P. 116.*
Locupletes, locorum multorum domini.[2] *P. 119.*
Magisterare moderari; unde magistri non solum doctores artium, sed etiam pagorum, societatum, vicorum, collegiorum, equitum dicuntur, quia omnes hi magis ceteris possunt: unde et magistratus, qui per imperia potentiores sunt, quam privati. *P. 126.* [*Magisteria dicuntur in omnibus*] rebus, qui ma[*gis ceteris possunt, ut magistros e*]quitum et [*magistros populi etc.*] *F. 154.* (*P. 152.*)

---

1) *Gai. 3, 192:* 'nudus quaerat linteo cinctus lancem habens'. *Inst. gl. Taur.* (*ZRG. 7, 44*) *466:* 'nudus ingrediebatur discum fictile(*m*) in capite portans utrisque manibus detentus' (detentu*m?*). *Gell. 11, 18, 9:* 'furta, quae per lancem liciumque concepta essent'. *16, 10, 8:* 'furtorumque quaestio cum lance et licio'. Cf. *XII, 8, 15. Rud. RG. 2, 352. n. 21.* — 2) *Plin. h. n. 18, 3, 11:* 'locupletes dicebant loci, i. e. agri, plenos'. *Cic. d. rep. 2, 9:* 'Romulus — multae dictione ovium et boum (quod tum erat res in pecore et locorum possessionibus, ex quo pecuniosi et locupletes vocabantur), non vi et suppliciis coercebat'.

Maiorem consulem L. Caesar putat dici vel eum, penes quem fasces sint, vel eum, qui prior factus sit; praetorem autem maiorem urbanum, minores ceteros. *F. 161.*

Maiores flamines*patricii generis, minores plebeii. *P. 151.*

Manceps dictus, quod manu capiatur. *P. 128.* Manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitve, quia manu sublata significat se auctorem emptionis esse; qui idem praes dicitur, quia tam debet praestare populo, quod promisit, quam is, qui pro eo praes factus est. *P. 151.* (*cf. Praes.*)

[*Mancipatione adoptatur*,] ut patri sui[1] heres e[*sse desinat: sed eius qui adop*]tet tam heres est qua[*m si ex eo natus esset. Arrogatione, qui*] in potestate alie[*na non est, arrogatoris fit filius*] et suus heres, ut p[*atet etc.*] *F. 153.*

Manliae gentis patriciae decreto nemo ex ea Marcus appellatur, quod M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum regnum affectasset, damnatus necatusque est. *P. 151.*

[*Manumitti dicitur*] ser(vus) sacrorum [*causa, cum dominus eius tenens m*]odo caput [*modo membrum aliud eiusdem servi ita*] edicit: 'Hunc [*hominem liberum esse volo, ac*] pro eo auri X [*puri, probi, profani, mei solvam, si*] usquam digre[*diatur a sacris, cum fuerit iuris*] sui.' Tum is ser[*vum circumagit et e manu homi*]nem liberum mit[*tit.*] *F. 158.* (*cf. Puri*)

Materfamiliae non ante dicebatur, quam vir eius paterfamiliae dictus esset; nec possunt hoc nomine plures in una familia praeter unam appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quae sine filiis est, appellari potest. *P. 125.*

Matrimes ac patrimes dicuntur, quibus matres et patres adhuc vivunt. *P. 126.*

[*Matronae a magistra*]tib(us) non summove[*bantur, ne pulsari contre*]ctarive viderentur, neve gra[*vidae concuterentur. Ob*] quam [*etiam ca*]usam ait Verrius [*neque earum viros*] sedentes cum uxoribus de essedo escen[*dere coac*]tos a magistratibus, quod communi vehiculo vehitur vir et uxor. *P. 154.* (*P. 155.*)

Maximam multam dixerunt trium millium et viginti assium, quia non licebat quondam pluribus XXX bobus et II ovibus quemquam multari, aestimabaturque bos centussibus, ovis decussibus. *P. 144.*

---

1) *M.*: 'patris sui'. *Old.*: 'patri suus'.

Maximum praetorem dici putant ali eum, qui maximi imperi sit, ali, qui aetatis maximae. *F. 161.*

Maximus curio, cuius auctoritate curiae omnesque curiones reguntur. *P. 126.*

Maximus pontifex dicitur, quod maximus rerum, quae ad sacra et religiones pertinent, iudex sit vindexque contumaciae privatorum magistratuumque. *P. 126.*

Meddix apud Oscos nomen magistratus est. *P. 123.* (*v. Tab. Bant.*)

[*Minora itemque ma*]iora auspicia quae d[*icantur, docet Messalla; nam*] maiora consulum, pr[*aetorum, censorum dici ait, re*]liquorum minora, cum illi [*maiores, hi autem mino*]res magistratus dic[*i consueverint.*] *F. 157.*

Miscelliones appellantur, qui non certae sunt sententiae, sed variorum mixtorumque iudiciorum sunt. *P. 123.*

Mercedonios dixerunt a mercede solvenda. *P. 124.*

Mortis causa stipulatio existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur, aut, ut quidam dixerunt, cuius stipulationis mors fuit causa. *F. 161.*

Mos est [*institutum pa*]trium, i. e. memoria veterum pertinens maxime ad religiones [*caerim*]oniasque antiquorum. *F. 157.* (*P. 156.*)

Multam Osce dici putant poenam quidam; M. Varro ait poenam esse, sed pecuniariam. *F. 142.* (*P. 143.*)

Mundus, ut ait Capito Ateius —, ter in anno patere solet, — quos dies religiosos iudicaverunt ea de causa quod quo tempore ea, quae occultae et abditae religionis deorum Manium essent, veluti in lucem quandam adducerentur et patefierent, nihil eo tempore in rep. geri voluerunt; itaque per eos dies non cum hoste manus conserebant, non exercitus scribebatur, non comitia habeba[*ntur, non*] aliud quicquam in rep., nisi quod ultima necessitas admonebat, administrabatur.[1] *F. 154.* (*P. 156.*)

Munem significare certum est officiosum, unde e contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio. *P. 143.*

Muneralis lex vocata est, qua Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere. Plautus: 'neque muneralem legem neque lenoniam, rogata fuerit nec ne, flocci aestimo.' *P. 143.*

---

1) '— mundus cum patet, deorum tristium atque inferum quasi ianua patet. Propterea — proelium committi, — uxorem liberum quaerendorum causa ducere, religiosum est'. *Varro* apud *Macr., sat. 1, 16.*

Municeps est, ut ait Aelius Gallus, qui in municipio liber natus est; item qui ex alio genere hominum munus functus est; item qui in municipio ex servitute se liberavit a municipe; item municipes erant, qui ex aliis civitatibus Romam venissent, quibus non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem.[1] At Ser. Sulpicius[2] aiebat initio fuisse, qui ea condicione cives Ro(mani) fuissent, ut semper remp. separatim a populo Ro(mano) haberent, Cumanos, Acerranos, Atellanos, qui aeque cives Ro(mani) erant et in legione merebant, sed dignitates non capiebant. *L. 142.*[3]

Municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque cives Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus, praeterquam de suffragio ferendo aut magistratu capiendo; sicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuvini, Tusculani, qui post aliquot annos cives Romani effecti sunt. Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum civitas universa in civitatem Romanam venit, ut Aricini, Caerites, Anagnini. Tertio, cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut municip*es* essent sua*e* *qui*sque civitatis et coloniae, ut Tiburtes, Praenestini, Pisani, Urbinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini, Sutrini, Lucenses. *P. 127.*

Municipalia sacra vocantur, quae ab initio habuerunt ante civitatem Romanam acceptam, quae observare eos voluerunt pontifices et eo more facere, quo a*ds*u*e*ssent antiquitus. *F. 157.* (*P. 156.*)

Munus significat officium, cum dicitur quis munere fungi; item donum, quod officii causa datur. *P. 140.* Mu[*nus — dicitur administratio*] r. p., [*magistratus aut praefectu*]rae, inperi, [*provinciae: quae multitudinis univer*]sae consensu, [*atque legitimis in unum convenientis*] populi comit[*is alicui mandatur per suffragia,*] ut capere eam [*possit iussu populi demandatam*] certove ex [*tempore, . . et certum usque*] a*d* tempus admi[*nistrare.*] *F. 157.*

---

1) Haec verba: 'item municipes — partem' (sicut finalia: 'cives — capiebant') in apographo Vatic. a *Mo.* collato desunt; suppletae videntur, iam in ed. pr., e loco Paulino n. 3 rel. — 2) *Mue.:* 'Servilius'. *Mo.* (*61*) in apogr. Vatic. invenit 'Ser. filius,' id quod etiam ed. princeps a. 1510 habet, unde nomen Servilii ab *Urs.* confictum esse videtur. — 3) *P. 131* hunc locum ita habet: 'Municeps, qui in municipio liber — partem, ut fuerunt Cumani Acerr. Atell., qui et cives Rom. erant — capiebant'. Omissa sunt verba: 'At Ser. — haberent'.

Murrata potione usos antiquos, indicio est, quod etiamnunc aediles per supplicationes dis addunt ad pulvinaria, et quod XII tab. (*10, 6*) cavetur, ne mortuo indatur. *F. 158.* (*P. 159.*) Murratum vinum quidam * dici putant ex uvae genere murrinae nomine. *P. 144.*
Nancitor[1] in XII nactus erit, praen*d*erit. Item in foedere Latino: 'Pecuniam quis nancitor, habeto', et: 'si quid pignoris nasciscitur,[1] sibi habeto.' *F. 166.*
Nec coniunctionem — positam esse ab antiquis pro non, ut * in XII (*5, 7b; 8, 16*) est: 'Ast ei' *etc.* Item: 'Si adorat' *etc.* *F. 162.*
Nectere ligare significat, — quin etiam in commentario sacrorum usurpatur hoc modo: 'Pontifex * ex stramentis na*p*uras nectito,' *etc.* *F. 165.*
[*Nef as*]ti dies nom[*inantur N littera notati, quibus ei,*] aput quem [*lege agitur, fari non licet tria verba do dico*] addico. Nep [*nota distincti eorum hila*]riores sunt, q[*uoniam a malo omine*][2] liberati sunt; [*his delectus habentur, exercitus scrib*]untur et in provin[*cias ire licet. Sacra quoque*] instituta fiunt, [*et vota nuncupata solvi*] et aedes sacrari so[*lent.*] *F. 165.*
Negotium, quod n[*on sit otium.*] *F. 177.* (*P. 176.*)
Nervum appellamus etiam ferreum vinculum, quo pedes inpediuntur, quamquam Plautus eo etiam cervices vinciri ait. — *F. 165.*
Nexum est, ut ait Gallus Aelius, quodcunque per aes et libram geritur, id quod[3] necti dicitur; quo in genere sunt haec: testamenti factio, nexi da*ti*o, nexi liberat*i*o. *F. 165.*
Nexum aes apud antiquos dicebatur pecunia, quae per nexum obligatur. *F. 165.*
Ni quis scivit centuria est, quae dicitur a Ser. Tullio rege constituta, in qua liceret ei suffragium ferre, qui non tulisset in sua, ne quis civis suffragii iure privaretur. — Sed in ea centuria neque censetur qui*s*quam, neque centurio praeficitur, neque centurialis potest esse, quia nemo certus est eius centuriae. — *F. 177.*
Novae curiae proximae compitum Fabricium aedificatae sunt, quod parum amplae erant veteres a Romulo factae, ubi is populum et sacra in partis triginta distribuerat, ut in is ea sacra curarent, quae cum ex veteribus in novas evocarentur, *quatuor* curiarum

1) *Mue.:* 'nanxitor' s. 'nanxsitor'; fut. II pass. a verbo 'nancio'. Cf. *Sch. XII tab. p. 88.* — 2) Hucusque restituit *Mom. C. I. L. 1, 367.* ***Muelleri*** restitutio falsa est, quia initio habet 'not[*antur*]', *K.* autem (*9, 14, 15*) in codice invenit 'nom' vel 'non'. — 3) Ita *K.* (*9, 13, 22*); *Mue.:* 'idque'.

per religiones evocari non potuerunt; itaque Foriensis, Raptae, Veliensis, Velitiae res divinae fiunt in veteribus curis. *F. 174.*
[*Noxia,*] ut Ser. Sulpicius Ru[*fus ait, damnum significat,*] apud poetas autem et oratores ponitur pro culpa. At noxa peccatum aut pro peccato poenam, ut Accius —: 'Tete esse huic noxae obnoxium.' Item, cum lex iubet noxae dedere, pro peccato dedi iubet. — *F. 174.* (*P. 175.*)
Numera senatum, ait quivis senator consuli, cum impedimento vult esse, quominus faciat SC., postulatque, ut aut res, quae referuntur, dividantur, aut singuli consulantur, aut si tot non sint senatores, quo numero liceat perscribi SC. *F. 170.*
[*Nummum ex Graeco nomismate ex*]istimant d[*ictum, idemque nobis quod νοῦμμον illis*] valere, quia [*pecuniae nomina a Siculis accepimus, quorum*] hoc proprium est. *F. 173.* (*P. 172.*)
Nuncupata pecunia est, ut ait Cincius in l. II de officio ICti, nominata, certa, nominibus propriis pronuntiata: 'Cum nexum *etc.*' (*XII, 6, 1*): ita uti nominarit, locutusve erit, ita ius esto. Vota nuncupata dicuntur, quae consules, praetores, cum in provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in tabulas praesentibus multis referuntur. At Santra — satis multis nuncupata, conligit, non directo nominata significare, sed promissa et quasi testificata, circumscripta, recepta, quod etiam in votis nuncupandis esse convenientius. *F. 173.*
Nundinas feriatum diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa,[1] eumque nefastum, ne liceret cum populo agi, et[2] interpellarentur nundinatores.[3] *F. 173.*
Nuptias dictas esse ait — Aelius et Cincius, quia flammeo caput nubentis obvolvatur, quod antiqui obnubere vocarint; ob quam causam legem quoque Praenestinam[4] iubere, caput eius obnubere, qui parentem necavisset, quod est obvolvere. *F. 170.*

1) *Macr. saturn. 1, 16, 32—35:* 'Harum originem * Romulo adsignant, — sicut Tuditanus adfirmat; sed Cassius Servium * fecisse nundinas dicit, ut in urbem ex agris convenirent urbanas rusticasque res ordinaturi. — Rutilius scribit, Romanos instituisse nund., ut octo quidem diebus in agris rustici opus facerent, nono autem die — ad mercatum legesque accipiendas Romam venirent, — unde etiam mos, ut leges trinundino die promulgarentur'. — 2) Ita *Keil; Mue.:* 'ne si —, interp.' — 3) *Macr. l. l. 28—30:* 'Trebatius — ait, nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere; sed contra Iul. Caesar — negat, nundinis contionem advocari posse, i. e. cum populo agi, ideoque nund. * haberi comitia non posse; — sed lege Hortensia effectum est, ut fastae essent, uti rustici, qui nundinandi causa in urbem veniebant, lites componerent; nefasto enim die praetori fari non licebat'. — 4) Ita *Bergk* pro 'parenstam'.

Obiurare [*iureiurando obstringere,*] ut est in . . . Penthesilea: 'Formidabant obiurare'. *L. 189.* (*P. 188.*)
Obnectere, obligare, maxime in nuptiis frequens est. *L. 190.*
Obrogare est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre. *P. 187.*
Obtestatio est, cum deus testis in meliorem partem vocatur; detestatio, cum in deteriorem. *P. 184.*
Occentassint antiqui dicebant, quod nunc 'convicium fecerint' dicimus, quod id clare et cum quodam canore fit, ut procul exaudiri possit; quod turpe habetur, quia non sine causa fieri putatur. *F. 181.*
Occisum a necato distingui quidam, quod alterum a caedendo atque ictu fieri dicunt, alterum sine ictu. Itaque in Numae Pompili regis legibus (*3*) scriptum esse: 'Si hominem' *etc. F. 178.*
Occupaticius [*ager dicitur qui . . desitus*] a cultoribus fre[*quentari propriis, ab aliis est occupa*]ri coeptus, quod in ... *F. 181.* (*P. 180.*)[1]
Opima spolia dicuntur, — quae dux p. R. duci hostium detraxit, quorum tanta raritas est, ut intra annos paulo . . trina contigerint nomini Romano: una quae Romulus de Acrone, altera quae* Cossus* de Tolumnio, tertia quae M. Marcellus Iovi Feretrio de Viridomaro fixerunt. M. Varro ait, opima spolia esse etiam si manipularis miles detraxerit, dummodo duci hostium, [*sed prima esse, quae dux duci; neque enim, quae a duce capta*][2] non sint, ad aedem Iovis Feretri poni, testimonio esse libros pontificum, in quibus sit: 'Pro primis spoliis bove, pro secundis solitaurilibus, pro tertiis agno publice fieri debere;' esse etiam *P*ompili regis legem — talem: 'Cuius auspicio classe procincta opima spolia capiuntur, Iovi Feretrio darier oporteat, et bovem caedito, qui cepit aeris CC; secunda spolia, in Martis aram in campo solitaurilia utra voluerit caedito; tertia spolia, Ianui Quirino agnum marem caedito, C qui ceperit ex aere dato. Cuius auspicio capta, dis piaculum dato'.[3] *L. 186. 189.*

---

1) *Grom. ed. Lachm. 138, 3:* 'Occupatorii autem dicuntur agri, quos quidam arcifinales vocant; quibus agris victor populus occupando nomen dedit. Bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere; — deinde ut quisque virtute colendi quid occupavit, arcendo vicinum arcifinalem dixit'. Quo ex loco satis liquere recte monet **Rudorffius, röm. Feldm.** *2, 252,* occupaticios agros cum occupatoriis misceri minime debere. — 2) Cf. *Hertzberg, Philol. 1846, 331—9.* — 3) Sic in schedis P. Laeti **lex tradita** est; emendationem v. supra *p. 8. n. 4.*

Optima lex . . in magistro populi faciendo, qui vulgo dictator appellatur, quam plenissimum posset ius eius esse, significabatur; — *post*quam vero provocatio ab eo magistratu ad populum d*a*ta est, quae ante non erat, desitum est adici 'ut optima lege,' utpote imminuto iure priorum magistrorum. *L. 198.* 'Ut qui optima lege fuerint' adici solet, cum quidam magistratus creantur . . . *L. 189.*

Orare antiquos dixisse pro agere, testimonio sunt et oratores et qui nunc quidem legati, tunc vero oratores, qui reip. mandatas partis agebant. — *L. 198.* (*cf. Oratores. F. 182.*)

Ordinarium hominem Oppius ait dici solitum scurram et improbum, qui assidue in litibus moraretur, ob eamque causam in ordine staret adeuntium praetorem. — *F. 182.*

Ordo sacerdotum aestimatur deorum [*ordine, ut deus*] maximus quisque. Maximus videtur rex, dein Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto pontifex maximus, — quod iudex atque arbiter habetur rerum divinarum humanarumque. *L. 185.*

Osculana pugna in proverbio, quo significabatur victos vincere, —. Significatur etiam osculo savium, — quod inter cognatos propinquosque institutum ab antiquis est, maximeque feminas[1]... *L. 197.*

Ovibus duabus multabantur apud antiquos in minoribus delictis, ut in maioribus *XXX bobus*,[2] nec hunc ultra numerum excedebat multatio; *sed* posteaquam aere signato uti civitas coepit,[3] pecoraque multaticia incuria corrumpebantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est, facta aestimatio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae. Inde suprema multa i. e. maxima, appellatur tria millia aeris; item vicessis minoribus delictis. *L. 202.* (*v. Maxima.*)

---

1) *Plin. hist. nat. 14, 13:* 'Cato, ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent, an temetum (*i. e. vinum*) olerent. Non licebat id feminis * bibere. Invenimus — Egnati Meceni uxorem, quod vinum bibisset —, interfectam fusti a marito, eumque caedis a Romulo absolutum'. *Val. Max. 6, 3, n. 9:* 'non accusatore tantum sed etiam reprehensore caruit id factum'. *Dion. 2, 25:* '*οἱ συγγενεῖς μετὰ τοῦ ἀνδρὸς ἐδίκαζον, — εἴ τις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή.*' *Gell. 10, 23. Don. Ter. Eun. 3, 2, 3.* — 2) *Plin. h. n. 18, 3, 11:* 'Multatio . non nisi ovium boumque impendio dicebatur, non omittenda priscarum legum benivolentia. Cautum quippe est, ne bovem prius quam ovem nominaret, qui indiceret multam'. cf. *Cic.* supra ad v. *locupletes* cit. — 3) *Plin.* l. c.: 'Servius rex ovium boumque effigie primus aes signavit'. *Id. 33, 3, 43*: 'Servius rex primus signavit aes; antea rudi usos Romae Timaeus tradit. Signatum est nota pecudum, unde et pecunia appellata'.

Pacionem antiqui dicebant, quam nunc pactionem dicimus, unde et pacisci adhuc et pac*o* in usu remanet. *F. 250.*

Pararium aes appellabatur id, quod equitibus duplex pro binis equis dabatur. *P. 221.*

Parens vulgo pater aut mater appellatur, sed iuris prudentes avos et proavos, avias et proavias parentum nomine appellari dicunt. *P. 221.*

Parret, quod est in formulis, debuit et producta priore syllaba pronuntiari, et non gemino r scribi, ut fieret 'paret,' quod et inveniatur *in* comparet, apparet. *F. 233.* Paret significat apparebit. *P. 221.*

Parrici(dii) quaestores appellabantur, qui solebant creari causa rerum capitalium quaerendarum. Nam parricida non utique is, qui parentem occidisset, dicebatur, sed qualemcunque hominem indemnatum. Ita fuisse indicat lex Numae Pompilii regis (*12*) his composita verbis; 'Si qui' *etc.* *P. 221.*

'Parum cavisse videri,' pronuntiat magistratus, cum de consilii sententia capitis quem condemnaturus est. *F. 238.*

Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cum iam ipse pater esset, habebat etiam tum patrem. *F. 234.*

[*Patres appe*]llantur, ex quibus senatus [*primum compositus; nam initio urbis*] conditae Romulus C [*viros elegit praestantissimos.*] quorum consilio atque [*prudentia res publica ad*]ministraretur; atque [*ii patres dicti sunt, quia*] agrorum partes ad[*tribuerant tenuioribus*] perinde ac liberis. *F. 246.* (*P. 247:* 'ac si liberis propriis.')

Patricios Cincius ait in libro de comitiis eos appellari solitos, qui nunc ingenui vocentur. *F. 241.*

Patricius vicus Romae dictus eo, quod ibi patricii habitaverunt, iubente Servio Tullio, ut, si quid molirentur adversus ipsum, ex locis superioribus opprimerentur. *P. 221.*

Patrimi et matrimi pueri praetextati tres nubentem deducunt. unus qui facem praefert ex spina alba, quia noctu nubebant, duo qui tenent nubentem. *F. 245.*

Patrocinia appellari coepta sunt, cum plebs distributa est inter patres, ut eorum opibus tuta esset. *F. 233.* (*P. 232.*)

Patr[*onus a patre cur ab antiquis dictus*] sit, manifestum: quia [*ut liberi, sic etiam clientes*] numerari inter do[*mus familiam quodammodo possunt.*] *F. 253.*

Peculatus est nunc quidem qualecunque publicum furtum, sed inductum est a pecore, ut pecunia quoque ipsa. Iam etiam noxii pecore multabantur, quia neque aeris adhuc neque argenti erat copia. Itaque suprema multa etiam nunc appellatur, (*qua XXX boves et II oves aestimabantur.*) *L. 213.* (*P. 212.*)

Peculatus furtum publicum dici coeptus est a pecore, quia ab eo initium eius fraudis esse coepit, siquidem ante aes aut argentum signatum ob delicta poena gravissima erat II ovium et XXX bovum; ea*m* lege*m* sanxerunt T. Menenius Lanatus et P. Sestius Capitolinus cos.; quae pecudes, postquam aere signato uti coepit p(op.) R(om.), Tarpeia lege cautum est, ut bos centussibus, ovis decussibus aestimaretur. *F. 237.* (*cf. Ovibus.*)

Peculium servorum a pecore — ut e*t* pecunia patrum familiae. *F. 249.*

Pedarium senatorem significat Lucilius, quom ait: 'A*c*ipes vocem mittere coepit'; qui ita appellatur, quia tacitus transeundo ad eum, cuius sententiam probat, quid sentiat, indicat. *L. 210.*

'Pedem struit,' in XII (*1, 2*) significat 'fugit,' ut ait Ser. Sulpicius. *L. 210.*

Pellices —. Antiqui proprie eam pellicem nominabant, quae uxorem habenti nubebat. Cui generi mulierum etiam poena constituta est a Numa Pompilio hac lege (*2*): 'Pellex aram' *etc. P. 222.*

Pendere poenas solvere significat, ab eo, quod aere gravi cum uterentur Romani, penso eo, non numerato, debitum solvebant: unde etiam pensiones dictae. *P. 208.*

Percunctatum patris familiae nomen ne quis servum mitteret, lege sanctum fuisse, ait Cato in ea (oratione), qua legem Orchiam dissuadet. *F. 242.*

[*Plebeias tabernas q*]uas vocant, nos[*tra aetate V tabern*]as esse et VII ferunt [*fuisse.*[1] *Plebeias appella*]mus a genere magistratus; eas enim faciendas curaverunt M. Iun. Brutus Q. Oppius aediles pl.[2] *F. 230.*

[*Plebei aediles dicuntur*], qui plebeiscito, [*cum plebs tributim sine patribus*] suffragium tu[*lit, rogante magistratu plebeio*] sunt constitu[*ti, tribunorumque plebei collegae s*]unt, qui una cum [*tribunis primum creati sunt dissid*]ente plebe a pa[*tribus*]. *F. 230.*

---

1) *Liv. 26, 27:* 'eodem tempore (542) VII tabernae, quae postea V, et argentariae, quae nunc novae adpellantur, arsere'. — 2) Ex restit. *Mo., Forschungen 193.*

[*Plebeium magistratum* . . *nemi*]nem licet ca[*pere, nisi qui ex plebe est: cuius ge*]neris est [*omnis magistratus, qui appellatur i*]sto nomine. *F. 230.* (*P. 231.*)

Plorare, flere nunc significat, et cum praepositione implorare, i. e. invocare; *sed* apud antiquos plane inclamare; in regis Romuli et Tatii legibus (*13*): 'Si nurus' *etc.*, in Servi Tulli (*6*) haec est: 'Si parentem' *etc. F. 230.*

Poe[*nas pendere in eo proprie dicitur, qui*] ob [*delictum pecuniam solvit, quia penso aere uteba*]ntur. *242.* (*P. 243.*)

Pollucere merces [*quas cuivis deo*] liceat, sunt far, polenta, — pisces, quibus est squama, praeter scarum. *F. 253.* (*Leg. Num. 5*)

Popularia sacra sunt, ut ait Labeo, quae omnes cives faciunt, nec certis familiis adtributa sunt: Fornacalia, Parilia, *etc. F. 253.*

Populi com[*itia dicuntur, cum patres*] cum plebe suffragium [*ferunt; populus enim*] ex patribus et plebe [*constat. E contrario*] cum plebes sine patri[*bus a suo magistratu rogatur,*] quod plebes scivit, pleb[*iscitum est; plebs enim cum*] appellatur, patrum comu-[*nio excluditur.*][1] *F. 233.*

Portum in XII (*2, 3*) pro domo positum, omnes fere consentiunt: 'Cui' *etc. F. 233.*

[*Posime*]rium esse ait Antistius — pomerium, i. e. l[*ocum pro muro, ut ait*] Cato. Olim quidem omn[*em urbem comprehendebat praeter Aven*]tinum, nunc etiam intra ae[*dificia finitur. Ita pomerium est*] quasi promurium. Solet au[*tem iis solis dari*] ius pomerii proferendi, [*qui populum Rom. agro de hostibus capto auxerunt.* —] *F. 249.* (*P. 248.*)

Possessio[2] est, ut definit Gallus Aelius, usus quidam agri aut aedifici, non ipse fundus aut ager; non enim possessio est [*e*] rebus, quae tangi possunt; [*neque*] qui dicit se possidere, his vere[3] potest dicere. Itaque in legitimis actionibus nemo ex his qui[4] possessionem suam vocare audet, sed ad interdictum venit, ut praetor his verbis utatur: 'Uti nunc possidetis eum fundum,[5] q. d. a., quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita[6] possideatis, adversus ea vim fieri veto.' *F. 233.*

---

1) Ex restit. *Mo., Forschungen p. 170 n. 7.* — 2) De hoc et sequenti loco scripsit: *Huschke, üb. d. Stelle d. Varro v. d. Lic. p. 75—116.* — 3) Corrupte. *Hu.* bene conicit, scriptum fuisse: 'isuare,' i. e. 'is suam rem'. — 4) Corrupte. *Hu.* conicit, scriptum fuisse, ut saepius in codice fragm. *Ulp.*, 'ex ius qui',

Possessiones appellantur agri late patentes[1] publici privatique, qu*i* non mancipatione sed usu tenebantur, et ut quisqu*e* occupaverat, collidebat.[2] *F. 241.*

Postliminium receptum Gallus Aelius in lib. I signif., quae ad ius pertinent, ait esse eum, qui liber, ex qua civitate in aliam civitatem abierat, in eandem civitatem redit eo iure, quod constitutum est de postliminis; item qu*i* servos a nobis in hostium potestatem pervenit, postea ad nos redit in eius potestatem, cuius antea fuit, iure postlimini; equi et muli et navis eadem ratio est postliminium recept*ion*is[3] quae servi. Quae genera rerum ab hostibus ad nos postliminium redeunt, eadem genera rerum a nobis ad hostis redire possunt. Cum populis liberis et cum foederatis et cum regibus postliminium nobis est ita, uti cum hostibus; quae nationes in *dic*ione nostra sunt, cum his [*postliminium non est.*] *F. 218.*

Postliminium receptus dicitur is, qui extra limina, hoc est terminos provinciae, captus fuerat, rursus ad propria revertitur. *P. 219.*

Potitus servitute — qui, ut ait Labeo, servitu[*tem servit.* —] *F. 250.*

Praefecturae eae appellabantur in Italia, in quibus et ius dicebatur et nundinae agebantur, et erat quaedam earum r(es) p(ublica); neque tamen magistratus suos habebant; in qua*s* legibus praefecti mittebantur quotannis, qui ius dicerent. Quorum genera fuerunt duo: alterum, in quas solebant ire praefecti IV *e* XXVIvirum nu*me*ro, *qui* populi suffragio creati erant, in haec oppida: Capuam, Cumas, Casilinum, Volturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Suessulam, Atellam, Calatiam; alterum, in quas ibant, quos praetor urbanus quo*t*annis in quaeque loca miserat legibus, ut Fundos, Formias, Caere, Vena*f*rum, Alli*f*as, Privernum, Anagniam, Frusinonem, Reate, Saturniam, Nursiam, Arpinum aliaque complura. *F. 233.*

---

i. e. 'ex iure Qui(ritium)'. — 5) In *D. 43, 17, 1:* 'Uti eas aedes'. — 6) In *D.* l. c. et *Gai. 4, 160:* 'quominus ita'.

1) *Plin. hist. nat. 18, 6, 35:* 'Latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias. Sex domini semissem Africae possidebant, cum interfecit eos Nero princeps'. *Cic. de off. 2, 21:* 'Philippus —, cum legem agrariam ferret, — in agendo multa populariter, tum illud male: non esse in civitate duo milia hominum, qui rem haberent'. — 2) *Urs.* 'possidebat'. *Nieb.* 'colebat'. cf. *Isid. orig. 15, 13, 3.* — 3) 'receptum is'.

Praeiurationes facere dicuntur hi, qui ante alios conceptis verbis iurant; post quos in eadem verba iurantes tantummodo dicunt: 'idem in me.' *P. 224.*

Praerogativae centuriae dicuntur, ut docet Varro —, quo rus-[*tici*] Romani, qui ignorarent petitores, facilius eos animadvertere possent; Verrius probabilius iudicat esse, ut cum essent designati a praerogativis, in sermonem res veniret populi de dignis indignisve, et fierent ceteri diligentiores ad suffragia de his ferenda. *F. 249.*

Praes est is, qui populo se obligat, interrogatusque a magistratu, si praes sit, ille respondet: praes. *P. 233.* (*cf. Manceps.*)

Praeteriti senatores quondam in opprobrio non erant, quod, ut reges sibi legebant sublegebantque, quos in consilio publico haberent, ita post exactos eos consules quoque et tribuni militum consulari potestate coniunctissimos sibi quosque patriciorum et deinde plebeiorum legebant, donec Ovinia tribunicia intervenit, qua sanctum est, ut censores ex omni ordine optimum quemque curiatim in senatum legerent; quo factum est, ut qui praeteriti essent et loco moti, haberentur ignominiosi. *F. 246.*

Praetor ad portam nunc salutatur is, qui in provinciam pro praetore aut pro consule exit; cuius rei morem ait fuisse Cincius — talem: Albanos rerum potitos usque ad Tullum regem; Alba deinde diruta usque ad P. Decium Murem cos. populos Latinos ad caput Ferentinae, quod est sub monte Albano, consulere solitos et imperium communi consilio administrare. Itaque quo anno Romanos imperatores ad exercitum mittere oporteret iussu nominis Latini, complures (*augures?*) nostros in Capitolio a sole oriente auspicis operam dare solitos. Ubi aves addixissent, militem illum, qui a communi Latio missus esset, illum quem aves addixerant praetorem salutare solitum, qui eam provinciam obtineret praetoris nomine. *F. 241.*

Priscae Latinae coloniae appellatae sunt, ut distinguerent a novis, quae postea a populo dabantur. *F. 241.*

Prisci Latini — hi, qui priusquam conderetur Roma fuerunt. *P. 226.*

[*Privato sumptu*] se alebant mili[*tes Romani, antequam stipendia*] mererentur, quod in [*consuetudine mansit paene ad*] id tempus, quod fuit pau[*lo ante quam Roma urbs*] capta est a Gallis, [*ex quo sine publico stipendio m*]ilites non fiebant. *F. 234.*

Privos privasque antiqui dicebant pro singulis; ob quam causam et 'privata' dicuntur, quae uniuscuiusque sint; hinc et privilegium et privatus. *P. 226.*

Probrum virginis Vestalis ut capite puniretur, vir, qui eam incestavisset, verberibus necaretur,[1] lex, fixa in atrio Libertatis, cum multis alis legibus incendio consumpta est, ut ait M. Cato in ea oratione, quae de auguribus inscribitur. *F. 241.*

'Pro censu classis iuniorum' Ser. Tullius cum dixit in descriptione centuriarum, accipi debet 'in censu,' ut ait M. Varro in l. VI rer. hum., sicuti pro aede Castoris, pro tribunali, pro testimonio. *F. 246.*

Procincta clas[*sis dicebatur exercitus ad*] proelium instructus et pa[*ratus, quem Diali flamini vi*]dere non licet: an[*tiqui enim procinctum hominem*] dixerunt, — [*qui ad agendum expedit*]us est. Procincta autem [*toga Romani olim*] ad pugnam ire solit[*i sunt*; *unde et testamen*]ta in procinctu fieri [*dicuntur*, *quia ante pugnam fiunt.*] *F. 249.* (*P. 248.*)

Procincta classis dicebatur, cum exercitus cinctus erat Gabino cinctu confestim pugnaturus. *P. 225.*

Procitum testamentum dicebatur velut procatum, provocatum, i. e. irritum ac ruptum. *P. 225.*

Procum patricium in descriptione *cl*assium, quam fecit Ser. Tullius, significat procerum; i enim sunt principes. Nam proci dicuntur, qui poscunt aliquam in matrimonium, Graece μνηστῆρες. Est enim procare poscere, ut cum dicitur in iudice conlocando 'si alium procas', 'nive eum procas,' h. e. poscis. *F. 249.*

Produit, porro dederit, ut est in lege censoria: 'Porticum sartam tectamque habeto, prodito.' Alias prodiderit. *F. 229.* (*v. Sarte.*)

Prohibere comitia dicitur vitiare diem morbo, qui vulgo quidem maior, ceterum ob id ipsum comitialis appellatur. Cato —: 'domi cum auspicamus, — si cui ibidem servo aut ancillae dormienti evenit, quod comitia prohibere solet, ne i*d* quidem mihi vitium facit'. *F. 234.*

Proletarium capite censum dictum, quod ex his civitas constet, quasi prolis[2] progenie; iidem et proletanei. *P. 226.*

---

1) *Liv. 22, 57:* 'duae Vestales eo annno (536), Opimia et Floronia, stupri compertae, altera sub terra, ut mos est, ad portam Collinam necata, altera sibimet ipsa mortem consciverat. L. Cantilius scriba pontificius, qui cum Floronia stuprum fecerat, a pontifice maximo eo usque virgis in comitio caesus est, ut

Pro scapulis cum dicit Cato, significat pro iniuria verberum; nam complures leges erant in cives rogatae, quibus sanciebatur poena verberum. His significat prohib*uis*se multos suos civis in ea oratione, quae est contra M. Caelium: 'si em percussi, saepe incolumis abii; praeterea pro rep. pro scapulis atque aerario multum r. p. profuit.'[1] *F. 234.*

Promulgari leges dicuntur, cum primum in vulgus eduntur, quasi provulgari. *P. 224.*

Provinciae*, quod populus Rom. eas provicit, i. e. ante vicit. *P. 226.*

Publica pondera [*ad legitimam normam exacta fuisse,*] ex ea causa Iunius in [. . . *colligi*]t, quod duo Sil*i*i, P. et M., trib(uni) pleb(is), rogarint his verbis: 'Ex ponderibus' *etc. v. supra p. 40, 3. F. 246.*

Publica sacra, quae publico sumptu pro populo fiunt, quaeque pro montibus, pagis, curis, sacellis; a*t* privata, quae pro singulis hominibus, familiis, gentibus fiunt. *F. 245.*

Publicius clivus appellatur, quem duo fratres L. M. Publici Mal*l*eoli, aediles cur., pecuaris condemnatis ex pecunia, quam ceper*an*t, munierunt, ut in Aventinum vehiculi*s* Vel(ia) veniri possit. *F. 238.*

Puri, probi, profani, sui auri dicitur in manumissione sacrorum causa: ex quibus 'puri' significat, quod in usu *spu*rco non fuerit; probi, qu*od* recte excoctum pu*rg*atumque sit; profani, quod sacrum non sit et quod omni religione solutum sit; sui, quod alienum non sit. *F. 250.*

Quaestores [*dicebantur, qui quaererent de rebus*] capitalibus, unde [*iidem etiam . . quaestores parri*]cidi appellantur. *F. 258.*

Quadriplatores dicebantur, qui eo quaestu se tuebantur, ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. *P. 259.*

Quando (*v. supra p. 34, 2.*) *F. 258.*

Q(uando) R(ex) C(omitiavit) F(as) in fastis notari solet, et hoc videtur significare, quando rex sacrificulus divinis rebus perfectis in comitium venit. Q(uando) S(tercus) D(elatum) F(as), eodem modo in fastis notatur dies, quo stercus purgatur ab aede Vestae. *P. 259.* (cf. *F. 258.*[2])

---

inter verbera expiraret'. Cf. *Suet. Dom. 8.* et infra Sceleratus. — 2) *Mom. Tribus 114 n. 102:* 'prole s(eu)'.

1) 'profui'? — 2) Cf. *Varro, l. l. 6, 31. 32.* De restituendis huius loci reliquiis in col. Farn. servatis v. *Mue.* et *Mo. C. I. L. 1, 367.*

'Qui hoc censetis, illuc transite, qui alia omnia, in hanc partem;' his verbis praeit[1] ominis videlicet causa, ne dicat 'qui non censetis.' *F. 261.*

Quin[*quennales in colonis appella*]bantur, qui lustrum con[*derent quinto quoque anno, a quo nomin*]ari coeptos. *F. 261.*

'Qui patres, qui conscripti vocati sunt in curiam.' Quo tempore regibus urbe expulsis P. Valerius cons. propter inopiam patriciorum ex plebe adlegit in numerum senatorum CLXIIII, ut expleret numerum senatorum trecentorum, *ita ea* duo genera appell*ata sunt.*[2] *F. 254.*

'Quot servi tot hostes' in proverbio est, de quo Sinnius Capito existimat, — esse dictum initio 'quot hostis, tot servi,' (*quod*) tot captivi fere ad servitutem adducebantur, *etc. F. 261.*

R duobus in compluribus orationibus, cum de actis disser*itur* cuius*piam*, perscribi solet, i. e. rationum relatarum, quod his tabulis docentur iudices, quae publice data atqua accepta sint.[3] *F. 274.*

Radere g[*enas vetitum est in*] lege XII (*10*, *4*), i. e. unguibus [*lacerare malas.*] *F. 273.*

Rapi simulatur virgo ex gremio matris, aut, si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum tra*h*itur, —. *F. 289.*

Recepticium servum Cato in suasione legis Voconiae cum ait, significat, qui ob vitium redhibitus sit: 'ubi irata facta est, servum recepticium sectari atque flagitare virum iubet.' *F. 282.*

Recinium omne vestimentum quadratum *ii*, qui XII (*10*, *3*) interpretati sunt, esse dixerunt: *Verrius* toga*m*, (*qua*) mulieres utebantur, praetext*am* clavo purpureo. *F. 274.*

Reciperatio est, ut ait Gallus Aelius, cum inter populum et reges nationesque et civitates peregrinas lex convenit, quomodo per reciperatores reddantur res reciperenturque, resque privatas inter se persequantur. *F. 274.*

Reciprocare pro 'ultro citroque poscere' usi sunt antiqui, quia procare est poscere. *F. 274.* (*v. Procum.*)

Redemptores proprie atque antiqua consuetudine dicebantur, qui, cum quid publice faciendum *a*ut praebendum cond*u*xerant effece-

---

1) Hoc legit *K.*, *M.:* 'perit,' emend. 'petit'. — 2) Cf. v. Allecti. Conscripti. *Liv. 2, 1. Dion. 5, 13. Schwegler, röm. Gesch. 2, 144.* — 3) Publicarum rationum tabulae in iudiciis repetundarum iudicibus inspiciendae circumferebantur. *Cic. p. Balbo 5, 11. ad Att. 1, 16, 4.*

rantque, tum demum pecunias accipiebant; nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At hi nunc dicuntur redemptores, qui quid conduxerunt praebendum utendumque. *F. 270.*

Relegati dicuntur proprie, quibus ignominiae aut poenae causa necesse est, ab urbe Roma aliove quo loco abesse, lege senatuisve consulto aut edicto magistratuis, ut etiam Aelius Gallus indicat. *F. 278.*

Religiosus est — deorum sanctitatem magni aestimans —; dies autem religiosi, quibus nisi quod necesse est nefas habetur facere, quales sunt sex et triginta atri qui appellantur, et Alliensis, atque *ii*, quibus mundus patet. (*Religiosum ait*) esse Gallus Aelius, quod homini ita facere non liceat, ut si id faciat, contra deorum voluntatem videatur facere. Quo in genere sunt haec: — adversus *auspicia* legem ad populum ferre, die nefasto apud praetorem lege agere. Inter sacrum autem et sanctum et religiosum differentias * refert: sacrum aedificium consecratum deo; sanctum murum, qui sit circum oppidum; religiosum sepulcrum, ubi mortuus sepultus aut humatus sit —; sed ita, *ut* pro ratione quadam et temporibus eadem videri possint, siquidem quod sacrum est, idem lege aut instituto maiorum sanctum esse putant, *ut* violari id sine poena non possit. Idem religiosum quoque esse, quoniam sit aliquid, quod ibi homini facere non liceat; quod si faciat, adversus deorum voluntatem videatur facere; similiter de muro et sepulcro debere observari, ut eadem et sacra et sancta et religiosa fiant. —. *F. 278.*

Religiosum ac sacrum est, ut templa omnia atque aedes, quae etiam sacratae dicuntur; at quod per se religiosum est, non utique [*sacrum est, ut sepulcra*], quod ea non [*sacra, sed religiosa sunt.*] *F. 289.*

Reluere, resolvere, repignerare. Caecilius —: 'Ut aurum et vestem, quod matris fuit, reluat, quod viva ipsi (*ipsa?*) opposuit pignori.' *F. 281.*

Remancipatam Gallus Aelius esse ait, quae mancipata sit ab eo, cui in manum convenerit. *F. 277.*

Ren[*ancitur . . sig*]nificare ait rep[*rehenderit*; *unde adhuc nos*] dicimus 'nanciscitur,' [*et nanctus, i. e. adeptus.*] *F. 277.* (*P. 276.*)

Res comperendinata significat iudicium in tertium diem constitutum. *P. 283.*

Resignare antiqui pro rescribere ponebant, ut adhuc subsignare dicimus pro subscribere. *F. 281.*

Resignatum aes dicitur militi, cum ob delictum aliquod iussu

tr. militum, (*ne stipendium ei detur,*) in tabulas refertur; *s*ignare enim antiqui pro scribere interdum ponebant. *F. 285.* (*P. 284.*)
Reus nunc dicitur, qui causam dicit, et item qui quid promisit spo*po*nditve ac debet; at Gallus Aelius — ait: 'reus est, qui cum altero litem contestatam habet, sive *i*s egit sive cum eo actum est. Reus stipulando est idem, qui stipulator dicitur, qui*v*e suo nomine ab altero qui*d sti*pulatus est, non *i*s qui alteri adstipulatus est. Reus promittendo est, qui suo nomine alteri quid promisit, (*non*) qui pro altero quid promisit.' At Capito A*te*ius in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem; n*a*m in (*XII*) secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'quid horum' *etc.*, *hic* uterque, acto*r* re*us*que, in iudicio '*reus*' vocatur, itemque accusator de via *c*itur more vetere et consuetudine antiqua. *F. 273.* Reus cum pro u[*troque ponatur, — qui aut di*]cit pro se a[*ut contra te agit, uterque iuramen*]to tuo uti p[*otest.*] *F. 289.*
Ritus est mos comprobatus in administrandis sacrificiis. *F. 289.*
Rodus vel raudus significat rem rudem —; nam saxum quoque raudus appellant poetae —. Vulgus quidem in usu habuit non modo pro aere imperfecto, — sed etiam pro signato, quia in mancipando, cum dicitur 'rudusculo libram ferito,' asse tangitur libra. — *F. 265.*
Rogatio est, cum populus consulitur de uno pluribusve hominibus, quod non ad omnis pertineat, et de una pluribusve rebus, de quibus non omnibus sanciatur: nam quod in omnis homines resve populus scivit, lex appellatur. Itaque Gallus Aelius ait: 'inter legem et rogationem hoc interest: rogatio est genus legis; quae lex, non continuo ea rogatio est; (*rogatio*) non potest non esse lex, si modo iustis comitiis rogata est.' *F. 266.*
Rupitias in[1] XII (*8, 5*) significat damnum dederit. *F. 265.* (*P. 264.*)
Ruta caesa dicuntur, quae venditor possessionis sui usus gratia concidit ruendoque *ex*traxit. *F. 262.*
Sacer mons appellatur trans Anienem, paulo ultra tertium miliarium, quod eum plebes, cum secessisset a patribus, — discedentes Iovi consecraverunt. At homo sacer is est, quem populus iudicavit ob maleficium; neque fas est eum immolari, sed qui occidit, parricidi non damnatur;[2] nam lege tribunicia prima cavetur,

1) Vocem 'in' codex non habet teste *K. 623.* cf. supra *p. 26 n. 6. P.:* 'Rupitia dam. ded. sign.' — 2) *Macr. Sat. 3, 7, 5:* 'hoc loco non alienum videtur de conditione eorum hominum referre, quos leges sacros esse certis diis iubent,

'si quis eum, qui eo plebei scito sacer sit, occiderit, parricida ne sit' —. Gallus Aelius ait, sacrum esse, quo*d*cunque mo*re*[1] atque instituto civitatis consecratum sit, sive aedis sive ara sive signum sive locu*s* sive pecunia sive quid aliud, quod dis dedicatum atque consecratum sit; quod autem privati suae religionis causa aliquid earum rerum deo dedicent, id pontifices Romanos non existimare sacrum. At si qua sacra privata succepta sunt, quae ex instituto pontificum stato die aut certo loco facienda sint, ea sacra appellari, tamquam sacrificium. Ille locus, ubi ea sacra privata facienda sunt, vix videtur sacer esse. *F. 318.*

Sacramento dicitur, quod [*iuris iurandi sacrati*]one interposita actum [*est; unde quis sacramen*]to dicitur interrogari, quia [*iusiurandum interponitur. Cato*] in Q. Thermum de X [*hominibus: 'Atque etiam ad*]erant, ne mala [*fide apparere*]t scelera nefaria fie[*ri, poscentes, ut sacrame*]nto traderentur,[2] lege aest[*imarentur.*'] *F. 344.* (*P. 345.*)

Sacramentum aes significat, quod poenae nomine penditur, sive eo quis interrogatur, sive contendi*t*;[3] id in aliis rebus L assium est, in alis rebus D inter eos, qui iudicio inter se contenderent. Qua de re lege L. Papiri tr. pl. sanctum est his verbis: 'Quicunque' *etc.* (*supra p. 41, 4.*) Sacramenti autem nomine id aes dici coeptum est, quod et propter aerari inopiam et sacrorum publicorum multitudinem consumebatur id in rebus divinis. *F. 344.*

Sacratae leges sunt, quibus sanctum est, qui quid adversus eas fecerit, sacer alicui deorum si*t* cu*m* familia pecuniaque;[4] sunt qui esse dicant sacratas, quas plebes iurata in monte sacro sciverit.[5] *F. 318.*

Sacrificulus [*rex appellatur,*] qui ea sacra, quae [*facere rege*]s sueverant, facit. *F. 318.* (*P. 319.*)

Sacrosanctum dicitur, quod iureiurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte poenas penderet; cuius generis sunt tr(ibuni) pl(ebis) aedilesque eiusdem ordinis,[6] quod adfirmat

---

quia non ignoro, quibusdam mirum videri, quod, cum cetera sacra violari nefas sit, hominem sacrum ius fuerit occidi; cuius rei causa haec est' *etc.*

1) Ita *Lachm.* pro 'quocunque modo'. — 2) *K.* 'traderetur'. cf. *M. in annot. 411.* — 3) Ita *Mo.* pro 'contenditur'. — 4) *Liv. 2, 8:* 'Latae leges (a Valerio Poplicola) — de sacrando cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset'. *Liv. 3, 55:* 'sanciendo: ut qui tribunis plebis, aedilibus — nocuisset. eius caput Iovi sacrum esset, familia ad aedem Cereris, Liberi Liberaeque venum iret'. — 5) *Liv. 2, 33:* 'Sunt, qui duos tantum in sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibique sacratam legem latam'. — 6) Cf. supra *n. 4.*

M. Cato in ea, quam scripsit, aedilis plebis sacrosanctos esse *F. 318.*

Sagmina vocantur verbenae, i. e. herbae purae, quia ex loco sancto arcessebantur a consule praetoreve, legatis proficiscentibus ad foedus faciendum bellumque indicendum; vel a sanciendo, i. e. confirmando. Naevius: 'Iovis sacratum ius iurandum sagmine.' *F. 321.* (*P. 320.*)

Saltum Gallus Aelius l. II significationum, quae ad ius pertinent, ita definit: 'saltus est, ubi silvae et pastiones sunt, quarum causa casae quoque; si qua particula in eo saltu pastorum aut custodum causa aratur, ea res non peremit nomen saltuis, non magis quam fundi, qui est in agro culto, et eius causa habet aedificium, si qua particula in eo habet silvam'. *F. 302.*

Sanates dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt; quod nomen his fuit, quia, cum defecissent a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaque in XII (*1, 5*) cautum est, ut idem iuris esset Sanatibus quod Forctibus, i. e. bonis et qui nunquam defecerant a p(opulo) R(omano). *F. 348.*

[*Sanates quasi sana*]ti appella[*ti, i. e. sanatae mentis. Ser.*] Sulpicius . . . et Opilius . . [*ita existimant*] dici inferio[*ris superiorisque loci gentes,*] ut Tiburte[*s supra Romam, aliosque qui cum*] populo Tibur[*ti convenerant in agro*] Tiburti, ide[*mque ad se maritimos quosdam infe*]riorisque loc[*i populos perduxerant. Hinc*]

in XII: Nex[*i solutique ac*][1]
forti sanati[*sque*[2] *idem ius esto,*]
id est bonor[*um et qui defecerant sociorum. Sunt,*]

1) Litteras 'nex' et infra 'man' non cum *Mue.* omnibusque ante eum de nexo solutis sed de nexu et mancipio intellegendas et supplendas esse, id quod primus vidit *Hu.* (*Nexum 250.*), iam inter omnes fere constat. Solus *Hoffmannus* (*Ges. v. d. Forct. u. San. p. 43*) supplendum censet: 'nex[*o mancipatoque ac*] Forti Sanati[*que idem iuris esto*]', quod tam a re ipsa quam ab usu dicendi abhorret. Forctos enim et Sanates non tertio cuidam sed inter se ipsos lege exaequatos esse, ex altero Festi de Sanatibus loco satis liquet, neque unquam is, qui 'in mancipio est', simpliciter 'mancipatus' appellatur. Unde quin in summa legendum sit: 'Nex[*i mancipique . .*] Forti Sanati[*sque . . idem ius esto*'], dubitari vix potest. Id autem in dubio relinquitur, num etiam verba 'supra infraque Romam' et qualiacunque ad pop. Rom. spectantia verba ('cum p. R.' vel 'idem quod p. R.') recipienda sint. cf. *Hu. Nex. 255. Schwegler, R. G. 3, 5. Mo. R. G. 1, 103. Voigt, ius nat. 4, 266. Kuntze, instit. 2, 116. Schoell, XII tab. 71. 117.* — 2) 'Forti' casum genitivum, non dativum esse, e fine huius loci et v. Horctus patet, unde 'Sanatis' non 'Sanati' legendum est.

qui et infe[*riores dici putant colonias*,] quae sunt [*deductae in pris*]cos Latinos, [*quas Tarquinius rex in*]egerit secundum [*mare.. in*]fra Romam in c[*ivitates Latinorum*], eosque sanat[*is*, *quod Priscus*] praeter opinio[*nem eos debellavis*]set sanavisse[*tque ac cum iis pa*]cisci potuisset, no[*minatos esse*, *ut ait*] Cincius —; ne Valerius [*quidem Messalla*] in XII explanati[*one rem expedivit; hic ta*]men, —For[*ctos Sanatisque*] duas gentis finitima[*s fuisse censet*,]
(*p. 322.*) [*de quibus le*]gem hanc scrip-
[*tam esse*, *qua cautu*]m, ut id ius man-
[*ifesto, quod populu*]s[1] R., haberent.

— Multi sunt, [*quibus id*, *quod his pl*]acuit, displi[*ceat et qui explicen*]t 'sanates forcti,' [*quasi dictum esset 'sa*]nati insani.' *F. 321—322.*

Sanctum [*ait dici Opilius Aure*]lius, quod [*nec sacrum nec religiosum*]. At Aelius [*Gallus*, *quod utrumque esse*] videatur [*et sacrum et religiosum*]; plerique autem, [*quod qui violaverit*, *ei*] poena sit multa[*ve sancita . . .*] *F. 317.* (*v. Religiosum.*)

Sarcito in XII (*8, 5*) Ser. Sulpicius ait significare damnum solvito, praestato. *F. 322.*

Sarpiuntur vineae, i. e. putantur, ut in XII: 'Quandoque' *etc. F. 348.*

[*Sarpta vinea*, *putata, i*]d est pura [*facta; — sarpere enim a*]ntiqui pro pur[*gare dicebant.*] *F. 322.* (*P. 323.*)

[*Sar*]te in augu[*ralibus pro inte*]gro ponitur —; [*ob quam causa*]m opera pu[*blica*, *quae locantur*, *ut i*]ntegra praes[*tentur*, *'sarta, tecta' vo*]cantur;[2] et[*enim sarcire est integrum*] facere. *322.* (*P. 323.*)

Satura et cibi genus ex variis rebus conditum est, et lex (*mul*)tis alis legibus conferta; itaque in sanctione legum adscribitur: 'neve per saturam abrogato aut derogato.' T. Annius Luscus in ea, quam dixit adversus Ti. Gracchum: 'Imperium, quod plebes per saturam dederat, id abrogatum est.' *F. 314.*

Sceleratus campus app[*ellatur prope portam Col*]linam, in quo virgin[*es Vestales*, *quae incestum*] fecerunt, defossae sunt v[*ivae*]. *F. 333.* (*P. 332.*)

Scita plebei appellantur ea, quae plebs suo suffragio sine patribus iussit, plebeio magistratu rogante. *F. 293.*

Scitum populi [*est*, *quod eum magistra*]tus patricius [*rogavit populusque suis suf*]fragis iussit. [*Populus autem constat*] ex

1) Litteram 's' in cod. non conspici, *K.* dicit. — 2) *Cic. Verr. 2, 1, 49. 50.*

patribus et [*plebe, . . iure dici et*]iam leges scrib[*it has solas. Plebi sci*]tum est, quod tr(ib.) [*aedilisve plebis eam ro*]gavit, i. e. consu-[*luit, plebesque scivit.*] Plebes autem est [*populus universus*] praeter patricios.[1] *F. 330.*

Scribas proprio nomine antiqui et librarios et poetas vocabant; at nunc dicuntur scribae *et* quidem[2] librari, qui rationes publicas scribunt in tabulis. — *F. 333.*

Scripturarius ager publicus appellatur, in quo ut pecora pascantur, certum aes est, quia publicanus scribendo conficit rationem cum pastore. *F. 333.*

Sectio persecutio iuris. *P. 337.*

Sectores et qui secant dicuntur, et qui empta sua persecuntur. *P. 337.*

Senacula tria fuisse Romae, in quibus senatus haberi solitus sit —, unum ubi nunc est aedis Concordiae —, in quo solebant magistratus d(um)t(axat) cum senioribus deliberare; alterum ad portam Capenam; tertium citra aedem Bellonae, in quo exterarum nationum legatis, quos in urbem admittere nolebant, senatus dabatur. *F. 347.*

Senatores a senectute dici satis constat. Quos initio Romulus elegit centum, quorum consilio remp. administraret. Itaque etiam 'patres' appellati sunt, et nunc cum senatores adesse iubentur, (*adicitur:*) 'quibusque in senatu sententiam dicere licet'; quia hi, qui post lustrum conditum ex iunioribus magistratum ceperunt, et in senatu sententiam dicunt, et non vocantur senatores ante, quam in senioribus sunt censi. *F. 339.*

Senatus decretum a consulto Aelius Gallus sic distinguit, ut id dicat particulam quandam esse senatus consulti, ut cum provincia alicui decernitur, quod tamen ipsum senatus consulti est. *F. 339.*

[*Sequester*] is dicitur, qui inter aliquos, [*qui certant, medius, ut*] inter eos convenerit, [*ita tenet depositum ali*]quid, ut ei reddat, cui id [*deberi iure sibi con*]stiterit.[3] *F. 339.*

Sertorem quidam putant dictum a prendendo, quia cum cuipiam adserat manum, educendi eius gratia ex servitute in libertatem, vocetur adsertor: cum veri similius sit, dictum qui sereret quid; ac potius adsertorem a serendo cepisse nomen, cum aliquem serat petendo in libertatem eandem, qua ipse sit, i. e. iungat, quia

1) Ex restitutione *Mo., Forschungen. 170. n. 7.* — 2) 'equidem.' *Mo. Staatsr. 1, 273 n. 7.* — 3) Cf. *Isid. or. 10, 260.*

fruges cum seruntur, terrae iung*untur*. Quod totum Verrius ἀπιθάνως introduxit. *F. 340.*

Sesterti no[*tam Oppius(?) ait signa continere*] dupundi et semissis, [*unde sestertius dictus quasi semis*]tertius; sed auctos es[*se postea asses in sestertio.*] Apud antiquos autem [*denarii denorum assium e*]rant et valebant de[*cussis, dicebanturque tum quadriga*]ti bigati. Quinquessis [*item valebat quinarius. Idem auctor*] est, numerum aeris perduct[*um esse ad XVI in denario lege Fla*]minia minus solvendi, cu[*m Hannibalis bello premere*]tur p(opulus) R(om.)[1] *F. 347.*

Sestertius dicitur quarta pars denarii, quo tempore *i*s decussis valebat, i. e. dupundius s(emis). *F. 334.* (*P. 335.*)

'Sexagenarios [*de ponte' proverbium est,*] cuius causam Mani[*lius hanc refert, quod Romam*] qui incoluerint [*primi — h*]ominem LX [*annorum — immolare*] Diti patri quot[*annis soliti fuerint,*] quod facere eos de[*stitisse adventu Her*]culis; sed religio[*nis observatione postea sc*]irpeas hominum ef[*figies de ponte in Tiberim antiquo*] modo mittere [*instituisse. Alii dicunt etc.*] — Sunt qui dicant. post urbem a Gallis liberatam, ob inopiam cibatus coeptos LX annorum homines iaci in Tiberim —. Sed exploratissimum illud est causae, quo tempore primum per pontem coeperunt comitiis suffragium ferre, iuniores conclamaverunt, ut de ponte deicerentur sexagenari, quia iam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi, quam illi, deligerent imperatorem —. *F. 334.*

Sex suffragia appellantur in equitum centuriis, quae sunt ad*i*ectae ei numero centuriarum, quas Priscus Tarquinius rex constituit. *F. 334.*

Sex Vestae sacerdotes constitutae sunt, ut populus pro sua quaque parte haberet ministram sacrorum, quia civitas Rom. in VI est distributa partis, in primos secundosque Titienses, Ramnes, Luceres. *F. 344.*

Sextantari asses in usu esse coeperunt ex eo tempore, q*uo* propter bellum Punicum secundum, quod cum Hannibale gestum est, decreverunt patres, ut ex assibus, qui tum erant librari, fierent sextantari,[1] per quos cum solvi coeptum esset, et populus

---

1) *Plin. h. n. 33, 3, 44—47:* 'Argentum signatum est a. u. 485 —, et placuit denarium pro X libris aeris, quinarium pro V, sestertium pro dupondio ac semisse. Librale autem pondus aeris imminutum * bello Punico I, — constitutumque, ut asses sextantario pondere ferirentur. — Postea Hannibale urgente. Q. Fabio Max. dictatore (537) asses unciales facti, placuitque denarium XVI

aere alieno liberaretur, et privati, quibus debitum publice solvi oportebat, non magno detrimento afficerentur. *F. 347.*

Sifus [*usurpatum est pro tub*]is ipsis, id quod Grae[*ce dicitur σίφων; in le*]ge rivalicia *etc. supra p. 42, 7. F. 340.*

[*Signare nunc ia*]m dicitur 'signis notare' , . . sed antiqui eo pro scribe[*re utebantur, unde et subsigna*]re et consignare [. . *pro subscrib*]ere et conscri[*bere.*] *F. 340. (P. 341.)*

[*Sine sacris hereditas*] in proverbio dici solet, [*cum aliquid obvenerit*] sine ulla incommodi appendice, quod olim sacra non solum publica curiosissime administrabant, sed etiam privata, relictusque heres sic*ut* pecuniae, etiam sacrorum erat, ut ea diligentissime administrare esset necessarium. *F. 290.*

[*Sirempse*] ponitur pro 'eadem' vel 'proinde [*atque ea*', *quasi similis res ipsa.*] Cato —: 'Et praeterea rogas, [*quemquam adversus*] ea si populus condemnave[*rit, ut sirempse lex s*]iet, quasi adversus le[*ges fecisset.*]' *F. 344. (P. 345.)*[1]

[*Sons*] nocens, ut ex c[*ontrario insons in*]nocens. *F. 297. (P. 296.)*

[*Sontica*] causa dicitur a morbo [*sontico, propter quem, quod est g*]erendum, agere [*desistimus.*]. *F. 344.*

Sonticum morbum in XII (*2, 2*) significare ait Aelius Stilo certum cum iusta causa; quem nonnulli putant esse, qui noceat, quod 'sontes' significat nocentes. — *F. 290.*

Sororium tigillum —: — Horati et Cur*i*ati cum dimicassent, — Horatius interfecit eam (*sororem*). Et quamquam a patre absolutus sceleri*s* erat, accusatus tamen parricidi apud IIviros, damnatusque provocavit ad populum, cuius iudicio victor, duo tigilla tertio superiecto, — velut sub iugum missus, subit, — liberatus omni noxia sceleris est *etc. F. 297.*

Sors et [*patrimonium signifi*]cat, unde con[*sortes dicimus.*] *F. 297. (P. 296.)*

Spondere antea ponebatur pro dicere, unde et respondere adh[*uc*

---

assibus permutari, quin. VIII, sest. IV. — Mox lege Papiria (665) semunciarii asses facti. Livius Drusus in trib. pl. (663) octavam partem aeris argento miscuit. Is qui nunc victoriatus appellatur, lege Clodia (c. 650) percussus est. Antea enim hic nummus ex Illyrico advectus, mercis loco habebatur. Est * signatus Victoria'. *Maec. assis distr. 45:* 'Vict. nunc tantundem valet, quantum quinarius, olim — loco mercis — habebatur'. cf. *Mo. röm. Münzwesen p. 288—308. 338. 387—400,* qui emendavit *Mue.* supplementa.

1) Cf. *Leges Bant. 13. Acil. 73. agr. 27. Corn. 1, 38. 2, 1. Rubr. 2, 10. 40.*

manet, sed postea] usurpari coeptum est [*de promissu ex interrogatio*]ne alterius. *F. 343.* Spondere Verrius putat dictum, quod sponte sua, i. e. voluntate, promittatur; deinde oblitus inferiore capite sponsum et sponsam ex Graeco dictam ait, quod ii σπονδάς interpositis rebus divinis faciant. *F. 329.*

'Bene sponsis beneque volueris' (*volis?*) in precatione augurali Messala augur ait significare 'spoponderis, volueris.' *F. 351.*

Statuliber est, qui testamento certa conditione proposita iubetur esse liber. Et si per heredem st*et*, quominus statuliber praestare possit quod praestare debet, nihilominus liber esse videtur. *F. 314.*

Status dies (*cum hoste*) (*XII, 2, 2*) vocatur, qui iudici causa est constitutus cum peregrino. Eius enim generis ab antiquis hostes appellabantur, quod erant pari iure cum populo R(om.), atque hostire ponebatur pro aequare. Plautus in Curc. (*1, 1. 5*): 'Si status condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum, quo imperant ingratis.' *F. 314.*

Stel*l*ionem g[*enus aiunt lacertae, quod*] Verrius dic[*tum ait, quia virus in*]stillet cibo, p[*otius, quam, ut putant a*]*l*i, a stellarum [*similitudine, quia*] varium est. *F. 313.*

Stipatores — a stipe, quam mercedis nomine accipiant custodes cuiusque corporis. — *F. 351.* [*Stip*]atores appel[*lantur corporis cu*]stodes, quos [*antiqui latrones dice*]bant, i. *e.* mer[*cenarios, qui cu*]m ferro, ve[*lut stipati, circumdan*]t regum cor[*pora.*] *F. 314.* (*P. 315.*)

Stipem esse nummum signatum, testimonio est et *id*, quo*d* datur stipendium militi, et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur. *F. 297.* [*Stipem dicebant pe*]cuniam signa[*tam, quod stiparetur.*] Ideo stipular[*i dicitur is, qui in*]terrogat a[*lterum, spondeatne stipem, i. e.*] aes. *F. 313.*

[*Stipes fustis terrae*] defixus. *F. 314.* (*P. 315.*)

Struere antiqui* pro adicere, augere; — a*t* in XII (*1, 2*) quod est: 'Si calvitur' *etc.*, alii putant significare retrorsus ire, ali in aliam partem, alii fu*ge*re, ali gradum augere, ali minuere; *cum quis* vix pedem pedi praefert, otiose it, remoratur. *F. 310.*

Sub corona venire dicuntur, quia captivi coronati solent venire. — Id autem signum est, nihil praestari a populo, quod etiam Plautus significat —: 'Praeco ibi adsit cum corona, *q*uique liceat veneat.' *F. 306.*

Subdit[*us dicitur is, qui*] in demortu*i* iu[*dicis locum iudex*] datur

iis, qui eum h[*abuerant iudicem dumta*]xat in eandem rem [*vel litem.*] *F. 343. (P. 342.)*

Subici ar[*ies dicitur, qui pro occiso datur,*] quod fit, ut ait Cincius, — exemplo At[*heniensium, apud quos*] expiandi gratia aries [*inigitur ab eo, qui invitus sce*]lus admisit, poenae p[*endendae loco.*] *F. 347.*

Subigere arietem in eodem libro (*comm. XV iuris pontifici*) Antistius (Labeo) esse ait dare arietem, qui pro se agatur, caedatur. *F. 351.*

Sublucare arbores est, ramos earum supputare et veluti suptus lucem mittere; conlucare autem, succisis arboribus locum inplere luce. *F. 348.* (*Cf. XII, 7, 9.*)

Sub vos placo in precibus fere cum dicitur, significat id, quod supplic*o*, ut in legibus: 'transque dato', 'e*n*doque plorato'. *F. 309.*

Superstites (*praesentes*) testes praesentes significat[1]; cuius rei testimonium est, quod superstitibus praesentibus i, inter quos controversia est, vindicias sumere iubentur.[2] — *F. 305.*

Supp[*remum*] — alias extre[*mum significat*], ut in legibus XII: (*1, 9.*) 'Solis' *etc.* — [*alias pro*] maximo, cum duas [*oves et triginta bov*]es suppremam mul[*tam dicerent.*] *F. 305.*

Tabellis pro chartis utebantur antiqui, quibus ultro citro, sive privatim sive publice opus erat, certiores absentes faciebant. Unde adhuc tabellarii dicuntur, et tabellae missae ab imperatoribus. *L. 359. Mo. 68.*

Tablinum proxime atrium locus dicitur, quod antiqui magistratus in suo imperio tabulis[3] rationum ibi habebant publicarum rationum causa factum locum. *F. 356. Mo. 68. 85.*

Talionis mentionem fieri in XII (*8, 2*) ait Verrius hoc modo: 'Si membrum' *etc.* Neque id quid significet, indicat, puto quia notum est; permittit enim lex parem vindictam. *L. 363. Mo. 72.*

Taxat verbum ponitur in *i*is, quae finiuntur quoad tangi liceat; in litibus quoque (*iudici*) arbitrove cum proscribitur, quoad ei ius sit statuendi, taxatio dicitur, quae fit certae summae. — *F. 356.*

Tempestatem pro tempore frequenter dixerunt antiqui. *P. 362.* (*XII, 1, 9.*)

Termino sacra faciebant, quod in eius tutela fines agrorum esse

---

1) Perperam *Serv. Aen. 3, 339:* 'Superstes praesentem significat'. — 2) Cf. *Cic. p. Mur. 12,* ibique *Orellii* notas. — 3) Hic finis est paginae cod. Farn., *Mue.* supplevit: 'reponendis eum destinaverant', *Mo.* autem verba sequentia in apogr. Vatic. invenit.

putabant. Denique Numa Pompilius (*16*) statuit, eum, qui terminum exarasset, et ipsum et boves sacros esse. *P. 368.*

Themin deam putabant esse, quae praeciperet hominibus id petere, quod fas esset, eamque id esse existimabant, quod et fas est. *P. 367.*

Tignum non solum in aedificiis, quo utuntur, appellatur, sed etiam in vineis, ut est in XII (*6, 7*): 'Tignum iunctum' *etc. L. 364. Mo. 76.*

Tributorum conlationem, quom sit alia in capite, illud[1] ex censu, dicitur etiam quoddam temerarium, ut post urbem a Gallis captam conlatum est, quia proximis XV annis census alius[2] non erat. Item bello Punico secundo, M. Valer. Laevino M. Claud. Marcello cos., quom et senatus et populus in aerarium quod habuit detulit. *L. 364. Mo. 76.*

Tributum dictum, quia ex privato in publicum tribuitur. *P. 367.*

[*Transit imperium neque denuo l*]ex curiata fertur, quod, Hanni-[*bal in vicinitate*] Romae cum esset nec ex praesidi[*is tuto decedi posset,*] Q. Fabius Maximus Verru[*cosus M. Cl. Ma*]rcellus cos. facere in[*stituerunt, ut nota*]vit Aelius in XII signi[*ficationum verborum.*][3] *F. 351.*

[*Tugu*]ria a tecto appellantur [*domicilia rusticorum*] sordida, — quo nomine [*Messalla in explana*]tione XII (*7, 3*) ait etiam [.. *significari*]cari. *F. 355.* (*cf. Isid. orig. 15, 12, 2.*)

Turmam equitum dictam esse * quasi terimam, quod ter deni equites ex III tribubus Titiensium, Ramnium, Lucerum fiebant. — *F. 355.*

Unciaria lex appellari coepta est, quam L. Sulla et Pompeius Rufus tulerunt, qua sanctum est, ut debitores decimam partem [*sortis annuis usuris penderent.*][4] *L. 375. Mo. 83.*

Urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispertita a Servio Tullio rege, i. e. Suburana, Palatina, Exquilina, Collina. *P. 368.*

---

1) *Apogr. Vat.:* 'capita aliud'; *Hu. Serv. 490:* 'collatorum — aliud in capita, aliud'; *Krit. Jahrb. 18, 589:* 'conlationum alia in capita, alia'; *Mo. Tribus 27:* 'conlatio — alias in capita, id est ex censu'. — 2) *Nieb:* 'actus'. — 3) Ex rest. *Mo., Rh. Mus. Ph. 13, 565. Mue.* (secutus *Rubinonem, röm. Verf. 383 n. 2*)*:* [*Triginta lictoribus l*]ex *etc.* cf. *Cic. de l. agr. II 12:* 'comitiis — illis ad speciem atque ad usurpationem vetustatis per XXX lictores auspiciorum causa adumbratis'. — 4) Ita *Nieb.; Mue.:* 'duodec. partem usurarum solutarum sorti detraherent.' cf. *Streuber, Zinsfuss b. d. Röm. 94—98.*

Uxorium pependisse dicitur, qui, quod uxorem non habuerit, res populo dedit. *P. 379.*

Vadem sponsorem significat datum in re capitali. *P. 377.*

Vagulatio in l. XII (*2, 3*) significat quaestionem cum convicio: 'Cui testimonium' *etc. L. 375. Mo. 81.*

'Vapula Papiria' in proverbio fuit antiquis, de quo Sinnius Capito sic refert, tum dici solitum esse, cum vellent minantibus *s*ibi significare, se eos neglegere et non curare, fretos iure libertatis. Plautus —: 'Heus tu! in Barbaria (*i. e. Italia*) quod dixisse dicitur libertus suae patronae, id e*g*o dico [*tibi:*] 'liberta*s* salve! vapula Papiria!' — *L. 372. Mo. 80.*

Vectigal aes appellatur, quod ob tributum et stipendium et aes equestre et hordiarium[1] populo debetur. *L. 371. Mo. 78. 87.*

Velati appellabantur vestiti et inermes, qui exercitum sequebantur quique in mortuorum militum loco substituebantur.[2] *P. 369.*

Venditiones olim dicebantur censorum locationes, quod velut fructus publicorum locorum venibant. *L. 376. Mo. 83.*

Ver sacrum vovendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adducti vovebant, quaecunque proximo vere nata essent apud se animalia, immolaturos. Sed cum crudele videretur, pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam aetatem velabant atque ita extra fines suos exigebant.[3] *P. 379.*

Versuram facere mutuam pecuniam sumere ex eo dictum est quod initio qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem *P. 379.*

Vespae et vespillones[4] dicuntur, qui funerandis corporibus officium gerunt, non a minutis illis volucribus, sed quia vespertino tempore eos efferunt, qui funebri pompa duci propter inopiam nequeunt. — *P. 368.*

Vesticeps puer qui iam vestitus est pubertate. *P. 368.*

Viae sunt et publicae, per [*quas ire ager*]e omnibus licet, et privatae, quibus neminem uti [*ius est*], praeter quorum sunt; et ita privatae VIII pedes in latitudine [*habent*] iure et lege, publicae, quantum ratio utilitatis permittit. [*Praeterea*] lex (*XII, 7, 7*) iubet XVI [*in anfracto fle*]xuque pedes [*latas*] esse vias, ut [*adiciat:*] 'vias muniunto' *etc.*[5] *L. 371. Mo. 78. 85.*

---

1) Ita locum ex cod. Vat. restituit *Mo.* — 2) Cf. v. Adscripticii et *P. 14. 85. 93.* — 3) Cf. *Liv. 22, 10.* — 4) *D. 36, 1, 7.* — 5) Ita locum restituit *Mo.* cf. *D. 8, 3, 8. Varr. l. l. 7, 15.*

Viatores appellantur, qui magistratibus apparent, eo quia initio, omnium tribuum cum agri in propinquo erant urbis atque assidue homines rusticabantur, crebrior opera eorum erat in via quam urbe, quod ex agris plerumque homines evocabantur a magistratibus. *L. 371. Mo. 78.*

Vici appellari incipiunt[1] ex agris, qui ibi villas non habent, ut Marsi aut Peligni, sed ex vicis[2] partim habent rem p. et ius dicitur, partim nihil eorum et tamen ibi nundinae aguntur negotii gerendi causa, et magistri vici item magistri pa*g*i quotannis fiunt. Altero, cum id genus aedificiorum definitur,[3] quae continentia sunt his op*p*idis, quae . . . itineribus regionibusque distributa inter se distant, nominibusque dissimilibus discriminis causa sunt dispartita. Tertio, cum id genus aedificiorum definitur, quae in oppido prive, i. e.[4] in suo quisque loco proprio ita aedificat, ut in eo aedificio pervium sit, quo itinere habitatores ad suam quisque habitationem habeat accessum[5]; qui non dicuntur 'vicani,' sicut ii,[6] qui aut in oppidi vicis, aut hi, qui in agris sunt, vicani appellantur. *L. 371. Mo. 77.*

Viginti quinque poena*e*[7] in XII significat XXV asses. *L. 371. Mo. 77.*

Vindex ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prensus est ab aliquo, teneatur. *L. 376. Mo. 84.*

Vindiciae appellantur res eae, de quibus controversia est; quod potius dicitur *vi*s, qu*am* fit, inter eos qui contendunt. Cato in ea, quam scribsit L. Furio de aqua: '. . . s praetores secundum populum vindicias dicunt.' . . . Lucilius: 'nemo hic vindicias neque sacra neque numen veretur'. De quo verbo Cincius sic ait: 'Vindiciae olim dicebantur (*glebae*) illae, quae ex fundo

sumptae in ius adlatae erant'. At Ser. Sulpicius [*nomine et*]iam singulariter formato vindiciam esse ait [*eam rem,*] qua de re controversia est, ab eo quod vindicatur . . . . et in XII:[8] 'Si vindiciam falsam tulit, si velit is[9]

---

1) *Mo.:* 'accipiuntur'. — 2) *Mo.:* 'victis'. — 3) *Mo.:* 'aedificio . . . nitur'. — 4) *Mo.:* 'privi'. — 5) Tertium hoc vicorum genus non alio quam hoc auctore cognitum nos habere dicit *Mue. p. 413;* fortasse autem ad nostrum facit locus *D. 3, 2, 2, 5:* 'scena — posita * in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur'; fortasse etiam *D. 21, 1, 4, 1:* 'qui per vicos more insanorum deridenda loquantur'. — 6) *Mo.:* 'hi'. — 7) *M.:* 'poenas'. — 8) Politianus, qui ipsius cod. Farn. folia deperdita descripsit. nil habet nisi 'vindicat . . . XII'. *Mo.* — 9) *Pol.:* 'sive litis'.

. . . . tor[1] arbitros tres dato, eorum arbitrio . .[2] fructus duplione damnum decidito. *L. 376. Mo. 84.*
Viritanus ager dicitur, qui viritim populo distribuitur. *P. 373.*

II. M. TERENTIUS VARRO.

1. E libris de lingua latina.[3]

Lib. V.

3. — multa verba aliud nunc ostendunt, aliud ante significabant, ut **hostis**; nam tum eo verbo dicebant peregrinum, qui suis legibus uteretur, nunc dicunt eum, quem tum dicebant perduellem. *Fest. hostis.*)

27. **Fluvius** quod fluit, item **flumen**; a quo lege praediorum urbanorum scribitur: 'Stillicidia fluminaque ut fluant ita cadantque'; — stillicidium eo, quod stillatim cadat; flumen, quod fluit continue.

34. **Ager** dictus in quam terram quid agebant, et unde quid agebant fructus causa; alii quod id Graeci dicunt ἀγρόν. Ut ager, quo agi poterat, sic qua agi **actus**. Eius finis minimus constitutus in latitudinem pedes IIII, — in longitudinem pedes CXX, in quadratum actum et latum et longum esse CXX. Multa antiqui duodenario numero finierunt, ut XII decuriis actum. 35. **Iugerum** dictum iunctis duobus actibus quadratis.[4] **Centuria** primo a centum iugeribus dicta, post duplicata retinuit nomen.

---

1) *Pol.:* 'ter.' *Cui.:* [*rei*] sive litis arbitros. *Mue.:* [*st*]litis [*et vindiciarum prae*]tor. *Mo.:* si velit is [*prae*]tor. *Wetzell:* si velit is, [*qui vicit, prae*]tor. cf. *Sch. XII tab. 92. 110—11.* — 2) *Mue.:* reus. *Hu.:* rei. *Wetz.:* neglecti. *Sch.:* possessor. — 3) M. T. Varronis (638—727) de lingua latina opus idem esse, quod conficiendum efflagitat Cicero in epistola ad ipsum Varronem scripta a. 709, veri simile est (*Cic. ad fam. 9, 8.* cf. *ad Att. 13,12. Acad. 2,1.*). Num Cicerone vivo (usque ad a. 711) absolutum sit opus, non constat. Licet XXV libros habuerit, ut *Ritschl* (*Rh. Mus. N. F. 6, 525*) demonstravit, non nisi exigua pars, lib. V—X, eaque mutila et corrupta, fato nobis servata est. Cuius cum multi exstent codices manuscripti, unum tamen Florentinum ceterorum omnium esse fontem hodie constat. Quod cum *O. Mueller*, cuius novissima est operis editio (a. 1833), nondum plane perspexerit, in iis quos hic collegi locis Muelleri recensionem non utique retinendam putavi, sed quantum potui lectionem Flor. recepi; ubi ab ea recessi, in notis indicavi. Accuratius de opere ipso eiusque codicibus disputaverunt *Mue.* in edit. praef.; *Lachmann, Rh. Mus. 6, 107; Spengel* in Varronis editione 1826, postea in *Münch. acad. Abh. 7, 431; Thilo, Jahrb. f. cl. Phil. 1855. p. 520.* — 4) *Plin. h. n. 18, 3, 9.* 'Iugum vocabatur, quod uno iugo boum in die exarari posset; actus, in quo boves age-

40. Praedia dicta, item ut praedes, a praestando, quod ea pignore data publice mancup*is*[1] fidem praestent.

55. Ager Romanus primum divisus in parteis tris, a quo tribus appellata Tatiensium, Ramnium, Lucerum. 56. Ad hoc quatuor quoque parteis urbis tribus dictae ab locis Suburana, Palatina, Exquilina, Collina; quinta, quod sub Roma, Romilia; sic reliquae triginta ab his rebus, quibus in tribuum libro scripsi.

80. Praetor dictus, qui praeiret iure et exercitu; a quo id Lucilius: 'Ergo praetorum est ante et praeire.'[2]

81. Quaestores a quaerendo, qui conquirerent publicas pecunias et maleficia, quae IIIviri capitales nunc conquirunt; ab his postea, qui quaestionum iudicia exercent, quaes*i*tores dicti.

83. Pontifices, ut Scaevola Quintus pont. max. dicebat, a posse et facere, ut potifices; ego a ponte arbitror: nam ab his sublicius est factus primum, ut restitutus saepe, cum i*d*eo[3] sacra et uls et cis Tiberim non mediocri ritu fiant.

86. Feciales, quod fidei publicae inter populos praeerant: nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum, et (*cum*) inde desitum, ut foedere fides pacis constitueretur. Ex his mittebantur, antequam conciperetur, qui res repeterent, et per hos etiam nunc fit foedus, quod 'fidus' Ennius scribit dictum.[4]

95. Pecus ab eo, quod perpascebant, a quo pec*uni*a[5] universa, quod in pecore pecunia tum pastoribus consistebat, et standi fundamentum pes; — a pede pecudes appellarunt, ut ab eodem pedicam, pedisequum; et peculatoriae[6] oves aliudve quid: id enim peculium primum; hinc 'peculatum' publicum (*furtum*) primo, ut[7] cum pecore diceretur multa, et id esse(*t*) coactum in publicum, si erat aversum.[8]

140. — Arcera, quae etiam in XII tabulis (*1, 3*) appellatur, quod ex tabulis vehiculum erat factum, ut arca, arcera dictum.

145. Quo conferrent suas controversias, et quae vendere vellent quo ferrent, forum appellarunt.

---

rentur cum aratro uno impetu iusto. Hic erat CXX pedum, duplicatusque in longitudinem iugerum faciebat'.

1) 'mancupes'. — 2) *M.:* 'antidire', *Hertz:* 'ante- et praeire'. — 3) *M.:* 'in eo'. — 4) cf. *Non.* Fetiales. — 5) 'pecora'. — 6) *M.:* 'peculia, tori ac oves'. *Sp.:* 'peculium, boves oves'. — 7) Delendum videtur. — 8) Ita locum corruptum exhibet cod. Flor., de quo emend. v. *M.* in edit., *Lachm., Rh. Mus. 6, 106. Spengel, Münch. acad. Abh. 7, 450. Thilo, Jahrb. f. cl. Phil. 1855. p. 524.* De peculatu cf. *Fest.* Peculatus.

155. Comitium ab eo, quod coibant eo comitiis curiatis et litium causa. Curiae duorum generum, nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut curiae veteres, et ubi senatus humanas, ut curia Hostilia, quod primus aedificavit Hostilius rex. Ante hanc rostra —, sub dextra huius a comitio locus substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad senatum essent missi; is Graecostasis appellatus a parte ut multa. 156. Senaculum supra Graecostasim; — vocatum, ubi senatus aut ubi seniores consisterent.

162. — ubi coenabant, coenaculum vocitabant, ut etiam nunc Lanuvi apud aedem Iunonis et in cetero Latio ac Faleriis et Cordubae dicuntur. Posteaquam in superiore parte coenitare coeperunt, superioris domus universa coenacula dicta.[1]

163. Aes 'raudus' dictum; ex eo veteribus in mancipiis scriptum: 'rauduscula libram ferito.'

175. Arrabo, (pecunia) sic data, ut reliquom reddatur; — a Graeco *ἀῤῥαβών*. Reliquom, quod ex eo, quod debitum, reliquom. 176. Damnum a demptione, quom minus re factum, quam quanti constat.

177. Multa a pecunia, quae a magistratu dicta, ut exigi posset, ob peccatum; quod singulae dicuntur *addi*tae esse multa*e*,[2] (*et*) quod olim (*additum*) unum dicebant multa*m*[3]; itaque cum (*in*) dolium aut culeum vinum addunt rustici, prima(*m*) urna(*m*) addita(*m*) dicunt etiam nunc (*multam.*)

179. Si datum quod reddatur, mutuum, quod Siculi *μοῖτον*. — Munus, quod, mutuo animo qui sunt, dant officii causa. Alterum munus, quod muniendi causa imperatum, a quo etiam municipes, qui una munus fungi debent, dicti. 180. Ea pecunia, quae in iudicium venit in litibus, sacramentum a 'sacro'. Qui petebat et qui inficiabatur, de aliis rebus utrique D aeris ad pontem deponebant, de aliis rebus item certo alio legitimo numero assum; qui iudicio vicerat, suum sacramentum e sacro auferebat, victi ad aerarium redibat. 181. Tributum dictum a tribubus, quod ea pecunia, quae populo imperata erat, tributim a singulis pro portione census exigebatur. Ab hoc ea, quae assignata erat, attributum dictum; ab eo quoque, quibus attributa erat pecunia, ut militi reddant, tribuni aerarii dicti; id quod attributum erat, aes militare. Hoc est, quod ait Plautus: 'Cedit miles, aes

1) Cf. *Fest.* Coenacula. *D. 43, 17, 3, 7.* — 2) 'appellatae esse mulctas'. — 3) 'mulctae'.

petit;' et hinc dicuntur milites aerarii, ab aere, quod stipendia facerent hoc.[1] 182. Ipsum stipendium ab stipe dictum, quod aes quoque stipem dicebant; nam quod asses libr*al*es[2] pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, i. e. componebant, quo minus loci occuparet; ab stipando stipem dicere coeperunt. Stip*s*[3] ab *στοιβή* fortasse —. Id apparet, quod, ut tum institutum, etiam nunc diis cum thesauris asses dant, stipem dicunt, et qui pecuniam alligat. stipulari et restipulari. Milit*is* stipendi*a* ideo, quod eam stipem pendebant; ab eo* Ennius scribit: 'Poeni stipendia pendunt.' 183. Ab eodem aere pendendo dispensator, et in tabulis scribimus expensum. — Per trutinam solvi solitum, vestigium etiam nunc manet in aede Saturni, quod ea etiam nunc propter pensuram trutinam habet positam.

Lib. VI.

5. Suprema summum diei; id ab superrimo. Hoc tempus XII tab. (*1, 9*) dicunt occasum esse solis; sed postea lex P*l*aetoria[4] id quoque tempus iubet esse supremum, quo praeco in comitio supremam pronuntiavit populo.[5]

11. Lustrum nominatum tempus quinquennale a luendo, i. e. solvendo, quod quinto quoque anno vectigalia et ultro tributa per censores solvebantur.[6]

13. Terminalia, quod is dies anni extremus constitutus; duodecimus enim mensis fuit Februarius, et quom intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur mense.

29. Dies fasti, per quos praetoribus omnia verba sine piaculo licet fari. Comitiales dicti, quod tum ut *coir*et[7] populus constitutum est ad suffragium ferendum; nisi si quae feriae conceptae essent, propter quas non liceret, (*ut*) Compitalia et Latinae.[8]

---

1) Cf. *Gai. 4, 27.* — 2) 'libras'. — 3) 'stipa'. — 4) 'praetoria'. De qua vide supra *p. 39, 1.* Cf. *Plin. h. n. 7, 60, 212:* 'XII tabulis ortus tantum et occasus nominantur; post aliquot annos adiectus est et meridies, accenso consulum id pronuntiante, cum a curia inter rostra et graecostasim prospexisset solem, — sed hoc serenis tantum diebus, usque ad primum Punicum bellum'. — 5) Cf. infra *§ 89.* — 6) Sic *Mo.*, 'persolvebantur' codex. Cf. *Lex Malac. 63.* — 7) 'esset'. — 8) *Macr. sat. 1, 16:* 'Fasti sunt, quibus licet fari praetori tria verba sollemnia: do, dico, addico —; comitiales *, quibus cum populo agi licet; et fastis quidem lege agi potest, cum populo non potest, comitialibus utrumque potest'.

30. Contrarii horum vocantur dies nefasti, per quos dies nefas fari praetorem: 'do, dico, addico.' Itaque non potest agi; necesse *enim*[1] aliquo eorum uti verbo, cum lege quid peragitur. Quod si tum imprudens id verbum emisit ac quem manumisit, ille nihilo minus est liber, sed vitio; ut magistratus vitio creatus nihilo secius magistratus. Praetor qui tum fatus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur; si prudens dixit, Q. Mucius ambigebat, eum expiari ut impium non posse. 31. Interc*i*si[2] dies sunt, per quos mane et vesperi est nefas, medio tempore inter hostiam caesam et exta porrecta fas; a quo, quod fas tum intercedit aut eos[3] intercisum nefas, intercisum. Dies qui vocatur sic: 'quando rex comitiavit fas', is dictus ab eo, quod eo die rex sacrific*u*lus *i*tat[4] ad comitium, ad quod tempus est nefas, ab eo fas; itaque post id tempus lege actum saepe. 32. Dies qui vocatur: 'quando stercus delatum fas', ab eo appellatus, quod eo die ex aede Vestae stercus everritur et per Capitolinum clivum in locum defertur certum.

60. 'Nuncupare' nominare valere apparet in legibus, ubi 'nuncupatae pecuniae' sunt scriptae.

64. Conserere manum dicimur cum hoste; sic 'ex iure manum consertum' vocare. Hinc adserere manum in libertatem, quom prendimus.

69. Spondere est dicere 'spondeo'; a sponte, nam id valet et[5] a voluntate. — Ab eadem sponte, a qua dictum 'spondere', declinatum '(*de*)spondit' et 'respondet' et 'desponsor' et 'sponsa', item sic alia; spondet enim, qui dicit a sua sponte 'spondeo'. (*Qui*) spo(*po*)ndit, est sponsor; qui, (*ut*) idem[6] faciat, obligatur sponsus, (*est*) consponsus;[7] hoc Naevius significat, cum ait 'consponsi'. 70. Spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa; appellabatur et pecunia et quae desponsa erat, sponsa; quae pecunia inter se contra sponsum rogata[8] erat, dicta sponsio; cui desponsa quo[9] erat, sponsus; quo die sponsum erat, sponsalis. 71. Qui spoponderat filiam, despondisse dicebatur, quod de sponte eius, i. e. de voluntate, exierat; non enim si volebat, dabat,[10] quod sponsu erat alligatus; —[11] quod tum et praetorium ius ad legem,

---

1) 'est'. — 2) 'intercensi'. — 3) *M.:* 'eo est'. — 4) 'dicat'. — 5) Delendum. — 6) 'quidem'. — 7) Aliter *M.* et *Lachm.* — 8) Similiter *7, 107*: 'sponsus, contra sponsum rogatus'. — 9) *M.:* 'quae'. — 10) *M.:* 'non enim, si nolebat, non dabat'. —

et censorium iudicium ad aequum existimabatur. Sic despondisse animum quoque dicitur, ut despondisse filiam, quod suae spontis statuerat finem. 72. A qu*o*[1] 'sponte dicere' *re*spondere[2] quoque dixerunt, quom a*d* sponte*m*[3] responderent, i. e. ad voluntatem rogationis; itaque qui ad id, quod rogatur, non dicit, non respondet, ut non spondet ille, statim qui dixit 'spondeo', si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Itaque quisquis[4] dicit in tragoedia: 'Meministine te despondere mihi gnatam[5] tuam?' quod sine sponte sua dixit, cum eo non potest agi ex sponsu.[6]

74. Sponsor et praes et vas neque idem, neque res a quibus hi, sed e re simile. Itaque praes, qui a magistratu interrogatus, in publicum ut pr*a*es *siet*[7]; a quo et, quom respondet, dicit: 'praes.' Vas appellatus, qui pro altero vadimonium promittebat. Consuetudo erat, quom reus parum esset idoneus inceptis rebus, ut pro se alium daret; a quo caveri postea lege coeptum est ab his, qui praedia venderent, vades ne darent; ab eo scribi coeptum in lege mancipiorum: 'Vadem ne poscerent, nec dabitur'.

81. Dictum cerno a cereo, i. e. a creando; dictum ab eo, quod, quom quid creatum est, tunc denique videtur. Hinc — qu*o*d[8] in testamento: ('*cernito*,') i. e. facito, videant te esse heredem; itaque in cretione adhibere iubent testes.[9]

86. . . . nunc primum ponam de censoriis tabulis: 'Ubi noctu in templum cens*or*[10] auspicaverit atque de caelo nuntium[11] erit, praecon*i* sic imperato, ut viros vocet: 'Quod bonum fortunatum felixque salutareque siet populo Romano Quiritium reique publicae populi Rom. Quir. mihique collegaeque meo fidei magistratuique nostro! Omnes Quirites pedites armatos privatosque, curatores omnium tribuum, si quis pro se sive *pro*[12] altero rationem dar*e*[13] volet, vocat*o*[14] in licium huc ad me'. 87. Praeco in templo primum

---

11) *Cod. Fl.* hic inserit: 'nam ut in comoediis vides dici: Sponden' tuam gnatam filio uxorem meo?' quod *M.* censet transponendum in § 70 post vocem 'causa'.

1) 'qua'. — 2) 'cum spondere'. — 3) 'a sponte'. — 4) *M.:* 'quoi quis'. *Sp.* 'is qui'. — 5) 'agnatam'. — 6) De universo hoc loco (§ 69—72) cf. *Lachm.*, *Spengel*, *Thilo* supra *p. 273 n. 3* citt. *Huschke, ZGR., 10, 327.* — 7) 'prestet'. — 8) 'qui id'. — 9) *Cic. ad Att. 13, 46:* 'cognovi cretionem Cluvii, — liberam cretionem, testibus praesentibus, LX diebus'. cf. *infra 7, 98.* — 10) 'censura'. — 11) Fortasse scribendum 'nunti*at*um', quamquam etiam 'nuntium' de eo quod nuntiatur dictum defendi potest. — 12) 'si verbo'. — 13) 'dari'. — 14) 'vocat'.

vocat*o*,[1] postea de moeris item vocat*o*.[1] Ubi lucet, censor*es*,[1] scribae, magistratus murrha unguentisque unguent*o*r.[1] Ubi praetores tribunique plebei quique in consilium vocati sunt venerunt, censores inter se sortiunt*o*r,[1] uter lustrum faciat. Ubi templum factum est, post tum conventionem habet*o*[1] qui lustrum conditurus est.

88. In commentariis consularibus scriptum sic inveni: 'Qui exercitum imperaturus erit, accenso dicit*o*: 'C. Calpurni,[2] voca in licium omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicit*o*[1] sic: 'Omnes Quirites, in licium visite huc ad iudices'. 'C. Calpurni', cos. dicit*o*,[1] 'voca ad conventionem omnes Quirites huc ad me'. Accensus dicit*o*[1] sic: 'Omnes Quirites, ite ad conventionem huc ad iudices'. Dein consul eloquit*o*r[1] ad exercitum: 'Impero qua convenit ad comitia centuriata'.

89. Quare hic accenso illic praeconi dicit, haec est causa: in aliquot rebus *i*tem[3] ut praeco, accensus acciebat, a quo accensus quoque dictus. Accensum solitum ciere, Boeotia ostendit, quam comoediam A(*qui*)lii esse dicunt, hoc versu: 'Ubi primum accensus clamarat meridiem'. Hoc idem Cosconius in actionibus scribit, praetorem accensum solitum tum[4] esse iubere, ubi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam tertiam esse, itemque meridiem[5] et horam nonam.

90. Circum *muros*[6] mitti solitus quomodo inliceret populum in eum (*locum*), unde vocare posset ad contionem non solum ad consules et censores, sed etiam quaestores, commentarium indicat vetus anquisitionis M. Sergii, Mani f., quaestoris, qui capitis accusavit (*T. Quinctium*) Rocum[7] in qu*o* sic est: 91. 'Auspicio *o*pera*m* des e*t*[8] in templo auspic*es*.[9] Dum aut ad praetorem aut ad consulem mittas auspicium petitum, comi*ti*atum *populum Romanum praeco*[10] vocet ad te, et eum de muris vocet praeco; id imperare oportet. Cornicinem ad privati ianuam et in arcem mittas, ubi canat. Collegam rog*e*s,[11] ut comitia edicat de rostris, et argen-

---

1) 'vocat — censor — unguentur — sortiuntur — habet — dicit — eloquitur'. — 2) 'dicit hoc Calpurni'. C. Calpurnium in fastis consularibus inveniri unum consulem a. 574, de quo, cum accensus consulis esse libertus ideoque nomen ipsius sequi soleat, hic cogitandum videri, monet *Mo.* — 3) 'idem'. — 4) Delendum videtur. — 5) Cf. *supra 6, 5. n. 4.* — 6) 'auras'. — 7) Sic *Mo.*, cod. 'Rogum'. — 8) 'orandesed'. In emendando loco difficillimo secutus sum Bergkium et Mommsenum. — 9) 'auspiciis'. — 10) 'commeatum praetores'. — 11) 'rogis'.

tarii tabernas occludant. Patres censeant exquaeras et adesse iubeas; magistratus censea*nt* ex*quaeras*,[1] consules praetores tribunosque plebis collegasque (*t*)uos et in templo adesse iubeas omnes[2]; ac cum mittas, contionem voces'.

92. In eodem commentario a*n*quisitionis ad extremum scriptum caput edicti hoc est: 'Item quod attingat qui de ce*n*soribus classicum ad comitia centuriata redemptum habent, uti curent eo die, quo die comitia erunt, in arce classicus cana*t* circumque muros et ante privati huiusce T. Quin*c*ti *R*oci scelerosi ostium canat, et ut in campo cum primo luci adsit'.

93. Et inter id cum circum muros mittitur et cum contio advocatur, interesse tempus apparet ex iis quae interea fieri scriptum est. Sed ad comitiatum vocatur populus ideo, quod alia de causa hic magistratus non potest exercitum urbanum convocare; censor, consul, dictator, interrex potest, quod censor exercitum centuriato constituit quinquennalem, quom lustrare[3] et in urbem ad vexillum ducere debet; dictator et consul in singulos annos, quod hic exercitui imperare potest, quo eat, id quod propter centuriata comitia imperare solent. 94. Quare non est dubium, qu*in*[4] hoc in licium sit, quom circum muros itur, ut populus inliciatur ad magistratus conspectum, qui *vi*ros vocare[5] potest, in eum locum, unde vox ad contionem vocantis exaudiri possit. —

95. Hoc nunc aliter fit atque olim, quod augur consuli adest tum cum exercitus imperatur, ac praeit, quid eum dicere oporteat. Consul auguri imperare solet, ut (*in*) licium vocet, non accenso aut praeconi. Id inceptum credo, cum non adesset accensus et nihil intererat, quoi imperaret; et dicis causa fiebant quaedam, neque item facta neque item dicta semper.

Lib. VII.

15. — amfractum est flexum, ab origine duplici dictum, ab ambitu et frangendo; ab eo leges iubent in directo pedum VIII esse, in amfracto XVI, i. e. in flexu.

51. Supremum a superrumo dictum; itaque in XII tab. dicunt: 'solis occasu diei suprema tempestas esto'.

93. — iurgio, i. e. litibus; itaque quibus res erat in controversia, ea vocabatur lis: ideo in actionibus videmus dici: 'Quam

---

1) 'censeat ex ara'. — 2) 'homines'. — 3) 'lustraret'. — 4) 'quom'. — 5) 'qui ros vocari'.

rem, sive mi litem dicere oportet'; ex quo licet videre iurgare esse ab iure dictum, quom quis iure litigaret; a quo obiurgat is, qui id facit iuste.[1]

98. — (*crevi*) valet constitui; itaque heres, quom constituit se heredem esse, dicitur 'cernere', et quom id fecit, crevisse.

105. *Nexum* Mamilius scribit omne quod per libram et aes geritur,[2] in quo sint mancipia; Mucius, quae per aes et libram fiant, ut obligentur, praeter qua*e* mancipio de*n*tur.[3] Hoc verius esse, ipsum verbum ostendit, de quo quaerit; nam idem, quod obligatur per libram neque suum fit, inde nexum dictum. Liber, qui suas operas in servitute(*m*) pro pecunia quam debebat (*dat*),[4] dum solveret, nexus vocatur, ut ab aere obaeratus. Hoc, C. Popillio *auctor*e,[5] Sillo[6] dictatore[7] sublatum ne fieret; et omnis, qui bonam copiam iurarunt, ne essent nexi, dissoluti.[8]

Lib. VIII.

4. Ut in hominibus quaedam sunt cognationes et[9] gentilitates, sic in verbis; ut enim ab Aemilio homines orti Aemilii ac gentiles, sic ab Aemilii nomine declinatae voces in gentilitate nominali; ab eo enim, quod est impositum recto casu Aemilius, orta Aemilii, Aemilium *etc.*

82. — alii nomina habent ab oppidis, alii aut non habent, aut non ut debent habent. 83. Habent plerique libertini a municipio manumissi; in quo, ut societatum et fanorum servi, non servarunt proportionem (*et*) rationem. Et Romanorum liberti debuerunt dici, ut a Faventia Faventinus, a Reate Reatinus, sic a Roma Romanus; *at* nominantur libertini orti *a* publicis servis, Roman*enses*,[10] qui manumissi, antequam sub magistratu*m* nomina, qui eos liberarint, succedere coeperint.

---

1) Cf. *Non.* Iurgium. — 2) *Cic. de or. 3, 40:* 'nexum, quod per (*aes et*) libram agitur'. *Top. 5, 28:* 'Abalienatio est eius rei, quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio'. — 3) 'quam — detur'. — 4) *Schwegler:* 'debet dat'. — 5) 'vocare'. Popillius vel (ut *Liv. 8, 28* dicit) Publilius iuvenis ille fuit, qui occasionem legi praestitit. — 6) 'Sillo' corruptum e 'Visolo', i. e. Poetelio Visolo, quem a. 429 consulem et 441 dictatorem fuisse Livius refert. Aliter *Huschke, Nexum. 129.* — 7) *Livius* l. c. dicit: 'iussi consules ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxiam meruisset, — in compedibus — teneretur, pecuniae creditae bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti, cautumque in posterum, ne necterentur'. — 8) *Mue.:* 'sed soluti'. — 9) 'ad'. — 10) Flor. confuse: 'ut — a libertinis — Romani'. Correxit *M.*

2. E libris de re rustica.[1]

Lib. I.

2, 9. C. Licinium Stolonem — video venire, * cuius maiores de modo agri legem tulerunt; nam Stolonis illa lex, quae vetat, plus D iugera habere civem Romanum —. Eiusdem gentis C. Licinius, tribunus plebis cum esset, post reges exactos annis CCCLXV primus populum ad leges accipiundas in VII iugera forensia e comitio eduxit.[2]

10, 1. Modos, quibus metirentur rura, alius alios constituit. — metiuntur — apud nos in agro Romano ac Latino iugeris. Iugerum (vocant), quod quadratos duos actus habeat; actus quadratus, qui et latus est pedes CXX et longus totidem. — 2. Bina iugera, quod a Romulo primum divisa viritim,[3] quae heredem sequerentur, heredium appellarunt.

Lib. II.

Praef. Viri magni nostri maiores non sine causa praeponebant rusticos Romanos urbanis. — Itaque annum ita diviserunt, ut nonis modo diebus urbanas res usurparent, reliquis VII ut rura colerent.

1, 9. Romanorum * populum a pastoribus esse ortum, quis non dicit? — multa etiam nunc ex vetere instituto bubus et ovibus dicitur, et * aes antiquissimum, quod est flatum, pecore est notatum. — 15. Quarta pars est de iure in parando, quemadmodum quamque pecudem emi oporteat civili iure. Quod enim alterius fuit, id ut fiat meum, necesse est aliquid intercedere; neque in omnibus satis est stipulatio aut solutio nummorum ad mutationem domini. — 16. Greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum, atque ad publicanum profitentur, ne, si inscriptum pecus paverint, lege censoria committant.

2, 5. In emptionibus (ovium) iure utimur eo, quod lex prae-

---

1) *Scriptores rei rusticae ed. Schneider. 1794. Tom. I. p. 123.* — 2) *Cic. de amic. 25:* '(C. Licinius Crassus) primus instituit, in forum versus agere cum populo'. *Colum. de r. r. 1, 3, 10:* 'post reges exactos Liciniana illa VII iugera, quae plebi tribunus viritim diviserat, maiores quaestus antiquis retulere, quam nunc nobis praebent amplissima veterata'. *Hu. üb. d. Stelle d. Varro v. d. Liciniern. 1835.* — 3) *Plin. h. n. 18, 2, 7. 3, 18:* 'Bina tunc iugera populo Rom. satis erant, nullique maiorem modum attribuit (Romulus). — M'. Curii — nota concio est: perniciosum intellegi civem, cui VII iugera non essent satis. Haec autem mensura plebei post exactos reges adsignata est'. De II iugeris cf. *Mo. R. G. 1, 183 n. 3. Voigt, Rh. Phil. 24, 53.*

scripsit; in ea enim alii plura, alii pauciora excipiunt; quidam enim pretio facto in singulas oves, ut agni chordi duo pro una ove adnumerentur, et si cui vetustate dentes absunt, item binae pro singulis ut procedant. De reliquo antiqua fere formula utuntur, cum emptor dixit: 'tanti sunt mi emptae?' et ille respondit: 'sunt', et expromisit numos. 6. Emptor stipulatur prisca formula sic: 'Illasce oves, qua de re agitur, sanas recte esse, uti pecus ovillum, quod recte sanum est, extra luscam, surdam, minam, neque de pecore morboso esse, habereque recte licere; haec sic recte fieri spondesne?'[1] Cum id factum est, tamen grex dominum non mutavit, nisi si est adnumeratum; nec non emptor pote ex empto vendito illum damnare, si non tradet, quamvis non solverit nummos; ut ille emptorem simili iudicio, si non reddit pretium.

5, 11. (Boves) cum emimus domitos, stipulamur sic: 'Illosce boves sanos esse noxisque (*solutos*) praestari?'; cum emimus indomitos, sic: 'Illosce iuvencos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque (*solutos*) praestari spondesne?' Paulo verbosius haec, qui Manilii actiones sequuntur.

10, 4. In emptionibus (servorum) dominum legitimum sex fere res perficiunt: si hereditatem iustam adiit; si ut debuit mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit; aut si in iure cessit, qui potuit cedere et id ubi oportuit; aut si usu cepit; aut si e praeda sub corona emit, tumve cum in bonis sectioneve cuius publice veniit. 5. In horum emptione solet accedere peculium, aut excipi, et stipulatio intercedere, sanum eum esse, furtis noxisque solutum, aut si mancipio non datur, dupla promitti, aut, si ita pacti, simpla.

III. M. PORCIUS CATO.

E libro de re rustica.[2]

Praef. Maiores* nostri hoc sic habuerunt, et ita in legibus posiverunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. Quanto peiorem civem existimarint foeneratorem, quam furem,

1) Similiter de asinis (*6, 3*) de equis (*7, 6*) de canibus (*9, 7*). — 2) Catonis censoris (520—605) liber de r. r. tam in codd. quam in editt. plerumque cum ceteris rei rusticae scriptoribus coniunctus est, quos novissime edidit *G. Schneider.* 1794. Capita 144—146 separatim edidit commentario adiecto *Bekker, ZRG. 3, 416,* quem secutus sum.

hinc licet existimari. Et virum bonum cum laudabant, ita laudabant, bonum agricolam bonumque colonum.

144. Oleam legendam hoc modo locare oportet: Oleam cogito recte omnem arbitratu domini aut quem custodem fecerit aut cui olea venierit. Oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut custodis; si adversus ea quis fecerit, quod ipse eo die legerit, pro eo nemo solvet neque debebitur. (2.) Qui oleam legerint, omnes iuranto ad dominum aut custodem, sese oleam non surripuisse neque quemquam suo dolo malo ea oleitate ex fundo L. Manlii; qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur. Oleam cogi recte, satis dato arbitratu L. Manlii. Scalae ita uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt; si non erunt, reddet aequas, aut arbitratu deducetur. (3.) Si quid redemptoris opera domino damni datum erit, resolvito, aut[1] viri boni arbitratu deducetur. Legulos quot opus erunt praebeto, et strictores; si non praebuerit, quanti conductum erit aut locatum erit, deducetur, tanto minus debebitur. De fundo ligna et oleam ne deportato; qui oleam legerit qui deportarit, in singulas deportationes HS n. II deducentur neque id debebitur. (4.) Omnem oleam puram metietur modio oleario. Assiduos homines L praebeto, duas partes strictorum praebeto. Ne quis concedat, quo olea legunda et faciunda carius locetur, extra quam si quem socium in praesentiarum dixerit; (5.) si quis adversum ea fecerit, si dominus aut custos volent, iurent omnes socii; si non ita iuraverint, pro ea olea legunda et faciunda nemo dabit neque debebitur ei, qui non iuraverit. Accessiones: in m(odios) cIↄCC accedit oleae salsae m. V *etc.*; quod oleae salsae non acceperint, dum oleam legent, in modios singulos HS. S. S. dabuntur.

145. Oleam faciundam hac lege oportet locare: Facito recte arbitratu domini aut custodis, qui id negotium curabit. Si VI iugis vasis opus erit, facito. Homines eos dato, qui placebunt aut custodi aut qui eam oleam emerit. Trapeti facito. Si operarii conducti erunt, aut facienda locata erit, pro eo resolvito, aut deducetur. (2.) Oleum ne tangito utendi causa neque furandi causa, nisi quod custos dederit aut dominus; si sumpserit, in singulas sumpsiones HS n. XL deducentur neque debebitur.

---

1) Ita *B.* pro 'id,' sicut *145, 1.*

Factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem, sese de fundo L. Manlii neque alium quemquam suo dolo malo oleum neque oleam surripuisse; (3.) qui eorum non ita iuraverit, quae eius pars erit, omne deducetur neque debebitur. Socium ne quem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos. Si quid redemptoris opera *etc. ut 144, 3.*

146. Oleam pendentem hac lege venire oportet: Olea pendens in fundo Venafro venibit. — (2.) Dies argento ex k. Nov. mensium X oleae legendae faciundae, quae locata est, et si emptor locarit, idibus solvito. Recte haec dari fierique satisque dari domino, aut cui iusserit, promittito satisque dato arbitratu domini. Donicum solutum erit aut ita satis datum erit, quae in fundo illata erunt, pigneri sunto. Ne quid eorum de fundo deportato; si quid deportaverit, domini esto. (3.) — Si emptor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint, non solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvat; emptor domino debeto et id satis dato, proque ea re uti s(upra) s(criptum) e(st) pignori sunto.

148. Vinum in doliis hoc modo venire oportet: Vini in culleos singulos XLI urnae dabuntur. Quod neque aceat neque muceat, id dabitur. In triduo proximo viri boni arbitratu degustato; si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. Quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet, totidem dies emptori procedent. (2.) Vinum accipito ante k. Ian. primas; si non ante acceperit, dominus vinum admetietur. Quod admensum erit, pro eo dominus resolvito. Si emptor postularit, dominus ius iurandum dabit, verum fecisse. Locus vinis ad k. Octobres primas dabitur; si ante non deportaverit, dominus vino quod volet faciet. —

149. Qua lege pabulum hibernum venire oporteat: Qua vendas fini, dicito. (2.) — Bubus domitis binis, canterio uni, cum emptor pascet, domino pascere recipitur. Oleris, asparagis, lignis, aqua, itinere, actu domini usioni recipitur. Si quid emptor, aut pastores, aut pecus emptoris domino damni dederit, boni viri arbitratu resolvat. Si quid dominus, aut familia, aut pecus emptori damni dederit, viri boni arbitratu resolvetur. Donicum pecuniam satis fecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit, pigneri sunto. Si quid de iis rebus controversiae erit, Romae iudicium fiat.

IIII. NONIUS MARCELLUS.

E libris de compendiosa doctrina per litteras.[1]

Accensi, qui his (decurionibus) accens*e*bantur, i. e. adtribuebantur. Varro de vita p. R. —: 'qui de ascriptivis, cum erant adtributi decurionibus, — accensi vocabantur.' *356.* Accensi genus militiae est administrantibus proximum. Varro rhetor. lib. XX: 'ut, consules ac praetores qui secuntur in castra, accensi dicti, quod ad necessarias res saepius acciantur, velut accersiti, quos nunc dicimus 'deputati.' *41.*

Arcera plaustrum est rusticum, tectum undique quasi arca. — Hoc autem vehiculi genere senes et aegroti vectari solent. (*XII. 1. 3.*) *38.*

Baetere, i. e. ire. Varro — περὶ παιδοποιίας: 'annos' *etc.* (*supra p. 19. n. 3.*) *55.*

Calvitur dictum est frustatur, — a calvis mimicis, quod sint omnibus frustratui. — Lucilius —: 'si non it, capito, inquit, eum; et si calvitur, ergo fur dominum.' (*endo ferto manum? endo fure manum sc. iacito?*) *4.*

Coicere, agere. Afranius*: 'causam coicere hodie ad te volo. Ambon' adestis? profuturos arbitror.' (*XII. 1, 7.*) *183.*

Fetiales — Varro de vita p. R. lib. II: 'Itaque bella et tarde et magna licentia (*diligentia?*) suscipiebant, quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere; priusquam indicerent bellum is, a quibus iniurias factas sciebant, fetiales legatos res repetitum mittebant quattuor, quos oratores vocabant.' Idem l. III: 'Si cuius legati violati essent, qu*i* id fecissent, quamvis nobiles essent, uti dederentur civitati, statuerunt, fetialesque viginti, qui de his rebus cognoscerent iudicarent et statuerent, constituer*u*nt.' (*Fest. v. Orare.*) *362.*

Iurgium levior res est, * inter benivolos aut propinquos dissensio vel concertatio —; inter inimicos dissensio lis appellatur. M. Tullius de rep. l. IIII: 'admiror nec rerum solum sed verborum etiam elegantiam: 'si iurgant', inquit (*XII, 7, 5*); benevolorum concertatio, non lis inimicorum, iurgium dicitur.' Et in sequenti: 'iurgare igitur lex putat inter se vicinos, non litigare.' *292.*

---

1) Nonius grammaticus, Tubursico in Numidia ortus, saeculo III floruisse videtur. Opus eius, licet ingenio admodum mediocri sit conscriptum, allatis tamen veterum scriptorum locis haud parvi nobis est momenti. Novissime Non. ediderunt *Gerlach* et *Roth* 1842, quos in plerisque secutus sum paginis adnotatis.

— matrem familias (esse nuncupatam), quae in familia mancipioque sit patria, etsi in mariti matrimonio esset. *299.*
Mutuum sine usuris, fenus cum usuris sumitur. *298.*
Nubentes veteri lege Romana asses III ad maritum venientes solere pervehere, atque unum, quem in manu tenerent, tamquam emendi causa marito dare; alium, quem in pede haberent, in foco Larum familiarium ponere; tertium, quem in sacciperione condidissent, conpito vicinali solere resenare (*reservare?*); — quos ritus Varro * de vita p. R. * percucurrit. *363.*
Oves generis feminini, ut plerumque; masculini Varro rer. hum.[1] —: 'Terentio, quando citatus neque respondit neque excitatus[2] est, eum[3] ego unum ovem multam dico'. *147.*
Plebitatem, ignobilitatem. Cato pro Veturio: 'propter tenuitatem et plebitatem'. Hemina in ann*alibus:* 'Quicumque propter plebitatem agro publico eiecti sunt'.[4] 101.
Proletarii dicti sunt plebei, qui nihil reipublicae exhibeant, sed tantum (*ad*) prolem sufficiant. — Varro de vita p. R. lib. I: 'quibus erant pecuniae satis, locupletis, assiduos; contrarios proletarios. Assiduo neminem vindicem voluerunt locupleti (*nisi locupletem?*)'. *48.* Proletarii cives dicebantur, qui in plebe tenuissima erant et non amplius quam MD aeris in censum deferebant. *106.*
Recepticium servum quidam — dictum volunt, — qui venundatus ob aliquod — malefactum a distractore — recipiatur; sed vera haec est eius nominis interpretatio, quem in data dote aut donatione quis exceperit, quod est proprie 'receperit'. — Cato: 'mulier et magnam dotem dat et magnam pecuniam retinet;'[5] — pecuniam viro mutuam dat; eam — repetere instituit; adponit ei flagitatorem 'recepticium', hoc est proprium, suum, quem — receperat nec dederat doti sed exceperat. *38.*
Ricinium, quod nunc mafurtium dicitur, palleolum femineum breve. Varro — de vita p. R. —: 'Et (*ex?*) quo mulieres in — luctibus, cum omnem vestitum delicatiorem ac luxuriosum — ponunt, ricinia sumunt'. *371.*

---

1) *Gell. 11, 1, 4:* 'Quando — a magistratibus — multa dicitur, — observari solet, ut 'oves' genere virili appellentur; atque ita M. Varro verba haec legitima, quibus minima multa diceretur, concepit: M. Terentio *etc.*, ac nisi eo genere diceretur, negaverunt iustam videri multam'. — 2) *Gell.:* 'excusatus'. — 3) *Gell.:* 'ei'. — 4) *Sal. hist. 1, 11:* 'exactis regibus — servili imperio patres plebem exercere — agris pellere'. — 5) *Gell. 17, 6, 8:* 'recipit, h. e. retinet'.

Scripturarios veteres, quos nunc tabularios dicimus, dici volunt; quod scripturis et commentariis omnia vel urbium vel provinciarum complecterentur. Lucilius l. XXVI: 'Publicanus vero ut Asiae fiam, ut scripturarius'. *26.* (*Fest. scripturarius.*)
Sexagenarios per pontem mittendos male diu popularitas intellexit, cum Varro de vita p. R. — honestam causam * patefecerit: 'cum in quintum gradum pervenerant atque habebant LX annos, tum denique erant a publicis negotiis liberi atque otiosi. Ideo in proverbio quidam putant venisse, ut diceretur, sexagenarios de ponte deici oportere, i. e. quod suffragium non ferant, quod per pontem ferebant'. *358.*
Usu i. e. utendo, unde et usurpare dictum est, obtineri[1] quidquam posse; at[2] veteres usu perire, hoc est non utendo, aliquid posse: Plautus Amfitryone: — 'cavesis, ne tu te usu perduis'. *307.*
Viritim dictum est separatim et per singulos viros. M. Tullius de rep. (*2, 14*): '(Numa) primus agros, quos bello Romulus ceperat, divisit viritim civibus'. — Varro de vita p. R. lib. I: 'et extra urbem in regiones XXVI agros viritim liberis adtribuit'. *30.*

V. SCHOLIASTAE.

1. Asconius et Pseudo-Asconius in Ciceronis orationes.[3]

A. In Pisonianam.

Cn. Pompeius Strabo (*cos. a. 665*), pater Cn. Pompeii Magni. Transpadanas colonias — non novis colonis * constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latii, ut possent habere ius, quod ceterae Latinae coloniae, i. e. ut gerendo magistratus civitatem Romanam adipiscerentur. (*3. 3.*)

§ 8. L. Iulio, C. Marcio cos. (*a. 690*), quos et ipse Cicero supra memoravit, SCto collegia sublata sunt, quae adversus rem

1) 'optinere'. — 2) 'possit'. — 3) Q. Asconius Pedianus grammaticus, natus circa Chr. n., commentarios doctrina insignes in Ciceronis orationes scripsit, qui servati nobis sunt uno codice Sangallensi, qui saec. XV descriptus postea deperiit. Cui codici etiam alius cuiusdam incerti auctoris in Verrinas commentarii (inferioris aetatis et longe minoris momenti) erant adiuncti, qui Asconio ipsi diu adtributi hodie nomine Pseudo-Asc. notantur. Asconii commentarios novissime ediderunt *Kiessling* et *Schoell* 1875, Asconium et Ps.-Asc. coniunctos edidit *Baiter* in *Cic. ed. Orell. T. V. p. II, 1835.* Cuius editionis paginas singulis locis excerptis adieci, novae editionis paginis additis.

publicam videbantur esse. — Post sex deinde annos, quam sublata erant, P. Clodius, trib. pl., lege lata restituit collegia.[1] (*7. 6.*)

§ 9. Diximus, L. Pisone, A. Gabinio cos. (*a. 696*) P. Clodium, tr. pl., quattuor leges perniciosas populo Rom. tulisse: — tertiam de collegiis r*estit*uendis novisque instituendis[1]; — quartam, ne quem censores in senatu legendo praeterirent[2] neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus et utriusque censoris sententia damnatus esset; hac ergo eius lege censuram, quae magistra pudoris et modestiae est, sublatam ait (Cicero). (*9. 7.*)

§ 94. Legem iudiciariam — tulit Aurelius Cotta praetor (*a. 684*), qua communicata sunt iudicia senatui et equitibus Romanis et tribunis aerariis. Rursus deinde Pompeius in consulatu secundo (*a. 699*) — promulgavit, ut amplissimo ex censu ex centuriis aliter atque antea lecti iudices, aeque tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. (*16. 15.*)

B. In Scaurianam.

1. Cn. Domitius — diem ei (Scauro) dixit apud populum et multam irrogavit, quod eius opera sacra multa pop. Rom. deminuta esse diceret. Crimini dabat, sacra publica pop. Rom. deum Penatium, quae Lavini fierent, opera eius minus recte casteque fieri. Quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita, ut a III tribubus damnaretur, a XXXII absolveretur, et in his pauca puncta inter damnationem et absolutionem interessent. (*21. 18.*)

C. In Cornelianam.

Arg. C. Cornelius, — tribunus plebis, (*a. 687*) — promulgavit legem, qua auctoritatem senatus minuebat, ne quis nisi per populum legibus solveretur. Quod antiquo quoque iure erat cautum; itaque in omnibus SCtis, quibus aliquem legibus solvi placebat, adici erat solitum, ut de ea re ad populum ferretur; sed paulatim ferri erat desitum, resque iam in eam consuetudinem venerat, ut postremo ne adiceretur quidem in SCtis de rogatione ad populum ferenda, eaque ipsa SCta per pauculos admodum fiebant. Indigne eam Corneli rogationem tulerant potentissimi quique ex senatu, quorum gratia magnopere minuebatur; itaque P. Servilius Globulus,

1) *Cic. in Pis. 4, 9:* 'collegia non ea solum, quae senatus sustulerat, restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata'. De tempore huius legis v. *Momm. de coll. 73—78.* — 2) Cf. *Fest.* Praeteriti.

trib. pleb., inventus erat, qui C. Cornelio obsisteret. Is, ubi legis ferundae dies venit et praeco subiciente scriba verba legis recitare populo coepit, et scribam subicere et praeconem pronuntiare passus non est. Tum Cornelius ipse codicem recitavit. Quod cum improbe fieri C. Piso consul vehementer quereretur (*tollique*) tribuniciam intercessionem diceret, gravi convicio a populo exceptus est, — lapidesque etiam ex ultima contione in consulem iacti, quo tumultu Cornelius perturbatus concilium dimisit. . . Actum deinde eadem de re in senatu *est magnis* contentionibus. Tum Cornelius ita ferre rursus coepit, ne quis in senatu legibus solveretur, nisi CC adfuissent, neve quis, cum (*quis ita*) solutus esset, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. Haec sine tumultu res acta est. Nemo enim negare poterat, pro auctoritate senatus esse eam legem. (*56. 51*)

Aliam deinde legem Cornelius, etsi nemo repugnare ausus est, multis tamen invitis tulit: ut praetores ex edictis suis perpetuis ius dicerent;[1] quae res cunctam gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie ius dicere assueverant, sustulit. (*58. 52*)

Frequenter tum etiam coetus factiosorum hominum sine publica auctoritate malo publico fiebant, propter quod postea collegia SCto et pluribus legibus sunt sublata, praeter pauca atque certa, quae utilitas civitatis desiderasset, qualia sunt fabrorum fictorumque. (*75. 67*)

D. In orationem in toga candida.

Hunc Antonium — censores — senatu moverunt, causasque subscripserunt, quod socios diripuerit, quod iudicium recusarit, quod propter aeris alieni magnitudinem praedia mancipari, bonaque sua in potestate non haberet.[2] (*84. 75.*)

---

1) Cf. *Dio 36, 23*: (*Ὁ Κορνήλιος*) *διενομοθέτησε καὶ ἕτερον τοιόνδε· οἱ στρατηγοὶ* (praetores) *πάντες τὰ δίκαια καθ᾽ ἃ δικάσειν ἔμελλον αὐτοῖς, συγγράφοντες ἐξετίθεσαν* (edixerunt). *οὐ γάρ πω πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετέτακτο, ἐποίουν. οὔτε ἐσάπαξ τοῦτ᾽ ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν· ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ καὶ κατ᾽ ἔχθραν τινῶν, ὥςπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. ἐσηγήσατο* (rogavit), *κατ᾽ ἀρχάς τε εὐθὺς αὐτοὺς τὰ δίκαια, οἷς χρήσονται, προλέγειν, καὶ μηδὲν ἀπ᾽ αὐτῶν παρατρέπειν.* — 2) *Cic. de orat. 2, 55:* 'ubi sunt ei fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis consignatos reliquit?' *Cic. pro Sulla 20, 59:* 'venire omnes suas possessiones et patrimonio se ornatissimo spoliari maluit (Sittius), quam ullam moram cuiquam fieri creditorum suorum;

E. 'Ps.-Asconius in divinationem.

§ 8. C. Gracchus legem tulerat (*a. 632*), ut equites Romani iudicarent; iudicaverunt per annos XL sine infamia. Post victor Sylla (*a. 673*) legem tulerat, ut senatorius ordo iudicaret, et iudicavit per X annos turpiter; nunc (*a. 684*) Aur. Cotta legem fert, ut senatores et equites Rom. ac tribuni aerarii simul iudicent. (*130*)

Regendis moribus civitatis censores quinto quoque anno creari solebant. Hi prorsus cives sic notabant: ut, qui senator esset, eiiceretur senatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in Caeritum tabulas referretur et aerarius fieret, ac per hoc non esset in albo centuriae suae, sed ad hoc esset civis tantummodo, ut pro capite suo tributi nomine aera praeberet.[1] (*103*)

§ 11. Qui defendit alterum in iudicio, aut patronus dicitur, si orator est; aut advocatus, si aut ius suggerit aut praesentiam suam commodat amico; aut procurator, si (absentis) negotium suscipit; aut cognitor, si praesentis causam novit et sic tuetur ut suam. Ergo cognitorem dixit modo familiarissimum defensorem. (*104*)

§ 24. Quadruplatores delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequebantur. Alii dicunt, quadruplatores esse eorum reorum accusatores, qui convicti quadrupli damnari soleant, ut aleae aut pecuniae gravioribus usuris feneratae.[2] (*110*)

§ 33. Mancipes sunt publicanorum principes, Romani homines, qui quaestus sui causa si decumas redimunt, (*decumani appellantur*,) si portum aut pascua publica, portitores aut pascuarii, quorum ratio scriptura dicitur. Hi enim exigenda a sociis suo periculo exigunt et rei publicae repraesentant, providentes etiam in illa redemptione commodis suis.[3] Licet autem, si moderate

— nunquam sibi cognationem cum praediis esse existimavit suis'. Cf. *Rudorff, röm. Feldm. 2, 303. Schwegler, röm. Gesch. 2, 445.*

1) Cf. *Mommsen, Staatsr. 2, 377 n. 2.* — 2) Cf. *Ps.-Asc. in Verr. 2, 2, 21. p. 208:* 'Quadruplatores, accusatores sive delatores criminum publicorum sub poena quadrupli, sive quod ipsi ex damnatorum bonis quos accusaverant, quartam partem consequebantur'. *Schol. Gronov.* ap. *Or. p. 431, v. 25:* 'hoc quadruplatione fecerit; nam si accusasset aliquis reum et vicisset, quartam partem bonorum eius accipiebat'. *Plautus Persa, 1, 2, 10. Truc. 4, 2, 49. ZRG. 12, 137.* — 3) De mancipibus cf. infra *p. 307*

fiat, aestimare in cellam praetoris frumentum; mancipes pro frumento ab aratoribus pecunias accipere non licet. (*113*)

§ 34. Certa sunt, in quibus impunitas indici datur, in causa proditionis, maiestatis, et si quid huiusmodi est. — Index est autem, qui facinoris, cuius ipse est socius, latebras indicat impunitate proposita. (*114*)

§ 48. — alienum et alterius iudicii, et non ex auditorio praetoris maiorumque causarum, sed a subselliis, h. e. non a tribunalibus; sunt enim subsellia tribunorum, IIIvirorum, quaestorum et huiuscemodi minora iudicia exercentium, qui non in sellis curulibus nec tribunalibus, sed in subselliis considebant. (*118*)

§ 50. Maenius cum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi basilica aedificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiiceret ex provolantibus tabulatis, unde ipse et posteri eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur. (*120*)

F. Ps.-Asconius in Verrinam II, 1.

§ 26. Comperendinatio est ab utrisque litigatoribus invicem sibi denuntiatio in perendinum diem. Namque cum in rem aliquam agerent litigatores et poena se sacramenti peterent, poscebant iudicem, qui dabatur post trigesimum diem: quo dato deinde inter se comperendinum diem, ut at iudicium venirent, denuntiabant. Quo cum esset ventum, antequam causa ageretur, quasi per indicem rem exponebant: quod ipsum dicebatur causae coniectio, quasi causae suae in breve coactio.[1] (*164*)

§ 52. Sectorem* dicit aestimatorem redemptoremque bonorum damnati atque proscripti, qui spem sectans lucri sui, i. e. secutus spem aestimationis suae, bona omnia auctione vendit[2], et semel infert pecuniam vel aerario vel sociis. (*172*)

§ 60. Moris* fuit, unumquemque domesticam rationem sibi totius vitae suae per dies singulos scribere, quo appareret, quid quisque de reditibus suis, quid de arte, fenore lucrove seposuisset, et quo die, et quid item sumptus damnive fecisset. Sed postquam obsignandis litteris reorum ex suis quisque tabulis damnari coepit, ad nostram memoriam tota haec vetus consuetudo cessavit. (*175*)

§ 61. Sectores* dicti sunt, qui spem lucri sui secuti bona

1) Cf. *Gai. 4, 15.* — 2) Corruptum. Fortasse: 'auctione *redempta* vendit'.

condemnatorum semel auctionabantur, proque his pecunias pensitabant (*populo*,) singulis postea pro compendio suo singulas quasque res pecunia vendituri. (*177, ex emendatione Orellii.*)

§ 91. Inter syngraphas et cetera chirographa hoc interest, quod in ceteris tantum quae gesta sunt scribi solent, in syngraphis etiam contra fidem veritatis pactio venit; et non numerata quoque pecunia aut non integre numerata pro temporaria voluntate hominum scribi solent more institutoque Graecorum. Et ceterae tabulae ab una parte servari solent, syngraphen utriusque manu (*signatam*) utrique parti servandam tradunt. (*184*)

§ 114. 'Posteaquam ius praetorium constitit,' — dixit, quasi diceret: post conditam urbem Romam, aut: post hominum memoriam, ex quo est ius praetorium. (*190*)

§ 115. Lis vindiciarum est, cum litigatur de ea re apud praetorem, cuius incertum est quis debeat esse possessor; et ideo, qui eam tenet, dat pro praede litis vindiciarum adversario suo, quo illi satisfaciat, nihil se deterius in possessione facturum, de qua iurgium esset, rursus sponsione ipse provocatus ab adversario certare pugnam aut aestimationis, quid amittat ni sua sit hereditas, de qua contendit.[1] 'Praedes' ergo dicuntur satisdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis est, ne interea qui tenet diffidens causae possessionem deteriorem faciat, tecta dissipet, excidat arbores et culta deserat. (*191*)

§ 142. Bona praedia dicuntur bona satisdationibus obnoxia, sive sint in mancipiis, sive in pecunia numerata: 'praedia' vero domus, agri. Haec omnia venduntur, si rationi publicae locator sartorum tectorum non responderit. Ad hoc autem haec omnia sunt obnoxia, ut pro sua voluntate agat redemptor operis, quicquid suo periculo facit.

'*Et praedibus et praediis*': Praedia sunt res ipsae, praedes homines, i. e. fideiussores, quorum res 'bona praedia' uno nomine dicuntur.[2] (*196*)

---

1) Textum corruptum esse patet. — 2) *Schol. Bobiens. in or. p. Flacco* (*Or. p. 244*): 'Praedia*, quae iure legitimo non habentur, neque aput aerarium subsignari neque aput censorem possunt. Et subsignandi haec solebat *esse* causa, *ut* aut qui vectigalia redimeret, aut qui pro mancipe vectigalium fidem suam interponeret, loco pigneris praedia sua rei p(ubl.) obligarent, quoad omnem pecuniam redemptores vectigalium repensarent'. Cf. *Fest.* manceps.

2. Boëthius in Ciceronis topica.[1]

1, 2, 10. Faciendi liberi tres sunt partes: una quidem, ut censu liber sit; censebantur enim antiquitus soli cives Romani. Si quis ergo consentiente vel iubente domino nomen detulisset in censum, civis Romanus fiebat, et servitutis vinculo solvebatur.[2] — Erat etiam pars altera adipiscendae libertatis, quae vindicta vocabatur. Vindicta * est virgula quaedam, quam lictor manumittendi servi capiti imponens[3] eundem servum in libertatem vindicabat, dicens quaedam verba sollemnia. — Illa etiam pars faciendi liberi est, si quis — in testamenti serie servum suum liberum scripserit. (*288*)

2, 3, 14. Tribus * modis uxor habebatur, usu, farreo, coëmptione; sed confarreatio solis pontificibus conveniebat. Quae autem in manum per coëmptionem convenerant, eae matresfamilias vocabantur, quae vero usu vel farreo, minime.[4] Coëmptio vero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coëmendo invicem interrogabant, vir ita: an sibi mulier materfamilias esse vellet? Illa respondebat, velle. Item mulier interrogabat: an vir sibi paterfamilias esse vellet? Ille respondebat, velle.[5] — Quam sollemnitatem in suis institutis Ulpianus exponit. (*299*)

---

1) Severinus Boëthius philosophus (470—524) Mediolanensis fuit, amicus regis Theoderici. In diffuso quem scripsit ad Ciceronis topica commentario (*Cic. ed. Orell. V, 1, 270.*) ea, quae ad ius pertinent, magna ex parte nil aliud sunt nisi lata verborum Ciceronis explanatio; pauca tantum ipse ex veterum ICtorum libris nova attulit. cf. *Dirksen, iur. Auszüge i. d. Werken d. Boethius. Berl. ac. Abh. 1851.* — 2) *Dosith. de manum. 17:* 'magna autem dissensio est—, utrum hoc tempore vires accipiunt omnia, in quo census (*agitur*), aut in eo*, in quo lustrum conditur. Sunt enim qui — existimant*, censum descendere ad diem lustri, non lustrum decurrere ad diem census, — quoniam omnia, (*quae*) in censum aguntur, lustro confirmantur'. — 3) *Cornutus in Pers. 5, 88:* 'Vind. virga est, qua manumittendi a praetore in capite pulsantur'. *Acron in Hor. sat. 2, 7, 76:* 'Vindicta: virga, qua percutiebantur servi, cum liberi fiebant; vel virga, quae ante imponebatur super caput eorum, qui manumittebantur'. Cf. *Isid. 9, 4, 48. ZGR. 2, 150 sqq.* — 4) *Cic. top. 3:* 'Genus est uxor, eius duae formae; una matrumfamilias, eae sunt quae in manum convenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur'. *Gell. 18, 6:* 'matrem familias appellatam esse eam*, quae in mariti manu * aut in eius, in cuius maritus, — esset.' *Serv. in Aen. 11, 476:* 'Alii — matremfamilias * esse, quae in mariti manu — esset —; alii — matresfamilias, quae in matrimonium per coëmptionem convenerunt'. *Isid. 9, 7, 13:* 'matresfamilias, quia iam per quandam iuris sollemnitatem in familiam mariti transierunt'. — 5) *Cic. de orat. 1, 56:* 'neque illud est mirandum, qui,

2, 4, 19. Si quando divortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. De qua re Paulus institutorum l. II titulo de dotibus ita disseruit: 'Si divortium est matrimonii, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur; quod si culpa mulieris factum est divortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis'. Quare, quoniam quod ex dote conquiritur liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt, id apud virum necesse est permanere. (*303*)

2, 4, 23. Usucapio est adeptio dominii per continuationem iustae possessionis biennii aut alicuius temporis. Plurimarum igitur rerum usucapio annua est, ut, si quis eis anno continuo fuerit usus, id firma iuris auctoritate possideat, velut rem mobilem; fundi vero usucapio biennii temporis spatio continetur. — ait (*Cicero*): 'ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam aedium'. Hic igitur aedium usus(!) auctoritatem biennio fieri sentit.[1] (*308*)

4, 10, 41. Fiduciam * accepit, cuicunque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remancipet; velut, si quis tempus dubium timens amico potentiori fundum mancipet, ut ei, cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. Haec mancipatio fiduciaria nominatur idcirco, quod restituendi fides interponitur. (*340*)

6, 17, 65. Dos * licet matrimonio constante in bonis viri sit, est tamen in uxoris iure, et post divortium velut res uxoria peti potest. Quae quidem dos interdum his conditionibus dari solebat, ut, si inter virum uxoremque divortium contigisset, 'quod melius aequius esset', apud virum remaneret, reliquum dotis restitueretur uxori, i. e. ut, quod ex dote iudicatum fuisset melius aequius esse, ut apud virum maneret, id vir sibi retineret, quod vero non esset melius aequius apud virum manere, id uxor post divortium reciperet. In quo iudicio non tantum boni natura spectari solet, verum etiam comparatio bonorum fit, ut non tam quod bonum, sed quod melius aequiusque est, id sequendum sit.[2] (*378*)

3. Servius in Vergilium.[3]

A. In Aeneidem.

1, 41. — Hoc interest inter noxam et noxiam, quod noxia

quibus verbis coëmptio fiat, nesciat, eundem eius mulieris, quae coëmptionem fecerit, causam posse defendere'.

1) *Cic. pro Caec. 19:* 'lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium'.

culpa est, i. e. peccatum, noxa autem poena. Quidam noxa quae nocuit, noxia id quod nocitum accipiunt.[1] 237. Pollicemur sponte, rogati promittimus. 256. — osculum religionis esse, savium voluptatis; — quamvis quidam osculum filiis dari, uxori basium, scorto savium dicant.[2] 346. (Romani) nihil nisi captatis faciebant auguriis et praecipue nuptias.[3]

2. 102. '*Uno ordine*': uno reatu; * est de antiqua tractum scientia, quia in ordinem dicebantur causae propter multitudinem vel tumultum festinantium, cum erat annus litium. Iuvenalis (*16, 42*): 'Exspectandus erit, qui lites inchoet annus'. (*Cf. 6, 431*) 156. Consuetudo apud antiquos fuit, ut qui in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, in qua fuerat, et sic ab alia reciperetur.

3, 89. Est species * augurii, quae legum dictio appellatur: legum dictio autem est, cum condictio (*condicio?*) ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali condicione augurium peracturus sit. 117. — speciem auguralem * tradunt, quae appellatur condictio, i. e. denuntiatio, cum denuntiatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit. 607. Physici dicunt, esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae, — frontem Genio, — dextram Fidei,[4] — genua Miseri-

---

Cf. *ZRG. 9, 195.* — 2) De hoc loco cf. *Bechmann, Dotalrecht 1, 72. Czyhlarz, Dotalrecht 40.* — 3) Maurus (s. Marius) Servius Honoratus grammaticus saec. IV a *Macrobio, sat. 1, 2, 15*, 'doctrina mirabilis' appellatur (cf. *Acron in Hor. sat. 1, 9, 76*). Amplissimus eius in Vergilium commentarius postea a multis et epitomatus et interpolatus et auctus est, ut hodie usque non constet de genuina eius forma. Plenissima eius editio est: *Alb. Lion, commentarii in Vergilium Serviani. 1826.* Adieci ad *Aen. 10, 241* scholion incerti auctoris, qui iam ante Servium floruisse commentariosque saeculi I—III excerpsisse videtur. Quae scholia a. 1818 ab *Ang. Mai* Veronae in codice rescripto reperta sunt (unde schol. Veron. appellantur), novissimeque edita ab *H. Keil* in *Probi comment. in Verg. 1848.*

1) *I. 4, 8, 1:* 'Noxa est corpus, quod nocuit, noxia ipsum maleficium'. *Fronto de differ. vocab.:* 'Noxa poena est, noxia culpa'. — 2) *Don. in Ter. Eun. 3, 2, 3*: 'Tria sunt osculandi genera —: oscula officiorum sunt, basia pudicorum affectuum, suavia libidinum vel amorum'. — 3) *Cic. de divin. 1, 16:* 'quod etiam nunc nuptiarum auspices declarant'. *Val. Max. 2, 1, 1*: 'Quo ex more nuptiis etiam nunc auspices interponuntur'. — 4) *Plin. h. n. 11, 45, 250:* 'inest et aliis partibus quaedam religio, sicut dextra — in fide porrigitur'. *Liv. 23, 9:* 'dextrae dextras iungentes fidem obstrinximus, ut sacratas fide manus'. cf. *Liv. 1, 58; 40, 46. Cic. de leg. 2, 11. Isid. 11, 1, 67. Danz, d. sacrale Schutz 139.*

cordiae, unde haec tangunt rogantes. Iure * pontificali, si quis flamini — genua fuisset amplexus, verberari non licebat.

4, 29. — Flaminicam nisi unum virum habere non licet,[1] — nec flamini aliam ducere licebat uxorem, nisi post mortem flaminicae uxoris.[2] 103. Coëmptio * est, ubi libra atque aes adhibetur, et mulier atque vir in se quasi emptionem faciunt —. Coëmptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet (*cum*) liberis condicionem liber*ae* servitutis —. In manum — conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur, quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontif in matrimonium necesse est convenire. 214. Coëmptio certis sollemnitatibus *etc.* (*Boëth. 2, 3, 14.*) 374. Mos * apud veteres fuit flamini ac flaminicae, ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugatas ovili pelle superiniecta poni, — et ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione — residerent.

6, 431. '*Sine sorte*': sine iudicio; — ex more Romano: non enim audiebantur causae, nisi per sortem ordinatae. Nam tempore, quo causae agebantur, conveniebant omnes, unde et '*concilium*' ait; et ex sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesimum suas causas exsequerentur; unde * '*urnam movet*'. Iuvenalis (*13, 4*): 'Gratia fallacis praetoris vicerit urnam'. 609. '*Fraus innexa clienti*': ex lege XII tab. (*8, 21*) venit, in quibus scriptum est: 'Patronus' *etc.* Si enim clientes quasi colentes sunt, patroni quasi patres, tantundem est clientem quantum filium fallere.

7, 601. Varro vult 'morem' communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus consuetudinem facit. 695. Iustos * dicit (Faliscos), quia populus Romanus missis Xviris ab ipsis iura fetialia collegit et nonnulla supplementa XII tabularum accepit, nam ab Atheniensibus X habuerant tabulas.

8, 642. '*Citae — quadrigae*'; Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens: 'citae', divisae, ut est in iure 'ercto non cito', i. e. patrimonio vel hereditate non divisa; nam 'citus' cum 'divisus' significat, 'ci' longa est. Ergo 'citae' veloces intellegamus.[3]

---

1) *Tertull. de monog. 17:* 'Pontifex maximus et flaminica nubunt semel'. — 2) *Gell. 10, 15, 23:* 'Matrimonium flaminis nisi morte dirimi ius non est'. cf. *Fest.* Flammeo. — 3) Etiam *Nonius* (181) dicit: 'Citum, divisum vel separatum', allegato hoc Verg. loco. Cf. *Cic. de or. 1, 56:* 'qui, quibus verbis herctum cieri operteat, nesciat, idem herciscundae familiae causam agere non possit'.

10, 241. '*Socios* * *vocari*'; antiquo verbo militiae usus est: viros enim vocari significat eos, qui necessitate in bellum, non voluntate, conveniunt. — *Sch. Veron.*[1]: Sabidius commentar. XII vers. Salior. Ut in exercitu [*signum ad pugnam datum erat*, *is, penes que*]m imp[*erium auspici*]umque erat, in tabernaculo in sella [*sed*]ens auspicabatur coram exercitu; pullis e cavea liberatis [*immissisque in lo*]cum circum sellam suam . . . nuntiato a . . . [*p*]ullum . . . [*tripudium sinisterum solisti*]mum quisqu[*is viderit*,] tripudia[*tum nunt*]iato. Silentio deinde facto, residebat et dicebat: 'Equites et pedites nomenque Lati[*num*,] . . . les cincti armati paludati, . . . [*ad*]estis, sicuti [*tripu*]dium sinisterum solistimum quisquis vestrum vider[*it*, *nuntiato. Felici*] deinde [*augurio*] nuntiato diceba[*t*: '*dii*] uti placet a legionibus invocentur, faciantque quod iis imperabitur [*milites*] imp[*eriumque*] fidemque m[*eam servent. Quod con*]ducat salutareque siet. Viros voco,[2] proelium ineant'. Deinde exercitu in aciem educto, iterum [*morabantur*, *ut immolare*]tur. Interim ea mora utebantur, qui testamenta in procinctu facere volebant. 419. '*Iniecere manum**': traxerunt debitum sibi; et sermone usus est iuris, nam manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis auctoritate exspectata rem nobis debitam vindicamus.

11, 133. — Sequester est medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus seponitur; dictum * a sequendo, quod eius qui electus sit utraque pars fidem sequitur. 476. (*v. p. 294 n. 4.*) 558. Auctoramenti potestatem nisi patres non habent. — In sacris tamen legitur posse etiam operam consecrari ex servis, usque dum solvatur caput hominis, i. e. liberetur sacrationis nexu, — quod[3] facilius accidet, si mors intercedat.

12, 13. Concepta * verba dicuntur iurandi formula, quam nobis transgredi non licet. 603. — Cautum fuerat in pontificalibus libris, ut qui laqueo vitam finisset insepultus abiiceretur.[4] 606. — Cautum lege XII tab. (*10, 4*), ne mulieres carperent faciem, his verbis: 'Mulier *etc.* 836. (*v. supra p. 3 nro 15.*)

Gell. 1, 9: 'omnes, simul atque a Pythagora — recepti erant, quod quisque familiae pecuniaeque habebat, in medium dabat, et coibatur societas inseparabilis, tamquam illut fuit antiquum consortium, quod iure atque verbo Romano appellabatur 'hercto non cito'.'

1) Scholii lacunas supplevit *Keil cit. p. 295 n. 3,* quem in quibusdam emendavit *Mo. Staatsr. 1, 9 n. 5.* — 2) 'voca'. De hoc 'viros vocare' cf. *Varro, l. l. 86—95.* — 3) Haec verba addita sunt *v. 591.* cf. *v. 830.* — 4) Cf. supra *p. 216 nro 33.*

B. In Georgica.

1, 31. Quod * ait (*Verg.*) 'emat', ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo se maritus et uxor invicem coëmebant, sicut habemus in iure. Tribus enim modis apud veteres nuptiae fiebant: usu, si — mulier anno uno cum viro, licet sine legibus, fuisset; farre, cum per pontificem max. et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi et patrimi nascebantur; coëmptione vero atque in manum conventione, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret; et — quandocunque in manum convenerat, omnia protinus, quae doti dicebantur (*al.* dabantur), marito serviebant (*al.* mariti erant). 269. '*Fas et iura sinunt*', i. e. divina humanaque iura permittunt; nam ad religionem fas, ad homines iura pertinent.

3, 387. *v. supra p. 9 n. 5.*

C. In Bucolica.

1, 33. — Omne patrimonium apud maiores peculium dicebatur a pecoribus, in quibus eorum constabat universa substantia.

3, 31. '*Depono*': in sponsione colloco, sequestro. '*Quo pignore*': qua sponsione, quia pignus sponsioni est.[1]

4, 43. *v. supra p. 9 nro. 13.*

8, 99. *v. supra p. 26 ad XII, 8, 8. b.*

10, 27. Minio — etiam triumphantes, qui habent omnia Iovis insignia, sceptrum, palmatam togam, — faciem — illinunt.[2]

VI. ISIDORUS HISPALENSIS.

E libris originum s. etymologiarum.[3]

Lib. I.

21, 1. Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quicquid pro concione aut in iudiciis di-

1) Cf. *Isid. 10, 1, 260.* — 2) Cf. *Plin. h. n. 33, 7, 111*: 'Minium — auctoritatis * quondam apud Romanos — etiam sacrae. Enumerat auctores Verrius, quibus credere necesse sit, Iovis ipsius simulacri faciem diebus festis minio illini solitam triumphantiumque corpora, sic Camillum triumphasse. — Cuius rei causam equidem miror, quamquam et hodie id expeti constat Aethiopum

ceretur, librarii scriberent complures simul adstantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba et quo ordine exciperet. Romae primus Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. 2. Post eum Vipsanius Philargyrus et Aquila, libertus Maecenatis, alius alias addiderunt; denique Seneca — effecit opus in quinque milia. Notae autem dictae eo, quod verba vel syllabas praefixis characteribus notent et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie iam notarii appellantur.[1]

22. 1. Quaedam litterae autem in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celerius breviorque fiat. Scribebant autem verbi gratia per B et F 'bonum factum,' per S et C' senatus consultum,' per R et P 'res publica,' per P et R 'populus Romanus,' per D et T 'dumtaxat', per supinam ꟽ litteram 'mulier,' per P secundum naturam 'pupillus,' per P averso capite 'pupilla,' per unum K 'kaput,' per duo KK coniuncta 'kalumniae kausa,' per I et E 'iudex esto,' per D et M 'dolum malum.'[2] 2. Cuius generis plurimas consimiles notas in libris antiquis invenies. Has iuris notas novitii imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt, quia multos per haec callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus litteras, ut nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda et vitanda aperte demonstrent.

Lib. V.

1, 5. Leges * redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseveravit, obtrectatorum metu. Deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

populis, totosque eo tingi proceres, hunc ibi deorum simulacris colorem esse'. cf. *Mommsen, R. G. 1, 66.* — 3) Isidorus, episcopus Hispalensis († 636), conscripsit, ut ipse dicit, 'opus de origine quarundam rerum ex veteris lectionis recordatione collectum atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut exstat conscriptum stilo maiorum'. Quod licet perquam rudis indigestaque sit moles, vera falsis antiqua novis miscens omnique fere in iis, quae ad ius pertinent, destitutum iudicio, tamen nonnulla, quae ex veterum libris tunc exstantibus nunc deperditis protulit, digna videntur, quae ICtis hodie ad manum sint. Summopere est dolendum, quod fontes, ex quibus hauserit, nusquam addidit; ne id quidem, num Iustiniani Digestis usus sit, constat. cf. *Savigny, Gesch. d. R. R. i. Mitt. 2, 74, 75. Dirksen, hinterl. Schriften, herausg. v. Sanio. 1, 185.* Editio novissima est *Ottonis* in *Lindemanni corp. grammat. lat. T. III. 1838;* melius autem textum corruptum emendavit *Arevalus* in *ed. opp. Isid. T. III* et *IV. Romae 1797.*

1) Cf. *D. 29, 1, 40 pr.; 40, 5, 41, 3; 50, 13, 1, 6.* — 2) Cf. *Val. Probus de notis antiquis, ed. Mommsen. 1853.* (*Huschke, iur. ant. p. 68*). *Notarum laterculi ed. Mo.* in *Grammat. lat. ed. Keil, 4, 265—352.*

2, 2. Fas lex divina, ius lex humana est. Transire per alienum fas est, ius non est.

3, 2. Lex est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta. 3. Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex; nec differt, scriptura an ratione consistat, quando et legem ratio commendet.

24, 5. Testamentum iuris civilis est V testium signatum signis, subscriptione firmatum. 6. Test. iuris praetorii est VII testium signis signatum; sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud praestores, inde iuris praetorii. 14. Codicellus, ut veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictus, qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura nulla indigens solennitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicunque scripturae pronuntiatione expressa; cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subventum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum solennium, ita ut qui scriberet, et titulum eiusdem scripturae codicellum vocet. 15. Cretio est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore cretionis secluditur, nec liberum est illi ultra capiendae hereditatis. 20. Mandatum dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat. 25. Donatio, cuiuslibet rei transactio; — dicunt * quasi doni actionem, et dotem quasi 'do item.' Praecedente enim in nuptiis donatione, dos sequitur. 26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quo se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur uxor ancilla, sicut habemus in iure. Unde est, quod praecedente donatione viri sequitur dos uxoris. 27. Donatio usufructuaria ideo dicitur, quod donator ex ea fructuum usum adhuc retinet, servato, cui donatum est, iure. 28. Donatio directa ideo nuncupatur, quia et iure et usu statim transit in alterum, nec ultra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur. 30. Stipulatio est promissio vel sponsio, unde et stipulatores promissores vocantur; dicta autem * a stipula: veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes sponsiones suas agnoscebant.[1] 31. Sacramentum est pignus sponsionis.

1) Perperam *Otto* e cod. Guelph. addit: 'sive quod stipulam secundum Paulum iuridicum (*sent. 5, 7, 1*) firmum sacramentum appellaverunt'.

25, 11. Finium regundorum actio dicta eo, quod per eam regantur fines utrique, ne dissipentur, dummodo non[1] angustiore quinque pedum loco ea controversia sit. 14. Res credita est, quae in obligationem ita deducta est, ut ex tempore, quo contrahebatur, certum sit, eam deferri. 16. Commod(*at*)um est id, quod nostri iuris est, et ad alios temporaliter translatum est cum (*com*)modo temporis, quamdiu apud eum sit, unde et commod(*at*)um dictum est. 17. Precarium est, dum prece creditor rogatur permitti, debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, et ex eo fructus capere. 19. Depositum est pignus commendatum ad tempus, quasi diu positum. 20. Interest *in loquendi usu inter pignus et arram. Nam pignus est, quod datur propter (*rem*) creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. Arra vero, quae primum pro re bonae fidei contractu empta ex parte datur et postea completur. 21. Est enim arra complenda, non auferenda; inde qui habet arram, non reddet sicut pignus, sed desiderat plenitudinem —. Item inter pignus et fiduciam et hypothecam hoc interest. 22. Pignus est*, quod propter rem creditam obligatur, cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor; * dominium penes debitorem est. 23. Fiducia est, cum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur vel in iure ceditur. 24. Hypotheca est, cum res commendatur sine depositione pignoris, pacto vel cautione sola interveniente. 25. Momentum dictum a temporis brevitate, ut quam cito *qu*am statim[2] salvo negotio reformetur, nec in ullam moram produci debeat, quod repetitur, *etc.* (*cf. 33.*) 30. Usucapio (*ex Boëthio 2, 4, 23.*). 31. Mancipatio est, quia res manu capitur; unde oportet eum, qui mancipium accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur. 32. Cessio est propri*ae* rei concessio, *etc.* 33. Interdictum est, quod a iudice non in perpetuum sed pro reformando momento ad tempus interim dicitur, salva propositione actionis eius.

26, 17. Internecivi iudicium in eum dabatur, qui falsum testamentum fecerat, et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur.[3]

---

1) Hoc 'non' delendum censet *August. ad XII tab. c. 20*, ad 'controversiam de loco' spectare Isidorum putat *Rud. röm. Feldm. 2, 443. n. 535.* cf. infra *p. 308 nro 4.* — 2) *Cod. Guelph.*: 'quam statim tam cito'. *Vulg.*: 'quam cito tam statim'. — 3) Cf. *Fest.* Internecivum.

27, 23. Est et lautumna[1] supplicii genus ad verberandum[2] aptum, inventum a Tarquinio Superbo —. Iste enim prior lautumnas, tormenta, fustes, metalla atque exilia adinvenit. 24. Talio est similitudo vindictae, ut taliter quis patiatur, ut fecit. Hoc enim et natura et lege institutum est, ut laedentem similis vindicta sequatur.[3] 28. Exilium — dividitur — in relegatis et deportatis. 29. Relegatus est, quem bona sua sequuntur; deportatus, quem non sequuntur.

Lib. IX.

2, 1. Gens est multitudo ab uno principio orta, — appellata propter generationes familiarum, i. e. a gignendo, sicut natio a nascendo.

3, 29. Tribuni vocati, quod militibus sive plebibus iura tribuant.

4, 18. Tribuni —, quod plebi vel iura vel opem tribuunt; — dum enim plebs a senatu et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos quasi proprios iudices et defensores creavit. 45. Mancipium, quicquid manu capi subdique potest, ut homo, equus, ovis. Haec enim animalia statim ut nata sunt mancipium esse putantur. Nam et ea, quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi sive domari coeperunt. 46. Ingenui dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti; unde et eos Graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis. 47. Libertus — quasi liberatus —. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de liberis nati. Nunc vero libertinus aut a liberto factus aut possessus.[4] 48. Manumissus dicitur quasi manu emissus. Apud veteres enim, quotiens manumittebant, alapa percussos circumagebant et liberos confirmabant.[5] 49. Dediticii primum a deditione sunt nuncupati *etc.*[6] 51. Latini vero ante Romam conditam apud Latinos fiebant, nunquam

---

1) *Fest.:* 'Lautumias — a Syracusanis, qui λατομίας — habent ad instar carceris'. — 2) '*Car*cerandum'? — 3) *Fest.* Talio. — 4) Cf. *Suet. Claud. 24:* 'Latum clavum — etiam libertini filio tribuit; — ac reprehensionem verens, et App. Caecum censorem — libertinorum filios in senatum adlegisse docuit, ignarus, temporibus Appii et deinceps aliquamdiu libertinos dictos non ipsos, qui manu emitterentur, sed ingenuos ex his procreatos'. — 5) E *Cornuti schol. in Pers. 5, 75.* cf. *C. 8, 49, 6:* circumductiones inextricabiles et iniuriosa rhapismata'. — 6) Confuse; v. *Gai. 1, 13—15.*

per testamentum sed per epistolam libertatem sumentes. Inde quia non per testamentum fiebant, nec ex testamento aliquid capere, nec suos heredes facere poterant, postea cives Romani sub consulibus per testamenta in urbe Romana effecti sunt. 52. Dicti autem cives Romani, quia testamento liberi effecti in numerum Romanorum civium rediguntur. His primum aditus erat in urbe Roma commorari, ceteris[1] autem libertis prohibebatur, ne vel in urbe Roma vel intra septimum[1] ab urbe miliarum commanerent.

Lib. X.

1, 258. Stipulari* promittere est ex verbis iuris peritorum. 260. Sequester dicitur, qui certantibus medius intervenit, qui apud Graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi solent; quod vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur.[2]

Lib. XI.

1, 67. Dextera vocatur a dando, ipsa enim pignus pacis datur, ipsa testis fidei atque salutis adhibetur; et hoc est illud apud Tullium (*III Catil. c. 4*): 'fidem publicam iussu senatus dedi,' i. e. dexteram.[3]

Lib. XV.

2, 8. Civitas* dicitur, quam non advenae, sed eodem innati condiderunt. 10. Municipium est, quod permanente statu civitatis ius aliquod minoris aut maioris officii a principe impetrat. Dictum — a muniis, i. e. officiis, quod tantum munia, i. e. tributa, debita reddant, vel munera. Nam liberales et famosissimae causae et quae ex principe proficiscuntur, ibi non aguntur. Haec enim ad dignitatem civitatum pertinent.[4] 11. Vici et castella et pagi ii sunt, qui nulla dignitate civitatis ornantur, sed vulgari hominum conventu incoluntur, et propter parvitatem sui maioribus civitatibus attribuuntur.

12, 2. Tugurium casula est, quam faciunt sibi custodes

1) Cf. *Gai. 1, 26. 27.* — 2) Cf. *Serv. Aen. 11, 133. Gell. 20, 11:* 'sculnam volgo dici, quasi seculnam, quem qui elegantius loquuntur sequestrem appellant. Utrumque vocabulum a sequendo factum est, quod eius, qui electus sit, utraque pars fidem sequatur'. *D. 50, 16, 110. Muther, Sequestration § 1—15.* — 3) Cf. *Serv. Aen. 3, 607.* — 4) Cf. *Gell. 16, 13.*

vinearum ad tegimen sui, quasi tegurium.[1] — Hanc rustici capannam[2] vocant, quod unum tantum capiat.

13, 3.[3] Possessiones sunt agri late patentes publici privatique, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit atque possedit, unde et nuncupati.

VII. AGRIMENSORES.[4]

I. De agrorum qualitate et condicionibus.

Frontinus lib. I.

Agrorum qualitates sunt tres; una agri divisi et adsignati, 1. altera mensura per extremitatem conprehensi, tertia arcifinii, qui nulla mensura continetur.

Ager ergo divisus adsignatus est coloniarum. — 2.

Ager est mensura conprehensus, cuius modus universus 4. civitati est adsignatus, sicut in Lusitania Salmaticensibus aut Hispania citeriore Palatinis et conpluribus provinciis tributarium 5. solum per universitatem populis est definitum. —

Ager est arcifinius, qui nulla mensura continetur; finitur secundum antiquam observationem fluminibus, fossis, montibus, viis, arboribus ante missis, aquarum divergiis, et si qua loca a vetere possessore potuerunt optineri; nam | ager arcifinius, sicut 6. ait Varro, ab arcendis hostibus est appellatus. — In his agris nullum ius subsicivorum intervenit.

Subsicivum est, quod a subsecante linea nomen accepit. Subsicivorum genera sunt duo: unum, quod in extremis adsignatorum agrorum finibus centuria expleri non potuit; aliut genus

---

1) Cf. *Fest.* tuguria. — 2) Cf. supra *p. 186 in f.*: 'kanaba'. — 3) Capita 13—15, inscripta 'de agris, de finibus, de mensuris', integra in corpus gromaticorum recepta sunt saec. VIII vel IX. In edit. *Lachm.* leguntur *p. 367 sqq.* — 4) Librorum gromaticorum summa in constituendis agrorum condicionibus, controversiis, limitibus consistit. Cuius doctrinae fundamenta posuit Iul. Frontinus tempore Domitiani; qui post eum rem tractaverunt, Hyginus, Siculus Flaccus, Agennius Urbicus, alii, in explicando et augendo eius libro substiterunt. Qua de causa in conlocandis, quos hic recepi, locis res potius coniungendas putavi quam scriptores. — Textum corruptissime nobis traditum emendatum edidit *Lachmann, die Schriften d. röm. Feldmesser* (1848), cuius paginas in margine notavi. Institutiones gromaticas editioni (2, 227—464) addidit *Rudorff* 1852.

subsicivorum, quod in mediis adsignationibus et integris centuriis intervenit. —

Frontinus lib. II.

35. . . . Prima enim condicio possidendi haec est, ac per Italiam, ubi nullus ager est tributarius, sed aut colonicus, aut municipalis, aut alicuius castelli aut conciliabuli, aut saltus privati. At si ad provincias respiciamus, habent agros colonicos eiusdem iuris, habent et colonicos, qui sunt inmunes, habent et colonicos stipendiarios; habent autem provinciae et municipales agros aut civitatium peregrinarum.

36. Et stipendiarios (*quidem dicimus vel tributarios*), qui nexum non habent neque possidendo ab alio quaeri possunt; possidentur tamen a privatis, sed alia condicione, et veneunt, sed nec mancipatio eorum legitima potest esse; possidere enim illis quasi fructus tollendi causa et praestandi tributi condicione concessum est. Vindicant tamen inter se non minus fines ex aequo, ac si privatorum agrorum; — nam et controversias inter se tales movent, quales in agris inmunibus et privatis solent evenire. Videbimus tamen, an interdicere quis possit de eiusmodi possessione. —

Hyginus.

115. Occupatorius ager dicitur eo, quod occupatus est a victore populo, territis exinde fugatisque hostibus[1]; . . . quia non solum tantum occupabat unus quisque, quantum colere praesenti tempore poterat, sed quantum in spem colendi habuerat ambiebat.[2] —

Quaestorii autem dicuntur agri, quos pop. Rom. devictis pulsisque hostibus possedit mandavitque quaestoribus, ut eos venderent.[3] — Quibus agris sunt condiciones, uti p. R. . . . quod

116. etiam praestitutum ob|servant; vetustas tamen longi temporis plerumque paene similem reddidit occupatorum agrorum condi-

1) *Sic. 138, 3:* 'Occupatorii —, quibus agris victor populus occupando nomen dedit; bellis enim gestis victores populi terras omnes, ex quibus victos eiecerunt, publicavere, atque universaliter territorium dixerunt, intra quos fines ius dicendi (?) esset'. — 2) *Sic. 137, 19:* ' nec tantum occupaverunt, quod colere potuissent, sed quantum in spem colendi reservavere'. — 3) *Sic. 136, 14:* 'Ut * Romani omnium gentium potiti sunt, agros ex hoste captos in victorem populum partii sunt; alios vero agros vendiderunt, ut Sabinorum ager qui dicitur quaestorius; eum limitibus actis diviserunt, — atque ita per quaestores pop. Rom. vendiderunt'.

cionem; non tamen[1] universos paruisse legibus, quas a venditoribus suis acceperant.

Vectigales autem agri sunt obligati, quidam r(ei) p(ubl.) p. R., quidam coloniarum aut municipiorum aut civitatium aliquarum; qui et ipsi plerique ad pop. Rom. pertinentes ex hoste capti partitique ac divisi sunt per centurias, ut adsignarentur militibus, quorum virtute capti erant, (*non*) amplius quam destinatio modi, quamve militum exigebat numerus; qui superfuerant agri, vectigalibus subiecti sunt, alii per annos . . ., alii vero mancipibus ementibus, i. e. conducentibus, in annos centenos. Plures vero finito illo tempore iterum veneunt locanturque ita ut vectigalibus est consuetudo. —

Mancipes autem qui emerunt lege dicta ius vectigalis, ipsi per centurias locaverunt aut vendiderunt proximis quibusque possessoribus. In his igitur agris quaedam loca propter asperitatem aut sterilitatem non invenerunt emptores; itaque in formis locorum talis adscriptio, i. e. 'in modum conpascuae', aliquando facta est, et 'tantum con|pascuae'; quae pertinerent ad proximos 117. quosque possessores, qui ad ea attingunt finibus suis. —

Divisi et adsignati agri sunt, qui veteranis aliisve per- 118. sonis per centurias certo modo adscripto aut dati sunt aut redditi, quive veteribus possessoribus redditi commutatique pro suis sunt.[2] Hi agri leges accipiunt ab his, qui veteranos deducunt, et ita propriam observationem eorum lex data praestat.

II. De controversiis agrorum.

Frontinus lib. I.

Materiae controversiarum sunt duae, finis et locus; — genera 9. sunt controversiarum XV:[3]

1) Corruptum; *Lachm.* tentat: 'nocet enim non'. — 2) *Sic. 155, 4:* 'captus enim ager ex hoste victori militi veteranoque est assignatus —. Nec tamen omnibus personis victis ablati sunt agri; nam quorundam dignitas aut gratia aut amicitia victorem ducem movit, ut eis concederet agros suos; — inscriptiones itaque in centuriis sunt tales: — 'assignatum illi tantum'; inde subscriptum est nomen cui concessum est, inscriptione tali: 'redditum illi tantum;' praeterea scriptum est et: 'redditum et commutatum pro suo', quod ideo fit, quoniam particulas quasdam agrorum in diversis locis habentes duo, quibus agri reddebantur, ut continuam possessionem haberent, modum pro modo secundum bonitatem taxabant, et in locum eius, quod in diverso erat, maiorem partem accepit.' cf. *L. agr. 80.* — 3) Frontinus omnes has contro-

10. (1) De positione terminorum controversia est inter duos pluresve vicinos: inter duos, an rigore sint ceterorum sive ratione; si inter plures, trifinium faciant an quadrifinium. — *F. 39. A. 70.*

11. (2) De rigore[1] contr. est*, quotiens inter duos pluresve terminos ordinatos, sive quae alia signa, secundum legem Mamiliam intra V pedes agitur. *F. 37. 41. A. 72.*

12. (3) De fine similis est contr.; nam et eadem lege continetur et de V pedum agitur latitudine.[2] — *F. 37. 41. A. 72. H. 126.*

13. (4) De loco contr. est, quom quid excedit supra scriptam latitudinem, cuius modus a petente non proponitur.[3] — *F. 43. A. 74. H. 129. Front. 44, 4:* 'De loco, si possessio petenti firma est. etiam interdicere licet,[4] dum cetera ex interdicto diligenter peragantur: magna enim alea est, litem ad interdictum deducere, cuius est executio perplexissima. Si vero possessio minus firma est, mutata formula iure Quiritium peti debet proprietas loci.'

14. (5) De modo contr. est in agro adsignato; agitur enim de antiquorum nominum propria defensione; * et in ceteris agris de modo fit controversia, quotiens promissioni modus non quadrat. *F. 45. A. 75. H. 131.*

15. (6) De proprietate contr. est plerumque, (*quotiens*), ut in Campania. cultorum agrorum silvae absunt in montibus ultra quartum aut quintum forte vicinum; propterea proprietas ad quos fundos pertinere debeat disputatur. Est et pascuorum proprietas pertinens ad fundos, sed in commune, propter quod ea conpascua multis locis in Italia communia[5] appellantur, quibusdam provinciis

16. pro indiviso. Nam et per hereditates aut emptiones eius generis controversiae fiunt, de quibus iure ordinario litigatur. *F. 48. A. 78.*

(7) De possessione contr. est, de qua ad interdictum, hoc est iure ordinario, litigatur.[6] *F. 49. A. 80. cf. supra contr. 4.*

(8) De alluvione fit contr. fluminum infestatione. *F. 49. A. 82. Hyg. 124, 4:* 'De alluvione observatio haec est, numquid de occu-

---

versias bis profert, libro I brevi tantum definitione, libro II accuratiore disputatione, quam Agennius fusius recantat; Hyginus sex tantum controversiarum genera explicat. Quos auctores ad unamquamque controversiam adnotavi.

1) *Balb. 98, 6:* 'rigor est, quidquid inter duo signa veluti in modum lineae rectum perspicitur'. — 2) *Agg. 12, 12:* 'De fine * lex Mamilia V aut VI pedum latitudinem praescribit'. — 3) Ad contr. de fine et deloco spect ant *C. 3, 39, 3* et *5;* cf. *Isid: 5, 25, 11. Rud. §. 75. 76.* — 4) Ideo *Ulp.* in commentario ad interd. U. P. (*l. 69 ad ed.*) tractavit de 'loco', unde *D. 50, 16, 60.* — 5) *Front. 48, 23:* 'in Etruria communalia vocantur'. — 6) *Agg. 16. 18:* 'De possessione

patoriis ageretur agris, et quidquid vis aquae abstulerit, repetitionem nemo habebit. Quae res necessitatem ripae muniendae iniungit, ita tamen, ne alterius damno quicquam faciat, qui ripam muniet.[1] Si vero in divisa et adsignata regione tractabitur, nihil amittet possessor, quoniam formis per centurias certus cuique modus adscriptus est. Circa Padum autem cum ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat, Cassius Longinus, prudentissimus vir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet; si vero maiore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quoniam non possessoris neglegentia sed tempestatis violentia abreptum apparet; si vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret; at si ex communi, quisque suum reciperet.'

(9) De iure territorii contr. est de his, quae ad ipsam urbem pertinent, sive quid intra pomerium eius urbis erit, quod a privatis operibus optineri non oportebit. — *F. 52. A. 84. H 133.* 17.

(10) De subsicivis contr. est, quotiens aliqua pars centuriae sive tota non est adsignata et possidetur. *A. 81. H. 132.* 20.

(11) De locis publicis sive pop. Rom. sive coloniarum municipiorumve contr. est, quotiens ea loca, quae neque adsignata neque vendita fuerint umquam, aliquis possederit, ut alveum fluminis veterem pop. Rom. *etc.* — *F. 54. A. 85.*

(12) De locis relictis et extra clusis contr. est in agris adsignatis. Relicta autem loca sunt, quae sive locorum iniquitate sive arbitrio conditoris limites non acceperunt; haec sunt iuris subsicivorum. Extra clusa loca sunt aeque iuris subsic., quae ultra limites et intra finitimam lineam erint. — *F. 55. A. 86.* 21. 22.

— per interdictum, h. e. iure ordinario, litigatur; hoc non est disciplinae nostrae iudicium, sed apud praesidem provinciae agitur, — sicut lex ait: 'nisi de possessionis statu quaestio fuerit terminata, non licet mensori praeire ad loca'.'

1) *Sic. 150, 24:* 'Rivus quotiens finem facit, appellatur 'rivo recto (*curvoque;*)' qui si alicuius terras minutatim ex alia parte abstrahat et alii contrario relinquat, quod vocant abluvionem et alluvionem, repetitio finium non datur; inducit enim necessitatem riparum tuendarum, quod iuste videtur prospectum, ut terrae possessoribus salvae sint, etiam publicae utilitatis causa; quod si vi tempestatum rivi torrentes subito alveum cursumque mutent, iustum, ut nostra fert opinio, erit, ut alvei veteris fines suos quisque obtineat'.

(13) De locis sacris et religiosis contr. plurimae nascuntur.
23. quae iure ordinario finiuntur, nisi si de locorum eorum modo agitur. — *F. 56. A. 87.*

(14) De aquae pluviae transitu contr. est, in qua, si
24. collectus pluvialis aquae transversum secans finem in alterius fundum influit et disconvenit, ad ius ordinarium pertinebit; quod si per ordinationem finis ipsius agitur, exigit mensoris interventum, et contr. tollitur. *F. 57. A. 88.*

(15) De itineribus contr. est, quae in arcifiniis agris iure ordinario finitur, in assignatis mensurarum ratione; omnes enim limites secundum legem colonicam itineri publico servire debent. — *F. 58. A. 89. H. 134:* 'De via et actu et itinere et ambitu et accessu et rivis et vallibus fossis fontibus saepe moventur contentiones, quae omnes partes non nostram sed forensis officii, i. e. iuris civilis, operam exigunt; nos vero tunc eis intervenimus, cum aut derigendum aliquid est quaestionibus, aut, si forma aliqua aliquid notatum invenitur, repetendum est.'

Frontinus lib. II.

34. Satis, ut puto, dilucide . . . genera controversiarum exposui: nunc quemadmodum singulae tractari debeant persequendum est. — Difficillimus autem locus hic est, quod mensori iudicandum est; sed nec minus ille exactus, quod est advocatio praestanda. Prudentiam tamen eandem artifices habere debent et qui iudicaturi sunt et qui advocationes sunt praestituri. In iudicando autem mensorem bonum virum et iustum agere decet, neque ulla ambitione aut sordibus moveri, servare opinionem et arti et moribus: quidam enim per imperitiam, quidam per inpudentiam peccant: totum autem hoc iudicandi officium et hominem et artificem exigit egregium. Erat aequissimum, et in advocatione eandem fidem exhiberi a mensoribus; sed hoc possessores aequo animo ferre non possunt: nam cum his veritas exposita est, adversus sinceritatem artis facere cogunt.

ADDITAMENTA.

I. Ad tabulam Bantinam, p. 43.

Nondum absoluto opere cum in Italia iter facerem, Neapoli praetermittere nolui tabulam Bantinam inspicere dubiasque literas versuum initialium quam possem accuratissime perscrutari. Quod ut perficerem, eximia humanitate *Iulii de Petra*, directoris musei Neapol., tabulam mihi exhibentis omnique modo opem ferentis, mihi contigit. Confirmata sunt paene omnia, quae *Mommsenus* legerat; pauca tantum aut aliter legenda aut dubia relinquenda videbantur; nimirum literarum aliae fractura tabulae sunt mutilatae, aliarum incisio ita est deminuta, ut linearum vestigia vix relicta sint. Haec sunt, quae descripsi:

1\. . . (*28*) . . . O[1] * NOM * VST IZIC RV . . . .

2\. . . (*19*) . . SVA[2] * * L * VS[3] Q. MOLTAM ANGII[4] V . . . (*14*) . . MN[5] . . .

3\. . . (*17*) . . DEIVAST MAIMAS CARNEIS TANGINUD AM[6]. . . .

4\. XL[7] OSII[8] * * * PON[9] IOC EGMO COMPARASCVSTER SVAE PIS PERTEMVST PRVTERPAN . . .

II. Ad promissiones populares, p. 194.

Romae in museo Kircheriano etiam exemplum promissionis popularis Romanae mihi obvenit, quod, licet a Maffeio[10] iam-

---

1) Fortasse 'Q', *Mo.:* 'S'. — 2) *Mo.:* 'SVAE'. — 3) Litera 'L' vix conspicitur, potest etiam esse 'N' vel 'M' vel 'R'. *Mo.:* 'LLPVS'. — 4) *Mo.:* 'ANGIT', at in ultima litera linea transversa conspici non potest. — 5) *Mo.:* 'VG . . . AMNVR'. 6) Certa omnia. — 7) Litera 'L' certa. Lit. 'X' fracta quidem est, sed satis clare utriusque lineae vestigia perspici possunt. — 8) Dubio carent. — 9) *Mo.:* 'IQR'; at 'N' certum videtur; 'PO' minus clara quidem sunt, sed ita ut vestigia bene conveniant et confirmetur quod *Buecheler* coniecerat 'PON'. — 10) *Mus. Veron. p. 262.* Cf. *Brunati, mus. Kirch. inscr. p. 48 n. 99.*

dudum sit editum, tamen ICtis hucusque non innotuit; quare id denuo, accommodante tabellam multa cum urbanitate directore musei *Hect. de Ruggiero*, descripsi descriptumque hic addo. Est tabula, quam dicunt indicatoriam, i. e. lamella aenea, l. et a. m. 0,55, annulo adfixa, qui servis fugitivis circa collum induebatur. Inscripta sunt verba:

FVGITENEME
CVMREVOCV
VERISMEDM̄
ZONINOACCIPIS
SOLIDVM

i. e.: 'Fugi. Tene me. Cum revoc*a*veris me d(omino) m(eo) Zonino, accipis solidum'. Exstant etiam aliae huiusmodi tabellae (*Mur. 1, 479*) sed sine promissione adiecta.

INDEX

locorum, qui ex scriptoribus ad ICtos non pertinentibus aut in notis aut in textu allati sunt.

(Alter numerus paginam significat, alter aut notam aut numerum in textu positum.)

Ex typis Leopoldi & Bæri Lipsiensium.

Corrigenda.

Pag. 9 n. 5 pro '*Verg.*' legendum '*Servius in Verg.*

„ 24 n. 5 pro '*Thering*' leg. '*Ihering.*'

„ 27 nro 12 pro '*Gell,*' leg. '*Gell.*'

„ 30 nro 6 pro '*civ. dei* 1' leg. '*civ. dei* 1, 19.'

„ 44 v. 15 post 'exac' punctum est delendum.

„ 45 v. 5 punctum non post 'estud' ponendum, sed ante 'In

„ 50 in tabula adiecta legis agrariae v. 55 pro '180' leg. '170', et pro '110 leg. '120.'

„ 58 v. 25 pro 'm.' leg. 'n.'

„ 69 v. 30 pro '*de*]*beto*' leg. '*de*]beto'.

„ 138 n. 1 pro '*de nat.*' leg. '*de die nat.*'

„ 140 v. 3 pro 'XII. 2' leg. 'XV, 2'.

„ 188 v. 2 a fine pro 'pretiumX' leg. 'pretium X'.

„ 189 v. 1 pro 'in[*e*]r' leg. 'int[*e*]r.'

„ 191 nro 3 pro nota '3' leg. '4'.

„ 226 ante excursum del. num. '7.'